OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

STENDHAL

VÖRÖS
és
FEKETE

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Vörös és fekete

Irta Stendhal

Forditotta Salgó Ernő

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.
1905

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

263370 R 2

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N Növedéknapló
1954 év 2398 sz.

R 1965

STENDHAL.

Stendhal művét, melynek fordítását itt veszi az olvasó, Taine a XIX-ik század legfőbb regényének nevezte. Ily ragyogó elmének e föllengző dicsérete, melyhez egyébként Taine köteteiből még sok erősítő kijelentést lehetne összeválogatni, az elhanyagolás, sőt ismeretlenség hosszú éveinek csöndjét töri meg, akkor, a mikor Henry Beyle, a ki egy csomó más álnévvel való próbálkozás után könyvei czímlapján végre személyesen Winckelmann születésehelyéről de Stendhal-nak írta magát, már régóta halott volt. Életében a mi sikert élvezett, a mi érdeklődést és mozgalmat maga körül támasztott, személyi tulajdonságainak és sorsa változatos epizódjainak köszönhette; írói munkássága, noha három évtized alatt tekintélyes számú kötetet produkált, — regényeket, történelmi és útleírási munkákat, általános- és nép-psychologiai tanulmányokat, elbeszéléseket, irodalmi és művészeti vitairatokat — az egyetemes részvétlenségben tikkadt el. Igaz, hogy ismeretségének szűkebb körében nem hiányoztak, a kik nagyrabecsülték tehetségét és éppen azok, a kiket egyéniségük súlyánál fogva megillet a tekintély, hogy tömegeket pótolnak, így Mérimée, a ki nyiltan beismerte, hogy Stendhal nagy hatással volt reá, azután Balzac, a ki áradozó elismeréssel írt a *La Chartreuse de Parme*-ról, Byron, a ki bókokkal emlékezik meg találkozásukról; de szélesebb rétegek részéről csak sokára következett el méltánylása. Reá

nézve elkésve, a minthogy megfordítva: ő maga elébe vágott a későbbi időknek. Míg másoknak az a szerencsétlenségük, hogy túlélik magukat, vagy hogy egyáltalában megkésve érkeznek: Stendhal-t annak a terhe nyomta, hogy a jövőt előzte. A XVIII. század utolsóelőtti évtizedének elején, 1873-ban született és 1842-ben halt meg; de a módszer, a mit követett, a szellem, melynek kifejezést adott, a belátások, melyek irányították és a tételek, melyeket fölfedezett, csak a XIX. század vége felé hatoltak ki a megértés, méltánylás és felkarolás fórumára. Idő előtt született képviselője volt az emberek oly fajtájának, mely jóval ő utána lépett az életbe és könyvei antedatált okmányok oly szellemi közérzésről, mely később lett aktuálissá. Egy helyt maga mondja, hogy őt csak 1880 táján fogják olvasni, máskor ismét könyveit sorsjegyekhez hasonlítja, melyek 1900-ban fogják megütni a főnyereményt. Vajon komolyan így gondolta-e, vagy pedig inkább a sikertelenség fakasztotta belőle e daczos kijelentéseket? — mindegy; jól jövendölt és késői diadala annyira tökéletes, a mennyire általános volt a kortársak részéről való mellőzése. Miután Taine az ötvenes években mintegy fölfedezte és kiválósága előtt hódolatra hívta az olvasókat: egyre szaporodtak bámulói, mígnem Bourget, — csakugyan 1880 táján — már a Stendhal-isták valóságos egyházközségéről beszélhet, ma pedig ott áll, hogy az irodalomtörténet tőle keltezi a XIX. század analysta regényét, fanatikusai vannak és az is, a ki nem tartozik ezek közé, csodálattal ismeri fel benne a mai ember nyugtalanságainak és vívódásainak mesterét.

Ez az erős fény azonban sűrű ködrétegen át küldi sugarait. Stendhal nem tartozik a könnyű szerrel hódító írók közé. Sok tulajdonsága van, a mely inkább visszariaszt és eljárása gyakran próbára teszi a türelmet. Formájára nézve nehézkes, darabos; nyelvének nincs zenéje és írásmódja hiányával van az olvasó iránt való elő-

zékenységnek, hanem inkább pongyola, hanyag, gyakran kúszált és majdnem mindig bonyolódott. Megvan az az előnye, hogy ellensége a fölösleges szavaknak, mondataiban nincsenek henye részek: tömör; de annyira, hogy szinte túlzsúfolt. Azt lehetne mondani: úgy ír, mint Tacitus, csakhogy sokkal rosszabbúl. E mellett észjárásában mintha mindenekfelett az vezetné, hogy feltűnést keltsen. Szereti a merész kijelentéseket, a koczkáztatott állításokat, a nagyzoló fordulatokat, kis részleteket szívesen terhel a fontos következtetés aránytalan súlyával és szinte gyanússá válik, hogy az olvasó meghökkentése a czélja. Misztifikáló hajlama, mely az álnevekkel való kisérletezésre vitte, megnyilvánúl a vonatkozásokkal való játékában is. Radikálizmusa sokszor nyegleségnek tűnik fel és a bizarrság, melylyel az érdeklődést erőlteti, nem ritkán inkább komikus hatást kelt. Mintegy átlátunk számításán és rajtakapjuk a hiúság mutatványain... A mi az írás technikájában való fogyatkozásokat illeti, barátai nem maradtak adósok a gáncscsal és ő igyekezett is megfelelni a kifogásokra. Általában azzal védekezett, hogy megveti az úgynevezett szép stylust; mintája a törvénykönyv száraz prózája és mielőtt írásba fog, minden reggel elolvas néhány lapot a *Code Napoleon*-ból, hogy kellő hangulatba hozza magát, arra a vádra pedig, hogy pongyolán és hanyagúl ír, az a válasza, hogy akárhányszor negyedóráig is töpreng, micsoda jelzőt tegyen valamely főnév mellé. Mindez megegyezik bevallott ideáljával, hogy az írásban csak egy tekintetet ismer: minél hívebben fejezni ki, a mit gondol; de mindez egyszersmind érintetlenül hagyja a felismerést, hogy nem is tudott másképp írni. A formában való hiányossága szoros összefüggésben van önmagába néző természetével, elvontságra hajló tehetségének fogyatkozásaival, valamint lényében gyökeredzik modorának kedvezőtlen sajátszerűsége is, csakhogy — ez már előnyei felé mutat. Kifejezője annak a nagy szomjúságnak, melyet élete kielé-

gítetlenül hagyott és a mely könyveiben dús kinyilatkoztatásokra inspirálta.

Kiválósága oda vezet vissza, a honnan gyöngéi fakadtak: életének üres voltához. Látszatra senkinek az életét se lehet kevesebb joggal üresnek mondani, mint Stendhal-ét, a kinek évei nagy események között és csupa cselekvésben, hirtelen és elhatározó fordulatokban teltek. Gyermekkorába a nagy forradalom jelenetei játszottak bele; tizennyolczadik évében kiszabadul a családi fegyelem alól, mely a gyermekifjú lelkét heves és lázongó indulatokkal hevítette, Párisba kerül, hol előkelő rokonok pártfogása alatt megnyílik előtte az előhaladás és az élet élvezetének kapuja; huszadik évétől több, mint egy évtizeden át Napoleon katonája: résztvesz az olaszországi hadjáratban és az első konzul seregével együtt vonúl be Milanóba, felelősséges katonai állásokat visel Németországban, ott van Moszkva égésénél, közben próbát tesz a kereskedői pályával is, küldetéseket vállal, adminisztrál, majd itt, majd ott bukkan fel, legörömestebb Olaszországban, melyet második hazájának vállal; a Bourbonok visszatérése után néhány évig tervek kovácsolásának él, utazik, kisérletezik, majd államszolgálatba lép, egy ideig Francziaország trieszti konzulja, azután Civita-Vecchiában foglal el hasonló állást és ebben a tisztjében éri Párisban, hova szabadságra utazott, ötvenkilencz éves korában a halál. Sorsának e külső mozgalmasságával arányos a belső is. Nagy érzelmi életet élt. Lelke mindig izgalomban volt és telve feszültséggel. Szerelmi szenvedélyek kísérték egész útján és a mi közt ezek hagytak, azt kitöltöttte a társadalmi szereplés elfoglaltsága, a zene és művészet elragadtatott élvezete, heves temperamentumának harczos buzgása és az irodalmi munkálkodás, mely egy vígjáték-tervezettel indul meg és több, mint harmincz év után az addig kiadott köteteken kívül még egy csomó megkezdett regényben találja emlékét. Egy ennyire minden irányban

kitöltött életre lehet-e azt mondani, hogy üres? És mégis az volt.

Az életet nem az események gazdagsága és a munka mennyisége teszi tartalmassá, hanem valami más, a mi kívül marad az eseményeken, mögötte a munkának. Tevékenység és eredmények az élet termékeny voltát jelentik, vagyis tények, melyek a külvilág számára praesentálódnak és a külvilág részéről való megítélés irányításában szerepelnek; az élet tartalma az öntudatban gyökeredzik, vagyis a subiectiv meggyőződés dolga és az élet értékébe vetett hitből táplálkozik. El kell hitetni magunkkal, hogy érdemes élnünk; e nélkül a legteljesebb életet is üresnek érezzük; de ehhez valami másra van szükség, mint a mivel maga az élet szolgál. Itt minden véges, holott csak a végtelenben való részesedés elégíti ki sovárgó ösztönünket: a hit, hogy az életnek az életen túl is van czélja, hogy létünk nem végződik a pillanattal, hanem végtelen messzeségű pályán halad; valamely nagy érzés, mely nálunk maradandóbb dolgokhoz, vagy legalább tőlünk különálló feltételekhez kapcsol bennünket, mely az emberi tudatot az öröklét perspektivájához emeli és elfedezi vagy feledteti a mulandóság rémét. Vallási exaltatio, bölcsészeti vagy gyakorlati eszme monomaniája, magasan szárnyaló vagy földettúró ideál: akármi; csak olyan legyen, hogy felolvadhassunk benne, hogy feledtesse velünk a korlátokat, melyek mindenfelől körülvesznek és távol tartsa az elmulás gondolatát, melyet minden percz elénkbe vet. Minél inkább túl van valaki a vegetativ elfogulatlanságán, annál erősebb benne a végtelen e magábazárásának szükségérzete és minél magasabban áll az intellectuális ranglétrán, annál kínosabb e szellemi bódítószer nélkülözése. Ezért van, hogy a pesszimizmus nem a tömeglelkek, hanem az elme kiváltságosainak, vagy a kultura bizalmasainak hitvallása s ezért van, hogy Stendhal az élet ürességének benyomását hordta magában. Gondolkozásmódjában az

ideologusok tanítványa volt, azoké a philosophusoké, a kik az encyclopaedisták és sensualisták hagyományait folytatták; kedvencz írói Condillac, Helvetius, Cabanis és Destutt de Tracy, a kik azt tanították, hogy az elme az érzékek szolgája, minden cselekvésnek az önzés a rugója, a mit léleknek neveznek, az agyvelő functiója, minden eszme a nyelv hiúsága és az ember egész léte az elmúlás zsákmánya. E destructiv és mindenfelé sorompókat jelző philosophia hatását megnövelte veleszületett fogékonysága. A természet nagy sensibilitással ruházta fel; „a mi mást csak karczol, engem vérig sért, — irja magáról, — és ez az érzékenység a helyett, hogy csökkenne, az évek múlásával csak még erősebbé válik". Senki sem volt, a kinek inkább szüksége lett volna a belső támaszra, a mit az illusio ad, mint neki és senkire sem lehetett radikálisabb hatással a saisi fátyol föllebbentése, mint ő reá. Egy kortársa, a kivel szellemének alkotása, elméjének kiképzése, sőt írói módszere is sok hasonlatosságot tüntet fel és a kiből a skepsis betegsége a sokat kifejező felkiáltást fakasztotta: az igazi cselekvésnek az a föltétele, hogy örökéletűnek tudjuk magunkat, — Benjamin Constant, belső sorsára nézve is megközelítő példáját mutatja a visszahatásnak, a mi a kilátások elfalazására következik. Csakhogy míg Benjamin Constantnál két nagy szerelmi szenvedély és a vehemens politikai küzdelem évtizedeken át lekötött minden energiát, úgy, hogy kiábrándult elernyedtsége csak élete végén ért el a pillanat izgalmainak morphinismusához: Stendhal már korán megcsinálta a számadást. Nem vethetvén horgonyt a végtelenben, szabadon átengedte magát a percz impulzusainak és nem találva, a mihez életét hozzáfüggessze, kapva-kapott minden szálon: az átsuhanó ingereken, az útbaeső mámoron, az izgalmak kaczér kínálkozásán és a siker lehetőségein. Innen türelmetlen nyugtalansága, melylyel oly sokszor változtatja útját, gyors unalma, hamaros békétlenkedése, mely nem engedi, hogy bármiben

is megelégedését találja; innen a feltűnésnek, a hódításnak szenvedélyes ösztöne: divathős öltözködése, a hiú következetlenség, hogy a nemesi *de* szócskát ragasztotta nevéhez, nagyzoló dicsekvése, hatásvadászó komédiázása; innen a kíméletlen szeszélyesség, melylyel dolgait intézte, a féltékenykedő büszkeség és az elfojthatatlan gúnyolódás, mely a társas érintkezésben jellemezte; innen mindazok a tulajdonságok, követelések és szabadságok, melyek miatt élete vége felé maga is csodálkozását fejezte ki, hogy voltak barátai és innen mindazok a modorosságok, furcsa elhirtelenkedések és felelőtlen ötletek, melyek meghökkentenek nála. Mintha valami nagy kitagadásért keresett volna kárpótlást, elvesztett örökségért akart legalább apró részlettörlesztéseket és tikkadt szomjúságában minden kortynyi italtól üdülést igért magának.

De innen erednek kiválóságai is. Elméje szabadon járt az elfogulatlanság térein és szíve finoman registrálta az érzés minden hullámzását. A mindennapiakon túlmenő és mindent magába olvasztó meggyőződés hiánya meghiusítja a lélek harmonikus nyugalmát, de fölszabadítja és termékenynyé teszi a vizsgálódást; a raffinált és túltengő érzékenység sebesülésekre és kiirthatatlan vágyódásokra ítéli önmagát, de mindennél alkalmatosabb az emberi állapotok repraesentálására. Stendhal az előbbinek köszönheti, hogy belátott az élet alaptényezőinek munkájába, megértette a társadalom erőviszonyainak brutális philosophiáját és kifejezte az emberi versengés néhány esetének átfoglaló törvényét; az utóbbi fáklyát adott a kezébe, melynél fényesebbel senki sem világított be a belső ember műhelyébe. És ha kitűnnék, hogy világnézetét kegyvesztés éri a változó idők szelleme előtt: psychologiai fölfejtései akkor sem veszítenének értékükből. Ebben nagyot, valósággal véglegeset alkotott. Egyízben valaki megkérdezte tőle, mi a foglalkozása? „Az emberi szív megfigyelése“, — felelt Stendhal. A kérde-

zősködő sietett odábbállani, azt vélve, hogy e minősítés alatt rendőrkémet kell értenie, holott Stendhal valóban azt említette, a mi írói természetét a legközelebbről jelöli meg és a mi legnagyobb jogczíme az elismerésre. Mint lélekbúvár a legelsők közé tartozik és ereje itt oly gazdagon fizet, hogy minden gyöngéjéről megfeledkezünk mellette. Igaz, hogy az emberi szív megfigyelése alatt jobbadán a saját szívének megfigyelését kell értenünk. Másokat kevésbbé méltatott ügyeletre és főbb alakjait részint a maga lelkének vibráló érzékenységéről, részint érvényesülésre törekvő lázongásáról mintázta; de ez a két typus oly kifejező, hogy változatai egy világ arczképcsarnokát tölthetik meg és Stendhal bennök dobogó lyrájával együtt rezdül a magunké is.

Philosophiájának előföltételei, melyek nem egyeztek a maga idejének részint az álomképek mámorában, részint a berendezkedettség fegyelmében elfogódott szellemével, közel hozták a kritika és kiábrándultság későbbi korszakához; psychologiai elemzései biztosítják neki a jövőt is. Minden költői munkában magunkat keressük és mint torkos gyermek a mazsolaszemet a süteményből, úgy szedegetjük ki a könyvekből a magunkra vonatkoztatható részleteket. Minél többet találunk ilyet, annál nagyobb megelégedés jutalmazza érdeklődésünket. Vannak, a kiknél a dekorácziók ismeretessége, a személyek létformáinak hasonlatossága, a történők analogiája munkál közre e czél érdekében; Stendhal többet, általánosabbat és maradandóbbat nyújt. Nála az alakok természete, a lélekschémái, a psychologiai felismerések kapcsolnak össze bennünket könyveivel; az olvasó a belső ember feltárásában ismer magára, tehát olyasvalamiben, a mi túléli a viszonyok változását, a mi mindenkorra szól és minden kortól független. Ezért akár a renaissance embereit, akár a maga századának fiait szerepelteti: tartalmukra nézve ezek mindig szabadok a hely és idő megkötöttségétől és oly revelácziókkal szolgálnak, melyekben mintha minden

hely és minden idő embereinek titkait szellőztetné. Az emberi cselekvés gyökereinek felkutatása, az érzések elágazódásának, megérésének és hervadásának eldemonstrálása volt írói munkásságának nagy feladata és ehhez igazodik módszere épp úgy, mint fegyverkészletének összeválogatása. A mi eljárását illeti, ez mindig és mindenben a psychologiai elemzésre irányul; alakjai folyton belső életüket vizsgálják, monologizálásuk mintegy lélektani praeparátumok sorozata és társalgásuk is gyakran hiányával van a természetesség hangjának, hanem inkább lelki állapotuk exponálása gyanánt hat. Ebben van ereje és ettől veszi lendületét az életről való ítélkezéseihez. Viszont azonban tehetségének e hypertrophiája bizonyos csőhevenyességekkel jár együtt. Minthogy mindenekfelett a belső ember érdekli, a külső számára alig van figyelme, alakjainak megjelenése hiányával van az elevenítő színeknek, a kidomborodó plasztikának és minthogy gondolkodását a viszonyok struktúrája ingerli, a természet képeivel szemben alig van fogékonysága,a formák festésében csak a körvonalakat jelzi és képzelméből hiányzik a termékenység adománya. Novelláiban és regényeiben krónikák följegyzései vagy kortörténelmi epizódok után dolgozott, csak annyit változtatva az adatokon, a mennyi a személyek psychologiájának elmélyítéséhez, az erkölcsök rajzának világosságához és egyéni hitvallásának megnyilvánításához elkerülhetetlen volt. Inkább az arányokon változtatott, semmint hogy komponált volna. Képzelmének e korlátozottsága folytán azokban a műveiben, melyekben, mint például a renaissance-novellákban, lyrai hangulatai összhangzásban voltak a kor szellemével: a lélekrajz érdeméhez megnyerte a történelmi hűség tekintélyét is; de voltaképpen itt is a psychologiai elfoglaltság az, a mihez előnyei visszavezetnek.

A XIX. század írói között még egy van, a kiben a lélektani elemzés tehetsége és szenvedélye annyira ki

volt fejlődve, mint Stendhal-ban: — Dosztojevszkij. De míg az orosz írót a mysticus rajongás hajlama és a tömegek élete iránt való részvét arra vitte, hogy az emberi lélek átvizsgálását az egyetemes szeretet és a megváltó szenvedés tanításával tetőzze be: Stendhal-t elméjének ridegsége és egotista érzése más megoldás prófétájává tette. Dosztojevszkij a cselekvés eredménye felé fordította tekintetét; Stendhal megállt a cselekvés látványánál; Dosztojevszkij a többiekre gondolt, a kikkel együtt hordja az élet keresztjét és társadalmi ideált hirdetett; Stendhal csak önmagát tekintette, a saját lelkének felszabadítását kereste és tanításának mintegy aesthetikai a jellege. Dosztojevszkij azt mondja, legyetek könyörületesek, segítsetek egymásnak és szenvedjetek egymásért; Stendhal arra oktat, hogy a küzdés látványa feledtesse a küzdelem hiábavalóságát. Azt fogadta el, a mi Hamlet tépelődésében még dilemmaképpen jelentkezett: keblet tárni a sors ádázságának; úgy érezte, hogy a tudatos ellenszegülés, a harczos erőfeszítés önmagában is örömet fakaszt a lélekben és az energia ily példáinak szemléletében jelölte meg a felfrissülés módját. Az erőnek és az egyéniség kifejtésének ez a kultusza nyilatkozik meg vonzalmaiban és egész ethikájában. Innen folytonos nostalgiája Olaszország után, hol az erkölcsök szabadsága leginkább egyezett ideáljaival és a melyről *Az energia története Olaszországban* czímmel könyvet akart írni; innen a nagy rokonszenv, melylyel a renaissance hatalmas emberpéldányait buvárolta és a művészeti hitvallás, mely a festészet és szobrászat nagy magánosai: Leonardo da Vinci és Michel Angelo felé vonja; ez magyarázza Napoleon megítélésében való következetlenségeit, hogy kárhoztatja és becsmérli, ha személyes érdekeiről van szó, de isteníti, ha mint a mindeneken keresztülgázoló erő megjelenését nézi és innen van a heves és aggálytalan lázongás, mely hőseiben hullámzik, tornyosodik és tragikus megrendülésekben hal el.

Gondolatrendszere itt záródik és az energia felmagasztalásában összegeződik elméjének minden skrupulustól való függetlensége, psychologiájának gazdag készsége és szívének legsajátabb lyrája. Hagyatékának ez a végső tétele és az olvasónak jogában áll, hogy e subiectiv kihangzásnak a maga érzését szegezze ellenébe; de bizonyos, hogy a harmoniára, a mi életéből hiányzott, gondolatvilágának kiépítése befejezett példát mutat.

Salgó Ernő.

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

I.

EGY KIS VÁROS.

Put thousands together
Less bad,
But the cage less gay.
Hobbes.

Verrières egyike Franche-Comté legcsinosabb kisvárosainak. Piros cseréppel fedett, csúcsos tetejű fehér házai egy domb oldalán terülnek el, melynek szelíd hajlásait terebélyes vadgesztenyefák csoportjai szegik be. A Doubs néhány száz lépésnyire ömlik a város erődítménye alatt, melyet valamikor a spanyolok építettek, de a mely most már romokban hever.

Északról Verrières-t magas hegyláncz védi, a Jura egyik kiágazása. A hogy' az első októberi hidegek beköszöntenek, a Verra szaggatott vonalú magaslatait már elborítja a hó.

A hegyekről rohanó patak zúdúl alá, mely mielőtt beleveti magát a Doubs-ba, átszeli Verrières-t és nagyszámú fűrészmalmot tart működésben; ez nagyon egyszerű fajtája az iparnak, mely bizonyos jólétet biztosít a lakosság inkább paraszt, semmint a polgári osztályhoz számítható nagyobb részének. Mindamellett a város nem a fűrészmalmoktól nyerte gazdagságát. Az úgynevezett mulhouse-i kékfestő-gyártmányoknak köszönhető az általános jómód, mely Napoleon bukása óta szinte valamennyi háznak megújította a homlokzatát.

Alig lép be az ember a városba, elkábúl egy zajos és látszatra rettenetes gépezetnek a lármájától. Egy kerék, melyet a patak vize hajt, húsz súlyos kalapácsot emel a magasba, a melyek oly dördüléssel hullanak vissza, hogy beléreszket a föld. Minden egyes kalapács naponta egy csomó ezer szeget ver ki. Virgoncz és csinos fiatal leányok helyezik az óriási kalapácsok alá a kis vasdarabokat, melyek egy szempillantás alatt szegekké változnak át. Ez a látszólag oly kemény munka egyike azoknak a dolgoknak, a melyek leginkább megleoik az utast, a ki először jár a hegyekben, melyek Franczia-országot elválasztják Helvétiától. Ha belépve Verrières-be, az utas megkérdi, kié ez a szeggyártó, mely megsiketüléssel fenyegeti az embereket, a kik a fő-utczán járnak, vontatott hangon felelik neki: — Hát a polgármester úré!

Ha az utas néhány perczre megáll a verrières-i főutczán, mely a Doubs partjától a dombtető felé emelkedik, százat tehet egy ellen, hogy meg fog pillantani egy elfoglaltnak látszó és tekintélyes ábrázatú magas termetű embert.

Láttára mindenki sietve emeli meg kalapját. Haja szürkébe vegyülő; ruhája szürke. Több rendjelnek a tulajdonosa, homloka magas, orrának vágása a saséra emlékeztet és egészben az arcza nincs hiányával bizonyos szabályosságnak, sőt az első pillantásra úgy látszik, hogy a polgármesteri méltóságosság egyesül rajta azzal a könnyedséggel, a mi még összefér a negyvennyolcz vagy ötven esztendővel. Csakhamar azonban a párisi utas megütközve észleli az önelégültség és a magával elteltség kifejezését ez arczon, vegyülve valami korlátoltsággal és az ötletekre való képesség fogyatékosságával. Megérzi, ennek az embernek a tehetsége arra szorítkozik, hogy pontosan behajtsa, a mi neki jár, de maga minél később fizesse, a mivel tartozik.

Így fest a verrières-i polgármester, de Rênal úr. Miután lassú léptekkel áthaladt az utczán, belép a polgármesteri hivatalba és eltűnik az utas szeme elől. Ha azonban ez folytatja sétáját, száz lépéssel odább egy eléggé

tetszetős külsejű házat vesz észre, a hozzátartozó vasrács mögött pedig remek kertet. A messzeségben a burgundiai halmok zárják be a látóhatárt, oly gyönyörűségére a szemnek, hogy különbet nem is kívánhat. Ez a kilátás elfelejteti az utassal az apró pénzérdekektől megfertőzött légkört, a melyben már fuldokolni kezdett.

Megtudja, hogy a ház de Rênal úré. A verrièresi polgármester a szeg-gyártással elért haszonnak köszönheti ezt a faragott kövekből való szép épületet, melyet most fejeztek be. Azt mondják, hogy családja spanyol eredetű, régi és állítólag jóval XIV. Lajos foglalása előtt telepedett le a vidéken.

1815 óta szégyenli, hogy iparral foglalkozik; 1815-ben lett Verrières polgármestere. A bástyaszerű falak, melyek támasztékául szolgálnak a nagyszerű kert egyes részeinek, a hogy' terraszról-terraszra lépcsőzetesen ereszkedik alá egész a Doubs-ig, szintén de Rênal úrnak a vaskereskedésben való jártasságát jutalmazzák.

Ne várják, hogy Franciaországban oly festői kerteket találjanak, mint a milyenek Németország iparos városait: Lipcsét, Frankfurtot, Nürnberget stb környezik. Franche-Comté-ban minél több falat építtet az ember, minél inkább meghasogatja birtokát egymás hegyébe rakott kövek seregével, annál jobban kivívja szomszédai tiszteletét. De Rênal úr kertjét, a mellett, hogy tele van falakkal, még azért is csodálják, hogy egypár kis területet, a mely beléje tartozik, aranynyal mért föl. Így például az a fűrészmalom, melynek a Doubs partján való különös elhelyeződése legelsőbben ötlik szemébe a látogatónak, a ki Verrières-be jön és a melynek tetején egy hosszú deszkán óriási betűkkel olvasható ez a név: SOREL — hat év előtt még ott állott, a hol most de Rênal úr kertjében a negyedik terrasz fala emelkedik.

Minden büszkesége ellenére a polgármester úrnak ugyancsak sok utánjárásába került, a míg levehette lábáról az öreg Sorel-t, ezt a rideg, nyakas parasztot; sok szép aranyat kellett leolvasnia neki, a míg rábírta, hogy máshova helyezze át műhelyét. A mi a köztulajdonban levő vízágat illeti, mely a malmot hajtotta, de Rênal úr

befolyásának sikerült kivívnia Párisban, hogy azt más mederbe vezették. Ezt a kegyet az 182*-iki választások után nyerte el.

Egy hold helyett négy holdat adott Sorel-nek, ötszáz lépéssel odább a Doubs mentén. És bár ez a hely sokkal előnyösebb volt a fenyődeszkákkal való kereskedésre, Sorel apó — a hogy' azóta nevezték, a mióta meggazdagodott — mégis módját ejtette, hogy a türelmetlenségből és a *birtoklási rögeszmé*-ből, mely szomszédját hevítette, még hatezer francot csiholjon ki.

Igaz, hogy a környék egyes emberei élesen bírálgatták ezt az adás-vételt. Egyízben, négy év előtt, egy vasárnapi napon de Rênal úr, épp mikor polgármesteri egyenruhájában a templomból jött, megpillantotta, a mint az öreg Sorel, a ki három fiával álldogált, messziről mosolyogva néz reá. Ez a mosoly kellemetlen világosságot gyújtott a polgármester úr lelkében; azóta azt hiszi, hogy olcsóbb áron is nyélbeüthette volna a vásárt.

Ha az ember Verrières-ben tekintélyre akar szert tenni, fődolog, hogy sok falat építtessen ugyan, de semmiesetre se fogadjon el valami olaszországi tervet, a milyet azok a kőművesek hoznak magukkal, kik tavaszszal átkelnek a Jura szorosain, hogy Párisba menjenek. Az ily újítás örök időkre a könnyelműség hírébe keverné a meggondolatlan építkezőt és mindenkorra veszve volna ama bölcs és mérsékletes emberek szemében, a kik Franche-Comté-ban a megbecsülést osztogatják.

Valójában, ezek a bölcs férfiak ott a legborzasztóbb zsarnokságot gyakorolják és ez a csúnya szó az oka, hogy a kisvárosokban való élet elviselhetetlen azoknak, a kik abban a nagy köztársaságban éltek, melynek Páris a neve. A közvélemény — és még mily közvélemény! — kényuralma Francziaország kisvárosaiban épp oly buta dolog, mint az amerikai Egyesült-Államokban.

II.

EGY POLGÁRMESTER.

És a tekintély, uram, a tekintély! Az ostobák tisztelete, a gyermekek bámészkodása, a gazdagok irígykedése, a bölcs megvetése — mindez semmi?!

Barnave.

De Rênal úr közigazgatási tekintélyének szerencséjére szükségessé vált egy nagy fal megépítése, támasztékául a városi sétánynak, mely száz lépésnyire a Doubs fölött húzódik a domboldalon. Gyönyörű fekvése miatt Francziaországnak egyik legfestőibb kilátása nyílik innen, csakhogy az eső minden tavaszszal föláztatta a talajt, tócsákat vájt benne és járhatatlanná tette. Ez a kellemetlenség, a mit mindenek éreztek, abba a szerencsés kényszerűségbe juttatta de Rênal urat, hogy hivataloskodásának egy húsz láb magas és harmincz vagy negyven öl hosszú fallal örökítse meg az emlékét.

E fal, mely miatt de Rênal úrnak háromszor kellett Párisba utaznia, mert a mostanit megelőző belügyminiszter halálos ellensége volt a verrièresi sétánynak, már három lábnyira emelkedik a föld színe fölé. És mintegy daczoló szándékkal az összes volt és leendő miniszterekkel szemben, most sietve faragott kőkoczkákkal borítják.

Hányszor nem álltam az alig pár napja odahagyott párisi bálokra gondolva, nekitámaszkodva e kékes árnyalatú, szép szürke színű nagy köveknek, mialatt tekintetem belemélyedt a Doubs völgyébe! Túlnan, a jobbparton, öt vagy hat völgy kígyózik, a melyek fenekén a szem egész tisztán látja a kis csermelyeket. Miután zuhatagról-zuhatagra szaladtak, látni, a mint beleszakadnak a Doubs-ba. A nap nagyon forrón süt a hegyek között; mikor legjobban tüzel is, az utas álmodozása védelmet talál a hatalmas platánok lombsátora alatt. Gyors növésüket és kékes árnyalatú gyönyörű zöldjüket annak a föld-

nek köszönhetik, a mit a polgármester úr a nagy támasztó fal mögé hordatott, és mivel, noha a városi tanács ellene nyilatkozott, hat lábnyival kiszélesítette a sétányt, a miért (jóllehet ő reakcionárius, én pedig liberális vagyok) dicsérem is, és igazat kell adni úgy ő neki, mint Valenod úrnak, a verrières-i szegényház szerencsés igazgatójának, hogy a terrasz kiállhatja az összehasonlítást a laye-i Saint-Germain-félével.

A magam részéről csak egy kifogással illethetem a „Hűség útjá"-t, mert tizenöt-húsz helyen is olvashatjuk a sétány e hivatalos nevét, márványtáblákon, a melyekért de Rênal úr külön érdemjelet kapott. Rossz néven veszem a Hűség útjától a barbárságot, a mivel a hatóság megnyesi, szinte tövig nyírja a terebélyes platánokat. A helyett, hogy alacsony, kerek és lelapított koronájukkal a legközönségesebb cserepes növényekhez hasonlítanának, oly nagyszerűekké kellene fejlődniök, a milyeneket Angliában lát az ember. Ám a polgármester úr akarata nem tűr ellenkezést és évente kétszer könyörtelenül megnyirbáltatja a község tulajdonában levő fákat. A környékbeli liberálisok azt állítják, némi túlzással azonban, hogy a mióta Maslon vikárius úr haza szokta takarítani a nyírás eredményét, a hivatalos kertész jóval nagyobb szigorúsággal kezeli az ollót, mint azelőtt.

Ezt a fiatal papot néhány év előtt küldték ide, azzal a föladattal, hogy ellenőrizze Chélan abbét és a környék egynémely plébánosát. Egy öreg tábori sebész, a ki az olaszországi hadseregben töltött szolgálati évei után Verrières-be vonúlt vissza és a ki, a polgármester úr szava szerint, egy személyben jakobinus és bonapartista volt, elég bátor volt, hogy egyízben szót emeljen e szép fák rendszeresen ismétlődő megcsonkítása ellen.

— Én az árnyékot szeretem, — felelt de Rênal úr, hangjában a kevélységnek azzal az árnyalatával, mely illendő, ha az ember egy sebészszel beszél, a ki a becsületrend lovagja; — az árnyékot szeretem, azért nyesetem meg fáimat, hogy árnyékot adjanak és nem látom be, mi más rendeltetése volna a fának, hacsak, mint a hasznos diófa, valami jövedelmet nem hajt.

Ime, a döntő szó, melynek Verrières-ben minden alá van rendelve: jövedelmet hajtani; ez maga kifejezi a lakosság több, mint háromnegyed részének állandó gondolatát.

Jövedelmet hajt — ez az érv irányít mindent ebben a kis városban, mely oly csinosnak tünt fel. Az idegen, a kit elbájol az üde és mélyen elnyúló völgyek szépsége, melyek körülveszik, eleinte azt képzeli, hogy a lakosok fogékonyak a szép iránt; nagyon is sokszor említik a vidék szépségét: tagadhatatlan, hogy igen büszkék reá; de csak azért, mert odavonz egynéhány idegent, a kiknek a pénze meggazdagítja a vendéglősöket, a mi azután az adózás során jövedelmet hajt a városnak.

Egy szép őszi napon de Rênal úr a Hűség útján sétált, karján vezetve nejét. A mellett, hogy figyelemmel hallgatta férjét, a ki fontos arczkifejezéssel beszélt, de Rênal-né pillantása nyugtalanul követte három kis fiú mozdulatait. A legidősebb, a ki tizenegy éves lehetett, nagyon gyakran közeledett a falhoz és úgy látszott, hogy kedve volna fölhágni reá. Egy nyájas hang ilyenkor az Adolf nevet mondta és a gyermek lemondott nagyratörő tervéről. De Rênal-né harmincz éves, de még elég csinos asszonynak látszott.

— Még megbánhatja az a párisi uracska! — szólt de Rênal úr, sértődött hangon és még a rendesnél is halványabb arczczal. — Van néhány barátom a . . .

Azonban, noha kétszáz lapon át a vidéki életről fogok szólni, nem vagyok oly barbár, hogy az olvasót megkínozzam a vidéki beszédmód hosszadalmasságával és körültekintő óvatosságával.

Az a fiatal párisi úr, a ki a verrières-i polgármesternek oly ellenszenves, nem más, mint Appert úr, a ki két nap előtt be tudott jutni nemcsak a verrières-i börtönbe és a szegényházba, hanem a kórházba is, melynek kormányzását a polgármester és a környékbeli gazdagabb urak ingyen végezték.

— De hát — szólt félénken de Rênal-né — mit árthat neked ez a párisi úr, miután a legszigorúbb becsületességgel kezeled a szegények jószágát?

— Csak azért jött, hogy gáncsolni valót leljen és azután czikkeket írjon a liberális ujságokba.

— Hisz azokat úgy sem olvasod.

— De beszélnek róluk az embernek; ez elvon bennünket dolgainktól és megakadályoz a jó cselekedetekben.* A mi engem illet, sohasem fogok megbocsátani a plébánosnak.

III.

A SZEGÉNYEK JÓSZÁGA.

Az erényes és ármány nélkül való lelkész valóságos gondviselése a falunak.

Fleury.

Tudnivaló, hogy a verrières-i plébános, egy nyolczvan éves aggastyán, a kit azonban a hegyi levegő vasegészséggel és vas-jellemmel ajándékozott meg, föl volt jogosítva, hogy bármikor beléphet a börtönbe, a kórházba, sőt a szegényházba is. Épp reggeli hat óra volt, mikor Appert úr, a ki Párisból a plébánoshoz hozott ajánlatot, megérkezett az érdekes kis városba. Egyenesen a plébániára ment.

Chélan abbé, miután elolvasta a levelet, melyet de La Mole marquis, Francziaország pair-je és a környék leggazdagabb földbirtokosa írt neki, gondolatokba mélyedten nézett maga elé.

— Öreg vagyok és híveim szeretnek, — szólt végre halk hangon, mintegy önmagához beszélve, — nem lesz bátorságuk! — Ezzel gyorsan a párisi úr felé fordult, reáemelve szemét, melyben idős kora ellenére is ott ragyogott a szent tűz, a mi valamely nemes, de kissé veszedelmes tettre való elhatározás örömének a jele.

— Jöjjön, uram; de a porkoláb, különösen pedig a szegényházi felügyelők jelenlétében semmiféle megjegyzést se tegyen arra, a mit látni fogunk. — Appert úr

* Megtörtént nyilatkozat.

megértette, hogy derék emberrel van dolga; követte a tiszteletreméltó lelkészt, megnézte a börtönt, a kórházat, a szegény-hajlékot, tett számos kérdést, de a legkülönösebb feleletek sem csalták ki belőle a legcsekélyebb kifogást se.

A körút több óra hosszat tartott. A plébános meghívta Appert urat, hogy ebédeljen nála, de ő kimentette magát, hogy leveleket kell írnia: nem akarta nemes kalauzát még rosszabb hírbe keverni. Három óra felé folytatták a szegényház megtekintését, azután visszamentek a börtönhez. A kapuban ott találták a tömlöcztartót, egy hat láb magas, görbelábú óriást; nemtelen arcza undorító kifejezést öltött a réműlettől.

— Ah, plébános úr, — szólt, mihelyt meglátta, — ez az úr nem Appert úr?

— Miért? — kérdezte a lelkész.

— Mert tegnap egy lovasfutár, a kinek az egész éjszakát át kellett vágtatnia, szigorú parancsot hozott a préfet úrtól, hogy ne ereszszem be Appert urat a börtönbe.

— Vegye tudomásúl, Noiroud úr, — felelt a pap, ez az utas, a ki velem van, Appert úr. Elismeri-e, hogy jogom van a nappal vagy az éjjel bármely órájában belépnem a börtönbe, annak a kiséretében, a kivel nekem tetszik?

— Igen, plébános úr, — szólt a tömlöcztartó csöndesebb hangon és lehajtva fejét, mint a buldog, melyet a bot félelme kelletlen engedelmességre kényszerít. — Csakhogy, plébános úr, én feleséges és gyermekes ember vagyok és ha följelentenek, elcsapnak, pedig én az állásomból élek.

— Én is sajnálnám elveszíteni az enyémet, — jegyezte meg meghatott hangon a plébános.

— Oh, az nagy különbség! — vágott közbe gyorsan a tömlöcztartó. — Mindenki tudja, hogy a plébános úrnak 800 livre évjáradéka van, biztos és független vagyona . . .

Ime, ezek azok a tények, melyek húszfélekép kommentálva és túlzottan kiszínezve, két nap óta forrongásban tartották a kis Verrières város összes gyűlölködő

szenvedélyeit. Ezúttal is ezek szolgáltatták a tárgyat ahhoz a beszélgetéshez, a mit de Rênal úr a feleségével folytatott. Reggel a polgármester úr Valenod úrral, a szegényház igazgatójával ott járt a plébánosnál, hogy kifejezze irányában élénk rosszalását. Chélan úr nem számíthatott senkinek a védelmére; érezte tehát szavaik egész jelentőségét.

— Nos hát, jól van, uraim. Én leszek a környéken a harmadik plébános, a kit nyolczvan éves korában elmozdítanak állásából. Ötvenhat év óta vagyok itt; jóformán én kereszteltem meg minden lakosát ennek a városnak, mely kis helység volt még csak, a mikor ide jöttem. Naponta esketek oly fiatal párokat, a kiknek nagyszülőit én adtam össze. Verrières-t úgy tekintem, mintha családom volna; mégis, mikor megláttam az idegent, így szóltam magamban: — Lehet, hogy ez a párisi ember a liberálisok közé tartozik, a kik, sajnos, nagyon is számosan vannak; de mi rosszat tehet szegényeinknek és a raboknak?

Mikor pedig de Rênal úrnak, különösen azonban Valenod úrnak, a szegényház igazgatójának szemrehányásai mind hevesebbekké váltak, az agg plébános így folytatta:

— Ám jó, uraim, mozdítsanak el! — kiáltott föl remegő hangon. — Azért mégis itt fogok lakni. Tudják, hogy negyvennyolcz évvel ezelőtt egy darab földet örököltem, a mi nyolczszáz livre-t jövedelmez; ebből fogok élni. Állásom javadalmából én, uraim, mitsem takarítok meg és talán ez az oka, hogy nem rettenek meg az elvesztésétől.

De Rênal úr igen jó egyetértésben élt a feleségével; de mert nem tudott válaszolni az ellenvetésre, melyet az félénken ismételt, hogy: — Mi rosszat tehetne ez a párisi úr a raboknak? — már azon a ponton volt, hogy komolyan megharagudjék, mikor az asszony fölkiáltott. A kisebbik fiú fölmászott a falra és ott szaladt, holott a túloldalon húsz lábnyi mélység tátongott. Attól félve, hogy megijeszti a fiát és lebukik a falról: de Rênal-né nem merte szólítani. Végre a gyermek, a kit mulattatott bátor csínytevése, anyjára nézett és látva, hogy meny-

nyire elsápadt, a sétányra ugrott és hozzá szaladt. Szigorú dorgálást kapott.

Ez a kis epizód megváltoztatta a beszélgetés menetét.

— Okvetlenül fölfogadom Sorelt, a deszkakereskedő fiát — mondta de Rênal úr; — ő majd felügyel a gyermekekre, a kik kezdenek már nagyon rakonczátlanok lenni. Ez a Sorel fiatal pap, vagy valami ilyesféle, jó latinista, a kitől a gyermekek tanulni fognak. A plébános azt mondja, hogy szilárd jellemü fiatal ember. Háromszáz francot fogok majd neki adni és ellátást. Erkölcsi tekintetben ugyan kissé gyanús előttem, mert hogy ő volt a kedvencze annak a becsületrendes vén sebésznek, a ki azzal az ürügygyel, hogy rokonságban van velök, Sorel-ékhoz szállásolta magát. Valójában azonban úgy lehet, a liberálisok titkos ügynöke volt; azt mondta, hogy a hegyi levegő jó hatással van az asthmája ellen; de hát ez nincs bebizonyítva. Résztvett Buonaparte olaszországi hadjárataiban, sőt, azt mondják, annak idején a császárság ellen szavazott. A Sorel-gyereket ez a liberális tanította latinra és neki hagyományozta azt a csomó könyvet, a mit magával hozott. Nem is gondoltam volna reá soha, hogy a fiút gyermekeink mellé fogadjam; de a paptól, épp az előtt való nap, hogy végleg összevesztünk, azt hallottam, hogy a fiatal Sorel három év óta theologiát tanul és az a szándéka, hogy szemináriumba megy; tehát még sem liberális, de latinista.

— E megoldás még más szempontból is előnyös, — folytatta de Rênal úr, diplomata arczkifejezéssel nézve nejére. — Az a Valenod, a mióta megvan a két új normandiai parádés-lova, már azt sem tudja, hova legyen a kevélységtől. Csakhogy az ő gyermekeinek nincs nevelőjük.

— Még elhalászhatja előlünk Sorelt.

— Tehát helyesled szándékomat? — kérdezte de Rênal úr, mosolylyal mondva köszönetet feleségének a kitünő megjegyzésért. — Jó! Így fog történni.

— Istenem! kedves barátom, mily gyorsan tudod te magadat elhatározni!

— Mert bennem van jellem, a miről a plébános is meggyőződhetett. Ne áltassuk magunkat: körülöttünk hemzsegnek a liberálisok. Ezek a kékfestők mind irígykednek reám, e felől teljesen biztos vagyok. Néhányuk kezd meggazdagodni; nos hát! azt akarom, hogy lássák, a mint de Rênal úr gyermekeit a nevelőjük viszi sétálni. Ez imponálni fog. Nagyapám gyakran beszélt róla, hogy gyermekkorában neki is volt nevelője. Lehet, hogy száz aranyomba fog kerülni; de ezt úgy kell vennünk, mint rangunk érdekében köteles áldozatot.

Ez a hirtelen elhatározás mélázóvá tette de Rênal-nét. Magas termetű, jól fejlett nő volt, a környék szépe, a hogy' a hegyek között mondják. Párisi szemmel nézve, volt mozdulataiban valami keresetlenség és fiatalság, valami naiv kellem, tele ártatlansággal és élénkséggel, a mely szinte a gyöngéd kéj eszméjét ébresztette föl az emberben. Ha tudta volna, hogy ilyen benyomást kelt: de Rênal-né bizonyára nagyon szégyelte volna magát. Ebbe a lélekbe soha bemenetelt nem talált se a kaczérkodás, se a szenvelgés. Úgy beszélték, hogy Valenod úr, a szegényház gazdag igazgatója udvarolt neki, de siker nélkül, a mi nagy elismerést szerzett az erényének, mert ez a Valenod úr, egy jól megtermett, széles vállú, piros arczú és tömött fekete barkójú fiatal ember, azok közé a durva, szilaj és lármás alakok közé tartozott, a kiket a vidéken szép embereknek mondanak.

De Rênal-nét, a ki félénk és bizonytalannak látszó természet volt, különösen Valenod úr örök izgékonysága és harsogó beszéde riasztotta vissza. Mert hogy távol tartotta magát attól, a mit Verrières-ben mulatságnak neveznek, abban a hírben állott, hogy nagyon büszke a származására. Ez eszébe se jutott; de azért megelégedésére szolgált, hogy csak ritkán jöttek hozzá látogatók. Az igazat megvallva, az odavaló asszonyok butának tartották, mert semmiféle ravaszsághoz nem értett férjével szemben és fölhasználatlanúl hagyta elmúlni a legjobb alkalmakat, a helyett, hogy szép párisi vagy besançoni kalapokat vétetett volna magának. Ha csak egyedül bolyonghat szép kertjében, már meg volt elégedve.

Naiv lélek volt, a ki sohasem emelkedett odáig,

hogy ítéletet formáljon férjéről és bevallja magának, hogy úntatja. A nélkül, hogy számot adott volna magának róla, úgy vélte, hogy férj és feleség között nem is lehetnek gyöngédebb kötelékek. Különösen akkor szerette de Rênal urat, mikor ez a gyermekeire vonatkozó terveit fejtegette; az egyiket a katonai, a másikat a birói, a harmadikat az egyházi pályára szánta. Végeredményben úgy találta, hogy de Rênal úr sokkal kevésbbé unalmas ember, mint a többi, a kit ismer.

Ez a hitvesi ítélet nem volt ok nélkül való. A verrières-i polgármester elmés, főleg azonban jó modorú ember hírében állott, hála vagy egy féltuczat tréfás történetnek, a mit egy nagybátyjától örökölt. Az öreg de Rênal kapitány a forradalom előtt az orleansi herczeg gyalogezredében szolgált és ha Párisba ment, bejáratos volt a herczeg szalonjába. Ott találkozott de Montesson asszonynyal, a híres de Genlis asszonynyal, Ducret-vel, a Palais-Royal megalkotójával. Ezek a személyek vajmi sokszor szerepeltek de Rênal úr adomáiban. Lassanként azonban fáradságossá vált számára a visszaemlékezés ezekre az oly nehezen elmondható dolgokra és egy idő óta már csak ünnepélyes alkalmakkor ismételte az orleansi házzal kapcsolatos adomákat. Mivelhogy egyébként, kivéve ha pénzről volt szó, igen udvarias volt, méltán történt, hogy őt tartották Verrières legfőurasabb emberének.

IV.

APA ÉS FIÚ.

E sara mia colpa,
Se così è?
Macchiavelli.

— A feleségem határozottan okos asszony! — szólt másnap reggel hat órakor a verrières-i polgármester, a hogy Sorel apó fűrésztelepe felé ballagott. — Ámbár engem is a nekem járó elsőség megóvása vezetett, mégsem gondoltam reá, hogy ha nem fogadom föl ezt a kis

Sorel abbét, a ki állítólag úgy beszél latinul, mint egy angyal, a szegényház igazgatója, ez a nyughatatlan fráter, ugyanerre a gondolatra juthat és elcsípheti őt előlem. Micsoda önteltséggel beszélne azután gyermekei nevelőjéről! . . . De vajon, ha nevelő lesz nálam, fölveszi-e a reverendát?

De Rênal úr ezen a kérdésen töprenkedett, mikor messziről egy parasztot pillantott meg, egy közel hat láb magas embert, a ki, úgy látszott, kora reggel óta azzal szorgoskodik, hogy a fahasábok hosszát mérecskélje, melyek a Doubs partján, a vásárosok útján hevertek. A paraszton meglátszott, hogy nem örül valami nagyon a polgármester úr jövetelének, mert a fahasábok elrekesztették az utat és tilalmas helyen voltak lerakva.

Sorel apót, mert ő volt, nagyon meglepte, de még inkább kellemesen érintette de Rênal úr különös ajánlata, a mit Julien fiára vonatkozólag tett. Mindazonáltal arczán a szomorkodó elégedetlenségnek és a közömbösségnek azzal a kifejezésével hallgatta, a mivel a hegylakók oly jól tudják palástolni ravaszságukat. Rabszolgasorban élve a spanyol uralom alatt, mindmáig megőrizték az egyiptomi fellah e vonását.

Sorel válasza eleinte nem állott másból, mint hogy hosszan fölsorolta a tiszteletnyilvánítás ama formuláit, melyeket jól tudott. A míg azonban, félszeg mosollyal, mely még inkább kiélezte arczkifejezésének hamisságát, hogy azt ne mondjuk: eredendő hunczutságát — ez üres szavakat ismételgette: a vén paraszt élénk elméje váltig azon erőlködött, hogy kitalálja, mi lehet az oka, hogy egy ilyen tekintélyes ember magához akarja fogadni az ő mihaszna fiát. Semmikép sem volt megelégedve Julien-nel és egészen váratlan haszon volt neki, a mit de Rênal úr ajánlott: évente háromszáz frank, ellátással és ruházattal. Sorel apó eléggé szemes volt, hogy ez utóbbi föltételt állítsa az előtérbe és de Rênal úr hamarosan reá is hagyta.

Ez a kikötés azonban szeget ütött a polgármester fejébe. — Minthogy Sorel nincs elragadtatva ajánlatomtól, holott természet szerint így kellene lennie: világos — így szólt magában, — hogy más oldalról is tettek neki

ajánlatot. De ki tehette volna, ha csak nem Valenod? De Rênal úr hiába sürgette Sorelt, hogy kössék meg nyomban a szerződést; a csökönyös vén paraszt makacsul vonakodott ettől; előbb — mondá — megkérdi a fiát, mintha a vidéken az, hogy egy gazdag apa kikérje a fia véleményét, a kinek nincs semmije, nem volna csupán csak formaság.

A fűrészmalom egy pajtából áll, mely valamely patak mellett fekszik. A tetőt mestergerenda tartja, a mely négy nagy faoszloppal van megtámasztva. A pajta közepén nyolcz-tíz lábnyi magasságban egy fűrész mozog föl és le, míg egy egyszerü gépezet a fatömböket a fűrész elé tolja. Egy kerék, melyet a patak hajt, tartja működésben a kettős gépezetet: a fűrészt, mely föl és lefelé jár és azt, a mely a fatömböket lassanként a fűrészhez tolja hogy ez deszkákat szeljen belőlük.

Műhelye felé tartva, Sorel apró dörgő hangon szólította Julien-t; nem felelt senki. Csak idősebb fiait látta, a kik valódi óriások voltak és a kik súlyos fejszével négyszögletesre vágták a fenyőtörzseket, melyeket azután a malomba szállítanak. Figyelmüket teljesen lefoglalta, hogy pontosan kövessék a fára rajzolt fekete vonalat; szekerczéjük minden csapása óriási háncsot választott le. Nem hallották apjukat. Ez haladt a pajta irányában; de a hogy belépett, hiába kereste Julient azon a helyen, a hol lennie kellett volna, a fűrész mellett. Öt vagy hat lépéssel följebb, ott ült lovaglómódon a tetőzet egyik gerendáján. A helyett, hogy figyelmesen ügyelt volna a fűrész munkájára, Julien olvasott. Az öreg Sorel semmiért se haragudott annyira, mint ezért; talán meg tudta volna bocsátani Juliennek, hogy gyönge testalkotású, nem alkalmas a terhesebb munkára és hogy oly más, mint idősebb fivérei; de ez az olvasási szenvedély gyülöletes volt előtte: ő maga nem tudott olvasni.

Kétszer vagy háromszor hiába szólította Julien-t. A fiatal ember úgy el volt merülve könyvébe, hogy sokkal inkább ettől, semmint a fűrész lármájától nem hallotta meg apja rettenetes hangját. Végre is az öreg, élemedett kora ellenére, könnyedén felugrott a fűrészmalomban levő fára és innen a keresztgerendára, mely a tetőzetet tar-

totta. Egy heves ütésre Julien könyve leröpült a vízbe; egy második, hasonlóan erős ütésre, mely a fején érte, a fiú elvesztette az egyensúlyt. Majdhogy leesett a tizenkét vagy tizenöt lábnyi magasságból, be a kerék lapátai közé, melyek összetörték volna; de az apja balkézzel fölfogta estében.

— Mi az, te lusta! Hát folyton ezeket az átkozott könyveket fogod olvasni, a helyett, hogy a fűrészre vigyáznál? Este olvass, a mikor a papnál lopod az időt, — akkor bánom is én!

Julien elkábúlva az ütéstől és megvérezve, odament a kijelölt helyre, a fűrész mellé. Szeme könnyel volt tele, nem annyira a testi fájdalomtól, mint inkább a miatt, hogy elvesztette könyvét, melyet imádott.

— Gyere le, te barom! — A gép zakatolásától Julien ismét nem hallotta a parancsot. Apja, a ki ekközben már lemászott, fölkapott egy hosszú dióverő rudat és vállon ütötte vele. A hogy Julien lent volt a földön, az öreg Sorel durván czibált egyet rajta és előre lódította a lakóház felé. — Isten tudja, mit akar velem! — szólt magában a fiatal ember. Menőben szomorú pillantást vetett a patakra, a mely elragadta könyvét; legkedvesebb olvasmánya volt, a *Szent Ilonai emlék*.

Arcza kipirúlt és szemét lesütötte. Tizennyolcztizenkilencz éves suhancz volt, látszatra gyönge szervezet, szabálytalan, de finom arczvonásokkal, sasorral. Nagy fekete szemei, melyekben nyugodt pillanataiban, gondolkodó erő és lelkesedés látszott, most a legvadabb gyűlölettől égtek. Sötét gesztenyeszín haja, mely mélyen benőtte a koponyáját, csak keskeny homlokot hagyott szabadon és ha mérges volt, gonosz kifejezést adott arczának. Az emberi ábrázat számtalan sokfélesége között talán egy sincs, melynek szembeszökőbb volna a jellege, mint ennek. Karcsú és arányos termete inkább könnyedséget, semmint erőt mutatott. Elmélkedő arczkifejezése és nagy sápadtsága miatt apja elejétől fogva azt hitte, hogy nem él sokáig, vagy ha életben marad, csak terhére lesz családjának. Merthogy mindenki megvetette a házban: gyűlölte testvéreit és az apját; a játé-

kokban, melyek vasárnaponként a piaczon folytak, őt mindig elverték.

Még nem volt egy éve, hogy csinos alakja miatt a fiatal leányok barátságosabban kezdtek szólni hozzá. Gyönge testalkata miatt megvetés lévén a része mindenkitől: Julien bálványozta az öreg tábori-sebészt, a ki egyízben szóvá merte tenni a platánok dolgát a polgármester előtt.

Ez a sebész néhanapján megtette az öreg Sorelnek, hogy foglalkozott a fiával. Latinra tanította, meg történelemre, már a mennyit ő tudott belőle, az 1796-iki olasz hadjárat történetére. Mikor meghalt, neki hagyományozta a becsületrend keresztjét, nyugdíjának még esedékes részét és könyveit, vagy harmincz-negyven kötetet, a melyek legbecsesebbike most a de Rênal úr kedvéért más mederbe vezetett köz-patak vizébe esett.

A hogy' beléptek a házba, Julient az apja csontos markával vállon ragadta; a fiú remegett és már előre érezte a pofonokat.

— Ne hazudj! — rivalt reá durva hangján a vén paraszt, miközben magafelé fordította Julient, mint a hogy' egy gyermek megfordít egy ólomkatonát. Julien könnyben úszó nagy fekete szemei összenéztek a vén ács apró szürke szemeivel, a melyek mintha a lelke fenekén akartak volna olvasni.

V.

ALKUDOZÁS.

Cunctando restituit rem.
Ennius.

— Ne hazudj, ha ugyan tudsz igazat mondani, kutyafülű! Honnan ismered de Rênal-nét? Mikor beszéltél vele?

— Sohasem beszéltem vele, — felelt Julien, — és nem is láttam máshol, csak a templomban.

— De meregetted reá a szemedet, úgy-e, arcátlan kölyke?!

— Soha! A templomban csak Istent látom, — tette hozzá Julien kissé képmutató arczczal, úgy vélve, hogy ez nagyon alkalmas a rúgások elkerülésére.

— Pedig itt lappang valami, — vágott vissza az agyafúrt paraszt és egy perczig hallgatott. — Csakhogy tőled nem fogom meg tudni, gaz képmutató! A fő azonban, hogy megszabadulok tőled, ez csak hasznára lesz a munkának. A plébános úr vagy más valaki szólt az érdekedben és jó állást szerzett a számodra. Szedelőzz össze, eljössz velem de Rênal úrhoz, a hol nevelő lész a gyermekek mellett.

— És mit kapok?

— Ruhát, ellátást és háromszáz franc fizetést.

— Nem akarok cseléd lenni.

— Állat! Ki mondja, hogy cseléd légy? Hát én talán beleegyezném, hogy a fiam cseléd legyen?

— De kikkel fogok étkezni?

Ez a kérdés kihozta sodrából az öreg Sorel-t; érezte, hogy ha többet mond, még valami ostobaságot talál elkövetni. Dühösen rátámadt Julienre, elhalmozta káromkodásokkal, szidta, hogy milyen torkos, azután otthagyta, hogy többi fiával tanácskozzék.

Julien csakhamar megpillantotta őket, a mint fejszéjük nyelére támaszkodva tanakodtak. Miután sokáig nézte őket és meggyőződött, hogy mitsem hallhat beszédükből, Julien a fűrész túlsó oldalára ment, nehogy meglephessék. Fontolóra akarta venni ezt a váratlan esetet, a mi megváltoztatta sorsát, de képtelennek érezte magát, hogy valami okosat gondoljon ki; képzelme tele volt, hogy mi mindent látna de Rênal úr szép házában.

— Inkább lemondok az egészről, — így szólt magában, — semhogy a cselédekkel egyem. Apám majd kényszeríteni akar; inkább a halált. Van tizenöt franc és nyolcz sous megtakarított pénzem, még az éjjel megszököm. Két nap alatt a hegyi ösvényeken, a hol nem kell a zsandároktól tartanom, eljutok Besançon-ba, ott beállok katonának és ha kell, átszököm Svájczba. Csakhogy ez-

zel vége az előmenetelnek, vége a szép papi pályának, melyen mindent el lehet érni.

Ez az irtózás a cselédekkel való étkezéstől Juliennél nem volt természetében gyökeredző dolog; hogy előrejusson, még sokkal kínosabb megpróbáltatásokat is el tudott volna szenvedni. Idegenkedését Rousseau *Vallomásai*-ból merítette. Ez volt az egyedüli könyv, a mely szerint a világról való fogalmait megalkotta. A nagy-hadsereg hadiparancsai és a *Szent-Ilonai emlék* egészítették ki Kórán-ját. Megölette volna magát e három könyvért. Soha másban nem hitt, csak ezekben. Az öreg sebész kijelentése után indulva, a többi könyvet úgy tekintette, mint hazugságokat, melyeket gazficzkók írtak, hogy előléptetésben részesüljenek.

Julien-ben tüzes lélekkel az a csodálatos emlékezőtehetség párosult, mely olyan gyakran jár együtt a butasággal. Hogy megnyerje az öreg Chélan abbé vonzalmát, a kiről tudta, hogy sokat tehet jövendője érdekében, betanulta latin nyelven az egész új-testamentumot. Tudta de Maistre-nek a pápáról szóló könyvét is és épp oly kevéssé hitt az egyikben, mint a másikban.

Mintha összebeszéltek volna, Sorel és fia e napon nem szóltak többé egymáshoz. Estefelé Julien elment a paphoz theologiai leczkére, de nem tartotta helyesnek, hogy megemlítse előtte a különös ajánlatot, a mit apjának tettek. — Hátha csak csapda az egész, — mondta magában; — úgy teszek, mintha elfeledtem volna.

De Rênal úr másnap korán reggel hivatta az öreg Sorel-t, a ki miután egy vagy két óráig váratott magára, el is jött, már az ajtóban kezdve a bocsánatkéréseket, miközben folyton hajlongott. Nagy csomó kifogás föltálalásának árán Sorel végre kitudta, hogy fia a ház urával és úrnőjével fog étkezni, ha pedig vendégek lesznek, szobájában egyedül, a gyermekekkel. Abban a mértékben támasztva mind újabb és újabb nehézségeket, a mennyire észrevette, hogy a polgármester úrnak nagyon a szívén fekszik a dolog, de meg különben is telve gyanakodással és csodálkozással: Sorel látni akarta, hogy melyik lesz fiának a szobája. Csinosan bútorozott, tágas helyiség volt, a melyhe már hordták be a gyermekek ágyait.

Ez a szemle új ötletet keltett a vén parasztban. Most már arról akar megbizonyosodni, hogy milyen ruhát kap a fia. De Rênal úr kihúzta íróasztalának a fiókját és kivett száz francot.

— Ezzel a pénzzel a fia el fog menni Durand-hoz, a szabóhoz és vesz egy teljes fekete öltönyt.

— És ha hazaveszem innen a fiamat, — szólt a vén paraszt, a ki egyszerre megfeledkezett az alázatos beszédmódról, — a ruha az övé marad?

— Teljesen az övé.

— Úgy hát, — szólt Sorel vontatott hangon, — már csak egy dologban kell megegyeznünk: mit fizet neki?

— Hogyan! — kiáltott föl de Rênal úr megbotránykozva, — hisz ebben már tegnap megegyeztünk. Kap háromszáz francot. Azt hiszem, ez elég sok pénz, sőt talán túlságosan sok.

— Igaz, ön ennyit ajánlott, — felelt az öreg Sorel, még halkabbra fogva a hangját. És mintegy valami lángelméjű sugallatra, a mely nem fogja meglepni azokat, a kik ismerik a franche-comtéi parasztokat, mereven de Rênal úrra szegezve szemét, hozzátette: — Találunk jobb helyet is.

A polgármester arcza elváltozott e szavakra. De csakhamar magához tért és most hosszú két óráig tartó körmönfont alkudozás indult meg, a melyben egy szó sem esett véletlenül és a melyben a paraszt ravaszsága győzött a gazdag emberé fölött, a kinek nincs arra szüksége, hogy megélhessen. A legutolsó részletig megtárgyaltak mindent, hogy hogy' lesz, mint lesz Julien új élete és Sorelnek nemcsak azt sikerült kivívnia, hogy négyszáz franc lesz az évi fizetése, hanem azt is, hogy a havi részleteket előre fogja kapni.

— Nos jó, harminczöt francot mindjárt adok is neki, — mondá de Rênal úr.

— Csak nem fogunk páratlan számban beszélni! Az olyan gazdag és nagylelkű úr, mint a mi polgármester urunk, — szólt a paraszt hízelkedve, — megad harminczhat francot is.

— Nem bánom, — felelt de Rênal úr, — de végezzünk.

A harag hirtelen határozottá tette a hangját. A paraszt megértette, hogy meg kell állania követeléseiben. Most azonban de Rênal úron volt a sor, hogy előnyöket csikarjon ki. Semmiképp sem volt reábírható, hogy az első hónapra járó harminczhat francot átadja az öreg Sorel-nek, a ki nagyban erőlködött, hogy fölvehesse a pénzt fia számára. De Rênal úrnak ugyanis eszébe jutott, hogy majd el kell mondania a feleségének, micsoda szerepet játszott az alkudozásban.

— Adja vissza a száz francot, a mit adtam. Durand tartozik nekem. Majd magam megyek a fiával, hogy megrendeljük a ruhát.

Erre a hatásos föllépésre Sorel ravaszúl visszatért az alázkodó szólásmódokhoz, a mi újabb jó negyedórát vett igénybe. Végül, látva, hogy már nem lehet többet elérnie, eltávozott. Utolsó meghajlását a következő szavakkal végezte:

— Megmondom fiamnak, hogy jöjjön a kastélyba.

A polgármester úr alattvalói így szokták nevezni házát, ha nagyon a kedvében akartak járni.

Hazaérkezve, Sorel hiába kereste fiát. Julien ugyanis, gyanuperrel élve a bekövetkezendők iránt, még az éjszaka eltávozott. Biztonságba akarta helyezni könyveit és a becsületrend keresztjét. Elvitte őket egy fiatal fakereskedőhöz, valami Fouqué nevű barátjához, a ki fönt lakott a Verrières fölött magasló hegyek között.

— Isten a megmondhatója, lusta kölyök, — így fogadta az apja, a mikor visszajött, — lesz-e benned valaha elég becsület, hogy visszafizesd, a mit annyi év óta reád költöttem. Szedd össze a rongyaidat és eredj a polgármester úrhoz.

Julien nem győzve a csodálkozást, hogy nem kap verést, sietett távozni. Alig ért azonban túl szörnyeteg apjának a látóvonalán, meglassította lépteit. Úgy gondolta, hogy ha kissé betér a templomba, ez jól fog egyezni képmutatásával.

Ez a szó: képmutatás — meglepi önöket? A parasztfiú lelke ugyancsak nagy utat tett meg, a míg eljutott e szörnyű szóhoz.

Julien még kis gyermek volt, mikor a 6-ik dragonyos-ezred* néhány, hosszú fehérköpönyeges és lófarkas sisakú katonájának láttára, a kik akkor tértek vissza Olaszországból és a kik apja házának ablakrácsához kötötték lovaikat, égő vágy támadt benne a katonai pálya iránt. Később elragadtatással hallgatta a vén tábori-sebészt, mikor a lodi-i, az arcole-i, a rivoli-i csatáról beszélt neki és megjegyezte, hogy az aggastyán mily lángoló pillantásokat vet keresztjére.

Mikor azonban Julien a tizennegyedik évében volt, Verrières-ben hozzáfogtak egy templom építéséhez, a melyet ily kisvároshoz mérten nagyszerűnek lehetett mondani. Julient különösen négy márványoszlop ejtette álmélkodásba; ez oszlopok híresekké is váltak a vidéken a halálos gyűlölet miatt, melyet a békebíró és a Besançon-ból küldött fiatal vikárius között támasztottak, a kiről úgy tartották, hogy a congregatio kémje. A békebíró majdhogy állását nem vesztette, legalább általánosan ez volt a vélemény. Mert hogy' is ne? Ellenkezni merészelt egy pappal, a ki majdnem minden második héten megfordult Besançon-ban, a hol, hír szerint, bejárata volt a kegyelmes püspökhöz.

Ilyen körülmények között a békebíró, a ki sokgyermekes családapa volt, néhány oly ítéletet mondott, a melyek igazságtalanoknak látszottak; mindegyikükkel olyan lakosokat marasztalt el, a kik a *Constitutionel*-t járatták. A jó ügy hívei diadalmaskodtak. Igaz, hogy csak három vagy öt francnyi összegekről van szó; de e kis büntetések egyikét egy szegkovácsnak, Julien valami rokonának is le kellett fizetnie. Ez az ember haragjában így kiáltott föl: — Hogy' megváltozott a világ! Pedig ezt a bírót húsz éven át mindenki becsületes embernek ismerte! — A tábori sebész már nem élt.

Ettől fogva Julien nem beszélt Napoleonról. Kijelentette, hogy pap lesz és naphosszat azzal töltötte az időt apja fűrészmalmában, hogy könyv nélkül tanult egy latin bibliát, a mit a plébánostól kapott kölcsön. Ez a derék öreg, a ki nagy örömmel látta, mily gyorsan halad, egész esté-

* A szerző hadnagy volt a 6. dragonyos-ezredben.

ket töltött vele, hogy a theologiai tudományokra oktassa. Julien csupa ájtatosságnak mutatta magát előtte. Ki sejthette volna, hogy ez a sápadt és szelíd, leányos külső rendíthetetlen elhatározást takar: inkább szenvedjen ezer halált, mint hogy föl ne kapjon a szerencsére.

Szerencse alatt Julien először is azt értette, hogy ott hagyhassa Verrières-t; gyűlölte szülőföldjét. Minden, a mit ott látott, fagyasztólag hatott képzelmére.

Kora gyermekségétől fogva voltak elragadtatott perczei. Gyönyörrel gondolta el, hogy valamikor majd megismerkedhetik a párisi szép asszonyokkal; valami hősi tettel magára fogja vonni a figyelmüket. Miért ne lehetne, hogy egyikök belészeret, mint a hogy' Bonaparte-ot, a szegény tisztet, megszerette a ragyogó de Beauharnais asszony? Évek óta nem volt Juliennek talán egyetlen órája sem, a melyben ne ismételte volna magában, hogy Bonaparte, a kopott és vagyontalan hadnagy, kardjával az egész világ urává tette magát. Ez a gondolat megenyhítette szenvedéseit, a melyeket nagyoknak vélt, és megkettőzte jókedvét, ha öröme volt.

A templom-építés és a békebíró ítéletei egyszerre világosságot gyújtottak benne. A gondolat, mely most agyában megfogant, az első hetekben szinte megőrjítette, majd pedig teljes erejével az első eszmének, a miről egy szenvedélyes lélek azt hiszi, hogy ő fedezte föl, egészen a hatalmába kerítette.

„Mikor Bonaparte feltűnt, Francziaország megszállástól tartott; a katonai érdem szükséges és időszerű volt. Ma lát az ember papokat, a kiknek negyven éves korukban százezer franc a jövedelmük, vagyis háromszor annyi, mint Napoleon híres tábornokainak. Szükségük van munkatársakra. Ime, ez a bíró, a ki oly eszes ember és a ki mindeddig oly becsületes volt, öregségére megbecsteleníti magát, mert attól fél, hogy magára vonja egy harmincz esztendős, fiatal vikárius haragját. Papnak kell lenni."

Kegyeskedő pályáján egyízben, mikor Julien már két év óta foglalkozott theologiai tanulmányokkal, a lelkét sorvasztó tűz egy hirtelen fellángolása árulójává lett. Chélan úrnál történt; egy papi ebéden, mikor a derék plé-

bános úgy mutatta be, mint a gyors tanulás csodáját, az esett meg vele, hogy szenvedélyesen dicsérte Napoleont. Jobbkarját a melléhez kötötte, azt mondta, hogy egy fenyőtörzs arrább lökésénél kificzamította és két hónapon át ebben a kényelmetlen helyzetben hordta. E kínos bűnhődés után megbocsátott magának. Ime, ilyen volt az a vékonydongájú tizennyolcz éves fiatal ember, a ki alig látszott csak tizenhét esztendősnek is és a ki hóna alatt kis batyuval belépett a remek verrières-i templomba.

Komor csöndesség fogadta. Valami ünnep okából az ablakok karmazsin-szövettel voltak beaggatva; a hogy' a nap sugarai keresztülverődtek, vakító volt a világosság, lebűvölő és földfelettinek látszó. Julien megremegett. Egyedül lévén a templomban, a legszebb padba telepedett. De Rênal úr czímere volt rajta.

A térdeplőn Julien egy darab nyomtatott papirt vett észre, kiterítve, mintha olvasásra volna odakészítve. Reávetette a szemét és látta:

„Részletek Jenrel Lajos kivégzéséről és utolsó pillanatairól. Kivégeztetett Besançonban, 18 . . ."

A papir el volt hasítva. A másik oldalán egy sor első két szavát lehetett olvasni, a következőket: „Az első lépés."

— Ki tehette ide ezt a papirost? — mondá Julien. — Szegény szerencsétlen! — tette hozzá sóhajtva. — A neve úgy végződik, mint az enyém . . . és összegyűrte a papirt.

Kimenőben Juliennek úgy tetszett, hogy vért lát a szenteltvíz-tartó mellett. Szenteltvíz volt, a mit kilocscsantottak: az ablakokat függönyöző piros szövet visszfénye okozta, hogy úgy látszott, mintha vér volna.

Julien végül is szégyenkezett titkos megréműlése miatt.

— Gyáva volnék? — kérdé magától. — Fegyverre!

Ez a kiáltás, mely a vén sebész csatatörténeteiben oly sokszor ismétlődött, Julien előtt a hősiességet jelentette. Fölkelt és sebesen de Rênal úr háza felé tartott.

Minden szilárd eltökéltsége mellett is azonban, mikor már csak husz lépésnyire volt a háztól, valami le-

győzhetetlen félénkség fogta el. A vasrácsos kapu, mely nagyszerűnek tűnt föl neki, tárva volt. Be kellett lépni rajta.

Julien nem volt az egyetlen, a kinek szívét e házba való megérkezése izgatottságba hozta. De Rênalné végzetes félénkségét megriasztotta a gondolat, hogy ez az idegen, hivatásának megfelelően, ezentúl mindig közte és gyermekei között lesz. Megszokta, hogy fiai az ő szobájában aludjanak. Reggel ugyancsak sűrűn hullottak a könnyei, mikor látta, hogy kis ágyaikat átviszik a nevelő szobájába. Hasztalan kérte férjét, hogy Stanislaus-Xavier, a legfiatalabbik ágya az ő szobájában maradhasson.

Az asszonyi érzékenység de Rênal-néban a legszélsőbb fokig volt kifejlődve. Szörnyen ellenszenves képet alkotott magának egy bárdolatlan és kóczos alakról, a kinek az a hivatása, hogy lekorholja a gyermekeit, még pedig csak azért, mert ért a latinhoz, egy barbár nyelvhez, a mi miatt fiai virgácsot kapnak.

VI.

AZ UNALOM.

Non so piu cosa son
Cosa facio.
Mozart (Figaro).

De Rênal-né élénken és a — ha távol volt az emberek pillantásától — neki természetes kellemmel kilépett a szalon üveges-ajtaján, mely a kertre szolgált, mikor a ház kapujánál egy fiatal, majdnem még gyermek és fölötte halvány parasztsuhanczot pillantott meg, a ki ott sírdogált. Tiszta fehér ing volt rajta és a hóna alatt egy tisztára kefélt, ibolyaszínű kötött ujjas.

A parasztfiú arczszíne oly fehér volt, szemei oly szelídek, hogy de Rênalné kissé regényes képzelmével először azt hitte, hogy valami férfiruhába bújtatott fiatal leány, a ki valami segedelmet kér a polgármester úrtól.

Megszánta a szegény teremtést, a ki ott állt a kapunál és a kiről nyilván látszott, hogy nincs bátorsága kezét a csöngettyűig emelni. De Rênalné, egy perczre feledve a keserű bánatot, a mivel a nevelő fölfogadása töltötte el, közeledett feléje. Julien, a ki a kapu felé volt fordulva, nem vette észre, hogy jön. Megremegett, mikor egészen a füle mellett megszólalt egy gyöngéd hang:

— Mit keres, gyermekem?

Julien élénken visszafordult és megigézve de Rênal-né jóságos tekintetétől, részben levetkezte félénkségét, majd pedig, elámulva szépségén, megfeledkezett mindenről, még arról is, hogy mit csinál. De Rênal-né ismételte kérdését.

— A nevelői állás miatt jöttem, — szólt végre, roppant szégyelve könnyeit, melyeket sebtében törülgetett arczáról.

De Rênal-né mintegy megnémúltan állt; szemtőlszembe nézték egymást. Julien még sohasem látott senkit is, a ki ily szépen lett volna felöltözve, különösen pedig nem asszonyt, a kinek arcza ily elbájoló és a ki ily szelíd hangon szólt hozzá. De Rênal-né a nagy könnycseppeket nézte, melyek a parasztfiú azelőtt oly halovány, most pedig oly kipirult arczán peregtek. Azután nevetni kezdett féktelen vídámsággal, mint egy fiatal leány; önmagát kaczagta és alig tudott hinni szerencséjében. Hát ez volna a nevelő, a kiről azt képzelte, hogy mosdatlan és rosszúl öltözött pap és a ki azért jön, hogy szidja és ütlegelje gyermekeit!

— Hogyan, uram! — szólt hozzá végül, — ön tud latinul?

Az „uram" szó annyira meglepte Julient, hogy egy pillanatra gondolkodóba esett.

— Igen, asszonyom, — szólt félénken.

De Rênal-né oly boldog volt, hogy meg merte kérdezni Julientől:

— Nem fogja nagyon megszidni a szegény gyermekeket?

— Én? Megszidni őket? — felelt Julien csodálkozva. — És miért?

— Nemde, uram, — folytatta de Rênal-né kis szü-

net után és a mindinkább növekedő megindulás hangján, — jó lesz hozzájuk, megigéri?

Hogy egy ily szépruhás hölgy ismét uram-nak szólítja, még pedig egészen komolyan, az túltett Julien minden számításán; ifjúságának valamennyi légvárában úgy volt, hogy egy előkelő hölgy sem fog a vele való beszédig leereszkedni, csak ha majd szép egyenruha lesz rajta. De Rênal-nét viszont teljesen megcsalta várakozásában Julien finom arczszíne, nagy fekete szeme, szép haja, mely göndörebb volt, mint rendesen, mert hogy felüdüljön, megmártotta fejét a városi kút medenczéjében. Nagy örömére, mintha valami félénk képű ifjú leány volna ez a veszedelmes nevelő, a kinek durvaságától és bárdolatlan modorától annyira féltette gyermekeit. Az oly nyugalmas léleknek, mint de Rênal-né, aggodalmainak és a látottaknak ellentéte nagy esemény volt. Végre magához tért meglepetéséből. Csodálkozott, hogy miként állhat háza ajtajában ezzel a majdnem ingre vetkőzött fiatal emberrel és ily közel hozzá.

— Lépjen be, uram, — szólt meglehetősen zavarodottan.

Soha még de Rênal-néval meg nem történt, hogy egy tisztán kellemes érzése ily mélységes lehetett; soha nyugtalanítóbb aggodalmaira még nem következett kedvesebb valóság. Szép kis gyermekei tehát, a kiket annyira dédelgetett, nem esnek egy piszkos és dörmögő pap kezébe. A hogy' beléptek az előcsarnokba, visszafordult Julien felé, a ki élénken követte. Az ily szép ház láttán való csodálkozása újabb kellem volt rajta de Rênal-né szemében. Alig tudott hinni szemeinek; mindig úgy képzelte, hogy a nevelőnek fekete ruhában kellene lennie.

— De hát igaz, uram, — szólt hozzá, újból megállva és halálosan rettegve a csalódástól, oly boldoggá tette a hiedelme, — hogy ön tud latinul?

E szavak sértették Julien kevélységét és megtörték a varázst, mely egy negyedóra óta fogva tartotta.

— Igen, asszonyom, — felelt, iparkodva, hogy fagyos arczot öltsön. — Épp oly jól tudok latinul, mint a

plébános úr, sőt ő néhányszor kegyes volt azt mondani, hogy még jobban.

De Rênal-né gonosz kifejezést talált Julien arczán; két lépésnyire állott tőle. Odalépett hozzá és halk hangon mondá:

— Ugyebár, az első napokban nem fogja megverni gyermekeimet, még ha nem tudják is a leczkéjüket?

Egy ily szép hölgynek szelid és majdnem könyörgő hangja egyszerre elfeledtette Julien-nel, hogy mivel tartozik latin tudománya tekintélyének. De Rênal-né szorosan mellette állott, érezte egy asszony nyári ruhájának — egy szegény paraszt előtt oly csodálatos — illatát. Julien elpirult a füle tövéig és sóhajtva, akadozó hangon szólt:

— Ne féljen, asszonyom. Mindenben parancsára leszek.

De Rênal-nénak csak most, a mikor gyermekei miatt érzett nyugtalansága teljesen eloszlott, tűnt föl Julien rendkívüli szépsége. Vonásainak majdnem nőies lágysága és zavarodott arczkifejezése nem látszott nevetségesnek egy oly asszony előtt, a ki maga is igen félénk volt. Az erőteljes kifejezés, a mit általában szükségesnek tartanak a férfi-szépséghez, megfélemlítette volna.

— Hány éves ön? — kérdé Julientől.

— Tizennyolcz leszek.

— A legidősebb fiam tizenegy éves, — folytatta de Rênal-né egészen megnyugodva; — majdnem pajtások lehetnének és ön eszén fogja tartani. Egyszer az apja meg akarta verni; a gyermek egy egész hétig beteg lett tőle, pedig csak kis legyintés volt az egész.

— Mily különbség! — gondolá Julien. — Engem az apám még tegnap is megvert. Mily boldogok a gazdagok!

De Rênal-né már ott tartott, hogy a legcsekélyebb árnyalatokban is kövesse, a mi a nevelő lelkében történik. A szomorúság e föltámadását félénkségnek vette és bátorítani akarta Julient.

— Hogy' hívják önt, uram? — kérdé tőle oly hangsúlyozással és oly bájjal, a minek Julien egész varázsát

érezte, a nélkül, hogy számot tudott volna adni magának róla.

— Sorel Julien a nevem, asszonyom; remegve lépek életemben most először idegen házba; szükségem van az ön pártfogására és hogy sokat megbocsásson az első napokban. Sohasem jártam iskolába, ehhez nagyon is szegény voltam; sohasem beszéltem más emberekkel, mint egy rokonommal, a ki tábori főcsebész és a becsületrend lovagja volt és Chélan plébános úrral. Ő tanuskodhatik mellettem. Fivéreim folyton vertek; ne higyjen nekik, ha rosszat mondanak rólam; bocsássa meg hibáimat, asszonyom, soha sem fog rossz szándék vezetni.

E hosszú beszéd alatt Julien visszanyerte nyugodtságát; de Rênal-nét vizsgálta. Ilyen hatást tesz a tökéletes kellem, ha természetes tulajdonsága valakinek és különösen, ha az illető, a kit ékesít, nem gondol reá, hogy kimutassa. Julien, a ki jól értett a női szépséghez, e pillanatban megesküdött volna, hogy de Rênal-né nem több, mint húsz éves. Hirtelen az a merész gondolata támadt, hogy megcsókolja a kezét. Nyomban reá megijedt e gondolattól; a következő pillanatban így szólt magában: — Gyávaság volna részemről, ha meg nem cselekednék egy dolgot, a mi hasznomra lehet és kisebbítheti a megvetést, a mely alkalmasint megvan ebben a szép hölgyben egy szegény munkás iránt, a ki most jön a fűrészmellől. — Egy kevéssé talán a csinos fiú elnevezés is bátorította Julient, a mit egy félév óta vasárnaponkint néhány fiatal leánytól hallott. A míg e belső tusával volt elfoglalva, de Rênal-né néhány tájékoztató szót szólt hozzá, hogy miként bánjék a gyermekekkel. Az erőszak, melylyel Julien magát legyűrte, arczát ismét sápadttá tette; elváltozott hangon mondta:

— Sohasem fogom megverni gyermekeit, asszonyom; erre Isten előtt esküszöm. — E szavakat mondva, meg merte fogni és ajkához emelte de Rênal-né kezét. E mozdulat meglepte a hölgyet és elméje közvetítésével megütközött rajta. Mert hogy nagyon meleg volt, karja egészen meztelen volt a fátyolkendő alatt és Julien mozdulatára, a hogy' ajkaihoz emelte, teljesen födetlenné vált. Néhány pillanat múltával de Rênal-né belsejében

szemrehányásokat tett magának; úgy vélte, hogy fölháborodása nem volt elég rögtönös.

Beszédet hallva, de Rênal úr kijött az irodájából; ugyanazzal a méltóságos és atyai arczkifejezéssel, a melylyel a polgármesteri hivatalban az esketéseket szokta végezni, így szólt Julienhez:

— Beszélnem kell önnel, mielőtt a gyermekek meglátják.

Bevezette Julient egy szobába és ott marasztotta feleségét is, a ki magukra akarta hagyni őket. Az ajtó bezárult és de Rênal úr nagy komolysággal leült.

— A plébános úr úgy nyilatkozott, hogy ön jóravaló ember, itt mindenki tisztelettel fog önnel bánni és ha meg leszek elégedve, később majd abban is segítségére leszek, hogy valamihez kezdhessen. Rokonaival és barátaival azonban nem szabad többé közlekednie; az a társaság nem illik gyermekeimhez. Itt van az első hónapra harminczhat franc; de meg kell fogadnia, hogy ebből a pénzből egy garast sem ad az apjának.

De Rênal úr haragudott az öregre, a ki ebben az ügyletben ravaszabb volt, mint ő.

— Most pedig, uram, mert megparancsoltam, hogy itt mindenki urazza önt és ebből is fogja érezni, mily jó, ha előkelő házba jut az ember; most pedig, uram, nem való, hogy a gyermekek ingujjban lássák meg. A cselédek látták? — kérdé de Rênal úr nejétől.

— Nem, barátom, — felelt de Rênal-né, gondolatokba mélyedt arczczal.

— Annál jobb. Öltse magára addig ezt, — szólt a meglepett fiatal emberhez, a maga kabátjai közül nyújtva át neki egyet. — És most gyerünk Durand-hoz, a posztókereskedőhöz.

Mikor több mint egy óra múlva de Rênal úr a talpig feketébe öltözött új nevelővel visszatért, feleségét még ugyanazon a helyen találta ülve. Julien jelenléte megnyugtatólag hatott reá; a míg vizsgálóan nézte, elfelejtette, hogy fél tőle. Julien nem törődött vele; a sors és az emberek iránt való minden gyanakodása ellenére, lelke e pillanatban tisztára egy gyermeké volt; úgy tetszett neki, mintha esztendőket élt volna át a pillanat óta,

a mikor, három órával előbb, reszketve állt a templomban. Észrevette de Rênal-né jeges arczkifejezését, megértette, hogy haragszik, a miért meg merte csókolni a kezét. A büszkeség érzése azonban, a mit a megszokottaktól oly különböző ruha viselése keltett benne, annyira elbódította és oly nagyon igyekezett leplezni örömét, hogy minden mozdulatának valami vad és eszeveszett jellege volt. De Rênal-né csodálkozó pillantással szemlélte.

— Komolyság, uram, — szólt hozzá de Rênal úr, — ha azt akarja, hogy gyermekeim és a háznép tiszteljék.

— Uram — felelt Julien — feszélyezve érzem magamat ebben az új ruhában; szegény paraszt lévén, mindig mellényben jártam; ha megengedi, szobámba megyek.

— Mit szólsz hozzá? — kérdé de Rênal úr a feleségétől.

De Rênal-né szinte ösztönszerűleg, a nélkül azonban, hogy erről számot adott volna magának, eltitkolta az igazat.

— Nem vagyok annyira elragadtatva ettől a kis parasztról, mint te; udvariasságoddal szemtelenné fogod tenni és egy hónap múlva kénytelen léssz elbocsátani.

— Nos, el fogjuk bocsátani. Száz francba fog kerülni és Verrières hozzá lesz szokva, hogy de Rênal úr gyermekeinek nevelőjük van. Ezt a czélt nem érhettem volna el, ha Julient meghagyom paraszt-ruhájában. Magától értetődik, hogy ha elbocsátom, az öltözet, a mit a posztósnál rendeltem neki, itt marad. Csak azt viheti magával, a mit készen találtam a szabónál és a mibe belebújtattam.

Az az óra, a mit Julien a szobájában töltött, de Rênal-nénak mintha csak egy percz lett volna. A gyermekek, a kiknek megmondták, hogy itt az új nevelő, kérdésekkel ostromolták anyjukat. Végre megjelent Julien. Ez egy más ember volt. Azt mondani róla, hogy komoly volt, kevés lenne; a megtestesült komolyság volt. Bemutatták a gyermekeknek és ő oly hangon szólt hozzájuk, a mely még magát de Rênal urat is csodálkozásba ejtette.

— Azért vagyok itt, uraim, — fejezte be beszédét, — hogy önöket latinra tanítsam. Tudják, hogy mi az: fölmondani a leczkét. Itt van a szent biblia, — mondá egy kis harminczkettedrétű, feketébe kötött könyvet mutatva nekik. — Ez tulajdonképpen a mi urunk Jézus Krisztus története, a bibliának az a része, a mit új-szövetségnek neveznek. Én gyakran fogom önökkel fölmondatni a leczkéjüket, mondassák föl most velem az enyémet. — Adolf, a ki a legidősebb volt a gyermekek között, elvette a könyvet. — Üsse föl bárhol, — folytatá Julien — és mondja meg a versszak első szavát. Kívülről fogom elmondani a szent könyvet, mindnyájunk cselekedeteinek vezérfonalát, a míg csak meg nem állít.

Adolf kinyitotta a könyvet, elolvasott egy szót és Julien fölmondta az egész oldalt, oly könnyűséggel, mintha anyanyelvén beszélt volna. De Rênal úr diadalmas pillantást vetett nejére. A gyermekek, látva szülőik csodálkozását, tágra nyitották szemüket. Egy szolga a szalon ajtajához jött, Julien tovább beszélt latinul. A szolga először mintegy megmerevedve állt, azután eltűnt. Csakhamar megjelent az ajtónál de Rênal-né komornája és a szakácsnő; Adolf akkorra már nyolcz helyen ütötte föl a könyvet és Julien mindannyiszor egyenlő könnyűséggel mondta el a szöveget.

— Istenem, teremtőm! be helyes egy kis pap, — szólt hangosan a szakácsnő, a ki nagyon vallásos nő volt.

De Rênal úr hiúsága nyugtalankodni kezdett; távolról sem gondolt arra, hogy vizsgáztassa a nevelőt, hanem azzal volt elfoglalva, hogy emlékezetében néhány latin szó után kutasson; végre sikerült kihoznia Horatius egy verssorát. Julien nem tudott egyebet latinul, csak a bibliát. Szemöldökét összevonva, így felelt:

— A szent hivatás, melyre magamat szántam, tiltja, hogy egy ily világi költőt olvassak.

De Rênal úr most egy csomó állítólagos horatiusi verssort idézett. Elmagyarázta gyermekeinek, hogy ki volt Horatius, de az ámuló gyermekek nem hallgattak reá. Julient nézték.

A cselédek még mindig ott álltak az ajtónál, Julien úgy vélte, hogy folytatni kell a próbát: — Stanislas-

Xavier úr is mutasson egy helyet a szent könyvből, — szólt a legfiatalabb gyermekhez.

A kis Stanislas nagy büszkén valahogy elolvasta egy versszak első szavát és Julien elmondta az egész oldalt. Hogy semmi hiánya se legyen de Rênal úr diadalának, a míg Julien kívülről mondta a latin szöveget, belépett Valenod úr, a szép parádéslovak tulajdonosa és Charcot de Maugiron úr, a kerület al-préfetje. Ez a jelenet ujabb megurazáshoz juttatta Julien-t; még a cselédek sem merték e czímzést megtagadni tőle.

Este egész Verrières odaözönlött de Rênal úrhoz, hogy lássák a csodát. Julien mindenkinek komor arczczal válaszolt, a mi nem engedte meg a közeledést. Híre oly gyorsan terjedt a városban, hogy néhány nap múlva de Rênal úr, attól tartva, hogy elviszik tőle, két évre való szerződést ajánlott neki.

— Nem, uram, — felelt hidegen Julien, — ha ön el akarna küldeni, nekem mennem kellene. Az oly szerződés, mely engem leköt, de önt semmire sem kötelezi, nem igazságos, — nem fogadom el.

Julien oly jól tudta intézni dolgait, hogy belépése óta egy hónap sem múlt még el és maga de Rênal úr is tisztelte. Minthogy a plébános haragban volt de Rênal és Valenod urakkal, senki sem árulhatta el, hogy Julien egykor mily rajongással viseltetett Napoleon iránt; ő maga csak az irtózat kifejezésével beszélt róla.

VII

LELKI ROKONSÁGOK.

Csak úgy tudnak a szívhez férközni, hogy sebet ütnek rajta.
Modern szerző.

A gyermekek bálványozták, ő csöppet sem szerette őket; gondolatai másutt jártak. Bármit műveltek is légyen ez apróságok, a legkevésbbé sem háborgatta tü-

relmét. Hogy hideg, pártatlan, szenvtelen volt és e mellett mégis szerették, mert ottléte mintegy kiűzte az unalmat a házból, jó nevelő vált belőle. A mi őt illeti, csak gyűlöletet és irtózatot érzett az úri társaság iránt, a melyben helyet kapott, igaz, hogy csak az asztal végén, a mi talán megmagyarázza a gyűlöletet és az irtózatot. Volt néhány ünnepi ebéd, a mikor csak nagy erőfeszítéssel tudta visszafojtani gyűlöletét mindaz iránt, a mi körülvette. Egy Szent Lajos-napon, a mikor Valenod úr ott koczkázott de Rênal úrral, Julien majd hogy el nem árulta magát; azzal az ürügygyel, hogy a gyermekekhez megy, kimenekült a kertbe. — Hogy' dicsőítik a tisztességet! — kiáltott föl. — Azt mondaná az ember, hogy ez az egyetlen erény; és mégis mily tekintélyben, mily aljas tiszteletben részesül egy ember, a kiről mindenki tudja, hogy a mióta a szegény-alapot kezeli, megduplázta, vagy megháromszorozta a vagyonát. Fogadni mernék, hogy még abból is zsebel, a mi a talált gyermekeket illeti, azokat a szerencsétleneket, a kiknek nyomora még szentebb, mint a többieké! Szörnyetegek! Szörnyetegek! És magam is, a ki apám, testvéreim, egész családom gyűlöletének vagyok a tárgya: én is mintegy a talált gyermekek közé tartozom.

Néhány nappal Szent Lajos-ünnepe előtt Julien, a mint egyedül és breviáriumát olvasgatva egy kis erdőben sétált, melyet Belvedère-nek neveznek és a mely a Hűség útja fölött terül el, nem tudta kikerülni két fivérét, a kiket egy magányos ösvényen már messziről közeledni látott. Testvérük szép fekete ruhája, kiválóan csinos megjelenése és a leplezetlen megvetés, a mit iránttuk érzett, annyira fölingerelte e durva munkások irígységét, hogy megverték, úgy, hogy ájultan és vérezve maradt a földön. De Rênal-né, a ki Valenod úrral és az alprefét-vel sétált, véletlenül a kis erdőbe tévedt; látta, hogy Julien a földön fekszik és azt hitte, meghalt. Megrendülése oly nagy volt, hogy Valenod úrban féltékenységet keltett.

E vészjelzés korai volt. Julien nagyon szépnek találta de Rênal-nét, de gyűlölte szépsége miatt; ez volt az első zátony, a melyen szerencséje majdnem megfeneklett. A lehető legritkábban beszélt vele, hogy elfeled-

tesse az önmegfeledkezést, a melylyel az első nap megcsókolta a kezét.

Elisa, de Rênal-né komornája nem mulasztotta el, hogy beleszeressen a fiatal nevelőbe; gyakran beszélt róla úrnőjének. Elisa kisasszony szerelme az egyik inas gyűlöletét eredményezte Julien iránt. Egyízben hallotta, a mint ez az ember így szólt Elisa-hoz: — A mióta ez a piszok nevelő itt van, alig szólsz hozzám. — Julien nem érdemelte meg ezt a becsmérelést; de, a csinos fiú ösztönszerü hiúságának megfelelően, ettől fogva kétszeres gondot fordított külsejére. Valenod úr gyűlölete is megkétszereződött. Nyíltan hangoztatta, hogy ennyi kaczérság nem illik egy fiatal abbéhoz. A reverenda hiján ugyanis ez volt Julien viselete.

De Rênal-né észrevette, hogy Julien a rendesnél gyakrabban beszél Elisával; kitudta, hogy ez értekezleteket gyér ruhatárának a szűkössége okozza. Oly kevés fehérneműje volt, hogy gyakran a házon kívül kellett mosatnia és erre nézve volt Elisa a szolgálatjára. Ez a nagy szegénység, a melyet nem is sejtett, meghatotta de Rênal-nét; szerette volna megajándékozni, de nem merte; ez a belső ellenkezés volt az első kínos érzés, a mit Julien okozott neki. Addig Julien neve egyértelmű volt számára valami tiszta és teljesen szellemi gyönyörrel. Julien szegénységének tudatától izgatva, de Rênal-né szólt a férjének, hogy ajándékozza meg fehérneművel.

— Micsoda badarság! — felelt de Rênal úr. — Mit? Ajándék egy olyan embernek, a kivel tökéletesen meg vagyunk elégedve és a ki jól szolgál bennünket? Ennek akkor volna értelme, ha hanyag lenne és serkenteni kellene a buzgalmát.

Ez a fölfogás megalázólag hatott de Rênal-nére; Julien belépése előtt semmi különöset sem talált volna benne. Ettől fogva nem láthatta a fiatal abbé — egyébként igen egyszerü — öltözékének rendkivüli tisztaságát, a nélkül, hogy így ne szólt volna magában: — Szegény fiú! Miként képes erre?

Lassanként, a helyett, hogy megütközésre bírta volna, részvétet keltett benne mindez, a minek Julien hiányával volt.

De Rênal-né ama vidéki asszonyok közé tartozott, a kiket az ismeretség első két hetében igen könnyen ostobáknak tart az ember. Mitsem tudott az életről és nem vágyott, hogy beszélhessen. Gyöngéd és tartózkodó lélek lakozván benne, a boldogságnak minden élő lénynyel közös ösztöne arra vitte, hogy általában ne törődjék vele, mit csinálnak azok a durva teremtések, a kik közé a véletlen vetette.

Ha csak valamelyes nevelésben részesül is vala, kitünt volna kedélyével és szellemének éberségével; de mint gazdag örökösnőt, apáczák nevelték, a kik szenvedélyes imádói voltak Jézus szent szívének és heves gyülölettel viseltettek a francziák — a jezsuiták ez ellenségei — iránt. De Rênal-né elég eszes volt, hogy hamarosan elfeledje, mint képtelenségeket, a mit a zárdában tanult; de helyökbe nem juttatott semmit és végeredményben nem tudott semmit. A korai hízelgések, melyekkel, mint nagy vagyon örökösnőjét, elárasztották és határozott hajlama a szenvedélyes ájtatosságra, kiválóan belső életre szoktatták. A legteljesebb engedékenység látszata és az önálló akaratról való lemondás mellett, a mit a verrières-i férjek példakép gyanánt idéztek asszonyaiknak és a mire de Rênal úr oly büszke volt, lelki élete valójában a legfölényesebb érzés műve volt. Akárhány herczegnő, a ki híres a kevélységéről, hasonlíthatatlanúl több figyelmet fordít reá, hogy mit csinálnak a körülötte levő udvaronczok, mint a mennyire ez az oly szelid, látszólag oly szerény asszony törődött vele, hogy mit mond, vagy mit tesz a férje. Julien belépéséig igazában csak gyermekei érdekelték. Kis betegségeik, fájdalmaik, apró örömeik töltötték be minden érzését e léleknek, mely egyébként csak Istent imádta, miként akkor, a mikor még a besançon-i Szent szív-zárdában volt.

Egyízben, a nélkül, hogy bárkit is vallomására méltatott volna, mikor egyik fia lázban feküdt, majdnem olyan érzése volt, mintha a gyermek meghalt volna. Durva hahotázás, vállvonogatás, melyet néhány lapos megjegyzés követett az asszonyi butaságról — ez fogadta, ha házasságuk első éveiben, szükségét érezve, hogy könnyítsen a szivén, ilyenféle gyötrelmeit föltárta

férje előtt. Az ily tréfábavétel, főként ha gyermekeinek betegségére vonatkozott, mindmegannyi tőrszúrás volt de Rênal-né szívének. Ime, mi következett a jezsuita kolostor mohó és mézes hízelgései után, a melyek között ifjúságát töltötte. Nevelését a fájdalom végezte be. Nagyon is büszke lévén, semhogy még csak barátnője, Derville-né előtt is szóba hozza efféle bánatait, úgy képzelte, hogy minden férfi olyan, a milyen férje, Valenod úr, vagy Charcot de Maugiron, az alprefet. A bárdolatlanság és a legdurvább érzéketlenség minden iránt, a mi nem volt pénzérdek, elsőbbségi kérdés vagy rendjel-ügy, a vak gyűlölet minden ellenkező véleménynyel szemben a férfiak oly természetes tulajdonságának tűnt föl előtte, mint hogy csizmában járnak és nemez-kalapot viselnek.

De Rênal-né még hosszú évek után sem tudott hozzátörődni e pénzhajhászó emberekhez, a kik között élnie kellett.

Ez volt a nyitja a kis paraszt Julien sikerének. De Rênal-né édes és az ujdonság varázsától tündöklő élvezetet talált e nemes és büszke lélek iránt való rokonszenvében. Rövidesen elnézte volna neki a legnagyobb járatlanságot is, a miben csak újabb kellemet fedezett volna föl és modorának érdességét, a mit lassanként kicsiszolt. Úgy találta, hogy érdemes őt meghallgatni, még ha a legközönségesebb dolgokról beszélnek is, még ha csak egy szegény kutyáról van is szó, melyet az utczán átmenőben egy paraszt szekere elgázolt. A szenvedés e látványa harsogó nevetésre fakasztotta férjét, Julien-nél ellenben azt látta, hogy összehúzza koromfekete és szépen ívelt szemöldökeit. Lassankint úgy tetszett előtte, hogy nagylelkűség, a szív nemessége, emberies érzés csak ebben a fiatal abbéban található. Neki juttatta mindazt a rokonszenvet, sőt csodálatot, a mit ez erények az előkelő lelkekben ébresztenek.

Párisban Juliennek de Rênal-néhez való viszonya hamar egyszerűsödött volna; de hát Párisban a szerelem a regények gyermeke. A fiatal nevelő és félénk úrnője három-négy regényben, sőt a Gymnase couplet-iben is megtalálták volna helyzetük megvilágítását. A regények kijelölték volna nekik a szerepet, a mit játszszanak,

megmutatták volna a mintát, melyet utánozzanak és a hiúság előbb-utóbb reákényszerítette volna Julient, hogy akár minden élvezet nélkül is vagy éppen kedve ellenére kövesse a mintát.

Aveyron vagy a Pyreneusok valamelyik kis falvában az éghajlat tüze döntő befolyást juttatott volna a legkisebb eseménynek is. A mi borúsabb égboltunk alatt egy szegénysorsú fiatal ember, a ki csak azért nagyravágyó, mert szívének emelkedettsége szükségét érezteti vele némely oly élvezetnek, a mit csak pénzzel lehet megszerezni, nap-nap után láthat egy harmincz éves, igazán eszes asszonyt, a ki gyermekeivel van elfoglalva és a legkevésbbé sem választja regényekből a követendő mintaképet. A vidéken minden lassabban, apránként halad; több a természetesség.

De Rênal-né gyakran a könnyekig megindult, ha a fiatal nevelő szegénységére gondolt. Julien egyízben valósággal sírva találta.

— Mi történt, asszonyom? Valami baj van?

— Nem, barátom — felelt de Rênal-né. — Szólítsa a gyermekeket, menjünk sétálni.

Karját karjába öltötte és oly módon támaszkodott reá, hogy Julien-nek föltűnt. Ezúttal történt először, hogy barátjának szólította.

A séta vége felé Julien észrevette, hogy de Rênal-né nagyon pirúl. Az asszony meglassította lépteit.

— Bizonyára tudja, — szólt Julienhez, a nélkül, hogy reánézne, — hogy egyetlen örököse vagyok egy nagyon gazdag nénémnek, a ki Besançon-ban lakik. Igen sok ajándékot kapok tőle . . . Gyermekeim fényesen haladnak . . . oly csodálatosan . . . hogy szeretném megkérni önt, fogadjon el tőlem hálám jeléül egy kis ajándékot. Mindössze csak néhány aranyról van szó, a min fehérnemüt vehetne. Csakhogy . . . tette hozzá még jobban elpirúlva és elhallgatott.

— Nos, asszonyom? — kérdé Julien.

— Férjemnek, — folytatá fejét lehajtva, — nem szükséges róla szólnia.

— Alacsony termetü vagyok, asszonyom, de nem alávaló! — fakadt ki Julien megállva, haragtól villogó

szemekkel és egész testében kiegyenesedve. — Ezt ön figyelmen kívül hagyta. Rosszabb volnék egy lakájnál, ha beleegyezném, hogy bármit is rejtegessek de Rênal úr elől, a mi pénzemre vonatkozik.

De Rênal-né mintegy megkövűlve állott.

— A polgármester úrtól, — folytatá Julien, — a mióta házában lakom, öt izben kaptam harminczhat francot. Bármikor kész vagyok megmutatni kiadásaim jegyzékét de Rênal úrnak vagy akárki másnak, még Valenod úrnak is, a ki gyűlöl.

De Rênal-né sápadtan és reszketve hallgatta e kitörést és a séta bevégződött, a nélkül, hogy egyikök is tudott volna tárgyat találni a beszélgetés folytatására. A de Rênal-né iránt való szerelem egyre lehetetlenebbé és lehetetlenebbé vált Julien gőgös szívének; a mi a nőt illeti, ő tisztelte, csodálta Julient; kikapott tőle. Azzal az ürügygyel, hogy jóvá akarja tenni a megalázást, a mivel önkénytelenül megsértette, fölszabadította magát a leggyöngédebb gondoskodásra iránta. E viselkedés ujdonsága egy hétig boldoggá tette de Rênal-nét. Az eredmény az volt, hogy Julien haragja részben lecsillapodott; de távolról sem látott benne olyas valamit, a mi személyes vonzalomhoz hasonlított volna.

— Ime, — szólt magában, — milyenek a gazdagok: megalázzák az embert és aztán azt hiszik, hogy egy kis majomkodással mindent helyrehoznak!

De Rênal-né szíve sokkal csordúltabb és még sokkal ártatlanabb is volt, semhogy — elhatározása ellenére is — el ne mondja férjének, hogy mit ajánlott Juliennek és hogy ő mily módon utasította vissza.

— Hogy' tűrhettél el — kiáltott föl de Rênal úr megbántva — visszautasítást egy cselédtől?

És hogy de Rênal-né kifogásolta e kifejezést:

— Úgy beszélek, mint a boldogúlt Condé herczeg, a mikor udvari tisztjeit bemutatta fiatal feleségének: — „Mindezek az emberek — mondá — cselédeink." — Föl-olvastam neked ezt a lapot Besenval emlékirataiból, melyek nagyon tanulságosak a rangbeli dolgokra nézve. Mindenki, a ki nem úriember, nálad él és fizetést kap —

cseléded. Mindjárt beszélek is ezzel a Julien úrral és adok neki száz francot.

— Ah! barátom, — szólt de Rênal-né remegve, — csak ne a cselédek előtt!

— Igazad van. Még féltékenyek lehetnének és méltán — szólt a férje, kifelé indúlva és az összeg nagyságára gondolva.

De Rênal-né egy székbe hanyatlott, majdnem ájultan a fájdalomtól. Megalázza Julient és az én hibámból! Irtózott férjétől és tenyerével elfödte az arczát. Erősen megfogadta, hogy többé nem mond meg semmit.

Mikor Julient meglátta, egészt testében reszketett; torka annyira összeszorúlt, hogy egy szót sem tudott kiejteni. Zavarában megfogta Julien kezét és megszorította.

— Nos, barátom, — szólt végre, — megvan elégedve a férjemmel?

— Hogyne volnék? — felelt Julien keserű mosollyal; — száz francot adott.

De Rênal-né mintegy határozatlanúl nézett reá.

— Nyújtsa karját, — szólt végre oly bátor hangon, a milyet Julien még nem tapasztalt nála.

Megmerészelte, hogy egyenesen a verrières-i könyvkereskedőhöz ment, noha az megrögzött liberális hírében állott. Itt kiválasztott tíz arany ára könyvet, hogy gyermekeit megajándékozza velök. Csakhogy ezek a könyvek épp azok voltak, a melyekről tudta, hogy Julien szeretné őket. Azt kívánta, hogy mindegyik gyermek ott a boltban írja reá nevét a könyvekre, melyek neki jutottak. Míg de Rênal-nét boldoggá tette, hogy elég bátor volt ily elégtételt adni Juliennek, addig ez elámúlt a könyvek nagy tömegén, a mit a könyvkereskedésben látott. Sohasem mert belépni egy ennyire profán helyre; szíve dobogott. Távolról sem gondolva arra, hogy mi történik de Rênal-né lelkében, mélyen elgondolkozva azon törte a fejét, mi volna a lehetséges módja, hogy egy fiatal papnövendék megszerezzen néhányat e könyvekből. Végűl azt gondolta, hogy ügyességgel talán rábeszélheti de Rênal urat, hogy gyermekeivel meg kell ismertetni azoknak a híres nemeseknek a történetét, a kik azon a vidéken születtek. Egy hónapi készülődés után

Julien sikerre jutott a tervvel, még pedig annyira, hogy néhány nap múlva elég bátor volt beszélgetés közben de Rênal úr előtt szóbahozni egy dolgot, a mi a nemes polgármesternek még sokkal kínosabb volt: azt, hogy járuljon hozzá egy liberális ember vagyonának a növeléséhez oly módon, hogy számlát nyittat a könyvkereskedőnél. De Rênal úr elismerte, hogy helyes volna, ha legidősebb fia látna bizonyos könyveket, a melyeket később a katonai iskolában beszélgetés közben említeni hallana; de Julien észrevette, hogy makacsúl megköti magát és nem hajlandó tovább menni. Valami titkos okot sejtett; de, hogy mi legyen az, — nem tudta kitalálni.

— Úgy vélem, uram, — mondá aztán neki egy napon, — semmiképen sem járja, hogy egy oly kiváló úri embernek, a milyen egy Rênal, a neve belekerüljön a könyvkereskedő szennyes listájába. — De Rênal úr homloka kiderült. — De nagyon rossz ajánlat volna — folytatá Julien alázatosabb hangon, — egy szegény papnövendéknek is, ha valaha rájöhetnének, hogy a neve benne volt egy könyvkereskedő lajstromában, a ki könyveket ad kölcsön. A liberálisok azzal vádolhatnának, hogy a leggyalázatosabb könyveket olvastam, sőt, ki tudja, még arra is vetemedhetnének, hogy a nevem után odajegyzik e vétkes könyvek címét. — Azonban Julien nem folytatta tovább. Észrevette, hogy a polgármester arcza újra a zavar és a bosszúság kifejezését ölti magára. Julien elhallgatott. — Megvagy már, — gondolta magában.

Néhány nappal később, a legidősebb gyermek de Rênal úr jelenlétében kérdést tett egy könyvre vonatkozólag, mely a *Quotidienne*-ben jelezve volt.

— Hogy elkerüljünk minden alkalmat, melyből a jakobinusok diadalt kovácsolhatnának, — szólt a fiatal nevelő — és hogy mégis módom legyen felelni Adolf úr kérdéseire, valamelyik utolsó cseléd nevében elő lehetne fizetni a könyvkereskedőnél.

— Látja, ez nem rossz gondolat, — felelt de Rênal úr, láthatólag megörülve.

— Mindenesetre azonban ki kellene kötni, — folytatta Julien azon a komoly és majdnem szomorú hangon, mely oly jól illik bizonyos embereknek, a mikor régóta

ápolt vágyaik beteljesülését látják, — ki kellene kötni, hogy regényt a szolga nem vehet kölcsön. Ezek a veszedelmes könyvek, ha egyszer bejutnak a házba, még elronthatják a nagyságos asszony szolgálóit és magát a szolgát is.

— Ne feledje a politikai röpiratokat sem, — tette hozzá de Rênal úr fölényes kifejezéssel. Leplezni akarta a csodálatot, a mit a nevelő ravasz megoldása keltett benne.

Ily apró fogásokból tevődött össze Julien élete és ezek sikere sokkal jobban elfoglalta, mint a határozott előszeretet érzése, melyet csak rajta állott, hogy kiolvasson de Rênal-né szívéből.

Az érzelmi arány, mely egész életfolyását jellemezte, megújult a verrières-i polgármester úr házában is. Itt is, épp úgy, mint apja fűrészmalmában, mélységesen megvetette az embereket, a kik között élt, ezek pedig gyűlölték őt. Az al-préfet, Valenod úr, vagy a ház egyéb barátainak beszédeiből, melyek a szemök előtt lejátszódott dolgok körül forogtak, mindennap azt látta, hogy mily kevéssé felelnek meg eszméik a valóságnak. Ha valami dolog előtte csodálatraméltónak tetszett, környezete éppen ezt találta gáncsolni valónak. Belül ilyenkor mindig azt mondta: Mily vadállatok, vagy mily buták! Mindebben az volt a mulatságos, hogy mérhetetlen gőgje mellett gyakran egy csöppet se értett ahhoz, a miről beszéltek.

Teljes életében csak az öreg tábori-sebészszel beszélt volt őszintén; az a néhány gondolat, a mit magában hordott, Bonaparte olaszországi hadjárataira vagy a sebészetre vonatkozott. Ifjúi bátorsága örömét lelte a legfájdalmasabb műtétek körülményes elbeszélésében; azt mondta magában:

— Meg se moczczantam volna.

Az első alkalommal, hogy de Rênal-né másról próbált vele társalogni, mint gyermekei neveléséről, sebészi műtéteket kezdett előadni; az asszony elsápadt és kérte, hogy hagyja abba.

Julien készültsége nem terjedt tovább. E miatt azután, noha életét állandóan de Rênal-né mellett töltötte,

mihelyt egyedül voltak, egyikök sem szólt egy szót sem. A szalonban, bármily alázatos volt is Julien magatartása, de Rênal-né az értelmi felsőbbség kifejezését észlelte rajta mindegyik vendéggel szemben; de ha csak egy pillanatig is magukra maradtak, láthatólag zavarban volt. Ez nyugtalanította, mert női ösztöne megértette, hogy ennek a zavarnak nem valami gyöngéd érzés a forrása.

Valami nem tudom miféle fölfogásból indulva ki, melyet az öreg sebész egy nagyvilági — már mint neki nagyvilági — történetéből merített, ha női társaságban hallgatott, Julien megszégyenülést érzett, mintha a csönd az ő hibája volna. Még százszorta kínosabb volt ez az érzés, ha kettesben voltak. Képzelete, mely a legtúlzóbb, a legspanyolosabb fogalmakkal volt tele a felől, hogy mit kell mondania egy férfinak, ha egyedül van egy nővel, zavarában a leglehetetlenebb gondolatokat súgta neki. Lelke a felhők között járt és mégsem tudott kikelni a megalázó hallgatásból. Ilyesformán arczkifejezésének komorságát de Rênal-néval és a gyermekekkel való hosszú sétáin még a legkegyetlenebb szenvedések is növelték. Rettenetesen megvetette magát. Ha vesztére mégis beszédre kényszerítette magát, a legnevetségesebb dolgokat mondta. Hogy teljes legyen a nyomorúsága, belátta, sőt túlozta a maga képtelen mivoltát; de nem látta, mily kifejezés van szemében, mely oly szép volt és oly égő lélekről beszélt, hogy — hasonlatosan a jó színészhez — néha elbájoló értelmet adott annak, a miben nem volt értelem. De Rênal-né észrevette, hogy ha egyedül van vele, csak akkor mond valami talpraesettet, a mikor egy-egy váratlan esettől elfoglalva, nem gondol arra, hogy bókot esztergályozzon. Mert hogy a ház barátai nem kényeztették el új és fényes eszmékkel, gyönyörrel élvezte Julien szellemének fölvillanásait.

Napoleon bukása óta a vidéki erkölcsök szigorú kiközösítéssel sújtanak mindent, a minek udvarlási látszata van. Az emberek félnek az elcsapatástól. A gazemberek a congregatiónál keresnek támaszt és a képmutatás nagyszerűen terjed még a liberális osztályokban is. Az unalom megkétszereződik. Egyedüli mulatság csak az olvasmány és a földművelés.

De Rênal-né, mint egy vakbuzgó nagynéne gazdag örököse, a kit tizenhat éves korában feleségül adtak egy derék nemeshez, teljes életében semmi olyast nem tapasztalt, a mi a legkevésbbé is hasonlított volna a szerelemhez. Csak gyóntatója, a jó Chélan abbé beszélt neki Valenod úr kisértései alkalmából a szerelemről és oly visszataszító képet festett róla, hogy előtte ez a szó a legaljasabb kicsapongást jelentette. Azt a szerelmet, a mit a néhány regényben talált, melyet a véletlen kezeügyébe juttatott, kivételnek, vagy éppen egyáltalában a természet rendjével összeegyeztethetetlennek vélte. Hála e tudatlanságnak, de Rênal-né tökéletesen boldog volt és bár szünet nélkül Juliennel foglalkozott, nem jutott eszébe, hogy a legkevésbbé is szemrehányást tegyen magának.

VIII.

KIS ESEMÉNYEK.

Then there were sighs, the dee-
[per for supression.
And burning blushes, though for
[the theft,
And burning blushes, though for
[no transgression.
Don Juan. C. I., st. 74.

Az angyali szelídség, melyet de Rênal-né természetének és jelen boldogságának köszönhetett, csak akkor szenvedett némi változást, ha komornájára: Elisára gondolt. A leány valami örökséghez jutott, elment gyónni Chélan abbéhoz és bevallotta neki, hogy férjül akarja Julient. A plébános nagyon megörült barátja szerencséjének; de még nagyobb volt a meglepetése, mikor Julien határozott hangon kijelentette, hogy Elisa kisasszony ajánlata nem felel meg neki.

— Vigyázz, gyermekem, hogy mi történik szívedben, — mondá a plébános, szemöldökét összeránczolva. — Nagyrabecsülöm hivatottságodat, ha egyedül ez szerepel benne, hogy megveted e vagyont, mely több, mint

a mennyi elegendő. Ötvenhat esztendeje múlt már, hogy Verrières plébánosa vagyok és mégis, minden valószínűség szerint, elmozdítanak. Ez aggodalommal tölt el, pedig van nyolcszáz livre évjáradékom. Elmondom neked e részleteket, hogy tudd, mi vár reád a papi pályán. Ha az a szándékod, hogy udvarolj a hatalmasoknak: biztos számodra az örök kárhozat. Sokra viheted, de ártanod kel a szerencsétleneknek, hízelegni az al-préfet-nek, a polgármesternek, a tekintélyeseknek, és szolgálnod kell szenvedélyeiket: ez a viselkedés, a mit e földön élni-tudásnak neveznek, a világi emberekre nézve nem föltétlenül összeférhetetlen az üdvösséggel; de a mi pályánkon választani kell; vagy ezen a világon leszünk szerencsések, vagy a másvilágon, — középút nincs. Menj, fiam, gondolkozzál és három nap múlva mondj végleges választ. Fájdalommal sejtek lelked mélyén valami komor lángolást, a mi nem mutat mérsékletre és a földi javakról való tökéletes lemondásra, a hogy' ez a papnál elengedhetetlen; sokat várok szellemedtől; de, engedd meg, hogy kimondjam, — tette hozzá a jó plébános könnybe lábadt szemekkel, — a papi pályán remegek üdvösségedért.

Julien szégyelte meghatottságát Életében most érezte először, hogy szeretik; gyönyörrel sírt és a Verrières fölött elterülő nagy erdőbe ment, hogy elrejtse könnyeit.

— Mi lelt? — kérdé végre magától. — Érzem, hogy százszor is föláldoznám életemet a jó Chélan abbéért, pedig hát azt bizonyítgatta, hogy ostoba vagyok. Őt kellene leginkább megtévesztenem és éppen ő lát keresztül rajtam. A titkos láng, a miről beszélt, a siker után való vágyakozásom. Méltatlannak tart a papságra és épp akkor, a mikor azt hittem, hogy ötven arany évi jövedelem feláldozásával a legnagyobb mértékben meggyőzöm ájtatosságomról és hivatottságomról.

— A jövőben — folytatá Julien — csak azokra a tulajdonságaimra fogok számítani, a melyeket kipróbáltam. Ki mondhatta volna, hogy gyönyörűséget fogok találni a sírásban? Hogy szeretni fogom, a ki azt fejtegeti előttem, hogy ostoba vagyok!

Három nappal utóbb Julien megtalálta az ürügyet, melylyel mindjárt föl kellett volna fegyverkeznie; ez az ürügy rágalom volt, de mit törődött vele? Nagy habozva bevallotta a plébánosnak, hogy egy olyan ok miatt utasítja vissza a tervezett egybekelést, a melyet nem jelölhet meg közelebbről, mert ártana vele egy harmadik személynek. Ez megvádolása volt Elisának. Chélan úr e föllépésben bizonyos világias érzületet talált, a mi nagyon különbözött attól, a melynek egy fiatal levitát kell hevítenie.

— Fiam, — mondá neki ismét, — inkább légy derék, tisztes és tanult vidéki polgárember, semmint hivatottság nélkül való pap.

A mi a kifejezéseket illeti, Julien igen jól felelt ez újabb intelmekre; oly szavakat talált, a melyek egy buzgó szeminaristához is méltók lettek volna; de a hang, a melyen szólt, a rosszúl palástolt tűz, mely szemében lobogott, megijesztették Chélan urat.

Nem szabad e miatt rossz véleménynyel lennünk Julien iránt; szabatosan eltalálta a vigyázatos és okos képmutatás szólásformáit. Fiatal korát tekintve, ez elég szép volt tőle. A mi a hangot és az arczjátékot illeti, falusi emberek között élt; meg volt fosztva a nagy mintaképek látványától. Később, mihelyt a sors ez urak közelébe juttatta, épp oly csodálatraméltóan uralkodott arczkifejezésén, mint beszédén.

De Rênal-né csodálkozva látta, hogy az örökség nem tette boldoggá komornáját. A leány folyton a plébánoshoz járt és kisírt szemekkel jött vissza: végre Elisa elmondta férjhezmenetelének szándékát.

De Rênal-né úgy érezte magát, mintha beteg volna; a láz miatt nem tudott aludni; csak akkor éledt föl, ha vagy komornáját, vagy Julient maga mellett látta. Nem tudott másra gondolni, csak reájuk és a boldogságra, a mit házasságukban fognak találni. A szegény kis házikó, melyben ötven arany évi jövedelemből kellett megélni, elragadó színekben látszott előtte. Julien könnyen véghezvihetné, hogy ügyvéd legyen Bray-ben, az al-prefet székhelyén, mely hét mérföldnyire volt Verrières-től; ebben az esetben láthatná néha.

De Rênal-né komolyan azt hitte, hogy meg fog őrülni; férjének is megmondta és végül csakugyan beteg lett. Még aznap este, mikor komornája körülötte rendezkedett, észrevette, hogy a leány sír. E pillanatban utálta Elisát és az imént meg is szidta; bocsánatot kért tőle. Elisa könnyei még szaporábban hullottak; odafordult úrnőjéhez, hogy ha megengedi, elpanaszolja neki szerencsétlenségét.

— Hadd hallom hát, — felelt de Rênal-né.

— Nos hát, visszautasít; a gazemberek bizonyára rosszat mondtak rólam és ő elhiszi.

— Ki utasít vissza? — kérdé de Rênal-né, lélegzetét visszafojtva.

— Ki más, mint Julien úr? — felelt a komorna zokogva. — A plébános úr nem tudta legyőzni ellenkezését; mert a plébános úr azt tartja, hogy nem kellene visszautasítania egy tisztességes leányt, csak azért, mert komorna volt. Végre is, Julien úr apja is csak ács; de meg ő is, mi volt, mielőtt ide került?

De Rênal-né már nem hallgatott reá; a boldogság túlsága majdnem elvette az eszét. Többször elismételtette, hogy Julien nem-et mondott, oly határozottan, hogy már nem térhet más elhatározásra.

— Teszünk még egy végső kísérletet, — szólt komornájához, — majd én beszélek Julien úrral.

Másnap, reggeli után de Rênal-né megszerezte magának az ingerlő kéjt, hogy védelmére kelt vetélytársnője ügyének és egy óra hosszat hallhatta, a mint Julien mindegyre visszautasítja Elisa kezét és pénzét.

Julien lassanként eltért megállapitott feleleteitől és belemelegedve, elmésen válaszolt de Rênal-né okos érveire. Az asszony nem tudott ellentállani a boldogság áradatának, mely annyi kétségbeesett nap után elöntötte lelkét. Elszédült. Mikor magához tért és szobájában lefektették, mindenkit kiküldött. Mélységesen el volt csodálkozva.

— Szerelmes lennék Julienbe? — kérdezte végre magától.

Ez a fölfedezés, mely mindenkor máskor lelkiismeretfurdalásokat keltett volna benne és mély izgatottságba

ejtette volna, csak úgy hatott reá, mint valami különös, de merőben közönyös ügy. Az átéltek kimerítették lelkét; nem maradt érzékenysége, a mit a szenvedélyek szolgálatába állítson.

De Rênal-né dolgozni próbált és mély álomba merült; mikor fölébredt, nem borzadt meg annyira, mint a hogy' kellett volna. Sokkal boldogabb volt, semhogy bármi is kellemetlen benyomást tehetett volna reá. Naiv és ártatlan teremtés volt ez a derék vidéki nő, sohasem kínozta lelkét, hogy fogékonyságra kényszerítse az érzelem, vagy a szerencsétlenség valamely új árnyalata iránt. Julien belépése előtt tökéletesen igénybe lévén véve a tömérdek munkától, a mi — Párison kívül — a jó családanya sorsa: de Rênal-né úgy gondolkozott a szenvedélyekről, a hogy' mi gondolkodunk a lottó-ról: tisztára csalás, és csak a bolondok várják tőle szerencséjüket.

Ebédre csöngettek; de Rênal-né erősen elpirult, a mikor meghallotta Julien hangját, a hogy' a gyermekeket bevezette. Minthogy a mióta szeretett, kissé ügyesebb volt, hogy pirulását meg-megmagyarázza, heves fejfájásról panaszkodott.

— Mind ilyenek az asszonyok, — felelt de Rênal úr hangos nevetéssel. — Mindig van rajtuk valami igazítani való!

Noha szokva volt az ily elmésségekhez, ez a hang bántotta de Rênal-nét. Hogy elfeledje, Julien arczára nézett; lehetett volna a világ legcsúnyább férfia, e pillanatban mégis tetszett volna neki.

Nagyon ügyelve reá, hogy híven utánozza az udvari embereket, mihelyt az első szép tavaszi napok beköszöntöttek: de Rênal úr kiköltözött Vergy-be; ez az a falu, melyet Gabriella tragikus esete híressé tett. De Rênal úrnak négy toronynyal büszkélkedő ódon kastélya volt ott, pár száz lépésnyire a régi gót templom festői romjaitól, kerttel körülvéve, mely a Tuileriák mintájára volt beosztva, átszegve sok nyírott sövénynyel és néhány gesztenyefasorral, melyeket évente kétszer megnyestek. Egy szomszédos mező, mely almafákkal volt beültetve, sétányúl szolgált. A gyümölcsöskert végén hét-nyolcz

hatalmas diófa állott; óriási lombkoronájuk közel nyolcvan láb magasra emelkedett.

— Ezek a czudar diófák! — szokta mondani de Rênal úr, ha felesége ámulattal nézett reájuk — egy egész félhold termésétől fosztanak meg. A gabona nem tud megérni az árnyékukban.

A vidék képe újnak tetszett de Rênal-né előtt; csodálata egészen az elragadtatásig fokozódott. Az érzés, mely lelkesítette, ötletessé és eltökéltté tette. Mindjárt másnap, hogy Vergy-be érkeztek, míg de Rênal úr visszament a városba, hogy polgármesteri teendői után lásson, de Rênal-né a maga költségére munkásokat hívatott. Julien szólt neki valami kis homokos útról, melynek a gyümölcsös kertben és a nagy diófák alatt kellene húzódnia és a mely lehetővé tenné, hogy a gyermekek már kora reggel ott sétálhassanak, a nélkül, hogy a harmat átáztatná czipőiket. Huszonnégy óra sem múlt el a gondolat megfogamzása óta és már meg is volt valósítva. De Rênal-né az egész napot Juliennel együtt töltötte, vídáman osztva rendeleteit a munkásoknak.

Mikor a verrières-i polgármester visszaérkezett a városból, ugyancsak meg volt lepetve, hogy kész utat talál. Megérkezése azonban de Rênal-nét is meglepte; megfeledkezett a fériéről. De Rênal úr két hónapig boszszúsan hánytorgatta a merészséget, hogy megkérdezése nélkül hajtottak végre ily jelentékeny *tatarozást;* de felesége a sajátjából fizette a költségeket és ez némileg megvígasztalta.

De Rênal-né azzal töltötte a napokat, hogy gyermekeivel a gyümölcsösben hanczúrozott és lepkékre vadászott. Fehér gaze-ből nagy hálókat varrtak és ezekkel fogták a szegény lepidoptera-kat. E barbár szót de Rênal-né Julientől tanulta. Meghozatta ugyanis Besançon-ból Godart szép könyvét és Julien fölolvasta belőle e szegény állatok sajátságos szokásait.

A lepkéket könyörtelenül gombostűre tűzték egy nagy karton-skatulyába, mely szintén Julien-nek volt a csinálmánya.

Végre volt tárgy, a miről Julien de Rênal-néval be-

szélgethetett és többé nem volt kénytelen elszenvedni a szörnyű gyötrelmet, a mit hallgatása okozott neki.

Szünet nélkül társalogtak és roppant érdeklődéssel, jóllehet mindig igen ártatlan dolgokról. Ez a dolgos, elfoglalt és vídám élet valamennyiüknek tetszett, kivéve Elisa kisasszonyt, a ki azt hajtogatta, hogy megöli a munka. — Soha nem volt rá eset, — mondta, — még farsangkor sem, a mikor Verrières-ben bált rendeztek, hogy úrnője ennyi gondot fordított volna az öltözködésre; naponta kétszer-háromszor is átöltözött.

Minthogy az a szándékunk, hogy senkinek se hízelegjünk, nem tagadjuk, hogy de Rênal-né, a kinek remek bőre volt, úgy formáltatta át a ruháit, hogy karja és melle lehetőleg födetlen maradjon. Igen jó növésü volt és az ily viselet elragadóan illett neki.

— Soha sem volt még ily fiatal, — mondták verrières-i barátai, a kik ebédelni jöttek Vergy-be. (Ez olyan szólásforma azon a vidéken.)

Különös volt azonban és köztünk alig számíthat hitelre, hogy de Rênal-né minden számítás nélkül törődött ily sokat a megjelenésével. Kedvét lelte benne és mire sem gondolva, az egész időt, a mikor nem vadászott lepkékre vagy nem volt a gyermekekkel és Juliennel, azzal töltötte, hogy Elisaval ruhákat szabott. Verrières-be való egyetlen berándúlása is azért történt, hogy új nyári ruhákat vegyen, melyek akkor érkeztek Muhlhouse-ból.

Visszajövet magával hozta Vergy-be egy fiatal nőrokonát. Férjhez menetele óta de Rênal-né lassanként nagyon összebarátkozott Dervillenével, a kivel együtt nevelkedett a zárdában.

Dervillené sokat nevetett unokanővérének — a hogy' ő nevezte — őrült eszméin. — Ha egyedül vagyok, sohasem jutnak ilyesmik eszembe, — mondá az. — E váratlan ötletek, melyeket Párisban elmésségeknek mondtak volna, de Rênal-nét, ha férjével volt, pirulásra késztették, mintha butaságok lettek volna; Dervillené jelenléte azonban bátorságot öntött beléje. Eleinte csak félénk hangon közölte vele gondolatait; mikor már hosszabb idő óta magukban voltak, de Rênal-né szelleme megélénkült és egy-egy hosszú magányos délelőtt úgy

elröpült, mintha egy pillanat lett volna és a két hölgy kellemesen vidúlt tőle. Ezúttal az eszes Dervillené úgy találta, hogy unokanővére sokkal kevésbbé vidám és sokkal boldogabb.

A mi Julient illeti, a mióta falun voltak, valósággal gyermeknek érezte magát és épp oly boldogan kergette a lepkéket, mint növendékei. Annyi önfékezés és számító színlelés után egyedül, távol az emberek pillantásától is, ösztönszerűleg, mitsem tartva de Rênal-nétól, átengedte magát a lét élvezetének, mely e korban oly élénk és mindezt a világ legszebb hegyei között.

Dervillenét Julien az első naptól fogva úgy tekintette, mint barátnőjét, sietett megmutatni neki a kilátást, mely a nagy diófák alatt kígyózó új út végén nyílott és a mely csakugyan fölért a legszebbel, ha ugyan nem volt még gyönyörűbb, mint a milyennel Svájcz vagy az olasz havasok büszkélkedhetnek. Ha az ember fölhág a hirtelen emelkedő hegyoldalon, a mely pár lépésnyire innen kezdődik, csakhamar szédítő meredek szélére jut, mely alatt tölgyerdő húzódik majdnem egészen a patakig. Julien, a ki boldog, szabad, sőt valamivel több is volt: a háznak a királya, ezekre a sziklacsúcsokra vezette föl a két barátnőt és élvezte a csodálatot, mit a fenséges látvány bennök keltett.

— Úgy hat ez reám, mintha Mozart zenéjét hallgatnám — mondá Dervillené.

Fivéreinek irígysége, egy zsarnoki és haragos apa jelenléte elcsúfították Julien előtt Verrières környékét. Vergy-ben távol volt e keserű emlékektől; életében most történt először, hogy nem látott ellenséget. Ha de Rênal úr a városban időzött, a mi gyakori eset volt, olvasni is merészelt; a helyett, hogy éjszaka olvasott volna, a mikor is ügyelt reá, hogy a lámpát egy oldalvást fektetett virágváza fenekére rejtse, most átadhatta magát az alvásnak; nappal, a leczkék közti szünetekben a sziklák közé vonúlt könyvével, a mely egyedüli irányítója volt magaviseletének és kútforrása lelkesedésének. Boldogságot, mámort és lehangolt pillanataiban vígasztalást talált benne.

Néhány megjegyzés, a mit Napoleon az asszonyok-

ról mondott, pár észrevétel, mely az uralma alatt divatos regényekre vonatkozott. Julient ekkor juttatta először egynémely oly fogalomhoz, melyeket minden más, hasonló korú fiatal ember már rég ismert volna.

Elkövetkeztek a nagy melegek. Az estéket egy óriási hársfa alatt töltötték, a mely pár lépésnyire állott a háztól. Alatta sűrű homály honolt. Egy este Julien heves lendülettel beszélt és gyönyörrel élvezte az örömöt, hogy jól és fiatal asszonyoknak beszél; közben véletlenül hozzáért de Rênal-né kezéhez, mely egy színesre mázolt, fából való kerti szék támláján nyugodott.

A kéz gyorsan arrább mozdúlt; de Julien úgy vélte, kötelessége elérni, hogy ne mozdúljon el, ha megérinti. Egy beteljesítendő kötelességnek és annak a gondolata, hogy nevetségessé válik, vagy inkább: az alsóbbrendűség érzését kelti föl, ha azt nem sikerül elvégeznie — nyomban kiűzött szívéből minden élvezetet.

IX.

EGY EST A FALUN.

Guerin úr Didója bájos egy vázlat!

Strombeck.

Másnap különös szemekkel nézte de Rênal-nét; úgy tekintett reá, mint valami ellenségre, a kivel meg kell vívnia. Ez a pillantás, mely olyannyira különbözött a tegnap estitől, megzavarta de Rênal-nét; ő jó volt Julienhez és ez most mintha neheztelne reá. Tekintetét nem tudta elfordítani az övétől.

Dervillené jelenléte lehetővé tette Juliennek, hogy kevesebbet beszéljen és többet foglalkozzék azzal, a mit a fejébe vett. Egész nap azzal töltötte az időt, hogy erőgyűjtés czéljából a prófétai könyvet olvasta, a mely megaczélozta lelkét.

A gyermekek oktatását nagyon rövidre szabta,

azután pedig, mikor de Rênal-né jelenléte teljesen betöltötte dicsőségének gondolatával, elhatározta: ezen az estén okvetlenül ki kell vinnie, hogy kezét az övében hagyja.

A nap lenyugvása és a döntő pillanat közeledése heves dobogásba hozta Julien szívét. Beesteledett. Örömmel, és mintha súlyos kő esett volna le szívéről, észlelte, hogy az éj nagyon sötét lesz. A forró széltől űzve, nagy felhők kóválygogtak az égen és viharral fenyegettek. A két barátnő nagyon sokáig sétált. Minden, a mit ez este tettek, különösnek tetszett Julien előtt. Élvezték az alkonyt a mely bizonyos finomabb alkotású lelkek számára mintha megnövelné a szerelem örömét.

Végre leültek, de Rênal-né Julien, Dervillené barátnője mellé. Azzal lévén elfoglalva, a mit meg fog kísérleni, Julien nem talált beszédtárgyat. A társalgás csak vontatva haladt.

— Vajon első párbajomnál is így fogok remegni és ily szerencsétlennek fogom magamat érezni? — kérdé magában Julien. — Mert sokkal gyanakvóbb volt maga és mások iránt, semhogy bele ne látott volna lelkiállapotába.

Halálos rettegésében akármely veszedelmet inkább vállalt volna. Hányszor nem kívánta, bár akadna de Rênal-nénak valami dolga, a mi miatt be kellene mennie a házba és itthagyná a kertet! Az erőszak, melyet Juliennek el kellett magán követnie, sokkal nagyobb volt, semhogy hangja mélyen el ne változott volna tőle; csakhamar de Rênal-né hangja is remegővé vált, de Julien ezt nem vette észre. A szörnyű harcz, melyet a kötelesség a félénkséggel küzdött benne, sokkal kínosabb volt, semhogy maga körül bármit is észrevehetett volna. A kastély órája háromnegyed tízet ütött és még semmit se mert. Fölháborodva gyávaságán, Julien így szólt magában: — Pont tíz órakor véghezviszem, a mit ma estére egész nap ígérgettem magamnak, vagy pedig fölmegyek a szobámba és főbe lövöm magamat.

A várakozás és szorongás egy utolsó pillanata után, a mely alatt Julient a rendkívüli fölindulás majdnem önkívületbe ejtette, a fejük fölött levő óra elütötte a tízet.

A végzetes kalapács minden ütése visszhangzott keblében és szinte testi fájdalmat okozott neki.

Végre, mikor az utolsó ütés még ott rezgett a levegőben, kinyujtotta a karját és megfogta de Rênal-né kezét, a ki azt nyomban elhúzta. Julien, a nélkül, hogy határozott tudata lett volna a felől, a mit tesz, újra megragadta. Noha nagyon izgatott volt, mégis észrevette, mily jeges hidegségű ez a kéz; görcsös erővel megszorította; még egy kisérlet a kiszabadításra, azután a kéz ott maradt az övében.

Lelkét elöntötte a boldogság, nem mintha szerette volna de Rênal-nét, de mert irtózatos gyötrelem ért véget. Hogy Dervillené ne vegyen észre semmit, Julien azt tartotta, hogy beszélnie kell; szava harsányan és erővel teljesen hangzott. De Rênal-né ellenben oly izgatottságot árult el, hogy barátnője betegnek hitte és azt ajánlotta, menjen be. Julien átlátta a veszélyt: — Ha bemegy a szalonba, visszaesem a szörnyű állapotba, melyben a napot töltöttem. Még nagyon is rövid ideje tartom ezt a kezet, hogysem kétségtelenül megszerzett jognak számítana.

Abban a pillanatban, a mikor Dervillené megismételte tanácsát, hogy menjenek a szalonba, Julien erősen megszorította a neki átengedett kezet.

De Rênal-né, a ki már fölállt, leült, miközben elhaló hangon mondta:

— Csakugyan, kissé rosszúl érzem magamat, de a szabad levegő jót fog tenni.

E szavak megszilárdították Julien boldogságát, mely a pillanatban határtalan volt: öntötte a szót; megfeledkezett a színlelésről és a két barátnő előtt a világ legkedvesebb emberének látszott. Mindamellett még volt egy kis bátortalanság e hirtelen ékesszólásban. Halálosan rettegett, hogy Dervillené elkedvetlenítve a széltől, mely egyre erősödött és a mely viharnak volt az előjele, be talál menni a szalonba. Ebben az esetben négyszemközt maradna de Rênal-néval. Szinte véletlenül meglelte a vak bátorságot, a mi elegendő volt a cselekvésre; de képtelennek érezte magát, hogy egy szót is szóljon de Rênal-nénak. Akármily gyönge szemrehányásokat tegyen

is neki: vereséget szenvedne és győzelme semmivé lenne.

Szerencséjére érzelmes és tüzes beszéde ez este tetszésére volt Dervillenének, a ki máskor gyermekesen félszegnek és unalmasnak találta. A mi de Rênal-nét illeti, kezét Julien kezében nyugtatva, semmire se gondolt; csak élt. Az órák, a miket a nagy hársfa alatt töltöttek, melyet a hagyomány szerint Merész Károly ültetett, a boldogság korszakát jelentették neki. Gyönyörrel hallgatta a hárs sűrű lombozatában bújdosó szél zokogását és a néhány nagy esőcsepp koppanását, a hogy az alsó levelekre hullott. Julien nem vett figyelembe valamit, a mi nagyon megnyugtatta volna; de Rênal-né, a ki kénytelen volt elvenni a kezét, mert fölállott, hogy segítsen fölemelni unokanővérének egy virágtartót, melyet a szél lesodort lábaik elé, a hogy leült, szinte minden nehézség nélkül engedte át neki újból a kezét, mintha ez már megállapított egyezség volna köztük.

Éjfél már rég elmúlt; végre is be kellett menni a kertből: elváltak. De Rênal-né elragadtatva a szerelem boldogságától, annyira tudatlan volt, hogy alig tett magának némi szemrehányást. A boldogság miatt nem tudott elaludni. Julienre, a ki halálosan ki volt merülve a csatától, melyet a félénkség és a gőg egész napon át küzdöttek szívében, ólomsúlylyal nehezedett az álom.

Másnap öt órakor keltették föl és, a mi — ha tudja — nagyon fájt volna de Rênal-nénak, alig gondolt az asszonyra. Teljesítette kötelességét, hősi kötelességét. Eltelve ez érzés boldogságától, bezárkózott szobájába és egészen új élvezettel merült bele hőse cselekedeteinek az olvasásába.

Mikor reggelire csöngettek, a nagy hadsereg jelentéseit olvasva, elfeledte mindazt a hódítást, a mit az előző este tett. A szalonba menet könnyedén így szólt magában: — Meg kell mondanom ennek az asszonynak, hogy szeretem.

A kéjjel terhes pillantások helyett, a melyekre számított, de Rênal úr szigorú arcza fogadta. A polgármester úr két órája érkezett meg Verrières-ből és nem titkolta elégedetlenségét, hogy Julien egész délelőtt feléjük

se néz a gyermekeknek. Semmi sem lehet csúnyább, mint a milyennek ez a tekintélykedő ember látszott, mikor haragudott és azt hitte, hogy ezt ki is mutathatja.

Férjének minden csípős szava szíven találta de Rênal-nét. A mi Julient illeti, ő még annyira mámorba volt merülve és úgy elfoglalták azok a nagy dolgok, melyek az utóbbi órákban szemei előtt elvonúltak, hogy eleinte alig tudta lealacsonyítani figyelmét a kemény szavak meghallására, a melyeket de Rênal úr mondott neki. Végre meglehetősen félvállról felelte:

— Beteg voltam.

Ez a hang sokkal kevésbbé ingerlékeny embert is kihozott volna sodrából, mint a minő a verrières-i polmester volt; az első pillanatban azzal akart válaszolni, hogy kidobja Julient. Csak az az elve tartotta vissza, hogy üzleti ügyekben sohasem szabad elhamarkodva cselekedni.

— Ez az ostoba ficzkó, — gondolta magában, — a mióta nálam van, bizonyos tekintélyre vergődött; vagy Valenodhoz szegődik vagy pedig nőül veszi Elisát, — mindkét esetben nevethetne rajtam.

Azonban okoskodásának józansága ellenére is de Rênal úr elégedetlensége egy csomó sértő szóban tört ki, a melyek lassankint dühbe hozták Julient. De Rênal-né azon a ponton volt, hogy mindjárt sírva fakad. Mihelyt a reggeli véget ért, karját kérte Juliennek, hogy sétálni menjenek; rokonszenvező barátsággal támaszkodott reá. Bármit mondott is azonban neki de Rênal-né, Julien halk hangon csak ennyit tudott válaszolni:

— Ime, ilyenek a gazdag emberek!

De Rênal úr mellettük haladt; jelenléte növelte Julien indulatát. Egyszerre észrevette, hogy de Rênal-né erősen hozzásimúl; ez a mozdúlat irtózatot keltett benne, hevesen eltaszította az asszonyt és kiszabadította a karját.

Szerencsére de Rênal úr nem látta ez újabb arczátlanságot; csak Dervillené vette észre; barátnője szeméből kicsordúlt a könny. De Rênal úr azzal volt elfoglalva, hogy köveket hajigált egy parasztleány után, a ki egy tilalmas csapáson át akart vágni a gyümölcsösön.

— Kérem, Julien úr, mérsékelje magát; gondolja meg, hogy mindenkinek vannak rosszkedvű pillanatai, — szólt gyorsan Dervillené.

Julien hidegen végigmérte tekintetével, melyben a legteljesebb megvetés tükröződött.

Dervillené csodálkozva nézett reá, de még sokkal jobban meg lett volna lepetve, ha fölfogja e tekintet igazi értelmét; a rettenetes bosszú valami homályos reményét olvashatta volna ki belőle. Kétségtelenül a megalázás ily pillanatai érlelik meg a Robespierre-eket.

— Ez a Julien nagyon szenvedélyes fiú, félek tőle, — szólt Dervillené halkan barátnőjének.

— Igaza van, ha haragszik, — felelt de Rênal-né. — Azok után a fényes eredmények után, a miket a gyermekekkel elért, mit tesz az, hogy egy délelőtt nem foglalkozik velök? Annyi bizonyos, hogy az emberek nagyon durvák.

Életében először de Rênal-né valami bosszúvágyat érzett férjével szemben. Az irtó gyűlölet, mely Julienben a gazdagok ellen lángolt, kitörőben volt. Szerencsére de Rênal úr a kertészt szólította és vele együtt azon fáradozott, hogy tövis-ágakkal elzárja a gyümölcsösbe vezető tilos ösvényt. Julien egy szóval se válaszolt a kedveskedésekre, melyekkel a séta további folyamán elhalmozták. Alig hogy de Rênal úr elmaradt, a két barátnő fáradtság ürügye alatt, belekapaszkodott a karjába.

A két nő között, a kiknek arczát a zavar és az izgalom pirosra festette, Julien fensőséges halványsága, mogorva és elszánt arczkifejezése különös ellentétnek tűnt föl. Megvetette az asszonyokat és az összes gyöngéd érzelmeket.

— Ah! — mondta magában, — ha csak ötszáz franc jövedelmem volna, hogy befejezzem tanulmányaimat! Hogy itthagynám őket!

E komor gondolatokba merülve, az a kevés, a mit a két barátnő lekötelező szavai közül meghallásra méltatott, ellenszenvesen értelmetlennek, együgyűnek, gyermekesnek, szóval asszonyosnak tetszett előtte.

De Rênal-né, éppen csak hogy beszéljen és ébren

tartsa a társalgást, elmondta, hogy férje azért jött meg Verrières-ből, mert egyik bérlőjétől most vette meg a kukoricza-háncsot. (Azon a vidéken kukoriczalevéllel tömik ki a szalmazsákokat).

— Férjem nem jön utánunk, — tette hozzá de Rênal-né; — azzal van elfoglalva, hogy a kertészszel meg az inassal friss háncscsal töltse meg a derékaljakat. Reggel az első emeleti ágyakat végezték el, most a második emeletre mennek.

Julien arcza fakóra változott; különös pillantást vetett de Rênal-nére, azután, meggyorsítva lépteit, mintegy félrevonta magával. Dervillené hátramaradt.

— Mentse meg az életemet, — szólt de Rênal-néhoz, — csak ön képes reá; tudja, hogy az inas halálra gyűlöl. Bevallom, egy arczképet rejtegetek; ágyam szalmazsákjába van eldugva.

E szavakra most már de Rênal-nén volt a sor, hogy elsáppadjon.

— E pillanatban csak ön léphet be szobámba; kutassa át, a nélkül, hogy föltünő volna, a szalmazsáknak azt a sarkát, mely legközelebb van az ablakhoz, egy kis, fekete papirból való dobozt fog találni.

— Abban van az arczkép? — kérdé de Rênal-né, alig tudva lábán állani.

Julien észrevette csüggetegségét és nyomban hasznára fordította.

— Egy más kegyet is kérek öntől, asszonyom: esedezem, ne nézze meg az arczképet, — hadd maradjon az titok.

— Titok! — ismételte de Rênal-né tompán.

De hát, jóllehet csupa vagyonával kevélykedő és csak a pénzérdekkel szemben fogékony ember között nevelkedett, a szerelem már is nagylelkűséget ültetett e lélekbe. Bár Julien beszéde mélyen megsebezte, az önmegtagadás legtermészetesebb hangján kérdezte ki a szükséges tudnivalók felől, hogy a megbízást jól teljesíthesse.

— Tehát, — mondá elmenőben, — egy kis kerek, sima, fekete karton-doboz.

— Igen, — válaszolt Julien azzal a rideg rövidséggel, a mit a veszély ad a férfiak beszédének.

De Rênal-né fölhaladt a második emeletre, sáppadtan, mintha a halálba menne. Szerencsétlenségének tetőzésére érezte, hogy az ájulás környékezi; de a gondolat, hogy szolgálatot kell tennie Julien-nek, visszaadta erejét.

— Meg kell kaparintanom a dobozt, — szólt magában, meggyorsítva lépteit.

Fölérve, hallotta férjét, a mint az inasnak szól és éppen Julien szobájában. Szerencsére átmentek a gyermekek termébe. De Rênal-né fölhajtotta a párnát és benyúlt a szalmazsákba, oly hevesen, hogy megvérezte az ujját. Ámde, noha nagyon érzékeny volt az ilyenféle kis fájdalmak iránt, a mostanit észre se vette, mert szinte ugyanakkor érezte a doboz sima felületét. Kihúzta és eltűnt vele.

Alig szabadúlt meg azonban a félelemtől, hogy férje meglepheti: az irtózat, a mit a doboz benne keltett, majdnem csakugyan eszméletét vette.

— Julien mást szeret és ez annak a nőnek az arczképe!

Az előszoba egy székébe roskadva, de Rênal-né zsákmányául esett a féltékenység kínjainak. Tökéletes tapasztalatlansága azonban e pillanatban javára szolgált; a csodálkozás mérsékelte a fájdalmat. Julien belépett, megragadta a dobozt és köszönet nélkül, egy szót sem szólva, szobájába rohant, hol tüzet gyújtott és elégette azt. Sáppadt volt és mintha megsemmisült volna; a túlságig nagyította maga előtt a veszélyt, melyben forgott.

— Napoleon arczképe, — szólt magában, fejét lehajtva, — nálam, a ki oly gyűlölettel beszélek a bitorlóról! Ha de Rênal úr, a ki oly király-párti és amúgy is annyira föl van háborodva ellenem, reájött volna, hogy ezt rejtegetem! És ráadásúl, a miket az arczkép hátlapjára írtam! Ezek után semmi kétsége sem lehetett volna bámulatom hevéről. És mindegyik vallomás alatt a kelet! A tegnapelőttinél is.

Jó híremnek, mindennek egy pillanat alatt vége! — mondá magában Julien az égő dobozt nézve — holott

jóhírem minden vagyonom, csak ez tartja bennem az életet és — én Istenem! — ez is milyen élet!

Egy óra múlva a fáradtság és a szánalom, a mit maga iránt érzett, elérzékenyülésre hangolták. Találkozott de Rênal-néval és megcsókolta a kezét, nagyobb bensőséggel, mint a milyenre azelőtt bármikor képes volt. De Rênal-né elpirúlt a boldogságtól, de majdnem ugyanabban a pillanatban a féltékenység haragjával ellökte Julient. Ezt a gőg, melyen csak az imént ütöttek sebet, e pillanatban teljesen butává tette. Csak egy gazdag asszonyt látott de Rênal-nében; megvetőleg eleresztette a kezét és eltávozott. A kertbe indult, hol elgondolkozva sétált föl és alá; ajkaira keserű mosoly ült.

— Oly nyugodtan sétálok itt, mint a ki szabadon rendelkezik az idejével. Nem foglalkozom a gyermekekkel! Újból kiteszem magamat de Rênal úr sértéseinek és igaza lesz. — Sietve fölment a gyermekek szobájába.

A legkisebbik, a kit nagyon szeretett, megölelte. Ez kissé lehűtötte égető fájdalmát.

— Ez legalább még nem néz le, — gondolta Julien. Csakhamar azonban szemrehányást tett magának fájdalmának enyhűlése miatt, mintha újabb gyöngeségen érte volna magát. A gyermekek czirógatnak, mint a hogy' dédelgetik az agárkutyát, melyet tegnap kaptak.

X.

NAGY SZÍV ÉS CSEPP PÉNZ.

But passion most dissembles, yet [betrays
Even by its darkness; as the [blackest sky
Foretels the heaviest tempest.
Don Juan. C. 1. st. 73.

De Rênal úr, a ki végigjárta a kastély szobáit, a kukoriczahánccsal megrakott szolgáktól követve, visszatért a gyermekek termébe. Hirtelen betoppanása az a csepp volt Julien számára, a mitől kicsordúl a pohár.

A rendesnél is sápadtabb és komorabb arczczal elébe ugrott. De Rênal úr megállt és a szolgákra nézett.

— Uram! — szólt Julien. — Hiszi-e, hogy gyermekei egy más nevelővel is oly haladást értek volna el, mint velem? Ha beismeri, hogy nem, — folytatta Julien, nem engedve de Rênal urat szóhoz jutni, — miként merészkedhetett engem hanyagsággal vádolni?

De Rênal úr, valamelyest fölocsúdva réműletéből, a szokatlan hangból, a mivel ez a parasztfiú beszélt, azt következtethette, hogy valami előnyösebb ajánlatot rejteget a zsebében és el akar menni. Julien növekvő dühvel folytatta:

— Meg tudok én élni ön nélkül is!

— Igazán sajnálom, hogy így fölizgatja magát, — felelt de Rênal úr kissé hebegve. A szolgák vagy tíz lépésnyivel arrább az ágyak rendbehozásával foglalatoskodtak.

— Ez nem elég! — vágott vissza Julien, szinte magánkívül a haragtól. — Ön gyalázatos szidalmakkal illetett és ráadásúl hölgyek jelenlétében!

De Rênal úr nagyon is jól értette, hogy mit akar Julien és kínos harcz marczangolta lelkét. Julien, a kit a düh valósággal őrjöngővé tett, tovább kiabált:

— Lesz hova mennem, uram, ha itt hagyom is önt!

De Rênal úr e szavakra már Valenod úr házában látta Julient.

— Hát jó, — szólt végre, olyat sóhajtva, mintha a legfájdalmasabb műtétnek készűlne magát alávetni; — méltánylom kívánságát. Holnaptól, vagyis elsejétől fogva ötven francot kap havonkint.

Julien majdhogy elnevette magát és elámulva állt helyén: egész fölindulása elpárolgott.

— Nem vetettem meg eléggé ezt a barmot, — szólt magában. — Úgy látszik, az ily hitvány léleknek ez a legnagyobb bocsánatkérés.

A gyermekek, a kik tátott szájjal hallgatták e veszekedést, leszaladtak a kertbe anyjukhoz és elujságolták neki, hogy Julien úr nagyon mérges volt, de czentúl ötven francot kap havonként.

Julien gépiesen utánuk indult, a nélkül, hogy egy pillantást is vetett volna de Rênal úrra, a ki mélyen elkeseredve nézett maga elé.

— Százhatvannyolcz francot kell kidobnom Valenod úr miatt, — szólt magában a polgármester. — Semmiesetre sem fogom tovább is szó nélkül hagyni, hogy mit szállít a lelenczeknek.

Egy pillanat múlva Julien újra ott állt de Rênal úr előtt.

— Beszélnem kell Chélan úrral; van szerencsém bejelenteni, hogy néhány órára eltávozom.

— Rendben van, kedves Julien, — szólt de Rênal úr erőltetett jókedvvel, — akár az egész napra, vagy ha úgy tetszik, holnap is elmaradhat. Nyergeltesse meg a kertész lovát, az majd elviszi Verrières-be.

— Ime, — gondolta de Rênal úr, — megy választ mondani Valenodnak. Nekem nem felelt semmit; de hát be kell várni, a míg az ily fiatal fej kissé lehűti magát.

Julien sebesen útnak eredt és nekivágott a nagy erdőnek, melyen keresztül Vergyből Verrières-be visz az út. Éppenséggel nem volt szándéka, hogy mihamarabb Chélan úrnál legyen. A legkevésbbé sem akarta siettetni a képmutatás újabb jelenetét, de szükségét érezte, hogy belelásson a saját lelkébe és átvizsgálja az érzések tömegét, mely benne háborgott.

— Csatát nyertem, — szólt magában, mihelyt beért az erdőbe és távol tudta magát az emberek tekintetétől, — csatát nyertem!

Ez a szó szépnek tüntette föl előtte helyzetét és némi nyugalmat adott lelkének.

— Tehát ötven francot kapok havonként; biztos, hogy de Rênal úrnak nagyon meg kellett ijedve lennie. De mitől félt?

A töprengés, hogy mi ijeszthette meg azt a szerencsés és hatalmas embert, a ki iránt egy órával előbb még forrt benne a harag, bevégezte Julien lelkének elnyugtatását. Egy perczre majdnem fogékonynyá vált a körülötte zöldelő természet elragadó szépsége iránt. Valaha a hegyoldalról óriási sziklatömbök zuhantak alá az er-

dőbe. Szálas bükkfák nyúltak föl mellettük, majdnem oly magasra, mint e sziklák, melyek árnyékában, három lépésnyire az úttól, hol a nap heve szinte lehetetlenné tette a megállást, üdítő hűs fogadta az embert.

Julien egy pillanatra kifújta magát a sziklák árnyában, azután folytatta a hegymászást. Egy alig észrevehető ösvényen, a melyen csak a kecskepásztorok szoktak járni, csakhamar egy óriási csúcs tetejére ért föl, hol biztos távolságban érezhette magát minden emberi lénytől. Ez a természeti helyzet mosolyt idézett ajakára, azt jelképezte, a mit az emberek között égett elérni. A magaslatok tiszta levegője derültté, sőt örvendezővé tette lelkét. A verrièresi polgármester bizonyára még mindig az összes gazdagok és minden földi arczátlanság megtestesülése volt a szemében; de Julien érezte, hogy a gyűlöletnek, mely benne lobogott, minden hevessége mellett is, nincs személyi éle. Ha nem látná de Rênal urat, egy hét alatt elfeledné őt, kastélyát, kutyáit, gyermekeit, egész családját. A nélkül, hogy tudnám: miként, — kényszerítettem a legnagyobb áldozatra. Micsoda? Több, mint ötven arany egy évre? És csak egy perczczel előbb még a legnagyobb veszedelemben forogtam. Két győzelem egy napon; a másodikban nincs érdemem; tudnom kellene, miként történt. De majd holnap töröm rajta a fejemet.

Julien, a sziklán állva, az eget nézte, mely izzó volt az augusztusi nap hevétől. A szikla tövében tücskök czirpeltek a fűben; mikor elhallgattak, mindent csönd ült meg körülötte. A magaslatról húsz mérföldnyire belátta a vidéket. A feje fölött tornyosúló csúcsokról néha-néha egy-egy ölyv szállt föl, nesztelen keringéssel óriási köröket írva le a levegőben. Julien tekintete gépiesen követte a ragadozó szárnyast. Nyugodt és hatalmas mozdulatai elbűvölték; irígyelte ezt a magányosságot.

Napoleonnak ilyen volt a sorsa; ilyen lesz-e valaha az övé is?

XI.

EGY EST.

Yet Julia's very coldness still [was kind,
And tremuluosly gentle her [small hand,
Witharew itself from his, but [left behind
A little pressure, thrilling and [so bland
And slight, so very slight that to [the mind,
Twas but a doubt.
Don Juan, C. 1. st. 71.

Végül is azonban mégis el kellett jutnia Verrières-be. A paplakból kilépve, szerencsés véletlen folytán Julien találkozott Valenod úrral, a kinek sietett elmondani, hogy nagyobb fizetést kapott.

Vergybe visszaérve, Julien csak akkor ment le a kertbe, a mikor már egészen beesteledett. Lelkét kifárasztotta a sok izgalom, a min ezen a napon keresztül ment. Mit mondjak nekik? — kérdé magától nyugtalanúl, a hölgyekre gondolva. Távolról sem sejtette, hogy hangulata éppen megfelelt azoknak az apró ügyeknek, melyek rendszerint betöltik a nők minden érdeklődését. Derville-né, sőt barátnője is, gyakran érthetetlennek találták Julien-t, a ki viszont maga is csak félig értette, a mit ők neki mondtak. Ilyen hatása volt az erőnek és — ha szabad így mondanom — a nagyszerű szenvedélynek, mely e fiatal nagyravágyó lelkében tombolt. E különös emberfiánál majdnem minden nap vihar volt.

Julien ez este azzal az elhatározással lépett be a kertbe, hogy átengedi magát a két nő gondolatainak. Már türelmetlenül várták. Leült szokott helyére, de Rênal-né mellé. A sötétség csakhamar teljes lett. Julien kinyúlt, hogy megfogjon egy fehér kezet, mely régóta ott nyugodott mellette, egy szék támláján. Kis habozás után a kéz visszahúzódott, oly módon, a mely neheztelést sej-

tetett. Julien tudomásúl vette és vídáman tovább beszélt, mikor egyszerre de Rênal urat hallotta közeledni.

Juliennek még fülében rezegtek a délelőtti szidalmak. — Mivel csúfolhatnám ki jobban — mondta magában — ezt az embert, a kit a szerencse elhalmozott kegyeivel, mintha éppen az ő jelenlétében szorítom magamhoz felesége kezét? Igen, ezt fogom tenni, én, a ki iránt oly megvetést tanusított.

Ettől fogva vége volt nyugalmának, a mely amúgy is csak kevéssé egyezett természetével; elfogódott vággyal és egyébre se tudva gondolni, az járt az eszében, hogy de Rênal-né átengedje neki a kezét.

De Rênal úr haragosan politizálni kezdett: két-három verrières-i iparos határozottan gazdagabb lett, mint ő és most a választásokban ellene akar állást foglalni. Derville-né hallgatta. Julien, a kit ezek a kifakadások ingereltek, közelebb húzta székét de Rênal-néhoz. A sötétség leplezte mozdulatait. Kezét egészen közel merte vinni a szép karhoz, melyet a ruha födetlenül hagyott. Megzavarodott, nem volt többé ura gondolatának; odahajolt e szép karhoz és merészen reá tapasztotta ajkát.

De Rênal-né megreszketett. Férje négy lépésnyire volt tőle; sietett kezét odanyújtani Julien-nek és egyben kissé arrább hárította magától. Míg de Rênal úr folytatta szidalmait a sehonnaiak és a gazdagságra cseperedő jakobinusok ellen, Julien szenvedélyes — vagy legalább is: de Rênal-né előtt ilyeneknek látszó — csókokkal borí-el a neki átengedett kezet. Holott hát e szegény asszony e végzetes napon meggyőződött, hogy a férfi, a kit öntudatlanúl bálványozott, mást szeret! A míg Julien odajárt, szörnyű kínokat szenvedett, melyek gondolkodásra késztették.

— Csakugyan szerelmes volnék, — mondá magában, — ez szerelem volna? Szerelmes, férjes asszony létemre? De hiszen, — fűzte tovább okoskodását — férjem iránt sohasem éreztem ezt a szomorú őrületet, mely nem engedi, hogy elfordítsam gondolatomat Julientől. Valójában csak gyermek még, a ki csupa tisztelet irántam. Az őrület el fog múlni rólam. Mit bánthatják férjemet az érzelmek, melyekkel e fiú iránt viseltetem? De

Rênal úr úmná, ha vele is oly hiábavalóságokról beszélgetnék, mint Juliennel. Ő csak az üzletekkel törődik. Semmivel sem rövidítem meg tehát Julien előnyére.

Semmiféle képmutatás sem zavarta meg e naiv, a soha sem ismert szenvedélytől tévútra vezetett lélek tisztaságát. Tudtán kívül megcsalta magát, mégis azonban az erény ösztöne föl volt riasztva benne. Ez dúlt keblében, mikor Julien megjelent a kertben. Hallotta, hogy szól és majdnem ugyanabban a pillanatban már maga mellett látta ülni. Lelke mintha szárnyakat kapott volna az édes érzéstől, mely két hét óta még nagyobb mértékben ejtette csodálkozásba, mint a mennyire elragadta. Mindamellett néhány pillanat múlva így szólt magában: — Juliennek tehát csak meg kell jelennie, hogy helyrehozza bántásait? — Megréműlt; ekkor történt, hogy elhúzta tőle a kezét.

A szenvedélylyel telt csókok, a minőkhöz hasonlókban sohasem volt része, egyszerre elfeledtették vele, hogy Julien talán más nőt szeret. Csakhamar egyáltalában nem volt vétkes előtte. Az öldöklő fájdalomnak, mely a gyanúból született, megszűnése és oly boldogságnak a beköszöntése, a milyenről soha még csak nem is álmodott, a szerelem és a kicsapongó vídámság mámorával töltötték el. Ez az est mindnyájuknak gyönyörű volt, kivéve a verrières-i polgármestert, a ki nem tudta elfeledni a meggazdagodott iparosokat. Julien nem gondolt többé sötét nagyravágyására, sem oly nehezen megvalósítható terveire. Életében most először: átengedte magát a szépség hatalmának. Elmerűlve valami határozatlan és édes álmadozásban, gyöngéden szorongatva a kezet, mely tökéletes szépségűnek tetszett előtte, önfeledten és csak fél ébrenlétben hallgatta a hárs lombjait zizegtető esti szellő játékát és a patak-malom kutyáinak távoli ugatását.

Ez az elérzékenyűlés azonban élvezet volt és nem szenvedély. Szobájába térve: Julien csak egy boldogságra gondolt, arra, hogy kedvencz könyvét olvassa; húsz éves korban a világnak és a benne való szereplésnek gondolata mindennél erősebb.

Csakhamar mégis félretette a könyvet. Hogy Napoleon győzelmeire gondolt, új részleteket fedezett fel a

maga diadalában. — Úgy van, — mondá magában, — csatát nyertem; ezt ki kell használni; el kell tipornom e kevély ember gőgjét, mialatt visszavonúlóban van. Napoleon is így gondolkodott. Három napi szabadságot kérek, hogy meglátogassam Fouqué barátomat. Ha megtagadja, megint azzal fenyegetem, hogy faképnél hagyom; de engedni fog.

De Rênal-né nem tudta lehúnyni szemét. Úgy tetszett neki, mintha eddig nem is élt volna. Képtelen volt másra gondolni, mint a gyönyörre, a mi elfogta, mikor Julien forró csókkal borította kezét.

Egyszerre eszébe ötlött a csúf szó: házasságtörés. A mi undorítót a legalávalóbb kicsapongás az érzéki szerelemmel társíthat: mindaz most élénken jelentkezett képzelmében. E gondolatok elmosni törekedtek a gyöngéd és mennyei képet, melyet Julienről és szerelmének boldogságáról alkotott. A jövő rettenetes színekben tűnt föl előtte. Úgy látta, hogy megvetés vár reá.

A pillanat szörnyű volt; lelke ismeretlen területekre jutott. Az este addig nem tapasztalt boldogságot ízlelt meg; most hirtelen rémes gyötrelembe merült alá. Fogalma sem volt ily szenvedésről, elméje szinte elkábúlt tőle. Egy pillanatra az jutott eszébe, bevallja férjének, hogy attól fél, szerelmes lesz Julienbe. Ezzel is róla beszélhetett volna. Szerencsére ráemlékezett egy tanácsra, a mit egykor, házassága előestéjén nagynénje adott neki. Arról szólt, hogy veszedelmes dolog vallomásokat tenni a férjnek, a ki végre is ura az asszonynak. Kétségbeesett fájdalmában kezeit tördelte.

Ellentmondó és fájdalmas képzetek árja ragadta tova. Az egyik pillanatban az rettegtette, hogy Julien nem szereti; a másikban a bűn ijesztő gondolata kínozta, mintha már másnap pellengérre állítanák, a verrières-i piaczon, nyakában a fölírással, mely házasságtörését hirdeti a népnek.

De Rênal-né teljesen járatlan volt az élet dolgaiban; még ha ébren és eszének teljes birtokában lett volna is: akkor se vett volna volna észre mi különbséget sem az Isten előtt való vétkesség és a közmegvetés legkiabálóbb jeleivel való megbélyegzés között.

Amikor a házasságtörésnek és mindama gyalázatnak a gondolata, a mit — véleménye szerint — ez a bűn maga után von, kissé nyugton hagyta és arról a gyönyörről ábrándozott, hogy, mint eddig, ártatlanságban éljen Julien mellett: akkor meg az a szörnyű gondolat rohanta meg, hogy Julien más nőt szeret. Még most is látta, mily sápadt volt, mikor attól félt, hogy elveszti arczképét vagy hogy fölfedezik, kit ábrázol. Ez volt az első eset, hogy félelmet látott e nyugodt és nemes arczon. Soha még ily izgalomban nem volt se ő érette, sem pedig gyermekei miatt. A fájdalom e ráadása oly teljes boldogtalanságra érlelődött benne, a mely a legnagyobb, a mit emberi lélek csak el tud viselni. De Rênal-né, a nélkül, hogy tudott volna róla, fölkiáltott, a mivel fölébresztette szobaleányát. Egyszerre csak világosságot látott ágya mellett és fölismerte Elisat.

— Téged szeretne? — kiáltott őrjöngésében.

Szerencsére a szobaleány, a ki csodálkozva látta úrnőjének dúlt arczát, nem vette figyelembe e különös kérdést. De Rênal-né érezte meggondolatlanságát. — Lázam van, — szólt, — és azt hiszem, kissé félrebeszélek; maradj mellettem. — A szükségtől, hogy erőt kell vennie magán, egészen magához térítve, már kevésbbé érezte magát boldogtalannak; az ész visszafoglalta az uralmat, melytől a fél-álom megfosztotta. Hogy szabaduljon a szobaleány reászegezett tekintete alól, azt parancsolta neki, olvassa föl az újságot és a míg a leány egyhangúan darálta a *Quotidienne* egyik hosszú czikkét, de Rênal-nében megfogamzott az erényes elhatározás, hogy ezentúl teljes hidegséggel fog bánni Julien-nel.

XII.

KIRÁNDULÁS.

Párisban elegáns embereket lehet találni, a vidéken jellemeseket.

Sieyes.

Másnap reggel öt órakor, még mielőtt de Rênal-né mutatkozott volna, Julien megkapta férjétől a három napi szabadságot. Várakozása ellen Julien vágyat érzett, hogy

lássa de Rênal-nét; formás keze járt az eszében. Lement a kertbe; de Rênal-né sokáig váratott magára. Ám ha Julien szerelmet érez iránta, észrevette volna az első emelet félig zárt redőnyei mögött, a mint homlokát az ablaktáblához szorítja. Julient nézte. Végül elhatározása ellenére is reászánta magát, hogy megjelenik a kertben. Megszokott sápadtsága helyett arcza élénk pírban égett. Ez a tapasztalatlan asszony láthatólag nagyon föl volt izgatódva: indulatos, sőt haragos érzés változtatta el arczának mélységes és mintegy az élet közönséges érdekein fölülemelkedő derűjét, a mely annyi bájt ruházott ez égi alakra.

Julien hevesen feléje sietett; csodálta szép karját, mely kilátszott a sebtében vállára vetett fátyolkendő alól. A hűs reggeli levegő még mintha növelte volna ragyogását ez arcznak, melyet az éjszaka izgalmai csak még érzékenyebbé tettek minden benyomás iránt. E szerény és megható, de azért mégis oly kifejezéssel tele szépség, a minőt az ember nem talál az alsóbb osztályokban, mintha lelkének valamely eddig nem érzett képességét fedezte volna föl Julien előtt. Teljesen átengedve magát a bájak csodálatának, melyeket sóvár tekintete megpillantott, Julien legkevésbbé sem gondolt a baráti fogadtatásra, melyre el volt készülve. Annál jobban meglepte a jeges hidegség, melyet de Rênal-né iránta tanusítani próbált és a melyen keresztül azt a szándékot vélte észrevehetni, hogy állására akarja emlékeztetni.

A gyönyörködés mosolya egyszerre eltűnt ajkáról; eszébe jutott, hogy mi az ő társadalmi helyzete, különösen egy előkelő és gazdag örökösnőhöz viszonyítva. Egy pillanat múlva arczán csak kevélység és a maga iránt való harag látszott. Roppant bánta, a miért több mint egy órával késleltette az útrakelést, hogy ilyen megalázó bánásmódban legyen része.

— Csak az ostobától telik ki, hogy másokra haragszik, — mondá magában; — a kő azért esik le, mert súlyos. hát örökre gyermek maradok? Mikor fogom kellőképpen megszokni, hogy csak annyit adjak a lelkemből az embereknek, a mennyiért megfizetnek? Ha azt akarom, hogy becsületem legyen előttük, és magam

előtt is, meg kell mutatnom, hogy csak szegénységem van viszonyban az ő gazdagságukkal, lelkem azonban ezer mérföldnyire van elbizakodottságuktól és oly magasan, hogy megvetésük vagy kedveskedésük apró megnyilvánulásai nem érnek föl odáig.

Míg ez érzések tömege a fiatal nevelő lelkében tolongott, arczának mozgékony vonásai a szenvedő gőg és a szilajság kifejezését öltötték magukra. De Rênal-né zavarba jött. Az erényes hidegséget, melyre magát eltökélte volt, érdeklődés váltotta föl, oly érdeklődés, melyet a szeme előtt történt hirtelen változáson érzett meglepetés izgatott. Az üres szólásformák, melyekkel az emberek reggelenkint egymás egészségéről szoktak tudakozódni, vagy az időjárásra tesznek megjegyzéseket, mindkettőjüknél elapadtak. Julien, a kinek ítélőképességét semmiféle szenvedély sem homályosította el, csakhamar módot talált, hogy kimutassa de Rênal-né előtt, mily kevéssé gondolja, hogy köztük bizalmas viszony van; mit sem szólt neki a kirándulásról, a melyre indulóban volt, hanem köszönt és távozott.

De Rênal-né a komor kevélységtől, melyet e tegnap oly szeretetreméltó tekintetben olvasott, mintegy megkövűlve nézett utána, mikor legidősebb fia, a ki a kert végéről szaladt hozzá, megölelte és így szólt hozzá:

— Szabadságunk van. Julien úr elutazik.

De Rênal-né e szóra halálos dermedést érzett; boldogtalan volt erénye, és még boldogtalanabb gyöngesége miatt.

Ez újabb esemény betöltötte egész képzelőtehetségét; jelentékenyen áthágta a bölcs elhatározásokat, melyeket a legutóbbi szörnyű éjszaka érlelt meg benne. Már nem arról volt szó, hogy ellenálljon-e vagy sem e kedves udvarlónak, hanem attól félt, hogy örökre elveszti.

Végig kellett ülnie a reggelit. Bajának tetőzésére de Rênal úr és Dervillené folyton Julien kirándulásáról beszéltek. A verrières-i polgármester valami elbizakodottságot vett észre a határozott hangban, a mivel szabadságot kért tőle.

— Biztos, hogy ennek a parasztkölyöknek valaki ajánlatot tett. Akárki legyen is azonban, még ha Valenod úr is, kissé lehűti majd a kedvét, hogy most már hatszáz francnál is jobban meg kell magát erőltetnie az évi fizetéssel. Tegnap Verrières-ben alkalmasint három napi gondolkodási időt kértek; ma reggel tehát, a fiatal úr, hogy ne kelljen nekem válaszolnia, elvonúl a hegyek közé. Tűrnöm kell, hogy egy nyomorúlt munkás szemtelenkedjék velem, — ime, idáig jutottunk!

— Ha már férjem, a ki pedig nem is tudja, mily mélyen sértette Julient, azt gondolja, hogy elmegy tőlünk, mit higyjek én? — mondá magában de Rênal-né. — Ah! Mindennek vége!

Hogy legalább szabadon kisírhassa magát és ne kelljen felelnie Dervillené kérdéseire, azt mondta, hogy nagyon fáj a feje és lefeküdt.

— Mind ilyenek az asszonyok! — ismételte de Rênal úr. — Folyton van rajtuk valami igazítani való. — És gúnyos arczczal távozott.

Míg de Rênal-né zsákmányúl esett a legkegyetlenebb szenvedésnek, a mit a szörnyű szenvedély kelthet, melynek a sors hatalmába juttatta, Julien vídáman folytatta útját a legszebb kilátások között, melyeket a hegyi tájékok nyújthatnak. Meg kellett hágnia a nagy hegyláncot, mely Vergy-től északra húzódik. Az ösvény, melyen haladt, lassan emelkedve a nagy bükkerdő sűrűjében, számtalan kanyarúlattal vezetett föl a magas hegységre, mely a Doubs völgyét észak felől bezárja. A vándor pillantása, átcsapva az alacsonyabb szirtek fölött, melyek a Doubs folyását dél felé irányítják, csakhamar Burgundia és Baujolais termékeny síkságáig hatolt. Jóllehet az ifjú nagyravágyó lelke érzéketlen volt az ilyfajta szépségek iránt, még sem állhatta meg, hogy időről-időre pihenőt ne tartson és körül ne hordozza tekintetét a rengeteg és nagyszerű látványon.

Végre fölért a magas hegycsúcsra, a melyen át kellett haladnia, hogy eljusson a magányos völgybe, hol Fouqué barátja, a fiatal kereskedő lakott. Juliennek nem volt sietős, hogy lássa, se őt, se bárki mást. Raga-

dozó madárként megbújva a kopár sziklák között, melyek a hegységet koronázzák, már messziről észrevehetett volna mindenkit, a ki közeledni akart feléje. Az egyik kőszál majdnem függőleges oldalán egy kis barlangot pillantott meg. Neki iramodott és csakhamar ott volt a rejtekben. — Itt — szólt az örömtől csillogó szemekkel — nem bánthatnak az emberek. Kedve támadt, hogy lejegyezze gondolatait, a mely élvezet mindenütt másutt oly veszedelmes volt számára. Egy négyszögű kő szolgált írótámlájául. Tolla csak úgy száguldott; mitsem látott abból, a mi környezte. Végre észrevette, hogy a nap leáldozni készül Beaujolais távoli hegyei mögé.

— Miért ne tölteném itt az éjet? — kérdezte magától. — Van kenyerem és szabad vagyok! E nagy szó hallatára lelkét fölmagasztosúlni érezte; képzelődése azt hitette el vele, hogy még Fouqué-nál sincs szabadon. Fejét tenyerébe hajtva, Julien ott ült a barlangban, boldogabban, mint bármikor életében, fölizgatva álmaitól és szabadságának gyönyörétől. A nélkül, hogy ügyelt volna reá, egymásután látta kihúnyni az alkony összes sugarait. A rengeteg sötétségben lelke ama képek között kalandozott, a melyeket valaha Párisban remélt föltalálhatni. Legelsőbben is egy asszonyt képzelt, a ki sokkal szebb és sokkal emelkedettebb lelkű, mint a milyeneket a vidéken láthat. Szenvedélyesen szereti és az is őt. Ha néhány perczre megválik tőle, csak azért történik, hogy dicsőséggel borítsa magát és még nagyobb szerelmet érdemeljen ki.

Az olyan fiatal embert, a ki a párisi társaság szomorú igazságai között nőtt föl, még ha Julien képzeletével lenne is fölruházva, regényének e pontjánál fölébreszti vala a hideg gúny; a nagy tettek eltűntek volna a véghezvitel reményének szertefoszlásával, hogy átadják a helyet az ismert irányelvnek: A ki magára hagyja szeretőjét, sajnos, abban a veszélyben forog, hogy naponként kétszer vagy háromszor is megcsalják. A parasztfiú közte és a leghősibb cselekedetek között nem látott nagyobb távolságot, mint az alkalom hiányát.

E közben azonban sűrű éjszaka váltotta föl a nappalt és Fouqué házikójáig még hét mérföld volt hátra.

Mielőtt a kis barlangot odahagyta volna, Julien tüzet rakott és gondosan elégette mindazt, a mit írt.

Barátja nem kevéssé volt meglepetve, mikor hajnali egy órakor bekopogtatott hozzá. Fouqué számadásai fölött görnyedt. Magas, de meglehetősen aránytalan termetű fiatal ember volt, kemény és elnagyolt arczvonásokkal, óriási orral, de e visszataszító külső alatt sok jólelkűséggel.

— Összevesztél talán azzal a de Rênal úrral, hogy ily váratlan toppansz ide?

Mire Julien elmondta a tegnapi dolgokat, de úgy, a hogy' neki jónak látszott.

— Maradj velem, — szólt Fouqué; — látom, ismered de Rênal urat, Valenod urat, Maugiron al-préfet-t, Chélan abbé-t, kitanultad a fortélyaikat; ki vagy készítve, hogy megjelenj az árlejtéseken. Te jobban értesz a számoláshoz, mint én, te vezeted majd a könyveket; az üzlet nagy hasznot hajt. Mert lehetetlen, hogy mindent magam végezzek és mert attól félek, hogy valami gazembert találok társúl venni: nap-nap után a legkitünőbb vállalatokat szalasztom el. Még nincs egy hónapja, hogy hat ezer franchoz juttattam Michaud de Saint-Amand-t, a kit hat év óta nem láttam és a kivel véletlenül találkoztam a pontarlier-i vásáron. Miért ne kaphattad volna te a hat ezer francot, vagy legalább hármat? Mert ha akkor velem vagy, fölverettem volna a fa árát és biztos, hogy megadták volna. Állj be hozzám társnak.

Ez az ajánlat elkedvetlenítette Julien-t; zavarta képzelődéseiben; a míg a vacsora tartott, melyet a két barát, Homér hőseihez hasonlóan, maga készített el, mert Fouqué egyedül lakott, ez folyton a számadásait mutogatta és egyre bizonyítgatta, mily sok előnynyel jár a fakereskedés. Fouqué igen nagy véleménynyel volt Julien esze és jelleme felől.

Végre Julien egyedül maradt fenyőhasábokból összerótt kis szobájában. — Igaz, — szólt magában, — itt összeszerezhetnék néhány ezer francot és azután mehetnék vissza papnak vagy katonának, a szerint, hogy milyen lesz Franciaországban akkor a divat. A kis pénz, a mit odáig összegyüjtöttem, fel fog menteni a részletek

gondja alól. Magányosan élve a hegyek között, kivetkőzhetném a réműletes tudatlanságból azokra a dolgokra nézve, a melyeket a szalon-embernek tudnia kell. Csakhogy Fouqué nem akar megházasodni és e mellett folyton azt ismétli, hogy az egyedüllét szerencsétlenné teszi; világos, hogy ha olyan társat fogad maga mellé, a kinek nincs tőkéje, abban a reményben cselekszi, hogy az sohasem fog tőle megválni.

— Megcsaljam barátomat? — kiáltott föl Julien bosszúsan. Ez a fiatal ember, a ki a képmutatásban és a minden vonzalomtól való mentességben látta a boldogulás módját, ezúttal nem bírta elviselni a gondolatot, hogy csak legkevésbbé is vétsen valaki ellen, a ki őt szereti.

Egyszerre azonban Julien megkönnyebbült; megtalálta az okot, a miért visszautasítsa az ajánlatot. Micsoda! Elpocsékoljak hét-nyolcz esztendőt! Várjak, a míg huszonhét éves leszek! Abban a korban Napoleon már véghezvitte legnagyobb tetteit! És a mire majd a homályban élve és a faárveréseket járva összekuporgattam valami pénzt és kinyertem egy pár alárendelt gazficzkó elismerését: ki tudja, meglesz-e még bennem a szent tűz, a mivel az ember hírnevet szerez?

Másnap reggel Julien nagy hidegvérrel azt válaszolta a derék Fouqué-nak, a ki a társulást már befejezett dolognak tekintette, hogy az oltári szent szolgálatra való hivatása nem engedi elfogadnia az ajánlatot. Fouqué nem tágított.

— De gondold meg, — hajtogatta, — hogy társul veszlek, vagy, ha jobb szereted, adok neked négyezer franc évi fizetést! És te vissza akarsz térni ahhoz a Rênal úrhoz, a ki annyiba vesz, mint csizmáján a sarat? Ha kétszáz aranyad lesz egy rakáson, mi fog megakadályozni, hogy belépj a szemináriumba? Sőt többet mondok: kezeskedem, hogy a környék legjobb plébániáját fogod megkapni. Mert — folytatta Fouqué halkabb hangon — én szállítom a tűzifát az ..... uraknak. A legjobb tölgyhasábokat kapják, olyan áron, mintha puhafa volna, de kívánni se tudnék ennél jobb befektetést.

Julient azonban semmi sem térithette el hivatásá-

nak követésétől. Fouqué végül is azt kezdte hinni, hogy kissé megtébolyodott. A harmadik nap Julien kora reggel elbúcsúzott barátjától, hogy a napot a hegytető sziklái között töltse. Ismét reátalált a kis barlangra, de lelkének nyugalmát már nem lelte föl benne; azt elűzték barátjának ajánlatai. Mint Herkules, ő is válaszúton volt, de nem az erény és a ledérség, hanem a biztos jómód középszerűsége és ifjúságának hősi álmai között kellett választania. — Még sincs bennem igazi határozottság, — szólt magában és ez a kétség bántotta a legjobban. Nem abból az anyagból vagyok gyúrva, a melyből a nagy emberek, mert félek, hogy nyolcz év, a mit kenyérkeresettel töltenék, kiirthatja belőlem a fenséges erőt, a mi a rendkívüli cselekedetek föltétele.

XIII.

AZ ÁTTÖRT HARISNYÁK.

A regény: vándorló tükör, mely az út képét mutatja.
Saint-Réal.

Mikor Julien megpillantotta a vergy-i régi templom festői romjait, eszébe jutott, hogy tegnapelőtt óta egyetlen egyszer sem gondolt de Rênal-néra. Ez az asszony a minap, mikor elváltunk, figyelmeztetett a végtelen távolságra, mely bennünket távol vet egymástól; úgy bánt velem, mint egy munkás fiával. Bizonyára éreztetni akarta, hogy bánja, a miért megelőző este átengedte a kezét . . . Hanem mégis csak szép az a kéz! Mennyi báj, mily nemesség van e nő tekintetében.

A lehetőség, hogy Fouqué mellett boldogúlást találhat, némileg könnyített Julien okoskodásán; már nem nyűgözte az ingerültség, a szegénységnek és a világban való alacsony helyzetének az élénk érzete. Mintha magas hegyfokon állt volna, megítélhette és — hogy úgy mondjuk — áttekinthette a végletes szegénységet és a közepes jómódot, a mi ekkor még gazdagságnak látszott

előtte. Messze volt ugyan attól, hogy bölcsész módjára ítéljen; de elegendő éleslátása volt, hogy a kis hegyi kirándulás után másnak érezze magát.

Föltűnt neki, hogy de Rênal-né mily nagy zavarban hallgatta útjának rövid elmesélését, a minek elmondására fölszólította.

Fouqué egy csomó házassági tervről, szerencsétlen szerelmekről beszélt neki; e tárgyú hosszú vallomásai sok beszéd anyagául szolgáltak a két barát között. Miután nagyon hamarosan föllelte a boldogságot, Fouqué rájött, hogy nem ő volt az egyedüli szerető. Ez elbeszélések meglepték Julient; sok ujat tanult belőlük. Képzelődésből és bizalmatlanságból összeszőtt magányos életmódja távol tartotta mindentől, a mi fölvilágosítására szolgálhatott volna.

A míg odajárt, de Rênal-nénak az élet nem volt más, mint különböző, de egyaránt elviselhetetlen gyötrelmek sorozata; valósággal beteg volt.

— Ilyen állapotban, — mondá Dervillené, mikor Julien visszaérkezett, — ma este semmiesetre se mész le a kertbe, a nedves levegő csak még betegebbé tenne.

Dervillené csodálkozva észlelte, hogy barátnője, a kit de Rênal úr mindig azért pirongatott, mert túlságos egyszerűséggel öltözködik, ezúttal áttört harisnyákat és ennivaló kis párisi czipőket húzott. Három nap óta de Rênal-nénak az volt az egyedüli szórakozása, hogy Elisával nagy sebbel-lobbal újdivatú, csinos kelméből nyári ruhát szabott és varratott magának. Alighogy pár perczczel Julien megérkezése után a ruha elkészült, de Rênal-né nyomban felöltötte. Barátnőjének immár nem volt kétsége. — Szerelmes a boldogtalan! — mondá magában Dervillené. Most már értette betegségének sajátságos tüneteit.

Látta, a mikor Juliennel beszélt. A legélénkebb pír sápadtságra változott arczán. Szemében, mely a fiatal nevelőre volt függesztve, rettegés látszott. De Rênal-né minden perczben azt várta, hogy Julien nyilatkozik és kijelenti: elmegy-e a háztól, vagy marad? Julientől távol állott, hogy ilyesvalamit mondjon, mert hogy nem is gondolt reá. Végre hosszas küzködés után de Rênal-né

neki bátorodott és megszólalt, remegő hangon, a melyből kihallatszott a szenvedély:

— Képes volna elhagyni növendékeit, hogy máshova menjen?

A határozatlan hang és a tekintet meglepték Julient. — Ez az asszony szeret, — mondá magában; de e pillanatnyi gyöngeség után, a melyért gőgje máris szemrehányást tesz neki és mihelyt nem fog félni, hogy eltávozom, újra oly kevély lesz, mint azelőtt. A helyzet ez átlátása gyors volt Juliennél, mint a villám; habozva válaszolt:

— Nagyon sajnálnám, ha el kellene hagynom ily kedves és ily jó házból való gyermekeket, de talán meg kell tennem. Az embernek saját maga iránt is vannak kötelességei.

E kifogás használatánál, hogy „jó házból való" (egyike volt ez azoknak az arisztokratikus szólásmódoknak, a miket Julien ujabban tanult), mély ellenszenv támadt föl benne.

— Én magam, — gondolta, — ez asszony szemében nem vagyok jó házból való.

De Rênal-né, a hogy' hallgatta, csodálta elméjét, szépségét; szivét általjárta az eltávozás lehetősége, a mit Julien sejtetett vele. Összes verrières-i barátai, a kik Julien távolléte alatt Vergy-ben ebédeltek, mintha csak számítással történt volna, elhalmozták bókkal, hogy mily csodálatraméltó embert sikerült férjének kikaparnia. Nem mintha értettek volna a gyermekek haladásának megítéléséhez; de az, hogy valaki könyv nélkül tudja a bibliát, még pedig latinul, oly csodálattal töltötte el Verrières lakosait, hogy talán száz esztendő mulva sem feledik el.

Julien, minthogy senkivel sem közlekedett, mindenről mitsem tudott. Ha de Rênal-né tudott volna higgadtan gondolkozni, szerencsét kívánt volna Julien-nek a jó hírhez, a mit magának szerzett és ekkor ez, miután dölyfössége megenyhült, gyöngéd és szeretetreméltó lett volna hozzá, annál inkább, mert az új ruha elbájolónak tetszett előtte. De Rênal-né, a ki szintén meg volt elégedve a szép ruhával és azzal is, a mit Julien erre nézve mondott, sétát akart tenni a kertben; csakhamar kinyi-

latkoztatta, hogy nem bír memmi. Julien karjába kapaszkodott; de e kar érintése, a helyett, hogy biztosabbá tette volna, inkább minden erejétől megfosztotta.

Éjszaka volt; alig ültek le, Julien, élve a régi elöjoggal, ajkát szép szomszédnője karjához érintette és megfogta a kezét. Arra a merészségre gondolt, a mit Fouqué tanusított szeretőivel szemben és nem de Rênalnéra; a „jó házból való" kifejezés még mindig nyomta a szívét. Kezét megszorították, de ez semmi élvezetet sem okozott neki. A helyett, hogy büszke vagy legalább hálás lett volna az érzelemért, a mit de Rênal-né ez este félreismerhetetlenül elárúlt: a szépség, az elegánczia, az üdeség szinte merőben hatástalanok voltak reá. A lélek tisztasága, a gyűlölködő indúlatok hiánya kétségtelenül meghosszabbítja az ifjúság tartamát. A legtöbb szép aszszonynál az arcz öregszik meg legelőbb.

Julien egész este barátságtalan volt; ezideig csak a társadalom véletlenei iránt viseltetett haraggal; a mióta Fouqué dísztelen módot ajánlott neki a jólétre: magára is bosszankodott. Bár néha-néha odavetett egy-egy szót a hölgyeknek: egészen gondolataiba mélyedve ült melletök és végül is, a nélkül, hogy tudta volna, eleresztette de Rênal-né kezét. A szegény asszony lelke megrendült e mozdulattól, sorsának eldöltét látta benne.

Ha biztos lett volna Julien vonzalma felől, erényének talán elég ereje lesz vala, hogy ellenálljon. De mert reszketett, hogy örökre elveszti, a szenvedély odáig ragadta, hogy Julien keze után nyúlt, melyet az szórakozottságában egy szék hátán nyugtatott. Ez a mozdúlat fölébresztette a fiatal nagyravágyót: szerette volna, ha mindazok az urak látják ezt, a kik az ebédeknél oly pártfogói mosolylyal néztek reá, a mikor ott ült az asztal végén, a gyermekek között. Lehetetlen, hogy ez a nő megvessen: ebben az esetben — szólt magában — észre kell vennem szépségét; tartozom vele magamnak, hogy a szeretője legyek. Barátjának gyermekes vallomásai előtt sohasem jutott ez eszébe.

A hirtelen elhatározás, mely benne megfogamzott, kellemesen szórakoztatta. Így szólt magában: — E két nő közül az egyiknek enyémnek kell lennie; — érezte,

hogy sokkal jobb szeretne Derville-nének udvarolni; nem mintha szebb lett volna, de ő mindig csak a tudománya miatt becsült nevelőt látta, nem pedig az ácslegényt, hóna alatt a szőttes ujassal, a hogy volt, a mikor de Rênal-né először megpillantotta.

De Rênal-né emlékezetében viszont éppen úgy volt a legkedvesebb, hogy mint fiatal munkást látta maga előtt, a mikor szeme fehéréig pirúlva, ott állott a kapuban és nem mert csengetni.

Folytatva a helyzet átvizsgálását, Julien belátta, hogy nem gondolhat Derville-né meghódítására, a ki alkalmasint észrevette a hajlandóságot, melylyel de Rênal-né iránta viseltetett. Kénytelen lévén visszatérni ehhez: — Mit tudok én ez asszony jelleméről? — kérdezte magában Julien. — Csak annyit, hogy elutazásom előtt megfogtam a kezét és ő elhúzta; ma én vonom el a kezemet és ő megfogja és megszorítja. Jó alkalom volna, hogy megfizessek neki a sok lenézésért, a mit irántam nyilvánított. Tudja Isten, hány szeretője volt már! Talán csak azért hajol felém, mert könnyű szerrel találkozhatunk.

Sajnos, ily átkos hatása van a túlságos civilizációnak. Húsz éves korában a fiatal ember lelke, ha valamelyes nevelésben részesült, ezer mérföldnyire van attól a gondtalanságtól, a mely nélkül a szerelem gyakran nem egyéb, mint a legúntatóbb kötelességek egyike.

— Annál inkább sikert kell érnem ez asszonynál, — folytatta Julien kicsinyes hiúsága, — hogy ha valamikor nagyra viszem és akad valaki, a ki szememre hányja, hogy egykor az alacsony nevelői sorban éltem, megértethessem vele, hogy csak a szerelem miatt vállaltam ily állást.

Julien újra elereszteté de Rênal-né kezét, azután ismét megfogta és megszorította. Mikor éjfél körül visszatértek a szalonba, de Rênal-né halkan megkérdezte tőle:

— Itt hagy bennünket? Elmegy?

Julien sóhajtva válaszolt:

— El kell mennem, mert szenvedélyesen szeretem; ez vétek . . . még pedig nagy vétek egy fiatal papnál.

— De Rênal-né reátámaszkodott a karjára és úgy odasimúlt hozzá, hogy arczát sütötte Julien arczának tüze.

E két lény éjszakája nagyon különböző volt. De Rênal-né ittas volt a legfenköltebb lelki kéj mámorától. A kaczér fiatal leány, a ki korán kezdi a szerelmeskedést, megszokja a szerelem izgalmait; mire eljut a valódi szenvedély korába: nem érzi az ujdonság varázsát. Minthogy de Rênal-né nem olvasott regényeket, boldogságának minden árnyalata új volt neki. Nem rémítette semmiféle szomorú igazság, még a jövő árnyéka sem. Tíz év múltán is oly boldognak látta magát, mint ebben a pillanatban. Még az erény és a de Rênal úrnak esküdött hűség gondolata is, mely pár nap előtt oly nyugtalanná tette, hiába kopogtatott most nála; elutasította, mint alkalmatlan tolakodót. Sohasem fogok engedni Julien-nek semmit, — szólt magában de Rênalné. — Úgy fogunk élni ezután is, mint eddig. Barátom lesz.

XIV.

AZ ANGOL OLLÓ.

Egy tizenhat éves ifjú leánynak rózsás volt az arcza és pirosítót használt.

Polidori.

A mi Julient illeti, Fouqué ajánlata valóban képtelenné tette minden örömre; nem tudta elhatározni magát, hogy mitevő legyen.

— Fájdalom, lehet, hogy gyönge jellemű vagyok; rossz katonája lettem volna Napoleonnak. A háziasszonynyal való játék azonban — folytatá — kis időre szórakoztatni fog.

Szerencséjére, lelkének bensője, még ebben az alárendelt jelentőségű dologban is, kevéssé felelt meg a lovagi beszédnek. Félt de Rênal-nétól, mert hogy oly szép

a ruhája. Ez öltözéket úgy tekintette, mint Páris előőrsét. Gőgjében semmit sem akart a véletlenre vagy a pillanat ötletére hagyni. Fouqué közlései és ama kevés alapján, a mit a bibliában olvasott a szerelemről, aprólékosan részletes haditervet dolgozott ki. Minthogy, a nélkül, hogy bevallotta volna magának, nagyon izgatott volt, a tervet írásba foglalta.

Másnap reggel de Rênal-né egy pillanatra egyedül volt vele a szalonban.

— Julienen kívül nincs más neve? — kérdezte tőle.

Ez oly hízelgő kérdésre hősünk nem tudott válaszolni. Ezt az esetet nem látta volt előre tervében. Ha nem követte volna el az ostobaságot, hogy tervet eszelt ki, élénk szelleme jól kisegítette volna Julient és a meglepetés még csak fokozta volna beszédének elevenségét.

Így azonban félszegűl viselkedett és még félszegebbnek hitte magát. De Rênal-né gyorsan megbocsátott neki. Gyermeki ártatlanságot látott benne. És az ő szemében éppen az ártatlanság volt az, a mi ez oly fényes elméjű embernél hiányzott.

— Ez a te kis nevelőd nagyon gyanus nekem, — mondta néha Dervillené. — Olyannak látszik, mint a ki mindig gondolkozik és minden cselekedete csupa számítás. Alamuszi ficzkó.

Julien mély megszégyenűlést érzett, hogy nem tudott mit válaszolni de Rênal-nénak.

— A magamfajta embernek ki kell köszörűlnie e csorbát! — és fölhasználva a pillanatot, mikor átmentek egy másik szobába, kötelességének tartotta, hogy megcsókolja de Rênal-nét.

Semmi sem lehetett volna kevésbbé helyén való, kevésbbé kellemes és úgy az ő, mint asszony szempontjából nagyobb vigyázatlanság. Majdnem észrevették őket. De Rênal-né azt hitte, hogy megőrült. Julien cselekedete megrémítette, főleg azonban sértette. E modortalanság Valenod úrra emlékeztette.

— Mi történt volna, — kérdé magában, — ha egyedül lettem volna vele? — A szerelmi kisiklás egész erényét föltámasztotta.

Úgy intézte a dolgot, hogy valamelyik gyermeke mindig mellette legyen.

A nap nagyon kelletlenül telt el Juliennek; az egész időt hódítási tervének ügyetlen kivitelére használta. Egyetlenegyszer sem nézett de Rênal-néra, a nélkül, hogy e tekintetnek ne lett volna valami miért-je; holott hát nem volt oly buta, hogy ne vette volna észre, menynyire nem sikerül szeretetreméltónak és még kevésbbé hódítónak lennie.

De Rênal-né nem győzött csodálkozni, hogy egyidőben ily félszegnek és ily vakmerőnek látja. Az elmés ember szerelmi félénksége ez, — gondolta végül kimondhatatlan örömmel. — Lehetséges-e, hogy sohasem részesült vetélytársnőm szerelmében?

A reggeli után de Rênal-né visszatért a szalonba, hogy Charcot de Maugiron úr, a bray-i al-préfet látogatását fogadja. Valami finom himzésen dolgozott. Derville-né mellette ült. Ily körülmények között és fényes nappal történt, hogy hősünk jónak látta előrenyújtani a csizmáját és reányomni de Rênal-né lábára, a kinek áttört harisnyája és formás párisi czipője láthatóan magukra vonták a gavallér al-préfet figyelmét.

De Rênal-né roppant megijedt; leejtette ollóját, a pamut-gombolyagot, tűjét, és Julien mozdulata úgy látszhatott, mintha ügyetlen kísérlet lett volna, hogy fölfogja az ollót, a melyet leesni látott. Szerencsére az angol aczélból való kis olló összetört és de Rênal-né nem fogyott ki a sajnálkozásból, miért nem volt Julien közelebb hozzá. — Hamarabb látta, hogy lecsúszott, mint én és fölfoghatta volna, míg így buzgalmával csak azt érte el, hogy jól a lábamra hágott. — Ez a beszéd megtévesztette az al-préfet-t; de Dervillenét nem. — Ennek a szép fiúnak nagyon rossz a modora, — gondolta, — a vidéki székvárosok illem-tudása nem bocsátja meg az ily hibákat. De Rênal-né fölhasználta az első alkalmas pillanatot:

— Legyen esze, parancsolom, — szólt Juliennek.

Julien érezte esetlenségét; bosszús volt. Sokáig tanakodott magában, hogy megsértődjék-e a „parancso-

lom" szón. Elég ostoba volt, hogy így gondolkozzék: De Rênal-né mondhatja, hogy „parancsolom", ha olyasvalamiről van szó, a mi gyermekeinek nevelésére vonatkozik; de hogy szerelmemre felel, azzal egyenlőséget tételez föl köztünk. Egyenlőség nélkül nem lehet szeretni... és azzal koptatta elméjét, hogy közhelyeket faragott az egyenlőségről. Haragosan ismételgette magában Corneille verssorát, a mit a minap hallott Dervillenétől:

A szerelem
Egyenlőséget nem keres, de megteremt.

Julien, megátalkodottan kitartva szándékában, hogy ő, a kinek sohasem volt szeretője, Don Juan szerepét játszsza, egész napon át öldöklően ostoba volt. Csak egyetlen olyan gondolata támadt, a mi okos volt: unva magát is meg de Rênal-nét is, rémülettel nézett az este elé, a mikor ott fog ülni mellette, a sötétben. Azt mondta de Rênal úrnak, hogy elmegyen Verrières-be, meglátogatni a plébánost; ebéd után útra kelt és már éjszaka volt, mikor visszatért.

Verrières-ben éppen költözködés közben találta Chélan urat; végre megtörtént elmozdíttatása; Maslon vikáriust bízták meg a helyettesítésével. Julien segédkezett a derék plébánosnak és az a gondolata támadt, hogy ír Fouquénak, a mely szerint a hivatás, a mit az egyházi pályára érzett, eddig visszatartotta, hogy elfogadja lekötelező ajánlatát, de most az igazságtalanságnak oly példáját látta, hogy talán üdvösebb lesz neki, ha nem lép be a papi rendbe.

Julien nagyon meg volt elégedve magával a ravaszság miatt, a melylyel hasznot tudott húzni a verrières-i plébános elmozdíttatásából, nyitva hagyva maga mögött az ajtót, a melyen visszatérhet a kereskedéshez, ha a szomorú okosság legyőzné szellemében a hősiességet.

XV.

A KAKASSZÓ.

Amour en latin faict amor;
Or donc provient d'amour la [mort
Et, par avant, soulcy qui mord,
Deuil, plours, pieges, forfaitz, [remord . . .
Régi franczia vers.

Ha Julienben csak egy csöpp is lett volna abból az avatottságból, melyet képzelmében oly bőkezűen adományozott magának, másnap nagyon megtapsolhatta volna magát a hatásért, a mit verrières-i útja tett. Távolléte elfeledtette esetlenségeit. Még ezen a napon is eléggé barátságtalan volt; este nevetséges gondolata támadt és ritka bátorsággal mindjárt közölte is de Rênal-néval.

Alig, hogy leültek a kertben, Julien, be sem várva, hogy eléggé besötétedjék, odahajolt de Rênal-né füléhez és kitéve a veszélynek, hogy szörnyen kompromittálja, így szólt hozzá:

— Ma éjjel két órakor eljövök a szobájába, valami mondanivalóm lesz.

Julien reszketett, hogy kérése meghallgatásra talál; a nőhódító szerepe oly súlylyal nyomta, hogy ha kedve szerint cselekedhetik: napokig a szobájában maradt volna, hogy ne találkozzék a hölgyekkel. Megértette, hogy tegnapi kiszámított magaviseletével elrontotta a megelőző nap szép eredményeit és valóban nem tudta, hogy mihez kezdjen.

De Rênal-né igaz és semmiképp sem túlzott fölháborodással válaszolt az arczátlan nyilatkozatra, a mit Julien merészelt neki tenni. A rövid válaszból Julien megvetést vélt kihallani. Annyi bizonyos, hogy a nagyon halk feleletben benne volt a gyalázat szó. Azzal az ürügygyel, hogy a gyermekeknek kell valamit mondania, Julien fölment a szobájukba és mikor visszajött, Dervillené

mellé ült, jó távol de Rênal-nétól. Ezzel kizárta a lehetőséget, hogy megfogja a kezét. A társalgás komoly hangon folyt és Julien, eltekintve néhány hallgatag perczẗől, a mikor elméjét gyötörte, kellőképpen részt vett benne. — Miért is nem tudok kieszelni valami ügyes fogást, — mondá magában, — a mivel kényszeríthetném de Rênalnét, hogy megismételje a gyöngédség ama kétségbevonhatatlan jeleit, melyek három nap előtt azt hitették el velem, hogy ő az enyém!

Julient roppant lehangolta a szinte minden kilátás nélkül való helyzet, a mibe ügyét juttatta. Pedig hát semmi sem hozta volna nagyobb zavarba, mint a siker.

Mikor éjfélkor elváltak, vígasztalan hangulata elhitette vele, hogy Dervillené megveti és alkalmasint de Rênal-né is.

Rossz kedve és mély szégyenkezése nem engedték elaludni. Ezer mérföldnyire volt a gondolattól, hogy letegyen minden cselvetésről, minden tervről és úgy éljen egyik napról a másikra de Rênal-né mellett, mint a gyermek, a ki megelégszik azzal az örömmel, a mit a nap hoz.

Agyonfárasztotta elméjét, hogy ravasznál-ravaszabb módokat gondoljon ki; a következő pillanatban úgy találta, hogy nem érnek semmit; egyszóval: igen szerencsétlen volt, mikor a kastély órája kettőt ütött.

Ez a kongás fölébresztette, mint a hogy' a kakasszó fölébresztette vala Szent Pétert. Elérkezettnek látta a legkínosabb cselekvés pillanatát. Az elmondás pillanata óta nem gondolt vakmerő kijelentésére, a mely oly kedvezőtlen fogadtatásra talált.

— Azt mondtam, hogy két órakor a szobájába megyek, — szólt magában, fölkelve helyéről; — lehet, hogy tapasztalatlanúl és durván viselkedem, a hogy' parasztfiúhoz való, — Dervillené eléggé értésemre adta ezt, — de legalább nem leszek gyönge.

Juliennek igaza volt, ha meg volt elégedve bátorságával; sohasem erőszakolt magára kínosabb kényteleneséget. Mikor az ajtót kinyitotta, úgy reszketett, hogy térdei meginogtak és a falhoz kellett támaszkodnia.

Mezítláb volt. Odament hallgatózni de Rênal úr ajtajához, a melyen áthallatszott a hortyogás. Kétségbe volt esve. Nincs tehát semmi ürügy, hogy ne menjen de Rênal-né szobájába. De hát, nagy Isten! mit fog ott csinálni? Nem volt semmiféle megállapított terve és ha lett volna is, oly zavarban volt, hogy képtelen lett volna ahhoz tartani magát.

Végre, ezerszer többet szenvedve, mintha a halálba ment volna, befordult a kis folyosóra, mely de Rênal-né szobájához vezetett. Reszkető kézzel és rettenetes zajt ütve, kinyitotta az ajtót.

A szobában világosság volt; kis mécses égett a kandallón; nem volt elkészülve erre az újabb bajra. De Rênalné, a hogy' belépni látta, fölugrott az ágyból. — Szerencsétlen! — kiáltott reá. Egy kis zavar támadt. Julien elfeledte hiú terveit és visszatért természetes szerepéhez; hogy ne nyerje meg egy ily bájos asszony tetszését, az a legnagyobb csapásnak látszott előtte. Nem felelt a szemrehányásokra, hanem odaborult a lábai elé és átölelte a térdeit. És hogy de Rênal-né nagyon keményen támadt reá, kicsordúltak a könnyei.

Néhány órával utóbb, mikor Julien kilépett de Rênal-né szobájából, a regények nyelvén szólva, el lehet mondani, hogy nem volt már több óhajtani valója. Tényleg, a szerelemnek, melyet ébresztett és a hirtelen benyomásnak, mit a csábító bájak reá tettek, oly győzelmet köszönhetett, mit a maga ügyetlen mesterkedésével sohasem ért volna el.

Ám ő, rabja lévén valami furcsa büszkeségnek, a leggyöngédebb pillanatokban is még játszani akarta az olyan ember szerepét, a ki megszokta a nők leigázását; hihetetlen erőlködést fejtett ki, hogy elrontsa vele, a mi szeretetreméltó volt benne. A helyett, hogy az elragadtatásokat ügyelte volna, melyeket fölidézett, és az önvád fölriadását, melyek még jobban kiemelték azok élénkségét: folyton a kötelesség gondolata lebegett előtte. Szörnyű lelkiismeretfurdalástól és örök nevetségtől tartott, hogy ha eltávolodik az ideális mintától, melynek követését elhatározta. Egyszóval: éppen a mi Julien-t fel-

söbbrendű lénynyé tette, az akadályozta meg, hogy élvezze a kínálkozó boldogságot. Úgy viselkedett, mint egy tizenhat éves ifjú leány, a kinek elbájoló az arcszíne és a ki bálba készülve, oly esztelen, hogy pirosítóval festi magát.

Julien megjelenésétől halálosan megréműlve, de Rênal-né a legkegyetlenebb fölindulásnak esett zsákmányául. Julien könnyei és kétségbeesése mélyen megzavarták.

Még akkor is, mikor már nem volt mit megtagadnia tőle, igaz fölháborodással messze lökte magától Julient, hogy utána a karjai közé vesse magát. Semmiféle tervszerűség sem volt ebben a viselkedésben. Menthetetlenül elkárhozottnak hitte magát és hogy távol tartsa magától a pokol képét, forró csókkal borította Julien-t. Egyszóval, mi sem hiányzott volna hősünk boldogságából, még a meghódoló asszony lobogó érzékisége sem, ha tudta volna élvezni. Julien távozása a legkevésbbé sem lohasztotta az elragadtatásokat, melyek de Rênal-nét akarata ellenére tüzelték és az önvád csatáit, melyek lelkét marczangolták.

— Istenem! hát csak ennyi a boldogság, ez a szerelem? — Ez volt Julien első gondolata, a mikor visszaért szobájába. A csodálkozásnak és a nyugtalan tépelődésnek a hangulatában volt, mely megszállja a lelket, ha elérte, a mit régóta óhajtott. A lélek természete, hogy óhajtson, de most már nincs mit óhajtania és még nincsenek emlékei. Mint a katona, a ki a díszszemléről jön, Julien figyelmesen átvizsgálta viselkedésének részleteit. — „Nem vétettem valamit az ellen, mivel magamnak tartozom? Jól játszottam szerepemet?“

És miféle szerepet! Az olyan emberét, a ki megszokta, hogy az asszonyok elragadónak találják.

XVI.

A MÁSNAP.

He turn'd his lips to hers, and [with his hand
Call'd back the tangles of her [wandering hair.
Don Juan, C. 1. st. 170.

Szerencséjére Julien tekintélyének, de Rênal-né sokkal izgatottab, sokkal meglepettebb volt, semhogy észrevette volna az ostobaságot, a mit az a férfi tanúsított, a ki egy pillanat alatt mindene lett a világon.

Látva, hogy virrad, de Rênal-né távozásra szólította.

— Istenem! — szólt, — ha férjem meghallotta a zajt, el vagyok veszve. — Juliennek, a ki ráért, hogy frázisokat faragjon, ez jutott eszébe:

— Sajnálná az életét?

— Ah! ebben a pillanatban nagyon! De nem sajnálnám, hogy megismerkedtünk.

Julien úgy találta méltóságával összeillőnek, hogy világos reggel és elővigyázatosság nélkül távozzon.

A megfeszített figyelem, a mivel Julien őrült rögeszméjében, hogy tapasztalt embernek látszassék, minden legkisebb cselekedetére is ügyelt, csak egy jót eredményezett: mikor a reggelinél viszontlátta de Rênal-nét, magaviselete mesterműve volt az eszélyességnek.

A mi az asszonyt illeti, ő nem tudott reánézni, a nélkül, hogy szeme fehéréig el ne pirult volna, de viszont egy pillanatig sem tudott meglenni a nélkül, hogy reá ne nézzen; tudatában volt zavarának és az igyekezet, hogy ezt leplezze, csak megkettőztette izgatottságát. Julien csak egyetlenegyszer pillantott reá. De Rênal-né először csodálta okosságát, csakhamar azonban, látva, hogy ez a pillantás nem ismétlődik, megréműlt: — Már nem sze-

retne? — kérdezte magában. — Fájdalom, túlságosan öreg vagyok hozzá; tíz évvel idősebb vagyok, mint ő!

Mikor az ebédlőből a kertbe mentek, megszorította Julien kezét. Meglepetésében, a mit a szerelem e merész jele keltett benne, szenvedélyes tekintettel nézett reá, annál inkább, mert nagyon csinosnak találta a reggelinél és bár szemét lesütve tartotta, az egész időt azzal töltötte, hogy bájait részletezte. Ez a tekintet megvígasztalta de Rênal-nét; nem oszlatta ugyan el minden nyugtalanságát, de nyugtalansága majdnem egészen elnyomta a lelkiismeretfurdalást, a mit férjével szemben érzett.

Maga a férj a reggelinél mit sem vett észre; nem úgy azonban Dervillené; látta, de Rênal-né azon a ponton van, hogy elbukjék. Biztos és elszánt barátsága egész nap ki nem fogyott a czélzásokból, hogy a legriasztóbb színekben tüntesse föl előtte a veszélyt, a miben forog.

De Rênal-né égett a vágytól, hogy egyedül lehessen Juliennel; meg akarta tőle kérdezni, hogy szereti-e még? Természetének kiirthatatlan szelídsége ellenére is többször azon a ponton volt, hogy értésére adja barátnőjének, mennyire alkalmatlan a jelenléte.

Este a kertben Derville-né úgy rendezte a dolgot, hogy éppen de Rênal-né és Julien közé került. De Rênal-né, a ki gyönyörrel képzelte el az élvezetet, a mikor Julien kezét fogja szorongatni és az ajkához emeli, még csak nem is szólhatott hozzá.

Ez az elveszett idő növelte izgatottságát. Epesztő szemrehányásokat tett magának. Oly nagyon megkorholta Julient a merészségéért, a mit a múlt éjjel szobájába jöttével elkövetett, hogy reszketett: ma nem fog eljönni. Korán odahagyta a kertet és szobájába vonúlt. Azonban nem bírta fékezni türelmetlenségét és odalopózva, Julien ajtajára nyomta a fülét. Kíváncsisága és emésztő szenvedélye mellett sem mert belépni. Ez a leggyalázatosabb cselekedetnek tűnt volna föl előtte, a mennyiben egy vidéki példaszó is így tartja.

A cselédek még nem feküdtek le mindnyájan. Az okosság azt parancsolta, hogy menjen vissza szobájába. Két órai várakozás a gyötrelmek két évszázada volt.

Julien azonban sokkal inkább hű volt ahhoz, a mit kötelességnek nevezett, semhogy pontról-pontra meg nem tartotta volna, a mit ez elébe szabott.

Mikor az óra egyet ütött, csendesen kiosont szobájából, meggyőződött, hogy a ház ura mélyen alszik, és megjelent de Rênal-nénál. Ezúttal több gyönyört talált barátnője mellett, mert kevésbbé gondolt reá, hogy szerepét játszsza. Volt szeme, hogy lásson és füle, hogy halljon. A mit de Rênal-né a koráról mondott, némi biztosságot adott neki:

— Fájdalom! tíz évvel idősebb vagyok! Hogy' is szerethet? — ismételte egyre minden számítás nélkül és csak azért, mert ez a gondolat nagy súlylyal nehezedett reá.

Julien nem értette meg e fájdalmat, de látta, hogy igaz és ez csaknem feledtette vele a félelmet, hogy nevetségessé válik.

És eloszlott az az ostoba képzelődése is, hogy alacsony származása miatt úgy tekinti, mintha egy cseléd volna belé szerelmes. A mily mértékben Julien önkívületei megnyugtatták félénk kedvesét, ez is talált némi gyönyört és visszanyerte képességét, hogy ítéletet formáljon szeretőjéről. Szerencsére, Julien-ben ezúttal nem volt meg az a feszesség, mely a tegnapi együttlétet inkább győzelemmé tette, semmint élvezetté. Ha de Rênal-né észrevette volna törekvését, hogy szerepet akart játszani, e szomorú fölfedezés örökre elvette volna boldogságát. Nem tudta volna másra vélni a dolgot, mint hogy ez a korkülönbség aránytalanságának szomorú eredménye.

De Rênal-né ugyan sohasem foglalkozott a szerelem elméletével, de hát a vidéki élczelődésben, ha a szerelemről van szó, a vagyon után mindjárt a korkülönbség következik a nagy közhelyek sorában.

Pár nap és Julien, a ki fölött úrrá lett korának heve, fülig szerelmes volt.

— Be kell ismerni, — szólt magában, — hogy de Rênal-né angyali jó lélek és igen csinos.

Majdnem egészen megfeledkezett szerepéről is. Sőt

az önfeledtség egy pillanatában annyira ment, hogy bevallotta aggodalmait. Ez a bizalom a tetőpontig fokozta a szenvedélyt, a melyet fölidézett. — Tehát nem volt szerencsés vetélytársam, — gondolta de Rênal-né repeső örömmel. Fölbátorodva, megkoczkáztatta a kérdést, hogy miféle arczkép volt az, melyet annyira féltett? Julien megesküdött, hogy férfit ábrázolt.

Mikor de Rênal-né eléggé lecsillapodott, hogy gondolkozni tudjon, nem győzött eléggé csodálkozni, hogy ily boldogság lehetséges a földön és hogy neki erről eddig sejtelme sem volt.

— Ah! — szólt magában, — ha tíz év előtt ismerhettem volna Julient, a mikor még csinos voltam!

Julien távol járt az ily gondolatoktól. Szerelme még a nagyravágyásból élt; abból fakadt az öröme, hogy ő, a szerencsétlen és lenézett fiú, ily szép asszonyt tudott meghódítani. Imádatos mozdulatai és az elragadtatás, mely barátnője bájainak láttára megremegtette, végül is kissé megnyugtatták de Rênal-nét a korkülönbség felől. Ha lett volna benne valami abból a jártasságból, melyet egy czivilizáltabb vidéken élő harmincz éves asszony már rég megszerzett, reszketett volna az oly szerelem tartóssága miatt, mely úgy látszott, hogy csak a meglepetésből és a hiúság mámorából táplálkozik.

Nagyravágyásáról való megfeledkezésének pillanataiban Julien elragadtatással bámulta de Rênal-nénak még a kalapjait és a szoknyáit is. Nem tudott betelni az élvezettel, hogy érezze illatukat. Kitárta tükrös szekrényét és órákat töltött az ott fölhalmozott dolgok szépségének és elrendezésének csodálatával. Barátnője, hozzásimúlva, nézte, ő pedig elmerült az ékszerek és fehérneműk szemléletében, a melyek a menyasszonyi kelengyét teszik.

— Ha ily embernek lehettem volna a felesége! — gondolta néha de Rênal-né. — Mily tüzes lélek! Mily gyönyörű lett volna mellette az élet!

Julien még sohasem állt ily szemtől-szembe az asszonyi hadviselés e félelmes szerszámaival. — Lehetetlen, — szólt magában, — hogy akár Párisban is szebbet

lásson az ember! — Erre azután semmi kifogást sem talált boldogsága ellen. Gyakran megesett, hogy őszinte bámulata és kedvesének odaadása feledtették vele a hiú elméletet, mely e viszony első idejében oly feszessé és csaknem nevetségessé tette. Voltak pillanatok, a mikor minden képmutatása ellenére, andalító gyönyörűséget talált benne, hogy bevallja ez előkelő hölgynek, a ki csodálta őt, tudatlanságát egy sereg apró szokás felől. Úgy tetszett neki, hogy kedvesét a rang föléje emeli. De Rênal-nénak viszont a legédesebb lelki kéj volt, hogy ilyesformán egy csomó apróságra kioktassa ezt a lángelméjű fiatal embert, a kit mindenki úgy nézett, hogy valamikor igen nagyra fogja vinni. Még az al-préfet és Valenod úr sem vonhatták ki magukat az alól, hogy csodálják; enynyiben de Rênal-né is kevésbbé butáknak tekintette őket. A mi Dervillenét illeti, távol volt tőle, hogy ő hasonló érzelmeknek adjon kifejezést. Elkedvetlenítve attól, a mit sejtett és látva, hogy okos tanácsaival terhére van egy nőnek, a ki valósággal elvesztette a fejét, odahagyta Vergy-t, a nélkül, hogy távozásának magyarázatát adta volna, a mit egyébként óvakodtak is kérni tőle. De Rênal-né sírt egy keveset, de azután úgy tetszett neki, hogy boldogsága megkettőződött. Most már majd az egész napon át négyszemközt lehetett szeretőjével.

Julien annál szívesebben időzött barátnője társaságában, mert valahányszor hosszabb ideig volt egyedül, még mindig Fouqué fatális ajánlata izgatta. Új életének első napjaiban voltak pillanatai, a mikor ő, a ki sohasem szeretett és a kit sohasem szerettek, oly édes élvezetet talált az őszinteségben, hogy már-már vallomást akart tenni de Rênal-nénak a nagyravágyásról, mely eddigi létének szinte a legbelső lénye volt. Ki akarta kérni tanácsát Fouqué meglepő ajánlata felől; de valami közbejött, a mi eltérítette ettől a nyiltságtól.

XVII.

AZ ELSŐ ESKÜDT.

O, how this spring of love res-
[sembleth
The uncertain glory of an April
[day;
Which now shows all the beauty
[of the sun
And by and by a cloud takes all
away!

Two gentlemen of Verona.

Egy este napnyugtakor, a gyümölcsöskertben barátnője mellett ülve és távol az alkalmatlankodóktól, Julien mélyen elgondolkozott. Vajon örökké fognak-e tartani ez édes pillanatok? — gondolá. — Egész lelkét betöltötte a pályaválasztás nehézsége; fájlalta e szerencsétlen kényszerűséget, mely véget vet a gyermekkornak és elrontja a szegényes ifjúság első éveit.

— Ah! — kiáltott föl, — mennyire igazán az Isten küldötte volt Napoleon a fiatal francziák számára! Ki fogja helyettesíteni? Mit csináljanak nélküle azok a szerencsétlenek, még a nalam gazdagabbak is, a kiknek van néhány tallérjuk, hogy tanuljanak valamit, de nincs elég pénzük, hogy húsz éves korban emberré vásárolják magukat és biztosítsák pályafutásukat! Akármiként legyen is később, — tette hozzá mély sóhajtással, — ennek az emléke örökre lehetetlenné teszi, hogy boldogok legyünk.

Látta, hogy de Rênal-né hirtelen összehúzza a szemöldökeit; arcza hideg és gőgös kifejezést öltött; az ilyen gondolkozásmód cselédhez valónak tetszett neki. Abban a tudatban nőve föl, hogy nagyon gazdag, előtte magától értetődő volt, hogy Julien is az. Ezerszer jobb' szerette, mint az életét és mitsem törődött a pénzzel.

Julien távolról sem sejtette e gondolatokat. A homlok-ránczolás visszatérítette a valósághoz. Elég lélekjelenléte volt, hogy úgy egészítse ki a mondatot és azt

hitesse el a nemes hölgygyel, a ki oly közel ült mellette a gyepágyon, mintha ezt a beszédet fakereskedő barátjától hallotta volna, a mikor nála járt. Ez az alantjáró lelkek okoskodása.

— Nos hát, kerülje az ilyen embereket, — szólt de Rênal-né, megőrizve még valamit abból a jeges kifejezésből, mely arczán a legélénkebb gyöngédséget hirtelen fölváltotta.

E homlokránczolás, vagy inkább a szemrehányás, a mit magamagának oktalanságáért tett, volt az első lökés, a mely Julien illusióit érte. Így szólt magában: Ez a nő jó és gyöngéd, nagy hajlandósággal van irántam; de az ellenséges táborban nevelkedett. Legkivált azoktól a bátor emberektől kell félniök, a kik tanultak, de nincs elég pénzük, hogy előrejussanak. Mi lenne ezekből az előkelő népekből, ha egyenlő fegyverekkel küzdhetnénk velök! Ha például én volnék Verrières polgármestere, józándékú és becsületes ember, mint a milyen alapjában de Rênal úr is, hogy' leverném a vikáriust, Valenod urat és minden gazságukat! Mily diadalt ülne az igazság Verrières-ben! Az eszükkel vajmi keveset kellene vesződnöm. Folyton a sötétben bukdácsolnak.

Julien boldogsága e napon úgy látszott, hogy tartós lesz. Hősünkben azonban nem volt bátorság az őszinteségre. Ütközetbe kellett volna bocsátkoznia, de rögtön; de Rênal-nét azért lepte meg Julien beszéde, mert az ő környezetébe tartozó emberek azt szokták mondogatni, hogy Robespierre föltámadását leginkább azok a fiatalemberek teszik lehetővé, a kik az alsó néposztályból származnak és túlságosan műveltek. De Rênal-né hideg arczkifejezése elég soká tartott és Julien előtt nagyon jellegzetesnek látszott. Azért volt így, mert a helytelen nyikozat miatt érzett fölháborodása után most meg félelem fogta el, hogy szándéka ellenére is valami kellemetlent mondhatott Julien-nek. Ez az elbúsulás élénken tükröződött vonásaiban, melyek oly tiszták és oly gyermetegek voltak, ha boldogan és zavartalanúl érezte magát.

Julien immár nem merte magát átadni álmodozásának. Nyugodtabbá és kevésbbé szerelmessé válva, okta-

lanságnak találta, hogy de Rênal-nét szobájában keresse föl. Inkább az jöjjön ő hozzá; ha közben valamelyik szolga megpillantaná, húsz kifogással is igazolhatná magát.

Azonban ennek a beosztásnak is volt hátránya. Julien néhány oly könyvet kapott Fouquétől, a melyeket, theologus létére, sohasem kérhetett volna a könyvkereskedőtől. Elővenni is csak éjjel merte ezeket és gyakran úgy lett volna jó, hogy az olvasást ne szakítsa félbe a látogatás, a melynek várása a gyümölcsöskerti kis jelenet előtti estéken még képtelenné tette volna az olvasásra.

De Rênal-né segítségével új értelmet talált a könyvekben. Volt bátorsága, hogy megkérdezzen tőle egy csomó apró dolgot, a melyek nem ismerése gátat vet minden fiatal ember értelme elé, a ki a társaságon kívül született, bírjon bár még oly nagy természetes éleselméjűséggel.

Ez a szerelmi nevelés, melyben egy teljesen tudatlan asszony részesítette, valóságos szerencse volt. Juliennek egyenes alkalma nyílt általa, hogy olyannak lássa a világot, a milyen ma. Szellemét nem homályosította annak a föltárása, hogy milyen volt valamikor, kétezer esztendeje vagy hatvan év előtt, Voltaire és XV. Lajos idejében. Kimondhatatlan örömére, mintha fátyol hullott volna le a szeméről; végre megértette, hogy mik történnek Verrières-ben.

Igen bonyodalmas cselszövények voltak az előtérben, a melyek szálai már két év óta fonódtak a besançoni préfet körül. Szerepeltek benne Párisból érkezett levelek is, melyeket a legkiválóbb személyiségek írtak. Arról volt szó, hogy de Moirod úr, a környék legájtatosabb embere, első esküdt legyen a verrières-i polgármester mellett, nem pedig második.

Egy igen vagyonos gyáros volt a versenytársa, a kit minden áron hátra kellett szorítani a második esküdt helyére.

Julien most már megértette azokat az elejtett szavakat, melyek megütötték a fülét, mikor a környék elő-

kelőbbjei de Rênal úrnál voltak ebéden. Ez a társaság módfölött el volt foglalva az első esküdt kérdésével, a miről a város többi lakosának, főként pedig a liberálisoknak, sejtelmük sem volt. A mi ezt a dolgot oly fontossá tette, az volt, hogy — mint mindenki előtt ismeretes — a verrières-i fő-utcza keleti oldalát kilencz méterrel küljebb kell tolni, mert ez az utcza országúti rangba került.

Most már ha de Moirod úr lenne az első esküdt, következésképpen abban az esetben, ha de Rênal urat képviselővé választják, polgármester, ő, a kinek magának is három házát kellene hátrább tolnia, szemet hunyna és az útra kikönyökölő házakon csak jelentéktelen átalakításokat kellene eszközölni, a melyektől még száz évig is ott állhatnak. Noha ismerték de Moirod úr nagy tisztességét és kipróbált becsületességét, mégis biztosra vették, hogy méltányos lesz, mert sok gyermeke volt. A lebontandó házak között kilencznek a legelőkelőbb verrières-i polgárok voltak a tulajdonosai.

Julien szemében ez a fondorkodás sokkal nagyobb jelentőségű dolog volt, mint a fontenoy-i csata története, a melyről most olvasott először az egyik könyvben, a mit Fouqué-től kapott. Öt év óta, a mióta megkezdte, hogy esténként a plébánoshoz járjon, Julien sok olyat látott és hallott, a mi csodálkozást keltett benne; de mert a theologiai pályán első kötelesség a tartózkodás és az alázatosság, lehetetlen volt kérdezősködnie.

Egyízben de Rênal-né valami parancsot adott férje inasának, Julien ellenségének.

— De hiszen ma van a hónap utolsó péntekje, — felelt az inas különös arczkifejezéssel.

— Jó, hát menjen, — szólt erre de Rênal-né.

— Ah, igen, — mondá Julien, — megy a szénáspajtába, a mely valamikor templom volt és a melyből legújabban megint azt csináltak. Csakhogy mit csinál ott? Ime, egyike azoknak a titkoknak, melyeknek sohasem sikerült a végére járnom.

— Ez nagyon üdvös, bár meglehetősen különös egy intézmény, — felelt de Rênal-né; — nőket nem engednek be; csak annyit tudok, hogy ott mindenki tegezi

egymást. Így például ez a szolga ott fogja találni Valenod urat, és ez a gőgös, buta ember el fogja tűrni, hogy Saint-Jean tegezze, sőt maga is ezen a hangon fog vele beszélni. Ha tudni kívánja, hogy mit művelnek ott, majd megkérdezem a részletek felől de Maugiron és Valenod uraktól. Húsz francot fizetünk minden szolga után, hogy valamikor meg ne fojtsanak bennünket.

Az idő röpült, kedvese bájainak varázsa feledtette Juliennel sötét nagyravágyását. A kényszerűség, hogy, miután ellenséges pártokhoz tartoztak, ne beszéljen előtte szomorú és komoly dolgokról, a nélkül, hogy sejtette volna, növelte a boldogságot, a mit de Rênalnénak köszönhetett és az uralmat, melyet maga fölött szerzett.

Azokban a pillanatokban, mikor a nagyon is értelmes gyermekek jelenléte miatt kénytelenek voltak az észszerű tárgyalás nyelvén szólni egymáshoz, Julien odaadó tanulékonysággal és a szerelemtől csillogó szemekkel hallgatta de Rênal-nét. Gyakran megesett, hogy valamely útépítés vagy szállítás körül forgó ravasz csalás elbeszélése közben, de Rênal-né szellemét mintha valami tébolyodás lepte volna meg; Julien kénytelen volt, hogy megkorholja őt, ugyanoly bizalmas mozdulatokkal nyúlt hozzá, mint gyermekeihez. Néhanap ugyanis abban a képzelődésben volt, hogy úgy szereti, mint gyermekét. Nem kérdezett-e tőle folyton ezer meg ezer oly egyszerű dolgot, melyet nincs az a jó házból való tizenötéves fiú, a ki ne tudna? Egy pillanattal utóbb meg már oly bámulattal nézett reá, mint mesterére. Elméje valósággal megfélemlítette; a fiatal abbéban napról-napra tisztábban vélte fölismerhetni a jövendőbeli nagy embert. Az egyik pillanatban pápának, a másikban kormányzó miniszternek látta, a milyen Richelieu volt. — Megérem-e, vajon, hogy dicsőségedet lássam? — szólt Julienhez; — a hely készen áll egy nagy ember számára; az államnak, az egyháznak szükségük van reá.

XVIII.

KIRÁLYLÁTOGATÁS VERRIÈRES-BEN.

Csak arra valók vagytok, hogy holttetemként feküdjetek az út porában, lélek és ereitekben vér nélkül.

Püspöki szónoklat Szent-Kelemen-kápolnájában.

Szeptember 3-án, esti tíz órakor a fő-utczán egy vágtató csendőr verte föl egész Verrières-t; azt hozta hírül, hogy ő felsége az ...-i király vasárnap odaérkezik és már kedd volt. A préfet fölhatalmazta, jobban mondva: fölszólította a várost, hogy szervezzenek díszőrséget; a lehető legnagyobb pompát kellett kifejteni. Futárt küldtek Vergy-be. De Rênal úr még az éjjel megérkezett és az egész várost talpon találta. Mindenkinek volt valami kívánsága; a kik kevésbbé voltak érdekelve, erkélyeket béreltek, hogy lássák a király bevonúlását.

Ki lesz a díszőrség parancsnoka? De Rênal úr nyomban átlátta, mily fontos a lebontandó házak érdekében, hogy de Moirod úr legyen a parancsnok. Ez jogczímül fog szolgálhatni az első esküdt állására. Mi kifogást sem lehetett támasztani de Moirod úr jámborsága ellen; ez fölötte állt minden összehasonlításnak, de még sohasem ült lovon. Harminczhat éves, mindenféleképp bátortalan ember volt, a ki egyformán félt a lezuhanásoktól és a kinevettetéstől.

A polgármester hajnali öt órakor magához hívatta.

— A mint látja, uram, kikértem tanácsait, mintha már elfoglalta volna az állást, a melyre az összes tisztességes emberek önt óhajtják. E szerencsétlen városban gyarapodnak az iparosok, a liberális párt milliókra tesz szert, a hatalomra tör és mindenből fegyvert kovácsol. Vegyük fontolóra a király, az állam és mindenekfölött szent vallásunk érdekét. Mit gondol, uram, kire kellene bízni a díszőrség parancsnokságát?

Noha roppant félt a lótól, de Moirod úr végül is elfogadta e tisztséget, úgy, mintha valami martyriumot vállalt volna magára. — Meg fogom találni a kellő hangot, — mondá a polgármesternek. Alig volt már annyi idő, hogy összeigazítsák az egyenruhákat, melyek hét évvel azelőtt egy királyi herczeg átutazásakor szerepeltek.

Hét órakor megérkezett Vergy-ből de Rênal-né, Juliennel és a gyermekekkel. Szalonját telve találta liberális hölgyekkel, kik a pártok egyesülését hirdették és kérték de Rênal-nét, bírja rá férjét, hogy az ő férjeiknek is juttasson helyet a díszőrségben. Az egyik hölgy kijelentette, hogy ha férjét mellőzik, ez bánatában csődöt fog mondani. De Rênal-né hamarosan eltávolította az egész társaságot. Nagyon elfoglaltnak látszott.

Julien csodálkozott, de még inkább neheztelt, a miért de Rênal-né titokban tartotta előtte, hogy mi foglalkoztatja. — Előre láttam, — szólt magában keserűen, — szerelme elhalványúl a szerencse mellett, hogy egy királyt üdvözölhet. Ez a nagy lárma elkábítja. Majd ha rangjának eszméi nem zavarják az elméjét, ismét szeretni fog.

És csodálatos, ez még növelte Julien szerelmét.

A kárpitosok ellepték a házat; Julien hosszú ideig hasztalan leste az alkalmat, hogy egy szót is válthasson de Rênal-néval. Végre elfogta, éppen mikor az ő szobájából lépett ki, karján Julien egy öltözékével. Egyedül voltak. Julien beszélni akart vele; de az asszony nem akarta meghallgatni, hanem elszaladt. — Szamár vagyok, hogy egy ilyen nőt szeretek; a nagyravágyás épp oly őrültté teszi őt is, mint a férjét.

Valójában még ennél is jobban: egyik fővágya, a mit azonban, attól tartva, hogy megbántja vele, sohasem mert bevallani Julien-nek, az volt, ha csak egy napra is, vetkőzzék ki szomorú fekete ruhájából. Az ily egyszerű asszonytól igazán meglepő ügyességgel kieszközölte először de Moirod úrnál, azután de Maugiron alprefet úrnál, hogy Julient felvették a díszőrségbe, mint kísérőt öt-hat fiatal ember, vagyonos gyárosok gyermekei mellé, a kik között ketten-hárman példásan vallásosak voltak. Valenod úr, a ki úgy tervezte, hogy a város

legszebb asszonyainak fogja odakölcsönözni hintaját és így bámultatja parádés lovait, beleegyezett, hogy az egyiket odaadja Julien-nek, annak az embernek, a kit a leginkább gyűlölt a világon. Ámde a díszőrség minden tagjának sajátjaképen vagy kölcsönben szép égszínkék ruhája volt, ezredesi ezüst vállrojtokkal díszítve, a melyek hét évvel ezelőtt is tündököltek. De Rênal-né új ruhát akart és mindössze csak négy napja volt, hogy Besançon-ba küldjön és meghozassa onnan az egyenruhát, a kardot, kalapot stb., a mi a díszőrségi fölszereléshez tartozott. És a mi még kedvesebb volt, nem tartotta észszerűnek, hogy Verrières-ben csináltassa meg Julien ruháját. Meg akarta lepni őt is, meg a várost is.

A díszőrség és a fogadtatás szervezésének munkáján túlesve, a polgármesternek egy nagy vallási szertartás előkészítésével kellett foglalkoznia: az . . .-i király nem akart átutazni Verrières-en a nélkül, hogy meg ne látogassa Szent Kelemen híres ereklyéit, melyet Bray-le-Haut-ban, a várostól egy kurta mérföldnyire őriztek. Nagy papi személyzetre volt szükség és ez okozta a legtöbb nehézséget; Maslon úr, az új plébános, mindenáron el akarta kerülni Chélan úr jelenlétét. De Rênal úr hiába hajtogatta, hogy ez oktalanság. Az . . .-i királyt de La Mole marquis kíséri, mint a kinek ősei hosszú időn át kormányzói voltak a vidéknek. Harmincz év óta ismeri Chélan abbét. Bizonyára kérdezősködni fog felőle és ha megtudja, hogy elűzték, még megteszi, hogy akkora kísérettel, a mekkorával csak lehet, meglátogatja a kis házikóban, a melybe visszavonúlt. Micsoda pofon volna ez!

— Tekintélyemet vesztem itt is, meg Besançon-ban is, — felelt Maslon úr, — ha ott lenne papjaim között. Istenem! egy jansenista!

— Ön mondhat, a mit akar, kedves abbé úr, — vágott vissza de Rênal úr, — nem fogom kitenni Verrières elüljáróságát, hogy de La Mole úr részéről valami bántalom érje. Ön nem ismeri őt. Az udvarnál kifogástalan magaviseletet tanusít; de itt a vidéken rossz szájú, gúnyos és csúfolódó úr, a kinek főöröme, hogy zavarba hozza az embereket. Csupa mulatságból is képes reá, hogy nevetségessé tegyen bennünket a liberálisok előtt.

Csak a szombatról vasárnapra virradó éjjel, három napi tárgyalás után történt, hogy Maslon abbé gőgje végre is meghajolt a polgármester félelme előtt, a mely ezt bátorrá tette. Hízelkedő levelet kellet írni Chélan abbénak, a melyben kérik, hogy vegyen részt a bray-le-haut-i ereklye czeriméniájában, ha ugyan hajlott kora és egészségi állapota megengedik ezt neki. Chélan úr föltételűl szabta és ki is vitte, hogy meghívják Julient is, a ki mint segédpap kísérje őt.

Vasárnap már kora hajnalban a környékbeli hegyekből ezer meg ezer paraszt lepte el Verrières utczáit. A nap gyönyörüen sütött. Három óra tájban végre a tömeg között mozgolódás támadt; Verrières-től két mérföldnyire egy sziklacsúcson magas láng csapott föl. Ez jelezte, hogy a király átlépte a megye határát. Nyomban megkondúltak az összes harangok és a város egy ócska spanyol ágyújának szapora dörgése hirdette a nagy eset örömét. A fél lakosság a háztetőkre mászott. Az asszonyok mind az erkélyekre gyűltek. A díszőrség elindult. A nézők megcsodálták a fényes egyenruhákat, mindenki fölismert ki egy rokont, ki egy barátot. Gúnyolódtak de Moirod félelmén, a kinek vigyázatos keze minden pillanatban kész volt, hogy a nyeregkápába kapaszkodjék. Volt azonban valami feltűnő, a mi minden mást feledtetett: a kilenczedik sor első lovasa nagyon csinos, karcsu fiú volt, a kit az első pillanatban meg sem ismertek. Csakhamar azonban némelyek megbotránkozó fölkiáltása, mások csodálkozó némasága általános meglepetést fejezett ki. Fölismerték, hogy ez a fiatal ember, a ki Valenod úr egyik normand paripáján ült, a kis Sorel, az ács fia. Mindenek fölzúdultak a polgármester ellen, főként azonban a liberálisok. Micsoda! Csak azért, mert ez a papruhába bújtatott parasztsuhancz tacskóinak a nevelője, már helyet merészel adni neki a díszőrség soraiban ennek meg annak, gazdag gyáros uraknak a kijátszásával? Ezek az urak, — mondá egy bankárné, — leczkét adhatnának a kis arczátlannak, a kit a sárból szedtek föl. — Alamuszinak látszik és kardot visel, — felelt a szomszédja, — képes volna az árulásra, és hogy levágja a fejüket.

A nemesek között még élesebb megjegyzések hallatszottak. A hölgyek azt kérdezték, vajon csakugyan egyedül a polgármestertől származik-e ez a nagy illetlenség? Általában tekintetbe vették a megvetést, melylyel az alacsony születésűek iránt viseltetett.

Mialatt ennyi beszédre adott alkalmat, Julien a legboldogabb ember volt a világon. Természettől fogva bátor lévén, jobban ülte meg a lovat, mint e hegyi város fiatal-embereinek legnagyobb része. Látta az asszonyok szemén, hogy ő róla folyik a beszéd.

Vállrojtjai jobban ragyogtak, mint a többieké, mert újak voltak. Lova folyton ágaskodott; tetőpontján volt az örömnek.

Boldogsága túlment minden határon, mikor a régi bástya mellett elhaladva, lova a kis ágyú hangjától megriadt és kitört a sorból. Szerencsés véletlen folytán nem pottyant le; ettől a pillanattól kezdve hősnek érezte magát. Napoleon parancsőrtisztje volt és egy üteget vezényelt.

Valaki azonban még boldogabb volt, mint ő. Először a városháza egyik ablakából látta, a mint ellovagolt; azután hintóba szállt és nagy kerülőt téve, éppen jókor érkezett, hogy megremegjen, a mikor Julien-t elragadta a paripája. Végül, hintója sebes vágtatással a város egy másik kapuján kijutott az útra, a melyen a királynak jönnie kellett és húsz lépés távolból követte a hősi porfelleget verő díszőrséget. Tízezer paraszt torkából hallatszott a kiáltás: Éljen a király! — mikor a polgármester szerencsés volt üdvözölhetni ő felségét. Egy órával utóbb, mikor az összes beszédek elhangzása után a király bevonult a városba, a kis ágyú tüzelésbe kezdett. Ekkor azonban egy kis baleset történt, nem ugyan az ágyúzókkal, a kik Lipcsénél és Montmirail-nál megtanulták ezt a mesterséget, hanem a jövendő első esküdttel, de Moirod úrral. Lova szép csöndesen belevetette az egyik iszapos tócsába, mely az országúton volt, és ez egy kis zavart okozott, mert előbb föl kellett őt szedni, hogy a király kocsija tovább haladhasson.

A szép új templomnál, mely e napon összes karmazsin függönyeivel ékeskedett, a király kiszállt ko-

csijából. Úgy volt megállapítva, hogy a király ebédel, azután rögtön kocsiba száll, hogy bemutassa hódolatát Szent Kelemen híres ereklyéje előtt. Alig ért a király a templomhoz, Julien vágtatva indult de Rênal úr háza felé. Ott sóhajtva levetette a szép égszínkék ruhát, a kardot, vállrojtjait és magára öltötte kopott fekete ruháját. Újra lóra ült és pár percz múlva Bray-le-Haut-ban volt, mely egy kedves domb tetején emelkedik. A lelkesedés megsokszorozza ezeket a parasztokat, gondolá Julien. Verrières-ben mozogni sem lehet tőlük és ime, tízezrével tolongnak a régi apátság körül is. A forradalom vandalizmusa félig romokba döntötte az épületet, de a restauráczió óta nagyszerűen helyreállították és már csodákat is kezdtek rebesgetni. Julien fölkereste Chélan abbét, a ki nagyon megpirongatta és átadott neki egy reverendát meg egy karinget. Gyorsan felöltözködött és követte Chélan urat, a kinek a fiatal agde-i püspökhöz kellett csatlakoznia. A püspök unokaöcscse volt de La Mole úrnak, nemrég nevezték ki és ő volt megbízva, hogy az ereklyét a királynak megmutassa. Csakhogy sehol sem lehetett látni.

A papok türelmetlenkedtek. A régi kolostor komor és góthikus folyosóján várták a püspököt. Huszonnégy plébánost gyűjtöttek együvé, hogy jelképezzék az egykori bray-le-haut-i káptalant, mely 1789 előtt huszonnégy kanonokból állott. Miután háromnegyed órán át fájlalták a püspök fiatalságát, a plébánosok azt gondolták, helyénvaló volna, ha a legidősebbik közülök fölkeresné ő kegyelmességét és jelentené neki, hogy a király mindjárt itt lesz, ideje tehát, hogy az előcsarnokba vonúljanak. Agg kora Chélan urat jelölte ki erre a szerepre; noha bosszankodott Julien-re, intett neki, hogy kövesse. Julien-nek igen jól illett a karing. A papi öltözködés bizonyos nem tudom miféle fogásával sikerült neki, hogy göndör fürtjeit egészen laposra simítsa; de valami feledékenységből, a mi még fokozta Chélan úr haragját, reverendájának hosszú ránczai alatt észre lehetett venni a díszőrségi sarkantyúkat.

A püspök lakosztályához érve, a gazdagon sujtásozott lakájok félvállról odavetve azt felelték az öreg plé-

bánosnak, hogy ő kegyelmességéhez nem lehet bemenni. Kinevették, mikor arra hivatkozott, hogy neki, mint a bray-le-haut-i nemes káptalan legidősebb tagjának jogában áll bármikor belépni a püspökhöz.

A lakájok szemtelen viselkedése sértette Julien büszkeségét. Végigrontott az egykori apátság folyosóin, megzörgetve mindegyik ajtót, a melyet talált. Az egyik, egy nagyon alacsony, engedett és Julien egy kis czellában találta magát, a hol ő kegyelmessége inasai álltak, fekete ruhában, lánczczal a nyakukban. Sietős arczkifejezéséről ez urak azt hitték, hogy a püspök hivatta és tovább eresztették. Néhány lépés után egy óriási és szerfölött komor góthikus terembe jutott, melynek falai fekete tölgyfával voltak borítva; egynek kivételével, a csúcsíves ablakok téglával voltak berakva. A durva kőmívesmunka egészen csupaszon maradt és szomorú ellentétben volt a régi faburkolat nagyszerűségével. Ennek a burgundiai régiségkutatók között nagyhírű teremnek, melyet Merész Károly herczeg építtetett 1470 körül, engesztelésképp valami bűnért, hosszabbik két fala mentén gazdag faragványnyal ékes faszékek állottak. Különböző színű fából kifaragva az apocalypsis rejtelmei voltak láthatók rajtuk.

A csupasz téglák és a még egészen fehér vakolat foltjától lealacsonyított búskomor nagyszerűség meghatotta Julien-t. Némán állva maradt. A terem másik végén, az egyetlen ablak mellett, a melyen a világosság behatolt, mahagoni keretbe foglalt álló tükröt vett észre. A tükör előtt három lépésnyire egy violaszín ruhás, csipke karinges, de födetlen fejű fiatal ember állott. E bútordarab idegenszerűnek tetszett ezen a helyen és kétségtelen, hogy a városból hozták ide. Julien úgy találta, hogy a fiatal ember arcza ingerültséget fejez ki; jobb kezével méltóságosan áldást osztogatott a tükör felé.

— Mit jelenthet ez? — kérdezte magában. — Valami előzetes szertartás volna, a mit e fiatal pap művel? Ez talán a püspök titkára . . . Arczátlan lesz ő is, mint a lakájok . . . Mindegy! próbáljuk meg.

Előre indúlt és eléggé lassú léptekkel áthaladt a terem hosszán, szemét folyton az egyetlen ablakra függesztve és a fiatal embert nézve, a ki egyre osztogatta

az áldást, véget nem érő számmal, egy percznyi szünetet sem tartva.

A hogy' közeledett feléje, jobban kivehette bosszús arczkifejezését. A csipkékkel szegélyezett karing gazdagsága Julien-t néhány lépésnyire a remek tükörtől önkénytelenül is megállásra bírta.

— Szólanom kell, — mondá magában; de a terem szépsége elfogódottá tette és már előre bántották a kemény szavak, melyeket hallani fog.

A fiatal ember megpillantotta a tükörben, megfordult és a harag arczkifejezését hirtelen levetkezve, a legszelídebb hangon szólt hozzá:

— Nos, uram, rendben van?

Julien elámúlva állott. A hogy' a fiatal ember feléje fordúlt, Julien meglátta a mellén a nagy aranykeresztet: az agde-i püspök. Ily fiatal, — gondolta Julien; legföljebb hat-nyolcz évvel idősebb, mint én! . . .

És szégyelte sarkantyúit.

— Kegyelmes uram, — felelt félénken — a káptalan feje, Chélan úr küldött.

— Ah, sok szépet hallottam róla, — szólt a püspök udvarias hangon, a mely még fokozta Julien elragadtatását. — Bocsásson meg, uram, összetévesztettem valakivel, a kinek mitrámat kellett elhoznia. Párisban roszszúl csomagolták be, tetején az ezüstfátyol szörnyen összenyomódott. Nagyon csúnyán fog hatni — tette hozzá a fiatal püspök szomorúan — és meg is várakoztatnak vele!

— Kegyelmes uram, utána nézek, ha kegyelmességed megengedi.

Julien szép szemei megtették hatásukat.

— Kérem, uram, — felelt a püspök elbájoló udvariassággal, — siessenek. Kétségbe vagyok esve, hogy várakoztatnom kell a káptalani urakat.

A terem közepére érve Julien, visszafordult a püspök felé és látta, hogy ismét hozzáfogott az áldásosztáshoz. — Mi lehet ez? — kérdezte magában. — Bizonyára valami szükséges egyházi előkészület a következő szertartáshoz. A mint kilépett a czellába, hol az inasok voltak, megpillantotta náluk a mitrát. Önkénytelenül is en-

gedve Julien parancsoló tekintetének, átadták neki ő kegyelmessége mitráját.

Julient büszkeséggel töltötte el, hogy viheti: lassú léptekkel haladt át a termen és tisztelettel tartotta kezében a mitrát. A püspök a tükör előtt ült, de azért, fáradtan bár, időnként áldásra nyujtotta ki jobb kezét. Julien segédkezett neki a mitra föltevésében. A püspök megrázta a fejét.

— Ah! nem fog leesni, — szólt Julien-hez. — Szíveskedjék csak kissé arrább állani.

Ezzel a püspök gyorsan a szoba közepére sietett és azután lassú léptekkel a tükör felé közeledett, miközben újból kedvtelen arczot öltve, nagy ünnepélyességgel egyre osztogatta az áldást.

Julien mozdulatlanúl állt a csodálkozástól; kísértésben volt, hogy megértse a dolgot, de nem merte. A püspök megállt és oly arczkifejezéssel nézve Julien-re, melyből egyszerre eltűnt a méltóságteljesség, szólott:

— Nos, uram, mit szól mitrámhoz? Jól van?

— Nagyon jól, kegyelmes uram.

— Nincs nagyon hátúl? Az kissé bohóczos volna. De az sem szabad, hogy túlságosan a homlokomba nyomjam, mint valami katona-csákót.

— Azt hiszem, hogy így éppen jó.

— Az . . .-i király öreg és bizonyára igen komoly papokhoz van szokva. Nem szeretném, ha éveim miatt túlságosan fiatalosnak látszanám.

És a püspök újra elindúlt, tovább osztogatva az áldást.

— Világos, — szólt magában Julien, végre meg merve érteni a helyzetet — gyakorolja magát az áldásban.

Néhány pillanat múlva: — Készen vagyok, — szólt a püspök. — Menjen, uram és mondja meg a káptalani uraknak.

Kevéssel utóbb egy hatalmas és remek faragványú ajtón, a melyet Julien nem vett észre, belépett Chélan úr, mögötte a két legidősebb plébánossal. Ezúttal leghátul volt a helye, valamennyi mögött és a püspököt csak az ajtónál tolongó papok vállain át láthatta.

A püspök lassan áthaladt a termen; mikor a küszöbre ért, a papok menetbe rendezkedtek. Majd, egy pillanatnyi zavar után, a menet reákezdve a zsoltár éneklésére, elindult. A püspök legvégül haladt, Chélan úr és egy másik nagyon idős plébános között. Julien, azon a réven, hogy Chélan úrhoz tartozik, egészen ő kegyelmessége közelébe furakodott. Végigmentek a bra-le-haut-i apátság hosszú folyosóin, melyek, noha a nap perzselően sütött, sötétek és nyirkosak voltak. Végre eljutottak a bejáróhoz. Julien egészen el volt ámúlva a szertartás szépségétől. Szíve a püspök fiatal kora által fölszított nagyravágyás fellobbant érzése és a főpap elragadó udvariassága között ingadozott. Ez az udvariasság egészen más valami volt, mint a milyen de Rênal úré, még legjobb napjaiban is. Minél közelebb jut az ember a társadalom magaslataihoz, — gondolá Julien, — annál kedvesebb a modor, a melylyel találkozik.

Egy oldalsó ajtón beléptek a templomba; egyszerre réműletes dörej rázkódtatta meg az ódon boltíveket; Julien azt hitte, hogy leomlanak. Megint a kis ágyú volt; nyolcz lótól ragadva, most értek ide vele és a hogy lekapcsolták, a lipcsei tüzérek tüzelni kezdtek; perczenként ötöt lőttek, mintha a poroszok állnának előttük.

E gyönyörü dörej azonban már mi hatással sem volt Julienre; nem gondolt már se Napoleonra, se a harczi dicsőségre. Ily fiatal — szólt magában — és már agde-i püspök! De merre van az az Agde? És mit jövedelmez? Talán két- vagy háromszázezer francot is.

Ő kegyelmessége lakájai nagyszerü baldachin-nal közeledtek; egyik nyelét Chélan úr fogta meg, de valójában Julien emelte a terhét. A püspök a baldachin alá állott. Csakugyan sikerült öreggé tennie az arczát; hősünk csodálata határtalanná fokozódott. Mire nem képes az ügyesség! — gondolta.

A király belépett. Julien oly szerencsés volt, hogy egész közelről láthatta. A püspök kenetes szónoklattal üdvözölte, nem feledkezve meg azonban a zavar némi árnyalatáról, a mi nagyon hízelgő volt ő felségére. Nem fogjuk elismételni a bray-le-haut-i szertartások leírását; két héten át a megye összes újságjai tele voltak velök.

A püspök beszédéből Julien megtudta, hogy a király Merész Károly ivadéka.

Utóbb Julien-nek volt a dolga, hogy átvizsgálja a szertartás költségeiről szóló számlákat. De La Mole úr, a ki unokaöcscsének megszerezte a püspökséget, gavallérosan magára vállalta az összes kiadásokat. Csak a bray-le-haut-i szertartás háromezernyolczszáz francba került.

A püspök beszéde és a király válasza után ő felsége a baldachin alá lépett, majd nagy áhítattal letérdelt egy vánkosra, mely az oltár mellé volt odakészítve. A kórus kerületében székek állottak és a székekhez két lépcsőfok vezetett föl. Az alsók egyikén ült Julien, Chélan úr lábainál, körülbelül úgy, mint egy caudator az illető bíbornok mellett Rómában, a sixtini kápolnában. Volt Te Deum, tömjénfelhő, számtalan puska- és ágyúlövés; a parasztok részegek voltak az örömtől és az ájtatosságtól. Egyetlen ily nap tönkreteszi száz jakobinus újság munkáját.

Julien hat lépésnyire volt a királytól, a ki igazán önfeledt buzgósággal imádkozott. Julien csak most vett észre egy kis, szellemes nézésü embert, a kinek csaknem semmi hímzés sem volt a ruháján. Ez egyszerü öltözet fölött azonban egy égszínkék szalagot viselt. Közelebb állt a királyhoz, mint számos nagyúr, a kinek ruháját úgy elborította az arany-sújtás, hogy — Julien mondása szerint — a szövetet nem is lehetett látni. Pár percz múlva megtudta, hogy ez de La Mole úr. Úgy találta, hogy gőgösnek, sőt kihívónak látszik.

— A marquis nem lenne oly udvarias, mint az én kedves kis püspököm, — gondolta magában. — Ah! az egyházi pálya szeliddé és okossá teszi az embert. Hanem hát a király az ereklye miatt jött és én semmiféle ereklyét sem látok. Hol lehet?

A szomszédja, egy fiatal klerikus, fölvilágosította, hogy az imádni való ereklye fönt van egy égő kápolnában.

— Mi az, hogy: égő kápolna? — kérdezte magában Julien.

De nem akart magyarázatot kérni. Figyelme megkettőződött.

Uralkodó-fejedelem látogatásának esetében a szertartások rendje úgy szabja meg, hogy a kanonokok nem kisérik a püspököt. A mint azonban az égő kápolna felé indultak, a püspök ő kegyelmessége magával szólította Chélan abbét; Julien utána merészkedett.

Miután számos lépcsőfokon fölhaladtak, egy igen alacsony ajtóhoz értek, a melynek góthikus félfája azonban dúsan meg volt aranyozva. Úgy látszott, mintha ezt csak tegnap futtatták volna rá.

Az ajtó előtt huszonnégy fiatal leány térdelt, valamennyien a legelőkelőbb verrières-i családok gyermekei. Mielőtt az ajtót kinyitotta volna, a püspök letérdelt a kedves arczú leányok közé. A míg ő fenhangon imádkozott, ezek nem győzték csodálni szép csipkéit, nyájas megjelenését, oly fiatal és oly gyöngéd alakját. Ez a látvány elvette hősünktől még a maradék eszét is. E pillanatban csatázni tudott volna az inquisitióért, még pedig őszinte meggyőződésből. Egyszerre kitárult az ajtó. A kis kápolna mintha lángolt volna a fényességtől. Több mint ezer gyertya égett az oltáron, nyolcz sorban, a melyek virágokkal voltak egymástól elválasztva. A legtisztább tömjén enyhe illata gomolyogva tódult ki a szentély aitaján. Az ujonnan bearanyozott kápolna igen kicsi volt, de nagyon magas. Julien megjegyezte, hogy voltak az oltáron oly gyertyák is, melyek hossza több, mint tizenöt láb. A leányok nem tudtak elfojtani egy csodálkozó fölkiáltást. A kápolna kis előcsarnokába csak a huszonnégy leányt, a két plébánost és Julient bocsátották be.

Kis vártatva jött a király is, csupán de La Mole úrtól és a főkamarástól kísérve. Maguk a testőrök is kívül maradtak, térdenállva és fegyverükkel tisztelegve.

Ő felsége inkább reáomlott, semmint reáborult az imazsámolyra. Julien, a ki az aranyozott ajtóhoz szorult, csak ekkor vette észre az egyik leány karja fölött Szent Kelemen bájos szobrát. Fiatal római katonának öltözve, az oltár alsó részén állott. Nyakán nagy seb tátongott, a melyből ömleni látszott a vér. A művész fölülmúlta önmagát; a haldokló, de kellemmel teljes szemek félig le voltak húnyva. Most ütögető bajusz pihéi ékesítették a bájos szájat, mely félig becsukva, mintha imádkozott

volna. Láttára Julien szomszédnője forró könnyekre fakadt; egy könnycsepp Julien kezére hullott.

Az imádkozás percznyi mélységes csöndje után, melyet csak a tíz mérföldnyi kerületben levő összes falvak harangjainak távoli hangja zavart, az agde-i püspök engedélyt kért a királytól, hogy pár szót szólhasson. Rövid és a kifejezések egyszerűségével, melyek csak még biztosabbá tették a hatást, mélyen megindító beszédet mondott:

— Soha el ne feledjétek, keresztény leányok, hogy a föld egyik legnagyobb királyát térdelni láttátok a mindenható és rettenetes Isten szolgái előtt. E szolgák, a kik gyöngék, üldözöttek, — mint Szent Kelemen még vérző sebén láthatjátok, — fegyverrel elveszítettek voltak a földön, diadalmaskodnak az égben. Nemde, keresztény leányok, örökre emlékezni fogtok e napra, irtózni fogtok az istentelenségtől? Örökké hívek maradtok Istenhez, a ki oly nagy, oly rettenetes, de egyszersmind oly jóságos?

E szavakkal a püspök méltóságteljesen fölemelkedett.

— Megígéritek? — szólt átszellemült arczczal, előrenyújtva a karját.

— Igérjük, — szóltak a leányok könnyek között.

— Átveszem fogadalmatokat a rettenetes Isten nevében! — tette hozzá a püspök dörgő hangon. És a szertartás be volt fejezve.

Maga a király is könnyezett. Jó sokáig tartott, mígnem Julien eléggé visszanyerte hidegvérét, hogy megkérdezze, hol vannak a szent csontjai, melyeket Rómából Jó Fülöp burgundiai herczegnek küldtek? Fölvilágosították, hogy azok a bájos kis viaszszoborba rejtvék.

Ő felsége kegyesen megengedte, hogy a kisasszonyok, a kik a kápolnába kísérték, föltűzzenek egy vörös szalagot, melyre a következő szavak voltak hímezve: „Átok az istentelenekre. Örök imádás."

De La Mole úr tízezer palaczk bort osztatott ki a parasztok között. Este Verrières-ben a liberálisoknak százszor több okuk volt a kivilágításra, mint a royalistáknak. Elutazása előtt a király meglátogatta de Moirod urat.

XIX.

GONDOLKODNI ANNYI, MINT SZENVEDNI.

A mindennapi események furcsasága elfedezi a szem elől a szenvedélyek igazi átkát.
Barnave.

A hogy' a szobába, melyet de La Mole úr foglalt el, újra visszahordták a rendes bútorokat, Julien egy négyrét hajtott, vastag papírlapot talált ott. Az első oldal alján a következőket olvasta:

Nagyméltóságú de La Mole marquis úrnak, Franciaország pairjének, a király rendjei lovagjának stb. stb.

Szakácsnői nagy iromba betükkel írt kérvény volt.

„Marquis úr!

„Mindenkor a vallás parancsai szerint éltem. A gyászos emlékezetű 93-ik évben ott voltam Lyonban, az ostrom alatt, kitéve a bombáknak. Nem mulasztom el az áldozást, minden vasárnap elmegyek a misére a plébánia-templomba. Sohasem vétettem a husvéti kötelességek ellen, még a gyászos emlékezetü 93-ik esztendőben sem. Szakácsnőm, — a forradalom előtt voltak cselédeim, szakácsnőm pénteken bőjtös ételt főz. Verrières-ben közbecsülés környez és merem mondani, hogy ezt meg is érdemlem. Körmenetekben a baldachin alatt haladok, a plébános úr és a polgármester úr mellett. Nevezetes alkalmakkor nagy viaszgyertyát viszek, melyet a magam pénzén vásárlok. Minderről a bizonylatok ott vannak Párisban, a pénzügyminisztériumban. Arra kérem a marquis urat, hogy hadd kapjam meg a verrières-i lottó-gyüjtői állást, a mely egy vagy más módon legközelebb meg fog ürülni, mert jelenlegi birtokosa nagyon beteg, de meg különben is helytelenül szavaz a választásokon, stb.

De Cholin."

A kérvény szélén jegyzet volt, De Moirod aláírással és a mely így kezdődött:

„Van szerencsém e jóravaló kérvényezőt pártolásra ajánlani stb."

— Tehát még ez a hülye de Cholin is mutatja az utat, a melyet választanom kell, — mondá magában Julien.

Egy héttel később, hogy az . . .-i király átvonúlt Verrières-en, mindama számtalan hazugságból, ostoba hozzávetésből, nevetséges megvitatásból, a melylyel egymásután sorra vették a királyt, az agde-i püspököt, de La Mole marquis-t, a tízezer palaczk bort, a szegény lezuhant de Moirod-t, a ki abban a reményben, hogy ezzel biztosít magának egy rendjelet, a lebukás után egy hónapig ki nem mozdúlt házából, nem maradt más a felszínen, mint a réműletes illetlenség, hogy Sorel Julient, egy ácsnak a fiát, betették a díszőrségbe. Hallani kellett volna, hogy miként nyilatkoztak e tárgyban a gazdag kékfestőgyárosok, a kik minden reggel és este rekedtté kiabálták magukat a kávéházban az egyenlőség hirdetésével. Az a gőgös asszony, de Rênal-né volt e gyalázatosság szerzője. Miért tette? A kis Sorel abbé szép szemei és piros arcza megadják a fölvilágosítást.

Kevéssel azután, hogy visszatértek Vergy-be, Stanislas-Xavier, a legkisebb gyermek, lázba esett; de Rênal-nét egyszerre szörnyű lelkiismeretfurdalás fogta el. Ezúttal történt először, hogy következetes módon tett magának szemrehányást szerelme miatt; hirtelen, mintegy csoda által, megértette, mily óriási bűnbe sülyedt. Noha mélységesen vallásos természet volt, e pillanatig eszébe se jutott, hogy vétkének Isten előtt való nagyságára gondoljon.

Egykor, a Sacré-Coeur kolostorban szenvedélyesen szerette Istent; most ugyanúgy is félt tőle. A küzdelmek, melyek lelkét marczangolták, annál szörnyűségesebbek voltak, mert semmi észszerűség sem volt félelmében. Julien úgy tapasztalta, hogy a legcsipetnyibb okoskodás is, a helyett, hogy csillapította volna, csak még jobban fölingerelte; a pokol szavát hallotta ki belőle. Ennélfogva és mert Julien maga is nagyon szerette a kis

Stanislas-t, jobb volt, ha nem beszélt másról, mint a gyermek betegségéről, a mely csakhamar valóban igen súlyosra fordúlt. A folytonos lelkimardosástól ekkor de Rênal-né már aludni sem tudott; állandóan vad hallgatásba merült; ha szóra nyitotta volna száját, vallomást kellett volna tennie bűnéről Isten és emberek előtt.

— Minden szentre kérem — szólt hozzá Julien, mihelyt magukra maradtak, — ne beszéljen senkivel; hadd legyek én szenvedéseinek egyedüli tudója. Ha szeret még, ne szóljon; szavai nem mulasztják el Stanislas-unk lázát. — Vígasztalásai azonban hatástalanok voltak; nem tudta, hogy de Rênal-né fejébe vette: a féltékeny Isten haragja csak úgy csillapodik le, ha vagy gyűlölni fogja Julient, vagy pedig meghalni látja gyermekét. Mert érezte, hogy nem tudja gyűlölni szeretőjét, azért volt oly szerencsétlen.

— Hagyjon el! — mondá egy napon Juliennek. — Távozzon e házból, az Isten irgalmáért. Ittléte öli meg fiamat.

— Isten megbüntet, — tette hozzá halk hangon, — ő igazságos; imádkozva fogadom ítéletét; szörnyű a vétkem és megbánás nélkül éltem! Ez volt az első jel, hogy Isten elfordúlt tőlem; kétszeresen kell lakolnom.

Julien mélyen meg volt hatva. Nem láthatott itt se képmutatást, se túlzást. Azt hiszi, hogy megöli fiát, ha szeret engem és pedig mégis jobban szeret, mint a fiát. Kétségtelen, hogy a lelkifurdalás emészti, ime az érzelmek nagyszerűsége. De hát hogy' kelthettem ily szerelmet én, a ki oly szegény, oly műveletlen, oly tudatlan, sőt néha oly otromba viselkedésű vagyok?

Egy éjszaka a gyermek állapota nagyon válságosra fordúlt. Hajnali két órakor de Rênal úr bejött hozzá. A lázban égő gyermek egészen vörös volt és nem ismerte meg az apját. Egyszerre de Rênal-né férje lábai elé vetette magát: Julien látta, hogy mindent el fog mondani és örökre tönkreteszi magát.

Szerencsére ez a különös mozdulat terhére volt de Rênal úrnak.

— Isten áldjon! — szólt, távozni akarva.

— Nem, hallgasson meg! — kiáltott felesége, előtte térdelve és megkísérelve, hogy visszatartsa. — Tudd meg az igazságot. Én ölöm meg a fiamat. Én adtam neki az életet; én veszem el tőle. Ez az ég büntetése; Isten előtt gyilkos vagyok. El kell vesznem és meg kell alázkodnom: ez az áldozat talán kiengeszteli az Urat.

Ha de Rênal úrban lett volna egy kis képzelet, mindent tudott volna.

— Regényes agyrémek, — szólt elhárítva feleségét, a ki átölelni törekedett térdeit. — Regényes agyrémek! Julien, mihelyt virrad, hívassák el az orvost. — Ezzel megfordult és aludni ment. De Rênal-né félájultan borult a padlóra, görcsös mozdulattal taszítva el magától Julient, a ki föl akarta segíteni.

Julien csodálkozva nézte.

Lám tehát, a házasságtörés! — szólt magában . . . Lehetséges volna, hogy a gaz papoknak . . . igazuk legyen? Hogy mégis csak ők, a kik annyit vétkeznek, tudnák a vétek igazi elméletét? Mily furcsa! . . .

Húsz perczen át, azután, hogy de Rênal úr visszavonult, látta Julien az asszonyt, a kit szeretett, a mint fejét odaszorítja a mozdulatlan és majdnem öntudat nélkül való gyermek kis ágyához. Ime — mondá magában — egy kiváló szellemű nőt, a ki a fájdalom teljét szenvedi, mert engem megismert.

Az órák gyorsan múltak. Mit tehetek érte? Határoznom kell. Többé nem rólam van szó. Mit törődöm az emberekkel és ostoba czeremóniáikkal? Mit tehetek érte? Elhagyjam? Úgy egyedül marad és prédája lesz a legszörnyűbb szenvedésnek. Ez az automata férj többet árt neki, mint a mennyit használ. Durvaságában még valami kemény szót vág az arczába, eszét veszti és leveti magát az ablakból.

Ha elhagyom, ha nem őrködöm felette, mindent be fog vallani. És ki tudja, férje képes talán a nagy örökség ellenére is, mely reá vár, hogy botrányt csináljon. Lehet, hogy elmond mindent, nagy Isten! annak a k . . . Maston abbé-nak is, a ki egy hat éves gyermek betegségének ürügye alatt ki nem mozdul ebből a házból és bizonyára tudja, hogy miért nem. Ez az asszony fájdalmá-

ban és az Istentől való félelmében egészen feledi benne az embert; csak a papot látja.

— Menj! — szólt hozzá hirtelen de Rênalné, kinyitva szemét.

— Ezerszer odadobnám az életemet, csak tudhatnám, hogy mi használna neked legjobban, — felelt Julien. — Soha sem szerettelek ennyire, drága angyalom, vagy inkább: csak most kezdelek úgy imádni, a hogy' megérdemled. Mi lenne belőlem, tőled távol és abban a tudatban, hogy miattam vagy szerencsétlen! Azonban szót se az én szenvedéseimről. Elmegyek, szerelmem, igen, elmegyek. De ha elhagylak, ha nem őrködöm többé fölötted, ha nem leszek szüntelen közted és férjed között, te elmondasz neki mindent, tönkreteszed magadat. Gondold meg, hogy gyalázattal elhalmozva fog kikergetni házából; egész Verrières, egész Besançon beszélni fog e botrányról. Mindenki téged fog hibáztatni; soha sem fogod levethetni e szégyent . . .

— Így akarom! — kiáltott az asszony felállva. — Szenvedni fogok, annál jobb.

— De e rettenetes botránnyal őt is szerencsétlenné teszed!

— De megalázkodom, belevetem magamat a posványba s ezzel talán megmentem fiamat. Mindenek szeme láttára való megalázkodásom fölér talán a nyilvános vezekléssel. A mennyire gyöngeségemben megítélhetem, hozhatok-e nagyobb áldozatot Istennek?... Talán megkönyörűlve rajtam, elfogadja megalázkodásomat és meghagyja fiamat! Mondj ennél kínosabb áldozatot és én rohanok feléje.

— Hagyd, hogy én büntessem magamat. Mert én is bűnös vagyok. Akarod, hogy trappista barát legyek? A rideg szerzetesi élet megengesztelheti a te Istenedet! . . . Ah! egek! bár magamra vehetném Stanislas betegségét...

— Ah! te szereted, te igen, — szólt de Rênal-né fölemelkedve és karjai közé vetve magát.

De nyomban irtózattal lökte el magától.

— Hiszek neked! hiszek neked! — folytatta, újra térdre vetve magát, — oh, egyetlen barátom! Miért, hogy

nem te vagy Stanislas apja! Akkor nem volna oly rémítő bűn, hogy jobban szeretlek, mint fiadat.

— Beleegyezel, hogy maradjak és ezentúl úgy szeresselek, mint ha testvéred volnék? Ez az egyetlen helyes kiengesztelés; ez lecsillapíthatja a mindenható haragját.

— És én! — kiáltott az asszony fölemelkedve és két keze közé fogva Julien fejét és tekintetét annak a szemébe mélyesztve, — és én, én is úgy szeretlek, mint testvért? Meg tudom-e tenni, hogy úgy szeresselek, mintha testvérem volnál?

Julien könnyezett.

— Engedelmeskedem, — szólt, lábaihoz borúlva, — engedelmeskedem, bármit parancsolsz; ez az egyetlen, a mit tehetek. Lelkem vaksággal van megverve; nem látom, hogy merre térjek. Ha elhagylak, te mindent elmondassz férjednek; elveszejted magadat és magaddal őt is. Soha e köznevetség után nem lesz belőle képviselő. Ha maradok, azt hiszed, hogy én vagyok az oka fiad halálának és belehalsz a fájdalomba. Akarod kipróbálni távozásom hatását? Ha akarod, lakolni fogok vétkünkért és elmegyek egy hétre. Ott töltöm az időt, a hol akarod. Például a bray-le-haut-i apátságban; de esküdj meg, hogy távollétem alatt semmit sem vallasz be férjednek. Gondold meg, hogy ha szólsz, nem térhetnék többé vissza.

Az asszony megigérte, Julien elment, de két nap múlva visszahívták.

— Nélküled nem tudom megtartani eskümet. Ha nem vagy mindig mellettem, hogy tekinteteddel hallgatást parancsolj, szólnom kell férjemnek. E rettenetes élet minden órája mintha egy-egy nap volna.

Végre az ég megkönyörült e boldogtalan anyán. Lassan-lassan Stanislas túl volt a veszélyen. De a jég meg volt törve; de Rênal-né átlátta vétkének egész nagyságát és többé nem nyerhette vissza az egyensúlyt. A lelkifurdalás megmaradt és azt művelte, a mit egy ily igaz szívben művelnie kellett. Élete ég és pokol volt: pokol, mikor nem látta Julient, mennyország, mikor a lábainál hevert. Nincsenek hiú reményeim, — mondá neki

az asszony, még azokban a pillanatokban is, a mikor egészen át merte magát adni szerelmének, — el vagyok kárhozva. Biztos jelem van erre nézve. Félek: ki ne félne a pokoltól? Valójában azonban nem érzek bűnbánatot. Ha újból el kellene követni, újból elkövetném vétkemet. Csak ne ezen a világon és ne gyermekeimben büntessen az ég, ez több, mint a mennyit érdemlek. Hanem te, én Julienem, — kiáltott föl ismét máskor, — legalább te boldog vagy? Meg vagy elégedve szerelmemmel?

Julien gyanakvása és érzékeny gőgje, mely főként áldozatokat hozó szerelmet igényelt, nem állhatott meg az ily nagy, ily kétségtelen és ily minden pillanatban megújúló áldozat előtt. Imádta de Rênal-nét. Hiába előkelő hölgy ő, míg én munkásnak vagyok a fia: szeret . . . Nem vagyok inas, a ki szerelmi teendőkkel van megbízva. Ez aggodalom eloszlásával Julien beleesett a szerelem összes őrületeibe, halálos bizonytalanságaiba.

— Téged legalább — kiáltott fel az asszony, mikor látta, hogy kételkedik szerelmében — hadd tegyelek boldoggá a néhány napra, a mit még együtt tölthetünk! Siessünk; holnap talán már nem leszek a tiéd. Ha az ég gyermekeimben lesújt reám, hasztalan próbálnám, hogy csak téged szeretve éljek és ne lássam, hogy az én vétkem öli meg őket. Ezt a csapást nem fogom túlélni. Ha akarnám is, nem tudnám; megőrülnék.

— Ah! ha magamra vehetném a te bűnödet, mint a hogy' te oly nagylelkűen magadra vetted volna Stanislas égő lázát!

Ez a nagy lelki válság megváltoztatta az érzés természeté, mely Julient kedveséhez fűzte. Szerelme már nemcsak a szépség csodálatában, a bírása miatt érzett büszkeségben állott.

Boldogságuk ettől fogva valami magasabbrendű lett; a láng, mely őket égette, tüzesebbé vált. Őrülettel teljes rohamaik voltak. Idegen szem előtt boldogságuk még megnagyobbodottnak látszott. Immár nem lelték föl azt a gyönyörű derűt, a felhő nélkül való üdvösséget, a könnyü boldogságot, mint szerelmök első időszakában, a mikor de Rênal-nénak nem volt más félelme, mint hogy

Julien nem szereti eléggé. Boldogságuk néha a bűn arczulatát mutatta.

A legboldogabb és látszólag a legnyugodtabb pillanatokban: — Ah! nagy Isten! a pokol tárúl föl előttem, — kiáltott fel egyszerre de Rênal-né, görcsös mozdúlattal szorítva meg Julien kezét. — Mily rettenetes gyötrelmek! Megérdemeltem. — Átkarolta Julient és hozzásimult, mint a folyondár a kőfalhoz.

Julien hasztalan próbálta, hogy lecsillapítsa ez izgatott lelket. De Rênal-né megragadta a kezét és csókokkal borította. Azután, visszaesve a komor mélázásba: — A pokol — szólt — a pokol még kegyelem volna számomra; úgy még lehetne néhány napom a földön, a mit veled tölthetnék; de a pokol már ezen a világon, gyermekeim halála . . . Holott talán ezen az áron bocsánatot nyerhetnék . . . Ah! nagy Isten! ne kegyelmezz ezen az áron. E szegény gyermekek nem vétettek ellened; én, én vagyok az egyedüli bűnös: oly férfit szeretek, a ki nem férjem.

Máskor Julien némely pillanatokban külsőleg egészen nyugodtnak látta de Rênal-nét. Uralkodni törekedett magán és nem akarta, hogy megmérgezze annak az életét, a kit szeret.

A szerelem, a bűnbocsánat és az élvezet e változatai között a napok villámgyorsan teltek. Julien elszokott a fontolgatástól.

Elisa kisasszonynak valami kis pörös dologban Verrières-be kellett mennie. Valenod urat nagyon bosszúsnak találta Julien ellenében. A leány gyűlölte a nevelőt és sokszor beszélt neki róla.

— Nagyon pórúl járnék, ha elmondanám az igazat! . . . mondá neki egy ízben. — A gazdák, ha fődologról van szó, mind egy húron pendűlnek . . . Vannak bizonyos bevallások, a miket sohasem bocsátanak meg a szegény cselédeknek . . .

E bevett szólásmódok után, melyeknek türelmetlen kíváncsisága hamarosan véget vetett, Valenod úr oly dolgokat hallott, melyek a legkínosabban érintették hiúságát.

Ez a nő, a legelőkelőbb asszony a környéken, a kit

hat év óta annyi figyelemel vett körül, még pedig mindenkinek láttára és tudtára; ez a büszke asszony, a kinek becsmérlő viselkedése oly sokszor megszégyenítette — egy kis, nevelőnek álorczázott munkásfiút választott szeretőjének. És hogy semmi hijja se legyen a szegényházi igazgató úr bosszúságának, de Rênal-né imádta ezt a szeretőt. És — tette hozzá sóhajtva a komorna — Julien úr a legkevésbbé sem fáradozott a hódításon; egy cseppet sem lépett ki az asszonynyal szemben megszokott hidegségéből.

Elisa-nak csak azóta volt bizonysága, a mióta falun voltak, de úgy vélte, hogy a viszony már sokkal régebben kezdődött. — Bizonyára ez volt az oka — tette hozzá bosszúsan, — hogy annak idején nem akart feleségül venni. És én ostoba, még de Rênal-néhoz fordultam tanácsért, őt kértem meg, hogy beszéljen a nevelővel!

De Rênal úr még aznap este az ujsággal együtt hosszú névtelen levelet kapott, mely a legapróbb részletekig előadta, hogy mi történik nála. Julien látta, hogy elsáppad, mikor ezt a kékes papirra irt levelet olvassa és gonosz pillantásokat vet reá. A polgármester egész estén át le nem tudta küzdeni zavarát; Julien hiába udvarolt neki, fölvilágosításokat kérve tőle a legelőkelőbb burgundiai családok leszármazásáról.

XX.

A NÉVTELEN LEVELEK.

Do not give dalliance
Too much the rein; the strongest [oaths are straw
To the fire i'the blood.
Tempest.

Mikor éjfélkor elhagyták a szalont, Julien alkalmat talált, hogy odasúgja barátnőjének:

— Ma este ne találkozzunk, férje gyanakszik; fogadni mernék, hogy az a hosszú levél, a mit sóhajtozva olvasott, névtelen levél.

Szerencsére Julien magára zárta az ajtaját. De Rê-

nal-nénak az a balga ötlete támadt, hogy e figyelmeztetés csak ürügy volt, mert nem akar vele találkozni. Tökéletesen elvesztette a fejét és a rendes időben odament ajtajához. Julien, a ki neszt hallott a folyosón, rögtön elfújta a lámpát. Valaki a kilincsen kaparászott: de Rênal-né volt-e, vagy a féltékeny férj? Másnap korán reggel a szakácsnő, a ki pártfogolta Julient, egy könyvet hozott be hozzá, melynek borítékán olaszul a következő szavak voltak írva: „Guardate alla pagina 130."

Julien megreszketett e vigyázatlanság miatt, föllapozta a 130-ik oldalt és egy gombostűvel odaerősítve megtalálta a következő, sebtében írott, könnyekkel áztatott és minden helyesírás nélkül való levelet. De Rênal-né rendszerint nem vétett a helyesírás szabályai ellen; hogy most igen: ez a részlet meghatotta Julient és kissé feledtette vele a réműletes elővigyázatlanságot.

„Nem akartál ma éjjel beereszteni? Vannak pillanatok, a mikor azt hiszem, hogy sohasem nézhettem lelked fenekére. Tekinteted elrémít. Félek tőled. Nagy Isten! soha sem szerettél volna? Ha így van, ám fedezze fel férjem szerelmünket és zárjon örök börtönbe, valahova messze, távol gyermekeimtől. Talán Isten is így akarja. Én csakhamar meg fogok halni; te azonban szörnyeteg lennél."

„Nem szeretsz? megúntad őrületeimet, lelkiismeretfurdalásaimat, istentelen? Meg akarsz ölni? mondok reá egyszerű módot. Menj, mutasd meg e levelet a verrièresieknek vagy inkább mutasd meg csak Valenod úrnak. Mondd meg neki, hogy szeretlek, azaz nem, ne ejts ki ily istenkáromlást; mondd meg neki, hogy imádlak, hogy életem csak azon a napon kezdődött, a melyen megláttalak; hogy ifjúságom legesztelenebb pillanataiban sem álmodtam oly boldogságról, a milyenért neked tartozom; hogy neked áldoztam életemet, neked áldozom lelkemet. Tudod, hogy még többet is föláldoztam érted."

„Azonban mit ért ez az ember az áldozatokhoz? Mondd neki, mondd, a miért dühbe jöjjön, hogy mitsem félek a gonosz emberektől és már csak egy csapás érhet a világon: az, hogy elhidegül tőlem az egyetlen férfi, a ki még az élethez fűz. Mily boldogság volna számomra, ha

elveszteném ezt az életet, áldozatúl dobhatnám és nem kellene többé gyermekeimért rettegnem!"

„Biztosra veheted, kedves barátom, hogy ha névtelen levél volt, attól a gyűlöletes embertől származik, a ki hat éven át üldözött harsogó hangjával, lovaskalandjainak az elbeszélésével, kiállhatatlanságával és előnyös tulajdonságainak örökös hánytorgatásával."

„Névtelen levél volt? lásd, te rossz, erről akartam veled beszélni; de nem, jól tetted. Ha karjaimba szorithattalak volna, utólszor talán ez életben, képtelen lettem volna, hogy higgadtan érveljek, mint a hogy' ezt magamban teszem. E pillanattól fogva boldogságunk már nem lesz oly könnyüszerrel való. Vajon fogod-e sajnálni? Igen, azokon a napokon, a mikor Fouqué úr nem küld valamely szórakoztató könyvet. Az áldozat megtörtént; akár kapott névtelen levelet, akár nem, holnap azt fogom mondani férjemnek, hogy én is kaptam egy névtelen levelet és rögtön meg kell építeni az aranyhidat, találni kell valami elfogadható ürügyet, hogy téged késedelem nélkül hazaküldhessünk apádhoz."

„Sajnos, kedves barátom, el fogunk válni két hétre vagy talán egy egész hónapra is! Ám jó, nem leszek igazságtalan irántad: te sem fogsz kevesebbet szenvedni, mint én. De hát ez az egyetlen mód, hogy elvegyük a névtelen levél élét; nem ez az első, a mit férjem kapott, még pedig rólam. Istenem, mennyit nevettem rajtuk!"

„Eljárásom czélja elhitetni férjemmel, hogy a levelet Valenod úr írta; nem kételkedem benne, hogy ő a szerzője. Ha elhagyod házunkat, okvetlenül Verrières-be menj; én úgy fogom intézni a dolgot, hogy férjem arra szánja magát, hogy mi is ott töltsünk két hetet, a mivel meggyőzheti az ostobákat, hogy közte és köztem nincs semmi elhidegülés se. Verrières-ben igyekezzél megbarátkozni mindenkivel, még a liberálisokkal is. Tudom, hogy az összes asszonyok versenyezni fognak érted."

„Ne vessz össze Valenod úrral és ne vágd le a fülét, mint a hogy' egyszer mondtad; ellenkezőleg, légy minél szívesebb hozzá. A fő az, hogy Verrières-ben híre keljen, hogy Valenod úrhoz vagy valaki máshoz nevelőnek mégy a gyermekek mellé."

„Ez az, a mit férjem sohasem fog eltűrni. Ha pedig mégis belenyugodnék, nos hát! legalább Verrières-ben leszel és néha mégis láthatlak; gyermekeim, a kik annyira szeretnek, meg fognak látogatni. Nagy Isten! érzem, hogy jobban szeretem gyermekeimet, mert szeretnek téged. Mily önvád! Hogy' fog mindez végződni?... Azonban eltérek a tárgytól . . . Egyszóval tudod, hogy miként kell magadat viselned; légy szelíd, udvarias, ne éreztesd megvetésedet a goromba emberekkel, térden állva könyörgök hozzád, — ők lesznek sorsunk bírái. Egy pillanatig se legyen kétséged, férjem veled szemben úgy fog eljárni, a mint a „közvélemény" előírja."

„Te fogod kezeimhez juttatni a névtelen levelet, fegyverezd föl magadat türelemmel és egy ollóval. Vágd ki valamely könyvből a szükséges szavakat, azután ragaszd föl ostyával a kékes papirlapra, a mit itt küldök; Valenod úrtól való. Légy elkészülve, hogy kutatni fognak nálad; égesd el azokat a lapokat, a melyeket megszabdaltál. Ha nem találod készen a szavakat, ne sajnáld a fáradságot, hogy betükből állítsd össze azokat. Hogy megkíméljelek a sok munkától, nagyon rövidre fogtam a névtelen levelet. Írj! ha, a mitől félek, már nem szeretsz, az én levelem ugyancsak hosszúnak tűnhetik föl előtted."

NÉVTELEN LEVÉL.

„Asszonyom!

Az ön apró ügyei kiderültek; a kiknek érdekükben áll, hogy ne hagyják annyiban, értesítvék. Az a kevés, a mi barátságomból még megmaradt, arra bír, hogy fölszólítsam, szakítson a kis paraszttal. Ha lesz ehhez való esze, férje azt fogja hinni, hogy az értesítés, a mit kapott, hazug volt és e tévedésben senki sem fogja megzavarni. Gondolja meg, hogy tudom a titkát; reszkessen, szerencsétlen teremtés; mostantól fogva én tőlem függ, hogy mit kell tennie."

„Mihelyt elkészültél a szavak fölragasztásával (reáismertél az igazgató beszédmódjára?) távozz a házból, találkozni fogok veled."

„Bemegyek a faluba és feldúlt arczczal jövök majd vissza; valóban okkal lesz így. Nagy Isten! mit koczkáztatok, és mindezt csak azért, mert te egy névtelen levelet sejtesz. Szóval, magamból kikelve át fogom adni férjemnek e levelet, mint a melyet egy ismeretlen ember nyomott a kezembe. Te ezalatt menj sétálni a gyermekekkel az erdőbe és ebéd előtt ne jöjj vissza."

„A sziklák magaslatáról láthatod a galambos tornyot. Ha a dolog jól megy, fehér zsebkendőt fogok kitűzni, ellenkező esetben nem lesz jeladás."

„Hálátlan te, vajon szíved nem találhatna-e módot, hogy mielőtt a sétára indúlsz, meghalljam tőled, szeretsz-e? Bármi történjék is, egyben bizonyos lehetsz: egyetlen nappal sem élem túl végleges elválásunkat. Ah, rossz anya, — két üres szó az, a mit itt leírtam, kedves Julien. Érzésemtől idegenek; e pillanatban nem tudok másra gondolni, csak reád és e szavakat csupán azért írtam, hogy ne vádolj hitványsággal. Ámde most, a mikor azon a ponton látom magamat, hogy elvesztelek, mire való a színlelés? Úgy van! látszassék bár lelkem szörnyűségesnek, nem fogok hazudni annak a férfinak, a kit imádok! Úgyis már túlságos sokat voltam álnok. Menj, megbocsátok, ha nem szeretsz is már többé. Nincs időm, hogy átolvassam e levelet. Csekélységnek tetszik előttem, hogy életemmel fizessem meg a boldog napokat, melyeket karjaid között töltöttem. Te tudod, hogy nagyobb árt fogok fizetni értök."

XXI.

BESZÉLGETÉS EGY CSALÁDFŐVEL.

Alas, our frailty is the cause, [not we;
For such as we are made of, [such we be.
Twelfth Night.

Julien egy óra hosszat valóságos gyermeki örömmel keresgélte össze a szavakat. Szobájából kilépve, a gyermekekkel és anyjukkal találkozott; de Rênal-né oly

egyszerűséggel és biztossággal vette át a levelet, hogy Julien meghökkent a nyugalmától.

— Megszáradt a ragasztó? — kérdezte.

Ez az asszony, a kit a lelkiismeret szinte megőrjített? — szólt magában Julien. Sokkal büszkébb volt, semhogy kérdéseket intézzen hozzá; de talán még sohasem tetszett neki ennyire.

— Ha a dolog rosszúl végződik, — folytatta de Rênal-né változatlan hidegvérrel, — mindent elvesznek tőlem. Ássa el ezt valahol a hegyek között; valaha talán ez lesz az egyetlen segítségem.

Vörös maroquin-tokba foglalt üvegszelenczét adott át neki, tele aranynyal és néhány gyémántékszerrel.

— Most pedig induljon, — mondá.

Megcsókolta gyermekeit, a legkisebbet kétszer. Julien mozdulatlanul állott. De Rênal-né gyors léptekkel távozott, a nélkül, hogy rátekintett volna.

Attól a pillanattól fogva, hogy a névtelen levelet fölbontotta, de Rênal úrnak rettenetes volt az élete. 1816 óta, a mikor majdnem párbajt kellett vívnia, nem volt rá eset, hogy ennyire izgatott lett volna és, az igazság kedvéért be kell vallani, a kilátás, hogy golyót röpíthetnek beléje, kevésbbé ejtette kétségbe. Mindenféle szempontból vizsgálat alá vette a levelet. Vajon nem női kéznek az írása-e? — kérdezte magától. — Ha igen, melyik nő írta? Képzeletében sorra vette mindazokat a verrières-i asszonyokat, a kiket ismert, de gyanúja egyiknél sem tudott megállapodni. Férfi mondta volna tollba a levelet? Kicsoda? Itt is hasonló bizonytalanság; ismerőseinek legnagyobb része irígy volt reá, sőt kétségtelenül gyűlölte is. Tanácskoznom kell a feleségemmel, — szólt magában, megszokásból, fölkelve a karosszékből, a melyben elmélyedett.

Alig hogy fölállt: — Nagy Isten! — szólt magában homlokára csapva, — hiszen legfőként éppen tőle kell tartanom; e perczben mint ellenséggel állok vele szemben. — És a haragtól könnyek gyűltek a szemébe.

Méltó fizetségül szíve ridegségeért, a melyen a vidéki bölcsesség nem megy túl, de Rênal úr e pillanatban két legbizalmasabb barátjától félt leginkább.

— Kivülök még vagy tíz barátom van — és sorra vette őket, meghányva-vetve, hogy melyiktől mennyi vígasztalást nyerhet. — Mindnyájan! mindnyájan! — kiáltott föl dühösen — roppant örvendeznének szörnyű esetemen. — Szerencsére, úgy vélte, és nem ok nélkül, hogy irígylik. Pompás városi házán kívül, melynek az . . . i király odaszállása örök díszt adott, igen szépen kitatarozta vergy-i kastélyát is. A homlokzat fehérre volt mázolva és az ablakok tetszetős zöld csukóernyőkkel voltak ellátva. Ez úri állapot felgondolása egy pillanatra megvígasztalta. Való tény, hogy a kastély már háromnégy mérföldnyiről szembetűnt, nagy megszégyenítésére a szomszédságbeli nyaralóknak vagy úgynevezett kastélyoknak, melyeken meghagyták az idők folyamán támadt szerény szürke színt.

De Rênal úr csak egyetlen barátjánál számíthatott könnyekre és részvétre: a templomatyánál; de hát az gyöngeelméjű ember volt, a ki mindenen sírt. És ő volt az egyedüli, a kihez menekedhetett.

— Kinek a szerencsétlensége fogható az enyémhez? — kiáltott fel dühösen. — Mily elhagyatottság!

— Lehetséges-e, — kérdezte magától az igazán sajnálatraméltó ember, — lehetséges-e, hogy balsorsomban egy barátot se találjak, a kitől tanácsot kérhetnék? Mert, érzem, eszem elhagy! Ah! Falcoz! ah! Ducros! — kiáltott föl keserűen. Ezek gyermekkori barátai voltak, a kiket 1814-ben fenhéjázással eltávolított maga mellől. Nem voltak nemes születésűek és de Rênal úr nem akarta tovább tűrni, hogy az egyenlőségnek azon a hangján beszéljenek vele, a melyet gyermekkoruk óta megszoktak.

Az egyik közülök: Falcoz, jó eszű és bátor ember, a ki papírkereskedő volt Verrières-ben, nyomdát vásárolt a megye székhelyén és lapot indított. A congregatio elhatározta, hogy tönkreteszi: lapját kiátkozták és a nyomdai engedélyt megvonták tőle. E szomorú körülmények között megkísérelte, hogy — tíz év óta először — levelet írt de Rênal úrnak. A verrières-i polgármester azt tartotta, hogy úgy kell felelnie, mint egy régi rómainak: „Ha a király minisztere megtisztelne vele, hogy véleményt kér tőlem, ezt mondanám neki: Tegye tönkre

minden könyörület nélkül a vidéki nyomdászokat és a nyomtatás is monopolium legyen, épp úgy, mint a dohányárusítás." Hogy ilyen levéllel válaszolt egy benső barátnak, a mit annak idején egész Verrières megcsodált, de Rênal úr most borzadva emlékezett vissza a kifejezésekre. Rangom, vagyonom, kitüntetéseim mellett ki gondolta volna, hogy egykor sajnálni fogom e dolgot. — A harag ilyen, hol maga, hol környezete ellen irányuló föllobbanásai között, rettenetes éjet töltött; szerencsére azonban nem jutott eszébe, hogy felesége után leskelődjék.

— Megszoktam Lujzát, — szólt magában, — minden dolgomról tud; lenne bár holnap már, hogy újra megházasodhatom: nem volna, a ki helyettesíthetné. — Erre azután azzal hitegette magát, hogy felesége ártatlan; ez a fölfogás nem kötelezte erélyes föllépésre és jobban elsimított mindent; hány asszonyt rágalmaztak már meg!

— Azaz mit! — kiáltott föl egyszerre, izgatottan rohanva föl és alá a szobában, — eltűrjem, hogy szeretőjével csúfot űzzön belőlem, mintha egy sehonnai, egy mezítlábas senki volnék? Hogy egész Verrières röhögjön pipogyaságomon? Mi mindent nem mondanak Charmier-ről (ez a környék egyik köztudomásosan megcsalt férje volt)? Ha nevét említik, nem mosolyog-e mindenki? Ah! Charmier! — szólnak — a Bernard Charmier-je: arról az emberről nevezik el, a ki gyalázatát okozta.

— Hála az égnek, — mondá magában egy másik pillanatban de Rênal úr, — nincs leányom és a mód, a hogy' az anyát megbüntetem, nem fog ártani gyermekeim pályájának; rajtacsíphetném feleségemet azzal a parasztkölyökkel és megölhetném mindkettőjüket; ebben az esetben a dolog tragikuma talán elveszi a nevetséget. — Ez a gondolat biztatta; végigszőtte minden részletében. — A büntető törvénykönyv mellettem nyilatkozik, és, bármi történjék is, congregatiónk meg barátaim meg fognak menteni. Megvizsgálta vadászkését, mely jó élesre volt fenve; de a vér elképzelése félelmet keltett benne.

— Megverhetném és kirúghatnám ezt a szemtelen nevelőt; de mily zaj volna ez Verrières-ben, sőt az egész megyében. Falcoz lapjának a pöre után, mikor a szer-

kesztő kikerült a börtönből, nekem is részem volt benne, hogy elvesztette hatszáz francos állását. Azt mondják, ez a firkász megint merészel mutatkozni Besançon-ban; képes, hogy dobra üsse a dolgot, még pedig oly ügyes módon, hogy a törvény elé sem idézhetem. Törvény elé idézzem! . . . Az arczátlan ezerszer is erősítgetni fogja, hogy igazat mondott. Mindezek a plebejusok gyűlölik az úri embert, a ki, mint én, tart a rangjára. Belekerülök azokba az alávaló párisi ujságokba; oh! Istenem! mily örvény! az ősi de Rênal név a nevetség pocsolyájában... Ha valaha utazni akarnék, más nevet kellene fölvennem; mit! megváljak e névtől, melynek dicsőségemet és erőmet köszönhetem? Mily rettenetes csapás!

— Ha nem ölöm meg feleségemet, hanem gyalázattal elkergetem, ott van Besançon-ban a nagynénje, a ki reáruházza egész vagyonát. Feleségem Juliennel együtt Párisba költöznek; Verrières-ben tudnák és megint csak rajtam nevetnének. — A lámpa fényének sáppadásán a szerencsétlen ember észrevette, hogy hajnalodik. Hogy egy kis friss levegőt szívjon, lement a kertbe. E pillanatban csaknem el volt tökélve, hogy nem fog lármát ütni, főleg azért nem, mert ezzel a lármával igen nagy örömet szerezne verrières-i jó barátainak.

A kerti séta kissé lecsillapította. — Nem, — kiáltott föl, — nem fosztom meg magamat feleségemtől, ő sokkal inkább hasznomra van. Borzadva gondolta el, hogy milyen lenne a ház felesége nélkül; csak egy női rokona volt: R . . . marquise, egy hülye és gonosz vénasszony.

A mi kitelt tőle, sok kiválóan okos gondolat eszébe jutott; de a kivitel sokkal több jellembeli erőt követelt, mint mennyi e szegény emberben még megmaradt. Ha megtartom a feleségemet, — így okoskodott, — ismerem magamat, egyszer majd, a mikor fölharagít, szemére vetem a hibáját. Ó büszke teremtés, össze fogunk veszni és mindez, mielőtt még megkapta volna nagynénje örökségét. Hogy' ki fognak akkor nevetni! Feleségem szereti gyermekeit; nekik fog jutni minden. De én, én köznevetségére leszek Verrières-nek. — Micsoda! — fogják mondani, — még csak nem is tudta magát megbosszúlni a

feleségén! Nem volna jobb, ha csak a gyanúnál maradnék és nem keresnék bizonyságot? Így megkötném kezeimet és később semmit se vethetnék szemére.

Egy pillanattal utóbb de Rênal úr, újból a sértett hiúság hatalma alá kerülve, szorgos visszaemlékezéssel azokat az eljárásokat fontolgatta, a melyekről a verrières-i kaszinóban vagy nemesi körben a billiárdasztal mellett hallott, mikor egy-egy uracs, megszakítva a játékot, valamely megcsalt férj rovására szabad folyást engedett jókedvének. Mily kegyetleneknek látszottak előtte e pillanatban ezek a tréfálkozások!

Istenem! miért is, hogy nem halt meg a feleségem! akkor fedezve lennék a nevetség elől! Bár csak özvegy volnék! hat hónapot Párisban töltenék, a legjobb társaságban. A boldogság e percze után, melybe az özvegység gondolata ringatta, képzelete visszatért a módokhoz, a melyekkel meggyőződjék a valóság felől. Nem volna-e jó, ha éjfélkor, miután már mindenki lefeküdt, vékony réteg korpát hintene Julien szobájának ajtaja elé? Másnap reggel megláthatná a lábnyomokat.

— Nem ér semmit! — kiáltott fel hirtelen dühösen. — Az a ravasz Elisa észrevenné és csakhamar az egész ház tudná, hogy féltékeny vagyok.

Egy másik történetben, a mit a kaszinóban hallott, a férj úgy győződött meg balesetéről, hogy viaszszal — mintegy reteszként — egy hajszálat ragasztott feleségének és az udvarlónak az ajtajára.

A sok fontolgatás után ez a módszer látszott neki legjobbnak a helyzet földerítésére és már a kivitelen töprengett, mikor a fasor egy fordulójánál szembe találkozott a nővel, a kiről azt óhajtotta, bár meghalt volna.

De Rênal-né a faluból jött. Misét hallgatott a vergy-i templomban. A hagyomány szerint, mely a higgadt bölcsész előtt ugyan nagyon kétséges volt, de a melynek ő hitelt adott, ez a kis templom egykoron Vergy gróf kastélyának a kápolnája volt. De Rênal-nét az egész idő alatt, a mit a templomban való imádkozásra szánt, ennek a gondolata nyomta. Folyton az lebegett előtte, hogy férje vadászat közben, mintegy véletlenül, megöli Julien-t és este azután megeteti vele a szívét.

— Sorsom — szólt magában — attól függ, hogy mit fog gondolni beszédem alatt. E végzetes negyedóra után talán nem is lesz többé alkalmam, hogy beszéljek vele. Nem bölcs, a kit az ész kormányoz. Éppen ezért gyönge eszemmel előreláthatom, hogy mit fog tenni, vagy mondani. Ő dönt közös sorsunkról, megvan reá a hatalma. E sors azonban az én ügyességemen fordul meg, azon a képességen, hogy miként irányítom e hóbortos ember gondolatait, a kit haragja vakká tesz és megakadályoz, hogy többet lásson a dolgok felénél. Nagy Isten! fortélyosságra, hidegvérre van szükségem, honnan vegyem?

A hogy belépett a kertbe és a távolból megpillantotta férjét, mintegy varázsütésre, visszanyerte nyugalmát. De Rênal úr haja és rendetlen öltözéke elárulták, hogy nem aludt.

Az asszony egy fölszakított, de összehajtogatott levelet adott át neki. Ő, a nélkül, hogy fölnyitotta volna, a tébolyodottak tekintetével nézett feleségére.

— Ime, — mondá de Rênal-né, — egy gyalázatos piszkolódás, a mit egy rossz ábrázatú ember, a ki azt állítja, hogy ismeri önt és lekötelezettje önnek, adott át, mikor a jegyző kertje alatt jöttem. Egyet követelek, azt, hogy küldje el, még pedig haladéktalanul azt a Julien urat. — De Rênal-né sietett kimondani e szót, kissé talán hamarabb is, mint kellett volna, mert szabadúlni akart a szörnyű kilátástól, hogy el kell mondania.

Az öröm öntötte el, látva, mily örömet okozott férjének. Abból, a hogy' tekintetét mereven rászögezte, megértette, hogy Julien jól sejtett. — A helyett, hogy ez a nagyon komoly baj elszomorította volna, mily lángész, — gondolta, — mily tökélletes érzék! és egy oly fiatal embernél, a kinek még nincs tapasztalata? Mire nem fogja ez vinni? Fájdalom! épp sikerei fognak vele feledtetni.

A csodálat e kis lerovása a férfi iránt, a kit imádott, egészen magához térítette zavarából.

Meg volt elégedve cselekedetével. — Nem voltam méltatlan Julienhez, — szólt magában, édes és bensőséges kéjjel.

Attól félve, hogy elszólja magát, de Rênal úr szót-

lanúl vizsgálta át a második névtelen levelet, mely, ha ugyan az olvasó emlékszik reá, kékes színű papirlapra fölragasztott nyomtatott szavakból volt összeállítva. — Mindenféle módon gúnyt űznek belőlem, — mondá magában de Rênal úr, roskadozva a fáradtságtól.

— Újabb sértések, a miket ki kell puhatolnom és folyton a feleségem miatt! — Azon a ponton volt, hogy a legdurvább szidalmakkal halmozza el; csak nagy nehezen fékezte meg a besançon-i örökség gondolata. Emésztve a szükségtől, hogy valamin kitöltse a mérgét, összegyűrte a második névtelen levelet és nagy lépésekkel elindúlt, szükségét érezte, hogy eltávolodjék a feleségétől. Néhány pillanat múlva visszajött hozzá és már nyugodtabban.

— Nincs mit habozni, Julient el kell küldeni, — szólalt meg nyomban az asszony; — végre is csak egy mesterembernek a fia. Néhány tallér kárpótolni fogja, de meg különben is, tanult ember és hamarosan kap majd állást, esetleg Valenod úrnál vagy de Maugiron al-préfet-nél, a kiknek gyermekeik vannak. Vele tehát nem történik semmi méltalanság . . .

— Ostoba fecsegés, a milyen csak egy buta aszszonytól telik! — kiáltott föl de Rênal úr rettenetes hangon. — Mi okosat is várhatna az ember egy asszonytól? Soha nem törődnek komoly dolgokkal; hogy' értenének valamihez? Nembánomságuk, lustaságuk csak arra jó, hogy lepkékre vadászszanak, semmi teremtések, akik szerencsétlenségünkre családunkhoz tartoznak!...

De Rênal-né hagyta, hogy beszéljen és de Rênal úr beszélt is sokáig; haragját múlasztotta, a hogy' arra felé mondani szokták.

— Uram, — felelt végre, — úgy beszélek, mint egy nő, a kit becsületében bántottak meg, tehát abban, a mi neki a legdrágább.

De Rênal-né változhatatlan hidegvért tanusított az egész kínos beszélgetés folyamán, a melytől függött a lehetőség, hogy még egy tető alatt éljen Juliennel. Kereste a gondolatokat, a melyeket legalkalmasabbaknak vélt férje vak haragjának az irányítására. Érzéketlen volt az összes sértő megjegyzésekkel szemben, a melyeket

az hozzá intézett, nem hallgatott reájuk. Julienre gondolt. — Meg lesz velem elégedve?

— Lehet talán, — mondá végül férjének, — hogy ez a parasztkölyök, a kit elhalmoztunk előzékenységünkkel, sőt ajándékokkal, nem tehet róla, de azért mégis csak ő szolgáltatott alkalmat az első sértésre, a mely ér... Uram! mikor elolvastam ezt a gyalázatos iratot, megfogadtam, vagy ő megy el a háztól, vagy én.

— Botrányt akar, a mi megbecstelenítsen engem is, meg magát is? Úgyis sokan vannak Verrières-ben, a kik agyarkodnak reánk.

— Ez igaz, általában irígylik a jólétet, a mit az ön bölcs igazgatása magának, családjának és a városnak szerzett . . . Nos! fel fogom szólítani Julient, kérjen öntől egy havi szabadságot és menjen ez időre a hegyek közé ahhoz a fakereskedőhöz, a ki méltó barátja ennek a kis parasztnak.

— Nehogy megpróbálja! — felelt de Rênal úr eléggé nyugodtan. — Mindenekelőtt azt akarom, hogy ne szóljon neki. Éreztetné a haragját és összeveszítene vele, tudja, hogy ez a fiatal úr mily rátartó.

— Nincs benne semmi tapintat, — vágott vissza de Rênal-né, — lehet, hogy jártas a tudományokban, ön ezt jobban megítélheti, de alapjában igazi paraszt. A mi engem illet, sohasem voltam felőle jó véleménynyel, a mióta visszautasította Elisa kezét, holott ez biztos szerencse volt neki; és mindezt azzal az ürügygyel hogy a leány néha titokban meglátogatja Valenod urat.

— Ah! — szólt de Rênal úr mértéktelenül magasra vonva szemöldökeit, — micsoda! Julien mondta ezt?

— Nem, nem éppen; ő mindig a szent pályára való hivatottságát emlegette előttem; de higyje meg, az ilyenfajta kis embereknek az a legfőbb hivatás, hogy kenyerük legyen. Eléggé megérttette velem, hogy tud ezekről a látogatásokról.

— És én, én mitsem tudtam róluk! — kiáltott föl de Rênal úr, visszaesve előbbi fölháborodásába és megnyomva a szavakat. — Olyan dolgok történnek házamban, a melyekről nincs tudomásom . . . Hogyan! van valami Elisa és Valenod között?

— Oh! régi történet ez, kedves barátom, — felelt de Rênal-né nevetve — és talán nem is történt semmi rossz. Akkortájt kezdődött, mikor a maga Valenod barátja egyáltalán nem haragudott volna, ha Verrières-ben azt hiszik, hogy közte és köztem egy kis platonikus szerelem támadt.

— Egyízben magam is gondoltam ezt, — kiáltott de Rênal úr, haragosan homlokára csapva, a hogy egyik fölfedezést a másik követte benne — és miért nem szólt nekem róla egy szót sem?

— Érdemes lett volna, hogy a mi kedves igazgatónk kis hiú szeszélye miatt összeveszítsek két barátot? Melyik az a mi társaságunkhoz tartozó asszony, a kinek nem írt néhány igen elmés, sőt egy kissé csábító levelet is?

— Levelet merészelt írni?

— Ő nagyon sokat ír.

— Rögtön mutassa meg e leveleket, parancsolom; — és de Rênal úr hat lábbal magasabbra nőtt.

— Eszemben sincs, — felelt az asszony csöndesen, szinte könnyed nemtörődömséggel. — Egyszer majd megmutatom, a mikor okosabb lesz.

— Most rögtön, a mindenségét! — kiáltott de Rênal úr, részegen a dühtől, de mégis boldogabban, mint a miként az utóbbi tizenkét óra óta érezte magát.

— Megesküszik, — szólt de Rênal-né nagy komolyan, — hogy sohasem fogja szemére lobbantani az igazgatónak e leveleket?

— Megteszem, vagy nem teszem, a lelenczeket mindenképpen elvehetem tőle; de — folytatá dühösen — rögtön látni akarom a leveleket; hol vannak?

— Szekrényem egyik fiókjában; a kulcsot azonban semmiesetre sem adom oda.

— Fel fogom törni, — kiáltott de Rênal úr, felesége szobája felé iramodva.

És csakugyan, egy vasszeggel föl is törte a mahagoni fából faragott drága szekrényt, melyet Párisból hozatott és a melyet gyakran szokott volt a kabátja szárnyával dörzsölgetni, ha valami foltot vett rajta észre.

De Rênal-né száguldva rohant föl a galambos to-

rony százhúsz lépcsőfokán; a kis ablak rácsának egyik vasvesszejére fehér zsebkendőt kötött. A legboldogabb nő volt a világon. Szemébe könyek gyültek és úgy nézett a hegységet borító nagy erdő felé. E terebélyes bükkfák valamelyike alatt — mondá magában — Julien bizonyára lesi e szerencsés jeladást. Sokáig hallgatódzott, azután pokolra kívánta a tücskök egyhangú czirpelését és a madarak énekét. Ha ez az alkalmatlan zaj nem lett volna, az örömkiáltás, mely a bérczek között elhangzott, elhatolhatott volna idáig. Tekintete sóvárogva hatolt az óriási sötétzöld és mezőhöz hasonlóan sima sátorba, a mit a fák koronája alkotott. — Miért is nincs annyi esze, — szólt magában egészen ellágyúlva, — hogy valami jeladást tudna kitalálni, a mivel megmondhatná, hogy az ő boldogsága sem kisebb, mint az enyém? Addig maradt a toronyban, mígnem félnie kellett, hogy férje feljön érte.

De Rênal urat dühösködve találta. Valenod úr jelentéktelen frázisait olvasta, a melyek nem igen voltak hozzászokva, hogy ennyi indulattal találkozzanak.

Megragadva egy pillanatot a melyben férje kifakadásai nem tették lehetetlenné, hogy megértesse magát:

— És én ismét csak azt mondom, — szólt de Rênal-né, — hogy Juliennek el kell utaznia. Akármily jól értsen is a latin nyelvhez, végeredményben mégis csak paraszt, a ki gyakran goromba és vét az illem ellen; abban a hiszemben, hogy udvarias, nap-nap után túlzott és izléstelen bókokat mond, a melyeket valami regényből szed . . .

— Sohasem olvas regényt — kiáltott de Rênal úr; — erről meggyőződtem. Azt hiszi, olyan ember vagyok én, a ki vak és nem tudja, mi történik a házában?

— Nos hát, ha nem könyvből tanulja e nevetséges bókokat, úgy maga eszeli ki azokat és ez még rosszabb reá nézve. Alkalmasint ezen a hangon beszélt rólam Verrières-ben is; . . . sőt, — szólt de Rênal-né oly arczkifejezéssel, mintha most hirtelen bukkant volna erre a fölfedezésre, — nem is kell ily messzire menni, így beszélhetett rólam Elisa előtt, a mi körülbelül annyi, mintha Valenod úrnak szólt volna.

— Ah! — kiáltott föl de Rênal úr, olyan ütéssel reszkettetve meg az asztalt és a szobát, a melynél nagyobb még nem hangzott el — a nyomtatásos névtelen levélnek és Valenod leveleinek ugyanaz a papirjuk.

— Végre! . . . gondolá de Rênal-né; úgy mutatta, mintha e fölfedezés megdermesztette volna és a nélkül, hogy egyetlen szót is lett volna bátorsága hozzátenni félreült a divánra, a szalon végében.

Az ütközet meg volt nyerve; az asszonynak nagy fáradságába került, a míg megakadályozhatta, hogy de Rênal úr nyomban fölkeresse a névtelen levél hihetőleges szerzőjét.

— Hát nem érzi, hogy ha kellő bizonyítékok nélkül lép föl Valenod úr ellen, ezzel a legnagyobb ügyetlenséget követi el? Az emberek irígylik önt és miért? Mert az ön képességei: bölcs kormányzása, szép házai, a hozomány, a mit velem kapott, főleg pedig a tekintélyes örökség, melyet az én jó nénémtől remélhetünk és a melynek különben végtelenül túlozzák a jelentőségét, önt Verrières első emberévé tették.

— Megfeledkezik a családi eredetről, — szólt de Rênal úr kissé mosolyogva.

— Ön a környék egyik legkiválóbb nemesembere, — folytatta büszkén de Rênalné; — ha a király szabadon cselekedhetne és méltányolhatná a származását, ön kétségkívül tagja volna a pairek házának, stb. És ilyen fényes viszonyok között akar prédát dobni az irígységnek. Ha Valenod előtt szóvá teszi névtelen levelét, ez annyi, mintha egész Verrières-ben, azaz mit mondok, Besançonban, az egész vidéken kikürtölné, hogy ez a hitvány polgárember, a kit egy de Rênal oktalanul talán bizalmára méltatott, módot tudott találni, hogy megsértse őt. Ha a levelek, melyeket hatalmába kerített, azt bizonyítanák, hogy viszonoztam Valenod úr szerelmét, önnek meg kellene engem ölnie, százszor is rászolgáltam volna, de nem volna szabad, hogy vele szemben haragot mutasson. Gondolja meg, hogy minden szomszédja lesi az ürügyet, a mivel bosszút állhatnak az ön felsőbbségén; gondolja meg, hogy 1816-ban elősegített bizo-

nyos bebörtönzéseket. Az az ember, a ki a háztetőre menekült . . .

— Arra gondolok, hogy nincs irántam se tekintettel, se barátsággal, — kiáltott föl de Rênal úr mindama keserűséggel, a mit az ily emlék fölújítása támasztott — és hogy nem voltam pair.

— Azt tartom, barátom, — felelt mosolyogva de Rênal-né, — hogy gazdagabb leszek, mint ön, hogy tizenkét év óta vagyok társnője és hogy mindennek alapján szabad véleményt nyílvánítanom, különösen ebben a mai ügyben. Ha önnek egy Julien úr több, mint én, — tette hozzá rosszúl palástolt bosszúsággal, — kész vagyok, hogy egy télre nénémhez költözzem.

Ezt de Rênal-né szerencsésen mondta. Hangjában volt valami eltökéltség, mely udvarias formát igyekezett ölteni; ezzel elhatározásra bírta de Rênal urat. Csakhogy, híven a vidéki szokáshoz, még sokáig beszélt, fölemlegette összes érveit; felesége hagyta, hogy beszéljen, hanghordozásában még harag volt. Végre két órai haszontalan fecsegés kimerítette egy olyan ember erőit, a ki az egész éjet dührohamban töltötte. Megállapította, hogy milyen magatartást fog követni Valenod úrral, Juliennel, sőt Elisával szemben is.

De Rênal-né e nagy jelenet alatt egy vagy két ízben azon a ponton volt, hogy némi részvétet érezzen e valóban szerencsétlen ember iránt, a ki tizenkét éven át barátja volt. Ám az igazi szenvedélyek önzők. De meg különben is, minden pillanatban várta a közlést a névtelen levélről, melyet de Rênal úr tegnap este kapott és ez a közlés egyre késett. De Rênal-né biztonsága hiányos volt a gondolatok ismerete nélkül, melyeket annak az embernek sugalmazhattak, a kitől sorsa függött. A vidéken ugyanis a férjek a közvélemény urai. A férj, a ki panaszkodik, nevetségessé teszi magát, a minek Franciaországban napról-napra csökken a veszedelmes volta; a felesége azonban, ha nem kap tőle pénzt, a munkásnő sorsába süllyed, a kinek tizenöt sous napszámot fizetnek, sőt a jó lelkek még azt is nagyon megfontolják, hogy egyáltalában adjanak-e neki munkát?

A szeralj-beli odaliszk minden áron szeretheti a

szultánt; ez mindenható és neki semmi reménye sincs, hogy apró ravaszkodásokkal lerázza magáról a hatalmát. Az úr bosszúja rettenetes, véres, de katonás, nagylelkü: egy tőrszúrás mindennek véget vet. A XIX. században a férj a közmegvetés szúrásaival öli meg feleségét; bezárja előtte a szalonok ajtóit.

A veszély érzete hevesen föllobbant de Rênal-néban, mikor szobájába tért; megdöbbent a rendetlenségtől, mely ott szeme elé tárult. Valamennyi kecses kis szekrényének a zárja fel volt törve; a padló több kocskája fölfeszítve. — Minden könyörület nélkül járt volna el velem! — szólt magában. — Így összerongálni ezt a festett fából való padlót, melyet annyira szeret; ha valamelyik gyermeke sáros czipővel lépett reá, vörös lett a méregtől. Ime, most örökre megrongálta! Ez erőszakosság látványa nyomban előzte az utolsó szemrehányásokat is, melyeket nagyon is gyors győzelme miatt tett magának.

Kevéssel, mielőtt ebédre csöngettek volna, Julien megérkezett a gyermekekkel. Az étkezés végén, mikor a cselédek visszavonúltak, de Rênal-né nagy szárazon így szólt hozzá:

— Ön azt az óhajtását fejezte ki előttem, hogy szeretne két hétre Verrières-be menni, de Rênal úr hajlandó megadni a szabadságot. Mehet, a mikor tetszik. De nehogy a gyermekeknek kárbavesszen ez az idő, naponta meg fogja kapni gyakorlataikat, a melyeket ki fog javítani.

— Azonban — tette hozzá de Rênal úr igen éles hangon — semmiesetre sem engedek többet egy hétnél.

Julien a mélyen megbántott ember nyugtalanságát vette észre arczkifejezésén.

— Még nem állapodott meg, hogy mit csináljon, — szólt barátnőjének, mikor egy pillanatra egyedül maradtak a szalonban.

De Rênal-né gyorsan elmondta neki, hogy mit művelt reggel óta.

— A részleteket majd éjjel, — tette hozzá nevetve.

— Asszonyi romlottság! — gondolá Julien. — Mily

gyönyör, mily ösztön hajtja őket, hogy megcsaljanak bennünket.

— Úgy találom, — szólt hozzá némi hidegséggel, — szerelme egy időben éleslátóvá és vakká teszi önt; mai viselkedése csodálatraméltó; de okos dolog-e megkísérleni, hogy ma este lássuk egymást? Ez a ház tele van ellenséggel; gondolja meg, milyen szenvedélyes gyűlölettel van irántam Elisa.

— E gyűlölet nagyon hasonlít a szenvedélyes közönyösséghez, a melyet ön irántam tanusít.

— Még ha közönyös volnék is, meg kellene mentenem a veszedelemből, melybe én taszítottam. Ha de Rênal úr véletlenül beszélni talál Elisaval, egy szó mindent elárulhat. Miért ne rejtőzhetne szobám közelébe, jól fölfegyverkezve . . .

— Micsoda! még csak nem is bátor! — szólt de Rênal-né a nemesi családból való leány egész gőgösségével.

— Sohase fogom annyira lealacsonyítani magamat, — felelt hidegen Julien, — hogy bátorságomról beszéljek, ez hitványság. A tények tegyenek bizonyságot. Azonban — tette hozzá megfogva de Rênal-né kezét — el sem képzelheti, mily hálás vagyok és mennyire örülök, hogy e kegyetlen válás előtt elbúcsúzhatom öntől.

XXII.

HOGYAN CSELEKEDTEK 1830-BAN?

A beszéd azért adatott az embernek, hogy elrejtse gondolatait.
P. Malagrida.

Alig ért Verrières-be Julien, szemrehányásokat tett magának, a miért igazságtalan volt de Rênal-né iránt. Lenéztem volna, mint valami gyarló nőcskét, ha gyöngesége miatt elvétette volna de Rênal urral való jelenetét! Úgy viselkedett, mint egy diplomata és én a legyőzöttel érzek, a ki ellenségem. Ez polgárias alacsonyság; hiú-

ságom meg van sértve, mert de Rênal úr férfi! Tagja a híres és nagy testületnek, melyhez nekem is szerencsém van hozzá tartozni; ostoba vagyok.

Chélan úr visszautasította a szállásokat, melyeket a környék legtekintélyesebb liberalisai vetekedve ajánlottak föl neki, mikor elmozdíttatása folytán oda kellett hagynia a paplakot. A két szoba, melyet kibérelt, zsúfolva volt könyveivel. Julien, meg akarva mutatni a verrières-ieknek, hogy milyen egy pap, vagy tizenkét szál fenyődeszkát vásárolt apjától és a maga hátán vitte végig azokat a főutczán. Egy régi pajtásától szerszámokat kölcsönzött és rövidesen valami állványfélét tákolt össze, a mire fölrakta Chélan úr könyveit.

— Attól tartottam, hogy a világ hiúsága megrontott, — szólt örömtől könnyezve az aggastyán; — ezzel fényesen jóvá tetted a díszőrségi ragyogó egyenruha gyerekességét, a mivel annyi ellenséget szereztél magadnak.

De Rênal úr meghagyta Juliennek, hogy az ő házában lakjék. Senki sem gyanította, hogy mi történt. A harmadik nap, hogy megérkezett, Julien nem kisebb személyiséget látott feljönni a szobájába, mint de Maugiron alpréfet urat. Csak miután két óra hosszat üres fecsegéssel töltötte az időt és nagy síránkozással emlegette az emberek rosszaságát, a közfillérek kezelésével megbízott egyének fogyatékos becsületességét, a szegény Franczia ország veszedelmeit stb. stb., kezdett végre Julien előtt kibújni a látogatás tulajdonképpeni czélja. Már a lépcsőnél voltak és a félig kegyvesztett szegény nevelő illő tisztelettel kisérte ki valamelyik szerencsés megyének jövendő préfet-jét, mikor ennek eszébe jutott, hogy Julien helyzetével foglalkozzék, dicsérje anyagi dolgokban való szerénységét stb. stb. Végre de Maugiron úr, miközben a legatyaibb módon ölelte magához, azt az ajánlatot tette neki, hogy hagyja ott de Rênal urat és lépjen be egy tisztviselőhöz, a kinek nevelni való gyermekei vannak és a ki, mint Fülöp király, nem annyira azért hálálkodik az égnek, hogy gyermekeket adott neki, mint inkább, hogy ezek Julien úr szomszédságában születtek. Nevelőjük nyolczszáz franc javadalmazásban részesülne, még pedig nem havi részletekben, a mi — jegyezte meg de

Maugiron úr — nem előkelő dolog, hanem negyedévenkénti beosztásban és mindig előre fizetve.

Most Julienen volt a sor, miután másfél óra óta únottan várta, hogy szólhasson. Válasza tökéletes volt, főként pedig hosszú, mint egy előterjesztés; mindent sejtetett és mégsem mondott semmit. Lehetett benne találni tiszteletet de Rênal úr, hódolatot a verrières-i közönség és hálát a kitűnő al-préfet iránt. És az al-préfet, csodálkozva, hogy magánál nagyobb jezsuitára talált, hiába próbálgatta, hogy valami határozott kijelentésre birja. Julien el volt ragadtatva az alkalomtól, hogy gyakorolja magát és más kifejezéseket használva, ujra kezdte válaszát. Soha még valamely ékesszóló miniszter, a ki el akarja ütni az ülés végét, mikor a kamara úgy látszik, mintha fölébredni készülne, nem mondott több szóval kevesebbet. De Maugiron úr alighogy távozott, Julienből kitört a nevetés. Hogy kihasználja jezsuita ügyességét, kilenczoldalas levelet írt de Rênal úrnak, melyben előadta, a mit neki mondtak és alázatosan tanácsát kérte. — És ez a zsivány meg sem mondta, hogy kinek a nevében tesz ajánlatot! Bizonyára Valenod úr lesz, a ki verrières-i számüzetésemben névtelen levelének az eredményét látja.

Miután a levelet elküldte, Julien elégedetten, mint a vadász, a ki egy szép őszi napon reggel hat órakor kiér a vadban bővelkedő síkságra, Chélan úrhoz indult, hogy tanácsot kérjen tőle. Mielőtt azonban eljutott volna a derék plébánoshoz, az ég, mely erre a napra kellemes eseményeket tartogatott számára, útjába sodorta Valenod urat, a ki előtt éppenséggel nem titkolta, hogy lelke föl van dúlva; az oly szegény fiúnak, mint ő, egészen a hivatásnak kell szentelnie magát, melyet az ég szivébe ültetett, de a hivatás magában még nem elegendő ebben a földi világban. Hogy méltóan munkálkodhassék az Úr szőllőjében és ne legyen teljesen méltatlan annyi tudós társhoz, kiképzésre van szüksége; két vajmi költséges esztendőt kell töltenie a besançon-i szemináriumban; elengedhetetlen tehát, hogy pénzt takarítson meg, a mi sokkal könyebben sikerülne, ha nyolczszáz francot kapna negyedévi részletekben, mint ha hatszázat kap, a

mit hónapról-hónapra elkölt. Másrészt az ég azzal, hogy a fiatal de Rênal-ok mellé állította és főként, hogy különös vonzódást sugallt beléje irántuk, nem arra figyelmezteti-e, hogy nem volna helyes, ha ezt a tisztséget odahagyná egy másiknak a kedvéért?

Julien oly tökélyre vitte az ékesszólás e fajtájában, mely a császárság idejének cselekvésbeli gyorsaságát helyettesítette, hogy végül már maga is únta beszédét hallgatni.

Hazatérve, Valenod úr egyik inasát találta ott, ünnepi libériába bújtatva, a ki az egész városban kereste egy meghívóval, mely a még aznapi ebédre szólt.

Julien sohasem járt ez embernél; néhány nap előtt is még másra sem gondolt, mint hogy mi módon botozhatná meg, a nélkül, hogy ezért a bíróság elé kerüljön. Noha az ebéd ideje egy órára volt téve, Julien illendőbbnek vélte, hogy már félegykor megjelenjen a szegényházi igazgató úr dolgozó szobájában. Valenod úr egész sereg iratcsomó között tette közszemlére fontos mivoltát. Tömött fekete barkója, bozontos üstöke, fején a félrehúzott görög sapka, óriási pipája, hímzett papucsa, a mellén keresztül-kasúl húzódó vastag aranylánc és minden egyéb fölszerelése a vidéki bankárnak, a ki nőhódítónak képzeli magát, Julien-t mitsem hatották meg; csak annál jobban gondolt a botütésekre, melyekkel neki tartozik.

Kérte, hogy bemutathassa hódolatát Valenod-nénak; öltözködött és nem fogadhatott. Cserébe jelen lehetett az igazgató úr felöltözésénél. Azután átmentek Valenod-néhoz, a ki könnyes szemekkel mutatta be neki gyermekeit. E hölgynek, a ki egyike volt Verrièresben a legtekintélyesebbeknek, férfiasan durva arcza volt, a melyet e nagy alkalomra pirosítóval kent be. Az egész anyai pathost kifejtette.

Julien de Rênal-néra gondolt. Gyanakodása miatt csak az olyan emlékek férkőzhettek hozzá, melyeket az ellentétek idéztek fel, de ezek egészen elérzékenyítették. Ezt a kedélyhangulatot még növelte a szegényházi igazgató úr lakásának a képe. Julien-nek meg kellett szemlélnie a berendezést. Minden pompás és új volt és min-

den bútordarabnak megemlítették az árát. Julien azonban az egészben valami nemtelent látott és mintha a lopott pénz szagát érezte volna. Mindenki, még a szolgák is, olybá látszottak, mint a kik el vannak szánva, hogy ne törődjenek a közmegvetéssel.

Jött az adótárnok, a közvetett jövedékek biztosa, a csendőrfőnök és még két-három más köztisztviselő, mindegyik a feleségével. Utánuk néhány gazdag liberális polgár. Jelentették, hogy tálalva van. Julien, a ki már amúgy is nagyon rosszul volt hangolva, arra gondolt, hogy az ebédlő falának túlsó oldalán szegény foglyok vannak, a kiknek az étel-adagját talán lecsípték, hogy legyen miből megfizetni ezt az izléstelen fényűzést, a mivel el akarják kápráztatni.

— E pillanatban talán szenvednek az éhségtől, — gondolta magában; — torka összeszorult, képtelen volt enni és beszélni is alig tudott. Egy negyedóra múlva még rosszabbra fordult a helyzet; néha-néha egy népies és, be kell vallani, kissé alszerű dal töredékei hallatszottak, melyet a menház valamelyik lakója énekelt. Valenod úr reánézett az egyik libériás inasra, a ki eltűnt és az éneklés csakhamar megszűnt. E pillanatban egy inas zöld pohárba rajnai bort öntött Julien-nek, miközben Valenodnénak volt gondja reá, hogy megtudja, e bor palaczkonként a hely színén kilencz francba kerül. Julien fölemelte zöld poharát és átszólt Valenod úrhoz:

— Már nem éneklik azt az útálatos dalt.

— Hogy az ördögbe is! meghiszem, hogy nem, — felelt diadalmasan az igazgató. — Csöndet parancsoltam a koldusoknak.

Ez túlságos sok volt Julien-nek; elsajátította környezetének modorát, de szíve még nem alkalmazkodott hozzájuk. Minden képmutatása ellenére is, a miben oly sokszor gyakorolta magát, nagy könnycseppet érzett alágördülni az arczán.

A zöld pohárral rejteni igyekezett ezt, de teljességgel képtelen volt, hogy becsületet szolgáltasson a rajnai bornak. — Meggátolják, hogy énekeljen! — szólt magában. — Oh! Istenem! és ezt te tűröd!

Szerencsére senki se vette észre illetlen ellágyulá-

sát. Az adótárnok reágyujtott egy királypárti dalra. A refrain zsivaja alatt, a mit karban énekeltek: — Ime tehát, — szólalt meg Julien lelkiismerete, — ez az a piszok gazdagság, a melyhez el fogsz jutni és a melyet csak ilyen áron és ilyen társaságban lehet majd élvezned! Lesz talán húszezer franc jövedelmed is, de meg kell tenned, hogy a míg habzsolod az ételeket, megakadályozd énekében a szegény foglyot; ebédeket fogsz adni a pénzen, a mivel meglopod nyomorúságos ellátását és ebéd alatt ő csak még szerencsétlenebb lesz! — Oh! Napoleon! mily szép volt a te idődben a csaták veszedelmei között emelkedni a magasba! De hogy gyáván a szánandók fájdalmát növelje az ember!

Bevallom, hogy a gyöngeség, a miről Julien e monologgal tanuságot tett, szegényes véleményt kelt bennem felőle. Méltó társa lehetne a sárga keztyűs összeesküvőknek, a kik egy nagy ország lét-módjának a megváltoztatását tervezik és nem akarják, hogy a legkisebb kis karczolásért is szemrehányást tehessenek maguknak.

Hirtelen visszaébresztették Julient szerepének tudatára. Nem azért hívták meg ebédre ily jó társaságba, hogy álmodozzék és egy szót se szóljon.

Egy nyugalomba vonult kék-festő gyáros, a besançon-i és az uzés-i akadémiák levelező tagja, az asztal túlsó végéről kérdést intézett hozzá, hogy vajon csakugyan oly mélyre hatolt-e az új-szövetség tanulmányozásában, mint a hogy' általában beszélik?

Egyszerre mély csönd támadt; csodálatosképpen a két akadémia túdós tagjának mindjárt volt a keze ügyében egy latin szövegü új-testamentum. Julien válasza után találomra fölolvasták egy mondat bekezdését. Ő folytatta: emlékezete hibátlanúl működött és a vendégek az ebéd-vég egész zajos kitörésével bámulták e csodát. Julien nézte a hölgyek sugárzó arczát; volt köztük néhány, a ki nem is látszott csúnyának. Leginkább az énekes kedvű adótárnok felesége keltette föl figyelmét.

— Valóban röstellem, — szólt reá nézve, — hogy ily hosszan beszélek latinul a hölgyek előtt. Ha Rubigneau úr — ez volt a két akadémia tagjának a neve — oly szíves volna, hogy fölolvas valamely latin monda-

tot, a helyett, hogy a szöveget folytatnám, meg fogom kisérelni, hogy hevenyészve lefordítsam. — E második vizsga betetőzte dicsőségét.

Volt a társaságban néhány vagyonos liberális polgár, a kik azonban, mint ösztöndíjakat nyerhető gyermekek szerencsés apái, a legutóbbi választások óta hirtelen megtértek. De Rênal úr azonban e finom politikai érzékre mutató jellemvonás ellenére is, sohasem hívta meg őket a házába. E derék emberek, a kik Julien-t csak híréből és onnan ismerték, hogy az ... i király bevonulásakor lóháton látták, voltak a leglármásabb bámulói. Vajon mikor fognak ez ostobák belefáradni a bibliai beszéd hallgatásába, melyből mitsem értenek? — gondolá. — Csakhogy ellenkezőleg: ez a stylus különlegességével mulattatta őket; nevettek rajta. Julien azonban belefáradt.

Mikor az óra hatot ütött, Julien nagy komolyan fölállott és Ligorio új theologiájának egy fejezetéről tett említést, a mit be kell tanulnia, hogy másnap fölmondja Chélin úrnak. Mert — tette hozzá tréfásan — az én mesterségem abból áll, hogy részint fölmondatok, részint fölmondok leczkéket.

Zajosan nevettek és csodálták; ilyen az elmésség, melynek Verrièresben keletje van. Julien már fölállt helyéről, az egész társaság fölemelkedett, ellenére az illendőségnek; ilyen uralma van a lángésznek. Valenod-né még egy negyedóráig tartóztatta Julien-t; el kellett viselnie, hogy a gyermekek fölmondják a katekizmusukat; a legfurcsább tévedéseket követték el, a melyeket csak ő vett észre. Nem iparkodott, hogy világosságot derítsen reájuk. Mennyire nem ismerik a vallásnak még a legelemibb törvényeit sem! — gondolta. Végre köszönt és azt hitte, most már elmenekülhet; de még La Fontaine egy meséjét kellett elszenvednie.

— Ez az író igen erkölcstelen — mondá Julien Valenod-nénak — egy bizonyos mese, mely Jean Chouart uramról szól, nevetséggel meri illetni azt, a mi legtiszteletreméltóbb. A legilletékesebb magyarázók nem győzik gáncsolni érte. — Julien távozása előtt négy-öt meghívást is kapott ebédre. — Ez a fiatal ember becsületére válik a megyének, — kiáltottak föl valamennyien fölvil-

lanyozva. Annyira mentek, hogy már valami községi segélyről beszéltek, a mely lehetővé tenné neki, hogy Párisban folytassa tanulmányait.

Mialatt az ebédlő visszhangzott e könnyelmű gondolattól, Julien sietve igyekezett a kapu felé. — Ah! csőcselék! csőcselék! — tört ki belőle halk hangon háromszor vagy négyszer egymásután, miközben élvezettel szívta a friss levegőt.

E pillanatban tökéletes aristokrata volt, ő, a kit oly hosszú ideig bántott a lenéző mosoly és a gőgös fölényesség, a mit de Rênal udvariaskodásának alapján észrevenni vélt. Nem tehette, hogy ne érezze az óriási különbséget. — Feledjük el, — szólt magában és útját folytatva, — hogy a szegény foglyoktól ellopott pénzről van szó, a kiket még énekelni se hagynak! Volt-e reá valaha is eset, hogy de Rênal úr megmondta vendégeinek minden palaczk bor árát, mit elébök adott? És ez a Valenod úr, javainak szüntelen fölsorolásában, ha a felesége jelen van, nem szólhat házáról, birtokáról stb., a nélkül, hogy úgy ne mondaná, a háza-d, a birtoko-d.

Ez a hölgy, a ki nyilván nagyon fogékony volt a birtoklás élvezete iránt, az ebéd folyamán útálatos jelenetet rögtönzött az egyik inassal, a ki eltört egy talpas poharat és megcsonkította az egyik tuczatot; és a szolga a legszemtelenebb módon felelgetett.

— Micsoda társaság! — mondá magában Julien. — Nem élnék köztük, még ha mind annak nekem adnák is a felét, a mit lopnak. Egy szép napon elárulnám magamat; nem tudnám visszafojtani a megvetést, a mit bennem támasztanak.

Pedig hát, de Rênal-né parancsa szerint, még több ilyen ebéden kellett jelen lennie; Julien divatba jött; megbocsátották neki a díszőrségi egyenruhát, vagy inkább: ez a meggondolatlanság volt az igazi oka sikerének. Csakhamar Verrières-ben másról sem volt szó, mint hogy ki fog győzni a versenyben és ki fogja elkaparítani a tudós ifjút de Rênal úrtól vagy a szegényház igazgatójától. Ezek az urak Maslon úrral együtt triumvirátust alkottak, mely már esztendők óta zsarnokoskodott a városon. Irígykedtek a polgármesterre, a liberálisoknak volt miért

panaszkodniok ellene; de hát végre is, nemesi családból származott és uraságra született; míg Valenod úr apja csak haszáz livres évjáradékot hagyott a fiának. Neki magának kellett megtennie az utat, mely a szánakozást keltő almazöld kabáttól, a mit ifjúságában mindenki ismert rajta, normandiai lovainak, aranyláncainak, Párisból hozatott ruháinak, egész jelen jólétének megirígyléséig vezette.

Ez előtte új világ sodrában Julien-nek úgy tetszett, mintha egy tisztességes emberre is bukkant volna; mérnök volt, Gros-nak hívták és jacobinus hírében állott. Minthogy Julien megfogadta, hogy nem mond mást, mint csak a mit maga is hamisnak tart, Gros úr felől kénytelen volt megmaradni a sejtelemnél. Vergy-ből nagy csomagokban érkeztek a dolgozatok. Azt a tanácsot kapta, hogy gyakran látogasson el az apjához, alkalmazkodott e szomorú kényszerűséghez. Szóval elég jól kiköszörűlte a hírét, mikor egy reggel nagy meglepetésére az ébresztette föl, hogy két kezet érzett a szemén.

De Rênal-né volt, a ki bejött a városba és a ki négyesével lépve át a lépcsőfokokat és lenthagyva a gyermekeket, a kik egy kedvencz nyúllal játszottak, melyet magukkal hoztak, egy perczczel ő előttük ért föl Julien szobájába. A pillanat gyönyörteljes volt, de nagyon rövid: de Rênal-né kiszökött, mikor a gyermekek fölértek a nyúllal, melyet meg akartak mutatni barátjuknak. Julien szívesen fogadta mindnyájukat, még a nyulat is. Úgy tetszett neki, mintha családjával volna viszontlátása; érezte, hogy szereti e gyermekeket és jól esik velök csevegnie. Csodálkozott hangjuk csengésén, apró tevés-vevésük egyszerűségén és nemességén; szüksége volt, hogy tisztára mossa képzeletét mindama közönséges viselkedési módoktól, mindama kellemetlen gondolatoktól, melyek között Verrières-ben élt. Folyton az elvétés miatt való aggodalom, folyton a fényűzés és a kínlódó nyomorúság. A kiknél ebédelt, pecsenye mellett oly közléseket tettek, melyek reájuk nézve megalázók, a hallgatónak undort keltők voltak.

— Maguknak, nemeseknek, igazuk van, ha ke-

vélyek, — mondá de Rênal-nénak. És elmesélte neki, hogy hány és mily ebédet kellett elszenvednie.

— Ön valósággal divatba jött! — És szívből nevetett a pirosítóra gondolva, melynek használatát Valenod-né mindannyiszor elengedhetetlennek vélte, valahányszor Julient várta. — Azt hiszem, pályázik az ön szívére, — tette hozzá.

A reggeli gyönyörűséges volt. A gyermekek jelenléte, bár látszólag feszélyező volt, valójában csak növelte a közös boldogságot. E szegény gyermekek nem tudták, miként mutassák ki örömüket, hogy Julient viszontláthatják. A cselédek nem mulasztották el elbeszélni nekik, hogy kétszáz frankkal többet kínáltak Juliennek, ha a kis Valenod-kat akarja nevelni.

A reggeli közepén Stanislas-Xavier, a ki még halovány volt a kiállott betegségtől, hirtelen megkérdezte az anyját, hogy mennyit ér ezüst tányérja és a serleg, a melyből iszik.

— Miért?

— El akarom adni és a pénzt Julien úrnak adom, hogy ne legyen becsapva, ha náluk marad.

Julien könnyes szemmel ölelte meg. Anyja valósággal sírva fakadt, miközben Julien, a ki Stanislast térdére ültette, megmagyarázta a kis fiúnak, hogy nem szabad a becsapni kifejezést használni, mert csak a cselédek szoktak így beszélni. Látva, hogy mily élvezetet okoz ezzel de Rênal-nénak, érdekes példákkal magyarázta, melyek a gyermekeket mulattatták, hogy mi a becsapás.

— Értem, — szólt Stanislas, — a becsapott ember olyan, mint a holló, a mely elég ostoba volt, hogy elejtse a sajtot, a mi azután a rókáé lett, a mely hízelkedett neki.

De Rênal-né túláradó örömében csókokkal borította gyermekeit, a minél kissé Julienre kellett támaszkodnia.

Egyszerre föltárult az ajtó; de Rênal úr volt. Szigorú és elégedetlen arczkifejezése különös ellentétben volt a gyöngéd örvendezéssel, melyet megjelenése elriasztott. De Rênal-né elsápadt; érezte, hogy képtelen volna bármit is tagadni. Julien vette át a szót és hangos beszéddel kezdte előadni a polgármester úrnak az ezüst-

serleg dolgát, hogy Stanislas el akarja azt adni. Meg volt győződve, hogy e történet rossz benyomást fog kelteni. De Rênal úr okos megszokásból már a puszta szóra, hogy: ezüst, — összeránczolta homlokát. E fémnek a fölemlitése, — szokta mondani, — mindig bevezetés valamely támadáshoz erszényem ellen.

Ám ezúttal nemcsak pénzérdekről volt szó, hanem gyanújának megerősödéséről is. A boldog hangulat, mely családját az ő távollétében eltöltötte, nem volt arra való, hogy megbékítsen egy embert, a ki annyira kényes hiúság uralma alatt állott. A hogy' felesége dicsérte a kedves és elmés módot, melylyel Julien új eszmékre vezette növendékeit:

— Igen! igen! tudom, — felelte, — gyűlöletessé tesz gyermekeim előtt; könnyű neki, hogy százszorta szeretetreméltóbb legyen hozzájuk, mint én, a ki végre is a parancsoló vagyok. E században minden arra irányúl hogy meggyűlöltessék a törvényes tekintélyt. Szegény Franczia ország!

De Rênal-né nem vesztegelt annál, hogy a fogadtatás árnyalatait vizsgálja, a miben férje részesítette. Lehetőség nyílt számára, hogy tizenkét órát Juliennel tölthessen. Tömérdek vásárlást kellett végeznie a városban és mindenáron a korcsmában akart ebédelni; férje mondhatott vagy tehetett bármit, nem tágított szándékától. A gyermekek el voltak ragadtatva a korcsmának már csak a nevétől is, melyet a modern szemérmeskedés oly élvezettel ejt ki.

De Rênal úr feleségét ott hagyta az első divatárúsboltban, melybe belépett és elment, hogy néhány látogatást tegyen. Még mogorvábban jött vissza, mint a milyen reggel volt; meg volt győződve, hogy az egész város vele és Juliennel foglalkozik. Valójában azonban még senki sem sejtette vele a közszájon forgó nyilatkozatok bántó részét. A mit a polgármester úrnak bemondtak, mind arra vonatkozott, hogy szerették volna tudni, megmarad-e nála Julien hatszáz francért vagy elfogadja-e a nyolczszázat, a mit a szegényházi igazgató úr kínál?

Az igazgató, a kivel de Rênal úr társaságban találkozott, hideg tartózkodásba burkolódzott. Ez a maga-

viselet nem volt ügyesség nélkül; vidéken az emberek nem igen szokták elhamarkodni a dolgot, a szenzációk oly ritkák, hogy alaposan ágyat vetnek nekik.

Valenod úr olyasféle volt, a mit Páristól száz mérföldnyire nyeglé-nek neveznek; durva és elkapatott természetü ember. A diadalmas mód, a miben 1815 óta élt, még megerősítette szép képességeit. Hogy úgy mondjuk, de Rênal úr fenhatósága alatt uralkodott Verrières-ben; de mert sokkal tevékenyebb volt és semmiért sem pirult, mindenbe beleelegyedett, szünet nélkül jött, ment, írt, beszélt, felejtve a megaláztatásokat és hiányával lévén minden személyes érzékenységnek, végre is elérte, hogy az egyházi hatóság szemében egyensúlyozta polgármesterének hitelét. Valenod úr körülbelül azt mondta a környék szatócsainak: adjátok ide közületek a két legostobábbat; a törvénytudóknak: jelöljétek ki a két legtudatlanabbat; az orvosoknak: nevezzétek meg a két legüresfejűbbet. Mikor azután minden foglalkozásból összegyűjtötte a legsilányabbakat, így szólt hozzájuk: kormányozzunk együtt.

Ez emberek viselkedése sértette de Rênal urat. Valenod úr durvaságát mi sem bánthatta, még a sok meghazudtolás se, a mivel a kis Maslon abbé éppenséggel nem fukarkodott vele szemben a nyilvánosság előtt.

E virágzás közepett azonban Valenod úrnak szüksége volt, hogy apró részlet-arczátlanságokkal biztosítsa magát a vastag igazságok ellen, a melyekről jól érezte, hogy mindenkinek joga van a fejére olvasni azokat. Az aggodalmak óta, melyeket Appert úr látogatása keltett benne, kettőzött tevékenységet fejtett ki. Háromszor volt Besançon-ban; minden posta több levelet vitt tőle; másokat ismeretlen emberekkel küldött, a kik éjszaka jöttek hozzá. Talán oktalanúl járt el, mikor az öreg Chélan plébánost megfosztatta állásától; ez erőszakos tette miatt ugyanis egynéhány számottevő ájtatos lélek mélységesen gonosz embernek tekintette. Másrészt e lépéssel tökéletes függésbe jutott de Frilair fővikárius úrtól, a minek igen sajátszerü megbizatások lettek az eredményei. Itt tartott politikájával, mikor engedett a csábí-

tásnak, hogy megírjon egy névtelen levelet. A zavar tetőzésére felesége kijelentette előtte, hogy Julient házába akarja venni; hiúsága ezzel a gondolattal volt eltelve.

Ilyen viszonyok között Valenod úr előre látta, hogy törésre kerül a dolog közte és régi szövetségese, de Rênal úr között. Hogy kemény szavakkal illeti, azzal nem törődött; de írhat Besançon-ba, sőt Párisba. Megtörténhetik, hogy valamelyik miniszter unokaöcscse hirtelen betoppan Verrières-be és átveszi a szegényház igazgatását. Valenod úr arra gondolt, hogy közeledni fog a liberalisokhoz: ezért hívott meg többeket közülök az ebédre, melyen Julien jelen volt. Erős támasztékot találhatott volna bennök a polgármesterrel szemben. Ám közbejöhettek a választások és nyilvánvaló volt, hogy a szegényház és az ellenzék mellett való szavazás nem férnek össze. E politikát de Rênalné, a ki nagyon jól átlátott rajta, akközben vázolta Juliennek, míg ez, karját nyújtva neki, miután egyik boltból a másikba vezette, lassanként kiért vele a Hűség útjára, a hol néhány boldog és majdnem oly nyugodt órát töltöttek, mint Vergy-ben.

Ez idő alatt Valenod úr azon mesterkedett, hogy elodázza a döntő jelenetet közte és régi főnöke között, olyformán, hogy ma merész föllépést tanúsított vele szemben. A rendszer ezen a napon bevált, de növelte a polgármester rosszkedvét.

Soha embert még a hiúság és mindannak a keveréke, a mi a kicsinyes pénzvágyban a legmaróbb és a legközönségesebb, oly nyomorúságos állapotba nem juttatott, mint a milyenben de Rênal úr volt, mikor belépett a korcsmába. Ellenben gyermekei soha még örvendezőbbek és vígabbak nem voltak. Ez az ellentét teljessé tette bántódottságát.

— A mint látom, fölösleges vagyok családomban! — szólt, a mikor belépett, oly hangon, melylyel imponálni akart.

Felelet helyett felesége félrevonta és kijelentette, hogy Julient okvetlenül el kell távolítani. A boldogság órái, melyeket vele töltött, visszaadták kellő fesztelenségét és határozottságát, hogy folytassa kivitelét a tervnek, melyet két hét óta szövögetett. A mi a szegény ver-

rières-i polgármester zavarát végképp teljessé tette, az volt, hogy tudta, mily nyiltan gúnyolódnak a városban a garashoz való ragaszkodása fölött. Valenod úr bőkezű volt, mint egy tolvaj, és a legutóbbi öt-hat gyüjtés alkalmával, a melyet a Szent József-kolostor, a Szent Szűz és a Szent Szentség congregatio stb. stb. javára rendeztek, nagyszerűen viselkedett.

A verrières-i és a környékbeli kurta-nemesek között, a kiket a gyüjtögető barátok adományaik szerint vettek lajstromba, de Rênal úr nevét nem egyszer látták az utolsó helyen. Hiába mondta, hogy ő nem keres semmit. A papság ebben a tárgyban nem érti a tréfát.

XXIII.

EGY KÖZTISZTVISELŐ BOSSZÚSÁGAI.

Il piacere di alzar la testa tutto l'anno, e ben pagato da certi quarti d'ora che bisogna passar.

Casti.

Hagyjuk azonban a kis embert kicsinyes aggodalmaival; miért is fogadott házába egy olyan férfit, a kinek helyén van a szíve, holott neki szolgalélek kellett volna? Miért nem választja meg jobban az embereit? A XIX. században a dolgok rendes menete az, hogy ha egy hatalmas és előkelő valakinek egy derék férfi akad az útjába, megöli, száműzi, bezáratja vagy úgy megalázza, hogy a másik elég ostoba és belehal a fájdalomba. Ezúttal véletlenül még nem a derék az, a ki szenved. A francziaországi kis városoknak és a választáson alapúló kormányrendszernek, mint például a new-yorki-nak az a nagy baja, hogy nem feledkezhetnek meg oly emberek létezésétől, a milyen de Rênal úr. Egy húszezer lakosu városban ezek az emberek csinálják a közvéleményt, már pedig alkotmányos országban a közvélemény rettenetes valami. A nemes érzésü, nagylelkü ember, a ki barátod lett volna, de a ki száz mérföldnyire

lakik, rólad való ítéletét városod közvéleményére alapítja, mely a véletlen folytán nemesi rangban született, gazdag és megállapodott ostobáknak a műve. Jaj annak, a ki kitűnik!

Az ebéd után de Rênal úr feleségével és gyermekeivel együtt nyomban visszautazott Vergy-be; harmadnap azonban Julien ismét Verrières-ben látta az egész családot.

Egy óra sem telt bele, mikor, nagy csodálkozására, észrevette, hogy de Rênal-né titkol valamit előle. Férjével beszélgetve elhallgatott, ha Julien odalépett hozzájuk és úgy látszott, mintha szinte kívánná, hogy távozzék. Julien nem várta be, hogy másodszor is értésére adja ezt. Fagyos és tartózkodó kifejezést öltött; de Rênal-né látta és nem igyekezett kimagyarázni a helyzetet. — Utódot talált volna helyettem? — gondolá Julien. — Tegnapelőtt még mily bizalmas volt velem! De hát mondják, hogy ilyenek a nagyvilági hölgyek. Mint a hogy a királyok is akkor legszívélyesebbek a miniszterhez, mikor ez hazatérve, asztalán találja az elbocsátó levelet.

Julien megjegyezte, hogy a beszélgetések folyamán, melyeket közeledtére hirtelen félbeszakítottak, gyakran történt említés egy nagy házról, mely a verrières-i községnek volt a tulajdona, régi, de tágas és kényelmes épület, szemben a templommal, a város legforgalmasabb részén. Mi köze lehet e háznak egy új szeretővel? — kérdé magában. Bosszúsan ismételgette magában I. Ferencz csinos kis versét, mely előtte újnak tetszett, mert még nem volt egy hónapja, hogy de Rênal-né megtanította reá. Ám akkor hány eskü, hány csók czáfolta meg a vers mindenik sorát:

Az asszony gyakran változik,
Bolond, ki benne megbizik.

De Rênal úr a postakocsival Besançon-ba ment. Erre az útra két óra alatt határozta el magát és nagyon fölindúltnak látszott. Mikor visszatért, egy nagy szürke papircsomagot vetett az asztalra.

— Itt van az az ostoba ügy, — mondá feleségének.

Egy óra múlva Julien azt látta, hogy a kiragasztó magával viszi a csomagot; izgatottan követte. Az első utczasarkon megtudom a titkot.

Türelmetlenül várakozott a kiragasztó mögött, a ki nagy ecsetjével a falragasz hátlapját kenegette. A hogy ki volt ragasztva, Julien kíváncsisága egy nagyon részletes hirdetményt pillantott meg, hogy azt a nagy és ódon épületet, melyről de Rênal úr és felesége között oly sokszor történt említés, a legtöbbet igérőnek bérbeadják. Az árlejtés másnap délután két órára volt kitűzve, a városház termében, a harmadik láng kialvásáig való időtartammal. Julien erős csalódást érzett; a határidőt kissé rövidnek találta; lehet-e, hogy minden érdeklődő ily gyorsan tudomást nyerjen a dologról? Egyébként azonban a hirdetmény, a mely két hét előttről volt keltezve és a melyet három különböző helyen figyelmesen végigolvasott, mi fölvilágosítást sem adott neki.

Elindult, hogy megnézze a bérbeadandó házat. A kapus, a ki nem vette észre közeledését, titokzatosan így szólt egy szomszédhoz:

— Hiába! hiába! kár a fáradságért. Maslon úr megigérte neki, hogy háromszáz francért megkapja; és a mikor a polgármester ellenkezni akart, de Frilair fővikárius úr útján egyenesen a püspökséghez fordúlt.

Julien odaérkezése láthatólag nagy zavarba hozta a két barátot, a kik többé egy szót sem szóltak.

Julien nem mulasztotta el az árlejtést. Nagy tömeg szorongott a fogyatékosan megvilágított teremben és tekintetükkel valamennyien sajátszerűen méregették egymást. A figyelem egy asztal felé irányult, a melyen egy óntányéron Julien három kis égő gyertyát vett észre.

— Háromszáz franc! — hangzott a kikiáltó szava.

— Háromszáz franc! Ez már mégse járja, — szólt egy ember halk hangon a szomszédjához. És Julien éppen kettőjük közt állott. — Nyolczszáznál is többet ér; én reáígérek.

— Akár a falnak beszélj. Mit érhetsz el, ha szembeszállsz Maslon úrral, Valenod úrral, a püspökkel, azzal a rettenetes de Frilair fővikáriussal és az egész bandával?

— Háromszázhúsz franc! — kiáltott a másik.

— Ostoba barom! — szólt a szomszédja. — És éppen itt van a polgármester egyik kémje, — tette hozzá Julienre mutatva.

Julien élénken hátrafordúlt, hogy megtorolja e kifejezést; de a két franche-comtéi ügyet se vetett reá. Hidegvérük őt is lecsillapította. E pillanatban a harmadik gyertya is kialudt és a kikáltó vontatott hangja kilencz évre az . . . i prefekturánál lévő de Saint-Giraud úrnak juttatta a házat — háromszáz harmincz francért.

Mihelyt a polgármester kiment a teremből, megindúlt a szapúlás. — Ime, Grogeot meggondolatlansága harmincz francot jövedelmezett a községnek, — mondá az egyik. — Csakhogy de Saint-Giraud úr — vetették ellen, — bosszút fog állani Grogeot-n, majd megérzi.

— Gazság! — szólt egy kövér ember, a ki baloldalt állt Julien-től, — egy ilyen házat, a melyért én nyolczszáz francot is megadtam volna és még akkor is jó vásárt kötöttem volna.

— Ugyan! — válaszolt egy liberális fiatal gyáros, — hát nem tartozik-e de Saint-Giraud úr a congregatiohoz? Nem kap-e mind a négy fia ösztöndíjat? Szegény! Csak úgy élhet meg, ha Verrières községe is ad neki ötszáz franc pótlékot, ez az egész.

— És hogy a polgármester nem tudta ezt megakadályozni! — jegyezte meg egy harmadik. — Mert igaz, hogy ő is a papokkal tart; de lopni, nem lop.

— Nem lop? — szólt egy másik. — Nem hát, hanem a szomszéd. Mindez közös ládába megy és az év végén megosztoznak. De itt a kis Sorel; menjünk.

Julien igen rosszkedvűen ért haza; de Rênal-nét nagyon leverten találta.

— Az árlejtésről jön? — kérdezte az asszony.

— Igen, és abban a szerencsében részesültem, hogy a polgármester úr kémjének néztek.

— Ha reám hallgat, elutazott volna.

E pillanatban megjelent de Rênal úr; igen komor volt. Az ebédnél egy szó sem hangzott. De Rênal úr meghagyta Juliennek, hogy a gyermekekkel együtt ő is térjen vissza Vergy-be; az úton mindnyájan szomorúak voltak. De Rênal-né vígasztalgatta férjét:

— Ne vegye a szívére, hisz már megszokhatta az ilyesmiket.

Este szótlanul ültek a tűzhely körül; csupán az égő bükkhasáb pattogása hangzott. A szomorúság ama perczeinek egyike volt ez, melyek a legszorosabban egybeforrt családokban is előfordúlnak. Az egyik gyermek örvendezve kiáltott:

— Csöngetnek! csöngetnek!

— Az ördögbe is! — kiáltott föl a polgármester, — ha de Saint-Giraud úr volna, a ki köszönet ürügye alatt utánam jött, hát fog hallani valamit; ez már mégis csak sok. Valenod szerez érdemeket és én kerülök rossz hírbe. Mit mondjak, ha azok az átkozott jakobinus ujságok reávetik magukat a dologra és aféle tutyi-mutyi alakot csinálnak belőlem?

E pillanatban a szolgát követve egy igen szemrevaló termetű, erős fekete barkójú ember lépett be.

— Polgármester úr, signor Geronimo vagyok. Ime egy levél, melyet de Beauvoisis lovag úr, a nápolyi követség attaché-ja elutazásomkor adott át az ön számára; csak kilencz napja, — tette hozzá signor Geronimo vidám arczczal és de Rênal-nét nézve. — Signor Beauvoisis, asszonyom, az ön unokatestvére és az én jó barátom, azt mondta, hogy ön tud olaszúl.

A nápolyi vendég jó kedve a szomorúan indult estét igen vidámmá változtatta. De Rênal-né mindenképen vacsorát akart neki adni. Fölverte az egész házat; minden áron feledtetni akarta Juliennel a kém elnevezést, mely ezen a napon kétszer hangzott a fülébe. Signor Geronimo híres énekes volt, bejáratos a jó társaságba és mindamellett igen vídám természetü, — oly tulajdonságok, melyek Francziaországban már nem férnek össze. A vacsora után egy kis duettino-t énekelt de Rénal-néval. Bájos történeteket mondott el. Éjfél után egy órakor a gyermekek még ellenszegültek, mikor Julien azt javasolta, hogy menjenek lefeküdni.

— Meséljen még, — szólt a legidősebb.

— Elmondom hát a magam történetét, signorino, — felelt signor Geronimo. — Nyolcz év előtt én is oly fiatal növendéke voltam a nápolyi conservatoriumnak,

mint ön, akarom mondani, annyi idős, mint ön; csakhogy én nem voltam oly szerencsés, hogy a szép Verrières város híres polgármesterének lettem volna a fia. — De Rênal úr fölsóhajtott e szóra és feleségére nézett.

— Signor Zingarelli, — folytatta a fiatal énekes, kissé túlozva kiejtésének idegenszerűségét, a mi hangos hahotára bírta a gyermekeket — signor Zingarelli nagyon szigoru mester volt. A conservatoriumban nem szerették; ő azonban azt akarta, hogy mindig úgy tegyenek, mintha szeretnék. A hányszor csak lehetett, kimentem a városba, a kis San-Carlino színházba jártam, a hol isteni zenét hallgattam; csakhogy, oh! egek! hogyan szerezzem össze a nyolcz sous-t, a mibe a földszinti jegy kerül? Óriási összeg! — szólt a gyerekekre nézve, a kik nevetésben törtek ki. — Signor Giovannone, a San-Carlino igazgatója hallott énekelni. Tizenhat éves voltam: Ez a gyerek valóságos kincs, — mondá.

— Akarod, barátom, hogy szerződtesselek? — kérdezte tőlem.

— És mit fizet?

— Havonként negyven tallért. Uraim, ez százhatvan franc. Azt hittem, a menyország nyílik meg előttem.

— De hát, — mondtam Giovannone-nek, — hogyan bírjuk reá a szigorú Zingarelli-t, hogy elengedjen?

— Lascia fare a me.

— Bizza reám! — kiáltott föl a legidősebb gyermek.

— Nagyon helyesen, kis uracskám. Signor Giovannone így szólt hozzám: — Caro, először is csináljunk egy csipetnyi szerződést. Aláírom: ő ad három tallért. Soha még csak nem is láttam ennyi pénzt. Azután elmondta, hogy mit kell tennem.

Másnap kihallgatást kértem a rettenetes signor Zingarelli-től. Vén inasa bebocsát hozzá.

— Mi kell, kölyök? — kérdé Zingarelli.

— Maestro, — mondom neki, — megbántam bűneimet; sohasem mászom át többé a conservatorium vasrácsán. Kettőzött szorgalommal fogok tanulni.

— Gazficzkó, ha nem félnék, hogy tönkreteszem a legszebb basszus hangot, a mit valaha hallottam, bezáratnálak, hogy két hétig kenyéren és vízen bőjtölj.

— Maestro, — feleltem, — minta-növendéke leszek az egész iskolának, credete a me. De egy kegyet kérek. Ha valaki jönne engedelmet kérni, hogy az intézeten kivül énekeljek, tagadja meg. Könyörgök, mondja, hogy nem engedheti meg.

— Ki az ördög jönne miattad, te hitványság? És azt hiszed, hogy amúgy is elengednélek a conservatoriumból? Talán tréfálni akarsz velem? Lódúlj, lódúlj! — kiáltott rúgásra irányítva a lábát — és eszedbe tartsd a börtönt, meg a koplalást.

Egy órával később signor Giovannone megérkezik az igazgatóhoz.

— Arra kérem, hogy segítsen megalapítani a szerencsémet, — szólt hozzá, — engedje át Geronimo-t. Ha színházamban énekel, még a télen férjhez adom a leányomat.

— Mit akarsz azzal a kölyökkel! — felelt Zingarelli. — Nem engedem; nem kapod meg; de meg különben is, még ha én beleegyezem is, ő nem akar elmenni a conservatoriumból. Épp az imént esküdött meg reá.

— No, ha csak az ő akaratán múlik a dolog, — szólt Giovannone komolyan, előhúzva zsebéből szerződésemet. — Carta Canta! — itt az aláírása.

Zingarellit elfutja a méreg és csönget: — Geronimot rögtön dobják ki a conservatóriumból! — kiáltja a dühtől fulladozva. — Engem tehát kicsapnak és én kaczagva állok odébb. Az este már a Moltiplico áriáját énekeltem. Polichinelle meg akar házasodni és az újjain számlálgatja, hogy mi mindenre lesz szüksége a háztartásban és e számolásban folyton botlik.

— Kérem, uram, énekelje el ezt nekünk, — szólt de Rênal-né.

Geronimo énekelt és valamennyien könnyeztek a nevetéstől. Éjfél után két óra volt már, mikor signor Geronimo aludni tért, miután az egész családot elbájolta kellemes modorával, szívélyességével és vidámságával.

Másnap de Rênal úr és a felesége ellátták levelekkel, melyekre a franczia udvarban lesz szüksége.

— Tehát mindenütt cselszövény a boldogúlás módja, — mondá Julien. — Ime, signor Geronimo, a ki

hatvanezer franc fizetéssel megy Londonba. A San-Carolino igazgatójának élelmessége nélkül talán tíz év is elmúlt volna, mire isteni hangját fölfedezik és csodálják... Hitemre, szívesebben volnék Geronimo, mint de Rênal. Igaz, hogy a társaságban nem bánnak vele oly tisztelettel; de viszont ment a bosszúságtól, hogy olyan árlejtéseket tartasson, mint a tegnapi, és vídám az élete.

Volt azonban valami, a mi csodálkozásba ejtette Julient: az az idő, a mit magányosan töltött Verrièresben, de Rênal úr házában, mintegy a boldogság korszaka volt számára. Az undor és a szomorú képzetek csak azokon az ebédeken támadtak föl benne, a melyekre meghívták; nem olvashatott, írhatott, gondolkodhatott-e háborítlanúl ebben a magányos házban? Ragyogó álmodozásából nem ragadta ki minden pillanatban a kegyetlen kényszerűség, hogy valamely alantas lélek működését tanulmányozza és ezt is a végből, hogy alakoskodással és szenteskedő szavakkal tévútra vezesse.

Ily közel volna hozzám a boldogság! . . . Az ily életmód nem kerül sokba; választhatok, hogy vagy nőül veszem Elisa kisasszonyt, vagy társa leszek Fouquénak . . . Csakhogy az utas is, a ki meredek hegyet mászott meg, leül a tetőn és nagy élvezetet talál a megpihenésben. Boldog volna-e, ha örökös pihenésre volna kénytelenítve?

De Rênalné végzetes gondolatokkal emésztette magát. Föltett szándéka ellenére is elmondta Juliennek az árlejtés összes körülményeit. Feledtetni fogja tehát velem minden eskümet! — gondolá.

Habozás nélkül föláldozta volna életét, hogy megmentse vele férjét, ha ezt veszélyben látta volna. Ama nemes és regényes lelkek közé tartozott, a kikben valamely nagylelkű cselekedet lehetőségének a megpillantása és a tett elmulasztása majdnem ugyanoly lelkiismeretfurdalást támaszt, mintha bűnt követtek volna el. Mindamellett voltak gyászos napok, a melyeken nem tudta elűzni magától annak a túláradó boldogságnak a képét, a miben része volna, ha, hirtelen özvegységre jutva, férjhez mehetne Julienhez.

Gyermekeit sokkal jobban szerette, mint tulajdon

apjuk; ezek, minden szigorúsága mellett is bálványozták Julient. De Rênal-né tudatában volt, hogy ha nőül menne Julienhez, el kellene hagynia Vergy-t, melynek árnyékos helyei oly kedvesek voltak neki. Elképzelte, hogy Párisban él, oly nevelést adva fiainak, hogy mindenki megcsodálja őket. Gyermekei, ő maga, Julien, mindnyájan tökéletesen boldogak volnának.

Különös következménye a házasságnak, a milyenné ezt a XIX. század tette! A házasélet unalma okvetlenül megöli a szerelmet, ha a szerelem megelőzte az egybekelést. És e mellett — mondá egy bölcsész — azokban az emberekben, a kik eléggé gazdagok, hogy ne kelljen dolgozniok, csakhamar mélységes unalmat fejleszt ki a nyugodalmas élvezetek iránt. És a nők között csak a rideg lelkűek azok, a kiket nem tesz fogékonynyá a szerelemre.

A bölcsész e megjegyzése előttem kimenti de Rênal-nét; de nem mentette ki a verrières-iek előtt is; a nélkül, hogy de Rênal-né sejtette volna, az egész város egyébbel sem foglalkozott, mint az ő botrányos szerelmével. E nagy eset folytán ez őszszel Verrières-ben kevesebbet unatkoztak az emberek, mint máskor.

Az ősz, a tél egy része vajmi gyorsan múlt el. Oda kellett hagyni a vergy-i ligeteket. A verrières-i jó társaság kezdett megbotránkozni, hogy sujtoló ítéletei oly kevés hatással voltak de Rênal úrra. Egy hét sem telt bele és tekintélyes nőszemélyek, a kik életmódjuk komolyságáért az ily küldetések betöltésének élvezetével kárpótolják magukat, a legkínzóbb gyanúra ösztökélték, de a legóvatosabb kifejezések nyelvén.

Valenod úr, a ki nagyon résen állt, Elisát egy nemesi és igen tekintélyes családban helyezte el, a hol öt nő volt. Elisa — mint maga mondá — attól tartva, hogy a télre nem kap állást, e családnál csak két harmadrész annyi fizetést kért, mint a mennyit a polgármester úrnál kapott. A leánynak magamagától az a kitünő gondolata támadt, hogy elment gyónni az egykori plébánoshoz: Chélan úrhoz és nyomban utána az újhoz, a kiknek azután ily módon részletesen kitálalta Julien szerelmi dolgait.

Megérkezése után másnap reggel hat órakor Chélan abbé elhívatta Julient.

— Nem kérdezek semmit, — szólt hozzá — és kérlek, sőt szükség esetén parancsolom, hogy ne is szólj semmit, de követelem, hogy három napon belül vagy belépsz a besançoni szemináriumba vagy pedig Fouqué barátodhoz mégy, a ki még mindig kész, hogy fényes sorsot biztosítson számodra. Mindenre gondoltam, mindent elintéztem, de el kell utaznod és egy év előtt nem térhetsz vissza Verrières-be.

Julien nem felelt, azon gondolkozott, hogy sértve kell-e éreznie magát becsületében a gondoskodás miatt, melyet Chélan úr, a ki végre is nem az apja, iránta tanusít.

— Holnap ilyentájban lesz szerencsém közölni önnel elhatározásomat, — mondá végre a papnak.

Chélan úr, a ki arra számított, hogy erősen fölébe kerekedik egy ily fiatal embernek, hosszan beszélt. A legnagyobb alázat testtartásával és arczkifejezésével vértezve, Julien egy hangot sem szólt.

Végre mehetett és sietett haza, hogy értesítse de Rênal-nét, a kit kétségbeesve talált. Férje az imént bizonyos nyiltsággal beszélt vele. Jellemének eredendő gyöngesége, melyet a besançoni örökség kilátása táplált, arra az elhatározásra bírta, hogy feleségét teljesen ártatlannak tekintse. Fölfedte előtte, mily különös forrongásban találta Verrières közvéleményét. Az embereknek nincs igazuk, az irígyek félrevezették őket, de mit lehet tenni?

De Rênal-né egy perczre abban a képzelgésben volt, hogy Julien elfogadhatja Valenod úr ajánlatát és Verrières-ben maradhat. Csakhogy már nem volt az az egyszerű és félénk nő, a ki a múlt évben; végzetes szenvedélye, lelkiismeretfurdalásai éleslátóvá tették. Miközben férjét hallgatta, csakhamar reászakadt a fájdalom, a mikor önmaga bizonyította be magának, hogy legalább egy időre a válás elengedhetetlen. — Tőlem távol Julien visszaesik nagyravágyó tervezgetésébe, a mi oly természetes annál, a kinek semmije sincs. És én, nagy Isten! én oly gazdag vagyok! és oly hiába boldogságom javára!

El fog feledni. A mily szeretetre méltó, szeretni fogják, szeretni fog. Oh! én boldogtalan . . . Szabad-e panaszt emelnem? Az ég igazságos, nem szerettem meg az érdemet, hogy én vetek véget a bűnnek, elveszi eszemet. Csak rajtam állott, hogy Elisát megvesztegessem, mi sem lett volna könnyebb. Egy perczig sem gondolkoztam, a szerelem balga képzelődései betöltötték minden időmet. Pirúlnom kell.

Julient meglepte, hogy mikor elutazásának rettenetes hírét de Rênal-néval közölte, nem találkozott a legkisebb ellenvetéssel sem. Látszott az asszonyon az erőlködés, hogy visszafojtsa könnyeit.

— Szilárdnak kell lennünk, barátom. — Hajából le vágott egy fürtöt. — Nem tudom, mi lesz velem, — szólt Juliennek, — de ha meghalok, ígérd meg, hogy sohasem fogsz megfeledkezni gyermekeimről. Közel hozzájuk vagy távol tőlük, igyekezz, hogy derék emberekké tedd őket. Ha újra kitör a forradalom, az összes nemeseket lemészárolják, atyjuk talán kénytelen lesz menekülni annak a parasztnak az esete miatt, kit a háztetőn öltek meg. Őrködj a család fölött . . . Nyújts kezet. Isten veled, barátom! Ezek a végső pillanatok. Ha ezen a nagy megpróbáltatáson túl leszek, reményiem, lesz az emberekkel szemben annyi bátorságom, hogy jó híremre gondoljak.

Julien kétségbeesést várt. E búcsúszók egyszerűsége meghatotta.

— Nem, nem nyugszom bele e búcsúzásba. Elmegyek; ők így akarják és így akarja ön is. De elutazásom után a harmadik éjjel itt leszek önnél.

De Rênal-né léte egyszerre megváltozott. Julien tehát mégis szereti, minthogy önmagától támadt benne a viszontlátás gondolata! Szörnyű fájdalma a legélénkebb örömbe csapott át, a milyet még sohasem érzett. Minden könnyűnek tűnt föl előtte. A bizonyosság, hogy viszontlátja barátját, elvette e végső perczektől mindazt, a mi marczangoló volt bennök. De Rênal-né viselkedése épp úgy, mint arczkifejezése e pillanattól fogva nemes, határozott és tökéletesen illendőséges volt.

Csakhamar megjött de Rênal úr; magán kívül volt. Végre szólt feleségének a névtelen levél felől, a melyet két hónap előtt kapott.

— Elviszem a kaszinóba, hadd lássa mindenki, hogy az az alávaló Valenod írta, a kit én vettem a szekérre, hogy Verrières egyik leggazdagabb embere legyen belőle. Nyilvánosan meg fogom szégyeníteni és azután megverekszem vele.

— Nagy Isten! özvegy lehetnék, — gondolá de Rênal-né, de nyomban így szólt magában:

— Ha nem akadályozom meg ezt a párbajt, amint-hogy bizonyára módomban van megakadályozni, én leszek férjem gyilkosa.

Soha még ily ügyesen nem legyezgette férje hiúságát. Két óra se telt belé, és meggyőzte, még pedig olyan érvekkel, a melyeket mindig vele találtatott meg, hogy nagyobb barátságot kell mutatnia Valenod úr iránt, mint bármikor, sőt hogy Elisát is vissza kell fogadniok. De Rênal-né csak sok bátorság árán tudta magát rászánni, hogy viszontlássa ezt a leányt, minden szerencsétlenségének okozóját. Ezt a gondolatot azonban Julien sugalmazta neki.

Végre, miután háromszor vagy négyszer is letért a kijelölt útról, de Rênal úr magamagától eljutott a pénzügyi tekintetben vajmi kínos belátásig, hogy reánézve az volna a legkellemetlenebb, ha Julien az egész Verrières-t betöltő e forrongás és pletykázás közepett ott maradna, mint Valenod úr gyermekeinek nevelője. Julien-nek a nyilvánvaló érdek azt tanácsolta, hogy fogadja el a szegényház igazgatójának ajánlatát. De Rênal úr tekintélyére nézve ellenben fontos volt, hogy Julien távozzék el Verrières-ből és lépjen be vagy a besançon-i vagy a dijon-i szemináriumba. Ámde miként bírják rá erre és azután miből fedezze a költségeket?

A fenyegető pénzáldozat de Rênal urat még kétségbeesettebbé tette, mint a milyen a felesége volt. A mi ez utóbbit illeti, e tárgyalás után mintegy annak a bátor lénynek a helyzetében volt, a ki belefáradva az életbe, egy adag belladonnát vett be; immár, úgyszólván, csak

gépiesen cselekszik és nem érdekli semmi. Így történt a haldokló XIV. Lajossal, hogy azt mondta: „Mikor király voltam.“ Bámulatra méltó nyilatkozat!

Másnap kora reggel de Rênal úr névtelen levelet kapott. A legsértőbb hangnemben volt írva. Minden sora hemzsegett a helyzetére alkalmazható legdurvább kifejezésektől. Valamely irígykedő alárendeltjének volt a műve. E levél visszavezette a Valenod úrral való párbaj gondolatához. Bátorsága csakhamar a rögtöni kivitel elhatározásáig fokozódott. Egyedül távozott hazulról és a puskaműveshez ment, hogy pisztolyokat vásároljon, melyeket megtöltetett.

— Felőlem, — szólt magában, — visszatérhet akár Napoleon császár szigorú kormányzása is, akkor sem vethetnek szememre egy garast sem. Legföljebb szemet húnytam; de van a fiókomban néhány kitünő levél, a mely fölhatalmazott erre.

De Rênal-nét megijesztette férje hideg haragja, föltidézte benne az özvegység végzetes gondolatát, melyet oly nehezen tudott elhárítani magától. Bezárkózott férjével. Órák hosszat beszélt neki hiába, az újabb névtelen levél eltökéltté tette. Végre sikerült a bátorságot, hogy Valenod urat pofon üsse, átfordítania arra, hogy adjon egy évre hatszáz francot Juliennek a szemináriumi költségek fedezésére. De Rênal úr, ezerszer is elátkozva a napot, melyen az a gyászos ötlete támadt, hogy nevelőt vegyen a házába, feledte a névtelen levelet.

Némi vígasztalást talált egy gondolatban, a mit nem mondott meg feleségének: azt remélte, hogy ügyes módon és a fiatal ember regényes eszméinek a segítségével reá fogja bírni, hogy kisebb összegért is visszautasítsa Valenod úr ajánlatát.

De Rênal-nénak sokkal nagyobb fáradságába került, a míg bebizonyíthatta Juliennek, hogy ha férje érdekében áldozatúl dob egy nyolczszáz francos állást, melyet a szegényház igazgatója nyíltan fölajánlott neki, szégyenkezés nélkül fogadhat el kárpótlást.

— Csakhogy, — mondá egyre Julien, — soha, egy perczre se gondoltam reá, hogy elfogadjam ezt az ajánl-

latot. Ön mellett túlságosan megszoktam az úri életmódot, ez emberek durvasága megölne.

A kegyetlen szükség vaskeze meghajlásra bírta Julien akaratát. Kevélysége úgy képzeltette vele, hogy az összeget, a mit a verrières-i polgármester ajánl neki, csak kölcsönképpen fogadja el és hogy adóslevelet ad róla, a mely szerint öt év múlva kamatostól visszafizeti.

De Rênal-nénak mindig volt néhány ezer francja elrejtve a kis hegyi barlangban.

Remegve és jól érezve, hogy haragos visszautasítás lesz a felelet, fölajánlotta a pénzt Juliennek.

— Azt akarja, — szólt Julien, — hogy szerelmünknek gyalázatos legyen az emléke?

Végre Julien elhagyta Verrières-t. De Rênal úr vajmi boldog volt; a végzetes pillanatban, mikor a pénzt át kellett volna venni, ez áldozat túlságos nagynak bizonyult Julien számára. Kereken visszautasította. De Rênal úr könnyes szemekkel ugrott a nyakába. Julien bizonyítványt kért jó magaviseletéről és de Rênal úr elragadtatásában alig talált eléggé föllengző kifejezéseket, melyekkel Julien magaviseletét dicsőítse. Hősünknek öt arany megtakarított pénze volt és úgy számított, hogy ugyanennyit fog kölcsönkérni Fouquétől is.

Nagyon meg volt hatva. Azonban egy mérföldnyire Verrières-től, hol annyi szerelmet hagyott maga mögött, már nem gondolt másra, mint csak a boldogságra, hogy egy székhelyet, egy nagy harczos várost fog látni, a milyen Besançon.

E három napi rövid távollét alatt de Rênal-né a szerelem egyik legkegyetlenebb csalódásában élt. Állapota tűrhető volt, mert közte és a végső csapás között ott volt az utolsó találkozás, melyet Julien ígért neki. Számlálta az órákat, a perczeket, melyek elválasztják ettől. Végre a harmadik nap éjjelén meghallotta a távolból a megbeszélt jeladást. Ezer veszedelem kijátszása után Julien előtte állott.

E pillanattól fogva csak egy gondolata volt: utóljára látom. Nemhogy barátja gyöngédségeit viszonozta volna, majdnem olyan volt, mint egy élettelen holttest.

Ha erőt véve magán azt mondta neki, hogy szereti, oly elfogódott hangon tette ezt, a mely csaknem az ellenkezőjét bizonyította. Semmi sem tudta elvonni az örök válás kegyetlen gondolatától. A gyanakvó Julien egy pillanatra azt hitte, hogy már elfeledte. Sértődött szavaira csak némán alágördülő nagy könycseppek és szinte görcsös kézszorítások válaszoltak.

— De hát, nagy Isten, hogyan higyjek önnek? — felelt Julien, barátnője hideg tiltakozásaira. — Dervillené iránt egy közönséges látogatáson is százszor több őszinte barátságot tanusított.

De Rênal-né, mintha megkövült volna, nem tudott válaszolni.

— Lehetetlen nagyobb boldogtalanság, mint az enyém . . . Reménylem, meghalok . . . Érzem, hogy szívem megdermed . . .

Ezek voltak a leghosszabb válaszok, a miket Julien ki tudott csikarni belőle.

Mikor a hajnalhasadás nem engedte tovább halogatni a távozást, de Rênal-né könnyei egészen kiapadtak. Szó nélkül, csókjait nem viszonozva, nézte, mint erősít Julien egy szál kötelet az ablak vasára. Julien hiába mondá neki:

— Elérkezett tehát, a mit annyira óhajtott. Ezentúl lelkiismeretfurdalás nélkül fog élni. Nem lesz oka, hogy gyermekeinek minden kis rosszúllétében halált lásson.

— Sajnálom, hogy nem ölelhette meg Stanislas-t, — felelt de Rênal-né hidegen.

Julient mély csodálkozásra indította ez élő holttetem hideg ölelése; több mérföldön át másra sem tudott gondolni. Lelke elszorult és mielőtt átjutott a hegyen, a meddig a verrières-i harangtorony ellátszott, gyakran nézett vissza.

XXIV.

EGY SZÉKVÁROS.

Mily zaj és mily sok siető ember! hány, a jövőt illető eszme egy húsz éves főben! mily elszórakozás a szerelemtől!

Barnave.

Végre egy távoli hegyen fekete falakat pillantott meg: a besançon-i fellegvár volt. — Mily különbség volna reám nézve, — szólt fölsóhajtva, — ha úgy léphetnék e harczi városba, mint hadnagy valamelyik ezredben, a mely védelmezésével van megbízva!

Besançon nemcsak Franciaország egyik legcsinosabb városa, de bővelkedik derék és eszes emberekben is. Julien azonban csak egyszerű parasztfiú volt és nem volt módja, hogy az érdemesek közelébe jusson.

Fouqué-nál polgári ruhát vett magára és ebben az öltözetben haladt át a felvonó hídon. Eltelve az 1674-iki ostrom történetével, mielőtt a szemináriumba zárta volna magát, meg akarta nézni a fellegvár bástyáit. Kétszer vagy háromszor is veszélyben forgott, hogy az őr letartóztatja; olyan területekre lépett, melyeket a katonai lángész elzár a közönség elől, hogy évenként tizenkét vagy tizenöt franc ára szénát adhasson el.

A falak magassága, az árkok mélysége, az ágyúk rettenetes képe órák hosszat foglalkoztatták Julien csodálatát, mígnem a boulevard-ra jutott, a nagy kávéház elé. Mozdulatlan maradt a bámulattól; hiába olvasta két óriási ajtó fölött nagy betűkből a „Kávéház" szót, nem tudott hinni szemeinek. Erőt vett félénkségén; be mert lépni és egy harmincz vagy negyven láb hosszú teremben találta magát, mely legalább is húsz láb magas volt. Ez a nap az elragadtatások napja volt.

Két játszma billiárd volt folyamatban. A pinczérek hangosan kiáltva jelezték a lökéseket; a játszók ide-oda iramodtak a billiárdasztalok körül, a nézők sokasága kö-

zepett. Mindnyájuk szája dohányfüst gomolyokat eregetett, melyek kékes felhőbe burkolták őket. Ez emberek magas termete, kerek válla, súlyos lépte, hatalmas barkójuk, a hosszú kabátok, melyeket viseltek, mind magukra vonták Julien figyelmét. A hajdani Bisontinum e nemes gyermekei nem tudtak másként beszélni, mint csak kiabálva; rettenetes harczosoknak látszottak. Julien mozdulatlanul állt a bámulattól; arra gondolt, mily óriási és mily pompás az olyan nagy székváros, mint Besançon. Nem érzett magában bátorságot, hogy egy csésze kávét kérjen egyikétől ama kevély tekintetű uraknak, a kik a billiárd-lökések számát kiáltották.

A pénztáros kisasszony azonban észrevette a kecses kis fiatal vidékit, a ki három lépésre a kályhától, kis csomagját a hóna alá tartva, a király szép kékre festett gipsz mellszobrát szemlélte. E kisasszony, magas termetü, igen jó növésü és a kávéház érdeméhez méltón kiöltözött franche-comtéi leány, halk hangon, melylyel azt czélozta, hogy csak Julien hallja, kétszer is szólt már neki: — Uram! uram! — Julien gyöngéd nézésü nagy kék szemet pillantott meg és látta, hogy hozzá szólnak.

Élénken a pénztár és a szép leány felé indúlt, mintha harczba menne. Hirtelen mozdúlatában elejtette a csomagját.

Mily sajnálkozást kelthet e mi falusink a fiatal párisi diákokban, a kik tizenöt éves korukban már oly előkelően tudnak belépni a kávéházba? Csakhogy e gyermekek, a kik tizenöt éves korukban oly csiszolt formájúak, tizennyolcz éves korukban közönségesekké válnak. A szenvedélyes félénkség, a mit a vidéken talál az ember, néha leküzdésre jut és akkor megtanít akarni. E szép fiatal leányhoz közeledve, a ki kegyes volt őt megszólítani: — Meg kell neki mondanom az igazat, — gondolá Julien, a kit a félénkség legyőzésének szüksége bátorrá tett.

— Asszonyom, életemben most vagyok először Besançon-ban; szeretnék pénzemért egy darab kenyeret és egy csésze kávét kapni.

A kisasszony kissé elmosolyodott, utána elpirúlt: félt, hogy e csinos fiatal ember a billiárdozók gúnyos

figyelnének és tréfálkozásainak lesz a tárgya. Elriasztanák és többé nem jönne ide.

— Üljön ide, a közelembe, — szólt egy márványasztalra mutatva, melyet a terembe beszögellő óriási mahagoni pénztár-asztal majdnem egészen eltakart.

A kisasszony kihajolt az asztal mögül, a mi alkalmul szolgált, hogy remek derekat láttasson. Julien észrevette; gondolatai azonnal megváltoztak. A szép kisasszony egy csészét, czukrot és egy zsemlyét helyezett elébe. Habozott, hogy pinczért szólítson a kávé miatt, megértve, hogy e pinczér odajövetele véget vetne a Juliennel való kettesben maradásnak.

Julien elgondolkozva, összehasonlításokat tett e vídám és szőke szépség, meg bizonyos emlékek között, melyek gyakran háborgatták. A hogy a szenvedélyre gondolt, melynek ő volt a tárgya, majdnem minden félénkségét levetkezte. A szép kisasszonynak csak egy pillanat volt a rendelkezésére; igyekezett olvasni Julien szemében.

— Ez a pipafüst kaparja a torkát, jöjjön ide reggelizni holnap nyolcz óra előtt; akkor csaknem egyedül vagyok.

— Mi a neve? — kérdé Julien a földerült félénkség czirógató mosolyával.

— Binet Amanda.

— Megengedi, hogy egy óra múlva egy kis csomagot küldjek önnek, ekkorát, mint ez?

A szép Amanda pár pillanatig gondolkozott.

— Vigyáznak reám: a mit kér, még gyanúba hozhat; azonban fölírom a czímemet egy lap papirra, a mit azután ragasszon a csomagra. Csak küldje el bátran.

— Engem Sorel Juliennek hívnak, — szólt a fiatal ember; — nincs Besançonban se rokonom, se ismerősöm.

— Ah! értem, — szólt a leány örvendezve, — azért jött, hogy jogot tanuljon.

— Sajnos! nem, — felelt Julien; — a szemináriumba küldtek.

Amanda vonásait a legteljesebb csüggedés simította

el; előszólított egy pinczért: most már volt bátorsága. A pinczér kávét öntött Juliennek, a nélkül, hogy reá nézett volna.

Amanda pénzt tett a fiókba; Julien büszke volt, hogy mert beszélni: az egyik billiárd-asztalnál vitatkoztak. A játszók kiabálása és feleselése, melytől visszhangzott az óriási terem, oly zajt vert, hogy Julien ámulva hallgatta. Amanda álmodozva ült és lesütötte szemét.

— Ha akarja, kisasszony, — szólt hirtelen Julien biztos hangon, — azt fogom mondani, hogy unokafivére vagyok.

Ez a határozott modor tetszett Amandának. — Ez nem valami semmi ember, — gondolá. És sebesen, a nélkül, hogy reá nézett volna, mert szeme azzal volt elfoglalva, hogy lássa, nem közeledik-e valaki a pénztárhoz, azt mondta neki:

— Én Genlis-ből való vagyok, Dijon mellől; mondja, hogy ön is Genlis-ből való és anyámnak unokaöcscse.

— Nem fogom elfelejteni.

— A papnövendék urak nyáron minden csütörtök délután öt órakor erre haladnak el a kávéház előtt.

— Ha gondol reám, mikor erre megyek, tartson a kezében egy ibolyacsokrot.

Amanda csodálkozó pillantással nézett reá; ez a tekintet a vakmerőségig fokozta Julien bátorságát; mindamellett azonban mélyen elpirult, a mikor mondta:

— Érzem, hogy a leghevesebb szenvedélylyel szeretem.

— Halkabban beszéljen, — felelt a leány réműlt arczczal.

Julien iparkodott visszaemlékezni azokra a mondásokra, melyeket az *Új Heloise* egy csonka kötetében Vergy-ben olvasott. Emlékezőtehetsége kitűnően bevált; tíz perczen át szavalta az *Új Heloise*-t Amandának, a ki el volt bájolva; bátorsága boldoggá tette Julient, mikor egyszerre a szép franche-comtéi leány arcza jeges kifejezést öltött. Egyik szeretője jelent meg a kávéház ajtajában.

Fütyörészve és felső testét ringatva közeledett a pénztár felé; ránézett Julienre. Ennek a képzelme, mely mindig a végletekben járt, rögtön a párbaj gondolatával volt tele. Erősen elhalványodott, csészéjét arrább tolta, elszánt arczkifejezést öltött és nagy figyelemmel nézte vetélytársát. Mikor ez a vetélytárs lehajtotta fejét, hogy otthonosan egy pohár pálinkát töltsön magának a pénztár-asztalon, Amanda egy tekintettel reáparancsolt Julienre, hogy süsse le a szemét. Engedelmeskedett és két perczen által mozdulatlanúl ült a helyén, sáppadtan, eltökélve és csak arra gondolva, a mi következni fog; e pillanatban valóban szépen viselkedett. A vetélytárs elcsodálkozott Julien szemén; azután egy hajtással kiürítve a pohár pálinkát, valamit szólt Amandának, kezét hosszú kabátjának a zsebeibe mélyesztette és fütyörészve és Julienre nézve az egyik billiárd-asztalhoz tartott. Julien a haragtól elöntve fölállt; de nem tudta, hogy miként kössön belé. Kis csomagját letette és oly henczegőn, a hogy' csak kitelt tőle, a billiárd-asztal felé indúlt.

Az okosság hiába mondta neki: Rögtön párbajjal kezdeni annyit jelent, hogy befellegzett az egyházi pályafutásnak.

— Nem törődöm vele, de legalább nem mondhatják, hogy szemtelenkedni engedtem magammal.

Amanda látta bátorságát; kedves ellentétben volt gyermeki modorával; rögtön jobban tetszett neki, mint a hosszú kabátos, magas fiatal ember. Fölkelt helyéből és úgy téve, mintha egy arramenő után nézne, gyorsan közéje és a billiárd-asztal közé állt.

— Nehogy görbén nézzen erre az úrra; a sógorom.

— Mit törődöm vele? Reám nézett.

— Szerencsétlenné akar tenni? Hát persze, hogy megnézte önt, sőt talán beszélni is fog önnel. Azt mondtam neki, hogy ön anyám egyik rokona és hogy Genlisből jön. Ő franche-comtéi és Burgundia felé sohasem járt Dôle-on túl; bátran mondhat neki, a mit akar.

Julien még tétovázott, mire a leány, a kinek képzelmét a pénztáros-kisasszonyi foglalkozás termékenynyé tette a hazudozásban, hozzátette:

— Mindenesetre reánézett önre, mert éppen kérdezte tőlem, hogy kicsoda ön; igen összeférő természetű ember, nem akarta megsérteni.

Julien tekintete követte az állítólagos ságort; látta, a mint beáll a távolabbi billiárd-asztalnál a játszók közé. Hallotta durva hangját, a mint fenyegetően elkiáltotta magát: — Én következem. — Julien élénken oldalvást fordult Amandától és egy lépést tett a billiárdozók felé. Amanda megragadta a karját:

— Előbb jöjjön és fizessen, — szólt hozzá.

— Igaza van, — gondolá Julien; — fél, hogy fizetés nélkül megyek el. Amanda épp oly izgatott volt, mint ő és arczát pirosság lepte el; oly lassan adott vissza a pénzből, a hogy' csak lehetett, miközben halk hangon ismételgette:

— Rögtön távozzék el a kávéházból, vagy nem szeretem többé; pedig nagyon szeretem.

Julien csakugyan távozott, de lassú léptekkel. — Nem kötelességem-e — kérdezgette magában, — hogy most meg én nézzem végig ezt a goromba alakot? Ez a határozatlanság több, mint egy óráig ott tartóztatta a boulevard-on, a kávéház előtt; várta, hogy kijöjjön az az ember. Ez azonban nem jelentkezett és Julien elment.

Mindössze néhány óra óta volt még csak Besançon-ban és máris akadt, a miért önvádat érezzen. Egykor régen az öreg tábori sebész köszvénye ellenére is adott neki néhány vívóleczkét; ez volt az egész tudomány, a mire Julien haragja támaszkodhatott. Ez azonban mitsem zavarta volna, csak tudná, hogy miként lehet összeveszni pofon nélkül, már pedig, ha verekedésre kerül a sor, ellenfele, a ki hozzá képest óriás, megverné és a földre teperné.

— Az olyan szegény ördögnek, mint én, a kinek nincs se pártfogója, se pénze, a szemináriumban nem sokban különbözik a börtöntől; valami fogadót kell keresnem, a hol levessem e polgári öltözetet és magamra öltsem fekete ruhámat. Ha egyszer-másszor sikerül pár órára kijutnom a szemináriumból, polgári öltözetben könnyen módját ejthetem, hogy fölkeressem Amanda kis-

asszonyt. Ez az okoskodás kifogástalan volt; de Julien akárhány fogadó előtt haladt is el, egyikbe se mert belépni.

Végre, mikor már másodszor ment el a Követekhez címzett szálloda előtt, nyugtalan pillantása egy kövér, még eléggé fiatal, pirospozsgás, szíves és vídám képü asszony szemével találkozott. Odalépett hozzá és elmondta, mi járatban van.

— Hogyne, aranyos kis tisztelendő úr, — mondá a Követek fogadósnéja, — megőrzöm én a ruháit, sőt gyakran ki is fogom poroltatni. A mai világban nem szabad a posztóruhát szellőztetés nélkül hagyni. — Előkeresett egy kulcsot és maga vezette Julient egy szobába, miközben ajánlotta neki, hogy jegyezze föl, mit hagy nála.

— Istenem uram! de jól fest így a tisztelendő úr, — szólt a kövér asszony, mikor Julien lejött a konyhába, — mindjárt találok valami jó kis ebédet; és — tette hozzá halk hangon, — csak húsz sous-ba fog kerülni, pedig más mindenki ötven sous-t fizet, hanem hát kímélni kell a maga kis bugyellárisát.

— Tíz aranyam van, — vágott vissza Julien bizonyos büszkeséggel.

— Ah! jóságos Istenem! — felelt ijedten a jó fogadósné, — ne beszéljen ily hangosan; sok rossz ember van Besançon-ban. Úgy ellopják, hogy észre se veszi. Különösen pedig be ne lépjen a kávéházakba, tele vannak gazemberekkel.

— Csakugyan, — szólt Julien, a kit ez a mondás gondolkodóba ejtett.

— Ne menjen sehova, csak hozzám, nálam is kap kávét. Ne felejtse el, hogy itt mindig talál egy barátnőt és húsz sous-ért jó ebédet; reménylem, ez aztán beszéd! Üljön csak asztalhoz; magam fogom kiszolgálni.

— Nem tudnék enni, — felelt Julien, — nagyon is izgatott vagyok, innen egyenesen a szemináriumba megyek. — A jó asszony nem hagyta távozni, mielőtt zsebeit meg nem tömte ennivalóval. Végre Julien elindúlt a rettenetes hely felé; a fogadósné a küszöbről megmutatta neki, hogy merre kell mennie.

XXV.

A SZEMINÁRIUM.

Háromszázharminczhat ebéd 83 centimes-jével, háromszázharminczhat vacsora 58 centimes-jével, csokoládé szükség szerint; mennyit lehet ezen nyerni?
A besançoni Valenod.

Már messziről megpillantotta a kapu felett az aranyozott vas-feszületet; lassú léptekkel közeledett feléje; lábai mintha meg akarták volna tagadni a szolgálatot. Ime, ez az a földi pokol, a melyből nem fogok kijöhetni! Végre elszánta magát, hogy csöngessen. A csöngetyü hangja mintha valamely pusztaság csöndjét riasztotta volna fel. Tíz percz múlva egy feketeruhás, halovány ember kinyitotta az ajtót. Julien ránézett és nyomban lesütötte a szemét. A portásnak sajátságos arcza volt. Kidülledt szemein a zöldes pupillák olyan vágásúak voltak, mint a macskáéi; mozdulatlan szemhéjai képtelennek mutatták minden rokonszenvre; keskeny ajka félkört formált kiálló fogai fölött. Mindamellett ez az arcz nem a gonoszságot sejttette, hanem inkább a teljes érzéketlenséget, a mely azonban a fiatalságot még jobban elrettenti. Az egyetlen érzelem, melyet Julien gyors pillantása e vakbuzgói hosszú ábrázaton megláthatott, a mélységes megvetés volt minden oly beszéd iránt, mely nem az égi érdekekre vonatkozott.

Julien erőt véve magán, fölvetette szemét és a szívdobogástól remegő hangon előadta, hogy Pirard úrral, a szeminárium igazgatójával óhajt beszélni. A feketeruhás ember szót sem szólva, intett neki, hogy kövesse. Két emeletet haladtak egy fakorlátos széles lépcsőn, melynek meglazúlt fokai az ellenkező oldali fal felé voltak billenve és olyná látszottak, mintha le akarnának zuhanni. Kisérője nagy nehezen kinyitott egy alacsony ajtót, mely fölött feketére mázolt és a temetőkben levőkhez hasonlatos puhafakereszt volt elhelyezve, és bevezette egy alacsony és komor szobába, melynek fehérre mázolt falain

két nagy megfeketedett kép függött. Itt Julien magára maradt; meg volt réműlve, szíve hevesen dobogott; boldog lett volna, ha sírni mer vala. A halál csöndje uralkodott az egész házban.

Egy negyedóra múlva, a mely Julien-nek egész napnak tetszett, a portás sötét alakja megjelent a szoba túlsó végén levő ajtó küszöbén és a nélkül, hogy szóra méltatta volna, intett neki, hogy jöjjön. Egy másik szobába jutott, a mely még nagyobb volt, mint az első és a mely csak gyéren volt megvilágítva. A falak itt is fehérre voltak meszelve; de bútor nem volt. Az ajtó mellett egy szögletben azonban Julien elmenőben egy puhafa ágyat, két szalmafonatú széket és egy kis, párnázatlan, fenyődeszkából való karosszéket látott. A szoba túlsó végén, egy kis, elsárgult üvegű ablak közelében, melynek párkányán piszkosan hagyott virágcserepek állottak, egy kifakult reverendájú embert pillantott meg, a ki egy asztalnál ült; haragosnak látszott és egymásután egy sereg kis négyszögletes papírlapot vett a kezébe, a melyeket, miután néhány szót jegyzett reájuk, sorba rendezgetett az asztalon. Nem vette észre Julien jelenlétét. Ez mozdulatlanúl állott a szoba közepén, azon a helyen, a hol a portás, a ki behúzva maga mögött az ajtót távozott, magára hagyta.

Tíz percz telt így el; a kopott ruhás ember még mindig írt. Julien izgatotsága és réműlete oly nagy volt, hogy alig bírt a lábán állani. Egy bölcsész, bár talán tévesen, azt mondta volna: Ez a rútnak elkábító hatása volt egy oly lélekre, mely a szép szeretetére volt teremtve.

A jegyezgető ember fölemelte a fejét; Julien ezt csak egy pillanat múlva vette észre és miután meglátta, még mindig mozdulatlanúl maradt, mintha a rettenetes tekintet, mely reáirányúlt, holtra találta volna. Julien zavart tekintete csak homályosan tudott megkülönböztetni egy hosszúkás arczot, tele vörös foltokkal, kivéve a homlokot, mely halotti fehérségű volt. A vörös arcz és a fehér homlok között két kis fekete szem csillogott, mely megrémíthette volna a legbátrabbat is. A széles homlokot sűrű, rövidre nyírt és szurokfekete haj szegte be.

— Akar-e közelebb jönni, igen vagy nem? — szólt végre az ember türelmetlenül.

Julien bizonytalan léptekkel előre lépett és végre, közel, hogy hanyatvágódjon és oly sápadtan, mint még soha életében, megállt három lépésnyire a kis puhafa asztaltól, mely rakva volt papir-csomókkal.

— Közelebb, — szólt az ember.

Julien még előrébb lépett, kezét kinyújtva, mintha támasztékot keresett volna.

— Hogy hívják?

— Sorel Juliennek.

— Nagyon sokáig késett, — szólt a másik, újra ráemelve rettenetes szemét.

Julien nem tudta elviselni e tekintetet; kezét előre nyújtva, mintha meg akart volna kapaszkodni, egész hosszában végigvágódott a padlón.

Az ember csöngetett. Julien csak látásától és a mozgástól volt megfosztva; lépteket hallott, melyek közeledtek.

Fölemelték és a kis karosszékre ültették. Hallotta, a mint a rettenetes ember azt mondta a portásnak:

— Bizonyosan szívgörcsöt kapott, még csak ez hiányzott.

Mikor Julien megint ki tudta nyitni szemét, a vörös arczú ember folytatta az írást; a portás eltűnt. Bátran kell viselkednem, — szólt magában hősünk, — főként pedig el kell titkolnom, a mit érzek: heves fájdalom nyilallott a szívébe; ha valami történik velem, Isten tudja, hogy mit fognak gondolni. — Végre a másik félbeszakította az írást és oldalvást Julienre nézve, megszólalt:

— Tud már felelni kérdéseimre?

— Igen, uram, — szólt Julien gyönge hangon.

— Ah! Helyes.

A fekete ember félig fölemelkedett helyéből és türelmetlenül keresgélt valami levelet fenyőfa-asztalának fiókjában, mely nyikorogva zárult föl. Megtalálta a levelet, lassan leült, miközben újból Julienre nézett, oly tekintettel, mintha ki akarná szakítani belőle még azt a kis életet is, a mi megmaradt benne.

— Chélan úr, a ki az egyházmegye legderekabb

plébánosa volt, egyike a legtisztább erkölcsü férfiaknak és nekem harmincz év óta barátom, ajánlotta önt.

— Ah! Pirard úrral van szerencsém beszélhetni, — szólt Julien elhaló hangon.

— Úgy van, — felelt a szeminárium igazgatója, bosszús tekintetet vetve reá.

Kis szemei kétszeres fénynyel lángoltak, a mit szájszöglete izmainak önkénytelen megrándúlása követett. A tigris képe volt ez, a hogy már előre élvezi zsákmányának a szétmarczangolását.

— Chélan levele rövid, — szólt mintegy magamagához beszélve. — Intelligenti pauca; tekintve az időt, az ember nem írhat túlságos kurtán. Hangosan olvasta:

„Küldöm önhöz Sorel Julient, a ki ebből a plébániából való és a kit nemsokára húsz esztendeje lesz, hogy megkereszteltem. Julien kiváló munkás lesz az Úr szőllőjében. Emlékező tehetségében, értelmében nincs hiány, tud gondolkozni. Tartós lesz-e hivatása? Őszinte-e?"

— Őszinte! — ismételte Pirard úr csodálkozó kifejezéssel és Julienre nézve; de már az abbé tekintete kevésbbé volt hiányával minden emberiességnek; — őszinte! — ismételte, meghalkítva hangját és folytatta az olvasást:

„Ingyen-helyet kérek öntől Sorel Julien számára; ki fogja érdemelni a szükséges vizsgálatok megállásával. Valamelyest oktattam a theológiára, a Bossuet-k, Arnault-ok, Fleury-k régi és jó theológiájára. Ha nem felel meg önnek, küldje vissza; a szegényház igazgatója, a kit ön is ismer, nyolczszáz francot kínál neki, hogy legyen nevelő a gyermekei mellett. — Bensőm, Istennek hála, nyugodt. Beletörődtem a rettenetes csapásba. Vale et me ama."

Pirard abbé, az aláíráshoz érve, meglassította hangját és sóhajtva mondta: Chélan.

— Megnyugodott, — szólt; — valóban, erénye megérdemelte e jutalmat; vajha nekem is megadná az Isten, ha majd reám kerül a sor! — Az ég felé emelte szemét és keresztet vetett. E szent jel láttára Julien kisebbedni érezte a mély borzalmat, mely e házba való belépése óta fagyasztotta.

— Háromszáz huszonegy jelölt készül itt a legszentebb pályára, — szólt végül Pirard abbé szigorú, de nem gonosz hangon; — mindössze csak hét vagy nyolcz van köztük, a kiket olyan emberek ajánlottak, mint Chélan abbé; e háromszáz huszonegy között ön lesz a kilenczedik. Pártfogásom azonban nem jelent sem kedvezést, sem elnézést; az örködésnek és a bűnnel szemben való szigorúságnak a megkettőzése az. Fordítsa rá a kulcsot az ajtóra.

Julien összeszedve erejét, az ajtóhoz lépett és sikerült megállania, hogy el ne essék. Az ajtó mellett egy kis ablakot vett észre, mely a mezőre szolgált. Kitekintett a fákra; látásuk jól esett neki, mintha régi barátokat pillantott volna meg.

— Loquerisne linguam latinam? (Beszélsz latinul), — kérdé Pirard abbé, mikor visszatért hozzá.

— Ita, pater optime (Igen, jó atyám), — felelt Julien, kissé magához térve. Annyi bizonyos, hogy soha senki nem látszott még előtte kevésbbé jónak, mint a milyennek egy félóra óta Pirard urat látta.

A beszélgetés latinul folyt tovább. Az abbé tekintete szelidebbé vált; Julien némileg visszanyerte hidegvérét. Mily gyönge is vagyok, — gondolá, — hogy az erény e látszatai oly nagyon hatnak reám! Valójában alkalmasint ez az ember is épp oly gazficzkó, mint Maslon úr; és Julien nagyon meg volt elégedve magával, a miért csaknem minden pénzét a csizmájába dugta.

Pirard abbé kikérdezte Julient a theologiából; meglepte, hogy mily sokat tud. Csodálkozása még növekedett, mikor külön a Szent-írásból vette vizsgálat alá. A hogy azonban áttért az egyházatyák tanítására vonatkozó kérdésekre, kitűnt, hogy Szent Jeromost, Szent Ágostont, Szent Bonaventurát, Szent Bazilt stb. stb. Julien alig ismeri még csak a nevükről is.

Ime, — gondolá Pirard abbé, — megint az a végzetes protestáns irányzat, a mit annyiszor szemére vetettem Chélan-nak. Beható és nagyon is bekerített ismerete a Szent-Írásnak.

(Julien, a nélkül, hogy kérdezték volna, épp a Ge-

nesis, a Pentateuch stb. keletkezésések igazi idejéről beszélt.)

Hova vezet e végnélküli okoskodás a Szent-Írásról, ha nem a lelkiismeret vizsgálatához, vagyis a legszörnyűbb protestantismushoz? — gondolá Pirard abbé. És e veszedelmes tudomány mellett mit sem tud az egyházatyákból, a mi ellensúlyozhatná ezt az irányzatot.

Minden határon túlment azonban a szeminárium igazgatójának elcsodálkozása, mikor a pápa tekintélyéről kérdezve Julien-t és azt várva, hogy a régi gallican egyház elveit fogja hallani, a fiatal ember de Maistre úr könyvéből felelt neki.

Különös egy ember az a Chélan, — gondolá Pirard abbé; — vajon azért ismertette meg vele e könyvet, hogy kicsúfoltassa vele?

Ámde hiába faggatta Julient, hogy komolyan hisz-e de Maistre úr elméletében. A fiatal ember csak emlékező tehetségével válaszolt. E pillanattól fogva Julien elemében volt; érezte, hogy uralkodik magán. Mikor a vizsgálat már hosszú időn át tartott, úgy tetszett neki, hogy Pirard úr már csak színleli a szigorúságot iránta. Valóban, ha nem lettek volna a rideg komolyság elvei, melyeket a papnövendékekkel szemben tizenöt év óta magára kényszerített, a szeminárium igazgatója a logika nevében megölelte volna Julient, oly világosak, szabatosak és határozottak voltak a feleletei.

Erős és egészséges elme, — szólt magában, — de corpus debile (a test gyönge.)

— Gyakran megtörténik, hogy így elesik? — kérdezte francziául Julien-től, ujjával a padlóra mutatva.

— Most történt először; a portás arcza megdermesztett, — tette hozzá Julien, elpirúlva, mint egy gyermek.

Pirard abbé csaknem mosolygott.

— Ime, a világ hiú pompáinak a hatása; ön bizonyára mosolygó arczokhoz, a hazugság eme valóságos kirakataihoz van szokva. Az igazság, uram, komoly. De hát nem komoly-e a mi földi hivatásunk is? Résen kell

lennie, hogy öntudatán ne vehessen erőt e gyöngeség: a túlságos fogékonyság a külső hiú kellemei iránt.

— Ha nem olyan ember ajánlotta volna önt, — folytatta Pirard úr, látható élvezettel fordítva újra latinra a beszédet, — ha nem olyan ember ajánlotta volna önt, mint Chélan abbé, én is annak a világnak hivságos nyelvén szólnék önhöz, a melyhez, úgy látszik, nagyon is hozzászokott. A teljesen ingyenes hely, a mit ön kíván, — mondanám, — a legnehezebben elérhető dolog a világon. Ámde Chélan abbé nagyon keveset érdemelt volna ki ötvenhat évi apostoli munkálkodásával, ha nem rendelkezhetnék egy ingyen helylyel a szemináriumban.

Ezután Pirard abbé lelkére kötötte Julien-nek, hogy az ő tudta nélkül semmiféle titkos társulatba vagy congregatióba se lépjen be.

— Becsületszavamra igérem, hogy nem teszem, — szólt Julien a tisztességes ember szívének túláradásával.

A szeminárium igazgatója most mosolygott először.

— Az ilyen beszéd, — mondá, — itt nem használatos. Nagyon is emlékeztet a világi emberek hiú becsületére, a mi oly sok hibába, sőt gyakran bűnbe ragadja őket. Ön a szent V. Pius pápa Unam Ecclesiam bullájának tizenhetedik paragrafusa értelmében engedelmességgel tartozik nekem. Én vagyok az ön egyházi följebbvalója. Ebben a házban, kedves fiam, hallani és engedelmeskedni egyet jelent. Mennyi pénze van?

(Ahán! — mondá magában Julien, — ezért volt a: kedves fiam.)

— Harminczöt franc, atyám.

— Jegyezze föl gondosan, hogy mit költ belőle; számot fog róla adni.

E kínos kihallgatás három óra hosszat tartott. Julien beszólította a portást.

— Vezesse Sorel Julient a 103-as czellába, — mondá neki Pirard abbé.

Ritka kegyből külön szobát engedélyezett Juliennek.

— Vigye a málháját, — tette hozzá.

Julien a padlóra nézett és éppen szemtől szemben

magával, ráismert a málhájára; három óra óta folyton látta és nem ismerte meg.

Fölérve a 103-as számba, egy nyolcz négyszöglábnyi szobácskába, mely az épület teteje alatt volt, Julien észrevette, hogy ablaka a sánczokra nyilik, és túlnan rajtuk látható az enyhe síkság, melyet a Doubs választ el a várostól.

— Mily elbájoló kilátás! — kiáltott föl Julien; így szólva azonban nem érezte, hogy mit fejeznek ki e szavak. A heves benyomások, melyeken a rövid idő alatt, a mióta Besançon-ban volt, keresztülment, kimerítették erejét. Leült az ablak mellé egy faszékre, az egyetlenre, mely a szobában volt és nyomban mély álomba merült. Nem hallotta se a vacsorára, se az imára hívó harangszót; megfeledkeztek róla.

Mikor másnap reggel a nap első sugarai fölébresztették, a padlón fekve találta magát.

XXVI.

A VILÁG, VAGY A MIT GAZDAG NEM ISMER.

Egyedül vagyok a földön, senki nem gondol reám. Mindazok, a kiket boldogulni látok, szemérmetlenek és keménysziv̊űek, a milyen én nem vagyok. Gyülölnek, mert bennem könnyen mozdul a jóság. Ah! nemsokára meg is halok, vagy az éhség, vagy a miatt, hogy az embereket ily könyörteleneknek kell látnom.

Young.

Sietve kikefélte ruháját és lement, már megkésett. Az egyik felügyelő szigorúan megkorholta; a helyett, hogy mentegetni igyekezett volna magát, Julien keresztbe tette karjait a mellén:

— Peccavi, pater optime (vétkeztem, bevallom hibámat, atyám), — mondá bűnbánatos arczczal.

E bemutatkozásnak nagy sikere volt. Az eszesebb szeminaristák látták, hogy olyan emberrel van dolguk, a ki már túl van a mesterség elemein. Elérkezett a szünóra, Julien az általános kíváncsiság központjában lelte magát. Ám csak tartózkodással és hallgatással találkoztak nála. Megfelelően az elveknek, melyeket magának alkotott, e háromszázhuszonegy társat úgy tekintette, mint megannyi ellenséget; valamennyiök között a legveszedelmesebb volt, nézete szerint, Pirard abbé.

Néhány nap múlva Julien-nek gyóntatót kellett választania, elébe terjesztettek egy névsort.

— Jó Istenem! — szólt magában, — minek néznek vajon? Azt hiszik, hogy nem értek a szóból? — És Pirard abbét választotta.

Nem is sejtette, hogy ez a lépés döntő befolyású volt. Egy fiatal kis szeminárista, a ki Verrières-be való volt és a ki az első naptól fogva barátjának jelentette ki magát, figyelmeztette, hogy talán okosabban cselekszik, vala, ha Castanède urat, a szeminárium helyettes igazgatóját választja.

— Castanède abbé ellensége Pirard úrnak, a ki gyanúban van, hogy jansenista, — tette hozzá a kis szeminarista, füléhez hajolva.

Hősünk, a ki oly nagyon elővigyázatosnak hitte magát, első cselekedeteivel, épp úgy, mint gyóntatójának a megválasztásával, csupa meggondolatlanságot követett el. A képzelődő ember teljes elfogúltságának tévedésében szándékait mind megannyi ténynek tekintette és tökéletesnek vélte magát a képmutatásban. Elvakultságában annyira ment, hogy még szemrehányásokat is tett magának a gyöngeség e művészetében való sikereiért.

Fájdalom! ez az egyetlen fegyverem! Más korszakban, — szólt magában, — szemtől-szemben az ellenséggel, beszédes tettekkel kerestem volna kenyeremet.

Magaviseletével elégedetten, Julien körülnézett; mindenütt a legtisztább erény képét látta.

Nyolcz vagy tíz szeminarista a szentség hírében állott és látományaik voltak, mint Szent Teréznek vagy Szent Ferencznek, mikor az Appeninek között, Vernia

hegyén megjelentek testén a stigmák. Ez azonban nagy titok volt és barátaik hallgattak róla. E szegény vizionarius fiatal emberek majdnem mindig a betegszobában feküdtek. Száz más papnövendék szilárd hittel fáradhatatlan szorgalmat párosított. Úgy igyekeztek, hogy majdnem belebetegedtek, a nélkül azonban, hogy valami sokat tanultak volna. Ketten-hárman, köztük egy Chazel nevezetü, igazi tehetséggel tüntek ki; de Julien idegenkedést érzett velök szemben és ők is hasonlóképp éreztek iránta.

A többi, a ki még a háromszázhuszonegy papnövendék közé tartozott, csupa esetlen alak volt, a kik nem voltak egészen bizonyosak azoknak a latin szavaknak a jelentése felől, melyeket naphosszat ismételgettek. Csaknem valamennyien parasztfiúk voltak, a kik szívesebben keresték kenyerüket néhány latin szó ledarálásával, semmint a föld túrásával. Ez a megfigyelés volt az alapja, hogy Julien mindjárt az első napoktól fogva gyors sikerekkel kecsegtette magát. — Minden foglalkozási ágban szükség van értelmes emberekre, mert végre is valami munkát kell elvégezni, — mondá magában, — Napoleon alatt tiszt lettem volna; e jövendőbeli plébánosok között fővikárius leszek.

Minde szegény ördögök, — folytatta, — a kik gyermekségüktől fogva munkára voltak fogva, idejövetelükig aludttejen és feketekenyéren éltek. Kunyhóikban évente csak ötször vagy hatszor ettek hust. Hasonlatosan a római katonákhoz, a kik pihenésnek találták a háborút, ez otromba parasztok el vannak ragadtatva a szeminárium gyönyöreitől.

Julien sohasem olvasott mást borús tekintetükben, mint a fizikai szükség kielégülését, ha ebéd után voltak és a fizikai élvezet várását, ebéd előtt. Ilyenek voltak a társak, a kik között ki kellett tüntetnie magát; ám a mit Julien nem tudott és a mit óvakodtak neki megmondani, az volt, hogy a dogmatikai, egyháztörténeti stb. stb. tanfolyamokban, a miket a szeminariumban tartottak, elsőnek lenni az ő szemükben csak pompázó bűn volt. Voltaire óta, a két-kamarás kormányrendszer óta, a mi alapjában nem más, mint bizalmatlanság és önvizs-

gálat és a mi a népek szellemében a gyanakodás rossz szokását fejleszti ki, a franczia egyház, úgy látszik, rájött, hogy a könyvek az igazi ellenségei. Előtte a szív alávetése minden. A tanulmányokban való előmenetel, még a szent tárgyúakban is, gyanús neki és méltán. Ki fogja megakadályozni a kiváló embert, hogy mint Sièyes vagy Grégoire, a túlsó oldalra pártoljon? A reszkető egyház a pápába kapaszkodott, mint egyetlen üdvösségébe. Csupán a pápa kísérelheti meg az önvizsgálat ellensúlyozását és udvara szertartásainak kegyes pompájával hatást tehet a világi emberek elernyedt és beteg szellemére.

Julien félig-meddig átlátva ez igazságokat, a melyeknek pedig egy szemináriumban minden szó a megczáfolására törekszik, mély búskomorsága esett. Sokat dolgozott és gyorsan haladt az ismeretekben, melyek egy papnak nagyon hasznosak, de az ő szemében nagyon hamisak voltak és a melyek a legkevésbbé sem érdekelték. Azt hitte, hogy egyéb tennivalója nincs.

— Hát mindenki megfeledkezett volna rólam? — gondolá. Nem tudta, hogy Pirard úr elfogott és tűzbe vetett néhány levelet, melyek dijoni lebélyegzéssel érkeztek, és a melyekből, a legilledelmesebb kifejezésmód mellett is, a legélénkebb szenvedélyt lehetett kiérezni. Úgy látszott, mintha nagy lelkiismeretfurdalás hadakozna e szerelemmel. Annál jobb, — gondolá Pirard abbé, — legalább nem Istentől elpártolt teremtés az az asszony, a kit e fiatal ember szeretett.

Egy napon Pirard úr olyan levelet bontott föl, melyet félig elmostak a könnyek, — végső búcsúzás volt. Végre, — mondta benne a levélíró Juliennek, — az ég megadta a kegyet, hogy gyűlöljem, nem vétkem szerzőjét, ő mindig a legdrágább lesz előttem a világon, hanem magát vétkemet. Az áldozat megtörtént, barátom. Győzött azoknak az üdve, a kiknek magammal tartozom és a kiket ön annyira szeretett. Az igazságos, de rettenetes Isten többé nem torolhatja meg rajtuk anyjuk bűnét. Isten önnel, Julien, legyen igazságos az emberek iránt.

E levél vége majdnem teljesen olvashatatlan volt. Valami dijon-i czímről volt szó, de egyúttal a levélíró

azt remélte, hogy nem fog válaszolni vagy legalább is oly kifejezéseket fog használni, melyeket egy nő, a ki visszatért az erényhez, pirulás nélkül hallgathat meg.

Julien búskomorsága, melyet még növelt a silány táplálék, a mit a 83 centime-os ebédek vállalkozója a szeminariumnak szállított, kezdett hátrányos befolyással lenni az egészségére, mikor egy reggel hirtelen Fouqué toppant a szobájába.

— Végre bejuthattam. Nem szemrehányásképp mondom, de már ötször jöttem Besançon-ba, hogy lássalak. Mindannyiszor süket fülekre találtam. Ört állítottam a szeminarium kapuja elé; mi az ördög az oka, hogy soha ki nem mozdúlsz?

— Vezeklésképp szabtam ezt magamra.

— Nagyon megváltozottnak látszol. No de végre találkozhatom veled. Két szép ötfrancos tallér az imént megtanított, hogy szamár voltam, a miért nem mindjárt először is ezzel kezdtem.

A két barát ki nem fogyott a beszélgetésből. Juliennek elváltozott a színe, mikor Fouqué így szólt hozzá:

— Igaz, tudod? Növendékeid anyja szörnyen ájtatos asszony lett.

És ezt azt azzal a fesztelen kifejezéssel mondta, mely oly különös hatást tesz a szenvedélyes lélekre, a kinek öntudatlanúl a legdrágább érzéseit kavarják föl.

— Úgy van, barátom, ájtatos a legnagyobb mértékben. Azt mondják, zarándoklatokat is tesz. Csakhogy örök szégyenére Maslon abbénak, a ki oly sokat kémkedett a szegény Chélan úr után, de Rênal-né tudni sem akar róla. Dijon-ba meg Besançon-ba jár gyónni.

— Besançon-ba? — szólt Julien kipirúlt homlokkal.

— Elég gyakran, — felelt Fouqué fürkésző kifejezéssel.

— Van nálad néhány példány *Constitutionnel?*

— Micsoda? — felelt Fouqué.

— Azt kérdem, nincs-e nálad néhány példány *Constitutionnel?* — ismételte Julien teljesen nyugodt

hangon. — Itt harmincz sous-jával árúlják az egyes számokat.

— Hogyan! Még a szeminariumban is vannak liberalisok? — kiáltott fel Fouqué. — Szegény Franczia-ország! — tette hozzá Maslon abbé álszenteskedő és édeskés beszédét utánozva.

E látogatás mély benyomás hagyott volna hősünkben, ha másnap a kis verrières-i szeminarista, a ki oly gyermeknek látszott előtte, egy szavával nem vezeti fontos fölfedezésre. A mióta a szemináriumban volt, Julien magaviselete csupa ballépésnek volt a sorozata. Keserűen gúnyolta magát.

Valójában, életének jelentős cselekedetei ügyesen voltak kiszámítva; de nem volt figyelemmel a részletekre és a szemináriumban az avatottak csak a részletekre néznek. Társai már is azt tartották, hogy szilárd elme. Egész sereg apró cselekedet volt az árúlója. Előttük kétségtelenül reábizonyúlt az óriási bűn: gondolkodásában, ítéleteiben a maga feje után indúlt, a helyett, hogy vakon hódolt volna a tekintélynek és a példának. Pirard abbé a legkevésbbé sem volt segítségére; a gyóntató széken kívül egyetlen egyszer sem szólította meg és ott is inkább hallgatott, semmint beszélt. Ha Castanède abbét választja vala, vajmi másként történt volna.

Attól a pillanattól fogva, hogy rájött ostoba voltára, Julien nem unatkozott többé. Ismerni akarta egész terjedelmében a bajt és e végből kissé kilépett a kevély és makacs hallgatásból, melylyel eddig távoltartotta magától társait. Most azután bosszút álltak rajta. Közeledését megvetéssel fogadták, a mi egész a kinevetésig ment. Tudatára jött, hogy a szemináriumba való belépése óta nem múlt el egy óra sem, különösen a pihenők alatt nem, a mely nem járt volna reá nézve következményekkel, nem növelte volna ellenségei számát vagy nem békítette volna meg számára egyik-másik igazán erényes vagy legalább a többinél kevésbbé otromba szeminarista jóindulatát. A baj, a mit jóvá kellett tenni, óriási volt, a feladat igen nehéz. Ettől fogva Julien figyelme folyton résen állt: merőben új jellemet kellett kiábrázolnia.

Sok vesződsége volt, például, szemeinek mozgásával. Nem ok nélkül történik, hogy az ilyen helyeken az emberek lesütött szemmel járnak. Mily képzelgésben éltem Verrièresben, — mondá magában Julien, — azt hittem, hogy élek; csak készültem az életre, most végre benne vagyok a világban, úgy, a hogy' pályám végéig lesz, igazi ellenségektől környezve. Mily rengeteg nehéz, — tette hozzá, — ez a folytonos képmutatás; Hercules munkái elhalványodnak mellette. A modern időknek V. Sixtus a Herculese, a ki szerénységével tizenöt éven át tévesztett meg negyven bibornokot, a kik egész fiatalsága alatt merésznek és kevélynek látták.

A tudomány tehát semmi! — szólt magában boszszúsan; a dogmatikában, egyháztörténetben stb. tanusított előmenetel csak látszólag számit. Mindaz, a mit erre nézve mondanak, csak arra való, hogy csapdába ejtsék az olyan bolondokat, a milyen én vagyok. Fájdalom! egyetlen érdemem a gyors haladás, e locsogások fölfogása volt. Vajon alapjában ők is igaz értékük szerint becsülnék ezeket? Úgy vélekednek róluk, mint én? És én elég ostoba voltam, hogy büszkének érezzem magamat! Az első helyek, melyek mindig nekem jutnak, csak arra szolgáltak, hogy elkeseredett ellenségeim támadjanak. Chazel, a ki többet tud, mint én, dolgozataiba mindig becsúsztat néhány hibát, a melyek miatt azután ötvenedik lesz a sorban; hogy első legyen, az csak szórakozottságból esik meg vele. Ah! Pirard úrnak egy szava is mily hasznomra lett volna.

A pillanattól fogva, hogy Juliennek kinyílt a szeme, az önkínzó jámborság hosszú gyakorlatai, mint az olvasónak hetenként ötször való leimádkozása, a Szent-Szív litániái stb. stb., melyek addig halálosan unalmasoknak tetszettek neki, — létének a legérdekesebb cselekedeteive váltak. Szigorúan birálgatva önmagát és főleg óvakodva eszközeinek a túlkényszerítésétől, Julien nem törekedett mindjárt, hogy, mint azok a szemináristák, a kik a többinek mintaképül szolgáltak, minden cselekedetével minden pillanatban jelentőséges, vagyis a keresztényi tökéletesség egy nemét bizonyító tetteket műveljen. A szemináriumban egy lágy tojást is úgy tudnak

megenni, hogy ez az ájtatos életben való haladást fejezi ki.

Az olvasó, a ki talán mosolyog, kegyeskedjék emlékezni a hibákra, melyeket egy lágy tojás elköltésében Delille abbé követett el, mikor XVI. Lajos udvarának egyik előkelő hölgyénél volt vendég.

Julien először a non culpa fokához iparkodott eljutni, a fiatal szeminaristának ahhoz a létmódjához, mikor a menésben, a kéz- és szem-mozdúlatokban stb. már nincs semmi világias, de még az sem látszik bennök, hogy a túlvilágnak és a földi élet teljes semmiségének a gondolatával volnának eltelve.

Julien lépten-nyomon ilyen mondásokat talált szénnel fölírva a folyosók falain: Mit jelent hatvan évi megpróbáltatás a gyönyörök örökkévalóságához vagy a pokolbeli forró olaj örökkévalóságához viszonyítva? Már nem nézte megvetéssel az ilyesmit; megértette, hogy ezt szünet nélkül szem előtt kell tartani. — Mivel töltöm majd egész életemet? — kérdé magától. — Mennyországi helyeket fogok árúba bocsátani a híveknek. És mi módon mutathatom meg nekik e helyeket? Úgy, hogy külsőm más lesz, mint a világiaké.

A pillanatokra sem szünetelő iparkodás egy csomó hónapja után is, Julien még mindig olyannak látszott, mint a ki gondolkozik. Szemmozgása és ajkainak tartása még nem mutatta a befejezett hitet, mely kész mindent hinni és mindent elviselni, még a martyrságot is. Julien dühösen észlelte, hogy ebben még a legotrombább parasztok is túltesznek rajta. Jó oka volt, hogy rajtuk nem látszott, mintha gondolkoznának.

Mily sok fáradságba kerül, a míg az ember eljut a buzgó és vak, mindennek az elhivésére és mindennek az elszenvedésére kész hit arczkifejezéséhez, mely oly gyakori az olaszországi kolostorokban és a melynek mi laikusok oly tökéletes mintaképeit látjuk Guerchin reánkmaradt egyházi festményein.*

Nagy ünnepeken a szemináristák kolbászt kaptak

* L. a Louvre-ban 1850. sz.: Ferencz, aquitaniai herczeg leveti páncélját és barátcsuhát ölt.

káposztával. Julien asztali szomszédjai megfigyelték, hogy érzéketlen ezzel a boldogsággal szemben; ez egyik főbűne lett. Társai úgy fogták föl, mint a mi a legostobább képmutatás gyűlöletes jele; semmi sem szerzett neki több ellenséget. — Nézzétek csak ezt a kényest, ezt a kevélykedőt, hogy' mutatja, mintha lenézné a legjobb adagot, a kolbászos káposztát! Pfuj, a gonosz! a dölyfös! az átkozott!

— Fájdalom! — kiáltott föl Julien a csüggedés pillanatában — társaimnak, e parasztfiúknak óriási előnyük a tudatlanság. Őket, ha a szemináriumba kerülnek, nem kell a tanáruknak megtisztítani attól a szörnyű sok világi eszmétől, a mit én magammal hoztam és a mit, akármit tegyek is, leolvasnak az arczomról.

Julien az irígységgel határos figyelemmel vette szemügyre a legesetlenebb kis parasztfiúkat, a kik a szemináriumba jöttek. A pillanattól fogva, hogy kihámozták őket ujjasukból és felöltették velök a fekete ruhát, nevelésük arra szorítkozott, hogy óriási és határtalan tisztelet éljen bennök a jó és csengő pénz iránt, a hogy' Franche-Comté-ban mondják.

Ez a készpénz fönséges ideájának szent és hősi kifejezésmódja.

E szeminaristák, épp úgy, mint Voltaire regényhősei, főként a jó ebédben látták a boldogságot. Julien majdnem mindegyiknél veleszületett tiszteletre talált az olyan ember iránt, a ki finom posztóban jár. Ez az érzés értéke szerint, sőt értékén felül becsüli az osztó igazságot, a hogy' ezt bíróságaink gyakorolják. — Mit érhet el az ember, — ismételgették gyakran egymás között, — ha egy zsírossal pörösködik?

A Jura völgyeiben ezzel a szóval mondják a gazdag embert. Tessék most már elképzelni, mily tisztelettel vannak a mindenkinél gazdagabb valaki: a kormány iránt.

El nem mosolyodni már a préfet úr puszta nevének a hallatára is: a franche-comtéi parasztok szemében oktalanság számába megy; már pedig, ha a szegény ember oktalanságot követ el, hamarosan kenyértelenséggel bűnhődik érte.

Miután eleinte mintha fojtogatta volna a megvetés

érzése, Julien végül is részvétet kezdett érezni: legtöbb társának az apjával gyakran megesett, hogy téli este hazatérve kunyhójába, nem talált otthon se kenyeret, se gesztenyét, se burgonyát. — Nem csoda tehát, — szólt magában Julien, — ha előttük első sorban az a boldog ember, a ki jól ebédel, másodsorban pedig, a kinek jó ruhája van! Társaim szilárd hivatást éreznek, azaz a papi pályán hosszú folyamatosságát látják a boldogságnak: a jó ebédnek és télidőben a meleg ruhának.

Julien egyizben hallotta, a mikor egy fiatal szemináriista, a kiből nem hiányzott a képzelő tehetség, így szólt társához:

— Miért ne lehetnék én is pápa, mint V. Sixtus, a ki disznókat őrzött?

— Csak olasz embert választanak pápának, — felelt a barátja; — de bizonyos hogy fő-vikáriusi, kanonoki, sőt talán püspöki állások is kerülnek majd köztünk kisorsolásra. P... úr, a chalons-i püspök, kádárnak a fia; az én apámnak is ez a mestersége.

Egy nap, dogmatikai leczke közben, Pirard abbé hivatta Julient. A szegény fiú el volt ragadtatva, hogy kijuthat abból a testi és szellemi légkörből, a melyben fuldokolt.

Az igazgató úrnál Julien ugyanoly fogadtatásra talált, mint a mely a szemináriumba való belépésének napján annyira megrémítette.

— Magyarázza meg, mit jelent ez az írás ezen a kártyán? — szólt Pirard abbé, úgy nézve reá, mintha a föld alá akarná sülyeszteni.

Julien olvasta:

„Binet Amanda, a Girafe-kávéházban, nyolcz óra előtt. Azt kell mondani, hogy Genlisbe való vagyok és hogy anyám unokatestvére neki."

Julien egész nagyságában látta a veszélyt; Castanède abbé rendőrei ellopták a czímet.

— A mikor beléptem e házba, — felelt Pirard abbé homlokára nézve, mert hogy nem bírta el rettenetes szemét, — remegtem; Chélan úr azt mondta, hogy ez a hely tele van árulkodással és mindenféle rosszasággal; az egymás ellen való kémkedést és a besúgást jó szemmel

nézik. Az ég akarja így, hogy a fiatal papoknak a maga valóságában mutassa meg az életet és megútáltassa velök a világot és ennek pompáit.

— Nekem mond ilyen ostobaságokat — szólt az abbé dühös pillantással. — Kis gazficzkó!

— Verrières-ben — folytatta hidegen Julien — fivéreim, ha valamiért féltékenyek voltak reám, meg szoktak verni . . .

— Dologra! dologra! — kiáltott Pirard szinte magánkívül.

Julien a legcsekélyebb megfélemledés nélkül folytatta elbeszélését.

— Verrières-be való megérkezésemhor, déltájban, megéheztem, beléptem egy kávéházba. Szívem tele volt irtózással egy ily profán hely iránt; de azt gondoltam, hogy ott olcsóbban étkezhetem, mint a fogadóban. Egy hölgy, a ki a bolt tulajdonosnőjének látszott, megkönyörült ujoncz voltomon. — Besançon tele van gazemberekkel, — mondá, — féltem önt, uram. Ha valami bajba kerülne, forduljon hozzám, izenjen nyolcz óra előtt. Ha a szeminárium kapusai nem akarnának eljárni a megbízásban, mondja, hogy ön unokafivérem és hogy Genlisbe való. . . .

— Mindennek a fecsegésnek utána fogok járni, — kiáltott Pirard abbé, a ki nem bírva egy helyben állani, föl és alá járt a szobában.

— Menjen a czellájába!

Az abbé követte Julient és rázárta az ajtót. Julien rögtön böröndjének az átvizsgálásába fogott a melynek fenekén volt elrejtve nagy vigyázattal a végzetes kártya. Semmi sem hiányzott a böröndből, de némileg föl volt túrkálva; pedig hát a kulcsot mindig magánál hordta. — Mily szerencse, — szólt magában Julien, — hogy elvakúltságom ideje alatt egyszer sem vettem igénybe a kimeneteli engedélyt, melyet Castanède úr oly gyakran fölajánlott és annyi jósággal, a mit most már értek. Esetleg elég gyönge lettem volna, hogy átöltözzem és meglátogassam a szép Amandát; el lettem volna veszve. Mikor látták, hogy ily módon nem használhatják ki a fölfedezést, hogy kárba ne vesszen, beárúltak.

Két óra múlva megint hivatta az igazgató.

— Nem hazudott, — mondá kevésbbé szigorú tekintettel; — de egy e fajta czímnek a megőrzése oly vigyázatlanság, a melynek föl sem foghatja a komolyságát. Szerencsétlen gyermek! Lehet, még tíz év múlva is kára lesz belőle.

XXVII.

ELSŐ ÉLETTAPASZTALATOK.

A mostani kor, nagy Isten! ez az Úr ijja; jaj annak, a ki hozzá nyúl.

Diderot.

Az olvasó meg fogja engedni, hogy csak kevés világos és szabatos tényt említsünk Julien életének e korszakából. Nem mintha hiányukban lennénk; de a mit a szemináriumban látott, talán nagyon is sötét ahhoz a mérsékelt színezéshez képest, a melyet e lapok megőrizni iparkodnak. A kortársak, a kiknek bizonyos dolgok rosszúl esnek, csak irtózattal emlékezhetnek reájuk, és ez mindennek, még egy mese olvasásának is elveszi az élvezetét.

Julien nem igen boldogúlt képmutató mozdúlatokkal való kísérleteiben; voltak pillanatok, mikor undor, sőt teljes csüggedés fogta el. Nem jutott sikerekhez, és mily nyomorúlt pályán! A legkisebb külső segítség bátorságot önthetett volna szivébe, a legyőzendő nehézség nem volt valami igen nagy; de egyedül volt, mint egy csónak az óczeán közepén. — És ha boldogúlnék is, — mondá magában, — egész életemet ily hitvány társaságban töltsem! Zabálók között, a kiknek csak a szalonnás lepény jár az eszükben, a mivel az ebédnél tele fogják tömni magukat, vagy Castanède abbék között, a kiknek semmilyen bűn sem túlságos sötét! Hatalomra fogok jutni; de, nagy Isten! mily áron!

Mindenütt azt olvasom, hogy hatalmas az ember akarata; de képes-e legyőzni ekkora undort? Könnyű

volt a nagy emberek föladata; bármily rettenetes volt is légyen a veszély, ők szépnek találták; és ki érti meg kívülem annak a rútságát, a mi körülvesz?

Ez volt életének legsúlyosabb pillanata. Oly könnyű lett volna besoroztatnia magát valamelyik kaczkiás ezredbe, a mely Besançonban állomásozott! Lehetett volna a latin nyelv tanitója is; oly kevés kellett neki a megélhetésre! Csakhogy ez esetben vége a pályafutásnak, képzelme előtt nincs többé jövő: ez a halál lett volna. Ime, e szomorú napjai egyikének a részletezése.

Képzelgésemben oly sokszor töltött el büszkeséggel, hogy más voltam, mint a többi parasztfiú! Nos tehát, eleget éltem, hogy lássam: a különbözőség gyűlöletet fejleszt, — mondá magában egy reggelen. E nagy igazságot egyik legfurcsább kudarcza világosította meg előtte. Egy héten át fáradozott, hogy megnyerje egy növendéknek a tetszését, a ki a szentség hírében állott. Vele sétálgatott az udvaron, alázattal hallgatva untató együgyűségeit. Egyszerre vihar támadt, mennydörgött és a szent növendék, durván eltaszítva őt magától, fölkiáltott:

— Hallja, mindenki viselje a maga sorsát, nem akarom, hogy belém csapjon a mennykő. Isten agyonsújthatja önt, az istentelent, mint egy Voltaire-t.

Fogait dühösen összecsikorgatva és szemét a villámoktól hasogatott ég felé emelve: Megérdemelném, hogy belefuladjak, ha magamra engedem a zivatart! — kiáltott föl Julien. — Tegyünk kísérletet egy másik tökfilkónak a meghódításával.

Castanéde abbé egyháztörténeti órájára csöngettek.

E fiatal parasztoknak, a kik annyira irtóztak a terhes munkától és apáik szegénységétől, Castanède abbé e napon azt tanította, hogy annak az előttük oly rettenetes valakinek: a kormánynak, csak annyi az igazi és törvényes hatalma, a mennyit Isten földi helytartója reáruházott.

Tegyétek érdemessé magatokat a pápa jóságára életmódotok szentségével, engedelmességtekkel, legye-

tek mintegy pálcza az ő kezében, — tette hozzá, — és fényes állást fogtok nyerni, a melyben magatok fogtok parancsolni, távol minden ellenőrzéstől; örökös állást, melyben a jövedelem egy harmadát a kormány fizeti, két harmadát pedig a hívektől kapjátok, a kiket prédikáczióitokkal neveltek.

A leczke végeztével Castanède úr megállt az udvaron.

— Ha valakire, úgy egy plébánosra áll: a milyen az ember, olyan az állása, — mondá a növendékeknek, a kik körülállták. — Én magam, a saját szememmel láttam olyan hegyi plébániákat, melyekben a mellékjövedelem több volt, mint sok városiban. Pénz bőven, nem is számítva a kövér kappanokat, a tojást, vajat és ezer más jó dolgot; és ott kétségtelenül a plébános az első személy, minden jó ebédre meghívják, ünnepelik stb.

Alig hogy Castanède úr fölment szobájába, a növendékek csoportokra oszoltak. Julien nem volt egyikben sem; magára hagyták, mint egy rühes bárányt. Látta, a mint mindegyik csoportban egy-egy növendék földob a levegőbe egy sous-t és ha eltalálta, hogy fej-e vagy írás, társai ebből azt következtették, hogy nemsokára ő is ily dús mellékjövedelemmel járó plébániát fog kapni.

Következtek azután az apró történetek. Egy fiatal pap, a ki még csak alig egy éve volt fölszentelve, mert titkon kis ajándékkal kedveskedett egy öreg plébános szolgálójának, elérte, hogy megtették helyettesnek és néhány hónap múlva, mert a plébános hamarosan meghalt, ő kapta meg a jó plébániát. Egy másiknak úgy sikerült magát utódnak jelöltetni egy gazdag helység plébániájára, hogy mindig együtt étkezett egy öreg szélütött plébánossal és ügyesen földarabolta neki a sült tyúkokat.

A szemináristák, mint általában a fiatal emberek, akármily pályán legyenek is, túlozzák az olyan kis segédeszközök jelentőségét, a melyek elütnek a rendestől és a képzelemre hatnak.

Részt kell vennem e beszélgetésekben, — mondá

magában Julien. Mikor nem kolbászról és jó plébániákról volt szó, akkor az egyházi szervezet világi vonatkozásait tárgyalták: mi a különbség püspökök és préfet-k, polgármesterek és plébánosok között. Julien előtt kezdett föltünni egy második Istennek a fogalma, de egy oly Istené, a ki sokkal félelmesebb és sokkal hatalmasabb, mint az első; ez a második Isten a pápa volt. Azt beszélték, de halkan és csak olyankor, a mikor biztosak voltak, hogy Pirard úr nem hallja, Francziaország összes préfet-it és polgármestereit csak azért nem a pápa nevezi ki, mert ezzel a munkával Francziaország királyát bízta meg, kinevezve őt az egyház elsőszülött fiának.

Julien ekkoriban elérkezettnek látta az időt, hogy hasznot húzzon a figyelemből, a mit de Maistre úrnak a pápáról szóló könyvére fordított. Hogy megvalljuk az igazat, csodálkozásra indította társait; de ez is baj volt. Haragudtak reá, a miért jobban tudta kifejezni, a mit gondoltak. Chélan úr épp oly elővigyázatlan volt Julien terhére, mint a magáéra. Miután reászoktatta, hogy helyesen okoskodjék és ne hagyja magát üres szavakkal kifizettetni, elfeledte neki megmondani, hogy az alárendelt helyzetü embernél ez a szokás bűn; mert minden velős okoskodás sért.

Hogy tehát Julien jól érvelt, ez ujabb bűn számába ment. Társai, a mennyiben reá gondoltak, végre megtalálták a szót, melylyel kifejezzék egész borzalmukat, a mit bennök keltett: Luther Mártonnak nevezték; főleg, — mondák, — a pokoli logika miatt, a mely oly büszkévé teszi.

Volt több oly fiatal szeminarista, a kinek arczszíne rózsásabb volt és a kit csinosabb fiúnak lehetett mondani, mint Julient; de neki fehérek voltak a kezei és nem tudta eltitkolni a választékosabb tisztaság némely megszokását. Ez az erénye éppenséggel nem számított ilyennek a szomorú házban, melybe a sors vetette. A piszkos parasztok, a kik között élt, kijelentették, hogy nagyon elpuhúlt természetü. Attól tartunk, hogy kifárasztjuk az olvasót, ha kitérünk hősünk ezernyi szerencsétlen esetére. Így például, társai között a legizmosabbak elhatá-

rozták, hogy meg fogják verni; kénytelen volt ellenök egy vaskörzővel felfegyverkezni és értésökre adni, de csak mozdúlatokkal, hogy kész ennek az igénybevételére. Mozdúlatok a kémjelentésben nem szerepelhetnek oly határozottsággal, mint a szavak.

XXVIII.

KÖRMENET.

Minden szív meg volt hatva. Úgy tetszett, mint Isten jelenléte alászállt volna e szük és góthikus, zászlókkal teletűzdelt és a hívek gondoskodásából friss homokkal felhintett utczákba.

Young.

Julien hiába igyekezett, hogy összehúzza és ostobának tüntesse föl magát, nem lelhetett tetszésre, túlságosan különböző volt a többitől. Pedig hát, — mondá magában, — mindezek a tanárok igen csiszolt elméjű emberek, a kiket ezrek közül választottak ki; miért hogy nem barátkoznak meg alázatosságommal? Csak egyetlenegy volt, a kit mintha tévútra vezetett volna mindent hinni kész hajlandósága és a ki úgy látszott, mindennek felült. Chas-Bernard abbé volt ez, a székesegyházi szertartás-főnök, a ki tizenöt év óta bizakodott egy kanonoki állás elnyerésében és ekközben az egyházi ékesszólást tanította a szemináriumban. Elvakúltságának korszakában ez a tárgy egyike volt azoknak, a melyekben Julien a legkönnyebben küzdötte ki az elsőséget. Chas abbé ennek következtében barátságot tanúsított iránta és a leczke végeztével szívesen kapaszkodott a karjába, hogy párszor körülsétáljon vele a kertben.

Vajon mit akar? — kérdé magában Julien. Csodálkozva észlelte, hogy az abbé órák hosszat beszél neki a székesegyház díszöltönyeiről. Volt tizenhét aranyrojtos misemondó ruha, nem számítva a gyászos alkalmakra valókat. Sokat reméltek az öreg de Rubempré

elnöknétől; ez a kilenczvenéves hölgy legalább hetven év óta tartogatta menyasszonyi ruháit, melyek pompás lyoni szövetből készültek és aranynyal voltak kihímezve. — Képzelje csak, barátom, — szólt Chas abbé hirtelen megállva és szemeit tágra nyitva, — ez a szövet magától megáll a földön, annyi rajta az arany. Besançon-ban általában úgy hiszik, hogy az elnökné végrendelete, eltekintve négy vagy öt, nagy ünnepre való karingtől, több mint tíz misemondó ruhával fogja növelni a székesegyház kincstárát. Én még tovább megyek, — tette hozzá Chas abbé halkabb hangon, — okom van hinni, hogy az elnökné nekünk fog hagyományozni nyolcz remek, aranynyal befuttatott ezüst gyertyatartót is, melyet állítólag Merész Károly burgundi herczeg, a kinek az ő egyik őse kedvencz minisztere volt, hozott Olaszországból.

De hát hova akar kilyukadni ez az ember mindezzel az ócskasággal? — gondolá Julien. — Egy örökkévalóság óta tart már ez a kertelés és még mindig nem vehetek észre semmit. Ugyancsak bizalmatlan lehet irántam! Ügyesebb, mint a többi, a kiknek hat hét alatt könnyű szerrel ki lehet tanulni titkos szándékaikat. Hanem értem: tizenöt év óta szenved a mellőzéstől.

Egy este, vívóleczke közben Julient Pirard abbéhoz hívták, a ki így szólt hozzá: — Holnap van úrnapja. Chas Bernard abbé úrnak szüksége van önre, hogy segítsen neki a székesegyház földíszítésében, menjen és engedelmeskedjék. — Pirard abbé visszaszólította és sajnálkozó kifejezéssel hozzátette: Öntől függ, ha föl akarja-e használni az alkalmat, hogy szétnézzen a városban.

— Incedo per ignes, — felelt Julien (titkos ellenségeim vannak.)

Másnap, kora reggel, Julien lesütött szemmel ballagott a székesegyház felé. Az utczák képe és a mozgalmasság, mely a városban kezdett uralkodni, jó hatással voltak reá. Mindenfelé, a merre a körmenetnek el kellett vonúlnia, díszítették a házak homlokzatát. Mindez az idő, a mit a szemináriumban töltött, úgy tetszett neki, mintha csak egy pillanat lett volna. Gondolata

Vergy-ben járt és annál a csinos Binet Amandánál, a kivel esetleg találkozhatik, a mennyiben a kávéház nem volt nagyon messze. Már távolról megpillantotta Chas Bernard abbét, kedves székesegyházának az ajtajában, kövér termetű, örvendező arczú és nyílt kifejezésü ember volt. Ezúttal sugárzott a diadaltól. — Már várom, kedves fiam, — kiáltott messziről, mihelyt Julient meglátta. — Isten hozta. Hosszú és kemény munkánk lesz, erősítsük magunkat előbb egy kis reggelivel; uzsonnáln majd tíz órakor fogunk, a nagy mise alatt.

— Szeretném, uram, — szólt Julien komoly arczczal, — hogy egy perczig se maradjak egyedül; legyen kegyes megjegyezni, — folytatta a fejük fölött levő órára mutatva, — hogy öt óra előtt egy perczczel értem ide.

— Ah! Fél a szemináriúm kis gonosztevőitől! Ne is gondoljon velök, — felelt Chas abbé; — vajon kevésbbé szép-e valamely út, mert a mellette elhúzódó sövényben tövisek vannak? Az ember megy az úton és a tüskéket hagyja, hogy csak mérgelődjenek a maguk helyén. Azonban, dologra, kedves barátom, dologra.

Chas abbé méltán mondhatta, hogy nehéz munka vár reájuk. Előtte való nap nagy gyászszertartás volt a székesegyházban; nem készülődhettek semmit; következőleg az összes góth oszlopokat, melyek a templomot három hajóra osztották, ezen az egy reggelen kellett bevonni valami piros damaszt-szövettel, még pedig harmincz méter magasságban. A püspök négy kárpitost hozatott a gyorskocsival Párisból, de ezek nem végezhettek mindent maguk és a helyett, hogy útbaigazították volna besançon-i társaik ügyetlenségét, csúfolódásaikkal inkább még növelték ezt.

Julien látta, hogy magának kell fölmásznia a létrán, virgonczsága nagy segítségére volt. Ő igazgatta a besançon-i kárpitosokat. Chas abbé elragadtatással nézte, mint kúszik egy hágcsóról a másikra. Miután az összes oszlopok be voltak vonva piros szövettel, arra került a sor, hogy öt óriási tollbokrétát kell elhelyezni a főoltár fölött levő menyezeten, mely aranyozott fából korona formájára volt összeróva, és a melyet nyolcz, olasz márványból való nagy csavart oszlop tartott. Hogy

azonban a menyezet közepére, a tabernaculum fölé jusson az ember, egy ódon fapárkányzaton kellett végigcsúszni, mely már korhadt lehetett és negyven lábnyira volt a földtől.

E nyaktörő útnak a képe elnémította a párisi kárpitosok addig oly zajos vidámságát: fölfelé nézegettek, hosszan tanakodtak és nem másztak föl. Julien megragadta a tollbokrétákat és sebesen fölmászott a létrán. A bokrétákat nagy ügyesen elhelyezte a koronaformájú díszítésen, a menyezet közepén. Mikor leszállott, Chas Bernard abbé a karjai közé zárta:

— Optime, — kiáltott a derék lelkész, — el fogom mondani a püspök úrnak.

A tízórai uzsonnát igen vídáman költötték el. Chas abbé még sohasem látta templomát ily szépnek.

— Kedves tanítványom, — mondá Juliennek — anyám székeket adott bérbe e tiszteletreméltó bazilikában, úgy, hogy valósággal ebben a nagy épületben nőttem föl. Robespierre rémuralma tönkretett bennünket, de akkor már, nyolcz éves koromban, minisztráltam a szobákban tartott miséken és ilyenkor kaptam ebédet. Senki sem értett jobban a misemondóruha összehajtásához, mint én, sohasem kuszáltam össze a rojtokat. A mióta Napoleon visszaállította az istentiszteletet, én vagyok az a szerencsés, a ki e tiszteletreméltó metropolis dolgait igazgatom. Évente ötször látom felékesítve gyönyörű díszében. De soha sem volt még oly ragyogó, soha még a damas-végek ily simára nem voltak feszítve, ennyire szorosan nem övezték az oszlopokat, mint ma.

— Végre, — gondolá Julien — megtudom a titkát, kezd magáról beszélni; áradozik. Ámde ez a láthatóan nekilelkesedett ember nem mondott egyetlenegy meggondolatlan szót sem. Holott hát elfáradt; — boldog — mondá magában Julien — és nem takarékoskodott a jó borral. Milyen egy ember! mily leczke ez számomra; őt illeti a bojt. (Ezt a kifejezést a vén sebésztől tanulta.)

Mikor a nagymise Sanctusa hangzott, Julien magára akart ölteni egy karinget, hogy kövesse a püspököt a fényes körmenetben.

— Hát a tolvajok, barátom, a tolvajok! — kiáltott

föl Chas abbé, — azokra nem is gondol. A körmenet csak hadd menjen; mi, ön és én, őrködni fogunk. Örülhetünk, ha majd nem hiányzik több, mint csak egy pár rőfnyi ebből a gyönyörü rojtból az oszlopok aljáról. Ez is de Rubempré-né ajándéka; híres grófi dédapjáról maradt rá; csupa arany, kedves barátom, — tette hozzá az abbé Julien füléhez hajolva és élénk lelkesedéssel az arczán, — egy szemernyi sincs benne, a mi nem volna igazi! Ön az északi szárnyon fog vigyázni, el ne mozdúljon onnan. Én magamra vállalom a déli szárnyat és a főhajót. Ügyeljen a gyóntatószékekre; a tolvajok czinkostársnői ezekből szokták kilesni a pillanatot, mikor háttal állunk.

Ép hogy elhallgatott, az óra háromnegyed tizenkettőt ütött; a nagy harang nyomban megkondúlt. Teljes lendűléssel szólt; ez oly tömör és ünnepélyes hangok meghatották Julient. Képzelme immár nem járt a földön.

Az illat, a mit a tömjén és a rózsalevelek árasztottak, melyeket Szent János-nak öltözött kis gyermekek a szentség elé hintettek, teljessé tette fölmagasztosultságát.

A harang komoly hangjaira Julien-nek csak arra kellett volna gondolnia, hogy ez húsz embernek a munkája, a kik fejenkint ötven centimes-ot kapnak és a kiknek talán tizenöt vagy húsz hivő segédkezik. Eszébe kellett volna jutnia, hogy a kötél kopik, az állvány rongálódik, sőt veszélyben van a harang is, a mennyiben minden kétszáz évben le szokott egyszer zuhanni és azon kellett volna törnie a fejét, mi módon sikerülhetne leszállítani a harangozók bérét vagy pedig nem lehetne-e valami bűnbocsánattal vagy az egyház kincstárának más oly kegyszerével fizetni nekik, a melytől nem válik laposabbá az erszény?

Ez okos elmélkedések helyett Julien lelke, melyet ez oly férfias és oly tömör hangok magukkal ragadtak, képzelmi területeken csapongott. Sohasem lesz belőle se jó pap, se jó vagyonkezelő. Azokból a lelkekből, melyek ennyire megindúlnak, legfeljebb valami művész telik ki. Itten kitűnt egész mibenlétében Julien képzelgése. Szemináriumbeli társai közül talán ötven is, a kiket a közgyűlölet és a jacobinismus, mely minden sövény mögött les-

kelődik reájuk, fogékonynyá tett az élet valósága iránt, a székesegyház nagyharangjának hangját hallva, csak a harangozók bérére gondolt volna. Barème-hez méltó lángészszel mérlegelték volna, vajon a közönség meghatottságának a foka fölér-e a pénzzel, a mit a harangozóknak fizettek? Ha Julien a székesegyház anyagi érdekeivel akart volna törődni, képzelme, túlrepülve a czélon, azon járt volna, hogy a gyárbeli árnál takarítson meg negyven francot és elmulasztotta volna az alkalmat egy huszonöt centime-os kiadás elkerülésére.

Mialatt a körmenet a világ legszebb napfényében lassan átvonúlt Besançon utczáin és meg-megállt a ragyogó sátoroknál, melyek fölállításában a hatóságok versenyeztek egymással, a templom mélységes csendben maradt. Félhomály és kellemes hűvösség uralkodott benne; levegője még balzsamos volt a virágok és a tömjén illatától.

A csönd, a mély magányosság, a hosszú ívek alatt honoló hűvösség még édesebbé tették Julien álmadozását. Nem kellett tartania tőle, hogy Chas abbé, a ki az épület egy másik részében volt elfoglalva, megzavarja. Lelke szinte levetkezte halandó hüvelyét, mely lassú léptekkel sétálgatott föl s alá az őrködésére bízott északi szárnyban. Annál nyugodtabb volt, mert meggyőződött, hogy a gyóntatószékeknél csak néhány jámbor asszony térdel; szeme látás nélkül nézett.

Mindamellett azonban szórakozottságát félig legyőzte két igen előkelően öltözött nőnek a látványa, a kik közül az egyik egy gyóntatószéknél, a másik pedig, közel hozzá, egy imazsámolyon térdelt. Reájuk nézett, a nélkül, hogy látta volna őket; mégis azonban, akár a csodálat folytán, a mit e hölgyek nemes és egyszerü öltözéke keltett benne, észrevette, hogy a gyóntatószékben nincs pap. Különös, — gondolá, — hogy e szép hölgyek nem térdelnek valamelyik sátorban, ha ájtatoskodók, vagy pedig nincsenek valamely erkélyen, a honnan jól láthatnak, ha az úri világhoz tartoznak. Mily jól van szabva ez a ruha! mennyi kellem! Meglassította lépteit, hogy jobban láthassa őket.

Az a hölgy, a ki a gyóntatószéknél térdelt, Julien

lépteinek neszére, melylyel megbolygatta e nagy csendet, kissé arra fordította a fejét. Nagyot kiáltott és ájulás fogta el.

A hölgy erejét vesztve hátrahanyatlott; barátnője, a ki közelében volt, feléje sietett, hogy fölsegítse. Ugyanekkor Julien megpillantotta a hanyatt bukó hölgy vállait. Nagy, igazgyöngyökből fűzött nyakék tűnt a szemébe, melyet jól ismert. Mit érzett, a hogy' fölismerte de Rênal-né haját! Ő volt. Az a hölgy, a ki fejét támogatta és meg akarta akadályozni, hogy egészen a földre bukjék, Dervillené volt. Julien, magánkívül, odaugrott; de Rênal-né estében talán magával rántotta volna barátnőjét is, ha Julien fönn nem tartja őket. Segített Dervillenének, hogy egy szalmaszék hátához támasszák e bájos fejet; térden állott.

Dervillené hátrafordúlt és ráismert.

— Távozzék, uram, távozzék gyorsan! — szólt a legélénkebb harag hangján. — Nem szabad önt viszontlátnia. Az ön látása méltán megrémítheti, oly boldog volt, mielőtt önt ismerte! Az ön eljárása szörnyűséges. Siessen; távozzék innen, ha még maradt önben valami szemérem.

E beszéd oly parancsolólag hangzott és Julien e perczben oly gyönge volt, hogy távozott. — Mindig gyűlölt, — mondá magában, Dervillenére gondolva.

Ugyane pillanatban a körmenet élén haladó papok dünnyögő éneke hangzott a templomban; jöttek vissza. Chas-Bernard abbé többször szólította Julient, a ki először nem is hallotta a hívást; az abbé végre odajött és karonfogta Julient egy oszlop mögött, hol félholtan megvonta magát. Be akarta mutatni a püspöknek.

— Rosszúl van, gyermekem, — szólt az abbé, hogy ily halványnak és szinte képtelennek látta a menésre. — Túlságos sokat dolgozott. — Az abbé karját nyújtotta neki. — Jöjjön, üljön le a szenteltvíztartó kis padjára, a hátam mögé; majd eltakarom. — A főbejárat mellett voltak. — Nyugodjék meg, van még jó húsz perczünk, a míg ő kegyelmessége ideér. Igyekezzék összeszedni magát; majd ha jön, föl fogom önt segíteni, mert én erős és izmos vagyok korom ellenére is.

Mikor azonban a püspök elhaladt előttük, Julien úgy reszketett, hogy Chas abbé lemondott a bemutatás szándékáról.

— Ne búsuljon, — mondá Juliennek, — találok én még alkalmat.

Este tíz font gyertyát szállíttatott a szeminárium kápolnájába, a mit — mondá — Julien gondossága, és a gyorsaság, a mivel eloltotta azokat, takaríttatott meg. Semmi sem volt kevésbbé igaz. A szegény fiú maga volt kioltva; a mióta de Rênal-nét látta, semmiről se volt fogalma.

XXIX.

AZ ELSŐ ELŐLÉPTETÉS.

Ismerte szabadát, ismerte megyéjét és most gazdag ember.
Az úttörő.

Julien még nem tért magához a mély álmodozásból, melybe a székesegyházi esemény merítette, mikor egy reggel a szigorú Pirard abbé hívatta.

— Chas-Bernard abbé úrtól levelet kaptam az ön érdekében. Magaviseletével általában meg vagyok elégedve. Ön ugyan, a nélkül, hogy észrevenné, szörnyen elővigyázatlan és meggondolatlan; de a szív, legalább eddig, jó, sőt emelkedett; az elme kiváló. Mindent összevéve, szikrát látok önben, a mit nem való figyelmen kívül hagyni.

— Tizenöt évi munkásság után ott állok, hogy távozom e házból: az a vétkem, hogy szabad akaratukra hagytam a szeminaristákat és se nem pártoltam, se nem üldöztem azt a titkos társulatot, melyről ön a gyónószékben beszélt. Mielőtt távozom, akarok valamit tenni önért; már két hónap előtt megtettem volna, mert kiérdemelte, ha közbe nem jön a följelentés, annak az alapján, hogy Binet Amanda címét találták önnél. Megbízom az Új- és Ó-Szövetség oktatásával.

Elragadtatva a hála érzésétől, Julien először arra

gondolt, hogy térdre boruljon és Istenhez imádkozzék; de egy igazabb ösztönnek engedte át magát. Odalépett Pirard abbéhoz és megfogta a kezét, melyet ajkához emelt.

— Mi ez? — kiáltott föl az igazgató bosszúsan; de Julien szemei még többet mondottak, mint mozdulata.

Pirard abbé csodálkozva nézett reá, mint egy olyan valaki, a ki hosszú évek óta elszokott tőle, hogy gyöngéd megindulásokkal találkozzék. Ez a nézés árulója lett az igazgatónak; hangja elváltozott.

— Nos hát! igen, gyermekem, ragaszkodom hozzád Az ég a tudója, hogy nem tehetek róla. Az lett volna a kötelességem, hogy igazságos legyek és se ne gyűlöljek, se ne szeressek senkit. Pályád fáradságos lesz. Látok benned valamit, a mi sérti a közönséges embert. A féltékenység és a rágalom nyomon fognak követni. Bárhova helyezzen is a végzet, társaid mindig gyűlölettel lesznek irántad és ha szeretetet fognak színlelni, csak azért teszik, hogy annál biztosabban elárulhassanak. Ez ellen csak egy a segítség: egyedül Istenben bízzál, a ki, hogy megbüntessen hiúságodért, kikerülhetetlenné tette reád nézve a gyűlöletet; ez az egyetlen mentség, a mit számodra látok. Ha legyőzhetetlen hűséggel tartasz ki az igazság mellett, ellenségeid előbb vagy utóbb vereséget fognak szenvedni.

Julien oly hosszú idő óta nem hallott baráti hangot, hogy meg kell bocsátani neki egy gyöngeségét: könynyekre fakadt. Pirard abbé karjaiba ölelte; e pillanat mindkettőjüknek valami édes volt.

Julien szinte magánkívül volt az örömtől; ez az előléptetés volt az első, a mit elért; óriási előnyök jártak vele. Hogy az ember fölfoghassa ezeket, hónapokon át arra kellett ítélve lennie, hogy egy perczig se lehessen egyedül, hanem folyton együtt oly társakkal, a kik legalább is alkalmatlanok, legnagyobb részben pedig elviselhetetlenek voltak. Csak a kiabálásuk is elegendő lett volna, hogy megbontson egy finomabb szervezetet. E jóllakott és jó ruhába öltöztetett parasztok lármás örvendezése nem érte be magamagával, teljességéhez hozzátartozott, hogy torkuk szakadtából kiáltozzanak.

Mostantól fogva Julien egyedül, vagy csaknem egyedül ebédelt, egy órával utóbb, mint a többi szemináriista. Külön kulcsot kapott a kerthez és olyankor is sétálhatott benne, mikor nem járt ott senki.

Nagy csodálkozására Julien úgy tapasztalta, hogy most kevésbbé gyűlölik; ő, ellenkezőleg, a gyűlölet megkettőződését várta. Azt a titkos vágyát, hogy ne szóljanak hozzá, a mi nagyon is szembeötlő volt és a mi oly sok ellenséget szerzett neki, többé nem vették a nevetséges gőg jelének. A durva lények szemében, a kik környezték, ez jogos érzete volt méltóságának. A gyűlölet észrevehetően csökkent, különösen legfiatalabb társai között, a kik növendékeivé váltak s a kikkel nagyon udvariasan bánt. Lassanként még párthívei is lettek; többé nem tartották illőnek, hogy Luther Mártonnak nevezzék.

Mire jó azonban fölsorolni barátait, ellenségeit? Mindez csupa rútság, még pedig annál rútabb, minél hívebb a rajz. Holott pedig a népnek ezek az egyedüli erkölcs-tanítói és nélkülök vajon mivé lenne? Képes lesz-e valaha a hírlap, hogy pótolja a plébánost?

A mióta Julien új méltóságára emelkedett, a szeminárium igazgatója ügyelt reá, hogy sohase beszéljen vele tanúk nélkül. Volt ebben az eljárásban eszélyesség úgy a mester, mint a tanítvány szempontjából, de volt benne főként próbatét is. A szigorúan jansenista Pirardnak változhatatlan elve volt: Ha valaki érdemesnek látszik a szemedben, gördíts akadályokat minden óhajtása, minden vállalkozása elé. Ha valóban érdemes, el fogja hárítani és le fogja győzni az akadályokat.

Elérkezett a vadászat évadja. Fouqué-nek az az ötlete támadt, hogy Julien családjának a nevében egy szarvast és egy vadkant küldött a szemináriumnak. A zsákmányúl ejtett állatokat a konyha és az ebédlő közti folyosón terítették ki. Az összes szemináristák látták, mikor ebédre mentek. Általános érdeklődést keltettek. A vadkan, noha élettelen volt, ijesztette a fiatalabbakat; megtapogatták agyarait. Egy hétig másról sem beszéltek.

Ez az adomány, mert hogy Julien családját a társadalomnak abba az osztályába sorolta, melynek tisztelet jár, halálos csapást mért az ellenszenvre. Julien felsőbb-

ségét megpecsételte a vagyontól származó szentesítéssel. Chazel és a legkiválóbb szeminaristák előzékenyen közeledtek hozzá és majdhogy szemrehányást nem tettek neki, a miért nem figyelmeztette őket szüleinek vagyonos voltára és abba a helyzetbe juttatta őket, hogy vétkezzenek a pénzt megillető tisztelet ellen.

Sorozás volt, a mely alól Julien papnövendéki minőségében föl volt mentve. Ez mély hatást tett reá. Ime, örökre eltűnt a pillanat, melyben, húsz évvel ezelőtt, hősi élet kezdődött volna számomra.

Magányosan sétált a szeminárium kertjében, hallotta, a mint a kerítés falán dolgozó kőmüvesek beszélgettek.

— Hát bizony el kell menni, soroznak.

— Az ő idejében, Isten nevében! Kőmüvesből is lehetett tiszt, lehetett tábornok, volt reá eset.

— De ma megnézheted! Csak a koldúsok mennek. A kinek van miből élni, itthon marad.

— A ki szegénynek született, szegény is marad, ez az.

— Vajon igaz-e, a mit beszélnek, hogy ő meghalt? — vágott közbe egy harmadik kőmüves.

— Ezt csak a zsírosok mondják, tudod! Félnek tőle.

— Mily más a világ, hogy' folyt akkor a munka! És ha meggondolja az ember, hogy éppen tábornagyjai árulták el. Micsoda gazok!

Ez a beszélgetés némileg megvígasztalta Julient. Távozóban sóhajtva ismételte:

A nép-emlékezés csak e királyhoz hív!

Elkövetkezett a vizsgálatok ideje. Julien ragyogóan felelt; látta, hogy Chazel is egész tudományát ki akarja mutatni.

Az első nap, a censorok, a kiket a hírhedt de Frilair fővikárius nevezett ki, nagyon kelletlenül érezték magukat, a miért a névsorban mindig az első vagy legalább a második helyet ennek a Julien Sorelnek kellett juttatniok, a kit úgy festettek le előttük, hogy Pirard abbé kedvencze. A szemináristák között fogadások történtek, hogy az általános érdemsorban Julien lesz az első, a mi-

vel együtt jár a megtiszteltetés, hogy ebédre lesz hivatalos a püspök úr ő kegyelmességéhez. Az egyik vizsga végén azonban, a mikor is az egyházatyákról volt szó, egy élelmes censor, miután Szent Jeromosról és ennek Cicero iránt való szenvedélyéről kérdezte ki Julient, Horatiusra, Virgiliusra és más profán szerzőkre tért át. Társainak tudta nélkül Julien számos részletet kívülről megtanult e szerzőkből. Sikerétől elragadtatva, feledte, hogy micsoda helyen van és a censor megismételt fölszólítására tüzesen elszavalta és megmagyarázta Horatius több ódáját. Miután húsz perczig hagyta előrerohanni, a censor hirtelen más arczot vágott és éles szemrehányásokat tett Juliennek az időért, a mit e profán tanulmányokra vesztegetett és a haszontalan vagy vétkes eszmékért, melyeket fejébe vett.

— Ostoba vagyok, uram, és önnek igaza van, — felelt Julien szerényen, fölismerve az ügyes haditervet, melynek áldozatául esett.

A censor cselfogását még a szemináriumban is alávalónak találták, a mi azonban nem akadályozta meg de Frilair abbé urat, ezt az ügyes férfiút, a ki oly agyafúrtan szervezte a besançoni congregatio hálózatát és a kinek Párisba küldött jelentéseitől birák, préfet, sőt helyőrségi főtisztek is reszkettek, hogy hatalmas kezével a 198-as számot bigyessze Julien neve mellé. Örömét lelte benne, hogy ezzel is bántsa ellenségét, a jansenista Pirard abbét.

Tíz év óta az volt a főtörekvése, hogy kivegye kezéből a szemináriumot igazgatását. Ez az abbé, maga is a szerint viselkedve, a hogy' Juliennek tanácsolta, őszinte, jámbor, álnokság nélkül való és kötelességeiben állhatatos ember volt. Ám az ég, haragjában, azzal az epés vérmérséklettel ruházta fel, mely mélyen érzi a bántalmakat és a gyűlöletet. Semmiféle sértés sem ment veszendőbe ennél az izzó léleknél. Százszor is beadta volna már lemondását, de hasznosnak hitte magát azon a helyen, a hova a Gondviselés állította. Megakadályozom a jezsuitizmus és a bálványimádás terjedését, — mondá magában.

A vizsgák idején talán két hónap óta sem beszélt

már egy szót se Juliennel, mégis azonban egy hétre beteg lett, mikor, kézhez véve a hivatalos levelet, mely a vizsgálat eredményét tartalmazta, a 198-as számot látta annak a növendéknek a neve mellett, a kit úgy tekintett, mint a ház dicsőségét. Egyedüli vígasza az volt e szigorú jellemnek, hogy Julient a legfokozottabb ellenőrzésnek vetette alá. Elragadtatással észlelte, hogy nem fedezhet föl benne se haragot, se bosszúvágyat, se csüggedést.

Néhány héttel később Julien reszketve bontott fel egy levelet; Párisban adták postára. Végre — gondolá — de Rênal-né reáemlékezik igéreteire. Egy úr, a ki a Sorel Pál nevet használta és a ki rokonának mondta magát, ötszáz francról szóló utalványt küldött neki. A levél hozzátette, hogy ha Julien tovább is sikerrel tanulmányozza a latin remekírókat, minden évben hasonló összeget fog kapni.

— Ez ő, az ő jósága! — szólt magában Julien meghatottan. — De miért, hogy nincs egy baráti szava se?

Tévedett a levél felől. De Rênal-né, a ki barátnője: Dervillené befolyása alatt állott, egészen a mély lelkiismeretfurdalásoknak adta magát. Akarata ellenére, gyakran gondolt arra a különös emberre, a kivel való találkozása feldúlta életét; de óvakodott, hogy írjon neki.

Ha a szeminárium nyelvén akarnánk beszélni, csodát láthatnánk ez ötszáz francban és azt mondhatnók, hogy az ég magát de Frilair urat vette igénybe Julien megajándékozására.

Tizenhét év előtt de Frilair abbé ugyancsak lapos erszénynyel érkezett Besançon-ba és, a hagyomány szerint, ez volt egész vagyona. Ma egyike a megye leggazdagabb birtokosainak. Föllendülése menetében megvásárolta a felét egy földbirtoknak, melynek másik fele örökségképpen de la Mole úrra szállt. Ebből pör támadt a két ember között.

De la Mole marquis úr, Párisban elfoglalt fényes helyzete és udvari állásai mellett is érezte, hogy veszélyes volna Besançon-ban harczba szállania egy fővikáriussal, a kiről az hirlett, hogy préfet-ket tud kineveztetni és elmozdíttatni. A helyett, hogy valami czím alatt, a mit a költségvetés megtűrne, ötvenezer franc kárpótlást járt

volna ki magának és az ötvenezer franc körül forgó kétséges pört odaengedte volna de Frilair abbénak: a marquis megkötötte magát. Úgy vélte, menti a jog: szép mentség.

Mert hát, ha ugyan szabad kimondani: hol van az a bíró, a kinek nem volna fia vagy legalább valami unokaöcscse, a kit szeretne előre tolni.

Hogy a legelvakúltabbaknak is fölnyíljék a szemök, egy héttel az első itélet kimondása után de Frilair abbé a püspök ő kegyelmességének hintójába szállt és személyesen vitte el a becsületrend keresztjét ügyvédjének. De la Mole úr, kissé megrőkönyödve az ellenfél biztosságától és érezve, hogy ügyvédei meginognak, Chélan abbétól kért tanácsot, a ki összeköttetésbe hozta Pirard úrral.

Történetünk idején ez összeköttetés már több év óta tartott. Pirard abbé belevitte az ügybe szenvedélyes természetét. Folyton találkozva a marquis ügyvédeivel, tanulmányozta az ügyet, és mert jogosnak találta, nyiltan de la Mole marquis pártjára állott a mindenható fővikárius ellenében. Ez utóbbit felháborította ez a vakmerőség, kivált meg egy kis jansenista részéről!

— Ime, láthatjuk, hogy mit ér az az udvari nemesség, mely oly hatalmasnak híreszteli magát! — mondá bizalmasainak de Frilair abbé. — De la Mole úr még csak egy nyomorúságos kis rendjelet sem küldött besançoni ügynökének és hagyja, hogy szépen elmozdítsák. Pedig hát, azt írják nekem, egy hét sem múlik el, hogy ez a nemes főúr ott ne virítana kék szalagjával az igazságügyminiszter szalonjában, bárki legyen is ez.

Pirard abbé minden iparkodása ellenére is és ámbár de La Mole úr mindig a legjobb viszonyban volt az igazságügyminiszterrel, különösen pedig ennek az alárendeltjeivel, hat évi fáradozással nem ment többre, mint hogy nem vesztette el végkép a pört.

Szünet nélkül levelezésben állva Pirard abbéval egy oly ügyben, a melyet mindketten szenvedélylyel követtek, a marquis végül is megkedvelte az abbé gondolkodásmódját. Lassanként, a társadalmi állás óriási különbsége ellenére is, levelezésük baráti hangra fordúlt. Pirard

abbé elmondta a marquisnak, hogy mindenféle gazsággal lemondásra akarják bírni. Haragjában, a mit azon a — szerinte — gyalázatos eljáráson érzett, melyet Juliennel szemben követtek, elmesélte történetét a marquisnak.

Noha igen gazdag volt, ez a nagy úr nem volt zsugori. Sohasem tudta reábírni Pirard abbét még csak arra sem, hogy elfogadja a pör miatt való postaköltségek visszatérítését. Megragadta az alkalmat, hogy ötszáz francot küldjön kedvencz növendékének.

De La Mole úr nem röstelte a fáradtságot, hogy maga írja meg a kisérő levelet. Ez alkalmul szolgált neki, hogy az abbéra gondoljon.

Egy nap Pirard abbé kis levelet kapott, a mely fölszólította, hogy sürgős ügyben haladéktalanúl jelenjék meg Besançon egyik külvárosi fogadójában. De La Mole úr intendánsát találta ott.

— A marquis úr meghagyta, hogy jöjjek ide önért a hintójával, — mondá neki ez az ember. — Reményli, hogy miután elolvasta ezt a levelet, négy vagy öt nap mulva ön Párisba fog jönni. Azt az időt, a mit szíves lesz megállapítani, arra fogom használni, hogy bejárjam a marquis úr franche-comtéi birtokait. Azután, a mely napon önnek tetszik, utazunk Párisba.

A levél rövid volt:

„Hagyja ott, kedves uram, a vidéki bajlódást és jöjjön szabadon lélegzeni Párisba. Küldöm a kocsimat, melynek parancsa van, hogy négy napig várjon önre. Magam keddig várom önt Párisban. Csak igent kell mondania, hogy öné legyen Páris környékének egyik legjobb plébániája. Jövendőbeli híveinek leggazdagabbika sohasem látta önt, de sokkal jobban ragaszkodik önhöz, semmint gondolná, mert az — de La Mole marquis."

A nélkül, hogy sejtette volna, a szigorú Pirard abbé szerette ezt a szemináriumot, mely tele volt ellenségeivel és a mely tizenöt év óta minden gondolatát betöltötte. De La Mole úr levele úgy hatott reá, mint a kegyetlen és szükséges műtét végrehajtásával megbízott sebész megjelenése. Elmozdíttatása bizonyos volt. Az intendánsnak három nap múltára adott találkozót.

Negyvennyolcz órán át a bizonytalanság láza gyö-

törte. Végre írt de La Mole úrnak és megszerkesztett egy levelet a püspök ő kegyelmességéhez, mely remeke volt az egyházi irálynak, csak kissé hosszúra nyúlt. Bajos lett volna kifogástalanabb és az őszinte tiszteletet jobban kifejező mondatokat találni. És mégis ez a levél, mely arra volt szánva, hogy súlyos órát szerezzen de Frilair úrnak főnökével szemben, felhánytorgatott minden komoly panaszt és leszállt egész a kis piszkos boszszantásokig, melyek, hat évi béketűrés után, kényszerítik Pirard abbét, hogy elhagyja a püspökséget.

Ellopták a tüzelőfáját, megétették a kutyáját stb. stb.

Miután bevégezte a levelet, fölkeltette Julient, a ki, mint a többi szeminarista is, esti nyolcz órakor már aludt.

— Tudja, hol van a püspöki palota? — kérdé tőle ékes latin nyelven. — Vigye el e levelet ő kegyelmességének. Nem titkolom, hogy farkasok közé küldöm önt. Legyen csupa szem és csupa fül. Semmi hazugság se legyen a feleleteiben; de tartsa eszében, hogy a ki kérdezi, talán nagyon örülne, ha árthatna önnek. Nagy megelégedésemre szolgál, gyermekem, hogy mielőtt elhagyom, megszerzem önnek ezt a tapasztalatot, mert nem titkolom, a levél, a mit visz, lemondásom.

Julien mozdulatlanúl állott; szerette Pirard abbét. Az eszélyesség hiába súgta neki:

— E derék ember távozása után a Szent-Szív-párt lefokoztat, sőt talán kidobat.

Nem tudott magára gondolni. Egy mondattal vesződött, a mit udvarias formába akart önteni és valóban nem volt ura elméjének.

— Nos, barátom, nem megy?

— Azt mondják, uram, — szólt félénken Julien, — hogy ön hosszú pályája alatt sem takarított meg semmit. Nekem van hatszáz francom.

A könnyek megakadályozták, hogy többet mondjon.

— Ez szintén jegyzékbe lesz véve, — szólt hidegen a szeminárium volt igazgatója. — Siessen a püspökhöz, már későre jár.

A véletlen úgy akarta, hogy ez este de Frilair abbé úr helyettesítse a püspököt szalonjában; ő kegyelmes-

sége a préfet-nél ebédelt. Julien tehát a levelet magának de Frialir úrnak adta át, a kit azonban nem ismert.

Julien csodálkozva látta, hogy ez az abbé merészen föltépi a püspökhöz címzett levelet. A fővikárius tekintélyes arcza csakhamar élvezettel vegyült meglepetést fejezett ki és még egyszer oly komolyra változott. Miközben olvasott, Juliennek, a kire tetszetős mejelenése nagy hatást tett, volt ideje, hogy szemügyre vegye. Leszámítva a bizonyos vonásokban tükröződő roppant ravaszságot, mely szinte álnokságot mutatott, ez arczban több komolyság lett volna, ha e szép külső tulajdonosa egy perczre is megszűnt volna vele foglalkozni. Az erősen előreálló orr teljesen egyenes vágású volt és a különben igen előkelő arczélt, szerencsétlenségre, félreismerhetetlenül hasonlatossá tette a róka ábrázatához. Egyébként ez az abbé, a kit Pirard úr lemondása annyira foglalkoztatni látszott, nagyon elegánsan volt öltözve, a mi Juliennek roppant tetszett és a mit még egy papnál sem tapasztalt.

Julien csak később tudta meg, mi volt de Frilair abbé különös tehetsége. Szórakoztatni tudta püspökét, egy szeretetreméltó öreg embert, a kinek Párisban kellett volni élni és a ki Besançon-t száműzetésnek tekintette. E püspök igen rosszúl látott és szenvedélyesen szerette a halat. De Frilair abbé kiszedte a szálkákat a halból, a mit ő kegyelmességének tálaltak.

Julien némán nézte az abbét, a ki újra meg újra átolvasta a lemondó levelet, mikor hirtelen nagy zajjal feltárult az ajtó. Egy díszesen öltözött lakáj gyorsan előresietett. Juliennek csak annyi ideje volt, hogy hátraforduljon az ajtó felé: egy kis öreg embert látott, mellén nagy kereszttel. Térdet hajtott: a püspök jóságos mosollyal reápillantott és áthaladt a szobán. A szép abbé követte és Julien egyedül maradt a szalonban, melynek most kényére megcsodálhatta egyházias pompáját.

A besançoni püspök, a ki az emigratio hosszas nyomorúságától bár megviselt, de meg nem tört elmés ember volt, már túljárt a hetvenöt éven és végtelenül keveset törődött azzal, hogy mi lesz tíz év múlva.

— Ki ez az értelmes tekintetű szeminarista, a kit,

azt hiszem, átmenőben megpillantottam? — kérdé a püspök. — Nem megparancsoltam, hogy ilyen tájban már mindnyájuknak ágyban kell lenniök?

— Ez pedig nagyon éber, erre esküszöm, kegyelmes uram, és nagy ujságot hoz: az egyetlen jansenistának a lemondását, a ki még megmaradt az egyházmegyében. Az a rettenetes Pirard abbé végre reájött, hogy értsen a szóból.

— Nos hát! — szólt a püspök nevetve, — nem hiszem, hogy találjon helyette valakit, a ki felér vele. És hogy megmutassam önnek, mennyit ér ez az ember, holnap meghívom ebédre.

A fővikárius meg akart koczkáztatni néhány megjegyzést, hogy ki legyen az utód; de a püspök, a kinek nem volt kedve hivatalos ügyekről beszélni, közbevágott:

— Mielőtt a másikat fogadnók, lássuk, mi van emezzel. Hadd jöjjön be az a szeminarista, a gyermekek ajkáról hangzik az igazság.

Julient behívták. — Két inquisitor között fogok állani, — gondolá. Sohasem érezte magát bátrabbnak.

A mikor belépett, két komornyik, a kik magánál Valenod úrnál is jobban voltak öltözve, éppen vetkőztette ő kegyelmességét. E főpap úgy vélte, hogy mielőtt Pirard úrra vinné a beszédet, Julient tanulmányai felől kell kikérdeznie. Néhány kérdést adott neki a dogmatikából és meg volt lepetve. Csakhamar reátért a latin irókra, Virgiliusra, Horatiusra, Ciceróra. — E nevek azok, — gondolá Julien, — a melyek miatt a 198-as számot kaptam. Nincs mit vesztenem, próbáljunk kitűnni. — Sikerült neki; a főpap, kitünő humanista maga is, el volt ragadtatva.

A préfet ebédjén egy kis leány, a kinek nagy híre volt és méltán, elszavalta a Magdolnáról szóló költeményt. A püspök benne volt az irodalomról való beszélgetésben és csakhamar feledve Pirard abbét meg az összes ügyeket, azon vitatkozott a szeminaristával, vajon Horatius gazdag volt-e vagy szegény? A főpap több ódából idézett, néha-néha azonban késlekedett az emlékezete és Julien azon nyomban elmondta az egész ódát, modorában a szerénység kifejezésével; a mi leginkább

felötlött a püspöknek, az volt, hogy Julien egy csöppet sem zökkent ki a társalgási hangból; úgy mondott el húsz-harmincz latin verssort, mintha arról beszélne, hogy mi történt a szemináriumban. Sokáig tárgyalták Virgiliust, Cicerót. Végre a püspök nem állhatta meg, hogy bókot ne mondjon a fiatal szeminaristának.

— Lehetetlen, hogy valaki jobb diák legyen.

— Kegyelmes uram, — felelt Julien, — az ön szemináriuma százkilenczvenhét növendéket kínálhat, a kik nem kevésbbé méltók kegyes megelégedésére.

— Hogyan? — szólt a főpap csodálkozva ezen a számon.

— Hivatalos bizonyítványnyal támogathatom, a mit kegyelmességednek mondani bátorkodtam. A szeminárium évzáró vizsgáján, ugyanazokból a tárgyakból felelve, melyeknek most kegyelmességed megelégedését köszönhetem, a 198-ik lettem.

— Ahán! ön Pirard abbé Benjámin-ja, — kiáltott fel nevetve a püspök és de Frilair úrra nézett. — Ezt gondolhattuk volna; ez hát becsületes háború; nemde, barátom, — folytatta Julienhez fordulva, — fölkeltették, hogy ide küldjék?

— Igen, kegyelmes uram. Csak egyetlen egyszer távoztam egyedül a szemináriumból, Úrnapján, hogy segítsek Chas-Bernard abbé úrnak a székesegyház feldíszítésében.

— Optime, — mondá a püspök. — Hogyan, ön volt az, a ki annyi bátorságról tett tanuságot, mikor a tollbokrétákat elhelyezte a mennyezeten? Minden évben reszketek miattuk; mindig attól félek, hogy emberéletbe fognak kerülni. Barátom, ön sokra fogja vinni; hanem hát én nem akarom megakadályozni az ön fényes jövőjét azzal, hogy éhen halassam.

És a püspök parancsára kétszersültet meg malagát hoztak, a mihez Julien derekasan hozzálátott, de Frilair abbé azonban még inkább, mert tudta, hogy a püspök szereti látni, ha vígan és jó étvágygyal esznek.

A főpap, a kinek ez est egyre nagyobb megelégedésére szolgált, egy pillanatra az egyháztörténetből kérdezgetett. Látta, hogy Julien nem tud hozzá. A főpap szóba

hozta a római birodalom szellemi állapotait Konstantin századának császárai alatt. A pogányság enyészetének ugyanaz a nyugtalanság és kétkedés járt a nyomában, mely a XIX. században kétségbeejti a szomorú és elernyedt lelkeket. Ő kegyelmessége észrevette, hogy Julien Tacitusnak még a nevét is csak alig ismeri.

A főpap csodálkozására Julien ártatlanúl azt felelte, hogy ez a szerző nincs meg a szemináriúm könyvtárában.

— Igazán örvendek, — szólt a püspök jókedvűen. — Kiment a zavarból; tíz percz óta gondolkozom már, hogy mivel köszönjem meg önnek a kellemes estét, a mit nekem okozott, még pedig ugyancsak váratlanúl. Nem gondoltam, nogy kész túdósra leljek szemináriumom egy növendékében. Bárha az ajándék nem nagyon kánoni, adok önnek egy Tacitust.

A főpap nyolcz remekül kötött könyvet hozatott be, melyek elsejének a czímlapjára maga akart latin ajánlatot írni Sorel Julien számára. A püspök nagyon reátartó volt jó latinságára; azzal végezte, hogy komoly hangon, mely merőben elütött az eddigi társalgástól, így szólt hozzá:

— Fiatal ember, ha okosan viseli magát, valamikor egyházmegyém legjobb plébániája az öné lesz, még pedig nem nagyon sok mérföldnyire püspöki palotámtól; de okosnak kell lennie.

Könyveivel megrakodva Julien éjfélkor távozott, igen elcsodálkozva, a palotából.

Ő kegyelmessége egy szót sem szólt Pirard abbéről. Julient főként a püspök roppant udvariassága lepte meg. Fogalma sem volt, hogy ily előzékeny viselkedés ennyi természetes méltósággal egyesülhessen. Különösen felötlött neki az ellentét, mikor viszontlátta a komor Pirard abbét, a ki türelmetlenül várta.

— Quid tibi dixerunt? (Mit mondtak?) — kiáltott feléje, mihelyt messziről megpillantota.

Julien kissé akadozva iparkodott latinra fordítani a püspök kijelentéseit.

— Beszéljen francziául és ismételje ő kegyelmességének tulajdon szavait, a nélkül, hogy valamit hozzátenne vagy elvenne belőlök, — mondá kemény hangon

és a legkevésbbé sem választékos modorával a volt szemináriumi igazgató.

— Mily furcsa ajándék püspök részéről egy fiatal szeminaristának! — mondá, a pompás Tacitusban lapozgatva, melynek aranyozott szegélye mintha borzalmat keltett volna benne.

Már elmúlt két óra, mikor nagyon részletes beszámolás után végre megengedte kedvencz növendékének, hogy szobájába menjen.

— Hagyja itt Tacitusának az első kötetét, a melybe a püspök úr ő kegyelmessége ajánlatot írt, — mondá neki. — Távozásom után ez a latin sor villámhárító lesz önnek e házban. Erit tibi, fili mi, successor meus tamquam leo quaerens quem devoret. (Lészen neked, fiam, utódom, mint a dühös oroszlán, mely keresi, hogy kit tépjen szét.)

Másnap reggel Julien valami különöset észlelt abban, a hogy' társai vele beszéltek. Ez csak még tartózkodóbbá tette. — Ime, — gondolá, — Pirard úr lemondásának a hatása. Az egész ház tud róla és engem kedvencz tanítványának tartanak. Sértő szándéknak kell lennie ebben a modorban; de ilyesmit nem tudott észrevenni. Ellenkezőleg: mindazoknak a szeméből, a kikkel a hálótermekben találkozott, hiányzott a gyűlölség. Mit jelentsen ez? Bizonyára csapda, legyünk résen. Végre a kis verrières-i szeminárista nevetve megmondta neki: „Cornelii Taciti opera omnia" (Tacitus összes munkái).

E szóra, melyet meghallottak, mindnyájan mintegy versenyezve kívántak szerencsét Juliennek, nemcsak a nagyszerű ajándékhoz, a mit ő kegyelmességétől kapott, hanem a két órás beszélgetéshez is, a melylyel kitüntették. A legkisebb részletekig tájékozva voltak. E pillanattól fogva vége volt az irígységnek; hízelkedve udvaroltak neki: Castanède abbé, a ki tegnap este még a legnagyobb lenézéssel bánt vele, karon fogta és meghívta reggelire.

Julien természetének végzetes sajátságánál fogva e durva lények arczátlankodása sok fájdalmat okozott neki; alázkodásuk undort keltett benne és semmi élvezetet sem szerzett neki.

Déltájban Pirard abbé odahagyta növendékeit, előbb azonban szigorú beszédet intézett hozzájuk: „Mit akartok vajon? — mondá nekik. — A világi tisztességeket, a társadalmi előnyöket, a parancsolásnak, a törvény semmibevételének, a mindenkivel szemben való bűntetlen arcátlankodásnak az élvezetét? Vagy örök üdvötöket? Köztetek a legelmaradottabbaknak is csak a szemüket kell felnyitniok, hogy megkülönböztessék a két utat!"

Alig, hogy kitette lábát, a Jézus szent szívé-nek buzgólkodói Te deum-ot rendeztek a kápolnában. Senki sem vette komolyan a volt igazgató intelmeit. — Nagyon bosszús, hogy el kell távoznia, — hangzott mindenfelől. — Egyetlenegy szeminárista sem volt oly együgyű, hogy hitt volna az önkéntes lemondásban egy oly állásról, mely annyi érintkezésre ad alkalmat a nagy szállítókkal.

Pirard abbé Besançon legnagyobb fogadójában bérelt szállást és nem létező teendők ürügye alatt két napot ott szándékozott tölteni.

A püspök meghívta ebédre és hogy megtréfálja de Frilair fővikáriust, alkalmat adott neki, hogy kitüntesse magát. A csemegénél tartottak, mikor megérkezett Párisból a meglepő hír, hogy Pirard abbé megkapta a nagyszerü n...i plébániát, mely négy mérföldnyire volt a fővárostól. A jó főpap őszintén üdvözölte e szerencséhez. Ügyes játéknak látta az egész esetet és ez a legjobb véleményt keltette benne az abbé tehetsége felől. Nagyszerű latin bizonyítványt állított ki neki és hallgatást parancsolt de Frilair abbénak, a ki ellenvetéseket engedett meg magának.

Este ő kegyelmessége elvitte csodálatát de Rubempré marquis-néhoz. Az eset nagy ujság volt a besançoni előkelő világnak; ki nem fogytak a találgatásokból e rendkívüli kegy magyarázatára nézve. Pirard abbét már püspöknek látták. A ravaszabbak azt következtették, hogy de La Mole úr minister lesz és megengedték maguknak, hogy mosolyogjanak a parancsoló ábrázaton, a mit de Frilair abbé úr mutatott.

Másnap reggel majdnem utána mentek Pirard abbénak az utczán és a kereskedők kiálltak a boltajtóba, mi-

kor az abbé a marquis báráihoz ment, hogy szorgalmazza náluk az ügyet; ezúttal történt először, hogy udvariasan fogadták. A szigorú jansenista, megbotránkozva azon, a mit látott, hosszasan tárgyalt az ügyvédekkel, a kiket de La Mole marquis részére választott és elutazott Párisba. Elég gyönge volt elmondani két-három ifjúkori barátjának, a kik egész a hintóig kísérték, melyen megcsodálták a czímert, hogy miután tizenöt évig igazgatta a szemináriumot, ötszázhúsz franc megtakarított pénzzel távozik Besançon-ból. E barátok sírva ölelték át és maguk között így szóltak: A jó abbé elengedhette volna ezt a hazugságot, a mely csakugyan túlságosan nevetséges.

Köznapi ember, a kit elvakít a pénz szeretete, nem érthette meg, hogy Pirard abbé őszinteségében találta meg a szükséges erőt, a mivel hat éven át küzdjön Alacoque Mária, Jézus-Szent-Szíve, a jezsuiták és püspöke ellen.

XXX.

EGY BECSVÁGYÓ EMBER.

Csak egy igazi nemesség van, a herczegség; a marquis nevetséges; erre a szóra hogy: herczeg. — mindenki megfordul.
Edinburgh Review.

De La Mole marquis mindama, a nagy uraknál szokásos apró czeremóniák nélkül fogadta Pirard abbét, melyek oly udvariasaknak látszanak, de a melyek oly vérlázítók azok előtt, a kik értenek belőlük. Ez időpazarlás lett volna, már pedig a marquis eléggé benne volt a nagy ügyekben, hogy ne legyen pazarolni való ideje.

Hat hónap óta iparkodott rajta, hogy reáerőszakoljon a királyra és a nemzetre egy bizonyos minisztert, a ki viszonzásképp herczeggé tenné őt.

A marquis már évek óta hiába kért besançoni ügyvédjétől világos és szabatos tájékoztatást franche-comtéi pöréről. Hogy is tudta volna a híres ügyvéd ezt megmagyarázni, mikor maga sem értette?

A kis papirszelet, a mit az abbé átadott neki, mindent megértetett vele.

— Kedves abbé úr, — mondá a marquis, miután öt percznél is rövidebb idő alatt elintézte az udvariasság összes formáit és a személyes dolgokra vonatkozó kérdéseket, — kedves abbé úr, állítólag könnyű soromban is hiányában vagyok az időnek, hogy komolyan foglalkozzam két dologgal, a melyek pedig eléggé fontosak: családommal és ügyeimmel. Nagyjában gondját viselem házam vagyonának, még gyarapítom is; gondoskodom élvezeteimről, a melyek mindennél előbbrevalók, legalább az én szememben, — tette hozzá, hogy a meglepetés kifejezését látta Pirard abbé szemeiben. Jóllehet az abbé értelmes ember volt, roppant elcsodálkozott, hogy egy aggastyán ily nyiltan beszél élvezeteiről.

— Mindenesetre Párisban is dolgoznak, — folytatá a nagyúr, — de csak az ötödik emeleten. Mihelyt valakihez közeledem, leköltözik a második emeletre, felesége pedig fogadónapot tart. Következőleg vége a munkának, minden erőfeszítésnek, kivéve azt, a mely arra irányúl, hogy jó társaságbeli ember legyen, vagy ilyennek látszassék. Mihelyt van kenyerük, ez az egyetlen gondjuk.

Pöreimhez, szabatosan szólva: minden egyes peremhez külön-külön vannak ügyvédeim, a kik ölik magukat; egyikök csak tegnapelőtt halt meg mellbetegségben. De a mi általános ügyeimet illeti, hiszi-e, három éve már letettem a reményről, hogy egy olyan embert találjak, a ki mikor számomra valamit ír, kegyes volna kissé komolyan gondolni is arra, a mit csinál? Egyébként, ezt csak bevezetésképpen mondom.

Becsülöm önt és hozzátehetném, hogy bár csak most látom először, szeretem is önt. Akar titkárom lenni nyolczezer franc fizetéssel, vagy, ha úgy tetszik, ennek a kétszeresével? Esküszöm önnek, hogy még mindig én volnék az, a ki nyer és magamra vállalom, hogy a plébániát fentartsam önnek akkorra, a mikor már nem fogunk összeférni.

Az abbé nem fogadta el az ajánlatot; a beszélgetés vége felé azonban, látva, hogy a marquis valósággal zavarban van, eszébe jutott valami.

— Egy szegény fiatal embert hagytam szemináriumomban, a kinek, ha nem csalódom, vajmi sok üldöztetést kell majd ott kiállania. Ha csak egyszerű szerzetesnek született volna, már in pace volna. Eddig a fiatal embernek csak a latin nyelvre meg a Szent-Írásra terjed a tudománya; de nem lehetetlen, hogy valaha nagy hivatottságot fog tanusítani akár a hitszónoklatra, akár a lelkek kormányzására. Nem tudom, hogy mit fog csinálni; de benne van a szent tűz, sokra viheti. Azt terveztem, hogy püspökünknek fogom átadni, ha ugyan kaphattunk volna egy olyat, a ki egy kissé az ön módja szerint tudja nézni az embereket és a dolgokat.

— Miféle családból való ez az ön fiatal embere? — kérdé a marquis.

— Úgy mondják, hogy egy hegységünkbeli ácsnak a fia, de én inkább valami gazdag ember természetes fiának tartom. Láttam, hogy egyízben névtelen vagy inkább álnevű levelet kapott, a melyben egy ötszázfrancos utalvány volt.

— Ah! Sorel Julien, — szólt a marquis.

— Honnan tudja a nevét? — kérdé az abbé csodálkozva, és hogy elpirúlt a kérdés miatt:

— Azt nem fogom megmondani, — felelt a marquis.

— Nos hát! — mondá az abbé, — próbát tehetne vele, hogy őt veszi titkárjának, van benne erély, ész; egyszóval: meg lehet kísérelni.

— Miért ne? — szólt a marquis. — Csakhogy nem olyan ember-e, a ki a rendőrfőnöktől vagy valaki mástól meg hagyja magát kenni, hogy kémkedjék nálam? Ez volna minden ellenvetésem.

Pirard abbé kedvező nyilatkozatai után a marquis kivett egy ezerfrancos bankjegyet:

— Küldje el ezt költségek fejébe Sorel Juliennek és hívassa fel.

— Látszik, — felelt Pirard abbé, — hogy ön Párisban él. Nem tudja, mily zsarnokság nehezedik reánk, szegény vidékiekre, különösen pedig azokra a papokra, a kik nem tartanak a jezsuitákkal. Sorel Julient nem akarják majd elereszteni, a legkörmönfontabb kifogásokat

fogják kieszelni, azt felelik, hogy beteg, hogy nem kapták meg a leveleket stb. stb.

— Úgy a miniszterrel fogok íratni a püspöknek.

— Egyről megfeledkeztem: ez a fiatal ember, noha alacsony sorsban született, nagyon önérzetes, semmi hasznát sem lehet venni, ha megbántják a büszkeségét; ezzel butává tenné.

— Ezt szeretem, — felelt a marquis. — A fiammal fogom tartani, ez elegendő?

Néhány nap múlva Julien egy ismeretlen írású és Chalon-ban feladott levelet kapott, a melyben egy besançoni kereskedőhöz szóló utalványt talált és a mely felszólította, hogy haladéktalanúl utazzék Párisba. A levél valami koholt névvel volt aláírva, de a mikor kinyitotta, Julien megreszketett: egy falevél hullott belőle a lábához; ez volt a jel, a miben Pirard abbéval megállapodott.

Egy óra sem telt belé, Julient a püspöki palotába hívták, a hol valóságos atyai jó indulattal fogadták. Ő kegyelmessége, miközben egyre Horatiusból idézett, ügyes bókokkal halmozta el a nagy jövő miatt, mely Párisban várja és köszönetképpen magyarázatot várt értök. Julien azonban mitsem mondott, már azért sem, mert maga sem tudott semmit és ő kegyelmessége előtt ezzel nagyon megnövelte a tekintélyét. A püspök környezetében levő alárendelt papok egyike írt a polgármesternek, a ki sietve maga hozott egy aláírt útlevelet, a melyen azonban az utas nevét kitöltetlenül hagyták.

Még nem volt éjfél, mikor Julien már Fouquénál volt, a kinek józan elméjét inkább meglepte, semmint elbájolta a jövő, mely barátjának igérkezett.

— Az lesz a vége, — mondá ez a liberális párti választó, — hogy valami hivatalt kapsz a kormánytól és kénytelen lész olyasmit tenni, a miért az ujságok le fognak gyalázni. Szégyen révén fogok rólad híreket hallani. Ne felejtsd el, hogy tisztán a pénz szempontjából is, többet ér, ha az ember száz aranyat keres fakereskedéssel és a maga ura, mintha négyezer francot kap egy kormánytól, még ha a bölcs Salamonétól is.

Julien mindebben a vidéki ember észjárásának a kicsinyességét látta. Végre föl fog lépni a nagy dolgok

színpadára. A boldogság, hogy végre Párisba mehet, melyről azt képzelte, hogy roppant ármányos, képmutató, de épp oly udvarias modorú emberekkel van tele, a minő a besançoni meg az agde-i püspök, minden mást elhomályosított. Barátja előtt úgy tüntette fel magát, mint a kit Pirard abbé levele megfosztott szabad elhatározásától.

Másnap déltájban, mint a világ legboldogabb embere érkezett meg Verrières-be, arra számított, hogy viszontlátja de Rênal-nét. Legelőbb is pártfogóját, a jó Chélan abbét kereste föl. Nagyon szigorú fogadtatásra talált.

— Lekötelezettnek érzi magát valamelyest irántam? — szólt hozzá Chélan úr, nem is felelve köszönésére. — Úgy velem fog reggelizni, ezalatt hoznak önnek egy más lovat és ön elhagyja Verrières-t, a nélkül, hogy bárkivel is beszélne.

— Hallani annyi, mint engedelmeskedni, — felelt Julien szemináriumi arczkifejezéssel és a továbbiakban csak theologiáról meg a helyes latinságról beszélgettek.

Lóra szállt, ment egy mérföldet, azután megpillantva egy erdőt és hogy senki sincs, a ki oda betérni látná, nekivágott a sűrűjének. Napnyugtakor visszaeresztette a lovat. Később benyitott egy paraszthoz, a kivel megegyezett, hogy elad neki egy létrát és elhozza utána egész Verrières-be a kis erdőig, mely „A hűség útja" felett kezdődik.

— Szegény szökött katona . . . vagy csempész, — mondá a paraszt, mikor elvált tőle, — de mindegy! Létrám jól meg van fizetve és magamnak is volt néhány meleg pillanatom az életben.

Az éjszaka nagyon sötét volt. Hajnali egy óra körül Julien, létrájával a vállán, beért Verrières-be. A mily gyorsan csak tehette, lehágott a patak mentén, mely tíz láb mélyen és két fal közé szorítva szelte át de Rênal úr remek kertjét. Julien könnyedén felmászott a létrán. — Miként fogadnak majd a kutyák? — gondolá. — Minden ettől függ. — A kutyák ugattak és feléje iramodtak; de ő halkan füttyentett, mire hízelegve körüldörgölődzték.

Most terraszról-terraszra kúszva, noha az összes

ajtók be voltak zárva, könnyű szerrel eljuthatott de Rênal-né hálószobájának ablaka alá, mely a kerti oldalon csak nyolcz-tíz láb magasan volt a földtől.

Az ablaktáblán kis szívalakú nyílás volt vágva, melyet Julien jól ismert. Nagy bosszúságára e kis nyílás nem volt megvilágítva a belül égő mécses lángjától.

— Nagy Isten! — szólt magában; — de Rênal-né ma éjjel nincs ebben a szobában! Hol fekhetik? A család itt van Verrières-ben, mert a kutyákat is itt találtam; de lehet, hogy az elsötétített szobában magát de Rênal urat találom vagy egy idegent, micsoda botrány lenne!

A legokosabb lett volna, ha visszavonúl; de Julien borzadt ettől a megoldástól. Ha valami idegen: itt hagyom a létrát és menekülök, a hogy' csak tudok; de ha ő van bent, milyen fogadtatás vár vajon? Annyi bizonyos, hogy bűnbánatban és a legteljesebb ájtatosságban él; de végre is, minthogy írt, még emlékezik reám. Ez az érv döntött.

Remegő szívvel, de elszánva, hogy vagy vesztét leli, vagy látja de Rênal-nét, kis kavicsokkal dobálta az ablaktáblát; semmi válasz. Létráját az ablak mellé támasztotta és maga kopogtatott, először halkan, azután erősebben. — Akármily sötét van is, reám lőhetnek, — mondá magában Julien. — Ez a gondolat eszeveszett vállalkozását a bátorság kérdésévé tette.

— Ebben a szobában ma éjjel nincs senki, — gondolá, — vagy ha mégis alszik benne valaki, már fel kellett ébrednie. Vele szemben tehát már mindegy; csak ügyelni kell, hogy azokat föl ne verjem, a kik a többi szobában alszanak.

Leszállt, létráját az ablaktáblának támasztotta, megint fölhágott és a szívalakú nyíláson kezét bedugva, szerencsésen hamar megtalálta a drótot, mely az ablaktáblát záró kampóhoz szolgált. Megrántotta a drótot és kimondhatatlan örömmel érezte, hogy a tábla már nincs csukva és enged a húzásnak. Lassan kell kinyitnom és azon kell lennem, hogy ráismerjen hangomra. Az ablaktáblát annyira nyitotta, hogy bedughatta a fejét, miközben halkan ismételgette: Jó barát vagyok.

Fülét odafordítva, meggyőződött, hogy semmi sem

zavarja a szoba mély csöndjét. Csakugyan nem égett éjjeli lámpa, még lecsavarva sem a kandallón; ez nagyon rossz jel volt.

— Őrizkedjünk a puskagolyótól! — Kissé gondolkozott, azután elszánva magát, ujjával megkopogtatta az ablakot: semmi válasz; hangosabban kopogtatott. — És ha betöröm is az ablakot, végezni kell. — Hogy nagyon erősen dorombolt, úgy tetszett neki, mintha a nagy sötétben egy fehér árnyék haladt volna át a szobán. Végre, nem kételkedhetett benne, egy árnyat látott, mely mintha roppant lassúsággal közeledett volna feléje. Egyszerre egy arcz simult az ablakhoz, a melyhez a szemét odaszorította.

Megremegett és kissé visszahajolt. Az éj azonban oly sötét volt, hogy még ily közelről sem tudta megkülönböztetni, vajon de Rênal-né áll-e ott? Attól félt, hogy első ijedelmében felsikít; a kutyák halk morgással kerülgették a létra lábát. — Én vagyok, — ismételte elég hangosan, — jó barát. — Semmi felelet; a fehér alak eltűnt. — Könyörüljön rajtam, nyissa ki az ablakot, beszélnem kell önnel, nagyon szerencsétlen vagyok! — és oly erővel zörgette meg az ablakot, hogy csaknem bezúzta.

Kis nyikorgás hallatszott; az ablak rekesze engedett; Julien megfogta a keresztfát és könnyedén beugrott a szobába.

A fehér alak visszahúzódott; Julien megragadta a karját; nő volt. Minden bátorsága odalett. Ha ő az, mit fog szólni? Mit érzett, mikor egy halk felkiáltásról reáismert, hogy de Rênal-né az!

Karjaiba szorította; a nő remegett és alig volt ereje, hogy visszalökje.

— Szerencsétlen! mit csinál?

Görcsös fuldoklásban alig tudta kimondani e szavaket. Julien a legőszintébb felháborodást hallotta ki belőlük.

— Tizennégy havi szörnyü távollét után jövök, hogy viszontlássam.

— Távozzék, rögtön menjen! Ah! miért is akadályozta meg Chélan úr, hogy írjak? Most nem volna ez a borzalmasság. — Valósággal rendkívüli erővel lökte el

magától. — Megbántam bűnömet; az ég kegyelme felnyitotta szememet, — mondá akadozó hangon. — Távozzék! Siessen!

— Tizennégy boldogtalan hónap után bizonyára nem fogok távozni, mielőtt önnel nem beszéltem. Tudni akarok mindent, hogy mit csinált. Ah! elég nagyon szerettem, hogy megérdemeljek ennyi bizalmat . . . mindent tudni akarok.

E parancsoló hang, akarata ellenére is uralkodott de Rênal-né szívén.

Julien, a ki szenvedélyesen átölelve tartotta és nem engedte kibontakozni, megszűnt karjaival szorítani. Ez a mozdulat kissé megnyugtatta de Rênal-nét.

— Felhúzom a létrát, — szólt Julien, — nehogy eláruljon bennünket, ha esetleg valamelyik szolga, a lármától fölébresztve, körüljárná a házat.

— Ellenkezőleg! távozzék, — hangzott a csodálatraméltóan haragos válasz. — Mit törődöm az emberekkel! Isten látja e szörnyü jelenetet és meg fog büntetni érte. Ön gyáván visszaél az érzésekkel, melyekkel ön iránt viseltettem, de a melyek már nincsenek meg bennem. Érti, Julien úr?

Julien lassan, nehogy zajt üssön vele, felhúzta a létrát.

— Férjed itthon van? — kérdé, nem daczosságból, hanem a régi megszokás ereje folytán.

— Kérem, ne beszéljen így velem, vagy pedig hívom a férjemet. Már azzal is nagyot vétkeztem, hogy nem kergettem el, akármi történt volna is aztán. Megsajnáltam önt, — tette hozzá, sérteni akarva Julien büszkeségét, melyről tudta, hogy mily ingerlékeny.

A tegezés e megtagadása és hogy ily durván szakít szét egy oly gyöngéd köteléket, melyre még mindig számított, az őrjöngésig fokozta Julien szerelmi hevületét.

— Hogyan! Lehetséges volna, hogy már nem szeret? — szólt, hangjában azzal a szívből jövő rezdüléssel, melyet oly nehéz hidegen hallgatni.

De Rênal-né nem felelt; Julien keserűen könnyezett. Tényleg nem volt ereje, hogy tovább beszéljen.

— Tehát teljesen elfelejtett az egyetlen teremtés is,

a ki valaha szeretett! Miért éljek tovább? — Minden bátorsága elhagyta, a mióta nem kellett félnie a veszélytől, hogy férfival találkozik; minden eltűnt szívéből, kivéve a szerelmet.

Sokáig csöndesen zokogott. Megfogta de Rênal-né kezét, az el akarta húzni; mégis azonban, néhány szinte görcsös rándulás után nála hagyta. Roppant sötét volt; egymás mellett ültek de Rênal-né ágyán.

— Mily különbség ahhoz képest, a mi tizennégy hónap előtt volt! — gondolá Julien és könnyei még jobban ömlöttek. — A távollét tehát biztosan elöli az ember minden érzését.

— Könyörgöm, mondja el, hogy mi történt, — szólt végre Julien, zavartan a hallgatása miatt és a könnyektől elcsukló hangon.

— Bizonyos, hogy — felelt de Rênal-né rideg hangon és valami száraz, Julient illetőleg szemrehányó kifejezéssel, — mikor ön elutazott, az egész város tudott botlásaimról. Ön oly elővigyázatlan volt a magaviseletében! Egy idő múlva, a mikor teljes kétségbeesésben voltam, eljött a tiszteletreméltó Chélan úr. Hosszú időn át hiába iparkodott, hogy vallomásra bírjon. Egyszer azután az az ötlete támadt, hogy elvitt a dijoni templomba, a hol először áldoztam. Itt ő kezdett beszélni róla . . . — A könnyek elfojtották de Rênal-né hangját . . . — Mily szégyenteljes pillanat! Mindent bevallottam. Az a derék ember oly jóságos volt, hogy nem zúdította reám megbotránkozását: velem együtt bánkódott. Ebben az időben naponta írtam önnek, de nem mertem elküldeni a leveleket; gondosan elrejtettem, a mit írtam és a mikor nagyon is boldogtalan voltam, szobámba zárkóztam és e leveleket olvasgattam. Végre Chélan úr rábírt, hogy mindezeket adjam át neki . . . Néhányat, a melyek valamivel eszélyesebbek voltak, elküldtünk; egyre sem válaszolt.

— Soha, esküszöm, soha sem kaptam tőled levelet a szemináriumba.

— Nagy Isten! ki sikkaszthatta el?

— Képzeld el fájdalmamat; mielőtt a székesegyházban láttalak, azt sem tudtam, élsz-e még?

— Isten kegyelme megérttette velem, mennyit vétkeztem iránta, gyermekeim, férjem iránt, — folytatta de Rênal-né. — Soha nem szeretett, a mikor azt hittem, hogy ön szeret . . .

Julien a karjai közé vetette magát, valóban szándék nélkül és mintegy önkívületben. De Rênal-né azonban eltaszította és eléggé szilárdan folytatta:

— Tiszteletreméltó barátom, Chélan úr, megérttette velem, hogy mikor nőül mentem de Rênal úrhoz, lekötöttem neki minden vonzalmamat, még azokat is, a melyekről nem tudtam és a melyeket sohasem éreztem az önnel való végzetes viszony előtt . . . A mióta meghoztam a nagy áldozatot, hogy odaadtam a leveleket, melyek oly drágák voltak előttem, életem ha nem is boldogan, de eléggé nyugodtan folyt. Ne zavarja fel; legyen barátom . . . a legjobb barátom. — Julien csókokkal borította kezét; érezte, hogy még mindig sír. — Ne sírjon, ezzel oly fájdalmat okoz nekem . . . És most mondja el, hogy ön mit csinált. — Julien nem tudott szólni. — Tudni akarom, hogyan élt a szemináriumban, azután távozni fog.

A nélkül, hogy azon járt volna az esze, a mit beszél, Julien elmondta, hogy eleinte mennyi ármánynyal és féltékenységgel kellett küzdenie, és hogy a mióta kinevezték oktatónak, nyugodtabbá vált az élete.

— Ekkor történt, — tette hozzá, — hogy hosszú hallgatás után, a mivel kétségtelenül azt akarta értésemre adni, hogy már nem szeret és teljesen közömbössé váltam ön előtt . . . — de Rênal-né megszorította a kezét . . . — ekkor történt, hogy az ötszáz francot küldte.

— Én soha, — felelt de Rênal-né.

— Egy párisi levélben, melynek Sorel Pál volt az aláírása, hogy minden gyanúnak elejét vegye.

Kis vita támadt köztük, hogy kitől származhatott ez a levél. A helyzet megváltozott. A nélkül, hogy észrevették volna, de Rênal-né és Julien elhagyták az ünnepélyes hangot és a gyöngéd barátság kifejezéseivel beszélgettek. Oly nagy volt a sötétség, hogy nem láthatták egymást, de a hang mindent elárult. Julien átkarolta barátnője derekát; ebben a mozdulatban sok veszedelem volt. De Rênal-né megkísérelte, hogy lefejtse magáról Julien kar-

ját, de ez elég ügyes volt, hogy ebben a pillanatban elbeszélésének valami érdekes részletével kösse le a figyelmét. A kar mintegy feledve lőn és ott maradt, a hol volt.

Miután megvitattak egy csomó föltevést az ötszázfrancos levél eredete felől, Julien folytatta elbeszélését; némileg visszanyerte önuralmát, a hogy elmult életéről beszélt, a mi az e pillanatban történők mellett vajmi kevéssé érdekelte. Egész figyelme arra irányúlt, hogy miként fog végződni ez a látogatás. — Most már menjen, — hangzott időről-időre száraz rövidséggel a fülébe.

— Mily szégyen volna reám nézve, ha kiutasítani hagynám magamat! A lelkiismeretfurdalás egész életemet megmérgezné, — gondolá, — soha nem fog írni. Isten tudja, mikor jövök megint erre a vidékre! E pillanattól fogva mindaz, a mi Julien helyzetében magasztos volt, gyorsan eltűnt szívéből. A mellett az asszony mellett ülve, a kit imádott, szinte karjai között tartva ebben a szobában, a melyben valamikor oly boldog volt, sűrű sötétben, észrevéve, hogy egy percz óta ő is könnyezik és keblének hullámzásából érezve, hogy zokogás reszketteti: szerencsétlenségére hideg politikussá változott át, szinte épp oly számítóvá és épp oly hideggé, mint mikor a szeminárium udvarában észrevette, hogy valamelyik nála erősebb társa rossz tréfát akar vele űzni. Julien nyújtotta elbeszélését és arról mesélt, hogy mily boldogtalan volt az élete, a mióta Verrières-ből távozott. — Így tehát, — gondolá de Rênal-né, — egy évi elszakadás után, szinte megfosztva az emlékezés minden tanujelétől, mialatt én elfelejtettem, őt más sem foglalkoztatta, mint a Vergy-ben töltött boldog napok gondolata. A zokogás fokozott erővel tört ki belőle. Julien látta elbeszélésének hatását. Megértette, hogy el kell sütnie az utolsó löveget: hirtelen rátért a levélre, a mit Párisból kapott.

— Elbocsáttatásomat kértem a püspök úr ő kegyelmességétől.

— Hogyan! Nem tér vissza Besançon-ba! Örökre távozik tőlünk?

— Igen, — felelt Julien határozott hangon; — igen, távozom innen, a hol még az is elfelejtett, a kit egész éle-

temben a legjobban szerettem, távozom, hogy soha viszont ne lássam. Párisba megyek . . .

— Párisba mégysz! — kiáltott meglehetősen hangosan de Rênal-né.

Hangja szinte elfuladt a könnyektől és egész kétségbeesésében mutatta felindulását. Juliennek szüksége volt erre a bátorításra; olyan lépéssel akart kísérletet tenni, mely mindent ellene fordíthatott volna; és, mert hogy semmit se láthatott, e fölkiáltás előtt teljesen tájékozatlan volt a hatás felől, a mit keltett. Nem habozott tovább; az önvádtól való félelem visszaadta egész önuralmát; felállt és hidegen hozzátette:

— Igen, asszonyom, örökre elhagyom önt, legyen boldog; Isten önnel.

Néhány lépést tett az ablak felé; már ki is nyitotta. De Rênal-né odarohant hozzá és karjai közé vetette magát.

Így Julien három órai beszélgetés után elérte, a mit az első két órában szenvedélyesen áhított. Kissé hamarabb a gyöngéd érzelmekhez való visszatérés, de Rênal-né lelkiismeretfurdalásainak kialvása isteni gyönyörűség lett volna, így azonban, hogy mesterkedéssel jutott hozzá, csak élvezet volt. Julien, barátnője ellenkezésének ellenére, meg akarta gyújtani a mécsest.

— Azt akarod hát, — mondá neki, — semmi emlékem se legyen, hogy láttalak? Elveszett legyen számomra a szerelem, mely elbűvölő szemeidben tükröződik? Ne lássam e szép kéz fehérségét? Gondold meg, hogy talán nagyon hosszú időre válok el tőled!

E gondolatra, mely könyekre fakasztotta, de Rênalné mitsem tudott megtagadni. A hajnal azonban már éles rajzolatban kezdte mutatni a Verrières-től keletre levő hegyek fenyőinek körvonalait. A helyett, hogy távozott volna, Julien, a kéjtől ittasan, arra kérte de Rênal-nét, hadd töltse az egész napot szobájában rejtőzve és hogy csak másnap éjjel távozhasson.

— És miért is ne? — felelt de Rênal-né. — Ez a végzetes visszaesés úgyis megfosztott minden önbecsülésemtől és örök szerencsétlenségem lesz, — és szívéhez szorította. — Férjem már nem a régi, gyanakszik; azt

hiszi, félrevezettem és igen ingerülten viselkedik velem szemben. Ha csak egy kis neszt hall, nyomorúltan kiver a házból, a hogy' meg is érdemlem.

— Ah! ez a beszéd Chélan úrra vall, — mondá Julien. — A kegyetlen elszakadás előtt, hogy a szemináriumba kellett mennem, nem szóltál volna így; akkor szerettél!

Julien jutalmat nyert a hidegvérért, a hogyan ezt mondta: látta, a mint barátnője hirtelen elfelejti a veszélyt, a mibe férjének jelenléte sodorja, mert arra a sokkal nagyobb veszélyre gondol, hogy Julien kételkedik szerelmében. A nap mind magasabbra hágott és élénken bevilágította a szobát; Julien újra átérezte a kevélység minden gyönyörét, hogy karjai között, sőt csaknem lábainál látja e bájos asszonyt, az egyetlent, a kit szeretett és a ki pár óra előtt még egészen el volt telve egy rettenetes Isten félelmével és kötelességeinek szeretetével. Az egy esztendei állhatatosságban megerősödött eltökéltség nem állhatott meg bátorsága előtt.

Csakhamar mozgás hallatszott a házban, valami, a mire nem gondolt, nyugtalanította de Rênal-nét.

— Az a gonosz Elisa be fog jönni a szobába, mit csináljunk ezzel a rengeteg létrával? — kérdé barátjától. — Hova rejtsük? Felviszem a padlásra, — kiáltott fel egyszerre vídáman.

— Csakhogy akkor át kell vinni az inas szobáján, — szólt Julien csodálkozva.

— A folyosón fogom hagyni, előszólítom az inast és valami megbízással el fogom küldeni.

— Gondolj ki valamit, hogy mit mondj neki, ha a folyosón áthaladva, észrevenné a létrát.

— Igen, angyalom, — felelt de Rênal-né és megcsókolta. — Te pedig vigyázz, rejtőzz gyorsan az ágy alá, ha Elisa távollétem alatt bejönne.

Julien csodálkozott e hirtelen vidámságon. — Ime tehát, — gondolá magában — egy tényleges veszedelem fenyegetése, a helyett, hogy megfélemlítené, inkább jókedvűvé teszi, mert feledteti vele lelkiismeretfurdalásait! Valóban kiváló asszony! ah! ez aztán a szív, a melyben dicsőséges az uralkodás! — Julien el volt ragadtatva.

De Rênal-né megragadta a létrét: látszott, hogy túlságosan nehéz neki. Julien segítségére sietett; csodálta e gyöngéd termetet, a mely távolról sem sejtetett erőt, mikor de Rênal-né hirtelen, minden segítség nélkül fölkapta a létrát és kivitte, mintha csak egy szék lett volna. Gyorsan fölvitte a létrát a harmadik emeletre, hol letette a fal mellé. Szólt az inasnak, és hogy időt engedjen neki a felöltözködésre, fölment a galambtoronyba. Öt perczczel utóbb, mikor visszajött a folyosóra, a létrát már nem találta ott. Mi lett vele? Ha Julien már künn van a házból, ez a veszély csöppet sem érintette volna. Csakhogy e pillanatban, ha férje megpillantja a létrát! ez szörnyű volna. Sebesen végigkutatott mindent. Végre megtalálta a létrát fent a tető alatt, a hova az inas fölvitte, sőt mintegy elrejtette. Ez nagyon sajátságos volt és máskor megrémítette volna.

— Mit bánom én, — gondolá, — hogy mi lesz huszonnégy óra múlva, mikor Julien már eltávozott? Nem lesz-e akkor nekem minden amúgy is csupa borzalom és kínszenvedés?

Homályosan úgy érezte, mintha meg kellene válnia az élettől, de hát mindegy! Oly elszakadás után, a mit örökösnek gondolt, visszakapa Julient, megint láthatta és a mit az véghezvitt, hogy közelébe juthasson, nagy szerelemről tanúskodott.

Elbeszélve Juliennek a létra esetét:

— Mit feleljek férjemnek, — mondá, — ha az inas szól neki e létráról? — Egy pillanatra elmélázott; legalább huszonnégy órára lesz szükségük, hogy megtalálják a parasztot, a kitől vetted; és Julien karjaiba vetve magát, miközben görcsös mozdúlattal szorította magához: — Ah! ha így meghalhatnék! — kiáltott föl és csókokkal borította; — azonban nem szükséges, hogy te éhen halj, — mondá kaczagva. — Jer; először is elrejtelek Dervillené szobájába, mely mindig zárva van. — Míg de Rênal-né a folyosón őrködött, Julien átszaladt a szobába. — Ha esetleg kopogtatnak, ki ne nyisd az ajtót. — mondá neki az asszony, biztosság okából reáfordítva a kulcsot, — a gyermekek lesznek, a kik játékból dörömbölnek.

— Küldd le őket a kertbe, az ablak alá, — szólt Julien, — hadd lássam és hadd halljam őket.

— Igen, igen, — kiáltott de Rênal-né távozóban.

Csakhamar visszatért néhány narancscsal, kétszersülttel és egy palaczk Malagával; kenyeret nem sikerült elcsennie.

— Mit csinál férjed? — kérdé Julien.

— Számolgatja, hogy mit fizettessen a parasztokkal.

De már elütötte a nyolczat, a házban nagy volt a sürgés-forgás. Ha de Rênal-né nem mutatkozik, mindenfelé keresték volna; kénytelen volt távozni Julientől. Csakhamar azonban, minden eszélyesség ellenére, visszatért, egy csésze kávét hozva neki; remegett, hogy éhen talál halni. A reggeli után sikerült neki, hogy a gyermekek odagyűltek Dervillené szobájának ablaka alá. Julien úgy találta, hogy nagyon megnőttek, de arczuk közönségessé lett vagy pedig neki változtak meg a fogalmai. De Rênal-né megemlítette előttük Julient. A legidősebb fiú barátsággal és sajnálkozással szólt az egykori nevelőről, de kitűnt, hogy a fiatalabbak csaknem egészen elfeledték.

De Rênal úr e délelőtt nem mozdúlt ki a házból. Szünet nélkül jött-ment, föl-le és alkudozott a parasztokkal, a kiknek burgonyát adott el. Ebédig de Rênal-né egy pillanatot se juttathatott foglyának. Mikor ebédre csöngettek és tálaltak, az a gondolata támadt, hogy egy tányér meleg levest lop számára. A hogy nesztelenül a szobához közeledett, melyben Julien volt, óvatosan tartva kezében a tányért, egyszerre szemközt találta magát az inassal, a ki reggel a létrát eldugta. E pillanatban az is nesztelenül és mintegy hallgatózva sompolygott át a folyosón. Julien alkalmasint vigyázatlanúl járkált a szobában. Az inas kissé zavarba jött és odább állott. De Rênal-né bátran benyitott Julienhez, a kit az inassal való jelenet megrémített.

— Te félsz! — mondá neki de Rênal-né; — én szemhunyorítás nélkül tudnék daczolni a világ minden veszedelmével. Csak egytől félek: attól a pillanattól, mikor távozásod után egyedül leszek; — és sietve eltávozott.

— Ah! — szólt magában Julien föllelkesülve, — a lelkiismeretfurdalás az egyedüli veszély, a mitől ez a fenséges lélek fél.

Végre beesteledett. De Rênal úr elment a kaszinóba.

Felesége szörnyű fejfájást adva okúl, szobájába vonult, sietve elküldte Elisat, majd gyorsan fölkelt, hogy ajtót nyisson Juliennek.

Valóban, csaknem meghalt az éhségtől. De Rênal-né kiment az éléskamrába, hogy kenyeret hozzon. Julien éles sikítást hallott. De Rênal-né visszajött és elmondta neki, hogy gyertya nélkül lépve be a kamrába, a mint a szekrény felé közeledett, melyben a kenyeret tartják és kinyújtotta a kezét, egy női karhoz ért. Elisa volt és a mit Julien hallott, az ő sikoltása volt.

— Mit keresett ott?

— Czukrot lopott vagy esetleg reánk leskelődött, — felelt de Rênal-né teljes közömbösséggel. — Szerencsére találtam egy pástétomot és egy nagy darab kenyeret.

— Hát ez mi? —kérdé Julien, kötényének a zsebeire mutatva.

De Rênal-né elfeledte, hogy ebéd óta zsebei tele voltak tömve kenyérrel.

Julien a legélénkebb szenvedélylyel szorította karjai közé; sohasem tűnt föl még előtte ily szépnek. — Még Párisban sem találhatnék emelkedettebb jellemet, — volt bizonytalan gondolata. Megvolt benne minden félszegsége az olyan asszonynak, a ki nincs hozzászokva az ilyen gondokhoz és e mellett az igazi bátorsága az olyan teremtésnek, a ki csak másféle és vajmi sokkal rettenetesebb veszélyektől félt.

Mialatt Julien nagy étvágygyal vacsorázott, barátnője pedig e lakoma egyszerü voltán tréfálkozott, mert irtózott tőle, hogy komolyan beszéljen, egyszerre erősen megrázták az ajtót. De Rênal úr volt.

— Miért vagy bezárkózva? — kiáltott.

Juliennek csak annyi ideje volt, hogy a pamlag alá csúszszék.

— Mi ez! föl vagy öltözve, — szólt de Rênal úr belépve, — vacsorázol és ajtód kulcscsal van bezárva!

Rendes körülmények között e kérdés, mely teljes háztartási szárazsággal hangzott, megzavarta volna de Rênal-nét, de érezte, férjének csak kissé le kellene hajolnia, hogy megpillantsa Julient; de Rênal úr ugyanis abba a székbe vetette magát, melyet, szemben a pamlaggal, egy perczczel azelőtt még Julien foglalt el.

A főfájás mindent kimentett. Mialatt most már férje hosszan elmesélte, hogy miként nyert meg a kaszinóban egy billiárd-játszmát, a mely, nem csekélység! tizenkilencz francot hozott, de Rênal-né egy széken, mely három lépésnyire volt előttük, megpillantotta Julien kalapját. Hidegvére megkettőződött, vetkőzni kezdett és egy bizonyos pillanatban, hirtelen férje mögé kerülve, reádobott egy szoknyát a székre, melyen a kalap volt.

Végre de Rênal úr kiment. De Rênal-né fölszólította Julient, hogy mondja el újra, miként élt a szemináriumban. — Tegnap nem hallgattam reád, az egész idő alatt, a míg beszéltél, azon járt az eszem, mi módon birhatnám reá magamat, hogy elküldjelek.

De Rênal-né a megtestesült elővigyázatlanság volt. Nagyon hangosan beszéltek és hajnali két óra lehetett, mikor az ajtó heves megdöngetése félbeszakította őket. Megint de Rênal úr volt.

— Nyisd ki gyorsan, tolvajok vannak a házban! — mondá — Saint-Jean ma reggel megtalálta a létrájukat.

— Mindennek vége! — kiáltott föl de Rênal-né, Julien karjaiba vetve magát. — Mindkettőnket megöl, nem hisz a tolvajokban; karjaid között fogok meghalni, boldogabban halálomban, mint a milyen voltam életemben. — Egy hanggal sem válaszolt férjének, a ki künn mérgelődött; szenvedélyesen átölelve tartotta Julient.

— Mentsd meg Stanislas anyját, — mondá neki Julien, parancsoló tekintettel nézve reá. — A benyíló ablakán kiugrom az udvarba és a kertbe menekülök, a kutyák megismertek. Göngyöld össze ruháimat és mihelyt teheted, dobd le a kertbe. Addig is hagyd csak, hogy betörje az ajtót. Főként pedig semmi vallomás, ezt megtiltom, jobb, ha gyanakszik, mint ha bizonyosat tud.

— Összezúzod magadat! — volt de Rênal-né egyedüli válasza és egyetlen aggodalma.

Vele ment a benyíló ablakához, aztán elrejtette Julien ruháját. Végre ajtót nyitott férjének, a ki forrott a dühtől. De Rênal úr, szót sem szólva, körülnézett a szobában, a benyílóban és eltűnt. Az asszony kidobta a ruhákat, melyeket Julien fölfogott és gyorsan a kert alja irányában, a Doubs felé iramodott.

A hogy szaladt, egy golyó sivított el füle mellett és ugyanekkor puskadördülést hallott.

— Ez nem de Rênal úr, — gondolá, — ő sokkal rosszabb lövő. A kutyák hallgatag szaladtak mellette, egy második lövés az egyik kutyának a lábát érte, mire keserves vonításban tört ki. Julien leugrott egyik terasznak a faláról, ötven lépést haladt a tövében és más irányba kezdett futni. Hangokat hallott, melyek egymást szólították és tisztán látta az inast, a ki ellensége volt, a mint reá lő; egy majoros a kert másik oldaláról kezdett tüzelni, de Julien már elérte a Doubs partját, a hol felöltözött.

Egy órával utóbb már egy mérföldnyire volt Verrières-től, a Genf felé vezető úton. — Ha gyanakszanak, gondolá Julien, — úgy a Párisba vivő úton fognak keresni.

XXXI.

A FALU GYÖNYÖREI.

O rus quando ego te aspiciam!
Horatius.

— Uraságod bizonyára a párisi postakocsit akarja bevárni? — mondá neki a fogadó gazdája, a hol megállt, hogy reggelizzék.

— A mait vagy a holnapit, mindegy, — felelt Julien.

A míg így játszotta a közönyöst, megérkezett a postakocsi. Két üres hely volt benne.

— Micsoda! Te vagy az, szegény barátom, Falcoz,

— szólt az az utas, a ki Genf felől jött, ahhoz, a ki Juliennel együtt szállt kocsiba.

— Azt hittem, hogy nyugodtan ülsz valahol Lyon környékén, egy bájos Rhône-menti völgyben, — mondá Falcoz.

— Az ám, ülök. Szököm.

— Hogyan! Szököl? Te, Saint-Giraud, ezzel a bölcs képpel, valami bűnt tudtál elkövetni? — kérdé Falcoz nevetve.

— Majdnem mintha úgy volna! Szököm az útálatos életmódtól, a mit a vidéken folytat az ember. Tudod, hogy szeretem az erdők hűsét és a mezők nyugalmát; sokszor szememre vetetted, hogy regényes hajlamú vagyok. Soha életemben ki nem állhattam a politikát és most is a politika kerget el.

— De hát melyik párton vagy?

— Egyiken sem és ez a vesztem. Ime politikai hitvallásom: Szeretem a zenét, a festészetet; ha jó könyvhez jutok, azt nagy esetnek tekintem; mostanában leszek negyven éves. Mennyi van még hátra? Tizenöt, húsz, legfeljebb harmincz év? Nos hát, azt tartom, hogy harmincz év múlva a miniszterek valamivel ügyesebbek lesznek, de általában csak épp annyira tisztességesek, mint a maiak. Anglia történetében, mintegy tükörben, látom a jövőnket. Mindig lesz egy király, a ki majd növelni akarja kiváltságait: a nagyravágyás, hogy képviselő legyen belőlük, a dicsőség és az a sok százezer franc, a mit Mirabeau szerzett, nem fog nyugtot hagyni a vidéki gazdagoknak: ezt úgy fogják hívni, hogy liberális gondolkodásúak és hogy szeretik a népet. A paposok mindig pair-ek vagy kamarások akarnak majd lenni. Az állam hajóján mindenki a kormányrudat akarja kezelni, mert ezért jó fizetés jár. Sohasem lesz tehát valami szerény kis hely az egyszerü utasnak?

— Valóban, ez ugyancsak jól összeillik a te nyugalmas természeteddel. A választások kergetnek el a vidékről?

— Szerencsétlenségem gyökerei mélyebbre nyúlnak. Négy éve negyvenéves voltam és volt ötszázezer francom; most négy évvel idősebb és ötvenezer franc-

kal szegényebb vagyok, a mit montfleury-i kastélyomon vesztek, mely a Rhône partján gyönyörű helyen áll.

Párisban belefáradtam az örökös komédiába, melyre az a rendszer, a mit ti a XIX. század polgárosodásának neveztek, kötelezi az embert. Kedélyességre és egyszerűségre szomjúhoztam. Birtokot vásároltam tehát a Rhône mellett, sehol ily szép hely nincs a világon.

A falu papja, meg a környékbeli kurta-nemesek egy félévig jártak hozzám kedveskedni; ebédeket ettek nálam; megmondtam nekik, hogy azért hagytam oda Párist, mert se beszélni, se hallani nem akarok politikáról. Úgy nézz reám, hogy egy ujságot sem járatok. Minél ritkábban jön hozzám a levélhordó, annál jobban meg vagyok elégedve.

A pap azonban nem hagyta ennyiben és csakhamar elhalmoztak ezer tolakodó kéréssel, mindenféle terheléssel stb. Az volt a szándékom, hogy adok évente kétháromszáz francot a szegényeknek, azt akarták, hogy inkább jámbor egyesületeknek: a Szent-József, Szent-Szűz meg a többi társulatnak juttassam a pénzt. Ebbe nem egyeztem bele: egyik sértés követte a másikat. Elég ostoba voltam, hogy megharagudjam értök. Most már egy reggel sem léphetek ki házamból, hogy hegyeink szépségében gyönyörködjem, a nélkül, hogy valami bosszúság ki ne zökkentsen álmadozásaimból és kellemetlen emlékeztetésül ne szolgáljon az emberekre és gonoszságukra. A mikor például a búzaszentelő körmenetet tartják, melynek szívesen hallom az énekét (alighanem valami görög dallam), az én földjeimet már nem áldják meg, mert — így mondja a pap — istentelen ember a tulajdonosuk. Egy ájtatoskodó öreg parasztasszonynak elhull a tehene, azt mondja, azért, mert a szomszédjában levő tónak egy istentagadó, egy Párisból jött bölcsész a gazdája és egy hét mulva valamennyi halam fölfordul, mindet megmérgezték mészszel. Mindenfelől csupa bosszúság. A biró, a ki tisztességes ember, de félti az állását, mindig ellenem ítél. A falusi béke számomra pokollá vált. Mikor aztán látták, hogy a pap a helység congregationistáinak vezére, leveszi rólam a kezét, a nyugalmazott kapitány, a liberálisok feje pedig nem pártfogol, mindnyájan nekem estek,

egész a kőművesig, a kit egy esztendő óta én tartottam keresettel és a bognárig, a ki azt hitte, hogy szabadon zsarolhat meg ekéimnek az összeigazításával.

Hogy valami támaszom legyen és néha mégis megnyerjem a pörömet, beálltam liberálisnak; csakhogy, a miként említetted, következtek ezek a nyomorúlt választások, azt akarták, hogy szavazzak . . .

— Egy ismeretlenre?

— Ellenkezőleg, olyasvalakire, a kit nagyon is jól ismerek. Megtagadtam, rettenetes oktalanság! E pillanattól fogva a liberálisok is rajtam ütöttek, helyzetem elviselhetetlen lett. Azt hiszem, ha a papnak eszébe jutott volna, hogy azzal vádoljon, meggyilkoltam a szolgálómat, mindkét pártból húsz tanu is akadt volna, a ki megesküszik, hogy látták, a mikor a bűntényt elkövettem.

— A falun akarsz élni, a nélkül, hogy szomszédaid szenvedélyeit szolgálnád, sőt a fecsegésüket sem akarod meghallgatni? Mily esztelenség!...

— De már helyrehoztam. Montfleury-t eladom, ha nem lehet másként, vesztek ötvenezer francot, de örülök, hogy otthagyhatom a képmutatásnak és a bajlódásnak ezt a poklát. A magányt és a falusi békét Franciaországnak azon az egyetlen helyén fogom keresni, a hol megtalálható: egy negyedik emeleti lakásban, mely a Champs-Elysées-re néz. Sőt azon gondolkozom, ne kezdjem-e meg politikai pályámat a Roule-negyedben azzal, hogy . . .

— Bonaparte alatt mindez nem történt volna veled, — mondá Falcoz haragtól és sajnálattól ragyogó szemekkel.

— Persze, csakhogy miért nem tudott a helyén maradni az a te Bonaparte-od? Mindennek a bajnak ő az oka.

Julien figyelme megkettőződött. Az első szó után tisztában volt, hogy ez az a bonapartista Falcoz, a ki de Rênal úrnak ifjúkori barátja volt és a kit ez 1816-ban eltaszított, a bölcsész Saint-Giraud pedig bizonyára testvére annak a . . . i prefecturai irodafőnöknek, a ki oly olcsó áron tudott hozzájutni a községi házak bérletéhez.

— Mindez a te Bonaparte-odnak a műve, — foly-

tatta Saint-Giraud. — Egy tisztességes ember, a ki negyven éves és a kinek ötszázezer francja van, legyen bár még oly békés természetű is, nem telepedhetik meg a vidéken és nem találhat ott nyugtot: a papjai meg a nemesek elűzik.

— Ah! ne mondj róla rosszat, — kiáltott föl Falcoz, — Franciaország sohasem volt oly magasan a népek becsülésében, mint a tizenhárom év alatt, a meddig ő uralkodott. Akkor minden nagy arányú volt.

— A te császárod, a kit vigyen el az ördög, — kezdte újból a negyvennégy éves ember, — csak a csatában volt nagy, meg akkor, mikor 1802 táján rendbehozta a pénzügyeket. De mit csinált azután? Kamarásaival, fényűzésével, a Tuilleriákban adott estélyeivel új kiadást rendezett a monarchikus ostobaságokból. Igaz, hogy javított kiadást, a mely egy-két száz évre kitarthatta volna. A nemesek és a papok azonban vissza akartak térni a régi állapotokhoz, csakhogy nem volt meg a vaskezük, a mi szükséges lett volna, hogy ezeket elfogadtassák a közönséggel.

— Látszik, hogy egy volt nyomdász beszél belőled!

— Ki miatt kell futnom a birtokomról? — folytatta dühösen a nyomdász. — A papok miatt, a kiket Napoleon visszahívott a concordátumával, a helyett, hogy úgy bánt volna velök, a miként az állam az orvosokkal, az ügyvédekkel, a csillagászokkal bánik, hogy csak polgárokat lát bennök és nem törődik vele, milyen iparral szerzik kenyerüket. Volnának-e ma szemtelenkedő nemesek, ha a te Bonaparte-od nem nevezett volna ki bárókat meg grófokat? Nem volnának, ennek elmúlt a divatja. A papok után ezek a kis vidéki nemesek okozták nekem a legtöbb bosszúságot és ők kényszerítettek, hogy liberális legyek.

A beszélgetés a végtelenbe nyúlt, ez a tárgy még egy félszázadon át fogja foglalkoztatni Franciaországot. A hogy Saint-Giraud egyre azt hajtogatta, hogy lehetetlen a vidéken élni, Julien félénken de Rênal úr példájára hivatkozott.

— No hallja, fiatal ember, ezt jól adja! — kiáltott föl Falcoz. — Ö, hogy ne kelljen üllőnek lennie, beállt kalapácsnak, még pedig rettenetes egy kalapácsnak. Ha-

nem már látom, a mint Valenod kiüti. Ismeri ezt a gazficzkót? Mit szól majd hozzá az ön de Rênal-ja, ha egy pár nap mulva leteszik és Valenod kerül a helyébe?

— Magára marad a bűneivel, — mondá Saint-Giraud. — Ön ismerős Verrières-ben, fiatal ember? Nos hát, Bonaparte, a kibe csapjon bele az istennyila, ő beléje is, meg monarchikus czifrálkodásaiba is, ez a Bonaparte tette lehetővé a Rênal-ok meg a Chélan-ok uralmát, a mely azután a Valenod-k meg a Maslon-ok uralmát vonta maga után.

Ez a komor politikával telített beszélgetés meglepte Julient és eltérítette kéjes álmodozásaitól.

Páris képe, a hogy a távolból megpillantotta, nem igen volt reá hatással. A légváraknak, melyeket jövendő sorsára nézve épitgetett, a Verrièresben töltött legutóbbi huszonnégy órának még élénk emlékével kellett megküzdeniök. Megfogadta, hogy sohasem hagyja el barátnője gyermekeit és ha a papok elbizakodottsága folytán ujra kiüt a köztársaság és a nemesek üldöztetése, mindennel szakít, hogy védelmezze őket.

Mi történt volna azon a verrières-i éjjelen, ha abban a pillanatban, mikor létráját de Rênal-né hálószobája ablakának a keretéhez támasztotta, egy idegen vagy éppen de Rênal úr lett volna a szobában?

Viszont azonban, mily gyönyörteljes volt az első két óra, mikor barátnője őszintén azt akarta, hogy távozzék és ő, mellette ülve a sötétben, a maga ügyéért szónokolt! Az oly lélek, a milyen Juliené volt, egész életén át megőrzi az ily emlékeket. A találkozás többi részlete már összeolvadt szerelmük tizennégy hónap előtti első korszakával.

A kocsi megállása fölébresztette Julient mély álmadozásából. Beértek a J. J. Rousseau-utczai posta-udvarba. — Vigyen Malmaison-ba, — mondá egy bérkocsisnak, a mely feléje közeledett.

— Ilyen tájban, mit akar ott?

— Mi köze hozzá! Hajtson.

Minden igazi szenvedély mással se foglalkozik, csak önmagával. Azt hiszem, ez az oka, hogy Párisban nevetségesek a szenvedélyek, mert ott a szomszéd min-

dig azt igényli, hogy ő vele törődjék az ember. Őrizkedni fogok, hogy leírjam, mily elragadtatást érzett Julien Malmaison-ban. Sírva fakadt. Hogyan! e hitvány fehér falak mellett is, melyeket ez idén emeltek és a melyek részekre darabolják a parkot? — Igen, uram; Julien előtt, épp úgy, mint az utókor előtt, semmi sem volt Arcole, Szent-Ilona és Malmaison között.

Este Julien sokáig habozott, mielőtt belépett a színházba, sajátságos fogalmai voltak a kárhozat e helyéről.

Valami mély gyanakvás akadályozta, hogy csodálja az élő Párist, csak azok az emlékek hatották meg, melyek hőséről maradtak.

— Ime, itt vagyok az ármány és a képmutatás központjában! Itt uralkodnak de Frilair abbé pártfogói.

A harmadik nap estéjén kíváncsisága legyőzte a tervet, hogy mindent megnézzen, mielőtt Pirard abbénál jelentkezik. Az abbé fagyos hangon előadta neki, hogy milyen életmód várja de La Mole úrnál.

— Ha néhány hónap múlva kitűnik, hogy nem válik be, vissza fog térni a szemináriumba, de előnyös módon. Ott fog lakni a marquisnál, a ki Franciaország egyik legelső főura. Feket ruhában fog járni, de úgy, mint a ki gyászban van, nem pedig, mint a ki pap. Megkövetelem, hogy hetenkint háromszor eljárjon a theológiai órákra egy szemináriumba, a melybe be fogom vezetni. Minden nap délben ott kell lennie a marquis könyvtárszobájában; a marquis arra akarja használni, hogy leveleket írjon pörös- és egyéb ügyeiben. A marquis minden levélnek, a mit kap, két szóval odajegyzi a szélére, hogy milyen választ akar adni. Azt állítottam, hogy három hónap múlva ön úgy meg fogja tudni írni e válaszokat, hogy tizenkettő közül, melyeket a marquis elé terjeszt, nyolczat vagy kilenczet aláírhat. Este nyolcz órakor rendbe rakja az iróasztalt és tíz órakor szabad.

— Megeshetik, — folytatta Pirard abbé, — hogy valami öreg hölgy vagy valami hízelkedő beszédű ember óriási előnyöket csillogtat meg ön előtt vagy egész nyiltan pénzt kínál, ha megmutatja neki a marquis leveleit...

— Ah, uram! — kiáltott föl Julien elpirúlva.

— Különös, — mondá az abbé keserű mosolylyal, — hogy szegény ember létére és miután már egy évet töltött a szemináriumban, még képes ily erényes fölháborodásokra. Nagyon elvakultnak kell lennie.

— A vér volna az oka? — folytatá az abbé halkabb hangon és mintegy önmagához szólva. — Különös, — tette hozzá Julienre nézve, — hogy a marquis ismeri önt... Nem tudom, hogy honnan. Kezdetnek száz arany lesz a fizetése. A marquis olyan ember, a kinek cselekedeteit csak a szeszély irányítja, ez a hibája; semmiségeken fog önnel viaskodni. Ha meg lesz elégedve, fizetése a nyolczezer francot is elérheti.

— Természetesnek fogja azonban találni, — folytatá az abbé élesen, — hogy ezt a pénzt nem az ön szép szemeiért fizeti. Hasznossá kell magát tennie. Ha önnek volnék, minél kevesebbet beszélnék, arról pedig, a mit nem tudok, egyáltalában nem szólnék.

— Ah! igaz, — mondá az abbé, — tudakozódtam az ön érdekében; megfeledkeztem de La Mole úr családjáról. Két gyermeke van, egy leány és egy tizenkilencz éves fiú, egy roppant elegáns, kissé hóbortos fiatal ember, a ki délben még sohasem tudja, hogy mit fog csinálni két óra mulva. Eszes, bátor fiú; résztvett a spanyolországi háborúban. A marquis, nem tudom miért, azt reményli, hogy ön barátja lesz a fiatal Norbert grófnak. Azt mondtam, hogy ön kitünő latinista, talán arra számít, hogy megtanítja fiát néhány általános frázisra Ciceróról meg Vergiliusról. Az ön helyében sohasem engedném, hogy ez a szép fiatal ember tréfát üzzön velem és mielőtt hajolnék, kifogástalanúl udvarias, de kissé gúnyos szavaira, kétszer is elmondatnám vele ezeket. Nem áltatom a felől, hogy a fiatal de La Mole gróf eleinte bizonyára le fogja önt nézni, mert ön csak polgári származás. Az ő őse udvari ember volt és abban a megtiszteltetésben részesült, hogy egy politikai cselszövény miatt 1574 április 26-ikán a Grève-téren lefejezték. Ön, ön egy verriès-i ácsmesternek a fia, és a mi több, fizetést kap az ő apjától. Fontolja meg jól e különbségeket és tanulmányozza Moreri munkájában e család történetét;

az összes hizelgők, a kik náluk ebédelnek, időről-időre merítenek belőle úgynevezett fínom czélzásokat. Vigyázon magára, hogy miként felel de La Mole Norbert gróf, huszárszázados és Francziaország jövendőbeli pair-je tréfálkozásaira és ne jöjjön azután hozzám panaszkodni.

— Azt hiszem, — mondá Julien mélyen elpirúlva, — hogy egyáltalában nem is kellene felelnem oly embernek, a ki megvet.

— Önnek nincs fogalma erről a megvetésről; csak a túlzott bókokban fog nyilvánúlni. Ha ön ostoba, úgy megeshetik, hogy hitelt ad nekik; ha szerencsét akar csinálni, úgy oly módon kell viselkednie, mintha hitelt adna nekik.

— Hálátlannak fognak mondani, ha azon a napon, a mikor mindebbe már nem tudok többé beletörődni, visszamegyek 108-as számú kis czellámba.

— Kétségtelenül, — felelt az abbé, — a ház összes kedveskedői rágalmazni fogják, de akkor meg fogok jelenni én. Adsum qui feci. Azt fogom mondani, hogy én bírtam rá erre az elhatározásra.

Julient lesújtotta a keserű, sőt csaknem rosszakaratú hang, melyet Pirard abbénál észlelt; ez a hang teljesen tönkretette legutóbbi feleletét.

A valóság az volt, hogy az abbénak lelkiismeretbeli aggodalmai voltak, a miért Julient szereti és bizonyos vallási megrettenést érzett, hogy ily közvetlenül beleavatkozik egy más embernek a sorsába.

— Találkozni fog még, — tette hozzá ugyanoly kelletlen kifejezéssel és mintha valami kínos kötelességet teljesítene, — találkozni fog még de La Mole marquisnéval is. Ez egy szőke, hitbuzgó, gőgös, kifogástalanúl udvarias, sőt még ennél is jelentéktelenebb főúri hölgy. A nemesi előítéleteiről oly széltében ismeretes öreg Chaulnes herczegnek a leánya. Ez az előkelő hölgy mintegy összevonva és kiemelve mutatja a rangjabeli nők jellemvonásait. Nem titkolja, hogy az egyetlen kiválóság, a mit becsül, az, hogy az ember oly ősöktől származzék, a kik részt vettek a keresztes háborúban. A pénz csak

jóval hátrább következik; ön csodálkozik? Már nem vagyunk a vidéken, barátom.

— Szalonjában több oly nagyurat fog találni, a ki feltűnően könnyedén beszél herczegeinkről. A mi de La Mole marquis-nét illeti, ő valahányszor egy herczeget, főként pedig ha egy herczegnőt említ, mindannyiszor tiszteletből meghalkítja a hangját. Nem tanácsolnám, hogy II. Fülöpöt vagy VIII. Henriket az ő jelenlétében szörnyetegnek nevezze. Királyok voltak, a mi elévülhetetlen jogot ad nekik az önhöz vagy hozzám hasonló közönséges emberek tiszteletére. E mellett azonban mi papok vagyunk, mert önt is papnak fogja tekinteni, ezen a czímen olybá vesz bennünket, mint lakájokat, a kik lelki üdvében szolgálják.

— Azt hiszem, — mondá Julien, — hogy nem sokáig fogok Párisban maradni.

— Majd elválik; azt azonban jegyezze meg, hogy a mi osztályunkbeli ember csak a nagyurakon által juthat előre. Az ön természetében van valami, nem tudom mi, valami legalább előttem meghatározhatatlan, a mi miatt, ha nem sikerül magasra jutnia, üldözés lesz a része; az ön számára nincs középút. Legyen óvatos. Az emberek megérzik, hogy nem szereti, ha megszólítják; az olyan társaságos országban, mint a miénk, pórúl kell járnia, ha nem sikerül tiszteletre szert tennie. Mi lett volna önből Besançon-ban de La Mole marquis segélye nélkül? Egyszer majd egész saját egyszerűségében meg fogja érteni, hogy mit tett önért és ha nem szörnyeteg, örök hálát fog érezni iránta és családja iránt. Hány szegény abbé élt Párisban, a kik túdósabbak voltak önnél, a mise után járó tizenöt sous-jára utalva! . . . Emlékezzék vissza, a mit a múlt télen annak a semmirekellő Dubois bíbornoknoknak a kezdő éveiről mondtam. Vagy esetleg oly elbizakodott volna, hogy különb tehetségnek tartsa magát, mint ő volt? Én például, a ki nyugodalmas és középszerű ember vagyok, úgy számítottam, hogy szemináriumomban fogok meghalni; elég gyermekes voltam, hogy ragaszkodjam ez intézethez. Nos, már éppen el akartak mozdítani, mikor beadtam lemondásomat. Tudja, mennyi volt a vagyonom? Mindössze ötszázhúsz franc, se több, se

kevesebb; barátom nem volt egy sem, ismerősöm is alig kettő-három. De La Mole úr, a kit sohasem láttam, kirántott a bajból; csak egy szót kellett szólnia és kaptam egy oly plébániát, melyben a hívek jómódú emberek, felette állanak a durva vétkeknek és a melynek szégyenlem a jövedelmét, olyannyira nincs arányban munkámmal. Csak azért beszéltem ily hosszasan, hogy egy kissé helyreigazítsam a fejét.

— Még egyet: szerencsétlenségemre, könnyen megharagszom; megeshetik, hogy nem fogunk szólani egymáshoz. Ha a marquisné kevélysége vagy fiának a rossz tréfái végkép elviselhetetlenné teszik önnek az ottmaradást, azt tanácsolom, hogy tanulmányait valamelyik olyan szemiáriumban fejezze be, a mely csak harmincz mérföldnyire van Páristól és inkább egy északiban, mint déliben. Északon műveltebbek az emberek és — tette hozzá halkabb hangon — be kell vallanom, a párisi ujságok közelléte megfélemlíti az apró zsarnokokat.

— Arra az esetre, ha tovább is szívesen látjuk egymást és a marquis háza nem felel meg önnek, fölajánlom, hogy legyen a káplánom, a mikor is megfelezzük a plébánia jövedelmét. Ezzel tartozom önnek, sőt még többel is — tette hozzá, félbeszakítva Julien hálálkodását, — azért az ajánlatért, a mit Besançon-ban tett nekem. Ha ötszázhúsz franc helyett semmim sincs vala, ön megmentett volna.

Az abbé hangjából eltűnt a kegyetlen élesség. Julien, nagy szégyenkezésére, könnyeket érzett a szemében; majd meghalt a vágytól, hogy átölelje barátját: nem állhatta meg, hogy, lehetőleg férfias hangon, így ne szóljon hozzá:

— Apám gyermekkorom óta gyűlölt; ez volt egyik szerencsétlenségem; de többé nem fogok panaszkodni a sors ellen, önben atyát találtam.

— Jó, jó, — mondá zavartan az abbé, azután egy szó alkalmából hirtelen előtűnt a szemináriumi igazgató: — Sohasem szabad, fiam, sors-ról beszélni, mondja mindig: a Gondviselés.

A kocsi megállott; a kocsis megzörgette egy óriási kapu bronzkalapácsát: a DE LA MOLE PALOTA volt;

és hogy az arra menőknek semmi kétségük se lehessen e felől, e szavakat ott lehetett olvasni fekete márványlapon a kapu fölött.

Ez a tüntetés visszatetszett Juliennek. Úgy félnek a jakobinusoktól! Robespierret meg a kordéját látják minden bokorban; gyakran szinte halálra nevethetné magát ijedelmükön az ember, és mégis így megjelölik a házukat, hogy zendülés idején a csőcselék reáakadjon és kifossza. Közölte gondolatát Pirard abbéval.

— Ah! Szegény gyermek, ön hamarosan káplánom lesz. Micsoda rémítő gondolatai támadnak!

— Semmi sem természetesebb ennél, — felelt Julien.

A portás méltóságteljessége, főleg pedig az udvar tisztasága bámulattal töltötték el. A nap fényesen sütött.

— Mily nagyszerű építészet! — mondá barátjának.

Egyike volt a Saint-Germain városrész ama laposhomlokzatú palotáinak, melyeket Voltaire halála táján építettek. Soha a divat és a szép oly távol nem voltak egymástól.

XXXII.

BELÉPÉS A NAGYVILÁGBA.

Nevetséges és megható emlék: az első szalon, melybe tizennyolcz éves korában egyedül és támasz nélkül lép be az ember. Egy asszonyi tekintet elég volt, hogy összezezzenjek. Minél inkább akartam tetszeni, annál félszegebb voltam. A legképtelenebb fogalmam volt mindenről: vagy ok nélkül rokonszenveztem, vagy pedig ellenséget láttam egy emberben, mert komoly tekintettel nézett reám. Ámde félénkségem e szörnyű szerencsétlenségei között egy szép nap mily szép volt!

Kant.

Julien ámulattal állt meg az udvar közepén.

— Legyen esze, — mondá Pirard abbé, — rettenetes gondolatokra jut és azután úgy viselkedik, mint egy

gyermek! Hova lett a horatiusi nil admirali? (Semmin se csodálkozni). Gondolja meg, hogy ez a lakáj-had, ha majd itt lesz, csúfot akar önből űzni; a maguk fajtájából valónak fogják tekinteni, a kit igazságtalanúl fölébök helyeztek. A jóindulat, tanácsadás, útbaigazítás örve alatt arra fognak törekedni, hogy valami nagy botlást követtessenek el önnel.

— Ezt nem fogják elérni, — szólt Julien ajkába harapva és egész gyanakvása visszatért.

A szalonok, melyeken az urak, mielőtt a marquis dolgozószobájába értek, az első emeleten áthaladtak, önnek, olvasóm, épp oly szomorúaknak tűntek volna föl, mint a mily nagyszerűeknek. Ha ajándékba adnák, sem laknék bennök; az ásításnak és a szomorú okoskodásnak a hazája ez. Juliennek azonban csak fokozták az elragadtatását. Hogy' lehetne valaki boldogtalan, — gondolá, — ha ilyen ragyogó termekben lakik.

Végre eljutottak e pompás lakás legcsúfabb szobájába; világosság alig hatott beléje; egy élénk tekintetű, szőke parókás kis embert találtak ott. Az abbé Julien felé fordult és bemutatta. A marquis volt. Julien csak nehezen tudott reáismerni, annyira előzékenynek látszott. Immár nem volt az a büszke tekintetü nagyúr, a kit a bray-lehaut-i apátságban látott. Julien-nek úgy tetszett, hogy parókája nagyon is hajdús. Ez az észlelet elnyomta félénkségét. III. Henrik barátjának a sarja eleinte elég közönséges formájúnak látszott. Nagyon sovány volt és sokat izgett-mozgott. Csakhamar azonban észrevette, hogy a marquis udvariassága még nyájasabban hat, mint magáé a besançon-i püspöké. A kihallgatás három perczig tartott. Kimenet az abbé így szólt Julienhez:

— Úgy nézte a marquist, mintha valami kép lett volna. Én nem sokat értek ahhoz, a mit ez emberek udvariasságnak neveznek, e tekintetben ön csakhamar többet fog tudni nálam; de végre is, azt hiszem, ez a merész nézés nem igen volt udvarias.

Ujra kocsiba szálltak; a boulevard szomszédságában megállt a kocsi; az abbé végigvezette Julient egy sor szalonon. Juliennek föltűnt, hogy nincs bennök bu-

tor. Egy nagyszerü aranyozott ingaórát nézegetett, a mely egy — szerinte — nagyon illetlen jelenetet ábrázolt, mikor mosolyogva, egy igen elegáns úr közeledett feléjük. Julien fél-meghajlással köszöntötte.

Az idegen úr mosolygott és Julien vállára tette kezét. Julien megrázkódott és hátra ugrott. Elvörösödött a haragtól. Pirard abbé, minden komolysága ellenére, a könnyezésig kaczagott. Az az úr egy szabó volt.

— Két napra visszaadom a szabadságát, — mondá az abbé, mikor távoztak; — csak akkor fog de La Mole marquise elé juthatni. Más ember az első pillanatokban, melyeket ebben az új Babylonban tölt, úgy őrizné önt, mint valami fiatal leányt. Ám ha el kell vesznie, veszszen el mindjárt és én megszabadúlok attól a gyöngeségtől, a melylyel önre gondolok. Holnapután reggel a szabó két öltözet ruhát fog önnek hazaszállítani; adjon öt francot a segédnek, a ki a fölpróbálást végzi. Egyébként, ne ismertesse meg hangját ezekkel a párisiakkal. Ha csak egy szót szól is, kitalálják, hogy miként űzhetnek gúnyt önből. Ebben van a tehetségük. Holnapután délben legyen nálam . . . Tehát rajta, tegye tönkre magát . . . Igaz, elfeledtem megmondani, rendeljen magának czipőket, ingeket és egy kalapot, itt vannak a czímek.

Julien egy pillantást vetett a czímek lajstromára.

— A marquis kezeírása,— mondá az abbé; — ő azok közé a tevékeny emberek közé tartozik, a kik mindenre gondolnak és a kik jobb szeretnek cselekedni, mint parancsolni. Önt azért veszi maga mellé, hogy ment legyen az ilyenfajta bajlódásoktól. Vajon eléggé értelmes lesz-e ön, hogy jól végezze mindazokat a dolgokat, a miket ez az élénk észjárásu ember csak egyetlen szóval fog jelezni? — ezt majd a jövő mutatja meg; vigyázzon magára.

Julien egy szót sem szólva lépett be a kijelölt üzletekbe; észrevette, hogy tisztelettel fogadják és a czipész, mikor följegyezte nevét, Julien de Sorel urat írt.

A Père-Lachaise temetőben egy nagyon előzékeny és roppant liberális beszédű úr fölajánlotta, hogy megmutatja neki Ney tábornagy sírját, melyet a politikai

bölcsesség megfosztott a fölírat tisztességétől. A mikor azonban elvált ettől a liberális úrtól, a ki, könnyes szemekkel, csaknem karjaiba szorította, Juliennek nem volt meg többé az órája. Ezzel a tapasztalattal gazdagodva állított be harmadnap délben Pirard abbéhoz, a ki hosszas tekintettel vizsgálta.

— Lehet, hogy piperkőcz lesz önből, — mondá az abbé szigorúan. Julien mély gyászban levő ifjúnak látszott; valóban jól festett, de a jámbor abbé maga is túlságosan vidéki volt, semhogy észrevette volna, hogy Julien még előregörnyedve jár, a mi a vidéken az előkelőségnek és a tekintélynek az ismertetője. A marquis, mikor Julient meglátta, oly másként ítélt külsejéről, mint a derék abbé, hogy így szólt hozzá:

— Van valami kifogása az ellen, hogy Sorel úr megtanuljon tánczolni?

Az abbé mintegy megkövülve állott.

— Nem, — mondá végre, — Julien nem pap.

A marquis, kettesével lépve át egy kis csupasz lépcső fokait, maga vezette föl hősünket egy csinos padlásszobába, melynek ablaka a palota óriási kertjére nyílt. Megkérdezte, hány inget rendelt a fehérneműsnél.

— Kettőt, — felelt Julien zavarodottan, hogy egy ily nagyúr eféle részletekbe bocsátkozik.

— Nagyon helyes, — szólt a marquis komoly arczkifejezéssel és bizonyos parancsoló rövidséggel a hangjában, a mi gondolkozóba ejtette Julient, — nagyon helyes! Rendeljen még huszonkettőt. Itt van az első negyedévre járó fizetése.

A padlásszobából lejövet, a marquis előszólított egy idős embert: — Arsène, — szólt hozzá, — ki fogja szolgálni Sorel urat. Pár perczczel utóbb Julien egyedül találta magát egy nagyszerű könyvtárban; ez gyönyörteljes egy pillanat volt. Hogy fölindulásában meg ne lephessék, egy kis homályos sarokba rejtőzött; onnan elragadtatással szemlélte a könyvek ragyogó seregét: — Mindezt olvashatni fogom, — szólt magában. — És hogy' érezhetném itt magamat rosszúl? de Rênal úr örökre megbecstelenítve érezte volna magát, ha csak század-

rész ennyit is hederített volna reám, mint a mennyit de La Mole marquis úr.

Hanem lássuk, mit kell lemásolni. Munkájának végeztével Julien közelíteni mert a könyvekhez; az örömtől majdnem eszét vesztette, mikor Voltaire munkáira bukkant. Gyorsan a könyvtár ajtajához szaladt és kitárta, hogy ne lephessék meg. Azután gyönyörködve egymásután fölütötte mind a nyolczvan kötetet. Nagyszerűen voltak bekötve, London legjobb könyvkötője remekelt velök. Kevesebb is elég lett volna, hogy Julien bámulata a tetőfokra hágjon.

Egy órával utóbb belépett a marquis, megtekintette a másolásokat és csodálkozva vette észre, hogy Julien ez-t két zz-vel, ezz-nek írta. Egyszerűen csak mese volna, a mit az abbé e fiatal ember tudományáról beszélt? A marquist nagyon elkedvetlenítette a dolog és nyájasan kérdezte:

— Ön nem egészen biztos a helyesírásban?

— Ez igaz, — felelt Julien, a legkevésbbé sem gondolva reá, hogy mily kárt okozhat magának; meg volt hatva a marquis jóságától, mely emlékezetébe idézte de Rênal úr fenhéjazó modorát.

— Kár lesz az időért, a mit ezzel a kis franche-comtéi abbéval való kísérletre pazarlok, — gondolá a marquis, — de oly nagy szükségem volna egy megbízható emberre!

— Ez-t csak egy z-vel írják, — mondá a marquis, — máskor ha a másolással végzett, nézze meg a szótárban azokat a szavakat, a melyek felől nincs tisztában.

Hat órakor a marquis behívatta Julient, látható zavarral nézett csizmáira: — Mulasztást követtem el, nem mondtam meg önnek, hogy mindennap félhat órakor föl kell öltözködnie.

Julien értelmetlenül nézett a marquisra.

— Azt akarom mondani, hogy harisnyát kell húznia. Arsène majd emlékezteti; mára ki fogom menteni.

Bevégezvén e szavakat, de La Mole úr egy aranyozástól ragyogó szalonba vezette Julient. Hasonló alkalmakkor de Rênal úr sohasem mulasztotta el meg-

gyorsítani a lépteit, hogy azután ő léphessen be először az ajtón. Egykori gazdájának e kicsinyes hiúságára való ráemlékezés Julient belebotlatta a marquis lábába, a mi ennek, köszvénye miatt, nagyon kínos volt. — Ah! — szólt magában, — ráadásúl még esetlen is. Bemutatta egy magas termetü és tekintélyes megjelenésü hölgynek. A marquise volt. Julien úgy találta, hogy arcza elbizakodottságot tüntet föl, kissé olyanformán, mint de Maugironné, a verrières-i alpréfet-né, mikor részt vett a Károly-napi ebéden. Kissé megzavarodva a szalon nagy pompájától, Julien nem hallotta, hogy mit mond de La Mole úr. A marquise alig méltatta egy pillantásra. Néhány úr volt jelen, a kik között Julien kimondhatatlan örömmel ismerte föl a fiatal agde-i püspököt, a ki néhány hónap előtt a bray-le-haut-i ünnepélyen szóra érdemesítette. E fiatal főpapot kétségtelenül meghökkentette a gyöngéd tekintet, melylyel Julien félénksége pillantását reászögezte és eszébe se jutott, hogy megismerje ezt a vidékit.

Julien előtt úgy tűnt föl, hogy az e szalonban levő embereken valami szomorúság és nyűg látszik; Párisban halkan szokás beszélni és nem túlozzák a kis dolgokat.

Félhét óra felé egy bajuszos, igen halvány és igen nyúlánk, csinos fiatal ember lépett be; nagyon kicsi feje volt.

— Mindig várakoztat magára, — mondá a marquis-né, a kinek kezet csókolt.

Julien kitalálta, hogy ez de La Mole grófi. Mindjárt az első pillanatban nagyon megnyerőnek látszott előtte.

— Lehetséges volna, — mondá magában, — hogy ez az az ember, a kinek sértő tréfái kikergessenek e házból?

A hogy' fürkészve nézte Norbert grófot, Julien észrevette, hogy csizmában és sarkantyúsan van; nekem meg czipőt kell viselnem, bizonyára alárendeltségem jeléül. Asztalhoz ültek. Julien hallotta, a mint a marquis-né, kissé emeltebb hangon, valami szigorú szót mond. Majdnem ugyane pillanatban egy nagyon szőke és igen szép termetü fiatal hölgyet pillantott meg, a ki vele szemben ült le. Ám Juliennek nem tetszett; a hogy' figyelmesen nézte, úgy

ítélt, hogy még sohasem látott ily szép szemeket; de nagy lelki hidegség tükröződött bennök. Később úgy találta, hogy vizsgálódó unalmat fejeznek ki, a mely azonban emlékezetében tartja a fölényesség kötelezettségét. Pedig hát de Rênal-nénak is vajmi szép szemei voltak, — mondá magában, — sokszor bókoltak neki érte; ezek azonban egészen mások. Julien még nem tudta megkülönböztetni, hogy a gúnyolódás tüze volt az, mely időről-időre Matild kisasszony — hallotta, hogy így hívták — szemeiben felcsillogott. Ha de Rênal-né szemei megélénkültek, ez a szenvedély hevétől vagy valamely nemes fölháborodás következtében történt, a mit valami alávaló cselekedet hallása keltett benne. Az ebéd vége felé Julien megtalálta a szót, a mivel de La Mole kisasszony szépségének természetét jellemezze: — Csillámló, — mondá magában. — Egyébként, kegyetlenül hasonlított anyjához, a ki egyre jobban nem tetszett neki és nem nézett reá többé. Norbert gróf viszont minden tekintetben csudálatot keltett benne. Julien annyira el volt tőle bűvölve, hogy eszébe se jutott féltékenységet vagy gyűlöletet érezni, a miért gazdagabb és előkelőbb nála.

Juliennek úgy tűnt föl, hogy a marquis únja magát

A második fogásnál így szólt fiához: — Norbert, jóindulatodat kérem Sorel Julien úr számára, a kit vezérkaromhoz csatoltam és a kiből embert fogok faragni, ha ugyan ez lehetséges lesz.

— A titkárom, — mondá a marquis szomszédjának — és ez-t két z-vel írja.

A marquis alkalmasint elmondta, hogy Julien miféle kiképeztetésben részesült, mert az egyik vendég Horatius felől kezdte faggatni. — A besançon-i püspöknél is éppen Horatius-szal értem el sikert, — mondá magában Julien, — bizonyára csak ezt az egy szerzőt ismerik. E pillanattól fogva ura volt magának. Ezt a fordulatot megkönnyítette, hogy megállapodott abban: de La Mole kisasszonyt sohasem fogja nőnek tekinteni. A mióta a szemináriumban volt, a férfiakat semmibe se vette és csak nagyon nehezen hagyta magát megfélemlíteni tőlük. Teljes birtokában lett volna hidegvérének, ha az ebédlő valamivel kevésbbé pompásan van berendezve. Az igazat

megvallva, két, nyolcz láb magas tükör, melyben néha megpillantotta azt az urat, a ki Horatius felöl kérdezgette, még feszélyezte. Ahhoz képest, hogy vidéki, mondatai nem is nyúltak túlságosan hosszúra. Szép szemei voltak, melyeknek remegő vagy—ha jól felelt —boldog félénksége még növelte a csillogásukat. Tűrhetőnek találták. Ez a vizsgálatszerű kikérdezés valami érdekességet kölcsönzött egy komoly ebédnek. A marquis intett Julien faggatójának, hogy szorítsa jobban. — Mégis tudna valamit? — kérdezte magában.

Julien beszédközben új eszmékre bukkanva felelgetett és eléggé levetkezve félénkségét, ha nem is mutatkozott elmésnek, a mi lehetetlen is az olyanvalakinek, a ki nem ismeri a párisi beszédmódot, új gondolatokat fejezett ki, bár kellem és alkalomszerüség nélkül, és látták, hogy alaposan jártas a latinban.

Julien ellenfele a Felíratok akadémiájának volt egyik tagja, a ki véletlenül tudott latinul; úgy találta, hogy Julien igen jó latinista, többé nem tartott tőle, hogy megpirítja és meg akarta ölelni. A csata hevében Julien végre feledte az ebédlő pompás bútorzatát és oly eszméket fejtett ki a latin költőkről, a milyeneket ellenfele sehol sem olvasott. Tisztességes ember létére megdícsérte értök a fiatal titkárt. Szerencsés véletlenből vita keletkezett, vajon Horatius szegény volt-e vagy gazdag; szeretetreméltó, vídám életű és gondtalan ember-e, a milyen volt Chapelle, Molière és La Fontaine barátja, vagy pedig egy szegény ördög, hivatalos költő, a ki az udvart kíséri és verseket ír a király születésnapjára, mint Southey, lord Byron vádlója? Szóba került, hogy milyen volt a társadalom állapota Augustus és IV. György alatt; mindkét korszakban az aristokratia mindenható volt; de míg Rómában az történt, hogy Maecenas, a ki pedig csak egyszerű lovag volt, elragadta tőle a hatalmat, addig Angliában sikerült, hogy IV. Györgyöt körülbelül egy velenczei doge jelentőségére korlátozza. Ez a vita úgy látszott, hogy fölébresztette a marquis-t a tompultságából, melybe az ebéd elején az unalom sülyesztette.

Julien mitsem értett e modern nevekből, hogy Southey, lord Byron, IV. György, melyeket most hallott

először. Mindenkinek be kellett azonban ismernie, hogy valahányszor oly tényekről volt szó, melyek Rómában történtek és a melyek ismeretét Horatiusból, Martialisból, Tacitusból stb. le lehetett vezetni, kétségtelen volt a felsőbbsége. Julien egész egyszerűen magáévá tett egy csomó gondolatot, a mit a besançoni püspöktől hallott annak a nevezetes társalgásnak a folyamán, a mit e főpappal folytatott és nem ezek tetszettek a legkevésbbé.

Mikor már belefáradtak a latin költőkről való beszélgetésbe, a marquis-né, a ki szabálylyá tette magának, hogy csodálattal legyen minden iránt, a mi férjét mulattatja, kegyeskedett egy pillantást vetni Julienre. — E fiatal abbé félszeg viselkedése, úgy lehet, tanult embert takar, — mondá az akadémikus, a ki a marquisné mellett ült és Julien félfüllel meghallotta e nyilatkozatot. A készen kapott vélemények megfeleltek a ház úrnője elméjének; Julienre vonatkozólag emezt fogadta el és meg volt elégedve, hogy meghívta az ebédre az akadémikust. Mulattatta de la Mole urat, — gondolá.

XXXIII.

AZ ELSŐ LÉPÉSEK.

Ez a tündöklő lángokkal és annyi ezer emberrel telc völgy kápráztatja a szememet. Egyik sem ismer; valamennyi fölöttem áll. Fejem kábúl.

Poemi dell'ar. *Reina.*

Másnap Julien korán reggel leveleket másolt a könyvtárban, mikor egy mellékajtón, mely igen ügyesen volt könyvhátakkal elkárpitozva, belépett Matild kisasszony. A míg Julien csodálta az ajtó szerkezetét, Matild kisasszonyon meglátszott, hogy ez a találkozás kellemetlenül lepi meg; Julien úgy találta, hogy papirba csavart hajfürtjeivel kemény, gőgös, sőt szinte férfias arczvonásokat mutat. De La Mole kisasszony titokban köny-

veket szokott csenni apja könyvtárából, a nélkül, hogy észrevették volna. Julien jelenléte e reggel hiábavalóvá tette a jövetelét, a mi annál jobban bosszantotta, mert Voltaire *Babyloni herczegnő*-je második kötetét akarta elvinni, méltó betetőzéséül kiválóan monarchikus és vallásos nevelésének, a Sacrè-Coeur remeklésének! E szegény leánynak, tizenkilencz éves korában már sikamlósság kellett, hogy valamely regény érdekelni tudja.

Három óra tájban megjelent a könyvtárban Norbert grófi; belenézett egy ujságba, hogy estére politikáról társaloghasson és igen szívesen vette, hogy találkozott Juliennel, a kinek már meg is feledkezett a létezéséről. Nagyon előzékeny volt iránta; fölajánlotta neki, hogy menjenek lovagolni.

— Atyám megengedi, hogy ebédig elmaradjunk.

Julien megértette a többes számot és elragadónak találta.

— Istenem, gróf úr, — felelt Julien, — ha arról volna szó, hogy egy nyolczvan láb magas fát ki kell dönteni, négyszögletüre vágni és deszkákra hasítani, merem mondani, hogy megbírkóznám vele; de lovagolni — életemben hatszor sem ültem lovon.

— No hát, most fog hetedszer, — mondá Norbert.

Valójában Julien visszaemlékezett az . . . i király Verrières-be való bevonulására és azt hitte, hogy kitünően tud lovagolni. A mikor azonban visszafelé jöttek a boulogne-i erdőből, a Bac-utcza kellős közepén, merészen el akarva kerülni egy úri kocsit, lebukott a lóról és tele lett sárral. Vajmi jó volt, hogy két öltözet ruhát csináltatott. Az ebédnél a marquis, hogy mondjon valamit, megkérdezte tőle, milyen volt a séta; Norbert sietett általános kifejezésekkel válaszolni.

— A gróf úr igen kegyes hozzám, — vette át a szót Julien, — hálás vagyok érte és teljes értéke szerint tudom méltányolni. Oly jó volt, hogy a legszelídebb lovat kantároztatta föl számomra; de végre is nem köthetett a nyereghez és ez elővigyázat hijában a kellős közepén annak a hosszú utczának, ott a híd mellett, leestem a ló hátáról. — Matild kisasszony nem tudta elfojtani, hogy

fölnevessen, azután kíváncsiságában részletek felől kérdezősködött. Julien nagy egyszerüséggel válaszolt; kedves volt, a nélkül, hogy tudott volna róla.

— Ez a kis pap még viszi valamire, — mondá a marquis az akadémikusnak. — Hogy egy közönséges vidéki így viselkedjék! Erre még nem volt eset és nem is lesz. És hogy még hölgyek előtt beszél ügyetlenségéről!

Julien balesetének elmondásával annyira földerítette hallgatóit, hogy az ebéd végén, mikor a társalgás más irányba tért, Matild kisasszony fivérét tovább kérdezgette a szerencsétlen esemény részletei felől. A hogy' kérdései folytatódtak és Julien tekintete többször találkozott az övével, fölbátorodott, hogy, noha a kérdések nem ő hozzá voltak intézve, ő válaszoljon reájuk és végül mindhárman nevettek, mint egy erdők mélyében eldugott falu három fiatal teremtése tette volna.

Másnap Julien két órán át theológiai előadásokat hallgatott, azután hazatért, hogy lemásoljon húsz levelet. A könyvtárban egy fiatal embert talált maga mellé telepedve, a ki igen gondosan volt öltözve, de viselkedése közönségességre mutatott és arczkifejezése irígységet fejezett ki.

A marquis belépett. — Mit keres itt, Tanbeau úr? — kérdé az ujonjöttől szigorúan.

— Azt hittem . . . — szólt a fiatal ember meghunyászkodó mosolylyal.

— Nem, ön semmit sem hitt. Ön csak kísérletet tett, de nem sikerült.

A fiatal Tanbeau dühösen fölkelt és eltűnt. Unokaöcscse volt de La Mole marquis-né barátjának, az akadémikusnak és irodalmi pályára készült. Az akadémikus kieszközölte, hogy a marquis maga mellé vette titkárnak. Tanbeau, a ki egy távoli szobában dolgozott, megtudva, hogy Juliennek mily kegyben van része, osztozkodni akart benne és ezért e reggel a könyvtárba vitte át írószerszámát.

Négy órakor Julien, némi habozás után, elszánta magát és bekopogtatott Norbert grófhoz. Ez kilovagolni

készült és mert hogy tökéletes udvariasságu ember volt, zavarba jött.

— Úgy gondolom, — mondá Juliennek, — hogy önnek a lovagló iskolába kellene járnia és néhány hét mulva nagy örömömre fog szolgálni, ha önnel együtt lovagolhatok.

— Meg akartam köszönni a gróf úr jóságát, a mit irántam tanusított; legyen meggyőződve gróf úr, — folytatta Julien nagy komolysággal, — hogy tudom, menynyivel tartozom önnek. Ha tegnapi ügyetlenségem nem tett kárt a lóban és ha szabad, szeretnék ma is reá ülni.

— Helyes, kedves Sorel, de az ön felelősségére. Vegye úgy, hogy megtettem mindazt az ellenvetést, a mit az eszélyesség parancsol; de hát négy óra van és nincs vesztegetni való időnk.

A hogy nyeregben volt: — Mit kell tenni, hogy le ne bukjék az ember? — kérdezte Julien a fiatal gróftól.

— Sok mindent, — felelt Norbert hangosan fölnevetve: — például, hátrafelé kell dőlni.

Julien vágtatóba fogta a lovát. A XVI. Lajosról elnevezett téren voltak.

— Ah! eszeveszett ifjú, — kiáltott Norbert, — túlságos sok a kocsi és mindmegannyi oktalan ember ül a bakon! Ha lebukik, keresztülgázolnak a testén; nem fogják megkoczkáztatni, hogy a hirtelen visszarántással behasítsák lovaik száját.

Norbert húszszor is azon a ponton látta Julient, hogy lebukik, de végre is a séta minden baj nélkül végződött. Hazaérve, a fiatal gróf így szólt nővérének:

— Ime, bemutatok neked egy vakmerő lovast.

Ebéd közben, az asztal végéről szólva át apjához, a ki az asztalfőn ült, kiemelte Julien bátorságát; ez volt az egyedüli, a mit lovaglásában dicsérni lehetett. Reggel a fiatal gróf hallotta, a mint a szolgák, a kik a lovakat tisztították, a tegnapi lebukást alkalmul vették, hogy sértő módon gúnyolódjanak Julien fölött.

Mind e jóság mellett is Julien csakhamar elszigetelve érezte magát e családban. Az összes szokások furcsáknak tetszettek előte és valamennyivel összeütkö-

zésbe jutott. Botlásai tették az inasok legfőbb boldogságát.

Pirard abbé elutazott plébániájára. — Ha Julien csak gyönge nádszál, — gondolá, — ám pusztuljon el; ha pedig helyén van a szíve, rántsa ki magamagát a bajból.

XXXIV.

A DE LA MOLE PALOTA.

Mit keres itt? Jól érzi magát? Gondolja, hogy majd jól fogja érezni magát?

Ronsard.

Ha a de La Mole-palota nemes szalonjában minden különösnek tetszett Julien előtt, viszont ez a sápadt, fekete ruhás fiatal ember is nagyon furcsának tűnt föl azoknak a szemében, a kik pillantásukra méltatták. De La Mole marquisné azt ajánlotta férjének, hogy azokon a napokon, mikor bizonyos személyiségek étkeznek náluk, küldjék el hazulról.

— Szeretném végig vinni a kísérletet, — felelt a marquis. — Pirard abbé azt állítja, hogy nem cselekszünk helyesen, mikor megtörjük azoknak az embereknek az önérzetét, a kiket közelünkbe bocsátunk. Az ember csak arra támaszkodhatik, a miben van ellenálló képesség stb. Ez a fiatal ember különben is csupán ismeretlen ábrázatával feszélyezi a társaságot, egyébként olyan, mint egy siketnéma.

— Hogy tájékozhassam magamat, — mondá magában Julien, — föl kell írnom azoknak a nevét, a kik idejárnak és mindegyik mellé oda kell jegyeznem egy szót az illető jelleméről.

Első sorban a ház öt-hat barátjának a nevét jegyezte föl, a kik vaktában kedveskedtek neki, azt hivén, hogy a marquis szeszélye pártfogolja őt. Jelentéktelen és többé-kevésbbé meghunyászkodó alakok voltak ezek; de dicséretére legyen mondva az effajta embereknek, a

minőket ma az aristokratia szalonjaiban lehet találni, nem voltak egyformán meghunyászkodók mindenkivel szemben. Volt köztük, a ki eltűrte, hogy a marquis fitymálóan bánjék vele, de föllázadt volna, ha de La Mole marquis-né egy kemény szót intéz hozzá.

A ház gazdái alapjában tulságosan büszkék voltak és tulságosan unatkoztak; sokkal jobban megszokták, hogy sértésekkel könnyítsenek unalmukon, semhogy igazi barátokat remélhettek volna. Mindamellett azonban kivéve az esős napokat és a féktelen unalom perczeit, tökéletes udvariassággal viselkedtek.

Ha az az öt-hat hízelgő, a kik oly atyai barátságot nyilvánítottak Julien iránt, odahagyta volna a de La Mole-palotát, a marquisné a teljes magányosság pillanatainak lett volna kitéve; már pedig az ilyen rangban levő nők szemében a magányosság rettenetes valami: a kegyvesztettségre emlékeztet.

A marquis kifogástalanul figyelmes volt felesége iránt; volt reá gondja, hogy szalonja elegendően be legyen népesítve, ha nem is pairekkel, mert ujdonsült kollégáit nem találta eléggé előkelőknek, hogy mint barátok járjanak a házába és nem eléggé mulatságosaknak, hogy mint alárendeltek nyerjenek bebocsáttatást.

Julien csak jóval később hatolt be e titkokba. Az uralmon levő politika, mely a polgári házakban a beszéd tárgyát teszi, a marquis osztályához tartozók szalonjaiban csak az elkeseredés pillanataiban kerül szóba.

Még ebben az unatkozó században is oly nagy a mulatság szükségének az uralma, hogy a nagy ebédek napjain is, mihelyt a marquis elhagyta a szalont, az egész társaság szétmenekült. Föltéve, hogy nem élczelődtek sem az Istenről, sem a papokról, sem a királyról, sem a hatalmon levő emberekről, sem a művészekről, a kiket az udvar pártfogol, sem semmiről, a mi hivatalos intézmény; föltéve, hogy nem dicsérték sem Bérangert, sem az ellenzéki lapokat, sem Voltairet, sem Rousseaut, sem semmit, a mi egy kis szabad-szájúsággal jár; különösen pedig föltéve, hogy sohasem beszéltek politikáról, szabadon nyilatkozhattak mindenről.

Nincs az a százezer talléros évjáradék vagy az a rendjelszallag, mely az ily szalon-törvénynyel fölvehetné a harczot. A legcsekélyebb mértékben is élénk eszme már durvaságnak tünt föl. A jó modor, a tökéletes udvariasság, a tetszenivágyás mellett is mindenik arczon ott ült az unalom. A fiatal emberek, a kik eljöttek, hogy tiszteletüket tegyék, attól félve, hogy olyasmit mondhatnak, a mi valami gondolatot gyaníttat vagy árulója lehet valamely tiltott olvasmánynak, miután elmondtak néhány divatos megjegyzést Rossiniről meg az időjárásról, hallgatagok maradtak.

Julien megfigyelte, hogy a társalgást rendszerint két vicomte és öt báró tartotta ébren, a kikkel de La Mole úr az emigratióban ismerkedett meg. Ez urak hat-nyolczezer livres évjáradékkal birtak; négyen a *Quotidienne*, hárman a *Gazette de France* pártján voltak. Egyikök mindennap tudott valami udvari történetet, melynek elmondásában éppenséggel nem fukarkodott a bámulatos szóval. Julien észrevette, hogy ennek öt rendjele volt, míg a többieknek átlag csak három.

Kárpótlásúl mindezért az előszobában tíz egyenruhás lakáj állott és az egész estén át minden negyedórában fagylaltot vagy theát hordtak körül, éjfélkor pedig vacsoraféle volt pezsgővel.

Ez volt az ok, a mi miatt Julien néha végig ott maradt; egyébként alig értette, hogy miként hallgathatja valaki komoly arczczal azt a társalgást, mely ebben a gazdag aranyozású szalonban folyt. Néha ránézett a beszélgetőkre, hogy lássa, vajon nem nevetnek-e maguk is azon, a mit mondanak. — Az én Maistre uram, a kit könyv nélkül tudok, — gondolá, — százszor ügyesebben beszél és még ő is ugyancsak unalmas.

Julien nem volt az egyedüli, a ki e légkör fojtó voltát észrevette. Némelyek azzal kárpótolták magukat, hogy nagymennyiségü fagylaltot fogyasztottak, mások pedig annak az élvezetével, hogy az est hátralevő részén elmondhatták: — Most jövök a de La Mole-palotából, a hol azt hallottam, hogy Oroszország stb.

Az egyik kedveskedőtől Julien megtudta, hogy körülbelül hat hónap előtt de La Mole marquisné, megju-

talmazva több, mint húsz éven át való kitartását, préfet-vé neveztette ki a szegény Le Bourguignon bárót, a ki a restauratio óta al-préfet volt.

Ez a nagy eset ujra föltüzelte ez urak buzgalmát; ezelőtt hamarosan megsértődtek volna hiú dolgok miatt is; most már nem sértődtek meg semmin. Egyenes megbántás ritkán fordult elő; de Julien már kétszer vagy háromszor is hallott egy-egy rövid szóváltást a marquis és a felesége között, a mely ugyancsak kegyetlen volt a mellettük ülőkre. E nemes lények éppenséggel nem rejtegették őszinte lenézésüket mindazok iránt, a kiknek elődei nem foglalhattak helyet a király hintóiban. Julien megfigyelte, hogy a keresztesháboru volt az egyetlen szó, melynek kimondásakor arczuk a tisztelettel vegyült komolyság kifejezését öltötte föl. A közönséges tisztelet mindig az udvariasság árnyalataival társult.

E pompa és ez unalom közepett Julient csak de La Mole úr érdekelte; élvezettel hallgatta, mikor egy napon tiltakozott ellene, hogy bármi része is volna a szegény Le Bourguignon előléptetésében. Ezt a marquisné iránt való figyelmességből monda; Julien Pirard abbétól tudta, hogy miként történt a dolog.

Egy reggel, mikor az abbé Juliennel a végtelenbe nyúló Frilair-pörön dolgozott a marquis könyvtárában:

— Uram, — kérdezte hirtelen Julien — vajon kötelességem-e mindennap a marquisné társaságában ebédelnem, vagy pedig kitüntetés ez, a miben részesítenek?

— Igen nagy kitüntetés! — felelt az abbé megbotránkozva. — N. úr, az akadémikus, a ki tizenöt év óta környezi állhatatos hódolatával a marquis-nét, sohasem tudta elérni, hogy unokaöcscse, Tanbeau úr is részes legyen benne.

— Reám nézve állásomnak ez a legterhesebb kötelme. A szemináriumban kevésbbé unatkoztam. Néha még de La Mole kisasszonyt is ásítozni látom, holott hát ő már eléggé hozzászokhatott a ház barátainak szeretet-reméltóságához. Félek, hogy egyszer csak elalszom. Kérem, legyen oly kegyes és eszközölje ki számomra az engedelmet, hogy valamely zúgkorcsmába járhassak ebédelni negyven sou-ért.

Az abbé, mint igazi ágrólszakadt, igen nagyra becsülte a tisztességet, hogy az ember előkelő úrral ebédelhet. Miközben Julient erről meggyőzöni iparkodott, egy kis nesz hátrafordíttatta a fejüket. Julien megpillantotta de La Mole kisasszonyt, a ki hallgatódzott. Arcza lángba borult. Matild kisasszony valami könyvért jött és mindent hallott; némi becsülést kezdett érzeni Julien iránt. — Ez legalább nem született térdenállva, — gondolá, — mint ez a vén abbé. Istenem! be csúf.

Ebédnél Julien nem mert de La Mole kisasszonyra nézni, Matild kisasszony azonban kegyes volt megszólítani őt. E napra sok vendéget vártak, felszólította, hogy maradjon ő is. A párisi leányok nem szeretnek bizonyos korú embereket, különösen ha nincsenek gondosan öltözve. Julien kevés éleselműséggel is észrevehette, hogy általában Le Bourguignon úrnak a szalonban maradt társai voltak azok a szerencsések, a kiken de La Mole kisaszony gúnyolódni szokott. Ezúttal azonban, akár czélzatosan tette, akár nem, a szokottnál is kegyetlenebb volt az untatók iránt.

De La Mole kisasszony központja volt egy kis csoportnak, a mely majd minden este a marquisné óriási pamlaga mögött gyűlt össze. Ott volt de Croisenois marquis, de Caylus gróf, de Luz vicomte és még két-három más fiatal tiszt, Norbertnek vagy nővérének barátai. Ez urak egy nagy kék divánon ültek. A diván végén, szemben azzal a helylyel, melyet a dicső Matild foglalt el, hallgatagon ült Julien egy alacsony nádszéken. E szerény ülőkéért az összes udvarlók irígyelték: Norbert illedelmesen ott marasztalta apja fiatal titkárát, egyszer-kétszer megszólítva és a beszélgetés folyamán fölemlítve őt. De La Mole kisasszony megkérdezte tőle, hogy milyen magas lehet a hegy, melyen a besançon-i erőd áll. Julien még azt sem tudta megmondani, hogy magasabb-e vagy alacsonyabb a Montmartre-nál. Gyakran szívéből nevetett azon, a mit e kis csoportban beszéltek; de képtelennek érezte magát, hogy valami hasonlót kitaláljon. Mintha idegen nyelven beszéltek volna, a melyet megért, de a melyen nem tud szólani.

Matild barátai ezúttal feszült ellenségeskedésben

voltak azokkal az emberekkel, a kik e tágas szalonba látogatóba jöttek. Legelsőbb a ház barátait kezdték ki, mint a kiket leginkább ismertek. Gondolható, mily figyelmes volt Julien; minden érdekelte, úgy a miről szó volt, mint az, a hogy' a dolgokat gúny tárgyává tették.

— Ah! nézzék Descoulis úr, — mondá Matild, — nincs rajta paróka. Vajon lángelméjével akar préfet-séghez jutni, hogy így kitárja kopasz homlokát, melyről azt mondja, hogy tele van nagy eszmékkel?

— Olyan ember ez, a ki alaposan ismeri a világot — szólt de Croisenois marquis; — nagybátyámhoz, a bibornokhoz is el szokott járni. Képes rá, hogy éveken át kitartson barátjaival szemben valamely hazugság mellett és barátja van két vagy háromszáz. Ért a barátság ápolásához, ebben áll a tehetsége. Úgy nézzen reá, hogy volt eset, mikor télen reggel hét órakor már ott kopogtatott valamelyik barátjának az ajtaján. Néha-néha megharagszik és hét-nyolcz levelet ir a szakítás tárgyában. Azután kibékül és hét-nyolcz levelet tölt meg baráti fogadkozásokkal. Legjobban azonban a szókimondó becsületes ember áradozásaiban tűnik ki. Ezt az eljárást akkor alkalmazza, mikor valami szolgálatot akar kérni. Nagybátyám egyik fővikáriusa nagyszerűen tudja előadni, hogy miféle élet volt Descoulis úr élete a restauratio óta. Egyszer majd elhozom magammal.

— Eh! én nem hinnék neki; a kis emberek kenyérirígysége szólna belőle, — jegyezte meg de Caylus gróf.

— Descoulis úr neve bent lesz a történelemben; de Pratt abéval és de Talleyrand meg Pozzo di Borgo urakkal ő csinálta meg a restauratiot.

— Ez az ember milliókkal rendelkezett, — mondá Norbert — és nem tudom elhinni, hogy apám gyakran kiállhatatlan csipkelődéseinek a zsebrerakása végett jönne ide. Hányszor árulta el barátait, kedves Descoulis? — kiáltotta feléje a minap is az asztalon át.

— De hát csakugyan elárulta őket? — kérdezte de La Mole kisasszony. — Ki nem tette meg ugyanezt?

— Micsoda! — szólt de Caylus gróf Norberthez, — a híres szabadelvü Sainclair úr is itt van? Vajon mi

az ördögöt keres itt? Odamegyek hozzá, beszélnem kell vele, meg kell szólaltatnom; azt mondják, roppant elmés ember.

— Vajon hogy' fogja anyád fogadni őt? — szólt de Croisenois úr. — Oly különös, nagylelkü és oly független eszméket hirdet . . .

— Nos, csak nézzék meg ezt a független embert, — vágott közbe de La Mole kisasszony, — hogy' földig hajol Descoulis úr előtt, hogy megragadja kezét. Azt hittem, az ajkához emeli.

— Úgy látszik, Descoulis jobb lábon áll a kormánynyal, mint gondolná az ember, — folytatá de Croisenois úr.

— Sainclair az akadémiai tagság miatt jön ide, — jegyezte meg Norbert. — Nézd csak, Croisenois, hogy köszönti L . . . bárót.

— Ennél még az is önérzetesebb volna, ha térdre borúlna, — mondá de Luz úr.

— Kedves Sorel barátom, — szólt Norbert, — ön, a ki elmés ember és most jön a hegyek közül, jegyezze meg, hogy senkinek, még az atyaúristennek se köszönjön így.

— Ah, itt jön az elmésség megtestesülése, Bâton báró úr, — szólalt meg de La Mole kisasszony, kissé utánozva az ajtónál kiáltó lakáj hanghordozását.

— Azt hiszem, még a cselédek is kinevetik. Micsoda nev van! Báró Bâton! — mondá de Caylus úr.

— Mit jelent a név? — mondá a multkor a báró, — folytatá Mathild. — Képzelje el, hogy Bouillon herczeget most hallja először bejelenteni; véleményem szerint, csak némi kis megszokás kérdése az egész . . .

Julien elment a diván szomszédságából. Mert hogy még csak kevéssé volt fogékony a könnyed gúnyolódás bájos ingerkedései iránt: a tréfától, hogy nevessen rajta, azt kívánta, hogy az értelem ítéletében gyökerezzék. E fiatalok beszélgetésében csak az általános becsmérlést hallotta és ez bántotta. Vidékies vagy angolos tisztességérzetében odáig ment, hogy hajlandó volt irígységgel vádolni őket, a miben mindenesetre tévedett.

— Norbert grófi, — mondá magában, — a ki szemem láttára háromszor fogott hozzá, hogy megszerkesszen egy húsz soros levelet ezredeséhez, boldognak érezhetné magát, ha életében csak egy olyan oldalt is írt volna, mint Sinclair úr.

Jelentéktelensége miatt észrevétlenül mozoghatva, Julien egymásután több csoporthoz lépett oda; távolról követte Bâton bárót és szerette volna hallani, hogy mit mond. Ez az oly elmés ember nyugtalannak látszott és Julien észrevette, hogy csak akkor csillapodott le valamelyest, mikor már sikerült neki három-négy csípős mondatot elhelyeznie. Juliennek úgy tetszett, mintha ez az elmésség olyan fajtájú volna, melynek híresség re van szüksége.

A báró nem tudott megjegyzésekben beszélni; hogy ragyogtassa magát, legalább is négy mondatra volt szüksége, melyek mindegyike hat sorra terjedt.

— Ez az ember értekezik és nem beszélget, — mondá valaki Julien mögött. Hátrafordult és elpirult az örömtől, mikor Chalvet gróf nevét hallotta. A századnak ő volt a legeszesebb embere. Julien gyakran találkozott nevével a *Szent-Ilonai emlékezések*-ben és azokban a történelmi adalékokban, melyeket Napoleon mondott tollba. Chalvet gróf rövid mondatokban szokott beszélni; megjegyzései villámok voltak, találók, élénkek és mélyrehatók. Ha valami ügyről beszélt, a fejtegetés szemlátomást haladt előre. Tényeket idézett, öröm volt hallani. Egyébként, a politikában féktelenül czinikus volt.

— Én független ember vagyok, — mondá egy úrnak, a kinek a mellén három csillag ragyogott és a kin láthatóan mulatott. — Miért kívánják tőlem, hogy ma is az legyen a véleményem, mint hat hét előtt? Ebben az esetben véleményem zsarnokoskodnék fölöttem.

Néhány komoly ábrázatú fiatal ember, a ki körülötte állt, félrevonta a száját; ezek az urak nem voltak barátai a tréfálkozásnak. A gróf észrevette, hogy túlságos messze ment. Szerencsére megpillantotta a becsületes Balland urat, a tisztesség Tartuffe-jét. A gróf beszédbe ereszkedett vele: az emberek körülöttük csoportosúltak, sejtették, hogy a szegény Balland le lesz gázolva. Balland úr,

noha rettenetesen csúnya ember volt, nehezen elbeszélhető kezdetek után, melyekkel a nagy világba belépett, a szellemnek meg az erkölcsnek a magasztalásával elérte, hogy egy igen gazdag nőt vehetett feleségül, a ki csakhamar meghalt, azután egy második nagyon gazdag asszonyt vett nőül, a kit sehol sem lehetett látni. Szép szerényen hatvanezer livres évi jövedelmet húz és neki magának is vannak hízelgői. Chalvet gróf mindezt könyörtelenül szóvá tette. Csakhamar harmincz ember is állt körülöttük. Valamennyien mosolyogtak, még a komoly ábrázatú fiatal emberek, a század reménységei is.

— Minek jön de La Mole úrhoz, a hol szemmellátthatólag ő czélpont? — gondolá Julien. Pirard abbé felé közeledett, hogy megkérdezze tőle.

Balland úr elpárolgott.

— Helyes! — mondá Norbert. — Az egyik kém már elment, most még csak a kis sánta Napier van hátra.

— Ez lenne a titok nyitja? — gondolá Julien. — De ha így van, miért fogadja a marquis Balland urat?

A szigorú Pirard sötét arczczal hallgatta a szalon egyik zugában, hogy a lakáj kiket jelent be.

— Hisz ez bűnbarlang, — mondá, mint egy új Szent Bazil. — Csupa megbélyegzett embert látok belépni.

A szigorú abbé ugyanis nem tudta, hogy kik alkotják a főrangú társaságot. Barátai, a jansenisták azonban igen pontos adatokkal látták el azokról az emberekről, a kik minden pártot szolgáló lelkiismeretlenségüknek vagy botrányos emelkedésüknek köszönhetik, hogy bejutottak a szalonokba. Néhány perczen át most az abbé szívbeli túláradással felelgetett Julien firtató kérdéseire, azután hirtelen elhallgatott, kétségbeesve, hogy mindig mindenkiről rosszat mond és attól tartva, hogy ezzel vétket követ el. Epés jansenista és a kereszténvi könyörület kötelességében hívő ember lévén, élte e világban folytonos csatázás volt.

— Micsoda egy alak ez a Pirard abbé! — mondá de La Mole kisasszony, mikor Julien visszatért a divánhoz.

Julient bántotta ez a megjegyzés, pedig hát de La Mole kisasszonynak igaza volt. Pirard úr volt kétségtelenül a legbecsületesebb ember az egész szalonban,

de kivörösödött arcza, mely lelkiismeretének hullámzásától meg-megrándúlt, e pillanatban visszataszítóvá tette. — Ezek után higyjen az ember az arczkifejezésnek, — gondolá Julien; — Pirard abbé arcza vérfagyasztónak látszik, pedig gyöngédségében épp akkor tesz magának szemrehányást valami kis csekélyke vétekért; ellenben Napier arczán, noha mindenki tudja róla, hogy kém, tiszta és nyugodt boldogság olvasható. Holott hát Pirard abbé nagy engedményeket tett pártjának: inast fogadott és igen jól volt öltözve.

Julien valami különöset vett észre a szalonban, minden szem az ajtó felé fordult és hirtelen fél-csöndesség támadt. A lakáj a híres Tolly bárót jelentette be, a ki a választások alkalmával oly nagy hirhedtségre tett szert. Julien előrébb lépett és igen jól szemügyre vette a bárót. Tolly báró választási elnök volt, a mikor is az a fényes ötlete támadt, hogy egy csomó kis papirlapot, melyek az egyik párt szavazatai voltak, eltűntetett. Azután, hogy kipótolja a hiányt, megfelelő számú más papirlappal helyettesítette azokat, olyanokkal, a melyeken egy neki kellemes név volt olvasható. Néhány választó észrevette e döntő műveletet és sietett érte elismerését fejezni ki de Tolly bárónak. A derék ember még most is halovány volt az ügytől. Tiszteletlen emberek gályarabságot emlegettek. De la Mole úr nagyon hűvösen fogadta. A szegény báró csakhamar odább állott.

— Azért távozik ily gyorsan, mert Comte úrhoz* megy, — mondá Chalvet gróf és nevettek.

Néhány szótalan nagyúr és egy csomó általában romlott, de elmés cselszövő között, a kik ez este egymásután özönlötték el de La Mole úr szalonját (híre járt, hogy miniszter lesz), a kis Tanbeau most végezte első próbáit. Ha még nem értett is a megjegyzések finomságához, cserében, mint látni fogjuk, a kifejezések erélyével kárpótolta magát.

— Miért nem ítélik ez embert tíz évi börtönre? — mondá épp abban a pillanatban, mikor Julien odalépett a csoportjához. — A kígyóknak az árok fenekén van a he-

* Hires prestidigitateur.

lyük; vesszenek el az árnyékban, mert másként mérgük még jobban meggyarapszik és még veszedelmesebb lesz. Mit ér, hogy ezer tallér lefizetésére ítélték? Hogy szegény, ám jó; de pártja fog helyette fizetni. Ötszáz francra és tíz évi sánczfogságra kellett volna ítélni.

— Jóságos Isten! ki lehet vajon az a szörnyeteg, a kiről beszélnek? — kérdé magában Julien, a ki csodálta kollégájának indulatos hangját és szakgatott taglejtését. Az akadémikus unokaöcscsének sovány és kifent alakja e pillanatban utálatos volt. Julien csakhamar megtudta, hogy a korszak legnagyobb költőjéről volt szó. — Ah! szörnyeteg! — kiáltott fel Julien félig hangosan és nemes könnyek nedvesítették meg szempilláit. — Ah! kis éhenkórász! — gondolá, — ezért még megfizetek neked.

— Ime tehát, — gondolá, — ezek a veszendő gyermekei a pártnak, melynek a marquis az egyik vezére. Holott pedig az a híres férfiú, a kit rágalmaz, hány rendjelet, hány busás hivatalt kaphatott volna, ha eladja magát, nem mondom, hogy éppen de Nerval úr semmirekellő kormányának, de valamelyik tűrhetően tisztességes miniszternek, a kit utána láttunk következni!?

Pirard abbé messziről intett Juliennek, de La Mole úr szólt neki valamit. Mire azonban Julien, a ki e pillanatban lesütött szemmel hallgatta egy püspök síránkozását, szabadult, az abbét már az utálatos kis Tanbeau foglalta le. Ez a kis szörnyeteg gyűlölte Pirard abbét, mint Julien jósorsának a kútfejét, és most nagyban udvarolt neki.

— Mikor fog megszabadítani bennünket a halál e korhadó vénségtől? — Ebben a bibliai erélyességű formában beszélt e pillanatban a kis irodalmár a tiszteletreméltó lord Hollandról. Tanbeaunak az volt az erőssége, hogy igen jól ismerte a kortársak életrajzát és most gyors szemlét tartott mindazok felett, a kik az új angol király kormányára valami befolyással lehettek.

Pirard abbé átment egy szomszédos szalonba. Julien követte.

— Figyelmeztetem, hogy a marquis nem szereti a firkálókat: ez az egyetlen ellenszenve. Értsen latinúl, görögűl, tanulmányozza, ha tudja, az egyiptomiak, a perzsák

stb. történetét és becsülni meg pártfogolni fogja önt, mint a ki tudós ember. Azonban ne írjon franciául egy oldalt se, különösen pedig komoly és az ön társadalmi helyzete fölött álló dolgokról ne, firkálónak tekintené önt és rossz néven venné. Hogy is lehet, hogy egy nagy úr házában élve, ön nem tudja, mit mondott de Castries herczeg d'Alembert-ről és Rousseau-ról: Mindenhez hozzá akarnak szólni és még csak ezer tallérnyi jövedelmük sincs?

— Itt is mindent tudnak, — gondolá Julien, — épp úgy, mint a szemináriumban! Valami nyolcz-tíz eléggé föllengző lapot írt: olyan történelmi méltatásfélét az öreg tábori sebészről, a ki, úgymond, férfivá tette. Pedig ez a kis füzet mindig zár alatt volt! Fölment a szobájába, elégette a kéziratot, és visszatért a szalonba. Az elmés kópék már eltávoztak, csak a rendjeles urak voltak még jelen.

Az asztal körül, melyet a szolgák fölterítve hoztak be, hét-nyolcz igen előkelő, igen vallásos, igen fölczifrázott harmincz-harminczöt év körüli asszony ült. Belépett a ragyogó Fervaques tábornagyné, bocsánatot kérve késéséért. Éjfél már elmúlt; a tábornagyné a marquis-né mellé ült le. Julien mélyen megrendült: szeme és nézése olyan volt, mint de Rênal-néé.

De La Mole kisasszony csoportja még népes volt. Matild kisasszony és barátai azzal töltötték az időt, hogy de Thaler grófon mulattak. A gróf egyetlen fia volt annak a gazdagságáról híres zsidónak, a ki úgy szerezte vagyonát, hogy pénzt adott kölcsön a királyoknak, a mivel a népek ellen háborút viselhessenek. A zsidó nemrég halt meg, százezer tallér havi jövedelmet és — sajnos! — nagyon is ismert nevet hagyva neki örökül! E sajátos helyzetben egyszerű jellemre, vagy pedig sok erőre és akaratra lett volna szüksége.

Szerencsétlenségére, a gróf csak mindennapi ember volt, felruházva egy csomó igénynyel, a mit hízelgői fejlesztettek ki nála.

De Caylus úr azt állította, hogy hír szerint nőül akarta venni de La Mole kisasszonyt, a kinek de Croisenois marquis — herczegi czímnek és százezer livres évi jövedelemnek a várományosa — udvarolt.

— Ugyan ne rágalmazza, hogy akart valamit! — mondá becsmérlően Norbert.

A mi ugyanis talán leginkább hiányzott e szegény grófból, az az akarnitudás volt. Ebben a részben méltó lett volna, hogy király legyen. Mindenkitől tanácsot kért, de nem volt bátorsága, hogy egynek a követésében is végig kitartson. Már maga az ábrázata elegendő lett volna, — mondá Matild kisasszony, — hogy őt állandó derültségben tartsa. Különös vegyüléke látszott rajta a nyugtalanságnak és a kedvetlenségnek; néha-néha azonban igen jól észre lehetett venni rajta a fontosság érzésének a fölvillanását és beszédében a metsző hangot, mint a mely hozzáillik Francziaország leggazdagabb emberéhez, különösen, ha elég jó termetű és még nincs harminczhat éves. — Valami bátortalan szemtelenség van benne, — jegyezte meg de Croisenois úr. De Caylus gróf, Norbert és még más két-három bajuszos fiatal ember tetszésük szerint gúnyolták, a nélkül, hogy észrevette volna, végül pedig, mikor egyet ütött az óra, elmenesztették.

— Az ön híres arabs paripái azok, melyek most a kapu előtt várják? — kérdezte tőle Norbert.

— Nem; ez egy új pár ló, melyek jóval kevesebbe kerültek, — felelt de Thaler gróf. — A rudasnak ötezer franc volt az ára, a másiknak csak száz arany; de legyen meggyőződve, hogy csak éjjel fogják be. Ügetése egészen összevág a másikkal.

Norbert megjegyzése azt a gondolatot ébresztette a grófban, hogy az ő rangjabeli emberhez illik, ha érdeklődik a lovak iránt és nem való hagynia, hogy megázzanak. Távozott és egy perczczel utóbb ez urak is mentek, miközben még folytatták gúnyolódásukat az ő rovására.

— Ime, — gondolá Julien, a hogy a lépcsőházból is behallatszott nevetésük, — láthattam a helyzetemmel ellentétes szélsőséget! Nekem egy évre sincs húsz arany jövedelmem és közvetlen közel álltam egy emberhez, a kinek minden órára jut húsz arany és csúfot űznek belőle . . . Az ilyen látvány kigyógyítja az embert az irígységből.

XXXV.

ÉRZÉKENYSÉG ÉS EGY FŐRANGÚ ÁJTATOS HÖLGY.

A valamelyest élénk gondolat durvaságnak látszik, annyira hozzászoktak az elmosódó szavakhoz. Jaj annak, a ki beszéd közben újat talál mondani.

Faublas.

Ime, több hónapnyi próbatét után hol tartott Julien azon a napon, mikor a ház intendánsa átadta neki évi fizetésének harmadik negyedét. De La Mole marquis megbízta bretagnei és normandiai birtokai kezelésének az ellenőrzésével. Julien gyakran elutazott e birtokokra. Ő volt megbízva a Frilair abbéval való nevezetes pör tárgyában folytatott levelezés vezetésével is. Pirard abbé megadta neki a fölvilágosításokat.

A rövid jegyzetek alapján, melyeket a marquis a hozzá érkezett különféle irományok szélére bigygyesztett, Julien leveleket írt, melyek majdnem mind megkapták az aláírást.

A theologiai tanfolyamon tanárai panaszolták, hogy nem eléggé buzgó, de azért mégis úgy nézték, mint egyik legkiválóbb növendéküket. E különböző elfoglaltságok, melyeket Julien a szenvedő nagyravágyás egész hevével karolt fel, hamarosan elmulasztották arcáról a piros színt, a mit a vidékről hozott. Halványságát fiatal szeminarista társai érdemnek tudták be. Julien úgy találta, hogy sokkal kevésbbé gonoszok és sokkal kevésbbé térdelnek a tallér előtt, mint a besançoniak; azt hitték róla, hogy mellbeteg. A marquistól kapott egy lovat.

Attól tartva, hogy lovaglásaiban megláthatják, Julien azt mondta nekik, hogy ezt a testgyakorlatot orvosi rendeletre kell folytatnia. Pirard abbé bevezette több jansenista társaságba. Julien meg volt lepetve; elméjében a vallás képzelete elválaszthatatlanúl össze volt kötve a

képmutatásnak és a pénzszerzés reményének a képzetével. Csodálta e kegyes és szigorú embereket, a kik nem gondolnak nyerészkedésre. Több jansenista barátsággal viseltetett iránta és tanácsokat adtak neki. Új világ nyílt meg előtte. Megismerkedett a jansenisták között valami Altamira gróffal, egy hat láb magas emberrel, a kit, mert a liberális párthoz tartozott, hazájában halálra ítéltek és a ki buzgó vallásosságú volt. Ez a különös ellentét: ájtatosság és szabadságszeretet, meglepte.

A fiatal gróffal Julien különös hűvös viszonyban volt. Norbert úgy találta, hogy túlságos élénken válaszolt néhány barátjának a csipkelődésére. Miután egyszer-kétszer hibázott az illemszabályok ellen, Julien föltette, hogy sohasem szólítja meg többé Matild kisasszonyt. A de La Mole-palotában mindig a legteljesebb udvariassággal bántak vele; de úgy érezte, hogy lejebb szállt. Vidéki józansága ennek a bekövetkezését a közkeletű példaszóval magyarázta: Új seprő jól seper.

Lehet talán, hogy most már tisztábban látott, mint az első napokban, vagy pedig, hogy az első elragadtatás, a mit a párisi udvarias modor keltett benne, elmúlt.

Mihelyt végzett dolgával, halálos unalom vett rajta erőt; ez annak a csodálatraméltó, de oly kimért és annyira a társadalmi helyzetekhez igazodó udvariasságnak, mely a főrangú társaságot megkülönbözteti, a sorvasztó hatása. A valamelyest érzékeny szív látja a mesterkéltségét.

A vidékre kétségtelenül talál a szemrehányás, hogy a hang közönséges vagy csak kevéssé csiszolt, azonban az emberek némi szenvedélyt öntenek feleleteikbe. Soha a de La Mole-palotában Julien önérzetét meg nem sértették; de gyakran, mikor a nap véget ért, sírásra állt a kedve. Vidéken a kávéházi pinczér is érdeklődést tanusít az ember iránt, ha a kávéházba belépve, valami baleset éri; de ha van ebben az esetben valami, a mi bánthatja az önérzetet, a míg sajnálkozik, tízszer is ismételi azt a szót, a mely kínosan hat az illetőre. Párisban elég figyelmesek, hogy félrevonúljanak, ha nevetni akarnak, de viszont az ember mindig idegen marad.

Hallgatással mellőzünk egy csomó kis kalandot,

melyek nevetségessé tették volna Julient, ha nem állt volna mintegy a nevetségesség fölött. Féktelen érzékenysége egy sereg ügyetlenséget követtetett el vele. Mulatságai mindmegannyi elővigyázati intézkedések voltak: naponta czélba lőtt, egyik jobb tanítványa volt a leghíresebb vívómesternek. Mihelyt volt egy szabad pillanata, a helyett, hogy, mint azelőtt, olvasott volna: a lovardába sietett és a legmakranczosabb lovakat nyergeltette föl. A lovaglómesterrel való kirándulásaiban szinte minden egyes alkalommal lebukott a lóról.

Makacs munkakedve, hallgatagsága, értelmessége miatt a marquis kedve szerint valónak találta és lassanként beavatta az összes, nehezen bogozható ügyekbe. Azokban a pillanatokban, melyekben magasra törő becsvágya nyugton hagyta, a marquis okosan értett az üzletekhez; minthogy módjában állott mindenről értesülni, szerencsésen játszott a tőzsdén. Házakat, erdőket vásárolt; de hamar megneheztelt. Száz meg száz aranyat ajándékozott el, máskor meg száz franc miatt pörbe szállt. A büszke gondolkodású gazdagok az üzletben szórakozást keresnek, nem pedig eredményrejutást. A marquis-nak szüksége volt egy vezérkari főnökre, a ki világossá és könnyen áttekinthetővé tegye ezeket a pénzügyeket.

De La Mole marquis-né, noha oly kimért természetű volt, néha gúnyolódott Julienen. A főrangú hölgyek irtóznak az előreláthatatlantól, a mi az érzékenység műve, mert ez ellenlábasa az illendőnek. Kétszer, háromszor a marquis védelmébe vette: — Ha nevetséges is a szalonjában, igen jól helyén van az íróasztal mellett. — Julien a maga részéről úgy vélte, hogy megtalálta a nyitját a marquis-né titkának. Mihelyt de La Joumate bárót jelentették be, rögtön minden iránt kegyes volt érdeklődni. A báró hideg, szenvtelen arczkifejezésű ember volt. Magas termetű, sovány, csúnya, igen jól öltözködött, egész életét az udvarban töltötte és általában semmiről sem mondott semmit. Ez volt gondolkozásmódjának a sajátossága. De La Mole marquis-né, életében most először, szenvedélyesen boldognak érezte volna magát, ha sikerül elvétetnie vele a leányát.

XXXVI.

A HANGHORDOZÁS.

Ha a nyegleség megbocsátható, úgy csak az első ifjúkorban, mert akkor valami szeretetreméltó tulajdonságnak a túlhajtása. Szerelem, vidámság, gondtalanság kell hozzá. De a tekintélyeskedő nyegleség! A méltóságteljes és öntelt nyegleség! — a butaságnak ez a kihágása a XIX. századnak volt fentartva. És az ilyen emberek akarják leláncolni a forradalom hydráját.

Johannisberg, röpirat.

Ahhoz képest, hogy ujonjött volt, a ki büszkesége folytán sohasem kérdezősködött, Julien nem bukott túlságosan nagy ostobaságokba. Egyízben a hirtelen zápor beverte a Saint-Honoré-utcza egyik kávéházába és ott egy nagyon magas termetű redingote-os ember, elcsodálkozva komor tekintetén, épp úgy nézett reá, mint egykor Besançon-ban Amanda kisasszony szeretője.

Julien nagyon is sokszor tett magának szemrehányást, a miért megtorlatlanul hagyta amaz első sértést, semhogy eltűrte volna e nézést. Magyarázatot kért. A redingote-os ember rögtön a legpiszkosabb szidalmakkal felelt: a kávéházban levők mind köréjük sereglettek, az arramenők megálltak az ajtó előtt. A vidéki ember elővigyázatosságával Julien mindig hordott magánál egy pár kis pisztolyt; keze görcsös mozdúlattal markolta meg most ezeket a zsebében. Azonban higgadt maradt és csak arra szorítkozott, hogy perczről-perczre ismételte ellenfelének: Nevezze meg magát, megvetem önt.

Az állhatatosság, melylyel ez öt szó mellett kitartott, végül is hatással volt a tömegre.

— Az ördögbe is! annak a másiknak, a ki annyit beszél, meg kell mondania a nevét. — A redingote-os ember, hallván e többször ismételt döntést, öt-hat név-

jegyet vágott Julien felé. Szerencsére egyik sem érte az arczát; megfogadta, hogy csak akkor használja fegyverét, ha tettlegesség éri. A redingote-os távozott, időről-időre azonban visszafordult, hogy öklével megfenyegesse és szidalmakkal illesse.

Julienről gyöngyözött az izzadság. Tehát még a leghitványabb ember is föl tud izgatni! — mondá magában dühösen. — Hogy' vessem ki magamból ezt a megalázó érzékenységet?

Honnan vegyen segédet? Nem volt egy barátja sem. Többekkel megismerkedett, de hat heti érintkezés után általában mindenki eltávolodott tőle. — Nem tudok társulni és most kegyetlenül bűnhődöm érte, — gondolá. Végül eszébe jutott, hogy a 96-ik ezred valami Lièven nevü volt hadnagyát keresse föl, egy szegény ördögöt, a kivel gyakran vívott. Julien őszinte volt hozzá.

— Szívesen leszek segédje, — mondá Lièven, — de egy föltétel alatt: ha nem sebzi meg ellenfelét, rögtön velem fog megverekedni.

— Helyes, — felelt Julien elragadtatással és mentek, hogy megkeressék de Beauvoisis C. urat, a névjegyen föltüntetett szám alatt a Saint-Germain városrészben.

Reggeli hét óra volt. Juliennek, csak már mikor bejelentette magát, jutott eszébe, hogy ez az úr azonos lehet de Rênal-né fiatal rokonával, a ki a római vagy nápolyi követségnél volt alkalmazva és a ki ajánlólevelet adott Geronimo énekesnek.

Julien egy magas termetü inasnak átadott egyet a tegnap feléje dobott névjegyek és egyet a maga névjegyei közül.

Segédjével együtt jó háromnegyed óráig várakoztatták; végre bebocsátották egy bámulatraméltó elegantiájú lakosztályba. Jól megtermett bábuformájú fiatal embert találtak ott; arczvonásai a görög szépség tökélyét és jelentéktelenségét mutatták. Felötlően keskeny koponyáját a legszebb szőke haj borította. Nagyon gondosan volt fésülve, egy hajszál sem állt el a többitől. — Ezért a fésülködésért várakoztatott bennünket a

ficzkó oly sokáig, — gondolá a 96-os hadnagy. Otthonkája, reggeli nadrágja, minden, egészen a hímzett papucsokig, szabályszerü és roppant előkelő volt rajta. Nemesi és üres ábrázata illedelmes és gyér számú gondolatokról tanúskodott: eszménye volt a Metternich izlése szerint való diplomatának. Napoleon sem akart gondolkodó tiszteket a környezetében.

Julien, kinek a 96-os hadnagy megmagyarázta, hogy ez a hoszú várakoztatás, miután tegnap durván az arczába vágta névjegyét, újabb sértés, indúlatosan lépett be de Beauvoisis úrhoz. Az volt a szándéka, hogy kihívóan fog föllépni, de ugyanekkor szerette volna, ha egyszersmind jó modorral viselkedik.

De Beauvoisis úr modorának nyájassága, kimért, fontoskodó és önelégült kifejezése, lakásának csodálatraméltó elegantiája annyira meglepték Julient, hogy egy szempillantás alatt megfeledkezett a kihívó föllépésről. Ez nem volt a tegnapi ember. Csodálkozása, hogy egy otromba alak helyett ily úri embert talál, oly nagy volt, hogy hiába keresett, nem talált egy szót sem. Átnyújtott egy névjegyet azok közül, melyeket odavetettek neki.

— Ez az én nevem, — mondá a fiatal diplomata, a kiben az, hogy Julien már reggeli hét órakor fekete öltözékben volt, nem keltett valami nagy véleményt felőle; — de nem értem, becsületemre . . .

A mód, a hogy' ez utóbbi szavakat mondta, föltámasztotta Julienben haragjának egy részét. — Azért jövök, hogy megverekedjem önnel, — és egy huzamban előadta az egész esetet.

Charles de Beauvoisis úr hosszú latolgatás után eléggé meg volt elégedve Julien ruhájának szabásával. — Staub-nál csináltatta, ez világos, — mondá magában, miközben beszédét hallgatta, — mellénye ízléses, czipője jó; de másrészt, feketébe öltözni ily korán reggel! . . . Azért lesz, hogy nehezebben érhesse a golyó, — mondá magában de Beauvoisis lovag.

A hogy' e magyarázathoz eljutott, nyomban tökéletes udvariasságot kezdett tanusítani és szinte úgy ke-

zelte Julient, mint rangjabelit. A tárgyalás hosszú ideig tartott, az ügy kényes volt; de végre is Julien nem zárkózhatott el a nyilvánvaló igazság elől. Az a tökéletes modoru fiatal ember, a ki előtte állott, a legkevésbbé sem hasonlított ahhoz az otromba alakhoz, a ki tegnap megsértette.

Julien legyőzhetetlen vonakodást érzett az ellen, hogy távozzék, nyújtotta a kimagyarázást. Figyelte, mily önelégültség látszik de Beauvoisis lovagban, — ezzel a czímmel említette magát, rossz néven véve, hogy Julien egyszerűen csak uramnak nevezi.

Julien csodálta bizonyos szerény nyegleséggel vegyült méltóságteljességét, a mely egy pillanatra sem hagyta el. Meglepte, hogy a szavak kiejtésekor mily furcsán mozgatja a nyelvét . . . De végre is, mindebben nem volt semmi, a miért összevesszen vele.

A fiatal diplomata nagy előzékenységgel késznek nyilatkozott a megverekedésre, de a volt 96-os hadnagy, a ki egy óra óta ült szétterpesztett lábakkal, kezeit csípőire téve és könyökeit kifelé fordítva, úgy döntött, hogy barátjának, Sorel úrnak nem lehet szándéka vaktában verekedni valakivel, csak azért, mert ennek az illetőnek ellopták a névjegyeit.

Julien igen rosszkedvűen távozott. Az udvaron, a lakás bejárata előtt ott várt de Beauvoisis lovag kocsija; Julien véletlenül föltekintett és a kocsisban reáismert tegnapi emberére.

Meglátni, kabátjánál fogva megragadni, a bakról lerántani és ostorcsapásokkal elhalmozni, mindez egy pillanat műve volt. Két inas védelmére akart kelni társuknak. Julient ökölcsapások érték, e pillanatban kirántotta egyik kis pisztolyát és reájuk lőtt; futva menekültek. Mindez egy percz alatt történt.

De Beauvoisis lovag a legmulatságosabb méltósággal jött lefelé a lépcsőn, nagyúri hanghordozásával többször ismételve: — Mi az? Mi az! — Nyilvánvalóan nagyon kíváncsi volt, de a diplomatiai fontoskodás nem engedte, hogy nagyobb érdeklődést mutasson. Mikor megtudta, hogy mi történt, arczvonásaiban a kevélység

még küzdött a kissé enyelgő hidegvérűség kifejezésével, a melynek egy diplomata arcáról sohasem szabad eltűnnie.

A 96-os hadnagy észrevette, hogy de Beauvoisis úrnak kedve volna verekedni, diplomatikus módon azonban barátjának szerette volna biztosítani a kezdeményezés előnyét. — Na most már, — kiáltott föl, — van ok a párbajra! — Magam is azt hiszem, — felelt a diplomata.

— Elcsapom ezt a gazficzkót, — mondá az inasnak; — üljön egy másik a bakra. — Kinyitották a kocsi ajtaját: a lovag minden áron Juliennek és segédjének akarta juttatni az elsőséget. De Beauvoisis úr egyik barátjához hajtattak, a ki egy csendes helyet nevezett meg. Odamenet a beszélgetés valóban igen kellemesen folyt. Egyedül csak az volt a különös, hogy a diplomata házikabátban van.

— Ezek az urak, noha igen előkelőek, — gondolá Julien, — a legkevésbbé sem oly unalmasak, mint azok az emberek, a kik de La Mole úr ebédeire járnak; és látom is, hogy miért, — tette hozzá egy pillanat múlva, — mert megengedik maguknak, hogy illetlenek legyenek. Tánczosnőkről volt szó, a kik egy balletben, melyet előző este játszottak, igen tetszettek. Czélzásokat tettek sikamlós anekdotákra, melyekről Julien és segédje, a 96-os hadnagy, mitsem tudtak. Julien nem volt oly ostoba, hogy tette volna, mintha tudna felőlük; nyiltan beismerte tájékozatlanságát. Ez az őszinteség tetszett a lovag barátjának; a legteljesebb részletességgel és igen ügyesen elmesélte az anekdotákat.

Valami végtelenül meglepte Julient. Egy oltárnál, melyet az úrnapi körmenet alkalmára állítottak föl az utcza közepén, egy perczre meg kellett állania a kocsinak. Az urak mindenféle tréfálózást engedtek meg maguknak; szerintök a plébános egy érseknek a fia. Soha de La Mole úrnál, a ki herczeg akart lenni, ilyesmit nem mertek mondani.

A párbaj egy pillanatig tartott. Julien golyót kapott a karjába; a sebet bekötözték pálinkába mártott zsebkendőkkel és de Beauvoisis lovag igen udvariasan enge-

delmet kért Julientől, hogy azon a kocsin, melyen idejöttek, elvihesse őt oda, a hova akarja. Mikor Julien a de La Mole-palotát jelölte meg, a fiatal diplomata összenézett barátjával. Julien bérkocsija is ott volt, de ő az urak beszélgetését hasonlíthatatlanúl élvezetesebbnek találta, mint a jó 96-os hadnagyét.

— Istenem! hát csak ennyi egy párbaj?! — gondolá Julien. — Mily szerencse, hogy reátalálhattam arra a kocsisra! Mily boldogtalan volnék, ha ezt a kávéházi sértést is el kellett volna nyelnem! — A mulattató társalgás úgyszólván alig szakadt volt félbe. Julien megértette, hogy a diplomatiai szenvelgésnek is van valami előnye.

— Az unalom tehát nem okvetlen tartozéka — gondolá — az előkelő származású emberek beszélgetésének! Ezek is csúfolódnak az úrnapi körmenet felett, el mernek mondani, még pedig festői részletekkel, igen sikamlós anekdotákat. Semmi sem hiányzik belőlük, csak a politizálás, de ezt a hiányt bőségesen kárpótolja modoruk kellemessége és kifejezéseik tökéletes helyessége. Julien élénk vonzódást érzett irántuk. — Beh boldog volnék, ha gyakran találkozhatnám velök!

Alig hogy elváltak, de Beauvoisis sietett tudakozódni felőle: a fölvilágosítások nem voltak fényesek.

Nagyon kíváncsi volt, hogy megtudja, kivel volt dolga; nyugodtan teheti-e, hogy meglátogassa? A mi kis értesülést szerzett, nem volt valami fölbátorító.

— Szörnyüség! — mondá segédjének. — Lehetetlen bevalianom, hogy egyszerűen de La Mole marquis úr titkára az az ember, a kivel megverekedtem s még hozzá azért, mert ellopták a névjegyeimet.

— Bizonyos, hogy egy kissé nevetségesnek tünhetik föl.

Még az nap este de Beauvoisis lovag és barátja mindenfelé azt kezdték terjeszteni, hogy Sorel úr, a ki különben is tökéletes úriember, de La Mole marquis egyik benső barátjának a titkos fia. Ez a beszéd minden nehézség nélkül talált hitelre. A hogy azután már valónak vették, a fiatal diplomata és barátja kegyeskedtek néhányszor meglátogatni Julient a két hét alatt, a mit szo-

bájában kellett töltenie. Julien bevallotta nekik, hogy csak egyszer volt az operában.

— Ez rettenetes, — felelték neki, — hiszen az ember nem is járhat máshova; mihelyt kimehet, először is a Comte Ory-ba kell eljönnie.

Az operában de Beauvoisis lovag bemutatta a híres énekesnek, Geronimo-nak, a ki akkoriban óriási sikereket aratott.

Julien szinte udvarolt a lovagnak; az öntiszteletnek, a rejtelmes fontoskodásnak és a fiatal nyegleségnek ez a vegyüléke elbájolta. Így például a lovag dadogott kissé, mert volt szerencséje gyakran találkozni egy nagyúrral, a kinek megvolt ez a hibája. Julien sohasem találta még így egyesülve egy emberben a nevetségességet, mely mulattat és a modor tökéletességét, melyet egy fiatal vidékinek törekednie kell utánozni.

Az operában együtt látták de Beauvoisis lovaggal: ez az összeköttetés az emberek szájára adta a nevét.

— Nos, — mondá neki egy nap de La Mole úr, — ön tehát egy franche-comtéi gazdag nemesnek, egyik benső barátomnak a titkos fia?

A marquis nem engedte szóhoz jutni Julient, a ki tiltakozni akart az ellen, hogy neki bármi része volna e hír forgalomba hozatalában.

De Beauvoisis úr nem akarta, hogy egy ács fiával verekedett légyen meg.

— Tudom, tudom, — mondá de La Mole úr; — most már rajtam a sor, hogy megerősítsem ezt a vélekedést, a mely kedvemre van. Öntől azonban egy szívességet kérek, mely egyébként csak félórát fog elrabolni az idejéből: az operai előadások után fél tizenkét órakor álljon oda az előcsarnokba, a merre az előkelő társaság távozik. Néha még valami vidékiességet veszek észre önön, a mit le kellene vetkeznie; de különben is, nem baj, ha, legalább látásból, ismeri azokat a fő személyiségeket, a kikhez esetleg valaha el kell önt küldenem. Menjen el a bérleti irodába: vegye át belépési igazolványát.

XXXVII.

KÖSZVÉNYROHAM.

És előléptettek, nem mintha megérdemeltem volna, hanem mert főnökömnek köszvénye volt.
Bertolotti.

Az olvasót talán meglepi ez a fesztelen, sőt csaknem baráti hang; elfelejtettük elmondani, hogy a marquis, köszvénye miatt, hat hét óta kénytelen volt a szobát őrizni.

De La Mole kisasszony és anyja Hyères-ben voltak, a marquisné anyjánál. Norbert gróf csak egy-egy perczet töltött az apjával; nagyon jó viszonyban éltek, de nem volt mondanivalójuk egymásnak. De La Mole úr egyedül Julienre volt utalva és csodálkozva észleite, hogy vannak gondolatai. Felolvastatta vele az ujságokat. A fiatal titkár csakhamar képes volt kiválasztani az érdekes szakaszokat. Volt egy új lap, melytől a marquis irtózott; megesküdött, hogy sohasem fogja olvasni és nem volt nap, hogy ne említette volna. Julien nevetett. A marquis, elkeseredve a jelen időkön, Titus Livius-ból olvastatott fel magának; a latin szöveg hevenyészett fordítása mulattatta.

Egy nap a marquis azzal a túlzó udvariassággal, mely Julient gyakran türelmetlenné tette, így szólt:

— Engedje meg, kedves Sorel, hogy egy kék öltözetet ajándékozzak önnek: ha kedve lesz felölteni és úgy jön hozzám, Chaulnes gróf öcscsének, vagyis öreg barátom, a herczeg fiának fogom tekinteni.

Julien nem értette meg egészen, hogy miről van szó; még aznap este kék ruhában kopogtatott be a marquishoz. A marquis úgy bánt vele, mint magához hasonlóval. Julien szíve meg tudta érezni az igazi udvariasságot, de sejtelme sem volt az árnyalatokról. A marquis e szeszélye előtt megesküdött volna, hogy lehetetlen figyelmesebb fogadtatásban részesülni. Mily csodálatraméltó

tehetség! — mondá magában; mikor fölemelkedett, hogy távozzék, a marquis bocsánatot kért tőle, hogy köszvénye miatt nem kísérheti ki.

Ez a különös ötlet foglalkoztatta Julient. — Gúnyolódnék rajtam? — gondolá. Pirard abbéhoz fordult felvilágosításért, ez azonban, kevésbbé lévén udvarias, mint a marquis, azzal felelt, hogy füttyentett egyet és másról kezdett beszélni. Másnap reggel Julien fekete ruhában, tárczával és aláírandó levelekkel jelentkezett a marquisnál. Úgy fogadta, mint régebben szokta. Este, kék ruhában, egészen más volt és épp oly udvarias volt a hangja, mint az előttevaló estén.

— Hogy azok a látogatások, melyeket egy szegény beteg öreg embernél szíveskedik tenni, ne untassák túlságos nagyon, — mondá a marquis, — el kellene mesélnie életének apró eseményeit, de nyiltan és nem gondolva másra, mint hogy világosan és mulattatóan beszéljen. Nincs ember, a ki nap-nap után megmenthesse életemet a csatában vagy mindennap egy milliót ajándékozzon nekem; de ha Rivarol itt volna székem mellett, mindennap elvenne tőlem egy órai szenvedést és unalmat. Az emigratio alatt gyakran találkoztam vele Hamburgban.

És a marquis elmesélte, milyen esetei voltak Rivarolnak a hamburgiakkal, a kik közül négynek kellett összeállania, hogy megértsenek egy élczet.

De La Mole úr, e kis abbé társaságára kellvén szorítkoznia, fel akarta őt élénkíteni. Izgatta Julien kevélységét. Miután az igazat kérdezték tőle, Julien elhatározta, hogy mindent elmond; de nem szól kettőről: fanatikus bámulatáról egy név iránt, melynek említésére a marquis bosszankodni szokott és tökéletes hitetlenségéről, mely nem nagyon illett egy jövendőbeli lelkészhez. De Beauvoisis lovaggal való kis ügye nagyon kapóra jött. A marquis könnyezésig nevetett a Saint-Honoré-utczai kávéházban lejátszódott jeleneten, a hogy a kocsis piszkos szidalmakkal halmozta el. A teljes nyíltság korszaka volt ez az úr és védencze között való viszonyban.

De La Mole úr érdeklődött e különös természet iránt. Eleinte dédelgette Julien gyöngéit, hogy mulathasson rajtuk: csakhamar inkább gyöngéden kiigazítani

kezdte e fiatal ember hamis felfogásait. — Más vidékiek, a kik Párisba jönnek, csodálnak mindent, — gondolá a marquis, — ez itt gyűlöl mindent. Amazokban túlságos sok a szenvelgés, ő benne nagyon is kevés és az ostobák azt mondják reá, hogy ostoba.

A nagy hidegek elnyújtották a köszvényrohamot, úgy hogy több hónapig tartott.

Gyakran megtörténik, hogy az ember megszeret egy szép borzebet, — mondá magában a marquis, — miért röstelljem, hogy ragaszkodom ehhez a kis abbéhoz? Eredeti egy alak. Úgy bánok vele, mintha fiam volna, nos! mi rossz van ebben? Az egész szeszély egy ötszáz aranyat érő gyémántba fog kerülni végrendeletemben.

A hogy egyszer már a marquis meggyőződött védenczének szilárd jelleméről, minden nap valami új ügyet bízott reá.

Julien ijedten vette észre, hogy e nagyúr ugyanegy dologról néha ellentmondó utasításokat közölt vele.

Ez nagy kellemetlenségeket okozhatott neki. Julien ettől fogva csak úgy dolgozott vele, hogy lajstromot vezetett, a mibe beírta a marquis utasításait és a mit a marquis láttamozott. Julien fölfogadott egy segédet, a ki az utasításokat átírta egy külön lajstromba. Ugyanebbe a lajstromba beiktatta az összes levelek másolatait is.

Ez az ötlet eleinte úgy tetszett, hogy netovábbja a nevetségnek és a nehézkességnek. Nem telt bele azonban két hónap sem és a marquis már érezte az előnyeit. Julien azt ajánlotta a marquisnak, hogy fogadjon föl egy bankhivatalnokot, a ki kettős számvitelt vezetett a Julien kezelése alatt levő birtokok minden bevételéről és kiadásáról.

Ezek a rendszabályok annyira világossá tették a marquis előtt ügyeinek állását, hogy lehetségessé vált neki belefognia két-három vállalatba, a nélkül, hogy igénybe kellett volna vennie ügynökét, a ki meglopta.

— Vegyen ki magának háromezer francot, — mondá egy napon fiatal miniszterének.

— Marquis úr, megeshetik, hogy eljárásomat balúl fogják megítélni.

— Mit akar hát? — kérdé a marquis bosszúsan.

— Hogy legyen oly kegyes és írja be sajátkezűleg a lajstromba; ez utalvány lesz számomra háromezer francra. — Egyébként, ez az egész számvitel Pirard abbé úrnak volt az eszméje. A marquis, ugyanoly untatott arczczal, a mivel de Moncade marquis hallgatta ügyvivőjének, Poisson úrnak a számadásait, beírta az utasítást.

Esténként, mikor Julien kék ruhában állított be a marquishoz, sohasem volt szó üzleti ügyekről. A marquis előzékenysége annyira hízelgett hősünk folyton bántódott önérzetének, hogy csakhamar, akaratán kívül, valami ragaszkodásfélét érzett e szeretetreméltó aggastyán iránt. Nem mintha Julien érzékeny természet lett volna, úgy értve e szót, a hogy' Párisban szokták; de nem volt szörnyeteg és az öreg tábori sebész halála óta senki sem szólt hozzá ennyi jósággal. Csodálkozással észlelte, hogy a marquis sokkal több udvarias kíméletességgel volt önérzete iránt, mint a mennyit az öreg sebész részéről valaha is tapasztalt. Végül is megértette, hogy a sebész sokkal büszkébb volt a keresztjére, mint a marquis a kék szalagjára. A marquis apja nagy-úr volt.

Egy napon, az üzleti ügyeknek szentelt délelőtti kihallgatás végén, Julien mulattatta a marquist, a ki még két óra hosszáig ott marasztalta és mindenképpen el akart vele fogadtatni néhány bankjegyet, a mit ügynöke akkor reggel hozott a tőzsdéről.

— Reménylem, nem vétek a mély tisztelet ellen, melylyel a marquis úrnak tartozom, ha engedelmet kérek, hogy egy szót mondhassak.

— Beszéljen, barátom.

— Legyen oly kegyes a marquis úr és engedje meg, hogy ne fogadjam el ezt az ajándékot. Nem a fekete ruhás embernek van szánva és más színt adna a viselkedésnek, melyet a marquis úrnak a kék ruhás ember részéről megtűrni méltóztatik. — Mély tisztelettel köszönt és a nélkül, hogy felpillantott volna, távozott.

Ez az eset mulattatta a marquist. Este elbeszélte Pirard abbénak.

— Be kell önnek vallanom valamit, kedves abbé

úr. Ismerem Julien származását és felhatalmazom önt, hogy ezt a közlést ne tartsa titokban.

— Ma reggeli viselkedése nemes volt, — gondolá a marquis, — és én nemességre emelem őt.

Némi idő múltán a marquis végre kijárhatott.

— Menjen két hónapra Londonba, — mondá Juliennek. — A leveleket, melyeket kapok, megjegyzéseimmel ellátva részint külön futárokkal, részint meg a postával el fogom önnek küldeni. Ön megírja a válaszokat és minden levelet a válaszba hajtva, visszaküld nekem. Kiszámítottam, hogy az egész késés csak öt nap lesz.

Míg a postakocsi Calais felé robogott vele, Julien csodálkozott, mily semmisek azok az állítólagos ügyek, melyek miatt útra kellett kelnie.

Nem mondjuk el, hogy a gyűlöletnek, sőt majdnem az iszonyatnak mily érzésével lépett az angol földre. Ismeretes Napoleon iránt való szenvedélyes rajongása. Minden tisztben egy-egy sir Hudson Lowe-t, minden főúrban egy-egy lord Bathurstöt látott, a mint elrendeli a szent-ilonai gyalázatosságokat és jutalmúl tíz esztendőn át miniszterkedhetik.

Londonban végre megismerkedett a főnyegleséggel. Összebarátkozott néhány fiatal orosz úrral, a kik elkalauzolták.

— Ön a hivatottak közé tartozik, kedves Sorel, — mondták neki, — az ön arczkifejezésében természettől fogva megvan az a hidegség és hogy mintha ezer mérföldnyire volna a színhelytől, a mit mi oly nagyon szeretnénk mutatni.

— Ön nem értette meg századát, — mondá neki Korasoff herczeg; — tegye mindig az ellenkezőjét annak, a mit öntől várnak. Ime, becsületemre, ez az egyedüli, a mi napjainkban üdvözít. Ne legyen se bolond, se szenvelgő, mert akkor bolondságokat meg szenvelgést várnának öntől és a módszer nem válna be.

Julien egyízben sok dicsőséget szerzett magának Fitz-Folke herczeg szalonjában, a ki, épp úgy, mint Korasoff herczeg, meghívta ebédre. Egy órán át vártak reá. A módot, a hogy' Julien húsz megvárakoztatott ember kö-

zött viselkedett, a fiatal követségi titkárok még ma is emlegetik Londonban. Arczkifejezése nagyszerű volt.

Dandy-barátai ellenére is látni akarta a híres Vane Fülöpöt, az egyetlen bölcsészt, a kit Anglia Locke óta szült. A börtönben találta, hol akkor járt vége felé fogságának hetedik esztendeje. Ebben az országban az aristokratia nem tréfál, — gondolá Julien; — de különben is, Vane meg van becstelenítve, lenézik stb.

Julien jókedvben találta; az aristokratia dühe szórakoztatta. — Ime, — mondá magában Julien, mikor a börtönből kilépett, — az egyetlen vídám ember, a kit Angliában láttam.

— A zsarnokok leghasznosabb eszméje az Isten fogalma, — mondá neki Vane . . .

A továbbiakat elhallgatjuk, mert nagyon is cynikusan hangzanak.

Mikor visszatért: — Miféle tréfás eszmét alkotott magának Angliáról? — kérdezte tőle de La Mole úr . . . Julien hallgatott. — Miféle véleményt hozott, akár tréfás, akár nem? — kérdé újra a marquis élénken.

— Először is, — mondá Julien, — a legokosabb angol is naponként egy órán át őrült; megjelenik nála az öngyilkosság démonja, mely az ország istene;

másodszor: Angliába érve — az elmésség és a lángész huszonöt százalékot veszít értékéből;

harmadszor: semmi sem oly szép, csodálatraméltó, elérzékenyítő a világon, mint a milyenek az angol tájak.

— Rajtam a sor, — mondá a marquis. — Először is: miért mondta az orosz nagykövet bálján, hogy Franczia országban háromszázezer huszonöt éves fiatal ember van, a ki szenvedélyesen óhajtja a háborút? Azt hiszi, hogy az ilyesmi jó hatást tesz a királyokra?

— Az ember nem tudja, hogy miként beszéljen ezekkel a mi nagy diplomatáinkkal, — felelt Julien. — Abban az őrültségben szenvednek, hogy komoly beszélgetéseket kezdenek. Ha az ember az ujságok közhelyeit ismétli, azt mondják róla, hogy buta. Ha valami igazat és újat mer megkoczkáztatni, meglepődnek, nem tudnak mit fe-

lelni és másnap reggel hét órakor a követség első titkárával megüzenik, hogy illetlenül viselkedtünk.

— Nem rossz, — mondá a marquis nevetve. — Egyébként, mélyelméjű uram, fogadok, hogy nem jött reá, tulajdonképpen miért járt Angliában?

— Bocsánatot kérek, — felelt Julien, — azért, hogy hetenként egyszer a király nagykövetjénél ebédeljek, a ki egyike a legudvariasabb embereknek.

— A rendjelért volt, a mely, ime itt van, — mondá a marquis. — Nem akarom kivetkőztetni fekete öltönyéből, de már megszoktam a mulatságosabb hangot, a melyen a kék ruhás emberrel beszéltem. Újabb rendeletig tartsa szem előtt a következőket: valahányszor e rendjelet viseli, mindannyiszor barátom, de Chaulnes herczeg ifjabbik fiának fogom tekinteni, a ki, a nélkül, hogy sejtette volna, hat hónap óta a diplomatiai pályán működik. Jegyezze meg, — folytatta a marquis igen komoly arczczal és félbeszakítva a hálálkodásokat, — nem akarom önt kizökkenteni a pályájából. Az ilyesmi mindig hiba és szerencsétlenség úgy a pártfogóra, mint a pártfogoltra. Ha majd beleunt pöreimbe vagy pedig ön nem felel meg többé nekem, ki fogok eszközölni az ön számára is valami jó plébániát, olyat, mint a milyen barátunké, Pirard abbé-é, és semmi többet, — tette hozzá a marquis nagyon szárazon.

A rendjel kibékítette Julien kevélységét; ettől fogva sokkal többet beszélt. Ritkábban esett meg, hogy sértve hitte magát és mint a polyvát, úgy vette azokat a szavakat, melyek némileg kevésbbé udvarias magyarázatra adhattak alkalmat és a melyek a beszélgetés hevében mindenkinek kicsúszhatnak az ajkán.

A rendjel folytán egy sajátságos látogatásban részesült; de Valenod báró úr járt nála, a ki azért jött Párisba, hogy a bárónságért köszönetet mondjon a miniszternek és értekezzék vele. Küszöbön állt a kineveztetése de Rênal úr helyébe Verrières polgármesterévé.

Julien belsőleg jót nevetett, mikor de Valenod úr előadta neki, hogy rájöttek, hogy de Rênal úr jacobinus. A valóság az volt, hogy a készülő új választás esetére a miniszternek az újdonsült báró volt a jelöltje, a megyei nagy-

bizottságban pedig, mely igazában erősen papipárti volt, a liberálisok de Rênal urat pártolták.

Julien hiába igyekezett, hogy halljon valamit de Rênal-nérôl; a báró, úgy látszott, visszaemlékezett régi vetélykedésükre és áthatlan maradt. Végül is apja szavazatát kérte Julientől a közeledő választások alkalmára. Julien megígérte, hogy írni fog.

— A lovag úrnak be kellene engem mutatnia de La Mole marquis úrnak.

— Csakugyan, kellene, — gondolá Julien; — de egy ilyen gazficzkót!....

— Az igazat megvallva, — felelte, — én nagyon is kis ember vagyok a de La Mole-palotában, semhogy bemutatásokat vállalhatnék magamra.

Julien mindent elmondott a marquisnak: este elmesélte neki, mire vágyik Valenod, valamint hogy miket tett és miként viselkedett 1814 óta.

— Nemcsak, hogy holnap be fogja mutatni az új bárót, — mondá de La Mole úr igen komoly kifejezéssel, — de holnaputánra meg is hívom ebédre. Ő egyike lesz új préfet-inknek.

— Ebben az esetben, — felelt Julien fagyosan, — apám számára kérem a szegényházi igazgató állását.

— Nagyon jól van, — mondá a marquis vídáman; — meg fogja kapni. Erkölcs-prédikácziót vártam. Ön kezdi magát beletalálni a dolgokba.

De Valenod úr elmondta Juliennek, hogy a verrières-i lottógyűjtő engedményese meghalt; Julien előtt mulatságosnak tűnt fel, hogy ezt az állást de Cholin úrnak, annak a vén hülyének adassa, a kinek kérvényét egykor de La Mole marquis szobájában fölszedte. A marquis szívből nevetett a kérvényen, melyet Julien ismertetett előtte, miközben aláíratta vele a levelet, mely a pénzügyminisztertől ezt az állást kéri.

Alighogy de Cholin úr ki volt nevezve, Juliennek értésére esett, hogy a megye küldöttsége Gros úr, a híres mértantudós számára kérte az állást: ennek a nemeslelkű embernek csak ezernégyszáz franc volt a jövedelme és ebből évente hatszáz francot adott kölcsön a

lottósnak, a ki most meghalt, hogy segítsen neki fölnevelni családját.

Julien meg volt lepetve attól, a mit tett. — Semmi, — mondá magában; — különb igazságtalanságokat is el kell majd követnem, ha valamire akarom vinni és még szép, érzelmes szavakkal is kell palástolnom, a mit teszek. Szegény Gros úr! ő érdemelte a rendjelet, én kaptam meg és annak a kormánynak a szellemében kell cselekednem, mely kitüntetett vele.

XXXVIII.

AZ IGAZI KITÜNTETÉS.

— Italod nem üdít fel, — mondá indulatosan a nemtő. — Pedig hát ez a leghűsebb kútja egész Diar-Békirnak.

Pallico.

Egy alkalommal Julien épp a Szajna mentén fekvő bájos villequir-i jószágról jött vissza, mely iránt a marquis különösen érdeklődött, minthogy összes birtokai között ez volt az egyetlen, mely egykor a híres de La Mole Bonifácz tulajdona volt. A palotában Julien ott találta a marquisnét és leányát, a kik Hyères-ből érkeztek meg.

Julien most már dandy volt és értette a párisi élet csinját-binját. Tökéletes hűvösséget tanusított de La Mole kisasszonynyal szemben. Úgy tetszett, a legkevésbbé sem emlékezik azokra az időkre, mikor oly vídáman kérdezgette a részleteket, miként történt, hogy lebukott a lóról.

De La Mole kisasszony úgy találta, hogy megnőtt és sápadtabb lett. Megjelenésében, mozgásában immár semmi vidékiesség sem volt; a társalgásban nem tartott ennyire: beszédében még túlságos sok komolyságot és túlsok feszélyességet lehetett észrevenni. Büszkesége folytán azonban ez okoskodó jellemvonások ellenére sem volt benne semmi szolgaias; csak azt lehetett érezni,

hogy még nagyon is fontosaknak nézi a dolgokat. Meglátszott azonban, hogy olyan ember, a ki helyt áll azért, a mit mond.

— A könnyedség hiányzik belőle, de nem az elmésség, — szólt de La Mole kisasszony apjához, a rendjei fölött tréfálkozva, melyet Juliennek juttatott. — Fivérem másfél éven át kérte, pedig ő La Mole.

— Igen; csakhogy Julien meglepetésekkel szolgál, a mire annál a La Mole-nál, a kiről beszélsz, soha sincs eset.

De Retz herczeget jelentették.

Matild nem tudott ellenállani az ásításnak; ráismert az atyai szalon régi aranyozásaira és régi törzsvendégeire. Az élet, mely Párisban vár reá, a tökéletes unalom színében tűnt fel előtte. Holott Hyères-ben bánkódott Páris után.

— Pedig hát tizenkilencz éves vagyok! — gondolá, — a boldogság kora, mondják mindezek az aranyozott szegélyű együgyűségek. — Reápillantott a nyolcz-tíz új költemény-kötetre, melyeket a provence-i utazás alatt gyűjtött össze és a melyek a szalon asztalán álltak. De La Mole kisasszonynak megvolt a szerencsétlensége, hogy eszesebb volt de Croisenois, de Caylus, de Luz uraknál meg a többi barátainál. Elképzelte mindazt, a mit a Provence kék egéről, a költészetről, a Délszakról stb. stb. fognak mondani.

Szép szemei, melyekben a legmélyebb unalom, sőt még ennél is rosszabb: a kétségbeesés tükröződött, hogy soha sem fog élvezetet találni, megakadtak Julienen. Ez legalább nem volt egészen olyan, mint a többi.

— Sorel úr, — szólt azon az élénk, rövid és minden nőiesség nélkül való hangon, a melyen a felső körök asszonyai beszélnek. — Sorel úr, eljön estére de Retz úr báljára?

— Nincs szerencsém ismerni a herczeg urat. (Az ember azt mondta volna, hogy e szavak és e czím égetik a gőgös vidéki száját.)

— Megbízta fivéremet, hogy hozza önt magával; és ha ott lenne, felvilágosításokat adhatna Villequier-ről; szó van róla, hogy a tavaszszal odamenjünk. Szeretném tudni, hogy a kastély lakható-e és hogy a környék csak-

ugyan oly szép-e, mint a hogy' mondják. Oly sok a bitorolt hírnév.

Julien nem felelt.

— Jöjjön el fivéremmel a bálba, — tette hozzá élesen száraz hangon.

Julien tisztelettel meghajtotta magát. — Tehát még a bálban is számadással tartozom a család minden egyes tagjának. De hát nem ezért fizetnek-e? — Rosszkedvemében hozzátette: — Isten tudja, vajon azzal, a mit a leánynak fogok mondani, nem jutok-e ellentétbe az apa, a fivér, az anya terveivel! Mintha egy uralkodó herczegnek volnék az udvarában. Tökéletesen semminek kellene lennie az embernek és senkinek sem volna szabad panaszkodnia.

— Mennyire ki nem állhatom ezt a hosszú leányt! — gondolá, a hogy de La Mole kisasszony elhaladt előtte, mert az anyja szólította, hogy bemutassa néhány barátnőjének. — Minden divatot túloz; szoknyája egészen a válláig ér... még halványabb, mint a milyen volt elutazása előtt... Mily színtelen ez a szőke haj! azt mondaná az ember, hogy a nap átsüt rajta!... Mily gőg van a köszöntésében, a nézésében! micsoda királynői mozdulatok! — De La Mole kisasszony magához intette fivérét, épp a mikor ez távozni akart a szalonból.

Norbert gróf Julienhez lépett:

— Kedves Sorel, — szólt hozzá, — hol keressem önt fel éjfélkor, hogy együtt menjünk de Retz úr báljára? Külön meghagyta, hogy önt magammal vigyem.

— Tudom, kinek tartozom köszönettel ennyi jóságért, — felelt Julien földig hajolva.

Minthogy rossz kedve semmi kifogásolni valót sem találhatott abban az udvarias, sőt érdeklődő hangban, a melyen Norbert szólt hozzá, azt vette vizsgálat alá, hogy ő, Julien, miként felelt e lekötelező szavakra. Úgy találta, hogy válaszában volt némi alacsonyos árnyalat.

Este, a bálba érkezve, meglepte a de Retz-palota nagyszerűsége. Az udvar fölé arany csillagokkal teleszórt karmazsín ponyva volt kifeszítve: semmi sem lehetett volna ennél szebb. E sátor alatt az udvar narancs- és virágzó babérerdővé volt átalakítva. Minthogy a virág-edényeket elég mélyen leásták, úgy látszott, mintha

a babér- és narancsfák a földből nőttek volna ki. Az út, melyen a kocsik behajtottak, homokkal volt felhintve.

Mindez együttvéve rendkívülinek tetszett a mi vidéki emberünk előtt. Fogalma sem volt ily nagyszerűségről; felindult képzelme egy pillanat alatt ezer mérföldnyire maga mögött hagyta a rossz kedvet. A kocsiban, mely a bálba hozta őket, Norbert vídám volt, ő pedig mindent sötét színben látott; alig hogy beléptek az udvarba, a szerepek kicserélődtek.

Norbertnek csak néhány részlet számára volt szeme, melyekről mind e pompa közepett nem gondoskodhattak. Azt mérlegelte, hogy egy-egy dolog mennyibe kerülhetett és a mily mértékben mind nagyobb lett a végösszeg, szinte féltékenység látszott rajta és boszszús lett.

A mi Julient illeti, elbájolva, csodálattal eltelve és a meghatottságtól szinte félénken jutott el az első szalonba, melyben tánczoltak. A tömeg a másodiknak az ajtaja felé szorúlt és a tolongás oly nagy volt, hogy lehetetlen volt előrejutnia. E második szalon diszítése a granadai Alhambrát ábrázolta.

— Ő a bálkirálynő, ezt be kell ismerni, — mondá egy bajuszos fiatal ember, a ki vállával csaknem benyomta Julien mellét.

— Fourmont kisasszony, a ki az egész télen át a legcsinosabb volt, — felelt a szomszédja, — látja, hogy a második helyre kerül: nézd csak, mily arczot vág.

— Csakugyan, mellette mindenki versenyképtelen. Nézd, nézd, mily bájosan mosolyog, a mikor magában marad a négyesben. Becsületemre, gyönyörű.

— Úgy látszik, de La Mole kisasszony uralkodik az élvezeten, a mit diadala okoz neki, melyről igen jól tud. Mintha félne tetszeni annak, a kivel beszél.

— Nagyon helyes! Ez a hódítás művészete.

Julien hasztalan próbálkozott, hogy láthassa ezt az ígéző nőt; hét-nyolcz ember, a kik magasabbak voltak, mint ő, elfogta előle a kilátást.

— Van ebben az oly nemes tartózkodásban kaczérság is jócskán, — kezdte újból a bajuszos fiatal ember.

— És ezek a nagy szemek, melyeket lassan épp ak-

kor süt le, a mikor az ember azt hinné, hogy el fogják árulni, — toldotta a szomszédja. — Szavamra, lehetetlen, hogy valaki ügyesebb legyen.

— Nézd csak, mily közönségesnek látszik mellette a szép Fourmont, — mondá egy harmadik.

— Ez a tartózkodó kifejezés mintha azt mondaná: Mennyi szeretetreméltóságot tudnék kifejteni, ha valaki méltó volna hozzám!

— És ki lehetne méltó a fenséges Matildhoz? — szólt az első. — Valami uralkodó herczeg, a ki szép, elmés, jónövésű, hős a csatatéren és legfeljebb húsz éves.

— Az orosz császár természetes fia . . . a kit, e házasság érdeméért, fejedelemmé tesznek, vagy pedig egyszerűen de Thaler gróf, ez az álruhás paraszt, a ki . . .

Az ajtó szabaddá lett, Julien beléphetett.

— Minthogy annyira szemökbe ötlik e báboknak, megéri a fáradságot, hogy tanulmányozzam, — gondolá. — Tudni fogom, hogy mit tartanak ezek az emberek tökéletesnek.

A hogy tekintetével kereste, Matild reápillantott. — Kötelességem szólít, — mondá magában Julien; de már csak a kifejezésében volt bosszúság. A kíváncsiság élvezettel vonta előre, és ezt még növelte Matild mélyen kivágott ruhája, a mi azonban, igazán szólva, nem vált dícséretére önérzetének. — Szépségében fiatalság van, — gondolá. Öt-hat fiatal ember, a kik között Julien felismerte az ajtónál voltakat, állott közte és Matild között.

— Ön, a ki az egész telet itt töltötte, — szólt hozzá de La Mole kisasszony, — megmondhatja, hogy úgyebár ez az idény legszebb bálja? — Julien nem felelt.

— Ez a Coulon-négyes csodálatos és e hölgyek tökéletes tánczosnők. — A fiatal emberek hátrafordultak, hogy lássák, ki az a szerencsés, a kit mindenáron válaszra akarnak birni. A felelet nem volt valami serkentő.

— Nem vagyok illetékes bírálatot mondani, kisasszony; életemet írással töltöm: ez az első nagyszerű bál, a melyet látok.

A bajuszos fiatal emberek meg voltak botránkozva.

— Ön bölcs ember, Sorel úr, — szólt de La Mole kisasszony kifejezettebb érdeklődéssel; — ön úgy néz mindezeket a bálokat, ünnepélyeket, mint valami bölcsész, mint Rousseau. E badarságok elcsodálkoztatják, a nélkül, hogy elcsábítanák.

Volt e beszédben egy szó, mely beletalált Julien képzeletébe és kiűzött szívéből minden illuziót. Ajka kissé talán túlságosan is megvető kifejezésre görbült.

— Rousseau, — felelte — véleményem szerint egyszerűen ostoba, mikor az előkelő világról mond ítéletet; nem értett hozzá és a semmiből lett lakáj észjárásával vizsgálta.

— Ő írta a *Társadalmi szerződés*-t, — mondá Matild a bálványozás hangján.

— Noha a köztársaságot és a monarchikus méltóságok ledöntését hirdette, ez a fölkapaszkodott ember részeg volt a gyönyörűségtől, ha egy herczeg megváltoztatta ebédutáni sétájának irányát, hogy elkísérje valamelyik barátját.

— Ah! igen, a luxembourgi herczeg Montmorency-ban, mikor Páris felé kísérte Coindet urat . . . vágott bele de La Mole kisasszony a tanultság első örömének élvezetével és önfeledtségével. Mámoros volt a tudományától, körülbelül úgy, mint az akadémikus, a ki fölfedezte, hogy volt egy Feretrius nevü király. Julien nézése átható és szigorú maradt. Matildnak egy pillanatnyi elragadtatásban volt része; társának fagyossága mélyen megzavarta. Ezen annál inkább csodálkozott, mert rendszerint ő szokta előidézni ezt a hatást másoknál.

E pillanatban de Croisenois marquis iparkodva közeledett de La Mole kisasszony felé. Egy pillanatig három lépésnyire volt tőle, de a tömeg miatt nem tudott a közelébe férkőzni. Az akadályon mosolyogva nézett Matildra. A fiatal de Rouvray marquis-né, Matild unokanővére állott mellette. A marquis-né karját nyújtotta férjének, a kivel két hét előtt esküdött meg. De Rouvray marquis, a ki maga is nagyon fiatal volt, annak az embernek egész szerelmével csüggött nején, a ki illemházasságot kötve, melyet tisztán a jegyzők ütnek nyélbe, feleségében tökéletesen csinos teremtést talál. De Rouv-

ray úra egy igen idős nagybátyjának halála után herczegi czím várt.

Míg de Croisenois marquis, nem tudva áthaladni a tömegen, mosolyogva nézett Matildra, ő nagy, égszínkék szemeit reá és barátaira függesztette. — Lehet-e valami laposabb, — mondá magában, — mint ez a csoport? Ime Croisenois, a ki nőül akar venni; gyöngéd, udvarias, modora épp oly tökéletes, mint de Rouvray úré. Ha nem úntatnák az embert, ezek az urak egészen kellemesek volnának. Ő is ezzel a korlátolt és elégedett arczkifejezéssel fog kísérni a bálokba. Egy évre a menyegző után kocsim, lovaim, ruháim, Páristól húsz mérföldnyire levő kastélyom stb., oly pompásak lesznek, a mint csak lehetséges, meglesz mindenem, a mi szükséges, hogy egy semmiből fölcseperedett hölgy, például de Roiville grófné megpukkadjon az irígységtől; és aztán? . . .

Matild unatkozott reményeiben. De Croisenois marquisnak végre sikerült, hogy hozzá férkőzzék és beszélt neki, de Matild álmodozott és nem hallotta, mit mond. Beszédének nesze összeolvadt előtte a bál zsongásával. Tekintetével gépiesen követte Julient, a ki tiszteletteljes, de büszke és elégedetlen arczczal távolodott el tőle. Egy sarokban, távol a zsibongó tömegtől, megpillantotta Altamira grófot, a kit hazájában halálraítéltek és a kit az olvasó már ismer. Valamelyik női elődje XIV. Lajos idejében egy Conti herczeghez ment feleségül; ennek az emléke kissé fedezte a congregatio rendőrségének üldözése elől.

— Úgy látom, egyedül a halálos ítélet tünteti ki az embert, — gondolá Matild; — ez az egyetlen, a mit nem lehet megvásárolni.

— Ah! hisz ez egy elmés megjegyzés, a mit magamban mondok! mily kár, hogy nem olyankor jutott eszembe, a mikor sikert arathattam volna vele! — Matildnak sokkal több jóízlése volt, semhogy valamely előre kieszelt elmésséget csúsztatott volna a társalgásba; de egyúttal sokkal hiúbb is, semhogy el ne lett volna bájolva önmagától. Arczán a boldogság kifejezése váltotta föl az unalom kinyomatát. De Croisenois mar-

quis, a ki egyre beszélt, a maga sikerét látta ebben és még bővebben ontotta a szót.

— Mit kifogásolhatna megjegyzésemben valamely rosszmájú ember? — kérdé magában Matild. — Ezt felelném a kritikusnak: Bárói, vicomte-i czím? — ezt meg lehet vásárolni; rendjel? — ezt megadják; fivérem is megkapta, holott mit tett? Előléptetés? — ezt el lehet érni. Ha az ember tíz évig szolgál és rokona a hadügyminiszternek, kinevezik osztályparancsnoknak, mint a hogy Norberttel történt. Nagy vagyon! . . . ez még a legnehezebb, következőleg a legérdemesebb. Hanem mily különös! Ez épp ellenkezőleg hangzik, mint a hogy' a könyvekben olvasható . . . Nos hát, a mi a vagyont illeti, az ember feleségül veszi Rotschild úr leányát. Valóban, megjegyzésem mélyreható értelmű. A halálos ítélet az egyedüli, a mit nem szoktak kijárni.

— Ismeri Altamira grófot? — kérdé de Croisenois úrtól.

Oly messziről látszott visszajönni és e kérdés oly kevéssé volt kapcsolatos azzal, a miről a szegény marquis öt percz óta beszélt, hogy szeretetreméltósága kizökkent tőle. Pedig elmés ember volt és nagyon ilyennek a hírében állott.

— Matildnak vannak különösségei, — gondolá; — ez helytelen, de hát oly szép társadalmi állást juttat férjének! Nem értem, hogy ez a de La Mole marquis miként képes reá, jóban van minden pártnak a kiválóságaival; olyan ember, a ki nem merülhet alá. De különben is, Matild különlegességei genialitás számba mehetnek. Ha valaki előkelő származású és nagyon gazdag, a genie nem nevetséges és ebben az esetben mily kitüntetés jár vele! Matildban egyébként, ha akarja, bőven megvan az elmésségnek, a jellemnek és az ötletnek az a keveréke, mely a tökéletes szeretetreméltóságot eredményezi . . . Minthogy nehéz egyszerre két dolgot művelni, a marquis üres hangon és mintha leczkét mondana föl, felelt Matildnak.

— Ki nem ismeri ezt a szegény Altamira-t? — És előadta elhibázott, nevetséges, képtelen összeesküvésének történetét.

— Képtelenség! — mondá Matild, mintegy önmagának beszélve, — de cselekedett. Ismerni akarok egy férfit; hívja ide, — mondá a megrökönyödött marquisnak.

Altamira grói egyike volt de La Mole kisasszony büszke, sőt szinte elbizakodott modora legnagyobb bámulóinak; szerinte ő volt Páris egyik legszebb nőszemélye.

— Mily szép volna egy trónon! — mondá de Croisenois úrnak és vonakodás nélkül követte.

Az előkelő társaság nincs szűkében azoknak az embereknek, a kik azt hirdetik, hogy semmi sem oly izléstelen, mint összeesküvést szőni a XIX. században; ennek jacobinus szaga van. És van-e valami rútabb, mint a jacobinus, a ki kudarczot vallott?

Matild tekintete, a hogy' összetalálkozott de Croisenois úrével, kissé gúnyolódó volt Altamira-ra nézve, de azért élvezettel hallgatta.

— Összeesküvő a bálban, csinos ellentét, — gondolá. — A ki előtte állott, fekete bajuszával, olyannak tűnt föl neki, mint egy pihenésben levő oroszlán; de csakhamar észrevette, hogy elméjének csak egy látószöge van: a hasznosság, a hasznosság iránt való hódolat.

A fiatal gróf azon kívül, a mi meghozhatja hazájának a két kamarás rendszer szerint való kormányzást, semmit sem tartott érdemesnek figyelmére. Szívesen hagyta oda Matildot, a legszebb nőt a bálon, mert egy perui tábornokot látott belépni. Semmi reménye sem lévén Európához, a hogy ezt Metternich úr berendezte, a szegény Altamira arra a gondolatra fanyalodott, hogy ha majd a dél-amerikai államok erősek és hatalmasak lesznek, visszahálálják Európának a szabadságot, melyet Mirabeau küldött nekik.*

Egy csoport bajuszos fiatal ember közeledett Matild felé. Észrevette, hogy Altamira grófot nem sikerült lebilincselnie és ez bántotta; látta, hogy fekete szeme fölragyog, a mikor a perui tábornokkal beszél.

* Ez az oldal, mely 1830 julius 25-én iródott, augusztus 4-én került nyomtatás alá. (A kiadó jegyzete.)

De La Mole kisasszony azzal a mély komolysággal szemlélte a fiatal francziákat, a miben egy versenytársnője sem tudta utánozni. — Ki az közöttük — gondolá — a ki a legkedvezőbb körülmények között is el tudná érni, hogy halálra ítéljék?

Ez a különös nézés hízelgett a kevésbbé eszeseknek, de nyugtalanította a többieket. Valami merész szónak a kitörésétől és nehéz választól féltek.

Az előkelő származás száz olyan tulajdonsággal ruházza föl az embert, melyek hiánya bánt: ezt látom Julien példáján, — gondolá Matild; — de elsorvasztja a léleknek azokat a tulajdonságait, melyek a halálos ítélethez vezetnek. E pillanatban valaki megszólalt mellette: — Ez az Altamira gróf ifjabbik fia San Nazaro-Pimentel herczegnek; egy pimentel próbálta meg, hogy kiszabadítsa Conradin-t, a kit 1268-ban lefejeztek. Egyike Nápoly legelső családjainak.

— Ime, — mondá magában Matild, — ez ugyancsak szépen támogatja tételemet: Az előkelő származás kiöli a jellemből azt az erőt, a mely nélkül nincs halálítélet! Ez estén tehát az a végzetem, hogy okoskodjam. Minthogy csak nő vagyok, épp úgy, mint a többi, nos hát! tánczoljunk. — Engedett de Croisenois marquis könyörgésének, a ki már egy óra óta esdekelt egy fordulóért. Hogy feledje a philosophiában való szerencsétlenségét, Matild tökéletesen elragadó akart lenni, de Croisenois úr el volt bájolva.

Ámde sem a táncz, sem a vágy, hogy tessék az udvar egyik legcsinosabb emberének, semmi sem tudta szórakoztatni Matildot. Lehetetlen lett volna nagyobb sikert aratni. Ő volt a bálkirálynő, látta, de ez hidegen hagyta.

— Micsoda színtelen élet vár reám oly férfi mellett, a milyen Croisenois! — mondá magában, a mikor egy órával utóbb de Croisenois úr visszavezette helyére . . . Hol keressem az élvezetet, — tette hozzá szomorúan, — ha hat hónapi távollét után nem találom meg egy bálon, melyre Páris minden asszonya vágyódik? És ráadásúl, hogy el vagyok árasztva egy oly társaságnak a hódolatával, melynél képzelni sem tudnék

válogatottabbat. Egy-két pairen és talán egy-két Julienen kívül semmiféle polgári rendü ember sincs jelen. És még — tette hozzá növekedő szomorúsággal, — mily előnyöket juttatott nekem a sors! Rangot, vagyont, ifjúságot, mindent, kivéve a boldogságot. Előnyeim között még azok a legkétségesebbek, melyekről egész este hallok. A mi az elmésséget illeti, ebben hiszek, mert szembeötlő, hogy valamennyien félnek tőlem. Ha bele mernek kezdeni valami komoly tárgyba, öt percznyi beszélgetés után elfulladó lélekzettel és mintha valami nagy fölfedezésre bukkantak volna, arra lyukadnak ki, a mit már egy óra óta ismételgetek nekik. Szép vagyok, megvan az az előnyöm, a melyért de Staël asszony mindent feláldozott volna, és mégis az a sorsom, hogy meghalok az unalomtól. Hihető-e, hogy ha nevemet elcseréltem de Croisenois marquis-éval, kevésbbé fogok unatkozni?

Dehát, én Istenem! — tette hozzá, miközben majdhogy sírni szeretett volna, — nem kifogástalan ember-e? Remeke e század nevelésének; az ember nem nézhet reá, a nélkül, hogy ne tudna valami kedveset, sőt elmésset mondani; bátor . . . Hanem ez a Sorel különös ember, — mondá magában és szeméből eltűnt a borús kifejezés, hogy helyet adjon a neheztelésnek. — Mondtam neki, hogy beszélni akarok vele és nem méltóztatik mutatkoznia!

XXXIX.

A BÁL.

Az öltözékek fénye, a csillárok ragyogása, az illatszerek; oly sok formás kar; szép váll; virágok, Rossini-áriák, melyek magukkal ragadnak. Ciceri-festmények! Magamon kívül vagyok!

D'Uzeri utazásai.

— Rosszkedvűnek látszol, — mondá de La Mole marquis-né Matildnak, — figyelmeztetlek, hogy ez nem illik a bálhoz.

— Csak a fejem fáj, — felelt Matild gőgösen, — nagyon meleg van.

E berczben, mintha csak igazat akart volna adni de La Mole kisasszonynak, az öreg de Tolly báró rosszúl lett és elájult, el kellett vinni. Szélütést emlegettek, kellemetlen eset volt.

Matild a legkevésbbé sem törődött vele. Irányelv volt nála, hogy soha reá se pillantson az öregekre és általában azokra, a kik abban a hírben állottak, hogy szomorú dolgokat beszélnek.

Tánczolt, hogy ne hallja, mit beszélnek a szélütésről, a mi egyébként nem is volt igazi, mert másnap a báró már megint fönjárt.

— Hanem Sorel úr nem jön, — mondá ismét, mikor a tánczнak vége volt. Szinte kereste a tekintetével, mikor megpillantotta egy másik szalonban. Csodálatos, úgy tetszett, mintha eltünt volna arczáról az a szenvtelen hidegség, mely oly megszokott volt nála; már nem volt angolos formája.

— Altamira gróffal, az én halálraitélt emberemmel beszél! — mondá magában Matild. — Szeme komor tűzben ég; olyannak látszik, mintha álruhába öltözött herczeg volna; tekintete még gőgösebb, mint máskor.

Julien, egyre folytatva Altamira-val a beszélgetést, közeledett a hely felé, a hol Matild volt; ez mereven nézte, vizsgálgatva vonásait, hogy megtalálja bennök azt a fensőbbrendűséget, a mely képesít a halálos ítélet tisztességére.

A mikor mellette elhaladtak:

— Úgy van, — mondá Altamira gróf. — Danton férfi volt!

— Nagy ég! ő is egy Danton volna? — kérdezte magában Matild; — de hisz oly nemes a megjelenése, míg az a Danton oly rettenetes rút volt, egy mészáros, gondolom. — Julien elég közel volt hozzája, habozás nélkül maga mellé szólította; tudta és büszke volt reá, hogy oly kérdést intéz hozzá, a mely rendkívüli egy fiatal leánytól.

— Nemde, Danton mészáros volt? — kérdezte.

— Igen, némelyek szemében az volt, — felelt Ju-

lien rosszúl leplezett lenézéssel, míg szemei még lángoltak az Altamira gróffal folytatott beszélgetéstől, — csakhogy, szerencsétlenségére a jó házból való embereknek, ügyvéd volt Méry-sur-Seine-ben, vagyis, kisasszony, — tette hozzá gonosz arczkifejezéssel, — úgy kezdte, mint többen az itt jelenlevő pairek között. Igaz, hogy a szépség szempontjából Danton óriási hátrányban szenvedett, igen csúnya volt.

Ez utóbbi szavakat sebesen, különös és föltétlenül vajmi kevéssé udvarias kifejezéssel mondta.

Julien várt egy pillanatig, felső testével könnyedén előrehajolva és arczán gőgösen alázatos kifejezéssel. Mintha azt mondta volna: Megfizetnek, hogy feleljek önnek és ebből a fizetésből élek. — Nem méltatta Matildot arra, hogy ráemelje szemét. De La Mole kisasszony rendkívül tágranyitott és mereven reászegzett szép szemeivel olyannak látszott, mintha rabszolgája volna. Végül is, minthogy a hallgatás egyre tartott, Matildra nézett, úgy, mint a hogy' a szolga néz gazdájára, várva parancsait. Noha tekintete összetalálkozott Matildéval, mely még mindig oly különös nézéssel volt reászegezve, látható sietséggel távozott mellőle.

— Hogy ő, a ki igazán szép férfi, — mondá végre magában Matild, fölocsúdva álmodozásából, — ily dicsérő beszédet mondjon a rútságról! Soha sem czéloz magára! Nem olyan, mint Caylus vagy Croisenois. Ebben a Sorelben van valami abból a kifejezésből, a mit atyám ölt magára, mikor Napoleont utánozza a bálban. — Tökéletesen feledte Dantont. — Határozottan unatkozom ez estén. — Karonfogta fivérét és nagy kedvetlenségére kényszerítette, hogy körülsétáljon vele a teremben. Az az ötlete támadt, hogy hallja, mit beszél a halálraítélt Juliennel.

A tömeg óriási volt. Mindamellett sikerült hozzájuk férkőznie épp abban a pillanatban, a mikor a gróf két lépésnyire tőle, egy asztalhoz közeledett, hogy fagylaltot vegyen magának. Félig elfordulva, Juliennel beszélgetett. Egy hímzett kabátújjat pillantott meg, mely mellette szintén fagylalt után nyúlt. Úgy látszott, a hímzés fölkeltette kíváncsiságát; egészen megfordúlt, hogy lássa, kié ez a

kar? Oly nemes és oly naiv szemeiben egyszerre valami könnyed megvetés kifejezése jelent meg.

— Látja ezt az embert? — mondá eléggé halkan Juliennek; — d'Araceli herczeg, az...i követ. Ma reggel kiadatásomat kérte az önök külügyminiszterétől, de Nerval úrtól. Nézze, az az, a ki ott whistezik. De Nerval úrból nem hiányzik a hajlandóság, hogy kiszolgáltasson, mert 1816-ban mi is kiadtunk önöknek két-három összeesküvőt. Ha visszaadnak királyomnak, huszonnégy óra múlva föl fognak akasztani. És e csinos bajuszos urak egyike lesz az, a ki megmarkol.

— A gyalázatosak! — kiáltott föl Julien félhangosan.

Matild egy szótagot se vesztett el beszélgetésükből. Már nem unatkozott.

— Nem oly gyalázatosak! — felelt Altamira grófi. — Azért beszéltem magamról, hogy élénk képpel szolgáljak önnek. Nézze csak d'Araceli herczeget; minden öt perczben reápillant aranygyapjas rendjelére; nem tud betelni az élvezettel, hogy ezt a czifraságot ott látja fityegni a mellén. Ez a szegény ember valójában nem más, mint tisztán valami anachronismus. Száz év előtt az aranygyapjas rendjel óriási megtiszteltetés volt, de akkor sokkal magasabban függött, semhogy elérhette volna. Ma az előkelők között csak egy Araceli lehet tőle elragadtatva. Kész lett volna fölakasztatni egy egész falut, csak hogy megkapja.

— És valóban ilyen áron jutott hozzá? — kérdé Julien szorongva.

— Nem éppen, — felelt Altamira hidegen. — Lehet, hogy vízbe fojtatta az ország harmincz gazdag birtokosát, a kik abban a hírben álltak, hogy liberálisok.

— Mily szörnyeteg! — fakadt ki Julien.

De La Mole kisasszony, a ki a legnagyobb érdeklődéssel hajtotta előre a fejét, oly közel volt hozzá, hogy szép hajának fürtje majdnem a vállait érték.

— Ön még nagyon fiatal! — felelt Altamira. — Mondtam önnek, hogy van egy nővérem, a ki Provenceban van férjnél; még csinos, jó, szelíd; kitünő családanya, hű minden kötelességéhez, vallásos és nem vakbuzgó.

— Mit akarhat mondani? — gondolá de La Mole kisasszony.

— Boldog, — folytatá d'Altamira gróf; — és az volt 1815-ben is. Akkoriban nála rejtőzködtem, antibesi birtokán; nos tehát, a mikor meghallotta, hogy Ney tábornagyot kivégezték, tánczolt örömében.

— Lehetséges? — szólt Julien megkövülve.

— Ez a pártszellem, — folytatta Altamira. — A XIX. században nincsenek többé igazi szenvedélyek; ez az oka, hogy Francziaországban annyira unatkoznak az emberek. A legnagyobb kegyetlenségeket követik el, de kegyetlenség nélkül.

— Annál rosszabb! — mondá Julien. — Ha már bűnt követ el az ember, legalább találjon benne élvezetet; csak azért érdemes, sőt menteni is csak ez mentheti.

De La Mole kisasszony, merőben megfeledkezve róla, hogy mivel tartozik magának, szinte egészen Altamira és Julien közé állott. Fivére, a ki karján vezette, hozzá lévén szokva, hogy engedelmeskedjék neki, másfelé nézett a teremben és meg akarta menteni a látszatot, úgy tett, mintha a tömeg miatt nem tudna tovább jutni.

— Igaza van, — mondá Altamira; — az emberek élvezet nélkül művelnek mindent és nem emlékeznek semmire, még a bűntényekre sem. Talán tíz embert is mutathatnék e bálban, a kiket mint gyilkosokat lehetett volna elítélni. Ők maguk már megfeledkeztek róla és a világ szintén.* Akárhányan a könnyekig elérzékenyülnek, ha kutyájuk kitöri a lábát. A Père-la-Chaise-ben, mikor, a hogy' önök Párisban oly szépen mondják, virágot dobnak a sírjukra, azt halljuk róluk, hogy egyesítették magukban a vitéz lovagok minden erényét és elmondják, mi nagyot művelt az ükapjuk, a ki IV. Henrik korában élt. Ha d'Araceli herczeg buzgólkodása ellenére is nem fognak fölakasztani és valaha Párisban költhetem el a jövedelmemet, meg fogom önt hívni egy ebédre, melyen nyolcz-tíz közbecsülésben álló és minden lelkiismeretfurdalás nélkül levő gyilkos lesz jelen. Ezen az ebéden ön meg én, mi ketten leszünk az egyedüliek, a kik tiszták a vértől; de engem meg fognak vetni, sőt gyűlölni fog-

* Ezt egy elégedetlen ember mondja. (Molière jegyzete Tartuffe-höz.

nak, mint egy vérengző és jacobinus szörnyeteget, önt pedig megvetik egyszerűen, mint a nép fiát, a ki befurakodott a jó társaságba.

— Nagyon igaz, — szólalt meg de La Mole kisasszony.

Altamira gróf csodálkozva nézett reá; Julien nem méltatta tekintetére.

— Jegyezze meg, hogy a forradalom, melynek élén állottam, — folytatta Altamira gróf, — csupán csak azért nem sikerült, mert nem akartam leüttetni három ember fejét és nem voltam hajlandó párthíveink között kiosztani hét-nyolcz milliót, a mit egy olyan ládában tartottak, melynek nálam volt a kulcsa. Királyom, a ki ma ég a vágytól, hogy fölakasztasson, a lázadás előtt tegezett, rendjelének a nagykeresztjével tüntetett volna ki, ha leüttetem azt a három fejet és kiosztom a láda pénzt: mert ezzel legalább is félsikert értem volna és hazám kapott volna valami, olyan-a-milyen alkotmányt . . . Ez a világ folyása; sakkjátszma.

— Akkor még, — mondá Julien lángoló szemekkel, — ön nem értett a játékhoz; de most . . .

— Azt akarja mondani, hogy leüttetném a fejeket és nem lennék girondista, mint a hogy' a minap sejttette velem?... Majd akkor felelek önnek, — mondá Altamira szomorúan, — ha valakit párbajban megölt, a mi pedig még sokkal kevésbbé csúf dolog, mintha hóhérral végeztette volna ki az illetőt.

— Hitemre! — felelt Julien, — a ki akarja a czélt, akarja az eszközöket is; ha a helyett, hogy egy atom vagyok, volna valamelyes hatalmam, fölakasztatnék három embert, hogy megmentsem négynek az életét.

Szemében a meggyőződés és az emberek hiú ítéleteinek a megvetése lángolt; tekintete találkozott de La Mole kisasszonyéval, a ki egészen mellette állott és e megvetés, a helyett, hogy nyájas és udvarias kifejezésre változott volna, úgy látszott, hogy megnövekedett.

De La Mole kisasszony mély bántódást érzett; de nem állt hatalmában, hogy felejtse Julient; bosszúsan távozott, magával vonva fivérét.

— Meg kell innom egy pohár puncsot és sokat kell

tánczolnom, — mondá magában; — a lehetséges legjobbat akarom választani és minden áron sikeremnek kell lennie. Helyes, itt van ez a híres arczátlan de Fervaques gróf. — Elfogadta karját; tánczoltak. — Meg fogom látni, — gondolá, — hogy kettőnk közül melyik a szemtelenebb; de, hogy kellően mulathassak rajta, meg kell szólaltatnom. Csakhamar a négyes résztvevői csupán színleg tánczoltak. Nem akarták elmulasztani Matild egy ingerlő visszavágását sem. De Fervaques úr megzavarodott és nem találva tetszős szavakat, gondolatok helyett hüledező képeket produkált. Matild, a ki bosszus volt, kegyetlenül bánt vele és ellenségévé tette. Egész reggelig tánczolt és végre rettenetesen kifáradva vonúlt vissza. De még a kocsiban is az a kis erő, a mi megmaradt benne, arra szolgált, hogy szomorúvá és boldogtalanná tegye. Julien megvetette és ő nem tudja megvetni Julient.

Julien csúcspontján volt a boldogságnak. A zene, a virágok, a szép asszonyok, az egésznek elegánczíája, mindenekfelett pedig képzelete, mely önmagának kitüntetésekről, mindeneknek szabadságáról álmodozott, — elbájolták. — Mily szép bál! — mondá a grófnak, — semmi sem hiányzik belőle.

— De igen, a gondolat, — felelt Altamira.

És arczán a megvetés tükröződött, mely annál ingerlőbb, mert látszik, hogy az udvariasság kötelességének tartja az elpalástolását.

— Itt van ön, gróf úr. Nem jelenti-e ön a gondolatot, még pedig azt, a mely forradalomra törekszik?

— Én csak nevemnek köszönhetem, hogy itt vagyok. A gondolatot gyűlölik az önök szalonjaiban. Nem szabad túlemelkednie az énekes játékbeli versek csattanóján: ebben az esetben megjutalmazzák. Ám a gondolkodó embert, ha van benne erély és újak az ötletei, önök cynikusnak nevezik. Nem ezzel az elnevezéssel illette-e egyik bírójuk Couriert? Börtönbe zárták, épp úgy, mint Bèrangert. Mindent, a minek van valami szellemi értéke, önöknél a congregatio a büntető igazságszolgáltatás elé utal és a jó társaság tapsol.

Mert az önök vén birodalma az illemszabályokat

nézi . . . Önök sohasem fognak túlemelkedni a katonai vitézségen; lesznek Murat-jaik, de Washington-jaik soha. Francziaországban csak hiúságot lát az ember. Az olyan valaki, a kinek beszéd közben új gondolatai támadnak, könnyen valami vigyázatlan megjegyzésre ragadtatja magát és a háziúr azt hiszi, hogy meg van becstelenítve.

E szavaknál a gróf kocsija, melyben hazaszállította Julient, megállt a de La Mole palota előtt. Julien egészen szerelmes volt az összeesküvőbe. Altamira azt a nyilván mély meggyőződésből fakadt bókot mondta neki: Önben nincs meg a franczia könnyüvérűség és van érzéke a hasznosság elve iránt. — Julien történetesen éppen két estével előbb látta *Marino Faliero*-t, Delavigne Kázmér úr tragédiáját.

— Nincs-e Bertuccio Israelnek több jelleme, mint mindezeknek a velenczei nemeseknek? — kérdé magában lázadozó plebejusunk; — pedig hát ezek oly emberek, a kikről beigazolható, hogy nemességük 700-ig, száz évvel régebbre nyúlik vissza, mint Nagy Károly uralkodása, míg azok között, a kik ma este de Retz úr bálján voltak, a legelőkelőbbekké is csak a XIII. századig vezethető vissza, és ez is csak nagy ügygyel-bajjal. Nos hát! mind e nemes velenczeiek között, a kik oly nevezetes származásúak, csak Bertuccio Israelre emlékszik az ember.

Valamely összeesküvés megsemmisíthet minden czímet, a mi a társadalmi szeszély adománya. Ilyenkor az ember egy csapásra azt a rangot szerzi meg magának, a mire a halálról való fölfogása képesíti. Maga az ész is veszít uralmából . . .

Mi lenne Dantonból a Valenod-k és a de Rênal-ok e századában? Még a királyi ügyész segédje sem lehetne.

Azaz, mit mondok? Eladta volna magát a congregatiónak; miniszter lenne, mert hiszen végre is, ez a nagy Danton lopott. Mirabeau is eladta magát. Napoleon milliókat lopott Olaszországban, a mit ha nem tett volna, a szegénység egyszerűen elvágta volna útját, épp úgy, mint Pichegru-ét. Egyedül La Fayette nem lopott soha. Lopnia kell-e az embernek, el kell-e magát adnia? — töprengett Julien. Ennél a kérdésnél nem bírt tovább menni.

Az éj hátralevő részét a forradalom történetének olvasásával töltötte.

Másnap még akkor is csak Altamira gróffal folytatott beszélgetése járt a fejében, mikor a könyvtárban a leveleket írta.

— Tényleg, — mondá magában hosszú álmadozás után, — ha azok a spanyol liberálisok bűntényekkel terhelték volna a népet, nem seperhették volna el őket oly könnyen. Kevély és fecsegő gyermekek voltak . . . olyanok, mint én! — kiáltott föl egyszerre Julien, mintha hirtelen fölébresztették volna.

— Mit műveltem, hogy jogom volna ítéletet mondani e szegény ördögökről, a kik végre is, legalább egyszer életükben, mertek, kezdtek cselekedni? Olyan vagyok, mint az az ember, a ki miután jóllakott, fölkiált: Holnap nem fogok ebédelni, de azért épp oly erős és jókedvű leszek, mint ma. Ki tudja, mit érez az ember valamely nagy cselekedet feleutján?... E magasröptű gondolatokban váratlanúl megzavarta de La Mole kisasszony, a ki belépett a könyvtárba. Julient annyira föllelkesítette a csodálat Danton, Mirabeau, Carnot iránt, a kik el tudták kerülni a legyőzetést, hogy tekintete megakadt de La Mole kisasszonyon, a nélkül, hogy figyelembe vette, köszöntötte volna, sőt szinte nem is látta. Mikor végre tágranyitott nagy szemei észrevették jelenlétét, tekintete kialudt. De La Mole kisasszony ezt keserűséggel észlelte.

Hiába kérte tőle Vély *Franciaország történetének* egyik kötetét, mely a legfelső sorban volt, úgy hogy Juliennek a két létra közül a hosszabbikat kellett előhoznia. A létrát nekitámasztotta a polcznak, lehozta a könyvet, átadta Matildnak, még mindig a nélkül, hogy rája gondolt volna. Mikor a létrát helyére vitte, hamarkodásában könyökével beütötte a könyvtár egyik tükrét; a csörömpölés, a hogy' az üvegcserepek a padlóra estek, végre fölébresztette. Sietett bocsánatot kérni de La Mole kisasszonytól; udvarias akart lenni és több nem is sikerült neki. Matild szembeötlően látta, hogy megzavarta és hogy szívesebben mélázott volna azon, a mi elfoglalta, semmint hogy vele beszéljen. Miután hosszan ránézett, lassú léptekkel kifelé indult. Julien nézte, hogyan megy.

Élvezte az ellentétet mostani öltözékének egyszerűsége és tegnap esti ruhájának ragyogó díszessége között. Szinte ugyanily felötlő volt a különbség a kétféle arckifejezés között. E fiatal leány, a ki de Retz herczeg bálján oly fenhéjázó volt, e pillanatban csaknem könyörgően nézett. — Igazán, — mondá magában Julien, — e fekete ruha még inkább kiemeli termetének szépségét. Úgy jár, mint egy királynő; de miért van gyászban?

— Ha megkérdek valakit e gyász oka felől, úgy lehet, megint valami ügyetlenséget követek el. — Julien immár egészen felocsúdott elragadtatásának mélységeiből. — Át kell olvasnom a leveleket, melyeket ma írtam; Isten tudja, hány oda nem való szót és hány hibát fogok bennök találni. — A hogy' figyelemre erőltetve magát, az első levelet olvasta, selyemszoknya suhogását hallotta maga mellett; hirtelen hátrafordult; de La Mole kisasszony két lépésnyire volt az asztaltól, mosolygott. E második félbeszakítás bosszantotta Julient.

A mi Matildot illeti, élénken érezte, hogy e fiatal ember semmibe se veszi; mosolya arra való volt, hogy elrejtse zavarát; sikerült neki.

— Ön, Sorel úr, nyilván valami nagyon érdekes dologra gondol. Talán valami sajátságos mozzanatára annak az összeesküvésnek, a mely miatt Altamira gróf urat Párisban láthatjuk? Mondja el nekem; nagyon szeretném tudni; nem fogom kifecsegni, esküszöm! — Elcsodálkozott, hogy ily szót hall magából. — Hogyan?! Könyörög egy alárendelt embernek! — Zavara még nagyobb lett, erőltetett könnyedséggel folytatta:

— Mi az, a mi önt, a ki rendszerint oly hideg, ilyen látnokszerűvé, szinte michel-angelói prófétafélévé változtattta?

Ez az élénk és tolakodó kérdezősködés mélyen sértette Julient és újra fölkeltette benne egész őrületét.

— Jól tette-e Danton, hogy lopott? — szólt durván és oly arczkifejezéssel, mely egyre szilajabb lett. — A piemonti és a spanyol forradalmároknak bűntényekkel kellett-e volna terhelniök a népet? Akkor cselekedtek volna-e helyesen, ha az összes katonai állásokat, az összes rendjeleket érdemetlen embereknek juttatják? A kik e

rendjelet viselték, nem féltek volna-e a király visszajövetelétől? Zsákmányúl kellett volna-e engedniök a turini kincstárt? Szóval, kisasszony, — mondá rettenetes arczczal feléje lépve, — igaz-e, hogy a ki el akarja űzni a földről a tudatlanságot meg a bűnt, annak viharon vezet át az útja és nem szabad törődnie vele, mi rosszat művel?

Matild félelmet érzett, nem bírta ki tekintetét és két lépést hátrált. Egy pillanatig Julienre nézett; azután, szégyenkezve félelme miatt, könnyed léptekkel kiment a könyvtárból.

XL.

MARGIT KIRÁLYNÉ.

Szerelem! mely botorságban
nem találtatsz velünk élvezetet?
Egy portugál apácza levelei.

Julien átolvasta leveleit. Mikor ebédre csöngettek: — Mily nevetséges lehettem a párisi bábu szemében! — mondá magában. — Mily ostobaság volt, hogy csakugyan azt mondtam meg neki, a miről gondolkoztam! De talán nem olyan nagy ostobaság. Az igazság ebben az esetben méltó volt hozzám. De miért is faggatott ily benső dolgokról. Kérdése tolakodó volt. Vétett vele az illendőség ellen. Danton-ról való gondolataim nem tartoznak hozzá magamnak ahhoz a feláldozásához, a melyért apjától fizetést kapok.

Az ebédlőbe lépve, Julient elvonta bosszankodásától de La Mole kisasszony gyásza, mely annál is inkább feltűnt neki, mert a család egyetlen más tagja sem volt feketében.

Az ebéd végeztével teljesen megszabadúlt attól a lelkesedés-rohamtól, mely egész nap fogva tartotta. Szerencsére az ebéden jelen volt az az akadémikus is, a ki tudott latinúl. — Ez az az ember, — mondá magában Julien, — a ki még a legkevésbbé fog gúnyolódni rajtam, ha, a hogy' sejtem, de La Mole kisasszony gyászára vonatkozó kérdésem ügyetlenség lesz.

Matild különös kifejezéssel nézte Julient. — Ime, az itteni nők kaczérsága, a hogy' ezt de Rênalné lefestette előttem, — mondá magában Julien. — Ma reggel nem voltam hozzá szeretetreméltó, nem engedtem szeszélyének, hogy beszélgetni akart velem. Ez emeli előtte értékemet. Persze, azért az ördögnek nem lesz kára. Dölyfös kevélysége talál majd alkalmat, hogy bosszút álljon rajtam. (Fog még jobban is bosszankodni.) Menynyire más, mint a kit elvesztettem! Mily bájos természetesség, mennyi gyermetegség volt benne! Gondolatait hamarabb tudtam, mint ő; láttam, hogyan születnek; szívében nem kellett mással megküzdenem, mint a félelemmel, hogy gyermekei meghalnak; ez érthető és természetes érzés volt, kedves még énnekem is, a ki szenvedtem miatta. Ostoba voltam. A fogalmak, melyeket Párisról alkottam magamnak, megakadályoztak, hogy megbecsüljem ezt a fenséges asszonyt.

Mily különbség, nagy Isten, ahhoz képest, hogy mit találok itt! Rideg és kevély hiúságot, önzést ennek minden árnyalatában és semmi mást.

Felkeltek az asztal mellől. — Ne engedjük, hogy más foglalja le az akadémikust, — mondá magában Julien. A kertbe ment, odalépett hozzá, szelíd és alázatos arczot öltött és osztozott fölháborodásában *Hernáni* sikere miatt.

— Hiszen csak állana még a Bastille! — mondá.

— Akkor bizonyára nem merészkedett volna, — kiáltott föl az akadémikus Talmara emlékeztető kézmozdúlattal.

Egy virág ötletéből Julien idézett néhány sort Vergilius *Georgicon*-jából és kijelentette, hogy semmi sem éri fel Delille abbé verseit. Szóval, mindenféleképp hízelgett az akadémikusnak. Azután a legközönyösebb hangon így szólt hozzá: — Azt hiszem, de La Mole kisasszony örökölt valamely nagybátyjától, minthogy gyászt visel.

— Hogyan! Ön itt él a házban, — szólt az akadémikus megállva, — és nem ismeri a bolondját? Tényleg, különös is, hogy az anyja megenged neki ilyesmit; de hát, köztünk legyen mondva, e házban nem éppen az akaraterő tünteti ki az embereket. Matild kisasszonyban azon-

ban annyi van, hogy kettőnek is elég volna és ő vezeti mindnyájukat. Ma van április 30-ika! — és az akadémikus jelentősen nézett Julienre. Julien igyekezett oly értelmesen mosolyogni, a hogy' csak kitelt tőle.

Micsoda kapcsolat lehet a házbeliek vezetése, fekete ruha és április 30-ika között? — kérdé magától. — Úgy látszik, még ügyetlenebb vagyok, mint gondoltam.

— Bevallom . . . ,— mondá az akadémikusnak, és tekintetével tovább kérdezte. — Forduljunk egyet a kertben; — szólt az akadémikus, elragadtatással látva, hogy alkalma nyílik hosszú és ékes előadásra.

— Tehát lehetséges volna, hogy ön nem tudja, mi történt 1574 április 30-án?

— És hol? — kérdé Julien csodálkozva.

— A Grève-téren.

Julien annyira el volt ámulva, hogy még ez a szó sem vezette nyomra. A kíváncsiság, a valamely tragikus esetre felcsigázott várakozás, a mi annyira összhangzásban volt természetével, oly csillogást adott szemének, a mit az elbeszélő vajmi nagyon szeret látni annál, a ki hallgatja. Az akadémikus, elbájolva, hogy szűz fület talál, körülményesen elbeszélte, hogy miként fejezték le 1754 április 30-án a Grève-téren de La Mole Bonifáczot, századának legszemrevalóbb fiatal emberét és barátját, de Coconasso Hannibal piemonti nemest. La Mole bálványozott szerelmese volt Navarrai Margit királynénak; és jusson eszébe, — tette hozzá az akadémikus, — hogy de La Mole kisasszonynak Matild-Margit a neve. La Mole egyszersmind kegyencze volt d'Alençon herczegnek és bizalmas barátja, a navarrai királynak, a későbbi IV. Henriknek, szeretője férjének. 1574 húshagyó keddjén az udvar Saint-Germain-ben volt, a szegény IX. Károly királylyal, a ki haldoklott. La Mole meg akarta szabadítani herczegi barátait, a kiket Médicis Katalin királyné foglyúl tartott az udvarban. Kétszáz lóval ott állt Saint-Germain falai alatt; d'Alençon herczegnek félelme támadt és La Mole a hóhér kezére jutott. — A mi azonban Matild kisasszonyt leginkább meghatotta, a hogy ezt maga mondta nekem hét vagy nyolcz év előtt, a mikor még csak tizenkét éves volt, mert mi-

csoda feje van ennek a leánynak, de micsoda feje! ... és az akadémikus az ég felé fordította szemeit. — A mi leginkább meghatotta e politikai katastrophában, az volt, hogy Navarrai Margit királyné, a ki a Grève-tér egyik házában rejtőzködött, el merte kérni a hóhértól szerelmesének fejét. És másnap éjszaka, éjfélkor kocsiba ült e fejjel és maga vitte eltemetni egy kápolnába, mely a Montmartre-domb tövében állott.

— Lehetséges volna? — kiáltott föl Julien megindulva.

— Matild kisasszony megveti fivérét, mert ez, a hogy' láthatta, csöppet se gondol e régi dolgokra és nem ölt gyászt április 30-án. E nevezetes kivégzés óta és annak a benső barátságnak az emlékezetére, a melylyel La Mole Coconasso iránt viseltetett, a kinek is, olasz ember lévén, Hannibal volt a neve, a család minden férfitagja viseli ezt a nevet. És — tette hozzá az akadémikus halkabban — ez a Coconasso, IX. Károly saját kijelentése szerint, 1572 augusztus 24-én egyike volt a legkegyetlenebb gyilkosoknak. De hát, miként lehetséges, kedves Sorel, hogy ön, a ki e házhoz tartozik, mindezekről ne tudjon semmit?

— Ezért történt tehát, hogy de La Mole kisasszony az ebédnél kétszer is Hannibal-nak szólította fivérét? Azt hittem, rosszúl értettem.

— Az szemrehányás akart lenni. Csodálatos, hogy a marquisné megtűr ilyen hóbortokat . . . No, a ki feleségül veszi ezt a hosszu leányt, majd fog egyet-mást tapasztalni.

Ezt a kijelentést öt-hat gúnyolódó mondat követte. Az öröm és az ellenséges érzület, mely az akadémikus szemében csillogott, sértette Julient. Ime, úgy vagyunk, akárcsak két cseléd, a kik gazdáikról pletykáznak. De hát, semmi se lephet meg ez akadémiai tag részéről.

Egyizben Julien rajtaérte, mikor térdenállott de La Mole marquis-né előtt; dohányárudát kért valami vidéki unokaöcscse számára. Este de La Mole kisasszony komornája, a ki épp úgy udvarolt Juliennek, mint egykor Elisa, arra a meggyőződésre birta, hogy úrnője éppenséggel nem azért visel gyászt, mert föltűnést akar kelteni. Ez

a különczség jellemében gyökeredzett. Valóban szerette azt a La Mole-t, a ki szeretett szerelmese volt százada legelmésebb királynéjának és a ki meghalt, mert meg akarta szabadítani barátait. És miféle barátokat! A legelső királyi herczeget és IV. Henriket.

Hozzá lévén szokva a tökéletes természetességhez, mely de Rênal-né egész viselkedését beragyogta, Julien csupa szenvelgést látott az összes párisi asszonyokban, és mihelyest kissé a szomorúságra volt hangolva, mitsem tudott nekik mondani. De La Mole kisasszony kivétel volt.

Kezdte, hogy immár ne vélje ridegségnek a szépségnek azt a fajtáját, mely a magatartás nemességével jár. Hosszú beszélgetéseket folytatott de La Mole kisasszonynyal, a ki néha ebéd után a szalon nyitott ablakai alatt sétálgatott vele a kertben. Matild egyizben elmondta neki, hogy d'Aubigné-t és Brantôme-ot olvassa. Különös olvasmány, — gondolta Julien; — és a marquisné még Walter Scott regényeit sem engedi meg neki.

Egy nap örömtől ragyogó szemekkel, melyek bizonyságot tettek csodálatának őszinteségéről, mesélte el neki azt a jellemző történetet, melyet l'Étoile emlékirataiban egy III. Henrik korabeli fiatal asszonyról olvasott: Hűtlenségen kapva férjét, tőrével leszúrta.

Julien hízelegve érezte magát hiúságában. Egy nő, a kit oly nagy tisztelettel vesznek körül és a ki, az akadémikus kijelentése szerint, az egész házat pórázon vezeti, oly hangon kegyeskedik vele beszélni, a mely szinte a pajtásságéhoz hasonlított.

— Csalódtam, — gondolá csakhamar Julien; — ez nem bizalmasság, én csak a színjátékbeli meghitt szerepét játszom, szükségét érzi, hogy beszéljen. E családban túdósnak tartanak. El fogom olvasni Brantôme-ot, d'Aubigné-t, l'Étoile-t. Legalább majd hozzászólhatok azokhoz az anekdotákhoz, melyeket de La Mole kisasszony említ. Nem leszek kénytelen a passiv meghitt szerepére szorítkozni.

Lassanként a beszélgetések, melyeket e fiatal leánynyal folytatott, a kinek föllépése oly méltóságos, de egyszersmind oly keresetlen volt, mind érdekesebbekké

váltak. Julien feledte a lázadó plebejus szomorú szerepét. Tanultnak, sőt értelmesnek találta Matildot. Azok a vélemények, melyeket a kertben hallott tőle, vajmi mások voltak, mint a milyenekről a szalonban tett vallomást. Néha valami oly lelkesedés és oly nyiltság volt benne, a mely tökéletes ellentétben állt rendszerint oly fenhéjázó és oly fagyos viselkedésével.

— Francziaországnak a liga ideje volt a hőskorszaka, — mondá egy alkalommal, a lángelmétől és a lelkesedéstől csillogó szemekkel. — Akkoriban mindenki azért küzdött, hogy elérjen valamit, a mit azért kívánt, mert diadalra juttatja pártját, nem pedig, hogy egyszerűen valami rendjelhez jusson, mint az ön császárjának idejében. Ismerje be, hogy akkor kevesebb volt az önzés és a kicsinyesség. Szeretem ezt a századot.

— És de La Mole Bonifácz volt a korszak hőse, — mondá Julien.

— Legalább is úgy szerették, mint a hogy talán kellemes szerettetni. Melyik mai nő ne borzadna vissza, hogy érintse lenyakazott szerelmesének fejét?

De La Mole marquisné beszólította leányát. A képmutatásnak, hogy haszna legyen, rejtőzködnie kell, Julien pedig, a mint látszik, félig bevallotta de La Mole kisasszonynak csodálatát, melylyel Napoleon iránt viseltetik.

— Mily óriási előnyben vannak fölöttünk! — mondá magában Julien egyedül maradva a kertben. — Őseik története felülemeli őket a hétköznapi érzéseken és nem kell mindig a létfentartásra gondolniok! Mily nyomorúság! — tette hozzá keserűen, — nem vagyok méltó, hogy ily nagy dolgokról elmélkedjem. Életem csak az alakoskodások sorozata, mért nincs évi ezer francom, hogy kenyeret vehessek.

— Min mélázik? — kérdé Matild, a ki visszasietett.

Julien belefáradt magamagának a megvetésébe. Büszkeségből nyiltan kimondta, hogy mit gondol. Mély pirulással beszélt szegénységéről egy ily gazdag teremtés előtt. Igyekezett hangjának kevély színezetével kellőképpen kifejezni, hogy nem kér semmit. Sohasem látszott még ily kedvesnek Matild előtt; az érzésnek és a nyilt-

ságnak valami oly kifejezését látta rajta, a mi gyakran hiányzott belőle.

Nem egészen egy hónappal utóbb, Julien elgondolkozva járkált a de La Mole-palota kertjében; arczán azonban már nem látszott a ridegség és a bölcselő kevélység, melyet alárendelt voltának állandó érzése nyomott reá. Az imént kísérte a szalon ajtajáig de La Mole kisasszonyt, a ki azt mondta, hogy a fivérével való futkározástól megfájdúlt a lába.

— Oly különösen támaszkodott a karomra! — mondá magában Julien. — Nyegle vagyok, vagy igazán tetszeném neki? Oly szelid arczczal hallgat, még akkor is, a mikor büszkeségem gyötrelmeit vallom meg neki! Ő, a ki mindenki mással szemben oly kevély! A szalonban ugyancsak elcsodálkoznának, ha így látnák. Teljesen bizonyos, senkivel szemben sem ily szelid és jó.

Julien igyekezett, hogy ne túlozza maga előtt e különös barátságot. Hadjárathoz hasonlította. Mindennap, mikor összetalálkoztak, mielőtt áttértek volna a csaknem bizalmas tegnapesti hangra, szinte kérdezték maguktól: Barátok leszünk-e ma, vagy ellenségek? Julien megértette, hogy ha csak egyszer is bűntetlenül engedi magát megsérteni ez oly gőgös leánytól, ezzel mindent elveszténe. Ha már össze kell vesznünk, nem jobb-e, hogy mindjárt szakítsak vele, megvédve büszkeségem jogos érdekeit, semmint hogy majd visszautasítsam a megvetés jeleit, melyek csakhamar követnék a legkisebb eredményt is, a mit személyes méltóságom hátrányára elérhetne.

Rosszkedvének napjaiban Matild többízben megkísérelte, hogy az előkelő hölgy hangján szóljon hozzá; ritka ügyességet fejtett ki e próbálkozásokban, de Julien kereken visszautasította.

Egyizben durván félbeszakította beszédjét. — De La Mole kisasszony parancsol valamit apja titkárának? — kérdezte tőle. — Kötelessége, hogy meghallgassa és tisztelettel teljesítse e parancsokat; egyébként azonban egy szava sincs számára. Nem azért fizetik, hogy közölje vele gondolatait.

Ilyetén való viselkedése és a különös kétségek, melyek Julienben támadtak, végül is eltüntették az unalmat, a mi rendszerint elfogta ebben a szalonban, mely oly pompás volt, a hol azonban mindentől féltek és a hol semmin se illett tréfálkozni.

Mulatságos volna, ha szeretne! Akár szeret azonban, akár nem, — folytatá Julien, — bizalmas meghittségben vagyok egy eszes leánynyal, a ki előtt az egész ház reszket és de Croisenois marquis, ez a finom, kedves, derék fiatal ember, a ki egyesíti magában a születés és a vagyon mindazon előnyeit, melyek közül egy is oly könynyűvé tenné szívemet, — még inkább, mint a többi. Őrülten szerelmes belé, nőül kellene vennie. Hány levelet nem íratott velem de La Mole úr a két jegyzőnek, hogy készítsék el a szerződést! És én, a ki tollal kezemben oly alárendeltnek látom magamat, két órával utóbb, itt a kertben, diadalmaskodom ez oly szeretetreméltó fiatal ember fölött: mert végre is, hogy előnyben részesít, az szembeszökő, kétségtelen. Lehet, hogy jövendő férjét gyűlöli benne. Eléggé gőgös, hogy ez kiteljék tőle. És a kedvezést, a mit irántam tanusít, az alárendelt, meghitt czímén nyerem el.

De nem, vagy őrült vagyok, vagy pedig udvarol nekem; minél hidegebbnek és tiszteletteljesebbnek mutatom magamat, annál jobban keresi társaságomat. Ez lehetne erőltetés, szenvelgés; de látom, hogy szeme fölragyog, ha váratlanul elébe kerülök. Ennyire tudnának színlelni a párisi nők? Mit bánom én! A látszat javamra szól, élvezzük a látszatot. Istenem, be szép! Nagy kék szemei mily elbájolók, közelről nézve és ha úgy tekint reám, mint a hogy' gyakran szokta! Mily más ez az idei tavasz, mint a tavalyi, mikor boldogtalanul és csak önérzetem erejéből éltem, háromszáz gonosz és szennyes képmutató között! Magam is majdnem oly gonosz voltam, mit ők!

A gyanakvás napjaiban: — Ez a leányt gúnyt űz belőlem, — gondolá Julien. — Összejátszik fivérével, hogy elbolondítson. De hisz oly nagy lenézést tanusít e fivér erélytelensége iránt! Derék fiú és ezzel vége, —

mondá róla. — Egyetlen gondolata sincs, a mely el merne térni a divattól. Mindig nekem kell még őt védelembe fognom. Egy tizenkilencz éves leány! Lehetséges-e, hogy valaki már ilyen korban a nap minden pillanatában hű legyen a képmutatáshoz, melyet magára vállalt?

Másrészt, valahányszor de La Mole kisasszony bizonyos sajátságos kifejezéssel szegzi reám nagy kék szemét, Norbert gróf mindannyiszor távozik mellőle. Ez gyanús; nem kellene-e inkább megbotránkoznia, hogy nővére kitünteti a ház egyik cselédjét? Mert hallottam, a mikor de Chaulnes herczeg ezzel a szóval beszélt rólam. — Erre az emlékre a düh elnyomott benne minden más érzést. — A régies beszédmód szenvedélye volna ez ennél az agyalágyult herczegnél?

Nos hát, csinos leány! — folytatá Julien, tigrispillantással. — Az enyém lesz, aztán itt hagyom őket és jaj annak, a ki meg akar akadályozni menekülésemben.

Ettől fogva egyedül ez az eszme foglalkoztatta Julient; nem is tudott másra gondolni. Napjai oly gyorsan tűntek, mintha csak megannyi órák lettek volna.

Minden alkalommal, ha valamely komoly ügygyel akart foglalkozni, gondolata elszakadt mindentől és egy negyedóra múlva dobogó szívvel, kábult agygyal arra ébredt, hogy azon mélázik: Szeret?

XLI.

EGY FIATAL LEÁNY URALMA.

Csodálom szépségét, de félek elméjétől.

Mérimée.

Ha Julien azt az időt, a mit Matild szépségének a fölmagasztalásával vagy a család természetes fenhéjázása ellen való fölháborodással töltött, arra fordította volna, hogy megfigyelje, mi történik ezalatt a szalonban, megértette volna, hogy min sarkallik de La Mole kisasszony

uralma környezete fölött. Mihelyt valaki olyasmit követett el, a mi nem tetszett neki, az illetőt valami oly mérsékelt, oly jól kieszelt, látszatra oly ártatlan és oly alkalomszerü kicsúfolással büntette, hogy a seb annál mélyebbre vájta magát, minél tovább gondolkozott rajta az ember. Lassankint rettenetessé vált a hiúságra nézve. Minthogy sok dolognak, a mi családjának többi tagja előtt komoly vágyakozásnak volt a tárgya, semmiféle értéket sem tulajdonított, mindig hidegvérűnek látszott előttük. Az arisztokráczia szalonjai kellemesek annyiban, hogy az ember, onnan jöve, hivatkozhatik rájuk, de ez azután minden; az udvariasság magában csak az első napokban ér valamit. Julien átesett ezen a tapasztalaton, az első elragadtatás, az első elcsodálkozás után. — Az udvariasság, — mondá magában, — csak hiánya annak a haragnak, a mit a rossz modor keltene. Matild gyakran unatkozott, talán mindenütt is unatkozott volna. Következőleg valamely epigramm kiélezése szórakozás, sőt valóságos élvezet volt számára.

Lehet, hogy de Croisenois marquisnak, de Caylus grófnak és más két-három főrangu fiatal embernek is csak azért nyujtott reményt, mert egy kissé mulatságosabb áldozatokat akart, mint a minők nagyszülői, az akadémikus meg az öt-hat alárendelt egyén, a kik udvarlására voltak. Amazokat az urakat se tekintette másnak, mint új epigrammok czéltábláinak.

Nem szivesen valljuk be, mert szeretjük Matildot, hogy közülök többektől kapott leveleket és néha válaszolt is reájuk. Sietünk hozzátenni, hogy ez a leány elütött a század erkölcseitől. A nemes Sacré-Coeur kolostor növendékeiben általában nem az elővigyázatosság hiányát lehet kifogásolni.

De Croisenois marquis egy alkalommal visszaadott Matildnak egy meglehetősen compromittáló levelet, melyet a megelőző este írt neki. Azt hitte, hogy az őrködő vigyázatosság e jelével nagyon elősegíti a dolgát. Csakhogy Matildot éppen az elővigyázatlanság izgatta levelezésében. Élvezetet talált benne, hogy játszik a sorsával. Hat hétig nem szólt a marquishoz.

Mulattatták e fiatal emberek levelei; de, véleménye szerint, valamennyien hasonlítottak egymáshoz. Mindig a legmélyebb és a legkomolyabb szenvedélyről beszéltek.

— Mindegyikök ugyanaz a tökéletes ember, a ki kész, hogy útra keljen Palesztinába, — mondá unokanővérének. — Képzelhetsz ennél valami együgyűbbet? És egész életemen át ilyen leveleket fogok kapni! E levelek csak húszévenként változnak; a szerint, hogy mi a divatos foglalatosság. A császárság korában bizonyára kevésbbé voltak színtelenek. Akkor az előkelő társaság mindegyik fiatal embere vagy látott, vagy cselekedett oly tetteket, a melyekben igazán volt nagyszerűség. N . . . herczeg, a nagybátyám, jelen volt Wagram-nál.

— Micsoda ész kell egy kardcsapáshoz? És ha ilyesmin keresztülmentek, oly sokat beszélnek róla! — felelt de Saint-Hérédité kisasszony, Matild unokanővére.

— Mindegy! Szeretem ezeket az elbeszéléseket. Ha az ember részt vett egy valóságos csatában, Napoleon valamelyik csatájában, melyben tízezer katonát öltek meg, ez bátorságot bizonyít. A veszély fölemeli a lelket és megmenti az unalomtól, melyben, úgy látszik, szegény imádóim tespednek; és ez az unalom ragadós. Ki az közöttük, a kinek eszébe jutna, hogy valami nagyot műveljen? A kezemet iparkodnak elnyerni, — jó kis üzlet! Gazdag vagyok és apám egyengetni fogja vejének az emelkedés útját. Ah! bárcsak találna egyet, a ki kissé mulatságos volna!

Matild élénk, szabatos, festői szemléletmódja, a hogy' látható, ártalmas hatással volt nyelvezetére. Egy-egy szava gyakran foltot ejtett rajta sima barátainak szemében. Ha kevésbbé lett volna divatban, talán be is vallották volna, hogy beszédében van valami, a mi a nőies finomsághoz viszonyítva kissé nagyon is színes.

Ő a maga részéről vajmi igazságtalan volt ama csinos gavallérok iránt, a kik ellepik a boulogne-i erdőt. Nem iszonyodott a jövőtől, ez túlélénk érzés lett volna, de bizonyos, az ő korában ugyancsak ritka undorral nézett elébe.

Mit óhajthatott? Vagyon, előkelő származás, ész, szépség, a hogy' mondták és a hogy' hitte, a véletlen mindezzel elhalmozta.

Ezek voltak a Saint-Germain városrész legirígyeltebb örökösnőjének a gondolatai, mikor kezdett élvezetet találni abban, hogy Juliennel sétálgasson. Meglepte a kevélysége; csodálta e kis polgárfiú ügyességét. — Még püspök lesz belőle, mint Maury abbéból, — mondá magában.

Az az őszinte és nem színlelt ellenkezés, melylyel hősünk némely gondolatát fogadta, csakhamar foglalkoztatta; gondolkodott rajta; barátnőjének a legapróbb részletekig elmesélte, hogy mit beszélgettek és úgy tetszett neki, hogy soha sem sikerül erről hű képet adnia.

Egyszerre világosság támadt benne: — Elértem a boldogságot, hogy szeretek, — mondá magában egy napon hihetetlen örömnek a kitörésével. — Szeretek, szeretek, ez világos! Az én koromban egy fiatal, szép, elmés leány miben találhatná érzéseinek kielégítését, ha nem a szerelemben? Hiába minden, Croisenois, Caylus és a többi valamennyi iránt soha sem fogok szerelmet érezni. Mindnyájan tökéletesek, talán nagyon is tökéletesek; egyszóval: untatnak.

Emlékezetébe idézte a szenvedély mindama leírását, melyet *Manon Lescaut*-ban, az *Új Héloise*-ban a *Portugal apácza levelei*-ben olvasott. Magától értetődik, hogy csak a nagy szenvedélyről volt szó; a könnyűvérű szerelem nem volt méltó se korához, se származásához. Csak azt a hősies érzelmet nevezte szerelemnek, melyet Francziaországban III. Henrik és Bassompierre korában lehetett föltalálni. Ez a szerelem nem hátrált meg silányan az akadályok elől; sőt ellenkezőleg, nagy dolgokat műveltetett az emberrel. Mily kár, hogy ma nincs egy oly igazi udvar, a milyen Medicis Kataliné vagy XIII. Lajosé volt! Képesnek érzem magamat a legvakmerőbb és a legnagyobb cselekedetekre. Mily bátorságot öntenék egy királyba, egy XIII. Lajosba, a ki lábaimnál esdekelne! Velem kellene jönnie Vendée-be, mint a hogy' de Tolly báró oly gyakran mondja és on-

nan visszahódítaná királyságát; akkor nem lenne alkotmány . . . és Julien segítene. Mi hiányzik neki? Név és vagyon. Szerezne nevet, nyerne vagyont.

Croisenois-nak semmije se hiányzik és élete fogytáig nem lesz más, mint egy félig a papokhoz, félig a szabadelvűekhez szító herczeg, valami határozatlan pártállású ember, mindig távol a szélsőségektől, a ki következésképpen mindenütt a második sorba kerül.

Mely nagy tett nem látszik szélsőségnek a megcselekvésre való elszánás pillanatában? Csak a véghezvitel után történik, hogy a közönséges emberek lehetségesnek látják. Úgy van, a szerelem az, minden csodájával, mely uralkodni kezd szívemben; érzem a lángon, mely áthevít. Az ég tartozott nekem e kegygyel. Nem halmozta hiába egyetlen teremtésre minden adományát. Boldogságom méltó lesz hozzám. Egy napom sem lesz hideg hasonmása a megelőzőnek. Nagyság és bátorság van már abban is, hogy olyan embert merek szeretni, a ki társadalmi helyzete folytán oly messze esik tőlem. Lássuk csak: folytatni fogja-e, hogy megérdemeljem? A legelső alkalommal, hogy gyöngeségen kapom, otthagyom. Ha valaki olyan származású leány, mint én vagyok és oly lovag-természet lakozik benne, mint a milyet nekem tulajdonítanak (apja szokta ezt róla mondani), nem szabad, hogy ostoba módjára viselje magát.

Nem ezt a szerepet játszanám-e, ha esetleg de Croisenois marquist szeretném? Új sütetet kapnék unokanővéreim boldogságából, a mit tökéletesen megvetek. Előre tudok mindent, a mit a szegény marquis mondhatna, a mit neki felelhetnék. Mit ér az olyan szerelem, mely ásításra ingerel? Akár mindjárt a templomjárásra adnám magamat. Lenne szerződésaláírás, mint a kisebbik unokanővéremnél, mikor a szülők elérzékenyednek, ha ugyan nem bosszankodnak, mert az ellenfél jegyzője az utolsó pillanatban még egy végső feltételt iktatott a szerződésbe.

XLII.

DANTON?

A rettegés szüksége, ez jellemezte a szép Valois Margitot, nénémet, a ki csakhamar nőül ment a navarrai királyhoz, a kit most IV. Henrik néven látunk uralkodni Franciaországon. A koczkáztatás szüksége volt e kedves herczegnő jellemének titka; ebből eredt, hogy tizenhat éves kora óta folyton hol összezördült, hol kibékült fivéreivel. Már pedig mit koczkáztathat egy fiatal leány? Azt, a mije a legbecsesebb: hírnevét, egész életének tisztességét.

D'Angoulême herczeg, IX. Károly természetes fia, emlékiratai.

Julien között és köztem nincs szerződésaláírás, nem szerepel jegyző; minden hősies, minden a sorsnak lesz a műve. Leszámítva, hogy nem nemes, Valois Margit szerelme ez a fiatal de La Mole, korának legkiválóbb férfia iránt. Az én hibám-e, hogy az udvari fiatalemberek oly nagy hívei az illendőségnek és a legkevésbbé is különös kalandnak már a csak a puszta gondolatára is elsáppadnak? Nekik egy kis görögországi vagy afrikai út a merészség betetőzője és erre is csak csoportosan mernek vállalkozni. Mihelyt egyedül vannak, félnek, nem a beduin lándzsájától, hanem a nevetségességtől és ez a félelem megbolondítja őket. Az én kis Julienem, ellenkezőleg, csak magányosan szeret cselekedni. Soha e kivételes lénynek eszébe nem jutott, hogy másoknál keressen támaszt és segítséget! Megveti a többieket és ezért van, hogy én nem vetem meg.

Ha szegénysége mellett Julien nemes lenne, szerelmem hétköznapi ostobaság, laposan hátrányos kötés volna csak; ebből nem kérnék; hiányával lenne annak, a mi a nagy szenvedélyeket jellemzi: a legyőzendő akadály óriási voltának és a jövő sötét bizonytalanságának.

E szép okoskodások annyira elfoglalták de La Mole kisasszonyt, hogy másnap, a nélkül, hogy észrevette volna, dicsérni kezdte Julient de Croisenois marquis és fivére előtt. Ékesszólása annyira ment, hogy ingerelte őket.

— Őrizkedj e fiatal embertől, a ki oly erélyes, — kiáltott föl fivére; — ha újra kitör a forradalom, mindnyájunkat le fog nyakaztatni.

Matild óvakodott válaszolni és sietett, hogy gúnyolja fivérét és de Croisenois marquist, a miért félnek az erélyességtől. Alapjában az előre nem látott esélyekkel való találkozástól félnek, attól tartanak, hogy ebben az esetben ők húzzák a rövidebbet . . .

— Folyton és folyton a nevetségességtől való félelem, pedig hát ez a szörnyeteg már 1816-ban kimúlt a világból.

— Az olyan országban, a hol két párt van, — mondá de La Mole úr, — nincs többé nevetségesség.

Leánya megértette, hogy mit gondol.

— Tehát, uraim, — fordult Julien ellenségeihez, — önök egész életükön át félni fognak, az utánok következők pedig el fogják mondani:

Sohse volt ez farkas, hanem csak árnyéka.

Matild csakhamar magukra hagyta őket. Fivére megjegyzése megborzasztotta; sokat töprengett rajta; másnap azonban már a legnagyobb dicséretnek tekintette.

Ebben a században, melyből minden erély kihalt, az övé félelmet kelt bennök. Megmondom neki, hogy mit szólt fivérem. Akarom hallani, mit felel. De olyan pillanatot fogok választani, mikor szemei ragyognak. Ilyenkor nem tud hazudni.

— Új Danton lenne! — tette hozzá hosszú és határozatlan mélázás után.— Nos hát tegyük fel, hogy újra kitört a forradalom. Mily szerepet játszanék Croisenois és fivérem? Előre meg van írva: a fenséges lemondását. Hősies birkák lennének, szó nélkül hagynák magukat le-

mészárolni. Haldoklásukban is az volna az egyetlen aggodalmuk, hogy vétenek a jó ízlés ellen. Az én kis Julienem, ha csak egy csöpp reménye volna is, hogy megmenekülhet, golyót röpítene annak a jacobinusnak az agyába, a ki el akarná fogni. Ő nem félne, hogy vét az ízlés ellen.

Ezek az utolsó szavak gondolkodóba ejtették; kínos emlékeket ébresztettek és megfosztották vakmerőségétől. Eszébe juttatták de Caylus, de Croisenois, de Luz urak meg a fivére csúfolódásait. Ezek az urak egyhangulag kifogásolták Julienen papos arczkifejezését: alázatos és képmutató.

— De hát,— fakadt ki egyszerre az örömtől csillogó szemekkel, — csúfolódásaik fanyarsága és gyakorisága akaratuk ellen is azt bizonyítja, hogy ő a legkiválóbb ember, a kit e télen láttunk. Mit törődöm hiányaival, nevetséges tulajdonságaival? Nagyszabású ember és ez bántja őket, a kik pedig egyébként oly jók és elnézők. Annyi bizonyos, hogy szegény és tanult, hogy pap legyen; ők lovastisztek és nem kellett tanulniok; ez kényelmesebb.

Világos, hogy örökös fekete öltözetének és papos arczának ellenére is, a mi nélkül pedig nem lehet el a szegény fiú, ha csak nem akar éhen halni, félnek a kiválóságtól. És mihelyt pár perczig együtt vagyunk, ez a papos kifejezés is eltűnik arczáról. És valahányszor ezek az urak olyasmit mondanak, a miről azt hiszik, hogy elmés és meglepő, nem Julienre néznek-e először? Ezt megfigyeltem. Pedig jól tudják, hogy csak akkor szól hozzájuk, ha kérdezik. Csak hozzám intézi szavait. Erős lelkűnek tart. Ellenvetéseikre éppen csak annyiban válaszol, a mennyiben az udvariasság megköveteli. Mindjárt a tisztelet kifejezései mögé vonul. Velem órák hosszat vitatkozik, csak akkor bízik meg gondolataiban, ha már minden ellenvetésből kifogytam. Végre is, az egész télen nem hallottunk puskaropogást; csak a beszéddel lehetett figyelmet kelteni. Nos hát, atyám, a ki nagyon föl fogja virágoztatni házunkat, becsüli Julient. A többiek mind gyűlölik és csak anyám ájtatoskodó barátnői nézik le.

De Caylus gróf igazában vagy színleg nagy szenvedélylyel viseltetett a lovak iránt; életét az istállóban töltötte és gyakran reggelijét is ott költötte el. Ez a nagy szenvedély és az, hogy sohasem nevetett, nagy tekintélyt szerzett neki barátai előtt: ő volt a kis kör bírája.

Másnap, mihelyt de La Mole marquisné kanapéja mögött összegyűltek, Julien nem lévén jelen, de Caylus úr, Croisenois és Norbert segédkezésével élénk támadást intézett a jó vélemény ellen, melylyel Matild Julien iránt viseltetett, még pedig minden alkalom nélkül és szinte rögtön, hogy de La Mole kisasszonyt megpillantotta. Matild átlátott a számításon és el volt ragadtatva.

— Ime, — szólt magában, — szövetkeznek egy tehetséges ember ellen, a kinek tíz arany évi jövedelme sincs és a ki csak akkor felelhet nekik, ha kérdik. Fekete ruhájában is félnek tőle. Hát még ha vállrojtokat viselne!?

Soha de La Mole kisasszony nem volt sziporkázóbb. Az első támadástól kezdve tréfás gúnyolódásokkal halmozta el Caylus-t és szövetségeseit. Mikor e kaczkiás tisztek csúfolódásának tüze kialudt:

— Tegyük föl, valamely franche-comtéi kurtanemes — mondá de Caylus úrnak — holnap reájön, hogy Julien az ő természetes fia, és reáruházza a nevét meg ad neki néhány ezer francot: hat hét múlva épp úgy van bajusza, mint önöknek, hat hónap múlva épp úgy huszártiszt, mint önök. Akkor már nem lesz nevetséges, hogy van benne valami nagyság. Látom, jövendőbeli herczeg úr, hogy ön a régi rossz érvhez akar folyamodni: az udvari nemesség fölötte áll a vidéki nemességnek. De mit fog mondani, ha tovább megyek, ha eléggé rossznyelvű vagyok, hogy egy spanyol herczeget tegyek meg Julien apjává, a ki Napoleon uralma alatt hadifogoly volt Besançon-ban és a ki lelkiismeretfurdalásból halálos ágyán fiának ismeri el őt? — De Caylus és de Croisenois úr a törvénytelen származás minde föltevéseit meglehetősen ízléstelennek találták. Ez volt az egész, a mit Mathild érveléseiben láttak.

A mi Norbertet illeti, bármennyire alárendelte is

magát, nővére szavai oly világosak voltak, hogy komoly arczot öltött, a mi, be kell vallani, vajmi rosszúl illet mosolygó és szívélyes szemeihez. Néhány szót mert megkoczkáztatni:

— Beteg vagy? — felelt Matild mesterkélt komolykodással. — Nagyon beteg lehetsz, hogy erkölcsi kijelentésekkel felelsz a tréfára.

— Erkölcs-prédikáczió tőled! Talán préfet akarsz lenni?

Matild csakhamar feledte de Caylus grófi sértődött arczkifejezését, Norbert bosszankodását és de Croisenois úr néma kétségbeesését. Döntenie kellett egy végzetes eszme dolgában, mely megragadta lelkét.

— Julien eléggé őszinte velem szemben, — mondá magában, — az ő korában, alárendelt helyzetében és csodálkozásra gerjesztő nagyravágyásának boldogtalanságában szüksége van egy barátnőre. Úgy lehet, hogy én vagyok az a barátnő; szerelmet azonban nem látok nála. A mily bátor természetű, már szólt volna e szerelemről.

Ez a bizonytalanság, ez a magamagával való vitatkozás, mely ettől fogva Matild minden pillanatát lefoglalta és a melyhez, valahányszor Juliennel beszélt, mindig új érveket talált, tökéletesen elűzte az unalomnak azokat a perczeit, melyeknek oly nagyon alá volt vetve.

Minthogy egy nagyszerű embernek volt a leánya, a kiből miniszter lehet és a ki szolgálatokat tehet a papságnak, de La Mole kisasszonyt a Sacré-Cour-zárdában a legbuzgóbb hízelkedéssel rajongták körül. Az ilyen szerencsétlenséget soha semmi helyre nem hozza. Elhitették vele, hogy születési, vagyoni stb. előnyeinél fogva több boldogságban kell részesülnie, mint másoknak. Innen ered a fejedelmek unalma és minden őrülete.

Mathilde sem lehetett ment e gondolat káros befolyásától. Bármily eszes legyen is valaki, tíz éves korában még nincs felvértezve egy egész kolostor hízelgése ellen, különösen ha ezt a látszat annyira indokolttá teszi.

A mióta elhatározta, hogy szereti Julient, többé nem unatkozott. Mindennap meggratulálta magát az állásfoglalásért, melylyel egy nagy szenvedélyt engedett

meg magának. Ez a mulatság sok veszélylyel fenyeget, — gondolá. — Annál jobb! Ezerszer is annál jobb!

Nagy szenvedély nélkül, életem legszebb pillanatait, tizenhattól húsz éves koromig, unalomban tespedve töltöttem. Legszebb éveimet máris elvesztettem, mikor minden élvezetem arra volt korlátozva, hogy halljam, mit beszélnek anyám barátnői, a kik 1792-ben Coblentzben, állítólag, nem voltak éppen olyan szigorúak, mint a mennyire mai nyilatkozataikban azok.

Míg Matildot e nagy bizonytalanságok izgatták, Julien nem értette meg a hosszas pillantásokat, melyek rajta nyugodtak. Fokozott hűvösséget tapasztalt Norbert gróf viselkedésében, és újabb gőg-rohamot de Caylus, de Luz és de Croisenois urak részéről. Ehhez hozzá volt szokva. Ez a baleset meg szokott vele történni, ha előzőleg egy-egy estélyen jobban kitüntette magát, mint a mennyire helyzetéhez illett. Ha nem lett volna, hogy Matild oly szívesen bánik vele és ha e társaság nem ingerli kíváncsiságát, elkerülte volna, hogy kövesse a kertbe ezeket a fényes, bajuszos fiatal embereket, mikor ebédutánokon de La Mole kisasszonyt ott kísérgették.

— Úgy van, lehetetlen föl nem ismernem, — mondá magában Julien, — de La Mole kisasszony különös módon néz reám. Ámde még a mikor reám szegezett szép kék szemei a legnagyobb önfeledtséggel néznek, akkor is valami fürkészést, hidegvért és gonoszságot olvasok bennök. Lehetséges volna, hogy ez szerelem legyen? Mily más volt de Rênal-né nézése!

Egy ebéden Julien, a ki de La Mole urat szobájába kísérte, hirtelen tért vissza a kertbe. Ahogy' minden óvatosság nélkül közeledett Matild csoportjához, fülét megütötte néhány nagyon hangosan mondott szó. De La Mole kisasszony a fivérével évődött. Julien kétszer is egészen tisztán hallotta a maga nevét. Odaért hozzájuk; egyszerre mély csönd támadt és hiába tettek kísérletet, hogy ennek véget vessenek. De La Mole kisasszony és fivére nagyon is fel voltak izgatva, semhogy más beszédtárgyat tudtak volna találni. De Caylus, de Croisenois, de Luz urak és egy barátjuk jeges hidegséget tanusítottak Julien iránt. Távozott.

XLIII.

ÖSSZEESKÜVÉS.

Összefüggéstelen szavak, véletlen összetalálkozások döntő bizonysággá válnak a képzelődő ember előtt, ha van némi tűz a szívében.

Schiller.

Másnap újra azon érte Norbert-et és nővérét, hogy róla beszélnek. A hogy hozzájuk lépett, halálos csönd támadt, épp úgy, mint az előző estén. Gyanakodása most már nem ismert határt. E kedves fiatalok csúfot akarnak űzni belőlem? El kell ismernie, hogy ez sokkal valószínűbb, sokkal természetesebb, semmint hogy de La Mole kisasszony valami szenvedélyt érezne egy szegény ördög, titkár iránt. Először is vannak-e ezeknek az embereknek szenvedélyeik? A felültetés az erejük. Féltékenyek arra a szegényes kis ügyességre, hogy a beszédben fölülmúlom őket. A féltékenység gyöngeségeik közé tartozik. Így minden érthetővé válik. De La Mole kisasszony el akarja velem hitetni, hogy kitüntet, csak azért, hogy jövendőbelije mulathasson rajtam.

Ez a fájdalmas gyanu egészen megváltoztatta Julien lelkiállapotát. Ez a gondolat valami kezdődő szerelmet talált szívében, a minek lerombolása nem került nagy fáradságába. E szerelem csak Mathild nagy szépségére, vagy inkább királynői modorára és csodálatraméltó öltözködésére támaszkodott. Ebben a részben Julien még jövevény volt. Azt állítják, hogy egy nagyvilági csinos nő az, a mi a paraszt származású eszes embert, ha a társadalom első osztályába jut, leginkább meglepi. Julient nem Matild jelleme ragadta a megelőző napok álmodozásába. Eléggé józaneszű volt, hogy megértse: jellemét egyáltalában nem ismeri. Mindaz, a mit erre nézve észlelt, csak látszat.

Így például Matild semmiért a világon el nem mulasztott volna egyetlen vasárnapi misét sem; anyját

csaknem mindennap elkísérte a templomba. Ha valami vigyázatlan ember a de La Mole-palota szalonjában megfeledkezett a helyről, hogy hol van és ha csak a legtávolabbi czélzást is megengedte magának valamely, a trón vagy az oltár igazi, vagy állítólagos érdekei ellen irányuló tréfára, Matild rögtön jeges hidegségűvé változott. Nézése, mely egyébkor oly ingerkedő volt, ilyenkor egy régi családi arczkép áthatlan gőgjét mutatta.

Julien azonban megbizonyosodott felőle, hogy szobájában mindig volt egy-két kötet Voltaire, még pedig a legbölcsészebbek közül való. Néha maga is kicsent egynémely kötetet ebből a remek kötésű szép kiadásból. Kissé arrább tolva egymástól az egyes köteteket, kitöltötte annak a hézagját, melyet kivett; csakhamar azonban észrevette, hogy másvalaki is olvassa Voltairet. A szeminárium egyik cselfogásához folyamodott. Néhány hajszálat tett azokra a kötetekre, melyekről feltételezte, hogy de La Mole kisasszonyt érdeklik. E kötetek néha egész hetekre eltűntek.

De La Mole úr, elégedetlen lévén könyvárúsával, a ki az összes hazug emlékiratokat megküldte neki, megbízta Julient, hogy vegye meg az összes kissé izgatóbb ujdonságokat. Nehogy azonban a méreg szétáradjon a házban, a titkárnak meg volt hagyva, hogy ezeket a köteteket egy kis könyvszekrényben helyezze el, mely a marquis saját szobájában állott. Julien csakhamar meggyőződött, hogy a melyik új könyv csak egy kissé is ellenkezett a trón és az oltár érdekeivel, nyomban eltűnt. Bizonyára nem Norbert kapott rajta.

Julien, túlozva ez észleletek jelentőségét, macchiavelli-i álnokságot tulajdonított de La Mole kisasszonynak. Ez a gazság elbájolónak tetszett előtte, sőt csaknem ez volt az egyetlen lelki báj, a mit benne talált. A képmutatásnak és az erényes szózatoknak az unalma sodorta ebbe a szélsőségbe.

Inkább a képzelme volt felizgatva, semmint hogy a szerelem ragadta magával.

Csak miután hosszasan álmodozott de La Mole kisasszony termetének karcsúságáról, öltözékeinek kiválóan ízléses voltáról, kezének fehérségéről, karjai szép-

ségéről, a minden mozdulatában megnyilatkozó feszte-lenségéről, csak ezután fedezte fel magáról, hogy szerel-mes. Ekkor, hogy betetőzze a varázst, egy Medicis Kata-lin lelkét tulajdonította neki. Semmit se vélt túlságosan mélynek, vagy túlságosan vétkesnek ehhez a jellemhez képest. Ifjúkori bámulata tárgyainak: a Maslon-ok, Fri-lair-ek és Castanèd-ek eszményét látta benne. Egyszó-val: Páris eszményét.

Van-e valami mulatságosabb, mintha valaki mély-séget vagy bűnt tételez fel a párisi jellemről?

— Lehetetlen, hogy ez a hármas csúfot űzzön be-lőlem, — gondolá Julien. — Ugyancsak kevéssé ismerik természetét, ha már nem látják a komor és hideg kifeje-zést, melylyel tekintete Matild pillantásainak válaszol. Keserű gúnynyal hárította el a barátság erősítgetéseit, melyeket a csodálkozó de La Mole kisasszony kétszer-háromszor meg mert koczkáztatni.

Izgatva e hirtelen különczségtől, e fiatal leány szíve, mely természettől fogva hideg, unatkozó, az észszerű-ségre hajló volt, olyannyira megtelt szenvedélylyel, a mennyire csak lehető volt. Azonban Matild jellemében nagy adag gőg is volt és egy oly érzésnek a születését, mely egész boldogságát más valakitől tette függővé, ko-mor szomorúság kísérte nála.

Julien, Párisba érkezése óta, eleget tanult már, hogy fel tudja ismerni: ez nem volt az unalom rideg szomorú-sága. Míg azelőtt mohón kapott az estélyeken, színhá-zon, mindenféle szórakozáson, most menekült ezek elől.

A franczia énekesek előadása halálosan untatta Matildot és mégis Julien, a ki kötelességgé tette ma-gának, hogy jelen legyen az operából való távozásoknál, azt tapasztalta, hogy oly gyakran jár oda, a mennyire csak teheti. Úgy tűnt fel neki, mintha vesztett volna vala-mit abból a tökéletes mértéktartásból, mely minden tet-tében kitüntette. Barátjainak néha oly csipkelődésekkel válaszolt, melyek csípős erélyükben sértők voltak. Úgy látszot, hogy de Croisenois marquist czéltáblának vá-lasztotta a gúnyolódásra. Ez a fiatal ember ugyancsak veszettül szeretheti a pénzt, hogy nem hagyja faképnél e leányt, ha még oly gazdag is! — gondolá Julien. És föl-

háborodva a férfinemet ért sértéseken, még hűvösebben viselkedett de La Mole kisasszonynyal szemben. Gyakran odáig ment, hogy csak fogyatékos udvariassággal felelgetett neki.

Bármennyire el volt is tökélve, hogy nem engedi magát reászedetni Mathilde érdeklődésének jeleitől, bizonyos napokon ezek oly szembeszökők voltak és Julien, a kinek kezdtek fölnyílni a szemei, oly csinosnak találta, hogy néha zavarban volt.

— E nagyvilági fiatal emberek ügyessége és kitartása még diadalt arathat tapasztalanságom fölött, — mondá magában; — el kell utaznom és véget kell vetnem az egész dolognak. — A marquis legutóbb rábízta egy csomó kis alsó-languedoc-i birtokának és házának kezelését. Szükséges volt, hogy odautazzék: de La Mole úr ebbe csak nagynehezen egyezett bele. Kivéve a legfőbb becsvágy dolgait, Julien második én-je volt neki.

— Mindent összevéve, nem fogtak meg, — mondá magában Julien, mikor az útra készült. Akár igaziak voltak a gúnyolódások, melyekkel de La Mole kisasszony ez urakat illette, akár csak arra voltak szánva, hogy bennem bizalmat gerjeszszenek, mulattam rajtuk.

Ha nem forraltak összeesküvést az ács fia ellen, úgy de La Mole kisasszony viselkedése érthetetlen, de nemcsak nekem, hanem legalább is ugyanily mértékben de Croisenois marquisnak is. Tegnap, például, igazán haragudott és nekem megvolt az élvezetem, hogy fölébe kerekedtem egy fiatal embernek, a ki olyannyira nemes és gazdag, mint a mennyire én koldús és alrendű vagyok. Egyik legszebb diadalom volt; fel fog vidítani a postakocsiban, a míg bejárom Languedoc síkjait.

Utazási szándékát titokban tartotta, de Matild jobban tudta, mint ő, hogy másnap elhagyja Párist, és pedig hosszú időre. Ahhoz az ürügyhöz folyamodott, hogy őrülten fáj a feje és hogy a szalon fojtott levegőjében még rosszabbúl érzi magát. Sokáig sétált a kertben és Norbert-t, de Croisenois marquist, Caylust, de Luz-t meg a többi fiatal embert, a kik aznap a de La Mole-palotában ebédeltek, addig üldözte maró gúnyolódásával,

mígnem kényszerítette őket, hogy távozzanak. Különös tekintettel nézett Julienre.

— Lehet, hogy e nézés csak színjáték, — gondolá Julien; — de ez a sebes lélegzés, ez a felindulás! Eh! — mondá magában, — mi vagyok én, hogy ítéletet mondjak e dolgokról? Arról van szó, a ki a legfinomabb és a legmagasabbrendű a párisi asszonyok között. Ezt a sebes lélegzetvételt, mely majdnem megindított, bizonyára Fay Léontine-től tanulta, a kit annyira szeret.

Magukra maradtak; a beszélgetés szemmelláthatólag akadozott. — Nem! Julien mitsem érez irántam, — mondá magában Matild igazán lesujtottan.

Mikor Julien elbúcsúzott tőle, de La Mole kisasszony erősen megszorította a kezét:

— Ma este levelet kap tőlem, — szólt hozzá, olyannyira megváltozott hangon, hogy alig lehetett reáismerni.

Ez a körülmény rögtön felötlött Juliennek.

— Atyám, — folytatta de La Mole kisasszony, — méltó elismeréssel van a szolgálatok iránt, melyeket neki tesz. Nem szabad holnap elutaznia; találjon valami ürügyet. — És futva távozott.

Elbájoló jelenség volt. Lehetetlenség lett volna, hogy valakinek szebb lába legyen, sietésében olyan kellem volt, mely elbűvölte Julient; de kitalálnák-e, hogy mi volt második gondolata, mikor de La Mole kisasszony már egészen eltűnt előle? Meg volt sértve a parancsoló hangtól, melylyel azt mondta, hogy nem szabad. XV. Lajost is, mikor haldokolt, élénken bántotta ez a kifejezés, melyet első orvosa elég ügyetlen volt használni, pedig hát XV. Lajos nem is volt egy semmiből lett valaki.

Egy órával utóbb egy inas levelet adott át Juliennek; egyszerűen vallomás volt.

— Nem ír túlságosan szenvelgően, — mondá magában Julien, irodalmi megjegyzésekkel igyekezve fékezni az örömöt, mely arcát összehúzta és akarata ellen nevetésre kényszerítette.

— Ime tehát, én, — kiáltott fel egyszerre, mert hogy a szenvedély igen is erős volt, semhogy fékezni tudta

volna, — én, a szegény paraszt, szerelmi vallomást kapok egy előkelő hölgytől!

— A mi engem illet, nincs mit szememre vetnem, — tette hozzá, a lehetőség szerint visszafojtva örömét. — Megtudtam óvni méltóságomat. Sohasem mondtam, hogy szeretem. — A betűk formáját kezdte vizsgálni; de La Mole kisasszonynak csinos, angolosan kisbetűs kézírása volt. Juliennek szüksége volt valami anyagi elfoglaltságra, hogy ne essék hatalmába az örömnek, mely egész az őrjöngésig ment.

„Elutazása szólásra kényszerít . . . Nem bírnám ki, hogy ne lássam többé . . ."

Mint valami felfedezés, egy gondolat villant meg Julienben, félbeszakítva Matild levelének vizsgálatát és megkettőzve örömét. — Én csípem el de Croisenois marquis elől, — kiáltott fel, — én, a ki csak komolyan tudok beszélni! És ő oly csinos ember! Bajusza van, ragyogó egyenruhája; mindig kész és épp a kellő pillanatban valami elmés és finom megjegyzésre.

Juliennek gyönyörteljes pillanata volt; czéltalanul bolyongott a kertben, szinte magánkívül az örömtől.

Később fölment irodájába és bejelentette magát de La Mole marquisnál, a ki szerencsére otthon maradt. Néhány, Normandiából érkezett, bélyeges papirral kezében, könnyen bebizonyította neki, hogy a normandiai pörök miatt kénytelen elhalasztani languedoci útját.

— Igen kedvemre van, hogy nem utazik el, — mondá neki a marquis, mikor végeztek az ügyek tárgyalásával, — szeretem önt a közelemben látni. — Julien távozott; ez a mondás feszélyezte.

— És én elcsábítom a leányát! esetleg lehetetlenné teszem a de Croisenois marquis-val való házasságot, mely aggkorának reménye: ha már ő maga nem lesz herczeg, legalább leányának ülőhelye lesz az udvari fogadásokon. — Julien arra gondolt, hogy Matild levelének és a marquis-val folytatott tárgyalásnak ellenére is elutazik Languedoc-ba. Az erénynek ez a föllobbanása hamar elmúlt.

— Ugyancsak jólelkű vagyok, — mondá magában, — hogy én, a nép fia, sajnálkozást érzek egy ilyen fő-

rangú család iránt! Én, a kit de Chaulnes herczeg cselédnek mond! Hogy gyarapítja a marquis rengeteg vagyonát? Elad járadékokat, ha az udvarban megtudja, hogy másnapra valami államcsínyféle készül. És én, a kit a mostoha végzet a legutolsó sorba lökött, a kibe nemes szívet ültetett, de a kinek nem adott hozzá még ezer franc jövedelmet se, vagyis kenyeret se, úgy van, kenyeret se, — én visszautasítsak egy kínálkozó élvezetet! Egy üdítő kortyot, mely eloltja szomjúságomat az alárendeltségnek ebben a sorvasztó pusztaságában, melyben oly kínosan bandukolok! Szavamra, nem vagyok ily ostoba; magamagára vigyázzon mindenki az önzésnek e sivatagában, a mit életnek neveznek.

És emlékezetébe idézett néhány lenézéssel teljes pillantást, melyet de La Mole marquisné, főleg pedig a hölgyek, a marquisné barátnői vetettek reá.

Az élvezet, hogy győzelmet arat de Croisenois marquis fölött, bevégezte az erény e föltámadásának bukását.

— Beh szeretném, ha megharagudna! — mondá Julien; — mily biztonsággal adnék most neki egy kardvágást. — És karjával jelezte a csapást. — Eddig silány tudákos voltam, a ki hasznot húztam egy kevés bátorságból. E levél óta egyenrangú vagyok vele.

— Úgy van, — mondá magának végtelen gyönyörrel és lassan ejtve a szavakat, — érdemeink, a marquiséi és az enyémek megmérettek és a szegény Jura-hegyi ács bizonyúlt súlyosabbnak.

— Jó! — kiáltott föl, — ime válaszom. Ne higyje, de La Mole kisasszony, hogy megfeledkezem róla, ki vagyok. Majd megértetem és megéreztetem önnel, hogy egy ácsnak a fiáért árulta el annak a híres Guy de Croisenois-nak az ivadékát, a ki Szent Lajossal együtt ment a keresztes háborúba.

Julien nem bírta fékezni örömét. Kénytelen volt lemenni a kertbe. Szobájában, melynek ajtaját kulcscsal magára zárta, nem talált levegőt.

— Én, a szegény Jura-hegyi paraszt, — ismételgette szünet nélkül, — én, a ki arra vagyok kárhoztatva, hogy örökké ebben a gyászos fekete ruhában járjak! Hajh!

húsz év előtt én is egyenruhát viseltem volna, mint ők! Akkor a magamfajta ember vagy elesett, vagy harmincz-hat éves korában tábornok volt. — A levél, melyet markába szorítva tartott, hősi formát és tartást adott neki. — Ma, igaz, e fekete ruhában az embernek negyven éves korában, mint a beauvais-i püspöknek, százezer franc a javadalmazása és megkapja a kék szalagot.

— No hát! — fakadt ki mephistophelesi nevetéssel, — több eszem van, mint nekik; századomnak az egyenruháját választottam. — És megkettőződni érezte nagyravágyását és a papi ruhához való ragaszkodását. — Hány bibornok volt, a ki még alacsonyabb sorban született, mint én és a ki kormányra jutott! például földim, Granvelle.

Lassanként Julien izgatottsága elcsöndesedett; az eszélyesség felülkerekedett. Elismételte magának, a mit Tartufe mester mond, kinek szerepét kívülről tudta:

> Lehet, hogy e beszéd csak ügyes cselvetés,
> — — — — — — — — — —
> Előbb nyájas szavában bizni nem fogok,
> Mig kóstolót kegyéből, melyre szomjazom,
> Nem ad, hogy legyen róla biztositékom.
> Tartufe, IV. felvonás, 5. jelenet.

Tartufe is egy nő miatt bukott el, pedig ugyancsak fölért bárkivel . . . Válaszomat megmutathatják . . . a mi ellen az lesz az orvosság, — tette hozzá, lassan és a fojtott felbőszültség hangsúlyával mondva a szavakat, — hogy azokkal a mondatokkal kezdjük, melyek a leglángolóbbak a fenséges Mathild levelében.

Igen, csakhogy de Croisenois úr négy lakája reámront és elragadja tőlem az eredetit.

Ez nem fog megtörténni, mert jól fel vagyok fegyverkezve, és mint ismeretes, megvan az a szokásom, hogy lövök a lakájokra.

Nos hát, az egyikük bátor ficzkó; reám veti magát. Száz aranyat ígértek neki. Megölöm vagy megsebesítem, sebaj, épp ezt akarták. Szigorúan a törvényhez ragaszkodva, börtönbe vetnek; a törvényszék elé kerülök és teljes igazsággal és pártatlansággal a bírák részéről, Poisy-ba küldenek, hogy társuk legyek Fontan és

Magalon uraknak. Ott négyszáz koldús között kell hálnom, a hogy jön... És én könyörületes legyek ez emberek iránt! — kiáltott föl heves kifakadással. — Hát ők könyörülnek-e a harmadik renden, ha kezük alá kerül! — Ez volt az utolsó föllobbanása a hálának, a mit de La Mole úr iránt érzett és a mely eddig, akarata ellenére is, gyötörte.

Csak lassan, nemes uraim, értem én ezt a kis machiavellista cselfogást; Maslon abbé vagy a szemináriumbeli Castanède úr sem eszelhette volna ki jobban. Önök elveszik tőlem a léprecsaló levelet és folytatódik velem, a mi Caron ezredessel Colmar-ban történt.

Egy percznyi türelmet, uraim, egy jól lepecsételt csomagban elküldöm a végzetes levelet letétbe Pirard abbé úrnak. Ő becsületes ember, jansenista, és mint ilyen, vértezve van a pénz csábításai ellen. Igen, de fölbontja a levelet . . . Fouqué-nak fogom elküldeni.

Be kell ismerni, Julien nézése rettenetes, arckifejezése visszataszító volt; a minden takaró nélkül való bűn lélegzett rajta. A szerencsétlen ember állott itt, a ki harczot vív az egész társadalommal.

— Fegyverre! — kiáltott föl Julien. Egy ugrással lenn volt a palota följárójának a lépcsőin. Belépett egy utczai irnok boltjába; ez megijedt tőle. — Másolja le, — szolt hozzá, odaadva neki de La Mole kisasszony levelét.

Míg az irnok dolgozott, ő maga Fouquének írt; kérte, őrizzen meg számára egy becses letétet. — De hát, mondá magában félben hagyva az írást, — a postai kémiroda föl fogja nyitni levelemet és visszaadja nekik azt, a melyet keresnek; . . . nem, uraim. — Elment egy protestans könyvkereskedőhöz, vásárolt egy óriási bibliát, Matild levelét ügyesen a borítékba rejtette, az egészet becsomagoltatta és a gyorskocsival útnak indította Fouqué egyik munkásának a czímére, a kinek Párisban senki sem tudta a nevét.

Ezt elvégezve, vidáman és könnyü szívvel visszatért a de La Mole-palotába. — Rajtunk a sor! — kiáltott föl, kulcscsal magára zárva szobájának az ajtaját és ledobva ruháját.

„Hogyan! kisasszony, — írta Matildnak, — de

La Mole kisasszony az, a ki Arsène-nel, apjának az inasával egy nagyon is csábító levelet küld egy Jura-vidéki szegény ácsnak, kétségtelenül azért, hogy mulasson az együgyűségén." És következtek a legnyiltabb mondatok abból a levélből, a mit kapott.

A mi az övét illeti, becsületére vált volna de Beauvoisis lovag diplomatiai furfangosságának. Még csak tíz óra volt. Julien, mámorosan a boldogságtól és hatalmának — egy szegény ördögnél olyan új — érzetétől, belépett az olasz operába. Hallotta énekelni Geronimo barátját. Soha még a zene ennyire föl nem lelkesítette. Istennek érezte magát.

XLIV.

EGY FIATAL LEÁNY GONDOLATAI.

Mily tanácstalanság! Hány álmatlan éjszaka! Nagy Isten! megvetést fogok érdemelni! Ő maga is meg fog vetni. De elutazik, eltávolodik tőlem.

Musset Alfred.

Nem történt küzdelem nélkül, hogy Matild írásra határozta el magát. Bármi volt is a kezdete Julien iránt való érdeklődésének, ez csakhamar úrrá lett kevélysége fölött, mely, a mióta tudott magáról, egyedül uralkodott szívében. E büszke és hideg lelket ezúttal ragadta magával először szenvedélyes érzés. De ha úrrá lett is a kevélység fölött, még megtartotta a kevélység szokásait. Két, küzdelmekkel és új benyomásokkal tele hónap úgyszólván megújította egész belső lényét.

Matild a boldogságot vélte megpillantani. Ennek a fölismerésnek, mely a magasabbrendű elmével párosult bátor lelkekre mindenható benyomást tesz, sokáig kellett viaskodnia a méltósággal és a köznapi kötelességek minden érzésével. Egy izben reggeli hét órakor ment be az anyjához és kérte, engedje meg, hogy Villequier-be menekülhessen. A marquisné még csak válaszra sem mél-

tatta és azt mondta neki, hogy feküdjék vissza az ágyába. Ez volt a hétköznapi okosságnak és a beléje nevelt eszmék tiszteletének utolsó erőfeszítése.

Annak az aggodalma, hogy hibát követ el és beleütközik azokba az eszmékbe, melyeket a Caylus-ok, a de Luz-ok, a Croisenois-k szentnek tartottak, vajmi kevéssé nyugtalanította; ezeket az embereket olybá vette, mint a kik nem érthetik meg; akkor kérte volna ki véleményüket, ha hintót vagy valami birtokot akart vala venni. Igazában attól rettegett, hogy Julien nem lesz vele megelégedve.

És nem lehet-e, hogy csak látszólag kiváló ember?

Matild irtózott a jellem-gyöngeségtől, ez volt egyetlen kifogása ama csinos fiatal emberekkel szemben, a kik körülvették. Minél könnyedébben gúnyolták mindazt, a mi kívül esett a divaton vagy csak kevéssé egyezett vele, holott alkalmazkodni akartak hozzá, annál többet vesztettek előtte.

Bátrak, ez minden. De még bátorságukat is hol tüntetik ki? — kérdé magától. — A párbajban, csakhogy a párbaj nem más, mint czeremónia. Minden eleve meg van állapítva, még az is, hogy mit kell mondania annak, a ki elesik. A pázsiton elterülve, kezét a szívére szorítva, nagylelkűen meg kell bocsátania az ellenfélnek és egy végső üdvözletet kell küldenie egy szép hölgynek, a ki gyakran nem is létezik, vagy pedig a ki még a halál napján bálba megy, nehogy gyanúba fogják.

Csillogó fegyverzetű lovascsapat élén szembeszállnak a veszélylyel; de hol van a magányos, a különös, a váratlan, a valóban rút veszély?

Bezzeg! — mondá magában Matild, — III. Henrik udvarában lehetett találni oly embereket, a kikben egyesült a jellem és a származás kiválósága! Ah! ha Julien jelen lett volna Jarnac-nél vagy Moncontournál, nem lenne többé kétségem. A délczegségnek és az erőnek ez idejében a franciák nem voltak bábuk. A csaták napjai talán még a legnyugalmasabbak.

Életük nem volt beszorítva, mint valami egyiptomi múmia, mindenkivel egyforma, mindig ugyanegy lepelbe. Úgy van, — tette hozzá, — ahhoz, hogy valaki esti

tizenegy órakor, kilépve a Soissons-palotából, a hol Medicis Katalin lakott, egyedül térjen haza, több igazi bátorság kellett, mint ma egy algiri utazáshoz. Az ember élete a véletlenek sorozata volt. Ma a polgárosodás elűzte a véletlent s ezzel mindazt, a mi meglepő. Ha mégis ez fölbukkan az eszmékben, nincs elég epigramm, a mivel üldözzék; ha az eseményekben jelentkezik, nincs az a gyávaság, a mit félelmünk méltatlannak találna magához. Bármily esztelenségre ragadjon is bennünket a félelem, megbocsátják. Elfajult és unalmas század! Vajon mit szólt volna de La Mole Bonifácz, ha levágott fejét fölemelve sírjából, látta volna: 1793-ban tizenkét ivadéka mint a birka, hagyta magát elfogni, hogy két nap múlva a guillotine alá kerüljenek? A halál bizonyos volt, de nem illett volna, hogy védekezzenek vagy hogy legalább egy-két jacobinust megöljenek. Ah! Francziaország hőskorszakában, de La Mole Bonifácz századában, Julien lett volna a lovastiszt és fivérem az illedelmes fiatal pap, a kinek csupa mérséklet a tekintete és megfontoltság a beszéde.

Néhány hónappal előbb Matild már minden reményét elvesztette, hogy olyan valakit találjon, a ki egy kissé eltér a mindennapi szabványtól. Valamelyes élvezetet talál benne, hogy levelezni mer néhány előkelő fiatal emberrel. Ez az illemellenes, egy fiatal leány részéről oly oktalan vakmerőség becstelenné tehette de Croisenois úr, atyja: de Chaulnes herczeg és a de Chaulnes-palota minden lakója előtt, a kik látva, hogy a tervezett házasságból nem lesz semmi, tudni akarták volna, hogy mi ennek az oka? Ebben az időben azokon a napokon, melyeken egy-egy levelet írt, Matild nem tudott aludni. Pedig ezek a levelek csak válaszok voltak.

Ezúttal azonban azt merészelte mondani, hogy szeret. Ő írt először (mily rettenetes szó) egy olyan embernek, a ki a társadalom legalsóbb rétegéhez tartozik.

Ez a körülmény, fölfedeztetés esetén, örök gyalázatot mér reá. Melyik ama nők közül, a kik anyjához jártak, mert volna védelmére kelni? Mit adhattak volna a szájába, hogy ennek a hangoztatásával tompítsa a szalonok megvetésének szörnyű élét?

— Már a szó is rettenetes, hát még az írás! Vannak dolgok, a miket nem ír le az ember, — kiáltott föl Napoleon, mikor Baylen megadásáról értesült. És ezt épp Julien mondta el Matildnak! Mintha már előre leczkét akart volna neki adni.

Mindez azonban még semmi sem volt, Matild rettegésének mások voltak az okai. Feledve a borzasztó társadalmi kihatást, az elmoshatatlan és megvetéssel teljes bélyeget, mert hogy mély sérelmet ejtett osztályán: Matild ezúttal egészen más természetű embernek készült írni, mint a milyenek a Croisenois-k, a de Luz-ok, a Caylus-ok.

Julien jellemének mélysége, ismeretlen volta, még az egyszerű barátkozástól is visszaijeszthette volna. És ő azon a ponton volt, hogy szeretőjévé, sőt talán parancsolójává tegye!

Mily követelésekkel fog föllépni, ha valaha úr lesz fölöttem? Nos hát, azt fogom mondani, a mit Medea: *Oly sok vesztés között is megmaradtam magamnak Én.*

Julien, — gondolá, — egy csöpp tiszteletet sem érez a származásbeli nemesség iránt. Sőt mi több, talán nem érez ő iránta egy csöppnyi szerelmet sem!

A szörnyü kétségek e végső pillanataiban föltámadtak a női büszkeség eszméi. Mindennek rendkívülinek kell lennie az oly leány sorsában, a milyen én vagyok, — kiáltott föl Matild türelmét vesztve. És most a bölcsőtől fogva beléje ültetett kevélység kelt harczra az erénynyel. Ekkor történt, hogy Julien utazása mindent magával sodort.

(Az ily jellemek, szerencsére, nagyon ritkák.)

Késő este Julien elkövette a rosszhiszeműséget, hogy egy súlyos bőröndöt levitetett a kapushoz; ezt a munkát azzal az inassal végeztette, a ki udvarolt de La Mole kisasszony komornájának. — Lehet, hogy ennek a fogásnak semmi eredménye sem lesz, — mondá magában, — de ha sikerül, azt fogja hinni, hogy elutaztam. — E tréfától egészen felvidulva aludt el. Matild nem hunyta le szemét.

Másnap Julien korán reggel távozott a palotából, de még nyolcz óra előtt visszatért.

Alig foglalt helyet a könyvtárban, de La Mole kisasszony megjelent az ajtóban. Julien átadta neki válaszát. Kötelességének gondolta, hogy beszéljen is; az alkalom legalább nem lehetett volna kedvezőbb, de Matild nem akarta meghallgatni és eltűnt. Julien el volt ragadtatva, nem tudott volna mit mondani.

Ha mindez nem játék, a mit Norbert gróffal eszeltek ki, világos, hogy tekintetem hidegsége gyujtotta fel azt a furcsa szerelmet, a mit ez a főrangú származású eány reátukmál magára. A megengedettnél is ostobábbnak kellene lennem, hogy ezt a nagy szőke bábut valaha is ízlésem szerint valónak találjam. Ez az okoskodás még hidegebbé és még számítóbbá tette, mint a milyen volt.

A bekövetkező csatában, — tette hozzá, — a származásra való büszkeséget olybá kell tekintenem, mint egy kiemelkedő dombot, mely hadállásul szolgál közte és köztem. Ezt kell czélbavennem. Nagyon rosszúl cselekedtem, hogy Párisban maradtam; utazásom elhalasztása lealacsonyít és, ha mindez csak játék, kiszolgáltat elleneimnek. Mit is veszthettem volna az elutazással! Ha gúnyt űztek belőlem, én is gúnynyal bántam el velök. Ha igazán érdeklődik irántam egy kissé, ez az érdeklődés megszázszorozódott volna.

De La Mole kisasszony levele oly élénk élvezetet okozott Julien hiúságának, hogy noha csak nevetségre vette a dolgot, elfeledte komolyan megfontolni az elutazás kérdését.

Egyik végzetes tulajdonsága volt jellemének, hogy roppant érzékeny volt saját hibáival szemben. Ez a mostani is egészen kedvét szegte, annyira, hogy szinte már nem is gondolt a hihetetlen győzelemre, mely e kis félrelépést megelőzte, mikor, kilencz óra körül, de La Mole kisasszony megjelent a könyvtár küszöbén, feléje dobott egy levelet és elszaladt.

— Úgy látszik, e regény levélformában fog szövődni, — mondá Julien, fölemelve Matild levelét. — Az ellenfél színleges oldalmozdulatot tesz, én a tartózkodást és az erényt fogom felvonultatni.

Határozott választ kértek tőle a fájdalomnak oly

hangján, a mely növelte belső jókedvét. Megszerezte magának azt az élvezetet, hogy két oldalon át bolonddá tartotta azokat, a kik gúny tárgyává akarhatták tenni és tréfás formában jelezte a levél végén azt is, hogy másnap reggelre tűzte ki elutazásának idejét.

A levelet bevégezve: A kert fog segíteni, hogy rendeltetési helyére juttassam, — gondolá és lement. Fürkészve nézte de La Mole kisasszony szobájának ablakát.

E szoba az első emeleten volt, anyjának a lakosztálya mellett, de alatta magas félemelet volt.

Az emelet oly magasan volt, hogy Julient, a ki levelét kezében tartva a hársfasorban sétált, de La Mole kisasszony szobájának ablakából nem lehetett észrevenni. A nagyon ügyesen nyesett hársak összehajló lombja elfogta a kilátást. — De mi ez! — mondá magában Julien bosszúsan, — újabb oktalanság! Ha csúfot szándékoznak űzni belőlem: hogy levelet tartsak a kezemben, — ez ellenemnek tett szolgálat.

Norbert szobája éppen a nővéréé felett volt és ha Julien előlépett a hársfalombok ívezete alól, a gróf és barátai minden mozdulatát megfigyelhették.

De La Mole kisasszony láthatóvá vált az ablaktábla mögött; Julien félig mutatta a levelet; Matild bólintott a fejével. Julien nyomban fölsietett szobájába és véletlenül épp a nagy lépcsőn találkozott a szép Matilddal, a ki teljes fesztelenséggel és mosolygó szemekkel vette át tőle a levelet.

— Mily szenvedély lángolt annak a szegény de Rênal-nénak a szemében, — szólt magában Julien, — ha, jóllehet már hat hónap óta voltunk is benső viszonyban egymással, levelet mert elfogadni tőlem! Azt hiszem, soha életében nem nézett reám mosolygó szemekkel.

A továbbiakban nem fejezte ki magát ily szabatosan; szégyelte az indítékok silány voltát. — De menynyire más — tette hozzá gondolatában, — e reggeli ruha, a mozdulatok ez eleganciája! A kinek van egy kis ízlése, ha harmincz lépésnyiről látná is de La Mole kisasszonyt, ki kellene találnia, hogy milyen ragot foglal el a társadalomban. Ez határozottan érdem.

Ily módon tréfálkozva, Julien még nem vallotta be

magának teljes gondolatát; de Rênal-nénak nem volt de Croisenois marquis-ja, a kit feláldozzon érte. Csak az a hitvány alprépet volt a vetélytársa, Charcot úr, a ki de Maugiron-nak neveztette magát, mert már nem voltak de Maugiron-ok.

Öt órakor Julien egy harmadik levelet kapott: a könyvtár ajtajából hajították feléje. De La Mole kisasszony megint elszaladt. — Micsoda rögeszméje az írás! — szólt magában nevetve, — mikor oly kényelmesen lehetne beszélgetni! Világos, hogy az ellenség leveleket akar tőlem, még pedig minél többet! — Minden sietség nélkül bontotta fel Matild levelét. — Újabb szép mondatok, — gondolá; de elsápadt, a mikor olvasta. Csak nyolcz sor volt.

„Beszélni akarok önnel, okvetetlenül, még ma este; éjfél után egy órakor legyen a kertben. Vegye a kertész nagy létráját, mely a kút mellett van; támaszsza ablakomhoz és jöjjön fel hozzám. Holdtölte van: nem baj."

XLV.

ÖSSZEESKÜVÉS?

Ah! mily kínos az időköz valamely nagy terv megalkotása és kivitele között! Mily sok hiábavaló rettegés! mily határozatlanság! Az élet forog koczkán. — Sőt több: a becsület!

Schiller.

— A dolog tehát komoly, — gondolá Julien, — és kissé nagyon is világos, — tette hozzá, miután gondolkozott róla. — Hogyan! Ez a szép kisasszony oly szabadon beszélhet velem a könyvtárban, hogy, Istennek hála kívánni sem lehet jobban; a marquis, attól félve, hogy számadásokat terjesztek eléje, soha be nem jön. Micsoda? De La Mole úr és Norbert grófi, — az egyedüliek, a kik ide beléphetnek, — majdnem egész nap távol vannak; könnyen meg lehet figyelni, mikor térnek vissza a

palotába és a fenséges Matild, kinek kezére egy uralkodó herczeg sem lenne túlságosan előkelő, azt akarja, hogy utálatos oktalanságot kövessek el!

Világos, hogy vesztemre törnek, vagy legalább is csúffá akarnak tenni. Először leveleimmel akartak tönkretenni; kitűnt, hogy elővigyázatosan írok; nos hát! tény kell nekik, a mely világos legyen, mint a nap. E csinos fiatal emberek valóban vagy nagyon is butának, vagy nagyon is nyeglének hisznek! Az ördögbe is! holdtöltekor huszonöt lábnyira fölkapaszkodni egy létrán az első emeletre! ugyancsak lenne idejük, hogy észrevegyenek, még a szomszéd palotából is. Szép figura volnék azon a létrán! — Julien fölment szobájába és fütyörészve csomagolni kezdett. El volt határozva, hogy utazik és még csak nem is felel.

Ez a bölcs elhatározás azonban nem hozott békét szívének. — És ha esetleg — szólt magához hirtelen, miután a bőröndöt bezárta, — Matild jóhiszemű volna! Úgy a tökéletes gyávaság színében tűnném fel előtte. Születési előnyökre én nem támaszkodhatom, nekem készpénzzel kell fizetnem, kiváló tulajdonságokra van szükségem, melyek feleslegessé teszik a jóindulatú elnézést és a melyekről tények tesznek nyomós bizonyságot.

Egy negyedórán át fontolgatta a dolgot. — Mit tagadjam? — szólt végre ; — gyávának fog tartani. Elvesztem nemcsak a főrangú társaság legragyogóbb nőtagját, a kiről de Retz herczeg bálján mindnyájan elismerték, hogy az, de vége az isteni élvezetnek is, hogy miattam feláldoztatni lássam de Croisenois marquist, egy herczegnek a fiát, a ki maga is herczeg lesz. Egy elragadó fiatal embert, a kinek mindene megvan, a mi nekem hiányzik: elmésség, rang, vagyon . . .

Egész életemen át fog furdalni a lelkiismeret, nem ő miatta, oly sok szerető van a világon!

. . . De becsület csak egy!

mondja az öreg Don Diegó és én itt világosan és tisztára meghátrálok az első veszedelem elől, mely utamba akad; mert hiszen a de Beauvoisis úrral való párbaj inkább mu-

latság volt. Ez azonban egészen más. Lehet, hogy egy szolga kilövi belőlem az életet, de ez még a kisebb veszedelem; lehet, hogy a becstelenség vár reám.

Komoly ügy, fiam, — folytatá jókedvűen és tájszólásos kiejtéssel. — A böcsületről van szó. Soha egy szegény ördög, a kit a sors ily mélyre vetett, mint engem, nem fog még egyszer ily alkalmat találni; lesznek kalandjaim, de az alsóbb osztályokban . . .

Sokáig gondolkodott, gyors léptekkel járt fel s alá, időről-időre hirtelen meg-megállva. Szobájában Richelieu bibornok remek márvány mellszobra állott, a mely önkénytelenül is magára vonta tekintetét. A szobor, úgy látszott, szigorúan néz reá, mintha szemrehányást tenne neki, hogy hiányzik belőle a bátorság, melynek oly magától értetődőnek kellene lennie a franczia jellemben. A te időddben, nagy férfiú, vajon haboztam volna-e?

A legrosszabb esetet véve is, — mondá végül Julien, — tegyük fel, hogy mindez csak törvetés; annyi bizonyos, hogy a cselszövény vajmi sötét és ugyancsak kompromittáló egy fiatal leányra nézve. Tudják, hogy nem vagyok az az ember, a ki hallgatni fog. Tehát meg kell ölniök. Ez megjárta 1574-ben, de La Mole Bonifácz korában, de ma nem merészelik megtenni. Ezek az emberek nem ugyanazok többé, mint a régiek. De La Mole kisasszonyt oly sokan irígylik! Holnap négyszáz szalon visszhangozná gyalázatát és még mily élvezettel!

A cselédek egymás között máris szapulják, hogy határozottan előnyben részesít a többiek felett, ezt tudom, hallottam őket . . .

Másrészt a levelek, a miket nekem írt! . . . azt hihetik, hogy nálam vannak. Szobájában reám törnek, elveszik tőlem ezeket. Két, három, négy vagy mit tudom én, hány emberrel lesz dolgom? Csakhogy honnan veszik ez embereket? Hol találni Párisban titoktartó szolgákat? A törvényszéktől félnek . . . Eh mit! ők maguk lesznek, a Caylus-ok, a Croisenois-k, a de Luz-ök. Bizonyára ez a pillanat csábítja őket és hogy mily ostoba arczot fogok vágni köztük. Emlékezzék Abelard esetére, titkár úr!

Nos hát, az ördögbe! viselni fogják kezem nyomát,

a képükre mászom, mint Caesar katonái Pharsalánál... A mi pedig a leveleket illeti, ezeket biztos helyre tehetem.

Julien lemásolta a két utóbbi levelet, a másolatokat bedugta a könyvtárban a díszes Voltaire-kiadás egyik kötetébe, az eredetieket pedig személyesen postára adta.

Mikor visszatért: Mily őrültséget akarok elkövetni! — szólt magában, meglepetve és megrendülve. Egy negyedóra óta nem nézett szembe a tettel, a mi ez éjszakára előtte állott.

Ám ha abbahagyom, meg fogom vetni magamat. Ez a dolog egész életemen át a kétségek forrása lesz számomra, már pedig nekem az ily kétség a legégetőbb kín. Nem tapasztaltam-e ezt Amanda szeretőjének esetében is? Azt hiszem, a nyilt bűnt hamarább megbocsátanám magamnak; miután bevallottam volna, nem gondolnék többé reá.

Hogyan! Vetélytársa voltam egy embernek, a ki Francziaország egyik legszebb nevét viseli és magam, a saját jószántamból jelentettem ki, hogy alábbvaló vagyok nála? Alapjában, gyávaság volna el nem menni. Ez dönt! — kiáltott fel Julien felállva . . . — egyébként nagyon csinos is!

Ha nem tervez árulást, mily őrültséget követ el értem! . . . Ha pedig kelepcze, nos hát, uraim, csak rajtam áll, hogy a tréfából komolyság legyen és az is lesz.

De hátha, abban a pillanatban, hogy belépek a szobába, lekötik a karjaimat; lehet erre valami ügyes készülékük!

Olyan ez, mint a párbaj, — szólt mosolyogva, — minden vágás ellen van védekezés, mondja a vívómesterem, de a jó Isten, a ki azt akarja, hogy legyen már vége, azt csinálja, hogy az egyik elfelejt védekezni. Különben, itt van, a mivel feleljek nekik: — kihúzta zsebéből a pisztolyait és noha a gyutacs csak úgy csillogott, újjal cserélte ki.

Meglehetősen hosszu ideig kellett még várakoznia, hogy tegyen valamit, Julien írt Fouqué-nak. „Kedves barátom, az idecsatolt levelet csak abban az esetben bontsd fel, ha azt hallod, hogy valami baleset történt velem.

Akkor törüld ki a mellékelt kéziratból a személyneveket, másoltasd le nyolcz példányban, a mit azután küldj el a marseillei, bordeaux-i, lyoni, brüsszeli stb. lapoknak; tiz nappal utóbb nyomasd ki a kéziratot, az első példányt küldd el de La Mole marquis úrnak, két héttel később pedig a többi példányt szórd el éjszaka Verrières-utczáin!"

Az elbeszélés formájában szerkesztett kis védekező emlékiratot, melyet Fouqué-nak csak a végső szükség esetén lett volna szabad felbontania, Julien úgy írta meg, hogy lehetőleg kímélte de La Mole kisasszonyt, de mindent összevéve, igen híven festette le benne helyzetét.

Julien épp végzett a levéllel, mikor ebédre csengettek; szíve megdobbant. Képzelete, mely az imént papírra vetett elbeszéléssel volt elfoglalva, tele volt tragikus előérzetekkel. Látta magát, a mint a szolgák megrohanják, megkötözik és száját fölpeczkelve egy pinczelyukba hurczolják. Ott egy szolga le nem veszi róla a szemét és ha a nemes család érdeke úgy kívánja, hogy a kaland tragikusan végződjék, a mérgekkel, melyek nem hagynak nyomot, könnyen véget vethetnek mindennek, akkor azután azt fogják mondani, hogy betegség ölte meg és holtan visszaviszik szobájába.

Mint egy színműíró, a kit megrendít a maga meséje, Julien csakugyan félt, mikor az ebédlőbe lépett. Tekintetét körülhordozta a feszes egyenruhába öltöztetett szolgákon. Tanulmányozta arczkifejezésüket. Vajon kik azok, a kiket a ma éjjeli feladatra kiválogattak? — kérdé magától. — Ebben a családban III. Henrik udvarának emlékei oly élénkek, annyiszor van szó róluk, hogy ha sértve hiszik magukat, tőlük nagyobb elszántságot lehet várni, mint más, hozzájuk hasonló rangúaktól. — De La Mole kisasszonyra nézett, hogy kiolvassa szeméből családjának szándékait; Matild sápadt volt és arczán egészen középkorias kifejezés látszott. Julien még sohasem találta ily fölényesnek, valóban szép és kimagasló volt. Majdnem szerelmes lett beléje. — *Pallida morte futura*, — mondá magában. (Halványsága nagy események bejelentője.)

Ebéd után hiába sétált tüntetőleg hosszan a kertben, de La Mole kisasszony nem mutatkozott. Ha e pillanatban beszélhet vele, szíve nagy tehertől könnyebbedik meg.

Miért ne vallanók be? Félt. Minthogy el volt szánva a cselekvésre, szégyenkezés nélkül engedte át magát ez érzésnek. — Föltéve, hogy a cselekvés pillanatában meg lesz a kellő bátorságom, mit törődöm azzal, hogy e perczben mit érzek? — Elindult, hogy helyszíni szemlét tartson és tájékozza magát a létra felől.

— Ime, ez az a szerszám, — szólt magában mosolyogva, — mely sorsomtól elválaszthatatlan! Itt is épp úgy, mint Verrières-ben. Mily különbség! Ott, — tette hozzá sóhajtva, — nem kellett gyanakodnom arra, a kiért szembeszálltam a veszélylyel. És mily különbség a veszedelemben is!

De Rênal úr kertjében megölhettek volna, a nélkül, hogy ez egyszersmind becstelenséget jelentett volna számomra. Halálomat könnyűvérrel megmagyarázhatatlannak tüntették volna föl. Itt azonban mily gyalázatosságokat fognak mondani a de Chaulnes, a de Caylus, a de Retz stb. palotában, egyszóval: mindenütt. Az utókor előtt szörnyeteg leszek.

— Két vagy három évig, — folytatá nevetve és önmagán gúnyolódva. Ez a gondolat azonban megdöbbentette. — És mi lesz az igazolással? Föltéve, hogy Fouqué kinyomatja posthumus röpíratomat, ez csak újabb gazság lesz. Hogyan! Befogadnak egy házba és én a barátságért, a miben részesítenek, a jóságért, a mivel elhalmoznak, azzal fizetek, hogy dobra ütöm, a mi ott történik! Meghurczolom az asszonyok becsületét! Ah! ezerszer jobb, hogy legyünk csak inkább rászedettek!

Ez az est rettenetes volt.

XLVI.

ÉJFÉL UTÁN EGY ÓRA.

Nagy kert volt, melyet pár év előtt tökéletes ízléssel szabályoztak. A fák azonban több mint száz évesek voltak. Az ember egy kissé úgy érezte magát, mintha falun lenne.

Massinger.

Hozzáfogott, hogy visszavonó levelet írjon Fouquénak, mikor az óra elütötte a tizenegyet. Lármásan elfordította szobájának ajtajában a kulcsot, mintha bezárkózna. Nesztelen léptekkel kikémlelte, hogy mi történik a házban, főként a negyedik emeleten, a hol a szolgák laktak. Nem vett észre semmi különöst. De La Mole marquisné egyik komornája estélyt adott, a cselédek vidáman puncsoztak. — A kik így nevetgélnek, — gondolá Julien, — bizonyára nem vesznek részt az éjjeli föladatban, komolyabbak lennének.

Végre is a kert egyik homályos zugában vonúlt meg. — Ha az a szándékuk, hogy a házbeli cselédek ne vegyenek észre semmit, úgy az ellenem kirendelt embereknek a kertfalon kell bemászniok.

Ha de Croisenois úr némi hidegvérrel jár el, kevésbbé compromittálónak kell találnia arra a fiatal hölgyre nézve, a kit nőül akar venni, hogy előbb üttessen rajtam, semmint a szobába beléptem.

Katonamódra és igen pontosan átkutatta a terepet. — Becsületem forog koczkán, — gondolá; — ha valami csapdába esem, nem fogok azzal mentegetőzhetni magam előtt, hogy: Erre nem gondoltam.

Az éj kétségbeejtően világos volt. Tizenegy óra felé fölkelt a hold, fél egy órakor teljesen megvilágította a palota kertre néző homlokzatát.

— Őrült az a leány, — mondá magában Julien; mikor az óra egyet ütött, Norbert gróf ablakában még világosság látszott. Julien soha életében nem félt ennyire.

csak veszedelmét látta a vállalkozásnak és semmi lelkesedést sem érzett.

Felfogta az óriási létrát, várt öt perczig, hogy időt engedjen egy esetleges ellen-parancsnak, és egy óra öt perczkor a létrát odatámasztotta Matild ablakához. Pisztolyát kezében tartva, óvatosan fölmászott, csodálkozva, hogy nem támadják meg. Mikor az ablakhoz ért, ez nesztelenül fölnyílt.

— Végre itt van, — szólt hozzá Matild mély izgatottsággal; — egy óra óta figyelem mozdulatait.

Julien nagy zavarban volt, nem tudta, miként viselje magát, egy csipetnyi szerelmet sem érzett. Zavarában úgy gondolta, hogy legjobb, ha merész lesz és megkísérelte, hogy átölelje Matildot.

— De kérem! — szólt Matild, ellökve őt magától.

Juliennek nagyon kedvére volt e visszautasítás, sietett, hogy egy pillantást vessen maga körül; a hold oly fényesen sütött, hogy az árnyék, melyet a bútorok Matild szobájában vetettek, egészen fekete volt. — Itt lehetnek elbújtatva emberek, a nélkül, hogy láthatnám őket, — gondolá.

— Mi az a zsebében? — kérdé Matild, örvendve, hogy valami beszédtárgyat talál. Szörnyen szenvedett: a tartózkodásnak és félénkségnek mindamaz érzései, melyek egy tisztességes fiatal leánynál oly természetesek, visszanyerték fölötte uralmukat és kínpadra feszítették.

— Pisztolyok és más fegyverek, — felelt Julien, nem kisebb megelégedéssel, hogy mondhat valamit.

— Le kell fektetni a létrát, — mondá Matild.

— Igen nagy és bezúzhatja a szalon vagy a félemelet ablakait.

— Nem kell bezúzni vele semmit, — felelt Matild, hasztalan törekedve, hogy eltalálja a rendes társalgás hangját. — Azt hiszem, ha kötelet erősít a legfelső fokra, könnyen leereszthető. Szobámban mindig van készen kötél.

— És ez a nő szerelmes? — gondolá Julien. — Azt meri mondani, hogy szerelmes! Ez a hidegvér, ez az okos előrelátás meggyőzhet, hogy nem diadalmaskodom de Croisenois úr fölött, mint a hogy' ostobául hittem; egy-

szerüen csak a helyébe lépek. Egyébként, mit törődöm vele? Hát én vajon szeretem? Diadalmaskodom a marquis fölött annyiban, hogy nagyon bántani fogja, a miért utódja akadt és még inkább, hogy ez az utód én vagyok. Mily gőgösen nézett reám tegnap is a Tortoni-kávéházban, úgy téve, mintha nem ismert volna meg! És mily kaján arczczal köszönt, mikor már nem kerülhetett el!

Julien ráerősítette a kötelet a létra legfelső fokára és lassan leeresztette, miközben erősen kihajolt az ablakból, hogy a létra ne érje az üvegtáblákat. — Alkalmas pillanat, hogy megöljenek, — gondolá, — ha van valaki elrejtve Matild szobájában; — de a mély csend tovább uralkodott mindenütt.

A létra leért a földre, Juliennek sikerült, hogy a fal hosszába ültetett exotikus virágok közé fektesse.

— Mit fog szólni anyám, — mandá Matild, — ha szép virágait összetörve látja! — Le kell dobni a kötelet is, — tette hozzá nagy hidegvérrel. — Ha meglátnák az ablakban, ezt nehéz volna kimagyarázni.

— És én hogyan megyek? — kérdé Julien tréfás hangon és a creolos beszédet utánozva. (Az egyik szobaleány Szent-Domingo szigetéről való volt.)

— Ön, ön az ajtón át fog távozni, — felelt Mathilde elragadtatva ettől az ötlettől.

— Ah! mennyire méltó ez az ember, hogy szeressem, — gondolá.

Julien lehajította a kertbe a kötelet is; Matild megszorította a karját. Julien azt hitte, hogy valami ellenség ragadta meg és tőrét megmarkolva, sebesen hátrafordult. Matildnak úgy rémlett, mintha kinyitottak volna egy ablakot. Mozdulatlanul álltak, lélegzetet sem véve. Minthogy a nesz nem ismétlődött, a nyugtalanság eltűnt.

Ekkor újra kezdődött a zavar: nagy volt mindkét részről. Julien meggyőződött, hogy az ajtó minden retesze előre van tolva; gondolta, hogy be kellene néznie az ágy alá is, de nem mert; lehet, hogy odabújtattak egykét lakájt. Végül is, félve, hogy később még szemrehányást kell tennie magának, odanézett.

Matild a legteljesebb félénkség szorongásait érezte. Borzadott helyzetétől.

— Mit csinált leveleimmel? — kérdé végül.

— Mily jó alkalom, hogy kétségbeejtsem ez urakat, ha hallgatódznak és kikerüljem a csatát! — gondolá Julien.

— Az elsőt, egy nagy protestáns bibliába rejtve, tegnap este elküldtem a gyorskocsival.

E részletekről szólva, igen tisztán mondta ki a szavakat, és oly hangon, hogy a kik esetleg a két nagy mahagoni szekrénybe vannak elbújva, melyeket nem mert megvizsgálni, jól megérthessék.

— A másik kettőt postára adtam és most ugyanazon az úton vannak, mint az első.

— De hát, nagy Isten! mire való ez az óvintézkedés? — kérdé Matild elréműlve.

— Miért hazudnám? — gondolta Julien és bevallotta gyanúját.

— Ez volt hát az oka leveleid hidegségének! — kiáltott föl Matild inkább az őrületnek, semmint a gyöngédségnek a hangján.

Julien nem vette észre ezt az árnyalatot. A tegezés elbódította fejét, vagy legalább is előzte gyanuját; karjai közé merte szorítani ezt a szép leányt, a ki oly magasan állt fölötte. Csak félig tolta el magától.

Mint egykor Besançon-ban, Binet Amandánál, Julien most is emlékezetéhez fordúlt segítségért, és elmondott egy csomót az *Új Héloise* legszebb mondatai közül.

— Igazi férfi vagy, — felelt Matild, a ki alig figyelt Julien beszédére; — bevallom, próbára akartam tenni bátorságodat. Első gyanúd és elhatározásod még rettenthetetlenebbnek bizonyít, mint a mennyire gondoltam.

Matildnak erőltetnie kellett magát a tegezésre, és nyilván jobban ügyelt e különös beszédmódra, mint arra, hogy mit mond. E gyöngédség nélküli tegezés mi élvezetet sem okozott Juliennek, csodálkozott, menynyire nem érzi magát boldognak; végre, hogy így érezhessen, értelmét vette igénybe. Becsültetni látta magát e fiatal leánytól, a ki oly büszke volt, és a ki sohasem dí-

csért gáncs nélkül; ezzel az okoskodással eljutott a hiúság boldogságához.

Igaz, hogy ez nem volt az a lelki gyönyörűség, mit néha de Rênal-né oldalán érzett. Ez első pillanat érzelmeiben nem volt semmi gyöngédség. A becsvágynak volt a legélénkebb boldogsága és Julien mindenekfelett becsvágyó volt. Újból azokról az emberekről kezdett beszélni, a kikre gyanakodott és az elővigyázati intézkedésekről, melyeket kieszelt. A míg beszélt, azon gondolkodott, mikép használja ki győzelmét.

Matild, a ki még mindig nagy zavarban volt, és a kit cselekedete mintegy megbénított, el volt ragadtatva, hogy beszédtárgyat talált. Arról tanácskoztak, hogy miként találkozzanak. Julien gyönyörrel élvezte a maga okosságát és bátorságát, a miről e beszélgetésben újból bizonyságot szolgáltatott. Nagyon élesszemű emberekkel volt dolguk, a kis Tanbeau bizonyára kémkedik, de hát Matild meg ő sem ügyetlenek.

Mi volna könnyebb, mint hogy a könyvtárban találkozzanak? Ezen senki sem akadna fönn.

— Gyanu nélkül jöhetek-mehetek az egész palotában, — tette hozzá Julien, — majdnem még a marquisné szobájában is. Ezen okvetlenül át kell haladni, hogy leánya szobájába jusson az ember. Ha azonban Matild jobbnak látja, hogy mindig létrán hágjon föl hozzá, a legnagyobb örömmel teszi ki magát ennek a kis veszedelemnek.

Miközben szavait hallgatta, Matildot bántotta ez a győztes modor. — Tehát rendelkezik velem! — mondá magában. — Már zsákmánya volt a lelkiismeretfurdalásnak. Ha tehette volna, megsemmisíti magát és Julient. Mikor pedig akaratereje pár perczre elnémította a lelkiismeretfurdalást, a félénkség és a szenvedő szemérem érzései tették nagyon boldogtalanná. Nem látta előre, hogy milyen szörnyű helyzetbe kerül.

— Mégis azonban szólanom kell hozzá, — mondá végül magában, — ennek ez a rendje, az ember beszél a szeretőjével. — És most, mintegy kötelességet teljesítve és oly gyöngédséggel, mely sokkal inkább a szavakban volt, a melyeket mondott, semmint a hangban, a melyen

szólt, elbeszélte, hogy az utolsó két nap egymásután milyen elhatározások érlelődtek meg benne Julien irányában.

Eltökélte, hogy ha, a miként megszabta neki, fölmer jönni hozzá a kertész létráján, egészen az övé lesz. Soha még azonban hidegebb és udvariasabb hangon nem tettek ily gyöngéd közléseket. Mindeddig e légyott csupa jegesség volt. Meggyűlöltethette volna a szerelmet. Milyen erkölcsi leczke egy meggondolatlan fiatal teremtésnek! Érdemes, hogy valaki egy ily pillanatért egész jövőjét tönkretegye?

Hosszas ingadozások után, melyekben a felületes szemlélő a leghatározottabb gyűlölet megnyilatkozását láthatta volna, — annyira nehéz, hogy az érzések, melyekkel egy nő magamagának tartozik, még az ily szilárd akaratnak is engedjenek. — Matild végtére kellemes szeretőnek bizonyúlt.

Az igazat megvallva, a mámor kissé szándékolt volt. A szenvedélyes szerelem még inkább csak minta volt, a mit utánoztak, semmint tényleges valóság.

De La Mole kisasszony kötelességet vélt teljesíteni maga és szeretője iránt. A szegény fiú, — mondá magában, — kifogástalanúl bátran viselkedett, boldognak kell lennie, vagy pedig én nem vagyok szilárd jellemű. Azonban örökkétartó boldogtalansággal akarta megfizetni a kegyetlen kényszerűséget, melybe belejutott.

A szörnyű erőszak mellett is, melyet magamagán elkövetett, tökéletesen uralkodott szavai fölött.

Semmi panasz, semmi szemrehányás se rontotta ezt az éjszakát, mely Julien előtt inkább különösnek tetszett, semmint boldognak. Mily különbség, nagy Isten! ahhoz a huszonnégy órához képest, a mit utóljára töltött Verrières-ben! Ezek a szép párisi szokások mindent meg tudnak rontani, még a szerelmet is, — mondá magában, roppant igaztalanságában.

Ezek a megjegyzések jártak a fejében, a mikor ott állt az egyik nagy mahagoni-szekrényben, melybe az első neszre be kellett lépnie, mely a szomszédos szobából, a marquisnééből hallatszott. Matild elkísérte anyját a misére, a szobaleányok csakhamar távoztak a lakosz-

tályból és Julien könnyű szerrel távozhatott, mielőtt visszatértek dolguk bevégzésére.

Lóra ült és a Páris melletti erdők legmagánosabb helyeit kereste. Inkább csodálkozott, semmint hogy boldognak érezte volna magát. A boldogság, mely időről-időre elfogta lelkét, olyan volt, mint azé a fiatal hadnagyé, a kit valamely csodálatraméltó tette miatt a vezérlő tábornok egyszerre ezredessé léptet elő; úgy érezte, mintha óriási magaslatra jutott volna. Mindaz, a mi tegnap este fölötte állt, most egyszinten volt vele, vagy jóval alatta. Lassan-lassan, abban a mértékben, a hogy távolabb ért, fokozódott Julien boldogsága.

Ha semmi gyöngédség sem volt lelkében, ezt az okozta, hogy Matild, bármily különösen hangozzék is, egész viselkedésében vele szemben kötelességet teljesített. Semmi más váratlant nem hozott neki ez éjszaka, mint csak a boldogtalanságot és a szégyent ama teljes üdvösség helyett, melyről a regények mesélnek.

— Csalódtam volna, nem volnék szerelmes beléje? — kérdezte magától.

XLVII.

EGY RÉGI KARD.

I now mean to be serious; — it [is time
Since laughter now-a-days is deem'd too serious
A jest at vice by virtue's called [a crime.
Don Juan c. XIII.

Az ebédnél nem mutatkozott. Este lejött egy perczre a szalonba, de nem nézett Julienre. Ez előtt ez a viselkedés különösnek látszott; de hát, — gondolá, — nem ismerem szokásaikat; majd okát fogja adni. Mindamellett, a legerősebb kíváncsiságtól űzetve, tanulmányozta Matild arczvonásait; nem titkolhatta el maga előtt, hogy kifejezése rideg és gonosz. Kétségtelen, ez nem volt ugyanaz a nő, a ki a múlt éjjel a valódi vagy színlelt bol-

dogság oly elragadtatását nyilvánította, mely nagyon is túláradó volt, semhogy őszinte lehetett volna.

Másnap, harmadnap ugyanez a hidegség; nem nézett Julienre, észre se vette. Julien, a legélénkebb nyugtalanságtól emésztve, ezer mértföldnyire volt a diadal érzetétől, mely az első nap egyedül uralkodott benne. Visszatért talán, — mondá magában, — az erényhez? De ez a szó nagyon is polgári volt a gőgös Matildhoz.

Az élet rendes viszonyai között mit sem ad a vallásra, — gondolá Julien, — csak annyiba veszi, hogy nagyon hasznos osztályának érdekeire nézve.

Azonban nem lehet-e, hogy egyszerű érzékenységből is szemrehányást tesz magának a vétekért, a mit elkövetett? Julien úgy vélekedett, hogy ő az első szeretője.

— Csakhogy, — gondolá ismét más pillanatban, — be kell ismerni, hogy nincs a modorában semmi, a mi naivságra, egyszerűségre, gyöngédségre mutatna; sohasem láttam gőgösebbnek. Megvet talán? Összeillenék vele, hogy szemére hányja magának, a mit értem tett, egyszerűen csak azért, mert alacsony sorsban születtem.

Míg Julien, eltelve a könyvekből és a verrières-i emlékekből merített előítéletekkel, a gyöngéd és szerelmesének boldogításában önmagáról megfeledkező szerető álomképét hajszolta, Matild hiúsága föl volt háborodva ellene.

Minthogy két hónap óta nem unatkozott, már nem félt az unalomtól; így azután Julien, a nélkül, hogy a legkevésbbé is sejthette volna, elvesztette előtte legnagyobb előnyét.

— Urat ültettem a nyakamra! — mondá magában de La Mole kisasszony, a legsötétebb bánattól mardostatva. — Igaz, hogy becsülettel teljes; de ha a szélsőig feszítem hiúságát, azzal fog bosszút állani, hogy fölfedi viszonyunk természetét. — Matildnak sohasem volt még szeretője és az élet e helyzetében, mely még a legridegebb lelkeknek is sugall egynémely gyöngéd álmot, ő a legkeserűbb tépelődésnek esett zsákmányául

Óriási az uralma fölöttem, mert hogy a rettegés alapján uralkodik és szörnyű büntetéssel sújthat, ha a

végsőig ingerlem. Maga ez a gondolat elég volt, hogy de La Mole kisasszonyt bántalmazására sarkalja. Jellemének a bátorság volt főtulajdonsága. Semmi sem tudta valamelyest fölpezsdíteni és megvédeni a folyton újjászülető unalom elől, csak az a gondolat, hogy egész létével fej vagy írás-t játszik.

Hogy de La Mole kisasszony már harmadnapja makacsúl vonakodott reátekinteni, Julien az ebéd végeztével és láthatóan akarata ellen, utána ment a billiárd-szobába.

— Nos, ön ugyancsak hatalmas jogokat vél magának tulajdoníthatni velem szemben, — támadt reá Matild, alig türtőztetett haraggal, — hogy szemmellátható an kifejezett akaratom ellenére is beszélni szándékozik velem? . . . Tudja, hogy ezt még senki a világon meg nem merte tenni?

Vajmi mulatságos volt ez a párbeszéd a két szerelmes között; a nélkül, hogy sejtelmük lett volna róla, mindegyiket a legélénkebb gyűlölet hevítette a másik ellen. Minthogy egyikök sem volt türelmes természetű, noha egyébként az úri társaság formáihoz tartották magukat, csakhamar odáig jutottak, hogy kereken kijelentették: szakítanak egymással.

— Esküszöm, hogy örökre megőrzöm titkát, — mondá Julien, — sőt hozzátenném, soha nem is szólok önhöz, ha ez a nagyon is kiélezett változás nem árthatna hírnevének. — Meghajolt és távozott.

Nem került nagy megerőltetésébe, hogy teljesítse, a mit kötelességének tartott; távol állott tőle, hogy valami roppantúl szerelmesnek vélje magát de La Mole kisasszonyba. Kétségtelen is, hogy három nap előtt, mikor a nagy mahagonifa-szekrénybe kellett rejtőznie, még nem szerette. Attól a pillanattól fogva azonban, hogy örökre elszakadni látta magától, lelkében minden rohamosan másként lett.

Kegyetlen emlékezete fölidézte a legkisebb részleteit is annak az éjszakának, mely a valóságban oly hidegen hagyta.

Még azon az éjjelen, mely az örökös szakítás kijelentésére következett, Julien majdnem megőrült, kényte-

len lévén bevallani magának, hogy szereti de La Mole kisasszonyt.

Szörnyű vívódások követték e fölfedezést: minden érzése föl volt forgatva.

Két nappal utóbb, a helyett, hogy büszke lett volna de Croisenois úrral szemben, szinte szerette volna, könynyekre fakadva, átölelni.

A boldogtalanság megszokása kissé visszatérítette a józan észhez, elhatározta, hogy utazik Languedoc-ba, becsomagolt és elment a postára.

Egy kissé megingott, mikor a postakocsik irodájába érve, közölték vele, hogy véletlenül van még egy hely a kocsin, a mely másnap indúl Toulouse-ba. Lefoglalta a helyet és visszament a de La Mole-palotába, hogy bejelentse elutazását a marquisnak.

De La Mole úr nem volt otthon. Julien, a ki inkább halott volt, mint élő, a könyvtárba ment, hogy ottan várjon reá. Mit érzett, hogy ott találta de La Mole kisasszonyt? Mikor belépni látta, Matild arcza haragos kifejezést öltött, melyet lehetetlen volt félreismerni.

Boldogtalanságától magával ragadtatva, a meglepetéstől megtántorodva, Julien elkövette a gyöngeséget, hogy a legmelegebb hangon és a mely a szívből jött, megszólította: — Tehát nem szeret többé?

— Borzadok, hogy egy jött-mentnek odaadtam magamat, — felelt Matild, sírva fakadva maga ellen való dühében.

— Jött-mentnek! — kiáltá Julien és fölkapott egy régi, középkori kardot, melyet, mint ritkaságot, őriztek a könyvtárban.

Fájdalma, melyről abban a pillanatban, a mikor Matildot megszólította, azt hitte, hogy nem lehetne nagyobb, még megszázszorozódott, láttára a szégyenkönynyeknek, melyek de La Mole kisasszony arczán alágördűltek. A világ legboldogabb emberévé tette volna, ha meg tudja ölni.

Abban a pillanatban, mikor, némi erőlködés után, kirántotta a kardot ódon hüvelyéből, Matild, boldogan az új fordúlattól, büszkén feléje lépett; könnyei fölszáradtak.

Juliennek hirtelen de La Mole marquis, jóltevője, jutott eszébe. Megöljem a leányát! — mondá magában. — Mily szörnyűség! — Egy pillanatig el akarta hajítani a kardot. — Ez a melodrámai mozdúlat — gondolá, — bizonyára nevetésre fogja indítani: — e gondolat visszanyerette vele egész hidegvérét. Kíváncsian nézegette a régi kard pengéjét, mintha valami rozsdafoltot keresett volna rajta, azután betolta hüvelyébe és a legnagyobb nyugalommal visszaakasztotta az aranyozott bronzszegre, a melyen függött.

Az egész művelet, mely a vége felé mind lassúbbra vált, jó egy perczig tartott; de La Mole kisasszony csodálkozva nézett Julienre. — Azon a ponton voltam tehát, hogy a szeretőm megöljön! — mondá magában.

E gondolat IX. Károly és III. Henrik századának legszebb időszakába ragadta.

Mozdúlatlanúl állt Julien előtt, a ki helyére igazította a kardot, tekintetében nem volt már gyülölet. Be kell ismerni, hogy de La Mole kisasszony ugyancsak csábító volt e pillanatban, annyi bizonyos, hogy sohasem volt még nő, a kire kevesebb joggal lehetett volna alkalmazni a párisi bábu elnevezést. (Julien ezzel a szóval fejezte ki főkifogását a főváros asszonyai ellen.)

— Még valami újabb gyöngeséget fogok elkövetni vele szemben, — gondolá Matild; — e visszaesés után, különösen most, a mikor oly határozottan szóltam hozzá, okvetlenül uramnak és parancsolómnak képzelné magát. — Elrohant.

— Istenem! be szép! — szólt Julien, ahogy utána nézett: — ime, ez az a leány, a ki még nincs egy hete, oly szenvedélylyel vetette magát karjaim közé . . . És e pillanatok sohasem fognak megújúlni! és én vagyok a hibás! és abban a rendkívüli, reám nézve oly nevezetes pillanatban mit sem éreztem! . . . Annyi bizonyos, hogy ugyancsak gyatra és szerencsétlen természetű embernek születtem.

A marquis megjelent; Julien sietett közölni vele, hogy elutazik.

— Hova? — kérdé de La Mole úr.

— Languedoc-ba.

— Lesz oly szíves és ezt nem fogja megtenni, ön nagyobb feladatokra van kiszemelve, és ha utazik, úgy Északra fog menni . . . addig is, katonai kifejezéssel szólva, kaszárnyafogságot kap. Nagyon le fog kötelezni, ha két-három óránál tovább sohasem lesz távol a palotából, minden perczben szükségem lehet önre.

Julien köszönt és szó nélkül távozott, nagy csodálkozásban hagyva a marquist; képtelen volt szólni, bezárkózott a szobájába. Itt szabadjára kesereghetett sorsának szörnyűségén.

Ime tehát, — gondolá, — még csak el sem mehetek. Isten tudja, a marquis hány napig fog itt tartóztatni; nagy Isten! mi lesz velem? Nincs egy barátom se, a kitől tanácsot kérhetnék. Pirard abbé már az első mondatnál elhallgattatna, Altamira gróf azt ajánlaná, hogy csatlakozzam valamely összeesküvéshez.

Holott megőrülök, érzem; megőrülök!

Kire bízzam magamat, mi lesz velem?

XLVIII.

KÍNOS PILLANATOK.

És e nő bevallja! Lefesti a legapróbb részletekig! Reám függesztett szép szemében látszik a szerelem, melyet egy más valaki iránt érez.

Schiller.

De La Mole kisasszonynak elragadtatásában csak az a boldogító gondolat volt az eszében, hogy Julien csaknem megölte. Annyira ment, hogy így szólt magában: Méltó, hogy parancsolóm legyen, mivel csaknem megölt. Az úri társaság hány fiatal emberétől telnék együttvéve a szenvedélynek ily fellángolása?

Be kell vallani, igazán csinos volt, mikor felállt a székre, hogy visszaerősítse a kardot éppen abba a helyzetbe, a mibe a kárpitos felfügesztette. Mindent egybe-

vetve, nem volt oly nagy őrültség tőlem, hogy beleszerettem.

E pillanatban, ha akadt volna tisztességes mód a kibékülésre, Matild örömmel kapott volna rajta. Julien, kétszeresen elreteszelt bezárt szobájában a leghevesebb kétségbeesésnek volt a martaléka. Eszeveszett képzeletei között arra gondolt, hogy de La Mole kisasszony lábai elé veti magát. Ha a helyett, hogy félreeső szobájában rejtőzik, a kertben és a palotában járt-kelt volna, úgy hogy az alkalmak kéznél találják, meglehet, hogy szörnyű szenvedése egy pillanat alatt a legélénkebb boldogságra változott volna.

Ám ez az élelmesség, melynek hiányáért szemrehányást teszünk neki, kizárta volna azt a fenséges mozdulatot, melylyel megragadta a kardot, és a mely de La Mole kisasszony szemében oly széppé tette. Ez a Julienre kedvező benyomás egész napon át tartott. Matild elbájoló képet idézett fel magában azokról a rövid pillanatokról, melyekben Julient szerette, sajnálta, hogy elmúltak.

Tulajdonképpen, — szólt magában, — a szenvedély, a mit e szegény fiú iránt éreztem, az ő szemében nem tartott tovább, mint éjfélutáni egy órától, a mikor pisztolyaival a zsebében fölmászott hozzám, reggeli nyolcz óráig. Egy negyedórával utóbb, a mise alatt, már az jutott eszembe, hogy a megfélemlítéssel esetleg engedelmességre akarhat kényszeríteni.

Ebéd után de La Mole kisasszony nemhogy kerülte volna Julient, de beszédbe ereszkedett vele és mintegy fölszólította, hogy kövesse a kertbe; Julien engedelmeskedett. Ez a megpróbáltatás még hiányzott neki. Matild, a nélkül, hogy sejtette volna, engedett a szerelemnek, mely újból föltámadt benne iránta. Roppant élvezetére szolgált, hogy mellette sétáljon, kíváncsian nézegette azokat a kezeket, melyek reggel kardot ragadtak, hogy megöljék.

Ilyen előzmény és azok után, a mik történtek, szó sem lehetett róla, hogy régi beszélgetéseiket folytassák.

Lassanként Matild benső bizalmassággal kezdte föltárni Julien előtt szívbeli életét. Valami különös gyö-

nyörűséget talált e közlésekben; elmesélte, hányszor keltett benne egy-egy rövidéletű föllángolást de Croisenois úr, de Caylus úr . . .

— Hogyan! de Caylus úr is! — kiáltott fel Julien; és az elhagyott szerető egész keserű féltékenysége tört ki e szóban. Matild is így értette, és nem sértődött meg rajta.

Továbbá kínozta Julient, a legfestőibb módon és a legbensőbb igazság hangsúlyával részletezve egykori érzelmeit. Julien látta, hogy csak azt ecseteli, a mi szemei előtt áll. Fájdalmasan kellett észlelnie, hogy Matild beszédközben fölfedezésekre bukkan a szívében.

A féltékenységnek nem lehet ennél nagyobb kínszenvedése.

Vajmi kegyetlen fájdalom már az is, ha az embernek valamely szerencsés vetélytársra kell gyanakodnia, de hogy a nő, a kit imádunk, apróra bevallja e szerelmét, az bizonyára csúcspontja a gyötrelmeknek.

Óh! hogy' megbűnhődött e perczben Julien a kevélységnek azokért a föllobbanásaiért, a melyekben többre tartotta magát a Caylus-oknál, a Croisenois-knál! Mily benső és mennyire átérzett fájdalommal becsülte túl legapróbb előnyeiket is! Mily égő jóhiszeműséggel vetette meg magát!

Matild imádandónak tűnt fel előtte, minden szó gyönge bámulata nagyságának a kifejezésére. Mellette haladva, lopva szemlélte kezeit, karjait, királynői tartását. Azon a ponton volt, hogy szerelemtől és fájdalomtól megsemmisülve, lábai elé omoljon és fölkiáltson: Kegyelem!

És ez a szép, mindeneknél kiválóbb nő, a kit valaha szeretett, nemsokára kétségtelenül de Caylus urat fogja szeretni.

Julien nem kételkedhetett de La Mole kisasszony őszinteségében; mindabban, a mit mondott, félreismerhetetlen volt az igazság hangsúlya. Hogy semmi se hiányozzon Julien boldogtalanságából, voltak perczek, a mikor Matild, belemélyedve azokba az érzelmekbe, melyekkel valaha de Caylus úr iránt viseltetett, úgy beszélt

róla, mintha most is szeretné. Hangjában mindenesetre volt szerelem. Julien világosan érezte ezt.

Ha olvasztott ólommal öntötték volna ki keblét, nem szenvedett volna ennyire. Roppant boldogtalanságában hogyan is juthatott volna eszébe a szegény fiúnak, hogy ha de La Mole kisasszony oly élvezetet talál azoknak a szerelmi szándékoknak a fölidézésében, melyekkel valaha de Caylus vagy de Luz úr iránt viseltetett, ez azért történik, mert ő vele beszél?

Mi sem képes kifejezni Julien gyötrelmét. Ugyanabban a hársfasorban hallgatta a mások iránt érzett szerelmek apróra való bevallását, a melyben még csak néhány nap előtt az éjfélutáni egy órát várta, hogy behatoljon Matild szobájába. Nincs az az emberi teremtés, a kinek nagyobb kínt kellene elszenvednie.

Egy hosszú héten át tartott ez a kegyetlen mód bizalmas viszony. Matild hol keresni látszott, hol pedig nem kerülte az alkalmat, hogy szóba álljon vele és a beszélgetés tárgya, melyhez mindketten valami kegyetlen kéjjel látszottak visszatérni, azoknak az érzelmeknek a mibenléte volt, melyekkel Matild mások iránt viseltetett: elmondta, micsoda leveleket írt, vázolta egész tartalmukat, egész mondatokat idézett belőlük. Az utolsó napokon valami gonosz gyönyörűséggel szemlélte Julient. Fájdalma élénk élvezetet okozott neki.

Látszik, hogy Julien hiányával volt minden élettapasztalatnak, sőt még regényeket sem olvasott volt; ha valamivel kevésbbé lett volna ügyetlen és hidegvérűen így szólt volna a leányhoz, a kit annyira imádott és a ki oly különös vallomásokkal tartotta: Vallja be, ha nem érek is annyit, mint ezek az urak, mégis én vagyok az, a kit szeret . . .

Matild talán boldog lett volna, hogy kitalálta a titkát; a siker legalább teljesen attól függött volna, hogy Julien mennyire tudja ügyesen kifejezni e gondolatot és melyik pillanatot választja ki erre. Mindenesetre véget vetett volna, még pedig magára nézve előnyös módon, egy oly helyzetnek, mely Matild előtt kezdett egyhangúvá válni.

— És engem, a ki imádom, nem szeret többé! —

mondá egy napon Julien, magánkívül a szerelemtől és a boldogtalanságtól. Körülbelül ez volt a legnagyobb ügyetlenség, a mit elkövethetett.

Ez a fölszólalás egy szempillantás alatt kioltotta az élvezetet, amit de La Mole kisasszony abban talált, hogy szívbeli ügyeiről beszéljen vele. Kezdett csodálkozni, hogy azok után, a mik történtek, Julien nem háborodott föl ezeken az elbeszéléseken, abban a pillanatban, mikor ily ostobául szólt hozzá, már azt képzelte róla, hogy talán nem is szereti többé. Büszkesége kétségtelenül megölte szerelmét, — gondolá magában. — Nem olyan ember, hogy büntetlenül engedné magánál többre becsültetni a Caylus, de Luz, Croisenois-féle alakokat, a kikről beismeri, hogy annyira fölötte állanak. Nem, sohasem fogom többé lábam előtt látni!

A megelőző napokban, boldogtalanságának naivságában, Julien gyakran őszinte elismeréssel beszélt előtte az urak fényes tulajdonságairól; annyira ment, hogy még túlzásokba is ragadtatta magát. Ez nem kerülte el de La Mole kisasszony figyelmét, csodálkozott rajta, de nem tudta kitalálni az okát. Julien izzó lelke, dicsérettel szólva a szerencsésnek vált vetélytársról, együtt érzett ennek a boldogságával.

Nyilt, de oly ostoba megszólalása egy pillanat alatt mindent megváltoztatott: Matild, biztos lévén, hogy szereti, tökéletesen megvetette.

Ez elhibázott kijelentés pillanatában éppen sétált vele: rögtön otthagyta; utolsó tekintete a legszörnyűbb megvetést fejezte ki. Visszatérve a szalonba, egész este reá se nézett. Másnap e megvetés egész szívét betöltötte: szó sem volt többé arról a hajlandóságról, mely egy hétig oly nagy élvezetet találtatott vele abban, hogy úgy bánjék Juliennel, mint legbizalmasabb barátjával: a látása is kellemetlenül érintette. Matild érzése egész az undorig fokozódott: mi sem fejezheti ki a megvetés nagyságát, mely föltámadt benne, ha Julien a szeme elé akadt.

Julien semmit sem értett mindabból, a mi egy hét óta Matild szívében történik; de a megvetést észrevette. Volt annyi józan embersége, hogy csak a lehető

legritkábban mutatkozott Matild előtt és sohasem nézett az arczába.

Hogy azonban így mintegy megfosztotta magát Matild jelenlétéből, az szinte halálos szenvedés volt reá nézve. Úgy érezte, hogy ezzel még növeli boldogtalanságát. Nincs az az emberi szív, melytől több bátorság telhetnék ki, — mondá magában. — Idejét a palota legfelsőbb emeletén egy kis ablaknál töltötte; az ernyő gondosan le volt eresztve és innen legalább megpillanthatta de La Mole kisasszonyt, mikor a kertben járkált.

Mit érzett, mikor ebéd után de Caylus, de Luz vagy valamelyik más olyan úrral látta sétálni, a ki iránt, a saját beismerése szerint, egykor valami szerelemfélét érzett!

Julien nem képzelte, hogy ekkora fájdalom is lehessen; röviden, ez az oly szilárd lélek teljesen fel volt dúlva.

Minden oly gondolat, mely nem vonatkozott de La Mole kisasszonyra, gyűlöletes volt előtte; képtelen volt megírni a legegyszerűbb levelet is.

— Ön megőrült, — mondá neki a marquis.

Julien, reszketve, hogy titka napfényre kerül, azzal védekezett, hogy beteg, és sikerült is ezt elhitetnie. Szerencséjére az ebédnél a marquis tréfálkozva szóba hozta a küszöbön álló elutazást: Matild megértette, hogy alkalmasint hosszú ideig lesz távol. Már napok óta tartott, hogy Julien kerülte és azok a fényes fiatal emberek, a kiknek mindenük megvolt, a mi e sápadt és komor embernek hiányzott, már nem tudták kiragadni merengéséből.

Egy közönséges leány, — gondolá magában, — azok között a fiatal emberek között keresné a neki megfelelő férfit, a kik a szalonokban minden pillantást magukra vonnak; de a lángelmét az jellemzi, hogy gondolata nem halad a tömegével egy csapáson.

Ha oly férfiú volna a társam, mint Julien, a kinél csak a vagyon hiányzik, a mi nekem megvan, állandóan magamra irányíthatnám a figyelmet, nem haladnék át észrevétlenül az életen. A helyett, hogy szünet nélkül a forradalomtól reszketnék, mint nővéreim, a kik a néptől

való félelmükben nem merik megkorholni a postakocsist, ha rosszúl hajt, biztos volnék, hogy nagy, igen nagy szerepet játszanám, mert olyan férfit választottam, a kinek van jelleme és a kinek határtalan a becsvágya. Mi hiányzik neki? Barátok, pénz? Én mindezt megadom neki. Gondolata azonban egy kissé úgy rendelkezett Juliennel, mint egy alárendelt valakivel, a ki akkor szereti, a mikor parancsolja.

XLIX.

A VÍG-OPERA.

O how this spring of love [resembleth
The uncertain glory of an April [day;
Which now shows all the be- [auty of the sun
And by, and by a cloud takes all away!
Shakespeare.

A jövővel és azzal a különös szereppel foglalkozva, melyet magának remélt, Matild csakhamar sajnálattal nélkülözte azokat a száraz és metaphysikai vitákat, melyeket Juliennel szokott volt folytatni. Néha, belefáradva ezekbe a magasan szárnyaló eszmékbe, sajnálta a boldog pillanatokat is, melyeket társaságában talált; ez utóbbi emlékezés azonban nem járt lelkiismeretfurdalás nélkül, némely pillanatokban meggörnyedt ennek a súlya alatt.

De hát az ember gyönge teremtés, — mondá magában, — az olyan leányhoz, a milyen én vagyok, az való, hogy csak valamely kiváló férfiért feledkezzék meg kötelességeiről; senki sem fogja azt mondhatni, hogy bajúsza, a lovaglásban való délczegsége csábított el, hanem mély fejtegetése a jövőről, mely Franciaországra vár, érvelése arról a hasonlatosságról, mely a reánk tódúló események és az 1688-iki angol forradalom között mutatkozik. Engedtem a csábításnak, — felelt az önvád

szavaira, — gyönge nő vagyok; de legalább nem a külső előnyök csaltak magukkal, mint valami bábut.

Forradalom esetében miért ne játszhatná Julien Roland szerepét, én pedig Roland asszonyét? Ezt jobb szeretném, mint Staël asszony szerepét: századunkban akadály az erkölcstelen viselkedés. Bizonyos, hogy senki sem fog egy másodszori gyöngeséget is szememre vethetni; meghalnék a szégyentől.

Be kell vallanunk, hogy Matild álmodozásai nem voltak mind oly komolyak, mint a milyennek itt látszanak.

Tekintete fölkereste Julient; elbájoló kellemet talált legkisebb cselekedeteiben is.

Kétségtelen, — mondá magában, — sikerült lerombolnom benne a leghalványabb föltevést is, hogy jogokat formálhat hozzám.

A boldogtalanságnak és a mély szenvedélynek az a kifejezése, a mivel a szegény fiú egy héttel azelőtt szerelméről szólt, elég bizonyság erre; be kell ismernem, ugyancsak furcsán viselkedtem, hogy megsértődtem egy mondatán, melyben annyi tisztelet, annyi szenvedély lángolt. Nem vagyok-e felesége? A mit mondott, igen természetes, és, tagadhatatlan, igen kedves volt. Julien még ama végtelen beszélgetések után is szeretett, melyekben, még pedig — beismerem — vajmi kegyetlenül, másról sem szóltam, mint azokról a szerelmi hajlandóságokról, melyeket életem folyásának unalma azok iránt az úri fiatal emberek iránt sugalmazott, a kikre oly féltékeny. Ah! ha tudná, mennyire nem veszedelmesek ezek számomra, mily színteleneknek, egymás utánzatainak látom őket mellette.

Miközben ezeket gondolta, Matild találomra arczképeket rajzolgatott albumjának egyik lapjára. Az egyik arczél, melyet épp befejezett, meglepte, elbájolta; szembeszökően hasonlított Julienhez. Ez az ég szava! íme, a szerelem csodája! — kiáltott föl örömtől repesve: — a nélkül, hogy sejtettem volna, megrajzoltam az arczképét.

Szobájába menekült, bezárkózott és sok igyekvéssel, komoly fáradozással megpróbálta, hogy megrajzolja Julien arczképét, de nem sikerült; a véletlenül odavetett

arczél volt a legsikerültebb. Matild el volt ragadtatva, a nagy szenvedély nyilvánvaló bizonyítékát látta ebben.

Csak jó későn vált meg az albumtól, a mikor a marquisné hívatta, hogy az olasz operába menjenek. Matildnak csak egy gondolat járt az eszében: tekintetével meg akarta találni Julient, hogy azután anyjával felszólíttassa, kísérje haza őket.

Julien nem mutatkozott; a hölgyek csak csupa közönséges látogatót fogadhattak páholyukban. Az opera első felvonása alatt Matild a szenvedély legélénkebb hevülésével gondolt a férfira, a kit szeret; a második felvonásban egy szerelmi tétel, mely — be kell vallani — Cimarosa-hoz méltó melódiára volt letéve, átjárta a szivét. Az opera hősnője énekelte: Meg kell büntetnem magamat a túlságos bálványozásért, melyet iránta érzek, nagyon is szeretem!

Attól a pillanattól fogva, hogy ezt a fenséges cantilenát hallotta, az egész világ megszűnt Matild számára. Szóltak hozzá, nem felelt; anyja megkorholta, alig tudta reá bírni magát, hogy arczába nézzen. Elragadtatása a lelkesültségnek és a szenvedélynek arra a fokára hágott, mely hasonló volt a leghevesebb felindúlásokhoz, a miket Julien pár nap óta ő miatta érzett. Minden pillanatát, a melyben nem gondolt közvetlenül Julienre, az az isteni bájjal teljes cantilena töltötte be, mely amaz, az ő helyzetére oly találónak látszó tételt zengte. A zene iránt való szeretete ez estén olyanná tette, a milyen volt de Rênal-né mindig, ha Julienre gondolt. Kétségtelen, hogy az agyvelő szerelme elmésebb, mint az igazi szerelem, de csak pillanatokra ismeri a lelkesültséget; nagyon is ismeri, folyton bírálja magát; nem hogy elszakadna a gondolkodástól, de épp a gondolkodáson épül.

Mikor hazaértek, nem törődve vele, hogy mit szól a marquisné, Matild kijelentette, hogy láza van és az éjszaka egyrészét azzal töltötte, hogy zongoráján újra meg újra eljátszotta a cantilenát. És énekelte a híres áriát, mely elbájolta:

Devo punirmi, devo punirmi
Se troppo amai, etc

A hóbort ez éjszakájának az volt az eredménye, hogy azt hitte, sikerült győzedelmeskednie szerelmén. (Ez az oldal többféle szempontból fog ártani a szerencsétlen szerzőnek. A jégcsap-lelkek illetlenséggel fogják vádolni. Nincs szándékában, hogy csak egyikét is megsértse azoknak a fiatal hölgyeknek, a kik ez idő szerint Paris szalonjaiban ragyognak, azzal a föltevéssel, hogy képesek volnának oly hóbortos dolgokra, a minők Matild jellemét lefokozzák. Matild tökéletesen képzeletbeli lény, és mint ilyen is, ugyancsak messze esik ama társadalmi szokásoktól, melyek minden század között oly sajátos rangot jelölnek ki a XIX. század polgárosultságának.

Éppenséggel nem az eszélyesség az, a mi hiányzik azokból a fiatal leányokból, a kik az idei bálok ékességei.

Nem hiszem, hogy azzal lehetne őket vádolni, mintha valami nagyon megvetnék a fényes vagyont, a lovakat, a szép földbirtokokat, és mindazt, a mi kellemes helyzetet biztosit a világban. Nem hogy terhökre volnának ezek a javak, de ellenkezőleg, a legállhatatosabb vágyódással vannak utánok, és ha a szívek képesek a szenvedélyre, úgy ez reájuk irányul.

Az sem áll, hogy a szerelem hozná meg a szerencsét az olyan fiatal embereknek, a kik, mint Julien, valamelyes tehetséggel vannak fölruházva; elszakíthatlan kapocscsal fűzik magukat valamely csoporthoz, és ha a csoport győzedelmeskedik, csőstől hull reájuk a társadalom mindenféle áldása. Jaj annak az íróasztalnál dolgozó embernek, a ki nem tartozik valamely csoporthoz, szemére vetik még a legbizonytalanabb kis sikert is, és diadalmaskodva lopja meg a már elismert erény. Nos, uram, a regény vándorló tükör, mely az országút mentén mutatja a dolgokat. Az egyik perczben az ég ezüstjét láthatja benne, a másikban az útszéli pocsolyák iszapját. És ön erkölcstelenséggel vádolja azt az embert, a ki a tükröt viszi! A tükör posványt mutat, és ön a tükröt vádolja! Vádolja inkább az útat, a mely pocsolyás, vagy még inkább az útbiztost, a ki megtűri, hogy a víz megrekedjen és pocsolya képződjék.

Most pedig, miután megegyeztünk benne, hogy Matild a mi nem kevésbbé eszélyes, mint a milyen erényes századunkban lehetetlen alak, immár kevésbbé félek, hogy megharagszanak reám, ha folytatom e szeretetreméltó leány hóbortjainak az előadását.)

Másnap egész napon át leste az alkalmakat, hogy megbizonyosodjék őrült szenvedélye fölött való diadaláról. Az volt a főtörekvése, hogy mindenben ellenszenvesnek tűnjék föl Julien előtt; de egy mozdulata sem kerülte el figyelmét.

Julien nagyon is boldogtalan, főként pedig nagyon is izgatott volt, semhogy egy ilyen bonyolódott szenvedélyű műveleten átláthatott volna, és még kevésbbé vehette észre, a mi ebben reá nézve kedvező volt; csak áldozat volt; boldogtalansága talán sohasem volt még ily túlcsapó. Cselekedetei oly kevéssé álltak elméjének uralma alatt, hogy ha valamely epés filozófus így szól vala hozzá: „Igyekezzék gyorsan hasznára fordítani az önre nézve kedvező körülményeket; az ily agyvelőbeli szerelmekben, a minőket Párisban lát az ember, az egyformaság sohasem tart tovább két napnál", — nem értette volna meg. Ám, ha még annyira magánkívül volt is, a becsületérzés nem hagyta el Julient. Első kötelessége volt a titoktartás; ezt tudta. Ha tanácsot kérhet, ha beszélhet valakivel gyötrelméről, ez oly boldogság lett volna neki, a milyet az izzó sivatagban vándorló szerencsétlen érez, ha egy hűs csepp hull alá az égből. Julien tudatában volt a veszedelemnek, félt, hogy könnyzáporral felel a kíváncsinak, a ki kérdést intézne hozzá; bezárkózott a szobájába.

Látta, ahogy Matild hosszú ideig sétál a kertben; mikor végre távozott, lement ő is; egy rózsató felé tartott, melyről Matild virágot szakított.

Az éjszaka komor volt, átadhatta magát boldogtalanságának, a nélkül, hogy észrevevéstől kellett volna tartania. Nyilvánvaló volt előtte, hogy de La Mole kisasszony ama fiatal tisztek egyikét szereti, a kikkel oly vídáman beszélgetett. Szerette volt őt is, de érdemetlennek találta.

És valóban az is vagyok! — mondá magában Ju-

lien teljes meggyőződéssel; — jelentéktelen, közönséges, másokra nézve untató, magam előtt is kiállhatatlan ember. — Halálos undort érzett minden jó tulajdonsága, minden oly dolog iránt, a mit valaha lelkesedéssel szeretett; és a *visszájára fordult képzelődés* ez állapotában nekiállt, hogy képzeletével ítéletet formáljon az életről. Ez a megtévedés a kiváló emberre vall.

Többször fölmerült benne az öngyilkosság gondolata; ez a képzet csábosan jelentkezett előtte, gyönyörteljes nyugalomnak tűnt föl; az üdítő pohár víz volt, a mit a pusztában a szomjúságtól és hőségtől eltikkadt nyomorúltnak kínálnak.

Halálom még növelni fogja a megvetést, a mit irántam érez! — kiáltott föl. — Mily emléket hagyok magamról!

A boldogtalanság legszörnyűbb mélységébe zuhanva, az ember csak a bátorságban kereshet segítséget. Julienben nem volt annyi lángész, hogy azt mondta volna magának: Merni kell; e helyett, mialatt Matild szobájának ablakát nézte, és a függönyökön át látta, a mint eloltja a világot: elképzelte ezt a bájos szobát, melyet, sajnos! egyetlenegyszer látott csak. Gondolata nem ment tovább.

Az óra egyet ütött; e hangot hallani és azt mondani magában: Fölmegyek hozzá a létrán, — csak egy pillanatba került.

A lángésznek volt ez a föllobbanása, a támogató érvek csak úgy özönlöttek. Lehetek-e boldogabb, — mondá magában. Futott a létráért, a kertész lelánczolta. Julien, a kit e pillanatban emberfölötti erő hatott át, egyik kis pisztolyának, melyet eltört, a kakasával szétfeszítette a létra lánczának egyik szemét; pár percz alatt szabaddá tette és Matild ablakához támasztotta.

Haragudni fog, elhalmoz megvetéssel, de mit törődöm vele? Megcsókolom, utolszor, azután szobámba megyek, és megölöm magamat . . .; mielőtt meghalok, ajkam érinteni fogja arczát!

Repülve haladt föl a létrán, megkopogtatja az ablaktáblát: néhány pillanat múlva Matild meghallja, ki akarja nyitani az ablakot, a létra nem engedi: Julien bele-

kapaszkodik a vaspálczába, mely a csukó-ernyő kitámasztására szolgál és kitéve magát a veszélynek, hogy lezuhan, egy erős lökéssel kissé arrább tolja a létrát. Matild ki tudja nyitni az ablakot.

Inkább holtan, mint élve, beveti magát a szobába.

— Te vagy! — kiáltja Matild, és karjai közé veti magát.

— — — — — — — — — — — — — —

Ki tudná leírni Julien túláradó boldogságát? Matildé is majdnem ugyanoly nagy volt.

Kikelt maga ellen, vádolta magát.

— Büntess meg kegyetlen kevélységemért, — mondá Juliennek, oly erősen szorítva őt magához, hogy szinte fojtogatta. — Uram vagy, én rabszolgád vagyok, térden állva kell tőled bocsánatot kérnem, hogy föl akartam lázadni ellened. — Kifejtette magát karjai közül, hogy lábaihoz borúljon. — Úgy van, uram vagy, — mondá még mindig mámorosan a boldogságtól és a szerelemtől; — uralkodjál rajtam és büntesd meg szigorúan rabszolgádat, ha föl akarna lázadni.

A következő pillanatban kiragadja magát karjai közül, meggyujtja a lámpát, és Julien csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudja megakadályozni, hogy levágja egyik hajfonatát.

— Emlékeztetni akarom magamat, — mondá Matild, — hogy szolgálód vagyok: ha valaha megtántorítana az alávaló kevélység, mutasd elő e hajfonatot, és mondd: Itt nem szerelemről van szó, sem arról, hogy e pillanatban milyen érzés hullámzik lelkében, engedelmességet esküdött, engedelmeskedjék a becsület nevében.

Azonban okosabb mellőzni az elbódulás és az üdvösség ily fokának a leírását.

Julien mérséklete egyenlő nagy volt boldogságával. — Le kell mennem a létrán, — mondá Matildnak, mikor kelet felől, túl a kerten, s a távoli kéményeken látta a hajnal pirkadását. — Az áldozat, melyet magamra kényszerítek, méltó önhöz, megfosztom magamat néhány órájától a legcsodásabb boldogságnak, melyet emberi lélleknek valaha ízlelnie adatott, áldozat ez, melyet az ön jóhírének hozok: ha ismeri szívemet, megérti, mily erőszа-

kot követek el magamon. Vajon az lesz-e számomra mindig, a ki ebben a pillanatban? De hát a becsület szólít, ez elegendő. Tudja meg, hogy első találkozásunk után nem csupán tolvajokra irányúlt a gyanu. De La Mole úr őrt állíttatott a kertbe. De Croisenois úr kémekkel van körülvéve, minden éjszakájáról tudnak . . .

Matild hangos nevetésre fakadt e közlésre. Anyja és egy szobaleány fölébredtek; rögtön szólították az ajtón át. Julien ránézett, Matild elsápadva parancsolta el a szobaleányt és egy szóra sem méltatta az anyját.

— Ha eszükbe jut, hogy kinyissák az ablakot, meglátják a létrát! — szólalt meg Julien.

Még egyszer karjai közé szorította Matildot, a létrán termett, és inkább csúszva, mint lehágva, egy percz alatt leért a földre.

Három másodpercz múlva a létra már a hársak alatt volt, és Matild becsülete meg volt mentve. Julien, mikor magához tért, csaknem csupaszon állt, és egészen össze volt vérezve: a vigyázat nélkül való lemászás közben megsebesítette magát.

A túláradó boldogság visszaadta jellemének egész erélyét: ha húsz emberrel kellett volna is egyszerre megmérkőznie, e pillanatban csak élvezetére szolgált volna. Szerencsére, senki sem tette próbára harczias készségét: a létrát visszafektette rendes helyére; a lánczot ráerősítette; arról sem feledkezett meg, hogy eltüntesse a nyomot, a mit a létra a Matild ablaka alatt lévő exotikus virágok földjében hagyott.

Ahogy kezével a puha földet simítgatta, hogy teljesen befedje a nyomot, érezte, hogy valami a kezére esik, Matild hajfonata volt, a mit levágott és lehajított neki.

Matild ott állt az ablakban.

— Ezt küldi neked a te szolgálód, — mondá meglehetősen hangosan, — jeléül örök kötelezettségének. Lemondok róla, hogy a magam esze után járjak, légy parancsolóm.

Julien, legyőzetve, közel volt hozzá, hogy visszahozza a létrát és újból fölmenjen Matild szobájába. Végül is azonban az ész bizonyúlt erősebbnek.

A kertből visszajutni a palotába nem volt könnyű mesterség. Sikerült feltörnie egy pinczének az ajtaját; bejutva a házba, kénytelen volt, hogy a lehető legnesztelenebbül kifeszítse szobájának az ajtaját. Zavarában, ahogy sietve kellett távoznia a kis szobából, ott felejtette még a kulcsát is, mely kabátjának zsebében volt. Fölteszem, — gondolá, — hogy Matildnak lesz gondja e halandó hulladékok elrejtésére!

Végül is a fáradság diadalmaskodott a boldogság felett, és mikor a nap fölkelt, Julien mély álomba merült.

A reggelire hívó csöngetyűszó csak nagynehezen tudta fölébreszteni, lement az étterembe. Csakhamar belépett Matild is. Julien kevélységének vajmi boldog pillanata volt, mikor látta fölragyogni a szerelmet e szép és annyi hódolattal környezett leány szemében; de eszélyességének csakhamar oka volt, hogy megréműljön.

Az alatt az ürügy alatt, hogy csak kevés ideje volt a fésülködésre, Matild úgy rendezte el a haját, hogy Julien az első pillantásra láthatta az áldozat egész nagyságát, a mit neki hozott, mikor az éjszaka levágta egyik hajfonatát. Ha egy ily szép megjelenésnek egyáltalában árthatott volna valami, Matildnak sikerült volna ezt véghezvinnie; fejének egyik oldalán szép, hamvas-szőke haja félhüvelyknyi kurtára le volt vágva.

A reggeli alatt Matild egész viselkedése összhangzásban volt ezzel az első oktalansággal. Úgy látszott, mintha az lett volna a czélja, hogy az egész világ tudomást szerezzen arról az őrült szenvedélyről, melylyel Julien iránt viseltetett. Szerencsére, de La Mole úr és a marquise figyelmét e napon lefoglalta valami rendjeladományozás, a melyből de Chaulnes úr kimaradt. Az étkezés vége felé Matild, a ki Juliennel beszélgetett, módját ejtette, hogy *parancsolóm*-nak szólítsa. Julien a szeme fehérjéig elpirult.

Véletlenül történt-e, vagy pedig szándékosság volt a marquise részéről, Matild egész nap egy pillanatra sem maradhatott magára. Este, mikor az ebédlőből átmentek a szalonba, mindamellett talált alkalmat, hogy így szóljon Julienhez:

— Nem fogja azt gondolni, hogy csak ürügy az egész? Anyám kijelentette, hogy az egyik leány szobámban fogja tölteni az éjjelt.

Ez a nap villámgyorsasággal tűnt tova. Julien tetőpontján volt a boldogságnak. Másnap reggel már hét órától fogva ott volt a könyvtárban; azt remélte, hogy de La Mole kisasszony majd kegyes lesz megjelenni; végtelen hosszú levelet írt neki.

Csak órák múltán láthatta, a reggelinél. Ezúttal a legnagyobb gonddal volt megfésülve; valami csodálatos művészet elrejtette a levágott fürtök helyét. Egyszerkétszer ránézett Julienre, de udvarias és nyugodt pillantással, többé szó sem volt róla, hogy *parancsolóm*-nak nevezze.

Julien lélegzeni is alig tudott a csodálkozástól . . . Matild szinte mindent megbánt, a mit érte tett.

Érett megfontolás után abban állapodott meg, hogy Julien ha nem is teljesen közönséges ember, de mindenesetre nem emelkedik ki eléggé a mindennapi sorból, hogy méltó volna az azokra az őrületekre, melyeket meg mert koczkáztatni érte. Általában, eszébe se jutott a szerelem; ezen a napon belefáradt volt a szerelembe.

A mi Julient illeti, szívének gerjedelmei olyanok voltak, mint egy tizenhat éves fiúé. Az irtózatos kétség, a csodálkozás, a kétségbeesés egymásután vált úrrá rajta e reggeli alatt, mely egész örökkévalóságnak tűnt föl előtte.

Mihelyt illetlenség nélkül fölkelhetett az asztal mellől, inkább vágtatott, mint szaladt az istállóba, maga nyergelte meg a lovát és elnyargalt; félt, hogy valami gyöngeséggel megbecsteleníti magát. — Meg kell ölnöm szívemet a testi fáradsággal, — szólt magában, mialatt a meudoni erdőben vágtatott. — Mit tettem, hogy ily kegyvesztést érdemeltem?

Ma, testben, lélekben holtan, semmit se szabad tennem, semmit se szabad szólnom, — gondolá, mikor visszatért a palotába. Julien nem élt többé, csak holtteteme az, a mely még lézeng.

L.

A JAPÁNI VÁZA.

Szíve az első pillanatban föl sem tudja fogni boldogtalanságának egész nagyságát; nagyobb a zavara, mint a megindulása. A mely mértékben azonban visszatér az ész, érzi szerencsétlenségének mélységét. Az élet minden öröme megszűnt számára, csak a marczangoló kétségbeesés éles harapásait érzi. Azonban miért physikai fájdalomról beszélni? Melyik az a testi fájdalom, mely ezzel még csak össze is hasonlítható?

Jean Paul.

Ebédre csöngettek, Juliennek éppen csak annyi ideje volt, hogy átöltözködhetett; a szalonban ott találta Matildot, a ki kérésekkel ostromolta fivérét és de Croisenois urat, hogy ne menjenek Suresnes-be de Fervaques tábornagynénál tölteni az estét.

Bajos lett volna csábítóbbnak és szeretetreméltóbbnak lennie iránt uk. Ebéd után megjelent de Luz és de Caylus úr is, meg néhány barátjuk. Úgy látszott, mintha de La Mole kisasszony a testvéries barátság ápolásával visszatért volna a legszigorúbb illedelmességhez is. Noha gyönyörű este volt, makacsúl megmaradt a mellett, hogy ne menjenek a kertbe; nem akarta, hogy távozzanak a zsölye mellől, a melyben de La Mole marquisné ült. A kék pamlag körül csoportosúltak, úgy, mint a télen szokták.

Matild neheztelt a kertre, vagy legalább is terhére volt: kapcsolatban állott Julien emlékével.

A boldogtalanság csökkenti az elme élességét. Hősünk elkövette az ügyetlenséget, hogy megállt a kis szalmaszék mellett, a mely tanuja volt egykori fényes diadalainak. Ma senki se szólt hozzá; jelenlétét mintha észre se vették volna, sőt még rosszabbúl bántak vele. De La Mole kisasszony ama barátai, a kik mellette, a

pamlag végén voltak elhelyezkedve, olyasformán tettek, mintha hátat fordítottak volna neki, ő legalább így vélte.

Kegyvesztett lettem az udvarnál, — gondolá. Egy pillanatig tanulmányozni akarta ezeket az embereket, a kiknek az volt a szándékuk, hogy megvetéssel halmozzák el.

De Luz úr nagybátyja előkelő állást töltött be a király oldalán, a miből az következett, hogy ez a csinos tiszt mindenkivel, a ki odajött, azzal az érdekes újsággal kezdte a beszélgetést, hogy nagybátyja hét órakor Saint-Cloud-ba ment és ma éjjel ott fog aludni. E részletet ugyan a kedélyesség teljes látszatával adta elő, de mindig előadta.

A boldogtalanság szigorú tekintetével figyelve meg de Croisenois urat, Juliennek feltűnt, hogy ez a szeretreméltó és derék fiatal ember mily óriási befolyást tulajdonít a titokzatos okoknak. Annyira, hogy szinte elszomorodott és bosszússá vált, ha azt látta, hogy valamely némileg fontos eseményt egyszerű és természetes okra vezetnek vissza. — Kissé őrült, — mondá magában Julien. — Természete meglepően hasonlít Sándor császáréhoz, ahogy ezt Korasoff herczeg leírta előttem. Párisban létének első esztendejében a szegény Julien, a ki a szemináriumból jött, és a kit e szeretetreméltó fiatalembereknek előtte olyannyira új kedvessége elvakított, csupán bámulni tudta őket. Igazi jellemök csak most kezdett kirajzolódni szeme előtt.

A szerep, a mit itt játszom, nem méltó hozzám, — gondolá hirtelen. Az volt a feladat, hogy oly módon távozzék a kis szalmaszékről, a mely ne legyen túlságosan ügyetlen. Ki akart eszelni valamit, új ötletet kívánt képzelmétől, mely egészen mással volt elfoglalva. Emlékezetéhez kellett fordúlnia segítségért, emlékezete pedig, be kell ismerni, szegény volt az ilyen segélyforrásokban; a szegény fiúnak még vajmi kevés volt a jártassága, következőleg tökéletesen félszeg módon, és úgy, hogy mindenki észrevette, állt föl, hogy távozzék a szalonból. A boldogtalanság nagyon is szembeötlő volt egész viselkedésében. Háromnegyed óra óta az alkalmatlan aláren-

delt szerepét játszotta, a ki előtt még csak nem is lepleznek, hogy mit gondolnak róla.

Mindazonáltal a biráló megfigyelések, a miket versenytársairól összegyűjtött, megakadályozták, hogy nagyon is tragikusan fogja föl szerencsétlenségét; büszkesége megtámogatására ott volt annak az emléke, a mi a mult éjjel történt. — Bármennyire túltesznek is rajtam, — gondolá, ahogy magánosan belépett a kertbe, — Matild egyiköknek sem volt az, a mire engem kétszer is érdemesített.

Bölcsesége nem terjedt tovább. Semmiképpen sem értette meg annak a különös nőnek a jellemét, a kit a sors abszolut úrnőjévé tett boldogságának.

Másnap azzal töltötte az időt, hogy fáradsággal ölje magát és lovát. Este nem kisérelte meg többé, hogy közeledjék a pamlaghoz, melyhez Matild hű maradt. Észrevette, hogy Norbert gróf még pillantásra sem érdemesítette, mikor a házban találkozott vele. Ugyancsak nagy megerőltetésébe kerülhet, — gondolá Julien, — neki, a ki természettől fogva oly udvarias.

Az álom boldogság lett volna Julienre nézve. Hiába volt a fizikai fáradság, a nagyon is csábító emlékek kezdték elözönleni egész képzelmét. Nem volt annyi esze, hogy belátta volna, a Párist környező erdőkben tett hosszú lovaglásokkal, melyek csak ő reá voltak visszahatással, Matild szívére vagy elméjére azonan nem, a véletlennek juttatja a sorsa fölött való rendelkezést.

Úgy tetszett előtte, hogy egy valami végtelen megkönnyebbülést szerezne fájdalmának: ha beszélhetne Matilddal. De merészeljen-e neki írni?

Egy reggel hét órakor épp ezen volt mély töprengésben, mikor hirtelen Matild belépett a könyvtárba.

— Tudom, uram, hogy ön beszélni óhajt velem.

— Nagy Isten! kitől tudja?

— Mit törődik vele? Tudom.

— Ha nincs becsületérzése, tönkre tehet, vagy legalább megkísérelheti, hogy tönkre tegyen; de ez a veszély, melyet nem tartok komolynak, nem fog megakadályozni abban, hogy őszinte legyek. Nem szeretem önt többé, őrült képzelődésemnek voltam a bolondja . . .

E rettenetes csapásra Julien, a szerelemtől és a boldogtalanságtól elbódúlva, megkísérelte, hogy mentegesse magát. Képtelen vállakozás. Lehetséges-e mentség a nem-tetszéssel szemben? De hát az értelemnek már semmi uralma sem volt tettei fölött. Valami vak ösztön hajtotta, hogy késleltesse sorsának eldőlését. Úgy tetszett előtte, hogy a míg beszél, még nincs vége mindennek. Matild reá sem hallgatott, ingerelte a hangja, fel nem tudta fogni, miként lehetett bátorsága, hogy a szavába vágjon.

Az erény és a büszkeség vádoló szózatai egyaránt boldogtalanná tették Matildot e reggel. Úgyszólván, megsemmisültnek érezte magát e gondolatra, hogy egy kis parasztfi papnak jogokat engedett maga fölött. Ez majdnem annyi, — mondá magában, szerencsétlen volta túlhajtásának e pillanataiban, — mintha egy lakáj kitüntetése miatt kellene magamnak szemrehányást tennem . . .

A merész és kevély jellemeknél csak egy lépés a távolság az önmaguk ellen irányúló harag és a mások ellen való fölháborodás között; a dühös kitörés ilyen esetekben élénk élvezet.

De La Mole kisasszony egy pillanat alatt eljutott odáig, hogy a legnagyobb megvetés jeleivel halmozza el Julient. Végtelenül eszes volt és esze diadalmaskodott az önérzet kínzásában és kegyetlen megsebesítésében.

Juliennel ezúttal történt először, hogy egy fensőbbrendű elme uralma alatt találta magát, melyet a leghevesebb gyűlölet hatott át irányába. E pillanatban a legtávolabbról sem gondolt védekezésre, hanem ellenkezőleg, ő is megvetette magát. Elhalmoztatva a megvetés ez oly kegyetlen és annyi éleselméjűséggel kiszámított megnyilvánúlásaival, úgy tetszett neki, hogy Matildnak igaza van, sőt még nem is mond eleget.

A mi Matildot illeti, büszkesége kéjes élvezetet talált benne, hogy így büntesse magát is, meg őt is, azért az imádatért, a mit néhány nap előtt iránta érzett. Nem ezúttal kellett gondolkodnia, hogy kieszelje azokat a kegyetlen dolgokat, a miket oly örömest mondott Julien-

nek. Csak ismételte, a mit a szerelem ellenpártjának ügyvéde egy hét óta hangoztatott szívében.

Minden szó megszázszorozta Julien szörnyű szenvedését. Menekülni akart, ám de La Mole kisasszony karjánál fogva parancsolóan visszatartotta.

— Kérem, gondolja meg, — szólt Julien, — hogy nagyon is hangosan beszél, meghallják a szomszéd szobában.

— Mit bánom én! — vágott vissza kevélyen de La Mole kisasszony. — Ki meri majd nekem megmondani, hogy hallott? Örökre ki akarom gyógyítani az ön kis önhittségét abból a képzelgésből, a mit az én rovásomra magában hordhatott.

Mikor Julien végre távozhatott a könyvtárból, annyira el volt csodálkozva, hogy kevésbbé érezte boldogtalanságát. Nos hát! nem szeret többé, — ismételgette egészen hangosan, mintegy hogy megtanulja helyzetét. — Úgy látszik, nyolcz-tíz napig szeretett, én pedig szeretni fogom egész életemen át.

Lehetséges-e, néhány nap előtt még semmi, de semmi se volt szívemnek!

Matild szívét a büszkeség öröme árasztotta el; örökre szakíthatott tehát! Az, hogy ennyire teljesen diadalmaskodhatott ily hatalmas vonzalmon, tökéletesen boldoggá tette. — Az az uracska egyszer s mindenkorra tisztában lehet, hogy egy szemernyi uralma sincs fölöttem és nem is lesz soha. — Matild oly boldog volt, hogy e perczben valóban nem érzett többé szerelmet.

Ily kegyetlen, megalázó jelenet után a Julien-nél kevésbbé szenvedélyes emberre nézve lehetetlenség lett volna a szerelem. A nélkül, hogy egy pillanatra is megfeledkezett volna róla, mivel tartozik magának, de La Mole kisasszony nagyon kellemetlen dolgokat mondott neki és oly kiszámítottsággal, hogy igazaknak tünhettek föl, még a mikor hidegvérrel gondolt is reájuk vissza az ember.

Az első pillanatban Julien e csodálatos jelenetből azt a következtetést vonta le, hogy Matildban végtelen kevélység lakozik. Szilárdan meg volt győződve, hogy köztük örökre vége mindennek és mégis másnap

a reggelinél esetlen és félénk volt vele szemben. Ez oly fogyatkozás volt, a mit eddig nem vethettek a szemére. Úgy a kis, mint a nagy dolgokban szabatosan tudta, hogy mit kell és mit akar tenni és e szerint cselekedett.

Ezúttal, mikor a reggeli után de La Mole marquisné fölszólította, hogy nyújtson oda neki egy izgató, és mégis meglehetősen ritka röpiratot, a mit gyóntatója titokban aznap reggel hozott, Julien a hogy' levette az állványról, leütött egy kék porczellánból való, a lehető legnagyobb mértékben csúf, régi vázát.

A marquisné kétségbeesett kiáltással állt föl és odament, hogy közelről szemlélje meg kedves vázájának romjait. — Régi japán darab volt, — mondá, — nagynénémtől, a chelles-i kolostor fejedelemasszonyától örököltem; a hollandiak ajándékozták volt a régens Orleans herczegnek, a ki leányának adta . . .

Matild követte anyját, örvendezve, hogy a kék váza, mely rettenetes csúnyának tetszett előtte, összetört. Julien hallgatagon állt és nem látszott valami nagyon zavartnak; de La Mole kisasszonyt egészen a közelében látta.

— E váza, — szólt Matildhoz, — örökre megsemmisült; ugyanez történt egy érzelemmel, mely valamikor ura volt szívemnek; kérem, bocsássa meg az őrültségeket, a miket elkövettem; — és kiment.

— Szinte azt mondaná az ember, — szólt a marquisné, mikor Julien kiment, — hogy ez a Sorel úr büszke reá és megelégedésére szolgál, a mit tett.

Ez a kijelentés egyenesen szívén találta Matildot. — Igaz, — mondá magában, — anyám jól látja, ez az érzés hatja át. — Csak akkor kezdett csökkenni a tegnapi jelenet fölött való öröme. — Nos hát, mindennek vége, — mondá magában látható nyugalommal; — nagy tanulság maradt belőle számomra; szörnyűséges, megalázó botlás volt! okossá fog tenni egész életemre.

— Mennyire nem mondtam igazat! — gondolá Julien. — Miért is kínoz még folyton a szerelem, a mivel ez őrült leány iránt viseltettem?

E szerelem nem hogy kialudt volna, miként remélte, de ellenkezőleg rohamosan növekedett. — Igaz, hogy

örült, — mondá magában, — de kevésbbé imádandó-e e miatt? Lehetséges-e, hogy valaki szebb legyen nála? A mi élvezetet a legelőkelőbb czivilizáczió nyújthat, nem egyesül-e mindez úgy de La Mole kisasszonyban, hogy kívánni sem lehet jobban? — Az elmúlt boldogság emlékei hatlmukba kerítették Julient és csakhamar szétrombolták, a mit az értelem épített.

Az ész hiába küzd az ilyenfajtájú emlékekkel; szigorú próbálkozásai csak növelik varázsukat.

Huszonnégy órával a régi japán váza eltörése után Julien határozottan egyike volt a legboldogtalanabb embereknek.

LI.

A TITKOS JEGYZÉK.

Mert mindazt, a mit elmondok, láttam; és ha lehet is, hogy csalódtam abban, a mit láttam, önt semmiesetre se csalom meg ennek az előadásában.
Levél a szerzőhöz.

A marquis hívatta Julient; de La Mole úr egészen megifjodottnak látszott, szemei ragyogtak.

— Lássuk csak egy kissé az ön emlékező képességét, — szólt Juliennek, — azt mondják, hogy csodaszerű! Be tudna tanulni négy oldalt, a mit azután Londonban elmondjon? De úgy, hogy nem változtat meg egy szót se?

A marquis idegesen morzsolta a *Quotidienne* aznapi számát és hiába igyekezett palástolni valami nagyfokú komolyságot, a milyet Julien addig soha sem látott nála, még olyankor sem, a mikor a Frilair-pörről volt szó.

Julien eléggé tapasztalt volt már, hogy tudja, úgy kell tennie, mintha a könyed hang, melyen hozzá szóltak, teljesen tévútra vezetné.

— A *Quotidienne* e száma ugyan aligha valami nagyon mulatságos; de ha a marquis úr megengedi, holnap reggel lesz szerencsém az egészet fölmondani.

— Micsoda! Még a hirdetéseket is?

— Az egészet, még pedig szóról-szóra.

— Szavára mondja? — kérdezé a marquis, egyszerre ünnepélyessé vált hangon.

— Igen, bár a félelem, hogy nem válthatom be szavamat, esetleg megzavarhat.

— Tegnap elfeledtem önt megkérdezni: nem kívánom esküjét, hogy sohasem fogja tovább adni, a mit hall; sokkal jobban ismerem, semhogy ezzel a sértéssel illetném. Felelősséget vállaltam önért, velem jön egy szalonba, hol tizenkét ember lesz összegyűlve; ön jegyzékbe veszi, hogy mindegyik mit mond.

Ne nyugtalankodjék, nem valami zavaros társalgásról van szó, mindenki sorjában fog beszélni, ha nem is éppen a legértelmesebben, — tette hozzá a marquis újra azon az elmés és könnyed hangon szólva, mely nála oly természetes volt. — Mialatt mi beszélünk, ön jegyzeteivel teleír húsz oldalt; azután visszajön velem ide s a húsz oldalt megrövidítjük négyre. A *Quotidienne* helyett ezt a négy oldalt fogja holnap reggel nekem fölmondani. Azután nyomban útra kel; a postakocsiban úgy fog szerepelni, hogy olyan fiatal ember, a ki szórakozásból utazik. Az lesz a főczélja, hogy senkinek se tünjék föl. El fog menni egy magas állású úrhoz. Itt lesz szüksége a legtöbb ügyességre. Ki kell játszania az egész környezetet; mert még a titkárok, a szolgák között is vannak, a kik ellenségeink zsoldjában állanak, és a kik leselkednek ügynökeinkre, hogy kikémleljék őket.

Valami jelentéktelen ajánlólevelet fog magával vinni.

Abban a pillanatban, mikor ő kegyelmessége reánéz önre, ön kihúzza zsebéből órámat, melyet ime, itt van, odakölcsönzök önnek az útra. Fogja, cserébe pedig adja ide a magáét.

A herczegnek méltóztatni fog, hogy az ön tollbamondása szerint ő maga írja le a négy oldalt, a mit ön betanult. Miután ez megtörtént, de, jól megjegyezze, korábban nem, ha ő kegyelmessége kérdi, elmondhatja neki az ülés lefolyását, a hogy' ezt mindjárt megfogja látni.

Hogy pedig az utazás alatt ne unatkozzék, arra

nézve biztosítékul szolgálhat, hogy Páris és a követ állomáshelye között egy csomó embernek nem lesz forróbb óhajtása, mint hogy egy puskalövéssel a másvilágra küldje Sorel abbét. Ebben az esetben küldetése véget ért, és mi nagy késedelmet szenvedünk; mert hát, kedvesem, hogy fogunk értesülhetni az ön haláláról? Buzgalma nem terjedhet annyira, hogy ezt is tudassa velünk.

Most pedig siessen és vegyen magának valami öltözetet, — folytatá a marquis komoly hangon. — Igyekezzék, hogy olyan ruhát találjon, melynek szabása már két év előtt divatját múlta. Ma este elhanyagolt külsejűnek kell mutatkoznia. Az úton azonban úgy lesz öltözve, mint rendesen. Ez meglepi önt, gyanítja, hogy mi rejlik e mögött? Úgy van, barátom, ama tiszteletreméltó személyek között, a kiknek fejtegetéseit ma hallani fogja, van egy, a ki képes beszolgáltatni az adatokat, a melyek alapján egy este, ha egyebet nem, legalább ópiumot adhatnának önnek valamely tisztes kocsmában, a hova betér, hogy megvacsorázzon.

— Jobb volna, — szólt Julien, inkább kerülni harmincz mérföldet és nem a közvetlen utat választani. Úgy hiszem, Rómáról van szó . . .

A marquis gőgös és elégedetlen arczkifejezést öltött, a minőt Julien Bray-le-Haut óta nem látott rajta.

— Ezt majd akkor fogja megtudni, ha jónak látom, hogy megmondjam. Nem szeretem a kérdéseket.

— Ez nem volt kérdés, — vetette ellen Julien sietve. — Esküszöm, marquis úr, csak hangosan gondolkoztam, elmémben akartam tisztába jutni.

— Igen, és úgy látszik, elméje cserben hagyta. Ne felejtse el, hogy egy követnek, különösen az oly fiatalnak, mint ön, kerülni kell a látszatot, mintha ki akarná erőszakolni a bizalmat.

Julien nagyon zokon vette a dolgot, nem volt igaza. Hiúsága valami mentséget keresett, de nem talált.

— Jegyezze meg, — tette hozzá de La Mole úr, — az emberek mindig a szívükre hivatkoznak, ha valami ostobaságot követtek el.

Egy óra múlva Julien kishivatalnoki ábrázattal, ócska ruhában, kétes fehérségű nyakkendővel, és egész

megjelenésében valami éhenkórászi kifejezéssel állított be a marquis előszobájába.

Láttára a marquis hangosan elnevette magát. Julien megbékülése csak most lett teljessé.

Kiben bízzam, — mondá magában de La Mole úr, — ha ez a fiatal ember is elárul? Holott hát ha az ember cselekszik, kell neki valaki, a kiben megbízzék. Fiam és hasonfajtájú csillogó barátai bátor emberek, hűségük százezreknek is elég volna; ha harczolni kellene, elvérzenének a trón lépcsőin, mindent el lehet tőlük várni... kivéve azt, a mire a mai időkben szükség van. Vigyen el az ördög, ha egyet is találok köztük, a ki képes volna betanulni négy hosszú oldalt, és azután száz mérföldet utazni, a nélkül, hogy megcsípjék őket. Norbert meg tudná magát öletni, úgy, a mint ősei tették, ez a conscribáltak erénye . . .

A marquis mély merengésbe merült: — És a mi a megöletést illeti, — mondá fölsóhajtva, — lehet, hogy ez a Sorel is épp úgy képes volna erre, mint ő.

— Menjünk, üljünk kocsiba, — szólt a marquis, mintegy hogy szabadúljon valami alkalmatlan gondolattól.

— Marquis úr, — mondá Julien, — miközben ezt a ruhát összeigazították, betanultam a mai *Quotidienne* első oldalát.

A marquis elővette az ujságot és Julien egy szót se hibázva mondta fel az egész oldalt. — Helyes, — mondá a marquis, a ki ez este nagy diplomata volt, — ezalatt legalább e fiatal ember nem veszi észre, hogy mely utczákon megyünk keresztül.

Meglehetősen komor benyomású, részben zöld bársonnyal kárpitozott nagy szalonba érkeztek. A szalon közepén egy ránczos képű lakáj éppen bevégezte, hogy vacsorához terítsen meg egy asztalt, mely később óriási, tintafoltos zöld takarónak, valami minisztériumi maradványnak a segedelmével tanácskozó-asztallá változott.

A ház ura óriási termetű ember volt, a kinek nevét nem mondták ki; arcza és ékesszólása Julien előtt oly emberre vallott, a ki éppen emészt.

A marquis jeladására Julien az asztal alsó végénél

maradt. Hogy ne látszassék, mintha ácsorogna, tollakat kezdett faragni. Egy oldalpillantással hét beszélgetőt számolt meg, de csak a hátukat látta. Kettő úgy tetszett neki, hogy az egyenrangúság hangján beszél de La Mole úrral, a többiek többé-kevésbbé alázatosoknak látszottak.

Ujabb vendég lépett be, a nélkül, hogy bejelentették volna. — Különös, — gondolá Julien, — itt nem jelentik be az embereket. Vajon az én tiszteletemre történik, hogy ily elővigyázatosak? — Mindenki fölállt, hogy az újonnan jöttet fogadja. Ugyanazt a nagyon előkelő rendjelt viselte, mint három más úr azok között, a kik már a szalonban voltak. Meglehetősen halkan beszélgettek. Hogy az ujonnan jöttről véleményt alkothasson, Julien arra volt utalva, a mit arcza és viselkedése mutatott. Zömök, széles termetű ember volt, vérmes arczú, szemei csillogtak és nem látszott bennök más kifejezés, mint a véreb gonoszsága.

Julien figyelmét élénken elfordította róla egy egészen másfajtájú vendégnek csaknem közvetlenül ez után való belépése. Ez magas, nagyon sovány ember volt, a ki három vagy négy mellényt öltött magára. Tekintete simogató, mozdulatai udvariasak voltak.

Egészen az öreg besançon-i püspök arcza, — gondolá Julien. — Ez az ember okvetlenül az egyházhoz tartozik, ötven-ötvenöt évesnek látszott és lehetetlen lett volna atyaibb arczkifejezést találni.

Megjelent a fiatal agde-i püspök is, nagyon elcsodálkozott, mikor tekintetét végighordozva a jelenlevőkön, pillantása megakadt Julienen. A bray-le-haut-i szertartás óta nem szólt hozzá. Meglepett tekintete zavarta és ingerelte Julient. Hogyan! — gondolta magában, — tehát mindig bajom lesz, ha ismerek valakit? Mindezek a nagyurak, a kiket soha még nem láttam, nem feszélyeznek egy csöppet sem és ennek a fiatal püspöknek a tekintete megdermeszt. Annyi bizonyos, hogy ugyancsak furcsa és vajmi szerencsétlen teremtése vagyok az Istennek.

Kis vártatva nagy zajjal egy koromfekete hajú kis ember lépett be és már az ajtónál elkezdett beszélni; sárgás arczszíne volt és egy kissé őrültnek látszott. E kér-

lelhetetlen fecsegő jöttére az urak csoportokba verődtek, nyilván, hogy ne kelljen őt hallgatniok.

Távolodva a kandallótól, mind közelebb jöttek az asztal végéhez, a hol Julien volt. Helyzete egyre kényesebbé vált; mert elvégre, bármennyire igyekezett is, nem tehette, hogy ne hallja, a mit beszélnek és bármily csekély tapasztalata volt is, egész fontosságukban fölfogta azokat a dolgokat, melyekről minden leplezés nélkül tárgyaltak; holott e nagyuraknak, a kiket maga előtt látott, bizonyára szívükön feküdt, hogy beszélgetésük titokban maradjon.

A lehető legnagyobb lassúsággal Julien máris mintegy húsz tollat faragott meg; ez a foglalatosság már nem tarthatott sokáig. Hiába keresett valami parancsot de La Mole úr szemében; a marquis elfeledkezett róla.

Nevetséges, a mit csinálok, — mondá magában Julien, tollat faragva; — de az ily közönséges arczú emberek, a kik mások vagy önmaguk megbízásából ily nagy érdekeket képviselnek, bizonyára igen gyanakvók. Szerencsétlen nézésemnek valami kérdő és kevéssé alázatos a jellege, a mi kétségtelenül bántaná őket. Ha pedig határozottan lesütöm szememet, olybá látszhatnám, mintha nyilatkozataikat gyüjteném.

Roppant zavarban volt, vajmi különös dolgokat hallott.

LII.

AZ ÉRTEKEZLET.

A köztársaság! — Az olyan valakire, a ki mindent föláldozna a közjónak, ma ezrek meg milliók esnek, a kik csak saját hasznukat, a maguk hiúságát nézik. Párisban az embert nem az erénye, hanem a hintója szerint becsülik.

Napoleon, Emlékezés.

Az inas besietett és jelentette: de *** herczeg ő kegyelmessége.

— Hallgasson, maga szamár, — szólt a herczeg belépve. Oly jól és annyi méltósággal mondta ki ezt a szót, hogy Julien önkénytelenül is azt gondolta, ennek a főrangú úrnak az az egész tudománya, hogy miként haragudjék meg egy lakájra. Julien föltekintett és mindjárt lesütötte a szemét. Az ujonnan jöttnek oly jól föltogta a fontos voltát, hogy reszketett, nem fogják-e tekintetét kíváncsiskodásnak minősíteni?

A herczeg ötvenéves lehetett, dandy-módra volt öltözve és úgy lépett, mintha rúgókra járt volna. Szűkrenyomott koponyája, nagy orra, élesvágású, előreálló arcza volt; lehetetlen lett volna, hogy valaki előkelőbbnek és jelentéktelenebbnek látszassék. Megérkezése jeladás volt az ülés megnyitására.

De La Mole úr hangja hirtelen fölrezzentette Julient arcz-tanulmányaiból. — Bemutatom Sorel abbét, —szólt a marquis; — meglepő emlékezőtehetséggel van fölruházva; csak egy óra előtt említettem neki, hogy mily megbízatás szerencséjében részesülhet és ő, hogy bizonyságot szolgáltasson emlékező képességéről, betanulta a *Quotidienne* első oldalát.

— Ah! a hol arról a szegény N . . .-ről van szó, — mondá a házi úr. Sietve kezébe vette az ujságot és tréfás arczkifejezéssel, mely tekintélyesnek akart látszani, nézve Julienre: — Halljuk, — szólt hozzá.

Mély csend támadt, minden szem Julienre volt függesztve; oly jól felelt, hogy húsz sor után: — Elég, — szólt a herczeg. A kis véreb-nézésű ember leült. Ő volt az elnök, mert alig, hogy helyet foglalt, egy játékasztalt mutatott Juliennek és intett neki, hogy hozza azt ő melléje. Julien íróeszközeivel odatelepedett. Tizenkét embert látott a zöld posztóval leterített asztal körül.

— Sorel úr, — szólt a herczeg, — vonúljon a szomszéd szobába, majd hívni fogjuk.

A háziúr arczán nyugtalan kifejezés látszott. — A függönyök nincsenek leeresztve, — mondá halkan szomszédjának. — Nem szükséges, hogy kinézzen az ablakon, — kiáltott Julienre. — Ime, benne vagyok egy összeesküvésben,—gondolá emez.— Szerencsére, ez nem olyanfajta, a mely a Grève-térre juttatja az embert. Ha ve-

szélylyel járna a dolog, a marquisnak köszönhetném ezt, sőt egyebet is. Boldog volnék, ha jóvátehetném vele mindazt a szomorúságot, a mit esztelenségem valaha okozni fog neki.

Noha egész gondolatát szenvedélye és szerencsétlensége töltötte be, úgy vette szemügyre a helyet, hogy soha ki ne mosódjon emlékezetéből. Csak akkor jutott eszébe, hogy a marquis nem nevezte meg az utczát az inasnak és hogy bérkocsit hozatott, a mit soha sem szokott tenni.

Julien sokáig magára volt hagyatva elmélkedésével. Széles, aranysújtásos vörösbársonynyal kárpitozott szalonban volt. A tükörasztalon nagy elefántcsont feszület állott, a kandalló párkányán remek, aranyozott hátú díszkötésben de Maistre *A pápa* czímű könyve hevert. Julien, hogy elkerülje a hallgatódzás látszatát, fölütötte a könyvet. A szomszéd szobában hébe-korba igen hangossá vált a beszéd. Végre kinyílt az ajtó, Julient beszólították.

— Gondolják meg uraim, — szólt az elnök, — hogy e pillanattól fogva de *** herczeg előtt beszélünk. Ez az úr, — folytatta Julienre mutatva, — egy fiatal levita, a ki híve a mi szent ügyünknek, és a ki, csodás emlékezőképessége folytán, könnyűszerrel el fogja ismételni előtte minden szavunkat.

— Öné a szó, — mondá, az atyai arczkifejezésű úrra mutatva, a kin három vagy négy mellény volt. Julien úgy gondolta, hogy természetesebb lett volna, ha nevén szólítja a mellényes urat. Papirt vett elő és hosszan jegyezgetett.

(E helyre a szerző egy kipontozott oldalt akart beiktatni. Ez ízetlenség volna, — mondá a kiadó, — már pedig egy ily léha munkának halála az ízetlenség.

— A politika, — védekezett a szerző, — kő az irodalom nyakán, mely, nem telik bele hat hónap sem, elfogja meríteni. Politika a képzelet művében ugyanaz, mintha hangverseny közben pisztolyt sütnének el. Ez a durranás fülsértő, a nélkül, hogy erő volna benne. Semmiféle hangszerrel sincs összhangzásban. E politika halálosan sértené az olvasók egyik felét és úntatná a töb-

bit, a kik pedig a reggeli lapban vajmi érdekesnek és elevenbe vágónak találják.

— Ha az ön személyei nem politizálnak, — vetette ellen a kiadó, — úgy nem 1830-beli francziák és az ön könyve már nem igényelheti, hogy tükörnek tekintsék.)

Julien jegyzetei huszonhat oldalt töltöttek meg; íme, halvány kivonat belőlük, mert, mint mindig, mellőzni kellett a furcsaságokat, melyek túlzásai gyűlöleteseknek vagy valószínűtleneknek tetszettek volna. (Példák a *Törvényszéki Ujság*-ban.)

A sokmellényű és atyai ábrázatú férfiú (úgy lehet, hogy valami püspök), gyakran mosolygott és ilyenkor lecsüggő szemhéjaktól takart szemeiben különös fény és a rendesnél kevésbbé határozatlan kifejezés csillant föl. Juliennek úgy tetszett, hogy ez az ember, a kit először szólaltattak meg a herczeg (de miféle herczeg? — kérdezte magától Julien) előtt és a kinek nyilván az volt a föladata, hogy tolmácsolja a véleményeket és mintegy az ügyvivő szerepét töltse be, bizonytalanságba tévedt és hiányával volt a határozott következtetéseknek, a mi az ő fajtájához tartozóknál gyakori eset. Az értekezlet folyamán a herczeg ezért szemrehányást is tett neki.

Néhány erkölcsi és a türelmesség bölcs voltáról szóló mondat után a sokmellényű ember így beszélt:

— A nemes Anglia, egy nagy embernek, a halhatatlan Pittnek a vezérlete alatt negyven milliárd francot áldozott, hogy meghiúsítsa a forradalmat. Ha szabad ez összejövetel színe előtt nyílt kifejezést adnom egy sajnos ténynek, Anglia nem értette meg eléggé, hogy oly emberrel szemben, a minő Bonaparte, különösen mikor csak egy csomó jó szándékot lehetett ellene felhozni, határozott eredményeket csak a személyi rendszabályok nyújthattak . . .

— Ah! megint a gyilkosság dicsőítése! — szólt a háziúr, nyugtalan arczkifejezéssel.

— Kérem, kíméljen meg bennünket érzelmes közbekiáltásaitól! — kiáltott föl bosszúsan az elnök; vérebre emlékeztető szemében vad láng lobogott. — Folytassa, — fordult a mellényes emberhez. Az elnök arcza és homloka bíborpiros színben égett.

— A nemes Anglia, — folytatta az előadó, — ma agyon van terhelve; mert minden angol, mielőtt kenyeret vásárolhatna, kénytelen megfizetni a kamatját annak a negyven milliárd francnak, a mit a jacobinusok leküzdésére fordítottak. Nincs többé Pittje.

— Van Wellington herczege, — szólt egy katonai személyiség, roppant fontoskodó kifejezéssel.

— Csöndet kérek, uraim! — kiáltott fel az elnök; — ha még most is vitatkozunk, felesleges volt behívni Sorel urat.

— Tudjuk, hogy ön igen ötletes ember, — szólt a herczeg ingerült arczkifejezéssel nézve a közbeszólóra, Napoleon egy volt tábornokára. Julien fölfogta, hogy ennek a kijelentésnek valami személyes és nagyon sértő éle volt. Mindenki mosolygott; az átpártolt tábornokot majd szétvetette a méreg.

— Nincs többé Pitt, uram, — kezdte újból az előadó az oly ember csüggedt arczkifejezésével, a ki már nem reméli, hogy hallgatóival okosan beszélhet. — Ha akadna Angliában egy új Pitt, kétszer nem lehet egy nemzetet ugyanegy módon becsapni . . .

— Éppen ezért Franczia országnak sincs többé mit tartania egy győztes tábornoktól, egy új Bonapartetól, — kiáltott föl a katonaviselt közbeszóló.

Ezúttal nem merte rendreutasítani se az elnök, se a herczeg, noha Julien kiolvashatni vélte szemeikből, hogy nagy kedvük lett volna reá. Lesütötték szemöket, a herczeg megelégedett vele, hogy hangosan sóhajtson, a mit mindenkinek meg kellett hallania.

Az előadó azonban megneheztelt.t

— Úgy látszik, szeretnék, ha végeznék, — szólt indulatosan és teljesen mellőzve azt a mosolygó udvariasságot és tartózkodó hangot, a mely Julien előtt jelleme ismérvének látszott: — szeretnék, hogy végezzek; semmibe se veszik iparkodásomat, melylyel igyekszem, hogy senkinek se sértsem a fülét, bármily hosszú legyen is ez. Nos hát, uraim, rövid leszek.

Kimondom minden kerülgetés nélkül: Angliának nincs többé egy garasa se a jó ügy szolgálatára. Maga Pitt, ha föltámadna, még az ő lángelméje se volna képes

elbolondítani az angol pénzes embereket, mert jól tudják, hogy csak a rövid waterlooi hadjárat is egy milliárd francjukba került. Minthogy azt akarják, hogy szabatosan beszéljek, — folytatta az előadó mindjobban nekihevülve, — azt mondom önöknek: *Maguk segítsenek magukon,* mert Anglia egy fityinget se áldoz az önök szolgálatára és ha Anglia nem fizet, úgy Ausztria, Oroszország, Poroszország, melyeknek csak bátorságuk van, de pénzük nincs, egy vagy két háborúnál nem viselhetnek többet Franciaország ellen.

Remélhető, hogy a jacobinusokból toborzott fiatal katonák az első, sőt talán a második ütközetben is vereséget szenvednek; de a harmadikban, — tartsanak bár elfogúltságukban forradalmárnak — a harmadikban az 1794-beli katonákat fogják magukkal szemben találni a kik már mások, mint a kiket 1792-ben soroztak be.

E szavakra egyszerre három-négy helyről is közbevágtak.

— Menjen a szomszéd szobába, — szólt az elnök Julienhez — és abból, a mit írt, állítsa össze a jegyzőkönyv elejét. Julien sajnálattal távozott. Az előadó épp azokat a lehetőségeket pendítette meg, melyekről legtöbbet elmélkedett.

Félnek, hogy ki fogom őket nevetni, — gondolá magában. Mikor újra behívták, de La Mole úr, valami oly komolysággal, mely Julien előtt, a ki ismerte őt, vajmi mulatságosnak tűnt föl, így beszélt:

. . . Úgy van uraim, erről a szerencsétlen népről lehet leginkább elmondani:

Mi lesz? Isten, tál vagy mosdó?

Isten! — kiált föl a meseköltő. Úgy tetszik, uraim, önöknek szól ez a szép és mélyértelmű kijelentés. Cselekedjenek és a dicső Franciaország megközelítőleg ismét olyan lesz, a milyennek őseink megalkották és a milyennek XVI. Lajos halála előtt még mi is láttuk.

Anglia, vagy legalább is nemes lordjainak a testülete épp úgy útálja a nemtelen jacobinust, mint mi: az angolok pénze nélkül Ausztria és Poroszország legföljebb

egy-két csatát vívhat. Elegendő volna ez a keresztülvitelére egy oly szerencsés okkupációnak, a minőt de Richelieu úr 1817-ben ostobán eljátszott? Én nem hiszem.

Újabb közbeszólás hallatszott, a melyet azonban mindenünnen lepisszegtek. Megint az egykori császári tábornok volt a közbeszóló, a ki a kék szalagot óhajtotta és szerepelni akart a titkos jegyzék szerkesztői között.

— Én nem hiszem, — folytatta de La Mole úr, miután a zaj elcsöndesült; az *én*-t annyi fenhéjázással hangsúlyozta, hogy elbájolta Julient. Ezt ügyesen csinálta, — gondolá magában, mialatt tolla majdnem oly sebesen száguldott a papíron, mint a mily gyorsan a marquis beszélt. — Egyetlen talpraesett megjegyzéssel de La Mole úr semmivé tette ez árúló húsz csatáját.

— Nem tehetjük, — folytatta de La Mole úr a tökéletes mérséklet hangján, — hogy tisztára az idegenektől várjunk újabb katonai okkupációt. Az ifjúság, mely lázító czikkekkel látja el a *Globe*-ot, három-négy ezer fiatal kapitányt fog szolgáltatni, a kik között akadhat egy Kléber, egy Hoche, egy Jourdan, egy Pichegru, csakhogy kevésbbé tiszta szándékú kiadásban.

— Nem tudtuk megadni neki a dicsőséget, — szólt az elnök; — halhatatlannak kellett volna megtartani.

— Franciaországban két pártnak kell lennie, — fűzte tovább de La Mole úr, — de nemcsak név szerint, hanem valóban külön vált, élesen elhatárolt két pártnak. Hadd tudjuk, kit kell eltiporni. Egyfelől az ujságírók, a választók, egyszóval, a közvélemény; az ifjúság és csodálóinak serege. Mialatt ezek megittasodnak hiú beszédeik lármájától, nekünk megvan a biztos előnyünk, hogy élvezzük az állam jövedelmeit.

Újabb közbeszólás.

— Ön, uram, — fordúlt de La Mole úr bámúlatosan büszkén és fesztelenül a közbeszólóhoz, — ön, ha bántja ez a kifejezés, nem élvez, hanem bezsebel negyvenezer francot az állami költségvetés és nyolczvanezret a külön járadékok terhére.

Nos hát, uram, minthogy kényszerít reá, egyenesen önt veszem példának. Nemes őseinek példájára, a kik

Szent Lajost a keresztes háborúba kísérték, önnek kötelessége volna, hogy e százhúszezer francért egy ezredet, egy századot, vagy mondjuk: csak egy fél-századot tartson fönn, akár csak ötven embert is, a kik készek a csatára és a kik életre-halálra hívei a jó ügynek. E helyett csupán lakájai vannak, a kiktől, lázadás esetében, önmagának is félnie kellene.

A trón, az oltár, a nemesség mindaddig nincs biztonságban, a míg önök nem szerveznek minden megyében egy-egy csapatot, a mely ötszáz *hű* emberből áll; de hívek legyenek, nemcsak a franczia bátorság, hanem a spanyol állhatatosság értelmében is.

E csapatok felének fiaiukból, unokaöcscseinkből, egyszóval: a nemesemberekből kell kikerülnie. Ezek mindegyike tartana maga mellett nem egy fecsegő kis polgárt, a ki, ha 1815 megismétlődne, kész volna föltűzni a háromszínű kokárdát, hanem egy derék, egyszerű és nyílt parasztot, olyat, a milyen volt Cathelineau; oktatását e nemesembertől nyerné, a mennyire lehet, úgy volna, mint a tejtestvére. Mindegyikünk áldozza reá jövedelmének *ötöd* részét, hogy megyénként egy-egy ily ötszáz főnyi hű csapatunk legyen. Ebben az esetben számíthatnak a külföldről jövő okkupáczióra. Soha az idegen katona el nem hatol még Dijon-ig sem, ha csak nem tudja, hogy minden megyében ötszáz szövetséges katonát talál.

Az idegen királyok mindaddig nem fogják meghallgatni önöket, a míg azt nem jelentik nekik, hogy húszezer nemes kész fegyvert ragadni és megnyitni előttük Francziaország kapuit. Azt mondják: ez kínos vállalkozás; uraim, életünk függ tőle. A sajtószabadság és nemesi létünk között életre-halálra folyik a háború. Alakúljanak át gyárosokká, parasztokká vagy pedig fogjanak puskát. Ám legyenek félénkek, de ne legyenek ostobák; nyissák föl szemüket.

Föl a zászlóval! — kiáltom önöknek a jacobinusok dalával; akkor talán akad valamely nemes *Gusztáv Adolf*, a ki megilletődve e monarchikus elv küszöbön álló veszedelmétől, idesiet a távolból és megcselekszi önökért azt, a mit Gusztáv cselekedett a protestáns fejedelmekért. Meddő beszéddel akarják tölteni továbbra is az időt?

Ötven év múlva csak köztársasági elnökök lesznek Európában, király egy sem. És ezekkel a betűkkel: K, I, R, Á, LY, elmúlnak a papok és a nemesek is. Csak *jelöltek* lesznek, a kik a piszkos *többség*-nek udvarolnak.

Hiába mondják, hogy Franciaországnak e pillanatban nincs kimagasló tábornoka, a kit mindenki ismer és szeret, hogy a hadsereg csak a trón és az oltár érdekében van szervezve, kiküszöbölték az összes régi harczosokat, míg a porosz és az osztrák ezredek mindegyikében van ötven altiszt, a kik már álltak a tűzben.

Kétszázezer fiatal ember, a ki a kispolgársághoz tartozik, eped a háború után . . .

— Elég a kellemetlen igazságokból, — szólalt meg öntelt hangon egy méltóságos ábrázatú úr, a ki nyilván nagyon elől volt az egyházi méltóságokban, mert de La Mole úr, a helyett, hogy megsértődött volna, nyájasan mosolygott, a mi sokatmondó jel volt Julien előtt.

Elég a kellemetlen igazságokból, összegezzük, uraim, a dolgokat: ha egy ember, a kinek elüszkösödött lábát le kellene vágatnia, azt mondaná sebészének: — Ennek a lábnak nincs semmi baja, — bizonyára oktalanúl járna el. Engedjék meg e kifejezést: a nemes *** herczeg a mi sebészünk.

Végre elhangzott a nagy szó, — gondolá Julien; — tehát . . . felé fogok vágtatni az éjjel.

LIII.

A PAPSÁG, A DÉZSMA, A SZABADSÁG.

Mindennek a világon az az első törvénye, hogy megtartsa magát, hogy éljen. Az emberek bürökmagot vetnek és azt kívánnák, hogy kalászba hajtson.
Macchiavelli.

A méltóságos ábrázatú úr folytatta; látszott, hogy ért az ügyekhez; nyájas és mértékletes ékesszólással, mely Juliennek roppant tetszett, fejtette ki a következő nagy igazságokat:

1. Angliának egy garasa sincs a mi számunkra; a takarékosságnak és Hume-nak a divatja járja náluk. Még a *szentek* sem adnak pénzt és Brougham úr ki fog nevetni bennünket.

2. Az angol pénz nélkül lehetetlen Európa királyait többe belevinni, mint két hadjáratba; két hadjárat pedig nem elég a kispolgárság legyőzésére.

3. Elkerülhetetlenül szükséges, hogy Franciaországban fegyveres pártot szervezzenek, e nélkül az európai monarchikus elv még ezt a két hadjáratot sem fogja megkoczkáztatni.

A negyedik pont, melyről nem merem mondani, hogy kétségtelen igazságú, a következő:

A papság nélkül nem lehet Franciaországban fegyveres pártot alakítani. Nyiltan kimondom ezt, uraim, mert be is fogom bizonyítani. Mindent meg kell adni a papságnak.

Először is, mert éjjel-nappal foglalkozva a dologgal és nagytehetségű emberek vezetése alatt állva, a kik távol élnek a viharoktól, háromszáz mérföldnyire az önök határaitól . . .

— Áh! Róma, Róma! — kiáltott fel a háziúr . . .

— Igen, uram, *Róma* — folytatá a bíbornok büszkén. — Bárhogy hangzottak is azok a többé-kevésbbé elmés gúnyolódások, melyek az önök ifjúkorában divatoztak, fentartom, hogy 1830-ban egyedül csak a Róma vezérlete alatt álló papság tud a néphez szólni.

A vezetők által kijelölt napon ötvenezer pap mondja el ugyanazokat a szavakat és a nép, pedig végül is ez adja a katonákat, szívesebben fog hallgatni papjaira, mint a világ összes férgeire . . . (Ez a személyeskedés mormogást keltett.)

A papságnak különb tehetsége van, mint önöknek, — folytatá a bíbornok emelkedett hangon; — minden lépést, melylyel önök közelebb jutnak a nagy czélhoz, hogy *fegyveres pártra támaszkodhassanak,* — nekünk köszönhetnek. — Következtek a tények... ki osztott szét nyolczvanezer puskát Vendéeben? . . . stb., stb.

Ameddig a papságnak nincs meg a dézsmája, addig nincs semmi. A mint a háború kitör, a pénzügy-

miniszter értesíti ügynökeit, hogy csak a plébános számára van pénz. Alapjában Francziaország nem hisz, és szereti a háborút. Bárki hozza is meg neki, kétszeresen népszerű lesz, mert háborút viselni annyi, mint, — köznapi kifejezéssel szólva, — koplalásra juttatni a jezsuitákat; háborút viselni annyi, mint megszabadítani e gőgös szörnyetegeket, a francziákat, az idegen beavatkozás fenyegetésétől.

A bíbornokot tetszéssel hallgatták . . . Szükséges volna, — mondá, — hogy de Nerval úr mondjon le a miniszterségről, neve fölöslegesen ingerli az embereket.

E szóra mindnyájan fölugrottak és mindenki egyszerre beszélt. Megint kiküldenek, — gondolá Julien; de még maga a bölcs elnök is megfeledkezett Julienről és ottlétéről.

Minden tekintet egy ember felé fordúlt, a kire Julien ráismert. De Nerval úr volt, a miniszterelnök, a kit Retz herczeg bálján látott.

A zavar tetőpontjára hágott, a hogy az újságok a képviselőház üléseiről szokták mondani. Jó negyedórába tartott, a míg valamelyest helyreállt a csönd.

Ekkor felállt de Nerval úr és apostoli arczczal: — Nem állítom, — mondá sajátos hangon, — hogy nem ragaszkodom a miniszterséghez. Meggyőztek róla, uraim, hogy nevem megkettőzteti a jacobinusok erejét, a mennyiben ellenük ösztökél sokat a mérsékeltebbek közül is. Szívesen visszavonulnék tehát; de az Úr útjait csak keveseknek adatott meglátniok; de, — tette hozzá, tekintetét a bíbornokra szegezve, — nekem küldetésem van; az ég így szólt hozzám: Vagy a vérpadra jutsz, vagy pedig visszaállítod Francziaországban a monarchiát és a kamarákat visszaváltoztatod azzá, a mi volt a parlament XV. Lajos uralma alatt, és ezt, uraim, *meg fogom tenni.*

Elhallgatott, leült és mély csönd támadt.

Ügyes színész, — gondolá Julien. Csalódott, a mi általában meg szokott történni, ha valaki nagyon is sok észt tételez fel az emberekről. De Nerval úr, feltüzelve ez oly izgatott este vitáitól, főként pedig az értekezlet

szókimondásától, e pillanatban maga is hitt küldetésében. Nagyon bátor, de kis értelmű ember volt.

Még tartott a csönd, mely a fennen hangzó *meg fogom tenni* szavakat követte, mikor éjfélt ütött. Julien fülében méltóságosan és komoran hangzottak az ingaóra ütései. Meg volt hatva.

A vita csakhamar újból megindúlt és egyre hevesebbé, főként azonban hihetetlenül naivvá vált. Ezek az emberek meg fognak mérgeztetni, — gondolá néha Julien. — Hogy' lehet ilyesmiket mondani egy plebejus előtt?

Két óra volt és még mindig beszéltek. A ház ura már rég elaludt, de La Mole úr kénytelen volt csöngetni, hogy hozzanak új gyertyákat. De Nerval úr, a miniszter, háromnegyed két órakor távozott, miután egy mellette lévő tükörben több ízben tanulmányozta Julien arczát. Távozására mintha mindenki megkönnyebbült volna.

Miközben a gyertyákat kicserélték: — Isten tudja, mit fog mondani ez az ember a királynak! — szólt a sokmellényes ember halkan a szomszédjához. — Nevetségessé tehet bennünket és ártalmunkra lehet.

Annyi bizonyos, ritka önteltségre, sőt szemérmetlenségre vall, hogy itt megjelent. Észrevehető volt ez rajta minisztersége előtt is; de a tárcza mindent megváltoztat, elmossa az egyéni érdekeket; ezt éreznie kellett volna.

Alig hogy a miniszter távozott, Bonaparte tábornoka lehúnyta szemeit. Pillanatig egészségi állapotáról, sebeiről beszélt, azután órájára nézett és elment.

— Fogadni mernék, — szólt a sokmellényes ember, — hogy a tábornok a miniszter után szalad. Bocsánatot kér tőle, hogy jelen volt és azt fogja állítani, hogy félrevezetett bennünket.

Mikor végre a félálomban lévő szolgák végeztek a gyertyák kicserélésével:

— Határozzunk már, uraim, — szólt az elnök, — ne igyekezzünk tovább meggyőzni egymást. Gondoljunk arra, hogy mi legyen a jegyzékben, mely negyvennyolcz óra múlva távoli barátaink szeme előtt lesz. Szó esett a miniszterekről. Most, hogy de Nerval úr elhagyott ben-

nünket, kimondhatjuk: mit törődünk a miniszterekkel? Kényszeríteni fogjuk őket az akarásra.

A bíbornok finom mosolylyal helyeselte a kijelentést.

— Azt hiszem, uraim, mi sem könnyebb, mint hogy megjelöljük álláspontunkat, — szólalt meg a fiatal agde-i püspök a leghevesebb fanatizmus mély és fojtott tüzével. Eddig hallgatott; tekintete, melyet Julien megfigyelt és a mely eleinte szelíd és nyugodt volt, a vita első órája óta lánggal égett. Most túláradt a lelke, mint a Vezúv lávája.

— 1806-tól 1814-ig Anglia csak egy dologban hibázott, — mondá, — abban, hogy nem fordúlt egyenesen Napoleon személye ellen. Azzal, hogy ez az ember herczegeket és kamarásokat nevezett ki, hogy visszaállította a trónt, a küldetés, melyet Isten reáruházott, be volt fejezve; többé nem való volt másra, mint hogy ledöntsék. A szent-írás nem egy helyen ád útbaigazítást, hogy miként kell végezni a zsarnokokkal. (Itt egy csomó latin idézet következett.)

Ma, uraim, immár nem egy embernek kell nyakát szegni, hanem Párisnak. Egész Francziaország Párist utánozza. Mit ér megyénként fölfegyverezni az önök ötszáz emberét? Mire való Francziaországot belekeverni oly dologba, mely tisztán Párisra tartozik? Egyedül Páris az, mely szalonjaival és hírlapjaival minden bajnak az oka; vesszen az új Babylon.

Választanunk kell az oltár és Páris között, ez utóbbinak a pusztúlására. Sőt e katasztrófa a trón világi érdekeivel is egyezik. Miért nem mert Páris Bonaparte alatt még csak moczczanni sem? Kérdezzék meg Saint-Roch ágyújától . . .

Hajnali három óra volt már, mikor Julien de La Mole úrral távozott.

A marquis szégyenkezve és kimerűlve jött el. Ezúttal történt vele először, hogy Julienhez szólva, kérés volt hangjában. Szavát akarta, hogy sohasem árul el semmit a buzgóság ama túlzásaiból, — ezzel a kifejezéssel mondta, — a melyeknek a véletlen tanújává tette. Ne szóljon róla külföldön lévő barátaink előtt sem, ki-

véve, ha mindenáron ismerni akarják fiatal eszeveszettjeinket. Mit törődnek ők vele, hogy az állam megdől? Belőlük bíbornokok lesznek és Rómába fognak menekülni. Bennünket pedig a parasztok le fognak kaszabolni kastélyainkban.

A tikos jegyzék, melyet a marquis Julien huszonhat lapra terjedő följegyzései alapján szerkesztett meg, csak háromnegyed öt órára volt készen.

— Halálosan fáradt vagyok, — szólt a marquis, — látszik ezen a jegyzéken is, mely vége felé hiányával van a szabatosságnak; sohasem csináltam semmit, a mivel ennyire elégedetlen lettem volna. Fogja, barátom, — tette hozzá, — pihenjen le néhány órára és mert attól félek, hogy ellophatják, magam fogom önre zárni szobájának ajtaját.

Másnap a marquis egy magányos kastélyba vitte Julient, mely meglehetősen messze esett Páristól. Különös vendégek voltak ott, Julien papoknak ítélte őket. Kapott egy útlevelet, mely hamis névre szólt, de végre megjelölte útjának igazi czélját, melyről eddig azt színlelte, hogy nem tudja. Egymagában szállt hintóba.

A marquis a legkevésbbé sem aggódott emlékezőképessége miatt, Julien többször elismételte előtte a titkos jegyzéket, de nagyon tartott tőle, hogy útközben elcsípik.

— Főként azon igyekezzék, hogy olyan uracsnak látszassék, a ki unalomból utazik, — szólt hozzá baráti hangon, a mikor kilépett a szalonból. — Úgy lehet, nem egy ál-barát volt tegnapesti társaságunkban.

Az utazás gyors és szomorú volt. Julien, alig hogy túl jutott a marquis szemhatárán, megfeledkezett úgy a titkos jegyzékről, mint küldetéséről, hogy csak Matild megvetése legyen az eszében.

Néhány mérföldnyire Metzen túl egy faluban a postamester azzal állt elő, hogy nincsenek lovai. Esti tíz óra volt; Julien rosszkedvűen vacsorát rendelt. A kapu előtt sétálgatott és észrevétlenül, mintha szándék nélkül tenné, bement az istálló-udvarba. Nem látott lovakat.

Pedig hát ennek az embernek igen sajátságos volt

az arczkifejezése, — mondá magában Julien; — otromba nézésével mintha fürkészett volna.

A mint látszik, kezdett nem hinni mindenben, a mit mondanak neki. Úgy tervezte, hogy vacsora után elillan és hogy mindenesetre legyen valami tájékozása a vidékről, elhagyta szobáját, hogy a konyha tüze mellett melegedjék. Mily nagy volt öröme, mikor ott találta signor Geronimot, a híres énekest!

Elterülve egy karosszékben, melyet a tűz mellé tolatott, a nápolyi hangosan sopánkodott és inkább magához, semmint ahhoz a húsz német paraszthoz beszélt, a kik szájtátva álltak körülötte.

— Ezek az emberek tönkretesznek, — kiáltotta Geronimo Juliennek, — megigértem, hogy holnap Mainzban énekelek. Hét uralkodó fejedelem sereglett ott össze, hogy meghallgassanak. Hanem járjunk egyet, — tette hozzá jelentős arczkifejezéssel.

Mikor már száz lépésnyire voltak az úton és lehetetlenség volt, hogy valaki meghallja:

— Tudja, mi történik itt? — szólt Julienhez; — ez a postamester gazember. Séta közben adtam húsz sous-t egy kis hunczutnak, a ki erre mindent elmondott. A falu túlsó végén tizenkét ló van egy istállóban. Föl akarnak tartóztatni valami futárt.

— Igazán? — szólt Julien ártatlan arczkifejezéssel.

A csel fölfedezése még nem volt minden; folytatni kellett volna az utat: ezt azonban Geronimo és barátja nem tudták nyélbeütni. — Várjuk meg a holnapot, — mondá végül az énekes, — bizalmatlansággal vannak irántunk. Talán éppen önre vagy rám lesnek. Holnap reggel fényes reggelit rendelünk, míg elkészítik, sétálni megyünk, elillanunk, lovakat bérlünk, és a legközelebbi állomáshoz sietünk.

— És az ön málhái? — szólt Julien, a ki arra gondolt, hogy talán magát Geronimot bízták meg föltartóztatásával. Elérkezett az idő, hogy megvacsoráljanak és lefeküdjenek. Julien még első álmát aludta, mikor hirtelen arra riadt fel, hogy két ember meglehetősen fesztelenül beszélget a szobájában.

Fölismerte a postamestert, a ki egy tolvajlámpát

tartott a kezében. A világosság a hintó-láda felé volt irányítva, melyet Julien felhozatott a szobájába. A postamester mellett volt egy másik ember, a ki nyugodtan turkált a nyitott ládában. Julien csak ruhájának ujjait tudta megkülönböztetni, melyet fekete színűek és szűkre szabottak voltak.

— Reverenda, — szólt magában és csendesen megmarkolta a kis pisztolyokat, melyeket vánkosa alá dugott.

— Ne féljen, plébános úr, nem ébred föl, — mondá a postamester, — abból a borból szolgáltak föl nekik, melyet ön készített el.

— Nincs itt egy csipetnyi írás se, — felelt a pap. — Sok fehérnemű, illatszer, hajkenőcs, mindenféle hiábavalóság; ez afféle divatos fiatal ember, a ki csak mulatságaira gondol. Alkalmasint az a másik lesz a küldönc, a ki az olasz hangsúlyozást erőlteti.

Közelebb léptek Julienhez, hogy kiforgassák útiruhájának zsebeit. Nagy kedve volt, hogy, mint tolvajokat, lelőjje őket. Mi sem járhatott kevésbbé veszedelmes következményekkel. A kísértés igen erős volt . . . Szamár volnék, —mondá magában, — veszélyeztetném küldetésemet. Miután ruháját átkutatták: — Ez nem diplomata, — szólt a pap; távolabb lépett és ezt jól tette.

— Jaj neki, ha hozzám nyúl! — mondá magában Julien; — könnyen lehet, hogy agyon akar szúrni és ezt nem fogom tűrni.

A pap hátrafordúlt, Julien félig fölnyitotta szemét: mily nagy volt elcsodálkozása! Castanède abbé volt! És csakugyan, noha a két ember igyekezett, hogy halkan beszéljen, az első pillanattól fogva úgy tetszett neki, hogy az egyik hang ismerős előtte. Julien mérhetetlen vágyat érzett, hogy megtisztítsa a földet egyik leghitványabb gazficzkójától . . .

— De hát küldetésem! — szólt magában.

A pap és segítőtársa kimentek. Egy negyedóra múlva Julien úgy tett, mintha fölébredt volna. Lármát csapott és fölverte az egész házat.

— Meg vagyok mérgezve, — kiáltott föl, — irtózatosan szenvedek! — Ürügyet akart, hogy segítségére me-

hessen Geronimonak. Félig eszméletlenül találta az opiumtól, a mit a borba vegyítettek.

Julien, tartva az ilyenfajta megtréfáltatásoktól, csokoládét vacsorázott, a mit Párisból hozott magával. Nem sikerült Geronimot eléggé fölébresztenie, hogy reábírja az út folytatására.

— E pillanatban, — mondá az énekes, — az egész nápolyi királyságért sem mondanék le az alvás gyönyöréről.

— És a hét uralkodó fejedelem?

— Várjanak.

Julien egyedül folytatta útját és minden további baleset nélkül jutott el a magas állású személyiség városába. Egy egész délelőttöt azzal vesztett el, hogy hiába próbált kihallgatást eszközölni ki magának. Szerencsére négy óra felé a herczegnek kedve támadt, hogy sétálni menjen. Julien látta, ahogy gyalog elindúlt, nem habozott, hogy alamizsnát kérjen tőle. Mikor két lépésnyire volt az előkelő úrtól, kihúzta de La Mole marquis óráját és tüntetően felmutatta. — *Kövessen távolról,* — szólt a herczeg, a nélkül, hogy reátekintett volna.

Egy negyedmérföldnyire e helytől a herczeg hirtelen befordúlt egy kis *Cafe-house*-ba. E legkisebb rendűek közé tartozó kocsma egyik szobájában részesült Julien abban a szerencsében, hogy fölmondhatta a négy oldalt, Mikor végzett: — *Mondja el újra és beszéljen lassabban,* — hangzott a rendelkezés.

A herczeg jegyzeteket csinált. *Menjen gyalog a legközelebbi állomásra. Hagyja itt málháját és hintóját. Menjen Strassburgba, ahogy tud és e hónap huszonkettedikén* (aznap tizedike volt) *déli félegy órakor legyen a Cafe-house-ban. Csak félóra múlva távozzék innen. Hallgasson!*

Ezek voltak az egyedűli szavak, melyeket Julien hallott. Elegendők voltak, hogy a legteljesebb bámulattal töltsék el. Így kell, — gondolá, — intézni az ügyeket; mit szólna ez a nagy államférfi, ha hallaná a három nap előtti szenvedélyes fecsegőket?

Julien két napot töltött el, a míg Strassburgba jutott. Úgy vélte, hogy nincs ott semmi dolga. Nagy kerülőt

tett. Ha az a fene Castanède abbé felismert, nem az az ember, a ki egykönnyen elveszíti nyomomat . . . És micsoda élvezet volna számára, ha kigúnyolhatna és meghiúsítaná küldetésemet!

Szerencséjére Castanède abbé, a ki az egész északi határszélen főnöke volt a congregatio rendőrségének, nem ismerte fel. És a strassburgi jezsuiták, noha ugyancsak buzgók voltak, nem is gondoltak reá, hogy megfigyeljék Julient, a ki rendjelével és kék redingote-jában, önmagával eltelt fiatal katonatisztnek látszott.

LIV.

STRASSBURG.

Ime, most hatalmamban van úgy, a hogy az ég kegyelme megteremtette egy férfiszív elbájolására.

Schiller.

Kényszerűlve lévén, hogy egy hetet Strassburgban töltsön, Julien a katonai dicsőség és a haza iránt való odaadás eszméiben keresett szórakozást. Vajon szerelmes volt-e? Maga sem tudta volna megmondani, de megkínzott lelkében Matild volt föltétlen úrnője boldogságának épp úgy, mint képzelmének. Jellemének minden erélyére volt szüksége, hogy fönntartsa magát a kétségbeesés fölött. Képtelen volt olyasvalamire gondolni, a mi nem volt vonatkozásban de La Mole kisasszonynyal. A becsvágy, a hiúság egyszerű sikerei valaha ideig-óráig feledtetni tudták vele azokat az érzelmeket, melyeket de Rênal-né keltett benne. Matild mindent lefoglalt; jövőjében mindenütt őt találta.

E jövő Julien előtt mindenképen hiányával látszott a sikernek. Ezt az embert, a ki Verrièresben úgy el volt telve képzelgéssel, oly gőgös volt, nevetségesen túlzott szerénység fogta el.

Három nap előtt élvezettel szúrta volna le Castanède abbét és Strassburgban, ha egy gyermek tűz vele

össze, Julien igazat adott volna neki. Hogy újból végiggondolt küzdelmein, az ellenségeken, a kikkel életében találkozott, úgy találta, hogy mindig ő, Julien, volt a hibás fél.

Ez azért volt így, mert most kérlelhetetlen ellensége támadt abban a hatalmas képzelemben, mely azelőtt azon munkált, hogy a jövőt ragyogó sikerekkel fesse ki.

Az utas-élet föltétlen magányossága csak még növelte e sötét képzelem uralmát. Mily kincs lett volna számára egy barát! De hát, — szólt magában Julien, — van-e szív, mely értem dobog? És ha volna is barátom, nem parancsol-e a becsület örök hallgatást.

Szomorúan kószált lovával Kehl környékén; ez egy falu a Rajna partján, melynek Desaix és Gouvion Saint-Cyr halhatatlan emléket biztosítottak. Egy német paraszt megmutogatta neki a patakokat, az utakat, a Rajna szigetecskéit, melyeket e nagy tábornokok bátorsága nevezetessé tett. Baljával kantáron vezetve lovát, Julien jobb kezében azt a remek térképet tartotta kibontva, mely *Saint-Cyr tábornagy emlékiratait*-t ékesíti. Egy örvendező kiáltásra fölvetette tekintetét.

Korasoff herczeg állott előtte, az a londoni barát, a ki néhány hónap előtt beavatta a magasabb nyegleség első titkaiba. Híven e nagy művészethez, Korasoff, a ki Strassburgba érkezve, egy óra óta volt Kehl-ben és a ki soha egy sort sem olvasott az 1796-iki ostromról, magyarázgatni kezdte Juliennek, mi hogyan történt. A német paraszt csodálkozó arczczal nézte; tudott annyira franczIáúl, hogy megértse, mily óriási baklövéseket követ el a herczeg. Julien ezer mérföldnyire volt a paraszt gondolataitól, csodálattal nézte ezt a szép fiatalembert, bámulta, mily kecsesen üli meg a lovat.

— Szerencsés természet, — mondá magában. — Mily jó szabású a nadrágja; mily szépen van megfésülve! Hej, ha én is ilyen lettem volna, talán nem történt volna, hogy Matild, miután három napig szeretett, meggyűlölt.

Mikor a herczeg végzett a kehli ostrommal: — Ön olyan ábrázattal jár, mint egy trappista barát, — mondá Juliennek, — túlzásba viszi a komolyságot, a mit Londonban ajánlottam önnek. A szomorú arczkifejezés

nem illik össze a jó modorral; únottnak kell látszani. Ha szomorú, ez azt jelenti, hogy nélkülöz valamit, hogy valami nem sikerült önnek.

Azt mutatja ezzel, hogy alúl maradt. Ha ellenben únott arczot vág, ez annyit jelent, hogy az maradt alúl, a ki hiába igyekezett tetszeni önnek. Értse meg hát, kedvesem, mennyire megy a megvetés komolysága.

Julien egy tallért dobott oda a parasztnak, a ki tátott szájjal hallgatta őket.

— Helyes, — szólt a herczeg, — ebben volt előkelőség, valami nemes lenézés, nagyon helyes! — És megsarkantyúzta lovát. Julien, értelmetlen csodálattal telve, követte.

Ah! ha én is ilyen lettem volna, Matild nem helyezte volna elémbe Croisenois-t! Minél inkább megütközött esze a herczeg nevetséges tulajdonságain, annál jobban megvetette magát csodálatukért és annál szerencsétlenebbnek vélte magát, hogy ő hiányával van ezeknek. Ember nem érezhet nagyobb undort önmaga iránt.

A herczeg, úgy találva, hogy határozottan nagyon szomorú: — Nos, kedvesem, — szólt hozzá, mikor visszaértek Strassburgba, — elvesztette talán minden pénzét, vagy szerelmes valami kis színésznőbe?

Az oroszok utánozzák a franczia erkölcsöket, de mindig ötven évi késéssel. Jelenleg XV. Lajos századánál tartanak.

A szerelemnek ez a tréfás említése könnyeket csalt Julien szemébe. — Miért ne kérnék tanácsot ettől a szeretetreméltó embertől? — szólt magában hirtelen.

— Nos hát, igen, kedvesem, — mondá a herczegnek, — úgy nézzen reám, hogy szerelmes, még pedig faképnél hagyott szerelmes vagyok. Egy bájos nő, a ki egy közeli városban lakik, három napi szenvedély után elhagyott és ez megöl.

Koholt neveket használva, lefestette a herczeg előtt Matild tetteit és jellemét.

— Ne folytassa, — szólt Korasoff, — hogy bizalmat keltsek önben orvosa iránt, én fogom befejezni vallomását. E nő férje roppant gazdag, vagy még inkább ő maga

a vidék legelőkelőbb nemességéhez tartozik. Bizonyos, hogy büszke valamire.

Julien bólintott, nem volt többé bátorsága, hogy beszéljen.

— Nagyon jól van, — mondá a herczeg, — ime, három eléggé keserű gyógyszer, a mit haladéktalanúl alkalmaznia kell.

1. Mindennap találkoznia kell . . . hogy' is hívják?

— De Dubois-né.

— Micsoda név! — szólt a herczeg, hangos nevetésre fakadva. — Azaz, bocsánat. Önnek bizonyára fenséges. Tehát mindennap találkoznia kell de Dubois-néval; mindenekfölött igyekezzék, hogy ne látszassék előtte hidegnek és haragosnak; tartsa szem előtt századának nagy elvét: viselkedjék épp ellenkezőleg, mint ahogy várják. Mutassa magát épp olyannak, a milyen volt egy héttel előbb, semmint kegyeivel kitüntette.

— Ah! akkor nyugodt voltam, — kiáltott föl Julien kétségbeesve, — azt hittem, hogy sajnálhatom . . .

— A lepke megégeti magát a lángban, — folytatá a herczeg, — oly régi hasonlat, a milyen a világ.

1. Mindennap találkozni fog vele.

2. Udvarolni fog egy társnőjének, de értse meg, a nélkül, hogy a szenvedély látszatait mutatná. Nem titkolom, nehéz szerepe lesz; komédiát fog játszani, és ha észreveszik, hogy ezt cselekszi, el van veszve.

— Neki oly sok esze van és nekem oly kevés! El vagyok veszve, — szólt Julien szomorúan.

— Nem, egyszerűen csak szerelmesebb, mint gondoltam. De Dubois-né roppant el van foglalva önmagával, mint minden olyan asszony, a kinek az ég vagy túlságos nagy rangot, vagy túlságos nagy vagyont adott. A helyett, hogy önt nézné, magát nézi, következőleg nem ismeri önt. Abban a két vagy három szerelmi rohamban, melyen képzelmének megerőltetésével az ön javára keresztülment, a hőst látta önben, a kiről álmodozott, nem pedig azt az embert, a kicsoda ön valóban. — De hát, hogy' az ördögbe, kedves Sorel, hiszen ezek elemi dolgok, ön tehát még egészen kezdő?

Ohó! menjünk csak be ebbe a boltba: nézze ezt az elragadó fekete nyakravalót, azt mondaná az ember, hogy John Andersontól való, a Burlington-Street-ből; tegye meg nekem azt a szívességet, vegye meg és hajítsa el azt a nemtelen fekete kötelet, a mit a nyakán visel.

Most pedig, — folytatá a herczeg, mikor kiléptek Strassburg legelső divatárú-kereskedőjének a boltjából, — mondja meg, miféle társaságban él de Dubois-né? Nagy Isten! micsoda név! Ne haragudjék, kedves Sorel, nem tehetek róla . . . Kinek fog udvarolni?

— Egy kiváltképpen szemérmetes nőnek, a ki egy rengetegül gazdag harisnya-kereskedőnek a leánya. Szemei a legszebbek a világon és nekem nagyon tetszenek; rangban kétségtelenül ő áll legelől az egész környéken; de mind e fény közepett is a megzavarodásig elpirul, ha valaki kereskedelemről meg boltról kezd beszélni. Szerencsétlenségére, apja egyike volt a legismertebb strassburgi kereskedőknek.

— Így tehát ha *ipar*-ról van szó, — mondá a herczeg nevetve, — biztos benne, hogy az ön szépe magára gondol és nem önre. E gyöngéje valami isteni és igen hasznos dolog, meg fogja önt védeni, hogy szép szemei valami őrületre ragadják. A siker biztos.

Julien de Fervaques tábornagynéra gondolt, a ki gyakran megfordult a de La Mole-palotában. Szép külföldi nő volt, a kit a tábornagy egy évvel a halála előtt vett nőül. Egész élete annak a feledtetésére volt berendezve, hogy *iparos*-nak a leánya, és hogy Párisban valami szerepet játszhasson, az erénynek állt az élére.

Julien őszintén csodálta a herczeget; mily sokért nem adta volna, ha benne is megvolnának az ő hóbortjai! A két barát beszélgetése nem akart véget érni; Korasoff el volt ragadtatva: soha még franczia ily sokáig nem hallgatta. — Végre elértem, — szólt magában a herczeg elbájolva, — hogy meghallgatnak és leczkéket adhatok mestereimnek.

— Tehát megegyeztünk, — ismételte már vagy tizedszer Juliennek, — a szenvedélynek még csak árnyéka se legyen szavában, ha de Dubois-né jelenlétében beszél az ifjú tüneménynyel, a strassburgi harisnyakeres-

kedő leányával. Ellenben ha ír, a legégetőbb szenvedélyhez tartsa magát. A szemérmetes asszonynak főélvezet, ha jól megszerkesztett szerelmes levelet olvashat; ez a pihenés pillanata. Ilyenkor nem szinészkedik, mer a szívére hallgatni; következőlg minden napra két szerelmes levelet.

— Soha, soha! — szólt Julien csüggedten; — inkább kerékbe törhetnének, semhogy három mondatot ki tudnék gondolni; nekem végem, kedvesem, ne várjon tőlem már semmit. Hagyjon meghalnom az útszélen.

— És ki mondta, hogy mondatokat gondoljon ki? Bőröndömben hat kötet szerelmes levél van kéziratban. Van köztük mindenféle fajtájú nő számára, még a legszigorúbb erény részére is. Nem udvarolt-e Kalisky Richmondban, tudja, három mérföldnyire Londontól, egész Anglia legcsinosabb quäker-asszonyának?

Julien kevésbbé volt boldogtalan, mikor hajnali két óra tájban elvált barátjától.

Másnap a herczeg másolót hívatott és két nappal utóbb Juliennek ötvenhárom gondosan megszámozott szerelmes levél volt a kezében, melyek a legfenségesebb és legszomorkodóbb erényhez voltak intézve.

— Azért nem ötvennégy, — mondá a herczeg, — mert az ötvennegyedik előtt kidobták Kaliskyt; de hát mit bánja ön, ha a harisnyakereskedő leánya rossz elbánásban részesíti is, minthogy úgyis csak de Dubois-né szívére akar hatni!

Mindennap lovagoltak; a herczeg bolondúlt Julienért. Nem tudva, hogy miként tegyen tanuságot barátságáról, végül is fölajánlotta neki egyik unokahúgának, egy gazdag moszkvai leánynak a kezét. Legyen csak megnősülve, — tette hozzá, — befolyásommal és e rendjellel, a·mit visel, két év alatt ezredest csinálunk önből.

— De hiszen e rendjelet nem Napoleontól kaptam, nagyon is nem.

— Hát aztán, — felelte a herczeg, — vajon nem ő volt-e az, a ki alapította? Még mindig bízvást a legelső egész Európában.

Julien már-már beleegyezett; de kötelessége viszszaszólította a magasállású úr mellé; mikor Korasofftól

búcsút vett, ígéretet tett, hogy írni fog neki. Megkapta a választ a titkos jegyzékre, a mit magával hozott és sietett Párisba; alig volt azonban egyfolytában két napig egyedül, az, hogy elhagyja Franciaországot és Matildot, kegyetlenebb kínszenvedésnek tűnt föl előtte, mint a halál. Nem veszem nőül a milliókat, — mondá magában, — melyeket Korasoff fölajánlott, de követni fogom tanácsait. Végre is neki mestersége a hódítás; tizenöt év óta, mert most harmincz éves, mással sem foglalkozik, mint ezzel; agyafúrt és óvatos; a lelkesedés, a költészet nem fér össze természetével: olyan, mint valami ügyvéd, egy okkal több, hogy ne tévedjen.

Meg kell tennem, udvarolni fogok de Fervaquesnénak.

Lehet, hogy untatni fog egy kissé, de szép szemeit fogom nézni, melyek olyannyira hasonlítanak azokhoz, melyek leginkább szerettek.

Külföldi asszony; új jellemet fogok megfigyelhetni.

Őrült vagyok, nem tudok eligazodni, követnem kell barátom tanácsait és nem szabad magamra hallgatnom.

LV.

AZ ERÉNY-MINISZTÉRIUM.

De ha ily vigyázatosan és körültekintően élek az élvezettel, ez már nem is lesz számomra élvezet. *Lope de Vega.*

Alig hogy visszatért Párisba, mihelyt kilépett de La Mole marquistól, a kit, úgy látszott, nagyon lehangoltak az értesítések, a miket neki hozott, hősünk Altamira grófhoz sietett. Azzal a kiválósággal, a mit a halálos ítélet biztosított neki, ez a szép külföldi a föllépés nagy komolyságát és az ájtatos természet szerencséjét egyesí-

tette; e kettőnek az érdeme, de mindenekfölött a gróf elő-kelő származása teljesen ínye szerint volt de Fervaques-nénak, a kihez sokszor ellátogatott.

Julien nagy komolyan előadta neki, hogy szerelmes a tábornagynébe.

— De Fervaques-né a legtisztább és a legfenköltebb erényű nők közé tartozik, — felelt Altamira, — csakhogy kissé jezsuita és dagályos természet. Vannak napok, a mikor minden egyes szavát megértem, de nem értem, hogy mit mond. Mellette gyakran arra kell gondolnom, hogy nem tudok olyan jól franczián, mint a hogy' rólam vélik. Ez az összeköttetés ismert emberré fogja önt tenni; súlyhoz fogja juttatni a társaságban. Hanem menjünk Bustos-hoz, — mondá Altamira gróf, a ki rendszeres szellemű ember volt; — ő udvarolt a tábornagynénak.

Don Diego Bustos hosszan elmagyaráztatta magának az ügyet, nem szólva egy szót sem, olyanformán viselkedve, mint valami ügyvéd, a ki feleket fogad az irodájában. Alakja, mint egy elhízott baráté; fekete bajusza volt és arczán páratlanúl tekintélyes kifejezés tükröződött; egyébként derék carbonari volt.

— Értem, — szólt végül Julienhez. — Voltak-e már szeretői de Fervaques tábornagynénak, vagy nem? Következőleg lehet-e önnek reménye a sikerre? Ez a kérdés. A magam részéről mondhatom önnek, hogy én kudarczot vallottam. Ma, a mikor már nem bánt a dolog, tudok okoskodni róla; gyakran rosszkedvű és, a hogy mindjárt el fogom mondani, nem idegenkedik a bosszú-állástól.

Nincs meg benne az az epés vérmérséklet, mely a lángelmék tulajdona és a mely minden cselekedetet mintegy a szenvedély fénymázával von be. Ellenkezőleg, hollandi módon phlegmatikus és nyugodt természetének köszönheti ritka szépségét és üde arczszínét.

Julient kihozta türelméből a spanyol lassúsága és rendűletlen phlegmája; időről-időre, akarata ellen is, néhány egytagú szó tört elő ajkai közül.

— Akar meghallgatni? — kérdé tőle nagy komolyan don Diego Bustos.

— Bocsásson meg a *furia francese*-nek; csupa fül vagyok, — felelt Julien.

— De Fervaques tábornagyné tehát igen gyűlölködő természet; könyörtelenül üldöz olyan embereket is, a kiket sohasem látott, ügyvédeket, éhenkórász írókat, a kik dalokat költenek, mint Collé, tudja?

Az az én mániám,
Szeretem Mariskám.

És Juliennek egész végig kellett szenvednie az idézetet. A spanyolnak jól esett, hogy franciául énekelhet.

Soha sem volt még reá eset, hogy ezt az isteni dalt valaki türelmetlenebbül hallgatta volna. Mikor vége volt: — A tábornagyné, — folytatá don Diego, — megfosztatta állásától annak a dalnak a szerzőjét, hogy:

A korcsmában a szerelem.

Julien reszketett, hogy ezt is el fogja énekelni. Don Diegó azonban megelégedett vele, hogy csak elemezze. Csakugyan nem volt valami kegyes és illedelmes költemény.

Mikor a tábornagyné haragra gyúladt e dal ellen, — mondá Don Diegó, — figyelmeztettem, hogy az ő rangjabéli hölgynek nem való minden ostobaságot elolvasni, a mit kinyomatnak. Bármennyire felvirágozzék is a jámborság meg a komolyság, Francziaországban mindig lesz korcsma-irodalom. Mikor a tábornagyné e dal szerzőjét, a féldijas szegény ördögöt, kidobatta nyolczszáz francos állásából: Vigyázzon, — mondtam neki, — ön fegyverrel támad e rímfaragó ellen, ő rímekkel felelhet önnek: dalt fog írni az erényről. Az aranyos szalonok az ön pártján lesznek; de a kik szeretnek nevetni, ismételni fogják ez epigrammokat. Tudja, mit felelt a tábornagyné? Az Úr javáért akár egész Páris láttára elszenvedném a vértanúságot; ez új látvány volna Francziaországban. A nép megtanulná becsülni a rangot. Ez volna életem legszebb napja. — Szemei sohasem voltak még ily szépek.

— Már pedig mindig gyönyörűek! — kiáltott fel Julien.

— Látom, hogy ön szerelmes... Tehát, — vette föl újból a fonalat komolyan Don Diego Bustos, — nincs meg benne az az epés vérmérséklet, a mely megtorlásra ösztönöz. Hogy mégis szeret ártani, ez a miatt van, mert boldogtalan, *belső szerencsétlenséget* sejtek nála. Vajon nem valami színeskedő nő-e, a ki belefáradt mesterségébe?

A spanyol elhallgatott és jó egy perczig nézett Julienre.

— Ez a kérdés, — tette hozzá fontoskodva, — és ebből meríthet valamelyes reményt. Sokat elmélkedtem ezen az alatt a két év alatt, a míg alázatos szolgája voltam. Önnek, a ki szerelmes, egész jövője ettől a nagy problémától függ. Vajon nemcsak olyan erényeskedő nő-e, a ki belefáradt mesterségébe, és a ki azért gonosz, mert szerencsétlen?

— Vagy pedig, — szólalt meg Altamira, megszakítva mély hallgatását, — az volna a nyitja, a mit már húszszor is mondtam neked? Egyszerűen a franczia hiúság. Apjának, a hírhedt posztókereskedőnek az emléke okozza e természettől fogva komor és rideg teremtés szerencsétlenségét. Csak egy dolog tehetné boldoggá, az, ha Toledóban laknék és gyóntatója mindennap azzal gyötörné, hogy kitárva mutatja előtte a pokol kapuit.

Mikor Julien távozni készült: Altamira arról értesít, hogy ön a mi pártunkon van, — szólt hozzá Don Diego egyre növekvő komolysággal. — Valaha majd ön segíteni fog nekünk szabadságunk kiküzdésében, én is segíteni akarom önt e kis időtöltésében. Jó lesz, ha ismeri a tábornagyné írásmódját; íme, itt van négy levele.

— Lemásolom, — kiáltott fel Julien, — és azután vissza hozom őket.

— És soha nem árul el egy szót sem abból, a mit önnek mondtunk?

— Soha, becsületemre! — kiáltott fel Julien.

— Így hát Isten segítse önt! — tette hozzá a spanyol

és hallgatagon egész a lépcsőig kísérte Altamirat és Julient.

Ez a jelenet kissé felvidította hősünket; majdnem mosolygott. Íme, az ájtatos Altamira, — szólt magában, — segítségemre szegődik a házasságtörésben.

Az egész idő alatt, míg don Diego Bustos nagy komolysággal beszélt, Julien figyelte az Aligre-palota órájának ütéseit.

Közeledett az ebéd ideje, nemsokára tehát viszontlátja Matildot! Hazatért és nagy gondosan felöltözött.

— Az első hiba, — szólt magában, mikor a lépcsőn lefelé haladt; — betűről-betűre követnem kell a herczeg utasításait.

Visszament szobájába és útiruhába öltözött, mely a lehető legegyszerűbb volt.

— Most pedig, — gondolá, — arra kell vigyáznom, hogy miként nézzek. — Még csak félhat volt és hat órakor szoktak ebédelni. Az a gondolata támadt, hogy lemegy a szalonba, hol senkit sem talált. A két diván láttára a könnyekig elérzékenyűlt; arcza tüzelni kezdett. Át kell esnem ezen az ostoba ellágyuláson, — szólt magában dühösen; — még elárulhatna. Hogy nyugodtnak látszassék, újságot vett a kezébe és háromszor vagy négyszer hol kiment a szalónból a kertbe, hol pedig visszatért.

Csak reszketve és egy vastag tölgy mögé rejtőzve mert föltekinteni de La Mole kisasszony ablakára. A függöny le volt eresztve; Julien majdnem összeroskadt és sokáig állt ott a tölgyhöz támaszkodva; azután ingadozó léptekkel elindult, hogy megnézze a kertész létráját.

A lánczszem, melyet valaha, hajh! még oly közömbös érzéssel tört szét, nem volt összekovácsolva. Az önfeledt szenvedély hevületében Julien felragadta és ajkához szorította.

A szalon és a kert között való sok bolygástól Julien szörnyen fáradtnak érezte magát; ezt sikernek vette és élénken örült neki. Tekintetem élettelen lesz és nem fog elárulni! Lassan-lassan a szalon benépesült vendégekkel; valahányszor kinyílt az ajtó, Julien szívét halálos zavar töltötte el.

Asztalhoz ültek. Végre megjelent de La Mole kisasszony, híven kitartva szokása mellett, hogy várakoztasson magára. Julien láttára erősen elpirult; nem tudott róla, hogy megérkezett. Korasoff herczeg tanácsát követve, Julien a kezeire nézett; reszkettek. Noha e fölfedezés őt magát is minden szóval kifejezhető mértéken túl zavarba hozta, eléggé szerencsés volt, hogy csak fáradtnak látszott.

De La Mole úr hangos szavakkal dícsérte. Egy pillanattal utóbb a marquisné is szólt hozzá és részvéttel nyilatkozott fáradt arczkifejezéséről. Julien minden pillanatban ismételte magában: Nem szabad túlságosan sokat néznem de La Mole kisasszonyra, de az sem szabad, hogy mintegy kerüljem tekintetemmel. Olyannak kell látszanom, a milyen valóban voltam egy héttel szerencsétlenségem előtt . . . Meg lehetett elégedve a sikerrel és ott maradt a szalonban. Életében, ezúttal először, figyelmes lévén a ház úrnője iránt, minden igyekezetét megfeszítette, hogy szóra bírja a társaság tagjait és éleszsze a társalgás elevenségét.

Udvariasságáért meg volt a jutalma: nyolcz órakor bejelentették de Fervaques tábornagynét. Julien eltűnt, hogy csakhamar a legnagyobb gonddal öltözve térjen vissza. De La Mole marquisné roppant jó néven vette tőle a tisztelet e jelét és hogy kimutassa megelégedettségét, szóba hozta utazását de Fervaques-né előtt. Julien a tábornagyné mellé telepedett, úgy, hogy Matild ne láthassa szemeit. Így elhelyezkedve, a művészet szabályai szerint, de Fervaques-né a legfellengzősbb csodálat tárgya volt számára. A Korasoff herczegtől ajándékba kapott ötvenhárom levél elseje e fajta ömlengéssel kezdődött.

A tábornagyné kijelentette, hogy a víg-operába megy. Julien is oda sietett; találkozott de Beauvoisis lovaggal, a ki bevezette a király kamarásainak páholyába, mely éppen de Fervaques-né páholya mellett volt. Julien folyton a tábornagynét nézte. — Naplót kell vezetnem, — szólt magában, mikor visszatért a palotába, — az ostromról; különben még elfeledném a támadásokat. Kényszerítette magát, hogy két vagy három oldalt írjon az

unalmas tárgyról és ilyenformán, — csodálatos! — elérte, hogy alig gondolt de La Mole kisasszonyra.

A míg oda volt, Matild majdnem egészen elfeledte. Végre is, közönséges ember csak, — gondolá, — neve mindig életem legnagyobb ballépésére fog emlékeztetni. Igazán vissza kell térnem az okosság és a becsület közkeletű eszméihez; a mely nő megfeledkezik róluk, mindent elveszíthet. Végre hajlandónak mutatkozott, hogy nyélbe üssék a de Croisenois marquis-val való egybekelést, a mit már oly régóta terveztek. De Croisenois marquis magánkívül volt az örömtől; ugyancsak elcsodálkozott volna, ha megmondják neki, hogy Matild érzésében, mely őt oly büszkévé teszi, lemondás lappang.

Julien láttára Matildnak minden gondolata megváltozott. Tulajdonképpen ő a férjem, — gondolá, — és ha csakugyan vissza akarok térni az okosság útjára, bizonyos, hogy hozzá kell nőül mennem.

Alkalmatlankodást, szomorú arczokat várt Julientől; előre megfogalmazta, hogy mit fog válaszolni: kétségtelen ugyanis, hogy az ebéd végeztével kísérletet fog tenni, hogy néhány szót mondjon neki. Csakhogy távolról sem, Julien állhatatosan a szalonban maradt, még, — Isten a megmondhatója, mily erőfeszítésébe került! — tekintetével se fordúlt a kert felé. Jobb lesz mindjárt túlesni a kimagyarázásokon, — gondolá de La Mole kisasszony; — magányosan kiment a kertbe, Julien nem mutatkozott. Matild föl és alá sétált a szalon ajtaja s ablakai előtt; látta, a mint Julien nagy buzgósággal vázolta de Fervaques-nénak a rombadőlt régi kastélyokat, melyek a Rajnamenti halmokat koronázzák és annyi jellegzetességet adnak nekik. Kezdett elég jól elboldogúlni azzal az érzelmes és festői beszédmóddal, a mit bizonyos szalonok *elmés*-nek neveznek.

Korasoff herczeg vajmi büszke lett volna, ha jelen van: ez az est tökéletesen olyan volt, a milyennek megjövendölte.

Helyeselte volna azt a magaviseletet is, a mit Julien a következő napokon tanúsított.

A titkos kormány tagjainak valami cselszövénye

folytán néhány kék szalag került adományozásra; de Fervaques tábornagyné azt akarta, hogy nagybátyját nevezzék ki a rend tagjává. De La Mole marquis ugyanezt a kitüntetést ígényelte apósa számára; összefogtak czéljukra nézve és a tábornagyné majdnem mindennapos lett a de La Mole-palotában. Tőle tudta meg Julien, hogy a marquis-t miniszterré fogják kinevezni: igen leleményes tervet terjesztett a *camarilla* elé, hogy miként lehetne három év alatt, minden rázkódtatás nélkül, megsemmisíteni az alkotmányt.

Juliennak reménye lehetett, hogy ha a marquis miniszter lesz, püspökséget kap; de minde nagy érdekeket mintha valami fátyol fedezte volna be tekintete elől. Csak homályosan, és, hogy úgy mondjuk, a messze távolban tűntek fel képzelmében. A szörnyű szerencsétlenség, mely mániákussá tette, az élet minden dolgát a de La Mole kisasszonyhoz való viszony látószögében mutatta neki. Úgy számítgatta, hogy öt-hat évi gondos iparkodással újból megszerettetheti magát vele.

Látnivaló, hogy ez a józan ember tökéletesen elvesztette a fejét. Mindama tulajdonságok közül, melyek valaha kitűntették, csak egy kevés szilárdság maradt meg benne. Külsőleg híven megtartva azokat a magaviseleti szabályokat, melyeket Korasoff herczeg előírt neki, minden este meglehetősen közel helyezkedett el de Fervaques-né karosszékéhez, de képtelen volt, hogy csak egy szót is szóljon hozzá.

Az az erőfeszítés, a mit magára kényszerített, hogy Matild szemében gyógyultnak tűnjék fel, lekötötte lelkének minden erejét, úgy ült a tábornagyné mellett, mint a kiben alig van élet; még szemeiből is, mint a hogy a legnagyobb testi szenvedéseknél történik, kialudt minden tűz.

Minthogy de La Mole marquisné felfogásában csak annak a férjnek a véleményei tükröződtek, a ki esetleg herczegnévé fogja tenni, a marquisné néhány nap óta az egekig magasztalta Julien érdemeit.

LVI.

AZ ERKÖLCSI SZERELEM.

There also was of course in Adeline
That calm patrician poish in the adress,
Which ne'er can pass the equinoctial line
Of any thing which Nature would express:
Just as a Mandarin finds nothing fine,
At least his manner suffers not to guess
That any thing he views can greatly please.
Don Juan, c. XIII., stanza 84.

Az egész család kissé meg van bolondúlva, — gondolá a tábornagyné; — odáig vannak kis abbéjukkal, a ki mást se tud, csak hallgatni, bár igaz, hogy ezt eléggé szép szemekkel cselekszi.

Julien a maga részéről körülbelül tökéletes példáját látta a tábornagyné viselkedésében annak a *patriciusi nyugalom*-nak, mely kifogástalan udvariasságot lehel, de még inkább képtelenséget bármiféle élénkebb megindúlásra. Valamely váratlan mozdúlat, az önuralom esetleges hiánya megbotránkoztatta volna de Fervaques-nét, majdnem annyira, mint a méltóság fogyatékossága az alárendeltekkel szemben. A fogékony érzés legkisebb jele is olybá látszott volna előtte, mint egy fajtája a *lelki részegségnek* a mi miatt pirulni kell és a mivel egy főrangú személy nagyot vét a magamagának tartozó kötelesség ellen. Legörömestebb a király legutóbbi vadászatáról beszélt és legszívesebben *Saint-Simon herczeg emlékirataï*-t olvasta, főként a leszármazásokról szóló részt.

Julien tudta, hogy a világítás beosztása szerint mely hely felel meg legjobban de Fervaques-né szépségének. Már előre odaült, de gondosan ügyelt és úgy fordította székét, hogy ne lássa Matildot. De La Mole

kisasszony, csodálkozva az állhatatosságon, melylyel mintegy rejtőzött előle, egyízben odahagyta a kék kanapét és kézimunkájával egy kis asztal mellé ült, mely a tábornagyné karosszékének szomszédságában állott. Julien, de Fervaques-né kalapja alól eléggé közel látta maga előtt. E szemek, melyektől sorsa függött, az első pillanatban megrémítették, azután hevesen kizökkentették megszokott szenvtelenségéből; beszélt, még pedig igen ügyesen.

Szavát a tábornagynéhoz intézte, de egyedüli célja az volt, hogy Matild lelkére hasson. Annyira nekimelegedett, hogy de Fervaques-né már nem is értette, mit mond.

Ez érdem számába ment. Ha Juliennek eszébe jutott volna, hogy hozzáfűzze a német mysticismus, a felsőbb ájtatosság és a jezsuitizmus néhány mondatát is, a tábornagyné egyszerre ama kiváló férfiak közé sorolta volna, a kik hivatva vannak, hogy újjáalkossák a századot.

Miután eléggé rossz ízlésű, hogy ily hosszasan és ily közelről beszéljen de Fervaques-nével, — mondá magában de La Mole kisasszony, — nem hallgatom tovább. — És az est egész hátralevő részében, erőlködéssel bár, de szavának állott.

Éjfélkor, mikor fogta anyjának a gyertyáját, hogy szobájába kísérje, de La Mole marquisné menetközben megállt a lépcsőn, hogy dícséretét zengje Juliennek. Matild végképp bosszús lett; nem tudott elaludni. Egy gondolat csillapította: A kit én lenézek, a tábornagyné szemében még mindig kiváló érdemű ember számába mehet.

A mi Julient illeti: cselekedett, kevésbbé volt boldogtalan; tekintete véletlenül reátévedt az orosz bagaria dobozra, melybe Korasoff herczeg az ajándékba adott ötvenhárom szerelmes levelet zárta. Az első levél alján Julien a következő jegyzetet pillantotta meg: *Az első számu levél egy héttel az első találkozás után küldendő el.*

Hátralékban vagyok! — kiáltott föl Julien, — mert

már jó hosszú idő óta találkozom de Fervaques-nével. — Nyomban hozzáfogott az első szerelmeslevél lemásolásához; valami prédikáczió-féle volt, tele az erényről szóló kijelentésekkel és gyilkoló unalom áradt belőle; Julien oly szerencsés volt, hogy a második oldalon elaludt.

Néhány órával utóbb a magasan járó nap asztalára dőlve lepte meg. Életének legkínosabb pillanatai közé tartozott, mikor minden reggel a fölébredéskor *megtanulta* szerencsétlenségét. Most azonban majdnem nevetve végezte be a levél lemásolását. Lehetséges, — szólt magában, — hogy akadt fiatal ember, a ki így írt? Több olyan mondatot talált, a mely kilencz sor hosszú volt. A levél végén czeruzával írott jegyzetet talált.

E leveleket személyesen kell elvinni: lóháton, fekete nyakravaló, kék redingote. Az ember szenvedő arczczal adja át a levelet a kapusnak; nézésének mély búskomorságot kell kifejeznie. Ha megpillant egy szobaleányt, lopva megtörli szemét, a szobaleányt meg kell szólítani.

Julien mindezt híven megtartotta

Ugyancsak merész dolgot művelek, — gondolá Julien, mikor a de Fervaques-palotából kilépett, — de annál rosszabb Korasoffra. Levelet írni egy hölgynek, a ki oly híres az erényéről! A legnagyobb megvetéssel fog sújtani és ennek nagyon fogok örülni. Alapjában véve, ez az egyetlen, a mi még mulattatni tudna. Ha magamra hallgatnék, képes volnék valami bűnt követni el, hogy szórakozást leljek.

Egy hónap óta Julien életének az volt a legszebb pillanata, a mikor lovával visszatért az istállóhoz. Korasoff határozottan megtiltotta neki, hogy, bármily ürügy alatt is, reápillantson a nőre, a ki elhagyta. Ám e lódobogás, melyet oly jól ismert, a mód, a miként Julien lovagostorával megkopogtatta az istálló ajtaját, hogy egy szolgát szólítson, néha odavonta Matildot az ablak függönye mögé. A szövet oly lenge volt, hogy Julien átlátott rajta. Kalapja karimájának védelme alól megpillantotta Matild alakját, a nélkül, hogy szemeit is látta

volna. Következésképen, — mondá magában, — ő sem látja az enyémeket, tehát ez nem annyi, mintha reánéznék.

Este de Fervaques-né teljességgel úgy viselkedett vele szemben, mintha nem kapta volna meg azt a bölcsészeti, mystikus és vallásos értekezést, a mit Julien reggel oly búskomor arczczal adott át a portásnak. A megelőző estén a véletlen fölfedte Julien előtt a módot, hogy miként lehet ékesszóló; úgy helyezkedett el, hogy láthassa Matild szemét. De La Mole kisasszony viszont, egy peczczel azután, hogy a tábornagyné belépett, odahagyta a kék dívánt: megszökött rendes társaságától. De Croisenois úr szinte nem tudott hova lenni ez új szeszély miatt; szembeszökően látható fájdalma elvette Julien boldogtalanságából azt, a mi a legkínosabb volt benne.

E váratlan szerencse folytán úgy beszélt, mint egy angyal; és mert hogy a hiúság még azokba a szívekbe is belopódzik, melyek a legfenségesebb erénynek szolgálnak templomául: De La Mole-nénak igaza van, — szólt magában a tábornagyné, mikor kocsijába szállt, — ez a fiatal pap nem mindennapi ember. Úgy kell lennie, hogy az első napokban elfogódottá tettem. Aminthogy csakugyan mindaz, a mit az ember ebben a házban lát, ugyancsak léha; erényt csak azoknál találok, a kikné! a vénségre támaszkodik és ezeknek is nagy szükségük van arra, hogy az idő tükrébe nézzenek. E fiatal ember bizonyára észrevette a különbséget; jól ír; félek azonban, hogy kérése, melylyel tanácsokért fordúl hozzám, alapjában olyan érzelem, a mely nem ismeri a maga igazi természetét. De hány megtérés kezdődött így! A mi a jelen esetben jó reményeket ébreszt bennem, az irályának eltérő volta ama fiatal emberekétől, a kiktől volt alkalmam leveleket látni. Lehetetlen észre nem venni, hogy e fiatal levita prózájában kenetesség, mély komolyság és sok meggyőződés van; Massillon gyöngéd erénye fog benne új életre támadni.

LVII.

AZ EGYHÁZ LEGSZEBB ÁLLÁSAI.

Munka! tehetség! érdem! ők! valamely érdekcsoporthoz kell tartozni. *Télémaque.*

Így történt, hogy a püspökség gondolata először fonódott össze Julien fogalmával egy oly nő fejében, a ki előbb-utóbb rendelkezendő volt Franciaország legszebb egyházi állásaival. Ez a siker azonban a legkisebb hatást sem tette volna Julienre; e pillanatban gondolata semmihez sem tudott fölérni, a mi kívül állt jelen boldogtalanságán: minden még csak növelte ezt; így például, szobájának látása elviselhetetlenné vált számára. Esténként, mikor gyertyával benyitott szobájába, úgy tetszett neki, mintha minden bútordarab, minden kis díszítés megszólalna és éles hangon szerencsétlenségének valamely új részletére figyelmeztetné.

Ma derekasan dolgoztam, — szólt magában, mikor szobájába tért, még pedig oly élénkséggel, a milyet már régóta nem ismert, — reméljük, hogy a második levél is olyan unalmas lesz, mint az első.

Még nagyobb mértékben volt az. A mit másolt, oly badarnak tűnt föl előtte, hogy egymásután leírta a sorokat, a nélkül, hogy jelentésükre gondolt volna.

Ez még dagályosabb, — szólt magában, — mint a milyen a münsteri szerződés ama hivatalos okmányai voltak, melyeket Londonban diplomácziai tanárom másoltatott le velem.

Csak most jutottak eszébe de Fervaques-né levelei, melyek kéziratát elfeledte visszaadni a komoly spanyolnak, don Diego Bustos-nak. Előkereste a leveleket; valóban majdnem szintoly tapogatódzók voltak, mint a fiatal orosz főúrei. A bizonytalanság tökéletes volt bennök. Mintha nagyot akartak volna mondani, de úgy, hogy ne mondjanak semmit. Ez az írás aeol-hárfája, — gondolá Julien. — Minde sok magasröptű gondolatban,

mely a nemlétről, a halálról, a végtelenről stb. szól, ténylegesen csak a nevetségtől való útálatos félelmet látom.

E monológ, melyet a föntebbiekben megkurtítva közöltünk, két héten át folytatódott. Elaludni valami olyasnak a lemásolása alatt, a mi mintha az Apocalypsis kommentárja lett volna, másnap búskomor arczczal levelet vinni a tábornagyné portásához, visszakötni a lovat az istállóban és reményleni, hogy megpillanthatja Matild ruháját, dolgozni, este, ha de Fervaques-né nem jelent meg a de La Mole-palotában, elmenni az operába, — ezek voltak Julien életének egyhangú eseményei. Több érdeket talált benne, ha de Fervaques-né látogatóba jött a marquisnéhez; ilyenkor a tábornagyné kalapjának fedezete alól láthatta Matild szemeit és ékesszólóbban beszélt. Festői és érzelmes mondatai kezdtek találóbb és elegánsabb formát ölteni.

Jól érezte, hogy a mit mond, Matild előtt badarság; de meg akarta lepni kifejezésének roppant választékosságával. — Mennél hamisabb, a mit mondok, annál inkább kell neki tetszenem; és akkor, megvetést érdemlő merészséggel, túlzóan kezdte ecsetelni a természet némely jelenségét. Hamarosan reájött, hogy, ha nem akar közönségesnek látszani a tábornagyné előtt, különösen a természetes és észszerű eszméktől kell óvakodnia. Így azután a szerint folytatta vagy kurtította a nagyításokat, a mennyiben sikert vagy közönyösséget látott annak a két előkelő hölgynek a szemében, a kiknek tetszenie kellett.

Egészben véve, élete kevésbbé volt borzalmas, mint azokban a napokban, melyeket tétlenségben töltött.

Azonban, — szólt magában egy este, — íme, már a tizenötödiket másolom le ezekből az útálatos értekezésekből; a megelőző tizennégyet hűségesen kézbesítettem a tábornagyné kapusának. Nemsokára lesz szerencsém megtölteni íróasztalának összes fiókjait. És mégis úgy bánik velem, mintha nem is írnék! Mi lesz ennek a vége? Annyi bizonyos, hogy Korasoffnak az az orosz barátja, a ki a richmondi szép quakerasszonyba volt szerelmes, rettenetes egy ember lehetett; képzelni sem lehet kiállhatatlanabbat.

Mint minden középszerű ember, a kit a véletlen tanújává tesz valamely kiváló vezér hadműveleteinek, Julien se értett semmit a támadásból, a mit a fiatal orosz a fiatal angol asszony szíve ellen intézett. Az első negyven levélnek csak az volt a rendeltetése, hogy megbocsáttassa az írás merészségét. Hozzá kellett szoktatni e gyöngéd teremtést, a ki talán végtelenül unatkozott, hogy oly leveleket kapjon, melyek talán egy kissé kevésbbé együgyüek, mint azok, a melyeket mindennap láthatott.

Egy reggel levelet adtak át Juliennek; megismerte de Fervaquesné címerét és oly mohósággal törte föl a pecsétet, a melyre néhány nap előtt még képtelennek hitte volna magát: csak ebédre szóló meghívó volt benne.

Sietve föllapozta Korasoff herczeg utasításait. Szerencsétlenségére, a fiatal orosz arra törekedett, hogy könnyed legyen, mint Dorat, a helyett, hogy egyszerű és érthető lett volna; Julien nem tudta kiokoskodni, hogy micsoda viseletet kell tanusítania a tábornagyné ebédjén.

A szalon nagyszerű fényűzéssel volt bebútorozva, ragyogott az aranyozástól, mint a Diana-csarnok a Tuilleriákban és a faburkolatba olajfestésű képek voltak beillesztve. A festményeken törlésfoltok látszottak. Julien később megtudta, hogy a ház úrnője nem találta elég illedelmesnek, a mit ábrázoltak és kiigazíttatta a festményeket. *Erkölcsös század!* — gondolá magában.

A szalonban három oly embert vett észre, a kik jelen voltak a titkos jegyzék megszerkesztésénél. Egyikök, a ***-i püspök, a tábornagyné nagybátyja, a javadalmak tárczáját kezelte és azt beszélték róla, hogy mitsem tud megtagadni unokahúgától. — Mily óriási lépést haladtam, — szólt magában búskomoly mosollyal Julien, — és mennyire közönyösen hagy ez! Íme, együtt ebédelek a híres ***-i püspökkel.

Az ebéd középszerű volt és a társalgás erős próbára tette a türelmet. Ez az asztal egy rossz könyvből van kivágva, — gondolá Julien. Büszkén megkörnyékezik az emberi gondolkodás legnagyobb tárgyait, de ha három perczig odahallgat egy ember, azt kell kérdenie:

melyik lesz a győztes, a beszélő dagályossága-e vagy feneketlen tudatlansága?

Az olvasó már kétségtelenül elfeledte azt a Tambau nevezetű kis írófélét, az akadémikus unokaöcscsét és jövendőbeli tanárt, a ki mintha arra lett volna hivatva, hogy aljas rágalmaival megmérgezze a de La Molepalota szalonját.

Ennek a kis embernek az útján jutott Juliennek először az eszébe, hogy de Fervaquesné, noha nem felel leveleire, jó szemmel nézi az érzelmet, mely azokat tollba mondta. Tambeau úr fekete lelkét marczangolta Julien sikereinek elgondolása; másrészt azonban tudván, hogy az érdemes ember is épp oly kevéssé lehet egyszerre két helyen, mint az ostoba, ha Sorel, — mondá magában a jövendőbeli tanár, — szeretője lesz a magasztos tábornagynénak, ez bizonyára bedugja valami jó egyházi állásba és én megszabadúlok tőle a de La Molepalotában.

Pirard abbé is hosszú beszédeket tartott Juliennek a de Fervaques-palotában elért sikerei miatt. Ezekben az a *párt-féltékenység* nyilatkozott meg, a mit a szigorú jansenista az erényes tábornagyné jezsuita, újjászervező és monarchikus szalonja iránt érzett.

LVIII.

MANON LESCAUT.

A mióta pedig meggyőződött a prior ostoba és szamár voltáról, általában mindig sikert ért el, ha feketének mondta, a mi fehér és fehérnek, a mi fekete.
Lichtenberg.

Az orosz utasítások parancsolóan meghagyták, hogy soha sem szabad hangosan ellentmondani a hölgynek, a kinek az ember ír. Semmiféle ürügy alatt sem volt megengedve eltérni a legföltétlenebb csodálat szerepétől; a levelek mindig ebből a föltevésből indultak ki.

Egy este, az operában, de Fervaques-né páholyában Julien az egekig magasztalta a *Manon Lescaut* című balletet. Az egyedüli ok, a miért így beszélt, az volt, hogy jelentéktelennek találta.

A tábornagyné kijelentette, hogy a ballet nagyon mögötte áll Prevost abbé regényének.

Hogyan! — gondolá Julien csodálkozva és mulattatva, — egy ily kiváló erényű hölgy dicsér egy regényt! De Fervaques-né átlag kétszer-háromszor hetenként a legteljesebb megvetésnek szokott kifejezést adni azokkal az írókkal szemben, a kik az ily silány művekkel megrontani igyekesznek az ifjúságot, mely, sajna! amúgy is nagyon hajlandó az érzékek botlásaira.

— Ez erkölcstelen és veszedelmes munkák között, — folytatá a tábornagyné, — azt mondják, hogy *Manon Lescaut* a legelső helyek egyikét foglalja el. Egy bűnös szív gyöngéi és megérdemelt gyötrelmei, úgy mondják, oly igazsággal ecsetelvék benne, a mely mélyrehatónak nevezhető; a mi azonban az ön Bonaparte-ját a legkevésbbé sem hátráltatta, hogy Szent Ilona-szigetén úgy nyilatkozzék: ez a regény a lakájok számára van írva.

Ez a megjegyzés visszaadta Juliennek egész cselekvőképességét. Tönkre akartak tenni a tábornagyné szemében; besúgták neki rajongásomat Napoleon iránt. És azt eléggé bántotta, hogy engedjen a kisértésnek és éreztesse velem neheztelését. E fölfedezés egész estén át mulattatta és mulattatóvá tette. Mikor az opera előcsarnokában elbúcsúzott a tábornagynétól: — Jegyezze meg, uram, — mondá de Fervaques-né, — hogy a ki engem szeret, annak nem szabad Bonaparte-ot szeretnie: legföljebb annyiba veheti, mint valami szükségszerű rosszszat. Egyébként, ennek az embernek nem volt eléggé fogékony lelke, hogy méltányolni tudta volna a művészet remekeit."

A ki engem szeret! — ismételte Julien; — ez nem mond semmit és megmond mindent. Íme, a beszéd titkai, melyekhez mi, szegény vidékiek, nem értünk. És miközben a tábornagynénak szóló rengeteg levelet másolgatta, sokat gondolt de Rênal-néra.

— Hogy' lehet, — szólt hozzá másnap a tábornagyné rosszúl színlelt közönyös arczkifejezéssel, — hogy ön *London*-ról és *Richmond*-ról beszél egy levélben, melyet tegnap este, úgy hiszem, az operából jövet írt.

Julien nagy zavarban volt; betűről-betűre másolt, a nélkül, hogy figyelt volna reá, hogy mit ír és nyilván elfeledte, hogy, hogy az eredetiben előforduló *London* és *Richmond* szavakat *Páris*-sal és *Saint-Cloud*-val helyettesítse. Kétszer, háromszor is belekezdett egy mondatba, de nem tudta befejezni; azon a ponton érezte magát, hogy mindjárt hangos nevetésben fog kitörni. Végre, míg a szavakat keresgélte, ez a gondolat jutott eszébe: Elragadtatva a fenséges fejtegetésektől, az emberi lélek legfőbb érdekeitől, lehet, hogy lelkem szórakozottságba tévedt.

Ez hatott, — szólt magában, — tehát elengedhetem magamnak az est hátralevő részének unalmát. — Sietve távozott a de Fervaques-palotából. Este, átnézve a tegnap lemásolt levelet, csakhamar megtalálta a fatális helyet, melyen a fiatal orosz Londonról és Richmondról beszél. Julien nagy csodálkozására, úgy találta, hogy ez a levél csaknem gyöngéd volt.

De Fervaques-né szemében Julient az az ellentét tüntette ki, mely beszédének nyilvánvaló könnyedsége és leveleinek fenséges, csaknem apocalypticus mélysége között volt. A tábornagynénak főként a hosszú mondatok tetszettek; ez nem volt az a pezsgő irály, a mit Voltaire, ez az erkölcstelen ember, tett divatossá! Noha hősünk mindent elkövetett, hogy társalgásából tökéletesen száműzze a józan észt, mégis beszédének volt valami antimonarchikus és istentelen színezete, a mi nem maradt észrevétlen de Fervaques-né előtt. Oly emberektől környezve, a kik kiválóan erkölcsösek voltak, de a kiknek gyakran egész este nem volt egyetlen gondolatjuk sem, e hölgyre nagyon hatott minden, a mi ujdonságnak látszott, de ugyanekkor önmaga iránt tartozó kötelességének vélte, hogy megütközzék rajta. E fogyatkozást úgy nevezte, hogy *magán viseli a század léhaságának bélyegét* . . .

Az ily szalonokat azonban csak akkor való fölkeresni, ha az ember ki akar járni valamit. Az olvasó kétségtelenül osztja az unalmat, a mit Julienben ez az érdektelen élet keltett. Utazásunknak ezek a pusztaságai.

Az egész idő alatt, mit Julien életéből a Fervaques-epizód bitorolt, de La Mole kisasszonynak nagy önuralomra volt szüksége, hogy ne gondoljon reá. Lelkében heves csaták dúltak: néha azzal hízelgett magának, hogy megveti ezt a nyomorúlt fiatalembert; de társalgása, akarata ellenére, megragadta. Főként tökéletes álnokságát csodálta; egy szót sem mondott a tábornagynénak, a mi ne lett volna hazugság, vagy legalább is gyalázatos eltagadása gondolkozásmódjának, a melyet Matild csaknem minden dologra nézve tökéletesen ismert. E macchiavellismus nagy hatással volt reá. — Mily mélység! — szólt magában; — mennyire különbözik azoktól a dagályos mafláktól, vagy közönséges gazficzkóktól, a milyen Tambeau úr, a kik valamennyien ugyanegy módon beszélnek!

Mindamellett voltak Juliennek szörnyű napjai is. A legkínosabb kötelességek teljesítése közé tartozott előtte, hogy minden este megjelenjen a tábornagyné szalonjában. Az erőfeszítés, a mit szerepének játszására fordított, végképp megfosztotta lelkét az erejétől. Gyakran, mikor éjszaka áthaladt a de Fervaques-palota rengeteg udvarán, csak jellem-ereje és a megfontolás segítsége tartotta kissé felette a kétségbeesésnek.

A szemináriumban is legyőztem a kétségbeesést, — szólt magában; — holott mily szörnyű jövendő látszott akkor előttem! Akár lesz szerencsém, akár nem, mindkét esetben kénytelenítve láttam magamat, hogy életemet oly emberek szoros társaságában töltsem, a kik a legmegvetésreméltóbbak és a legundoríttóbbak a föld hátán. A reá következő tavaszszal, csak tizenegy kis hónap múlva, talán én voltam a legboldogabb az összes korombéli fiatalemberek között.

Gyakran azonban e szép elmélkedések hatástalanok voltak a szörnyű valósággal szemben. Naponta látta Matildot, vagy a reggelinél, vagy az ebédnél. Számos levélből, a melyeket de La Mole úr tollba mondott neki,

tudta, hogy küszöbön áll de Croisenois úrral való egybekelésének. E szeretetreméltó ember máris mindennap kétszer jött a de La Mole-palotába; az elhagyott szerető féltékeny szeme egy mozdulatát sem hagyta észrevétlen.

A mikor úgy vélte, hogy de La Mole kisasszony kedvesen bánt jövendőbélijével, Julien nem tudta megakadályozni magát, hogy szobájába térve, ne pillantson szerelemmel pisztolyaira.

— Ah! — szólt magában, — mennyivel okosabb volna, ha kifejteném a kezdőbetűket ruháimból és húsz mérföldnyire mennék Páristól, hogy valamely elhagyatott erdőben véget vessek ennek a nyomorúlt életnek! Ismeretlen létemre halálom két hétig rejtve maradna és két hét múlva ki emlékeznék még reám?

Ez az okoskodás igen helyes volt. Másnap azonban Matild karja, a hogy' ruhájának újja és a keztyű szára között kilátszott, elegendő volt, hogy fiatal bölcsünk belemerüljön a kegyetlen emlékekbe, a melyek pedig az élethez kapcsolták. Nos hát! — szólt ilyenkor magában; — végigpróbálom ezt az orosz politikát. Mi lesz belőle?

A mi a tábornagynét illeti, bizonyos, hogy ha az ötvenhárom levél lemásolásával végeztem, többé nem írok neki.

A mi Matildot illeti, a hat heti kínos színjáték vagy mitsem változtat haragján, vagy pedig kibékíti velem egy perczre. Nagy Isten! meg fogok halni a boldogságtól! És nem tudta befejezni gondolatát.

Mikor hosszú álmodozás után újra képes volt folytatni okoskodását: — Tehát, — szólt magában, — lesz egy boldog napom, a mely után ismét megújúl ridegsége, mert, sajnos! nincs rá módom, hogy tetszésre találjak és nekem nem marad már semmi segélyforrásom, tönkre leszek jutva, elbuktam örökre . . . Micsoda biztosítékot nyújthatna az oly jellemmel, mint az övé? Sajnos! viselkedésem hiányával lesz az előkelőségnek, beszédem nehézkes és egyhangú. Nagy Isten! Miért vagyok én én?

LIX.

AZ UNALOM.

Ha az ember feláldozza magát szenvedélyeinek, ez még megjárja; de oly szenvedélyeknek, melyeket nem érez!? Szomorú XIX. század.

Girodet.

De Fervaques-nét, miután eleinte élvezet nélkül olvasta Julien hosszú leveleit, kezdték foglalkoztatni ez írások; de egy dolog lesújtotta. Mily kár, hogy Sorel nem valóságos pap! Úgy elő lehetne léptetni bizonyos fokú bizalmasságra; de ezzel a rendjellel és e csaknem polgári ruhával ki van téve az ember kínos kérdéseknek és mit feleljen rájuk? De Fervaques-né nem fejezte be gondolatát: valamely rosszakaratú barátnő fölteheti, sőt el is híresztelheti, hogy valami alacsony származású unokafivér, atyám rokona, valami kereskedő, a ki a nemzetőrség érdemjelét viseli.

Mindazideig, a míg Juliennel nem találkozott, de Fervaques-nénak az volt a legnagyobb élvezete, hogy neve mellé odaírta: *tábornagyné*. Ettől fogva a semmiből fölcseperedett teremtés beteges és mindenen megsértődő hiúsága viaskodásban volt az érdeklődés kezdeteivel.

— Oly könnyen kineveztethetném, — mondá a tábornagyné, — valamely Párishoz közeli püspökség vikáriusává! De csak röviden: Sorel úr, és ráadásul, hogy de La Mole úrnak a kis titkárja! ez kétségbeejtő.

Most történt először, hogy ezt a *mindentől félő* lelket oly érdek mozgatta meg, a mely nem egyezett rangbeli és társadalmi fensőbbségre irányuló igénykedéseivel. Öreg portása megfigyelte, hogy valahányszor átadja neki annak a szép fiatalembernek a levelét, a ki oly szomorúnak látszott, a tábornagyné arcáról, biztos, hogy eltűnik az a szórakozott és elégedetlen kifejezés, melyet sohasem mulasztott el magára ölteni, ha valamelyik cselédje lépett be hozzá.

Az unalom, a mit az olyan életmód keltett benne, mely folyton a közönségre való hatást vadászsza, a nélkül, hogy szíve mélyén igazi gyönyört talált volna az ilyenfajta sikerekben, a mióta Julien-re gondolt, annyira elviselhetetlenné fokozódott, hogy komornáit már nem gyötörte egész napon át, ha megelőző este egy órát ezzel a sajátságos fiatalemberrel töltött. Julien növekvő hitele daczolt a vajmi jól megszerkesztett névtelen levelekkel. Tambeau hiába szolgált két-három igen ügyes rágalommal de Luz, de Croisenois, de Caylus uraknak, a kik ezeket nagy tetszéssel terjesztették, a nélkül, hogy valami alaposan megbizonyosodtak volna a vádak igaz voltáról. A tábornagyné, a kinek elméje nem volt olyan fajtájú, mely ellent tudott volna állani az ilyen közönséges fogásoknak, kétségeit közölte Matilddal, a ki azután mindig megvígasztalta.

Egy napon, miután háromszor is tudakozódott, hogy nem jött-e levél, de Fervaques-né hirtelen elhatározta magát, hogy válaszol Juliennek. E győzelmet az unalom vívta ki. Azonban már a második levélnél majdnem abbanhagyta, oly illetlennek találta, hogy leírja e közönséges czímet: *Sorel úrnak, de La Mole marquis úr palotájában.*

— Hozzon, — mondta aznap este Juliennek, roppant ridegen, — olyan levélborítékokat, melyek meg vannak czímezve az ön számára.

Íme, elértem a szeretőnek választott inas méltóságát, — gondolá Julien, és meghajolt, miközben kedve telt benne, hogy olyan arczot vágjon, mint Arséne, a marquis öreg komornyikja.

Még az este hozott levélborítékokat és másnap korán reggel megkapta a harmadik levelet; elolvasott belőle öt-hat sort az elején, és kettőt-hármat a vége felé. A levél négy apróbetűs sűrűn írott oldalra terjedt.

A tábornagyné lassanként beleélte magát a gyöngéd szokásba, hogy majdnem mindennap írjon. Julien az orosz levelek hű másolataival felelt; és, ez az előnye a dagályos irálynak, de Fervaques-nénak a legkevésbbé se tűnt föl, hogy a válaszok mily kevéssé voltak vonatkozásban leveleivel.

Micsoda ütés lett volna kevélységére, ha a kis Tambeau, a ki önkéntes elhatározásból kémkedett Julien minden dolga után, tudtára adhatta volna, hogy Julien mindezeket a leveleket felbontatlanúl dobja íróasztala fiókjába.

Egy reggel a portás a könyvtárba hozott neki levelet a tábornagynétól; Matild találkozott ezzel az emberrel, látta a levelet, és megismerte, hogy a czímzés Julien írása. Mikor a portás kijött, Matild belépett a könyvtárba; a levél még ott volt az asztal szélén; Julien, a ki nagyon el volt foglalva az írással, nem tette be a fiókba.

— Ezt nem fogom tűrni, — kiáltott föl Matild, megragadva a levelet; — ön egészen megfeledkezik rólam, rólam, a ki a felesége vagyok. Az ön eljárása gyalázatos.

E szavakra kevélysége, megrettenve fellépésének szörnyű helytelenségétől, mintha fojtogatta volna; könnyekbe tört ki és csakhamar úgy állt Julien előtt, mint a kinek eláll a lélegzete.

Meglepetésében, zavarában, Julien nem tudta egészen felfogni, a mi ő reá nézve kedvező volt ebben a jelenetben. Segítette Matildot, hogy leüljön; de La Mole kisasszony csaknem a karjaiba dőlt.

Az első perczben, hogy e mozdulatot észrevette, mérhetetlen öröm futotta el. A másodikban Korasoffra gondolt: egyetlen szóval elronthatok mindent.

Karjai görcsöt kaptak, annyira kínos volt az erőfeszítés, a mit politikából magára erőszakolt. Még azt sem engedhetem meg magamnak, hogy szívemhez szorítsam ezt a hajlékony és bájos testet; vagy megvet, vagy bántalmaz. Mily szörnyű jellem!

És miközben Matild jellemét átkozta, csak még százszor jobban szerette érte; úgy tetszett neki, mintha királynőt tartana a karjai között.

Julien rendületlen hidegsége megkettőztette a kevélység kínszenvedését, mely de La Mole kisasszony lelkét marczangolta. Távolról sem volt meg a kellő hidegvére, hogy szemeiből igyekezzék kitalálni, mit érez iránta e pillanatban. Nem bírta elszánni magát, hogy reá

tekintsen; reszketett, hogy a megvetés kifejezését fogja látni.

A könyvtár díványán ülve, mozdulatlanúl és fejét a Juliennel ellenkező irányba fordtva, prédája volt a leghevesebb fájdalmaknak, a miket a kevélység és a szerelem emberi lélekben támaszthat. Mily rémes cselekedetet követett el!

Óh, én boldogtalan! Meg kellett érnem, hogy a legilletlenebb közeledéssel visszautasításra találjak! És visszautasításra, kinek a részéről? — tette hozzá kevélysége, őrülten a fájdalomtól, — visszautasításra atyám egy cselédje részéről.

— Ezt nem fogom tűrni, — szólalt meg hangosan.

És dühösen felugorva, kirántotta a fiókot Julien asztalából, mely két lépésnyire állt előtte. Mintegy a borzalomtól megdermedve maradt állva, a hogy nyolcz vagy tíz felbontatlan levelet látott, hasonlókat ahhoz, melyet a portás az imént hozott fel. Mindegyiknek a czímzésén megismerte Julien többé-kevésbbé elváltoztatott írását.

— Így tehát, — kiáltott fel magánkívül, — nemcsak hogy jó viszonyban van vele, hanem még meg is veti. Ön, a senki, megveti de Fervaques tábornagynét!

— Ah! bocsáss meg, barátom, — tette hozzá térdeihez borúlva, — vess meg, ha úgy akarod, de szeress, szerelmed nélkül nem élhetek. — És ájultan esett össze.

Íme, e gőgös teremtés lábaimnál hever! — szólt magában Julien.

LX.

PÁHOLY A VÍG-OPERÁBAN.

As the blackest sky
Foretels the heaviest tempest.
Don Juan, c. 1. st. 76.

Mind e nagy dolgok közepett Julien inkább csodálkozást érzett, mint boldogságot. Matild szidalmai megmutatták neki, mennyire okos az orosz politika.

„Keveset beszélni, keveset tenni", — ez az egyetlen út, mely üdvösségre vezet.

Fölemelte Matildot és szó nélkül a díványra ültette. Matildnak csöndesen megeredtek a könnyei.

Hogy nyugalmat erőszakoljon magára, kezébe vette de Fervaques-né leveleit; lassan feltörte a pecsétjüket. Erős, ideges megrázkódás látszott rajta, mikor felismerte a tábornagyné írását. A nélkül, hogy olvasná, forgatta a lapokat; a legtöbb levél hat oldalas volt.

—Feleljen legalább, — szólalt meg végre Matild a legkönyörgőbb hangon, de nem merve Julienre nézni. — Tudja, hogy kevély vagyok; ez helyzetemnek és, bevallom, jellememnek az átka; de Fervaques-né tehát elrabolta tőlem a szívét . . . Meghozta ő is önért mindazokat az áldozatokat, a melyekre engem ez a végzetes szenvedély elragadott?

Komor hallgatás volt Julien részéről a válasz. Mi jogon kíván tőlem, — gondolá, — oly árulást, mely nem méltó tisztességes emberhez?

Matild megkísérelte, hogy olvassa a leveleket, könnyekkel telt szemei nem voltak rá képesek.

Egy hónap óta boldogtalan volt, de a büszke lélektől vajmi távol állt, hogy bevallja magának érzéseit. E kitörés egyedül a véletlennek volt a műve. Egy perczre a féltékenység és a szerelem győzedelmeskedett a kevélység fölött. Egészen közel ültek egymás mellett a díványon. Julien látta haját, alabástrom nyakát; egy pillanatra megfeledkezett róla, hogy mivel tartozik magának, karjával átfogta Matild derekát és csaknem a kebléhez szorította.

Matild lassú mozdulattal feléje fordította fejét: Julien elcsodálkozott, mily rettenetes fájdalom látszott szemeiben, alig lehetett reájuk ismerni.

Julien tűnni érezte erejét, oly halálosan kínos volt a hőstett, a melyet magára kényszerített.

E szemek mihamar csak a leghidegebb lenézést fogják kifejezni, — szólt magában Julien, — ha elragadtatom magamat a boldogságra, hogy szeressem. Holott pedig Matild elhaló hangon és oly szavakkal, melyeket alig tudott bevégezni, e pillanatban bűnbánó fogad-

kozásokkal halmozta el mindazért, a mit túlságos büszkeségének a sugallatára művelt.

— Én is büszke vagyok, — szólalt meg Julien alig hallható hangon és arczán a legnagyobb testi levertség tükröződött.

Matild élénken feléje fordúlt. Hogy hangját hallhatja, ez oly boldogság volt, a melynek szinte már letett a reményéről. E pillanatban csak azért gondolt kevélységére, hogy átkozza, valami szokatlant, hihetetlent szeretett volna művelni, a mivel bebizonyítsa Juliennek, hogy mennyire imádja és mily nagyon megveti magát.

— Alkalmasint e büszkeségnek köszönhetem, — folytatá Julien, — hogy egy perczre kitűntetett; bizonyára e bátor és férfihoz illő szilárdság az oka, hogy e pillanatban becsül. Meglehet, hogy szeretem a tábornagynét . . .

Matild megreszketett; szemében különös kifejezés jelent meg. Mindjárt hallani fogja az ítéletét. E mozdulat nem kerülte ki Julien figyelmét; fogyni érezte bátorságát.

Ah! — szólt magában, miközben úgy hallgatta az ajkáról elhangzó üres szavak neszét, mint valami tőle idegen zajt, — vajha csókjaimmal boríthanám e halovány arczot, a nélkül, hogy te éreznéd!

— Meglehet, hogy szeretem a tábornagynét, — folytatá . . . és hangja egyre gyöngébbé vált; de bizonyos, hogy az ő érdeklődéséről semmiféle döntő bizonyítékom sincs . . .

Matild rátekintett; Julien kiállta e pillantást, legalább is remélte, hogy arczkifejezése nem vált árulójává. Úgy érezte, hogy a szerelem áthatja szívének legbelsőbb redőit is. Soha nem imádta még ennyire; csaknem épp úgy magánkívül volt, mint Matild. Ha Matildnak elegendő hidegvére és bátorsága lett volna, hogy fölvegye a harczot, lábaihoz borúlt volna és leesküszi az egész hiú színjátékot. Volt annyi ereje, hogy folytassa a beszédet. Ah! Korasoff! — kiáltott fel bensejében, — miért nem vagy itt! Mily szükségem volna egy szavadra, hogy tudjam, miként viselkedjem! Ekközben szavai így következtek:

— Minden más érzéstől eltekintve, a hála is elégséges volna, hogy a tábornagynéhoz csatoljon; türelemmel viseltetett irántam, vígasztalt, a mikor megvetettek . . . És ha nem lennék határtalan hittel bizonyos, kétségtelenül roppant hízelgő, de úgy lehet, csak vajmi kevéssé tartós látszatok iránt!?

— Ah! Nagy Isten! — kiáltott fel Matild.

— Nos igen! mily kezességet adhat? — folytatá Julien élénk és határozott hangon, melylyel mintha egy perczre eltért volna a diplomáczia óvatos formáitól. — Mi biztosít, mely Isten kezeskedik, hogy a helyzet, melyet e perczben hajlandónak látszik nekem megadni, tovább fog tartani, mint csak két napig?

— Szerelmemnek, és, — ha már nem szeret, — boldogtalanságomnak túláradása, — felelt Matild, megragadva kezeit és feléje fordúlva . . .

E heves mozdulat kissé félrecsúsztatta köpenyét; Julien megpillantotta elbájoló vállait. Kissé összeborzolt haja gyönyörteljes emlékeket ébresztett föl benne . . .

Azon a ponton volt, hogy engedjen. Egy elhamarkodott szó, — mondá magában, — és újra a kétségbeesés napjainak hosszú sora áll előttem. De Rênal-né maga talált érveket, hogy azt tegye, a mit szíve parancsolt neki; e nagyvilági fiatal leány csak akkor engedett helyet szívében az elérzékenyedésnek, ha nyomós érvekkel bizonyították be neki, hogy el kell érzékenyülnie.

Julien egy szempillantás alatt átlátta ezt az igazságot és egy szempillantás alatt visszanyerte bátorságát is.

Kivonta kezét Matild szorongató újjai közül és tűntető tisztelettel kissé arrább ült. Embertől nem telhet ki nagyobb bátorság. Azután összeszedte de Fervaques-né leveleit, melyek szanaszét hevertek a díványon és a legtúlzóbb udvariassággal, mely e pillanatban oly kegyetlenül hatott, szólalt meg:

— De La Mole kisasszony, kegyesen meg fogja engedni, hogy megfontoljam a dolgot. — Gyorsan fölkelt és távozott a könyvtárból: Matild hallotta, a mint egymásután beteszi az ajtókat.

A szörnyeteg, egy csöppet sincs meghatva, — szólt magában . . .

Azaz, mit szörnyeteg! Ő bölcs, okos, jó; én vagyok a hibás, még sokkal inkább, mint a mennyire gondolná.

Ez a vélekedés huzamosan tartott. Matild e napon csaknem boldog volt, mert egészen felolvadt a szerelemben; az ember szinte azt mondta volna, hogy soha ezt a lelket nem bántotta a kevélység, még pedig mily kevélység!

Összerázkódott az iszonyattól, mikor este a szalonban a lakáj bejelentette de Fervaques-nét; ez embernek a hangja baljóslatúnak tűnt fel előtte. Nem tudta elviselni a tábornagyné tekintetét és hirtelen megállott. Julien, a ki kínos győzelmétől csak kevéssé volt elragadtatva, félt a saját pillantásaitól és nem ebédelt a de La Mole-palotában.

Szerelme és boldogsága rohamosan nőtt, abban a mértékben, a hogy' mind távolabb jutott az ütközet pillanatától; már ott tartott, hogy korholta magát. Hogy' is tudtam neki ellenállni! — mondá magában; — és ha most már sohasem szeretne! Egyetlen pillanat elég, hogy e gőgös lélek megváltozzék, és annyi bizonyos, hogy szörnyűségesen bántam vele.

Estére tisztán érezte, hogy okvetlenül meg kell jelennie a víg-operában, de Fervaques-né páholyában. Külön meghívta: Matild bizonyára tudni fog ottlétéről, vagy udvariatlan távolmaradásáról. E meggyőző érvelés ellenére is az est elején nem volt annyi ereje, hogy társaságba menjen. Ha beszél, boldogságának oda vész a fele.

Az óra tízet ütött; föltétlenül mutatkoznia kellett. Szerencsére a tábornagyné páholyát telve találta asszonyokkal és az ajtó mellett kellett megvonúlnia, a hol egészen rejtve volt a kalapok mögött. Ez a helyzet megkímélte, hogy nevetségesnek találják; a *Matrimonio segreto*-t játszották és Caroline kétségbeesésének isteni hangjai könnyekre fakasztották. De Fervaques-né látta e könnyeket; oly ellentétben voltak megszokott arczkifejezésének férfias szilárdságával, hogy e nagyvilági nőnek a lelke, noha régtől fogva telítve volt mind-

azzal, a mi a *felkapaszkodottak* kevélységében a legmaróbb, meg volt hatva. Az a kevés, a mi a jóérzésű asszonyból még megmaradt, szólásra késztette. Élvezni akarta e pillanatban hangját.

— Látta a de La Mole-hölgyeket? — kérdé tőle. — A harmadik emeleten vannak. — Julien, eléggé udvariasan támaszkodva a páholy korlátjára, nyomban kihajolt a terembe, meglátta Matildot; szemei ragyogtak a könnyektől.

Pedig hát, — gondolá Julien, — ez nem is az ő napjuk; mily érdeklődés!

Matild rábirta anyját, hogy nem tekintve a páholy meg nem felelő voltát, a mit a ház egy buzgólkodó barátnője bocsájtott rendelkezésükre, menjenek el a vígoperába. Látni akarta, vajon Julien a tábornagyné mellett fogja-e tölteni az estét?

LXI.

MEGFÉLEMLÍTÉS.

Ez hát az önök polgárisodásának gyönyörű vívmánya! A szerelmet közönséges ügyletté tették. *Barnave.*

Julien futott de La Mole marquise páholyába. Pillantása legelőbb Matild könnyes tekintetével találkozott; de La Mole kisasszony minden tartózkodás nélkül engedte át magát a sírásnak, csupa alárendelt személy volt csak jelen, a barátnő, a ki a páholyt adta és ennek az ismerősei. Matild Julien karjára tette kezét; mintegy teljesen megfeledkezett róla, hogy féljen az anyjától. A könnyektől szinte elfuladva csak ezt az egy szót mondta: *kezesség!*

Föltéve, hogy nem szólok hozzá, — mondá magában Julien mély megindulással, és kezével úgy a hogy eltakarta szemeit, mintha a csillár miatt tenné, mely vakítva világított a harmadik emeleti páholyokba. Ha meg-

szólalok, nem kételkedhetik többé elérzékenyülésem túláradásában, hangom csengése elárúlna, még mindent elveszthetek.

Vívódása még kínosabb volt, mint reggel, lelkének volt ideje, hogy elérzékenyüljön. Félt, hogy Matildban föltámad a hiúság. Mámorosan a szerelemtől, arra tökélte el magát, hogy nem beszél.

Szerintem ez jellemének egyik legszebb vonása; a ki ennyire erőt tud venni magán, még sokra viheti, *si fata sinant.*

De La Mole kisasszony ragaszkodott hozzá, hogy Julien velök együtt térjen haza a palotába. Szerencsére nagyon esett az eső. De a marquisné Julient magával ültette szembe, folyton beszélt hozzá és nem hagyta, hogy csak egy szót is szóljon a leányához. Azt lehetett volna gondolni, hogy a marquisné őrködik Julien boldogsága felett és ő, nem kellvén többé félnie, hogy meghatottságának túláradásával mindent elront, fékezés nélkül engedte át magát ennek.

El merjem-e mondani, hogy mikor szobájába ért, Julien térdre vetette magát és csókokkal borította a szerelmes leveleket, melyeket Korasoff herczeg adott neki?

Óh, nagy férfiú! Mily sokkal tartozom neked! — kiáltott föl önkívületében.

Apránként visszanyerte hidegvérét. Hadvezérhez hasonlította magát, a ki csatát nyert. Az előny bizonyára óriási, — szólt magában; — de mi lesz holnap? Egy percz mindent romba dönthet.

Szenvedélyes mozdúlattal ütötte föl az *Emlékiratok*-at, melyeket Napoleon Szent Ilona szigetén mondott tollba és két hosszú órán át olvasásra kényszerítette magát; csak szemei olvastak, mit sem tesz, kényszerítette magát. E különös olvasás alatt szíve és elméje, melyek a legfensőbbig voltak csigázva, tudta nélkül dolgozott. Ez a szív vajmi más, mint de Rênal-néé, — mondá magában, de nem ment tovább.

Meg kell félemliteni! — kiáltott föl hirtelen, messze hajítva a könyvet. — Az ellenség csak úgy fog engedni, ha megfélemlítem, ebben az esetben nem lesz bátorsága, hogy megvessen.

Föl s alá járkált kis szobájában, ittasan az örömtől. Az igazat megvallva, boldogságában több része volt a kevélységnek, mint a szerelemnek.

Meg kell félemlíteni! — ismételte büszkén és volt is rá oka, hogy büszke legyen. De Rênal-né meg a legboldogabb pillanatokban is kételkedett, hogy szerelmem fölér-e az övével. Most egy démont kell leigáznom, tehát *le kell igázni.*

Jól tudta, hogy másnap reggel Matild már nyolcz órakor ott lesz a könyvtárban; ő csak kilencz órakor jelent meg, lángolva a szerelemtől, de elméje uralkodott szívén. Talán egyetlen pillanat se telt el a nélkül, hogy ne ismételte volna: Állandóan ébren kell tartani kétségét: Szeretem-e? Fényes helyzete, mindaz a hízelgés, a mi körülveszi, *kissé nagyon is* hajlandóvá teszik, hogy biztosságban higyje magát.

Matild sápadtan, lecsendesedve ült a diványon, de látszott rajta, hogy mozdúlni se tud. Kezét nyújtotta Juliennek.

— Megsértettelek, barátom, igaz; haragszol reám?

Julien nem volt elkészülve erre az egyszerű hangra. Majdhogy el nem árúlta magát.

— Biztosítékokat kíván, — tette hozzá rövid hallgatás után, melynek megtöretését remélte; — igaza van. Szöktessen meg, utazzunk el Londonba . . . Örökre tönkre leszek téve, meg leszek becstelenítve . . . Volt annyi bátorsága, hogy kivonta kezét Julienéből és eltakarta szemeit. A tartózkodásnak és a női erénynek összes érzelmei visszatértek e lélekbe . . . Nos hát! hadd legyek becstelen, — tette hozzá sóhajtva; — ez *biztosíték* lesz.

Tegnap boldognak éreztem magamat, mert volt bátorságom, hogy szigorú legyek magam iránt, — gondolá Julien. — Egy pillanatnyi hallgatás után elég uralmat nyert szíve fölött, hogy jeges hangon szóljon:

— És ha már el is utazunk Londonba, ha becstelen lesz is, hogy saját kifejezését használjam, ki biztosít, hogy még szeretni fog? Hogy a postakocsiban nem fogja alkalmatlannak találni jelenlétemet? Nem vagyok szörnyeteg, és ha ítéletében elveszett számomra, nekem ez

újabb szenvedés lesz. Nem az ön társadalmi helyzetében van az akadály, hanem, szerencsétlenségre, jellemében. Felelhet-e magának, hogy egy hétig is szeretni fog?

(Ah! ha egy hétig, csak egy hétig is szeretne, — szólt magában Julien, — meghalnék a boldogságtól. Mit törődöm a jövővel, mit törődöm az élettel? És ha akarom, ez az isteni gyönyör ebben a pillanatban megkezdődik, csak tőlem függ!)

Matild gondolatokba merültnek látta.

— Tehát teljesen méltatlan vagyok önhöz, — szólt megragadva kezét.

Julien átölelte, de a kötelesség vaskeze nyomban összeszorította szívét. Ha látja, mennyire imádom, elvesztem. És még mielőtt kibontakozott karjai közül, már újra magára öltötte mindazt a méltóságot, a mi férfihoz illik.

Aznap és a következő napokon el tudta rejteni üdvösségének túláradását; voltak perczek, a mikor még azt az élvezetet is megtagadta magától, hogy karjai közé zárja.

Más pillanatokban a boldogság őrjöngése győzedelmeskedett az eszélyesség tanácsai fölött.

A kertben kecskerágó-bozót takarta a létrát, Julien ide szokott járni, hogy a távolból nézze Matild függönyét és sirassa boldogtalanságát. A közelben hatalmas tölgy állott és ennek a fának a törzse megvédte a tolakodó pillantások elől.

A hogy' Matilddal ugyane helyen járt, mely oly élénken emlékeztette boldogtalanságának teljére, az elmúlt kétségbeesés és a jelen üdvösség ellentéte túlságosan erős volt reá nézve; szemeit elfutotta a könny és barátnőjének kezét ajkához emelve: — Itt éltem önre gondolva; innen néztem a függönyt, órák hosszat vártam a szerencsés pillanatra, melyben látni fogom, a hogy e kéz félrevonja . . .

Gyöngesége teljesen erőt vett rajta. Igaz színekkel, a minőket nem lehetett kitalálni, festette le Matild előtt akkori kétségbeesését. Rövid közbevetések tanúskodtak jelen boldogságáról, mely véget vetett ennek a szörnyű kínszenvedésnek.

Nagy Isten! mit cselekszem? — szólt magában Julien hirtelen magához térve. — Elvesztem magamat.

Riadalmának hevében már kevesebb szerelmet vélt látni de La Mole kisasszony szemeiben. Ez képzelgés volt; de Julien arcza hirtelen elváltozott és halálos sápadtság ömlött el rajta. Szemei egy pillanatra fényüket vesztették és a legigazabb s legönfeledtebb szerelem kifejezését csakhamar valami kevélységé váltotta föl, a mely nem volt gonoszság nélkül.

— Mi az, barátom? — kérdé Matild gyöngéden és nyugtalanúl.

— Hazudtam, — szólt Julien bosszúsan, — hazudtam önnek. Haragszom érte magamra, holott hát Isten a tudója, eléggé becsülöm, hogy ne mondjak önnek hazugságot. Ön szeret, ragaszkodik hozzám és nincs szükségem frázisokra, hogy megnyerjem tetszését.

— Nagy Isten! Mindaz, a mi elbájolót tíz perez óta mondott, csak frázis?

— Nagyon sajnálom, kedves barátnőm. Egy asszony számára eszeltem ki, a ki egykor szeretett és a kit úntam . . . Ez nálam jellem-hiba, magam árulom el önnek, bocsásson meg.

Matild arczán könnyek peregtek alá.

— Mihelyt valamely részlet hatása alatt erősebb álmodozás vesz rajtam erőt, — folytatá Julien, — csapnivaló emlékezőképességem, melyért e pillanatban átkozom magamat, segítségemre kél és én visszaélek vele.

— Talán olyasmit követtem el, a mi önnek nem tetszik? — kérdé Matild elbájoló ártatlansággal.

— Egyízben, emlékszem, mikor erre haladt, letépett egy virágot, de Luz úr elvette öntől és ön nála hagyta. Két lépésnyire álltam önöktől.

— De Luz úr? Lehetetlen, — szólt Matild azon a büszke hangon, mely oly természetes volt nála. — Nem szoktam ilyesmit csinálni.

— Én pedig láttam, — vetette ellen élénken Julien.

— Nos hát, igaz, barátom, — szólt Matild szomorúan, lesütve szemét. Bizonyosan tudta, hogy hónapok óta nem engedett meg valami ilyest de Luz úrnak.

Julien kimondhatatlan gyöngédséggel nézett reá. — Nem, — szólt magában, — nem szeret *kevésbbé.*

Este Matild nevetve vetette szemére, hogy de Fervaques-né tetszik neki. Polgárember hogy lehet szerelmes egy fölkapaszkodott nőbe! Az e fajta szívek talán az egyedűliek, melyeket az én Julienem nem tudna megőrjíteni. Egész dandy-t csinált önből, — tette hozzá hajfürtei között turkálva.

Az alatt az idő alatt, mikor azt hitte, hogy Matild megveti, Julien egyikévé lett a legjobban öltözködő párisi férfiaknak. Sőt valamivel túl is tett ezeken, ha már rendben volt öltözékével, nem gondolt többé reá.

Egy dolog bántotta Matildot: Julien folytatta az orosz levelek lemásolását és a tábornagynéhoz való elküldését.

LXII

A TIGRIS.

Hajh! miért, hogy ilyeneket
és nem másféléket!
Beaumarchais.

Egy angol utazó meséli, hogy bizalmas együttlétben élt egy tigrissel; ő nevelte föl és czirógatta, de asztalán mindig ott hevert a töltött pisztoly.

Julien csak azokban a pillanatokban engedte át magát a boldogság túláradásának, melyekben Matild nem olvashatta ki szeméből ennek a kifejezését. Pontosan teljesítette a kötelességet, hogy időről-időre egy-egy kemény szót mondjon neki.

Ha Matild szelídsége, melyet csodálkozással észlelt és ragaszkodásának túláradása már-már azzal fenyegették, hogy elveszti önuralmát, volt annyi bátorsága, hogy hirtelen magára hagyja.

Matilddal életében most történt először, hogy szeretett.

Az idő, mely neki mindig csigalassúsággal haladt, most csak úgy röpült.

Miután mégis kellett, hogy büszkesége valahogy napvilágra törjön, vakmerőn ki akarta magát tenni mindama veszedelmeknek, melyeket szerelme felidézhetett. Julien volt az , a ki az eszélyességet képviselte és Matild csak olyankor nem engedett neki, ha valami veszélyről volt szó; ám, ha engedelmes, sőt majdnem alázatos volt is vele szemben, a többi házbeliekkel, a kik hozzája közeledtek, szülőivel épp úgy, mint a cselédekkel, csak annál gőgösebben bánt.

Este a szalonban, hatvan személy jelenlétében magához szólította Julient, hogy elvonúlva és hosszan beszélgessen vele.

A kis Tambeau egyízben melléjök telepedett, Matild fölhívta, hogy hozza el a könyvtárból Smolettnek azt a kötetét, melyben az 1688-iki forradalomról van szó; és látva, hogy habozik: — Nem sietős, hogy visszatérjen, — tette hozzá a sértő gőgnek oly kifejezésével, mely mint a balzsam hatott Julien lelkére.

— Vette észre, mily pillantást vetett önre ez a kis szörnyeteg? — kérdé Julien.

— Nagybátyja tíz vagy tizenkét évi szolgálatra tekinthet vissza e szalonban, e nélkül rögtön kidobatnám, — felelt Matild.

De Croisenois, de Luz stb. urakkal szemben való viselkedése külsőleg ugyan tökéletesen udvarias volt, de valójában nem kevésbbé volt kihívó. Matild élénken vádolta magát azokért a közlésekért, melyeket egykor Juliennek tett, még pedig annál inkább, mert nem volt bátorsága bevallani neki, hogy túlozta az érdeklődésnek azokat a szinte teljesen ártatlan jeleit, melyeket ez urak iránt nyilvánított.

Hiába határozta el magát, női büszkesége nap-nap után megakadályozta, hogy megmondja Juliennek: Csak mert önhöz szóltam, találtam élvezetet a gyöngeség leírásában, hogy nem vontam el kezemet, mikor de Croisenois úr, egy márványasztalra helyezve a magáét, kissé hozzáért.

Mostan, alighogy ez urak egyike csak pár perczig is beszélt vele, Matildnak már volt valami kérdezni

valója Julientől és ez ürügyül szolgált, hogy maga mellett tartsa.

Teherben volt, és ezt örvendve tudatta Juliennel.

— Még most is kételkedik bennem? Nem elég kezesség ez? Örökre a hitvese vagyok.

Ez a közlés Julient mélyen megillette. Majdhogy meg nem feledkezett magaviseletének elvéről. Hogy lehessek szándékosan hideg és bántó e szegény leány iránt, a ki tönkreteszi magát értem? Ha egy kissé szenvedőnek látszott, Juliennek még azokon a napokon sem volt többé bátorsága, a mikor az okosság rettenetes hangja hallatszott fülébe, hogy ama kegyetlen szavak egyikét intézze hozzá, melyek, tapasztalata szerint, elengedhetetlenek voltak szerelmük tartósságához.

— Írok atyámnak, — szólt egy napon Matild; — ő nekem több, mint atyám: barátom; azért nem tartom méltónak sem önhöz, sem hozzám, hogy csak egy pillanatra is megtéveszteni törekedjünk.

— Nagy Isten! mit akar tenni? — kiáltott föl Julien megréműlve.

— A mi kötelességem, — felelt Matild örömtől csillogó szemekkel. Emelkedettebb lelkű volt, mint szerelmese.

— De gyalázattal fog elűzni!

— Ehhez joga van, ezt meg kell neki engedni. Karomat fogom nyújtani önnek és fényes nappal együtt távozunk a főkapun át.

Julien meglepetten egy heti halasztást kért.

— Nem tehetem, — felelt Matild, — a becsület szólít, tudom kötelességemet, teljesítenem kell, még pedig nyomban.

— Nos hát! parancsolom, hogy halassza el, — szólt végűl Julien. — Becsülete meg van védve, én férje vagyok. Ez a fontos lépés mindkettőnk létét megváltoztatja. Ma kedd van; mához egy hétre lesz de Retz herczeg estélye; a mikor de La Mole úr onnan hazatér, a portás át fogja neki adni a végzetes levelet . . . Minden vágya abban összpontosúl, hogy önt herczegnévé tegye, ezt biztosan tudom, gondoljon kétségbeesésére!

— Azt akarja mondani: gondoljon bosszújára?

— Szánhatom jóltevőmet, fájhat, hogy bajt okozok neki; de nem félek és nem fogok félni soha senkitől.

Matild engedett. A mióta új állapotát tudtára adta Juliennek, ez volt az első eset, hogy parancsolóan lépett föl vele szemben; soha sem szerette ennyire. Lelkének gyöngédebb fele boldogan ragadta meg annak az állapotnak az ürügyét, a melyben Matild volt, hogy fölmentse magát a kegyetlen szavak használatának kényszere alól. A de La Mole úrnak teendő vallomás mélyen fölizgatta. El kell majd válnia Matildtól? És bármily fájdalommal fogja is Matild látni távozását, vajon elutazása után egy hónapra még gondol-e reá?

Majdnem ugyanígy borzadott a jogos szemrehányásoktól is, melyeket a marquis hozzá intézhet.

Még aznap este megvallotta Matildnak e második aggodalmát, azután, szerelmétől elragadtatva, bevallotta az elsőt is.

Mathilde elpirult.

— Valóban csapás volna önre, — mondá, — hogy egy félévig távol kellene lennie tőlem?

— Óriási, az egyetlen, a mire rémülettel gondolok.

Matild vajmi boldog volt. Julien oly ügyesen játszotta szerepét, hogy sikerült elérnie: kettőjük között Matild önmagát vélte a szerelmesebbnek.

Elérkezett a végzetes kedd. A marquis, mikor éjfélkor hazatért, levelet talált, rajta a címzéssel, hogy sajátkezűleg bontsa föl, és csak ha tanúk nélkül van.

„Atyám!

Minden társadalmi kötelék elszakadt köztünk, már csak a természetiek vannak meg. Férjem után mindig ön lesz nekem legdrágább a világon. Szemeim könyben úsznak, arra a fájdalomra gondolok, a mit önnek okozok, de hogy szégyenem ne legyen nyilvános, hogy időt engedjek önnek a megfontolásra és a cselekvésre, nem halaszthatom tovább a vallomást, melylyel önnek tartozom. Ha jóindulata, melyről tudom, hogy igen nagy irántam, egy kis évjáradékot engedélyez számomra, férjemmel oda költözöm, a hová önnek tetszik, például Svájczba. Az ő neve oly jelentéktelen, hogy senki sem fogja felismerni az ön leányát Sorel-néban, egy verrières-i ács

menyében. Íme, ez az a név, melyet oly nehezen írok le. Julien miatt rettegek az ön, látszatra oly jogos haragjától. Nem leszek herczegné, atyám; de ezt tudtam, a mikor megszerettem; mert én kezdtem a szerelmet, én csábítottam el. Sokkal magasabban járó lelket örököltem öntől, semhogy figyelmem valami közönségesen, vagy olyanon akadjon meg, a mi ennek látszik. Hiába gondoltam, az ön tetszésének kinyerése végett, de Croisenois úrra. Miért állította szemem elé az igazi érdemet? Ön maga mondta, mikor Hyéres-ből hazatértem: ez a fiatal Sorel az egyetlen, a ki mulattat; a szegény fiú, ha ugyan ez lehetséges, épp úgy le van sújtva, mint én, a fájdalom miatt, a mit e levél önnek okoz. Nem akadályozhatom meg, hogy ön haragot ne érezzen, mint apa; de legyen irántam szeretettel, mint barátom.

Julien tisztelt engem. Ha néha szólt hozzám, ennek egyedül a mély hála volt az oka, a mit ön iránt érzett; mert jellemének természetes büszkesége azt parancsolja neki, hogy csak hivatalosan feleljen mindenkinek, a ki ennyire fölötte áll. Élénk és veleszületett érzéke van a társadalmi állások különbsége iránt. Én voltam, pirúlva vallom be legjobb barátomnak és soha más ily vallomást nem fog hallani tőlem, én voltam, a ki egyízben a kertben megszorítottam a kezét.

Huszonnégy óra múlva miért haragudnék még reá? Hibám helyrehozhatatlan. Ha ön kívánja, általam juttatja el önhöz mély tiszteletének és kétségbeesésének a kifejezését, hogy magára vonta az ön nem-tetszését. Ön nem fogja őt látni; de én követni fogom, a hová neki tetszik. Ehhez joga van, ez kötelességem, ő gyermekem apja. Ha az ön jósága engedélyez megélhetésünkre évi hatezer francot, hálával fogadom: ha nem, Julien úgy tervezi, hogy Besançon-ban telepedik meg és latin- meg irodalmi leczkéket fog adni. Bármily alacsony fokon kezdje is, meg vagyok győződve, hogy magasra fog emelkedni. Vele nem félek az ismeretlenségtől. Ha forradalom tör ki, biztos vagyok, hogy az első szerepek egyike az övé lesz. Elmondhatja-e ezt azok valamelyikéről, a kik kezemet kérték? Hogy nagy jószágaik vannak? Ebben nem látok elég okot, hogy bámuljam

őket. Julien még a mostani rendszer alatt is magas állásra emelkedhetnék, ha volna egy milliója és ha olyan ember pártfogolná, mint atyám . . ."

Matild, a ki tudta, hogy a marquis az első benyomás embere, nyolcz oldalt írt.

— Mi a teendő? — kérdé magától Julien, mialatt a marquis e levelet olvasta; mit követel: 1. kötelességem, 2. érdekem? Óriási, a mivel neki tartozom: nélküle hitvány cseléd lettem volna, és e mellett nem eléggé hitvány, hogy a többiek ne gyűlöljenek és üldözzenek. Ő urat csinált bennem. A hitványságok, a miket *szükségképpen* el kell követnem: 1. kisebb számúak, 2. kevésbbé lesznek nemtelenek. Neki köszönhetem a keresztet és a diplomácziai szolgálatnak azt a látszatát, mely kiemel a tömegből.

Ha tollat fogna, hogy megszabja magaviseletemet, vajon mit írna? . . .

De La Mole úr öreg komornyíkja hirtelen félbeszakította Julient.

— A marquis hívatja, hogy rögtön menjen hozzá, akár fel van öltözve, akár nincs.

Miközben Julien mellett haladt, a komornyik halk hangon hozzátette: — Magánkívül van, vigyázzon.

LXIII.

A GYÖNGESÉG POKLA.

Mikor csiszolta, egy ügyetlen munkás megfosztotta e gyémántot néhány legélénkebb szikrájától. A középkorban, az-az, mit mondok? még Richelieu idejében is a franczia tudott akarni. *Mirabeau.*

Julien dühöngve találta a marquist: életében talán ezúttal történt először, hogy ez a nagy úr rossz modort tanúsított; elhalmozta Julient mindazzal a szidalmakkal, a mi ajkára tólult. Hősünk meg volt lepve, kezdte türel-

mét veszíteni, de hálaérzése nem rendűlt meg egy csöppet sem. Hány szép, lelkének mélyén dédelgetett tervet lát e szegény ember egy pillanat alatt semmivé lenni! De felelnem kell neki, hallgatásom még növeli haragját. A választ Tartuffe szerepe szolgáltatta.

— *Nem vagyok angyal* . . . Buzgón szolgáltam önnek és ön bőkezűen fizetett . . . Hálát éreztem ön iránt, de huszonkét éves vagyok . . . E házban csak ön és e kedves teremtés értettek meg engem . . .

— Szörnyeteg! — kiáltott fel a marquis. — Kedves! Kedves! A mely napon kedvesnek találta, futnia kellett volna előle.

— Megkíséreltem; akkor kértem, hogy Languedoc-ba utazhassam.

Kifáradva a dühös föl- és alá járkálástól, a marquis legyőzetve a fájdalomtól, egy karosszékbe vetette magát; Julien hallotta, a mint félig hangosan mondta magának: Nem gonosz ember.

— Nem, önnel szemben nem vagyok az, — kiáltott fel Julien, térdre ereszkedve. E mozdulatért azonban roppant elszégyelte magát és gyorsan felállt.

A marquis valóban el volt kábulva. E mozdulat láttára újra szidalmazni kezdte Julient, szörnyű, és valami bérkocsishoz való átkokkal. Lehet, hogy e káromkodás újszerűsége szórakoztatta.

— Hogyan! Leányomat Sorel-nénak fogják hívni! Micsoda! Leányom nem lesz herczegné! — Valahányszor e két gondolat ily szabatosan jelentkezett elméjében, de La Mole úr mintha kínpadra lett volna feszítve, és nem volt ura lelke háborgásának. Julien attól tartott, hogy megveri.

A világos pillanatokban, és mikor a marquis kezdett hozzászokni szerencsétlenségéhez, eléggé észszerű szemrehányásokkal illette Julient.

— Futnia kellett volna előle, — mondá, — . . . Kötelessége ezt parancsolta . . . Ön az emberek legalávalóbbika . . .

Julien odalépett az asztalhoz, és írta:

„Az élet régóta elviselhetetlen már számomra, végét vetem. Határtalan hálám kifejezése mellett kérem

a marquis urat, bocsásson meg a kellemetlenségért, a mit halálom palotájában okozhat.“

— Legyen kegyes, marquis úr, olvassa el ezt az írást . . . Öljön meg, — mondá Julien, — vagy ölessen meg a komornyikjával. Most éjfél után egy óra van, lemegyek a kertbe és a hátsó fal mellett fogok sétálni.

— Menjen a pokolba, — kiáltotta utána a marquis, mikor kiment.

— Értem, — gondolá Julien; — nem bánná, ha megkímélném komornyikját halálom előidézésétől . . . Ám öljön meg, jól van, ezt az elégtételt felajánlom neki . . . De én, az ördögbe is, szeretem az életet . . . Tartozom magammal fiamnak.

A séta első pillanatai után, melyeket a veszedelem érzésének juttatott, egészen ez a gondolat foglalta el, mely most jelentkezett először ily szabatosan képzelme előtt.

Ez az annyira új érdek elővigyázatossá tette. Tanácsra van szükségem, hogy miként viselkedjem e hevesvérű emberrel szemben . . . Elvesztette az eszét, minden kitelhet tőle. Fouqué nagyon távol van, de meg különben is, nem értené meg egy oly szívnek az érzéseit, a milyen a marquis-é.

Altamira gróf . . . Biztos lehetek-e örök hallgatása felől? Nem szabad, hogy tanácsot kérve, olyat cselekedjem, a mi még bonyolódottabbá tehetné helyzetemet. Sajnos, nem marad más, mint a komor Pirard abbé . . . elméjét összeszűkítette a jansenizmus . . . Valami gaz jezsuita ismerné a világot, és nagyobb hasznomra volna... Pirard úr képes rá, hogy megver, ha hallja, mit követtem el.

Tartuffe szelleme segítségére jött Juliennek: Nos hát, gyónásként fogom neki elmondani. Ez volt a végső elhatározás, a mire a kertben jutott, miután két hosszú órán át sétált. Immár nem gondolt rá, hogy egy puskalövés meglephesse; erőt vett rajta az álom.

Másnap Julien már korán reggel több mérföldnyire volt Páristól és bekopogtatott a szigorú jansenistához. Nagy csodálkozására, úgy találta, hogy nem volt túlságosan meglepetve vallomásától.

— Talán szemrehányásokat kellene tennem magamnak, — mondá az abbé, inkább gondterhelten, mint haragosan. — Sejteni véltem e szerelmet. A barátság, a mit, szegény szerencsétlen, ön iránt éreztem, megakadályozott, hogy figyelmeztessem az apát . . .

— Mit fog ő tenni? — kérdé élénken Julien.

(E pillanatban szerette az abbét és a korholás nagyon kínosan hatott volna reá.)

— Három eshetőséget látok, — folytatá Julien; — De La Mole úr vagy: 1. megölet, — és elmondta a marquisnál hagyott öngyilkossági levél történetét; — vagy 2. agyonlövet Norbert gróffal, a ki párbajra hívna . . .

— És ön elfogadná a kihívást? — szólt az abbé, dühösen, és felugorva helyéből.

— Engedje befejeznem a mondatot. Semmiesetre se lőnék jóltevőm fiára.

— Vagy pedig: 3. eltávolíthat. Ha azt mondja: Menjen Edinburgba, New-Yorkba, engedelmeskedni fogok. Ebben az esetben eltitkolhatják de La Mole kisasszony helyzetét; de nem fogom tűrni, hogy elpusztítsák fiamat.

— Pedig biztosra veheti, e romlott embereknek ez lesz első gondolatuk . . .

Párisban Matild kétségbe volt esve. Hét óra tájban találkozott apjával. De La Mole úr megmutatta neki Julien levelét; Matild reszketett, nem találta-e nemes cselekedetnek, hogy véget vessen életének? És az én engedelmem nélkül? — szólt magában fájdalommal, mely a haragban gyökeredzett.

— Ha meghalt, utána halok, — mondá atyjának. — Ön okozta halálát . . . Talán örvend is ennek . . . De én hamvaira esküszöm, hogy előbb gyászruhát öltök és nyilvánosan *özvegy Sorelné* leszek, gyászjelentéseket fogok szétküldeni, erre számíthat . . . Meglátja, hogy nem leszek se kislelkű, se gyáva.

Szerelme egész az őrületig ért. De La Mole úr meg volt hökkenve.

Kezdte némileg észszerűen nézni a dolgokat. A reggelinél Matild nem mutatkozott. A marquis nagy

súlytól szabadúlt, de főként hízelgett neki, mikor észrevette, hogy Matild mitsem közölt anyjával.

Julien leszállt a lóról. Matild magához hívatta és csaknem komornájának a szemeláttára borúlt a karjai közé. Julien nem volt nagyon hálás ezért az elragadtatásért, a Pirard abbéval folytatott hosszú megbeszélés igen diplomatává és számítóvá tette. Képzelmét kioltotta a lehetőségek latolgatása. Matild könyes szemekkel mondta el neki, hogy olvasta az öngyilkosságról tanúskodó levelet.

— Atyám meggondolhatja magát; tegye meg a kedvemért, hogy nyomban útra kel Villequier-be. Üljön lóra és távozzék a palotából, mielőtt fölkelnek az asztaltól.

És hogy Julien arczkifejezése tovább is csodálkozó és fagyos maradt, Matild sírva fakadt.

— Bízd reám ügyeinket, — kiáltott fel túláradva és karjai közé szorítva Julient. — Jól tudod, hogy nem szívesen válok meg tőled. Írj a komornám nevére; a czím másnak legyen az írása, én köteteket fogok neked írni. Isten veled! Fuss.

Ez az utolsó szó sértette Julient, mindamellett engedelmeskedett. — Különös, — gondolá, — hogy ezek az emberek még legjobb pillanataikban is megtalálják a módját, hogy megbántsanak.

Matild szilárd ellenállást tanúsított apjának minden *okos* tervével szemben. Soha más alapon nem akart tárgyalni, mint hogy ő Sorel-né lesz és férjével vagy szegényesen fog élni Svájczban, vagy pedig atyjánál Párisban. Mereven visszautasította, hogy titokban betegedjék le. — Ezzel megkezdődnék számomra a rágalom és a becstelenség lehetősége. Két hónappal az esküvő után férjemmel utazni megyek és könnyű lesz úgy tüntetni fel a dolgot, hogy fiam illő időben született.

Ez a szilárdság, melyet eleinte a harag kitöréseivel fogadott, végül is gondolkodóba ejtették a marquist.

Az elérzékenyülés egy pillanatában: — Fogd, — mondá leányának, — itt van egy elismervény tízezer livre járadékról, küldd el Julienednek és hogy siessen, nehogy módom legyen visszavenni tőle.

Hogy *engedelmeskedjék* Matildnak, a kiről tudta, mennyire szeret parancsolni, Julien negyven mérföldnyi utat tett meg haszontalanúl: Villequier-ben volt, a hol átvizsgálta a bérlők számláit; a marquis e jótéteménye alkalmúl szolgált neki a visszatérésre. Menhelyért Pirard abbéhoz folyamodott, a ki távolléte alatt Matild leghasznosabb szövetségese volt. Valahányszor a marquis megkérdezte, mindig azt bizonyítgatta, hogy a nyilvános házasságon kívül minden megoldás Isten ellen való vétek.

— És szerencsére, — tette hozzá az abbé, — a világi bölcsesség itt összhangzásban van a vallással. Ismerve de La Mole kisasszony heves természetét, lehet-e csak egy perczig is számítani a titoktartásra, melyre nem a saját jószántából határozta el magát? Ha nem egyeznek bele a nyilvános házasság rendes menetébe, a világ sokkal tovább fog beszélni e különös, rangon aluli házasságról. Egyszerre kell közzétenni mindent, a nélkül, hogy a legkisebb titkolódzást, vagy ennek látszatát is lehetne benne észrevenni.

— Ez igaz, — mondá a marquis elgondolkozva. — Ilyen eljárás mellett három nappal az esküvő után csak az ötlet nélkül való emberek kérődzése volna e házasságról beszélni. Föl kellene használni a kormány valami nagy antijacobinus intézkedését, hogy ennek a védelme alatt észrevétlenül átcsusztassák a dolgot.

De La Mole úr két-három barátja hasonló véleményben volt, mint Pirard abbé. Szerintük a legfőbb akadály Matild eltökélt jelleme. Ám a marquis lelke mind e szép érvelések után sem tudott hozzászokni, hogy letegyen az udvari ülőhely reményéről leánya számára.

Emlékezete és képzelme tele volt mindenféle cselfogással és hamisággal, a mik ifjúsága idejében még lehetségesek voltak. Engedni a szükségnek, félni a törvénytől: képtelennek és megbecstelenítőnek tűnt fel előtte az ő rangjabeli embernél. Most drágán fizetett azokért az elbűvölő álmokért, melyeket leánya jövőjére nézve tíz év óta megengedett magának.

— Ki gondolhatta volna? — szólt magában. — Egy ily kevély jellemű, ily emelkedett lelkű leány, a ki büsz-

kébb a névre, melyet visel, mint én! És a kinek kezéért már előre is versengtek mindazok, a kik Franciaországban a legkiválóbbak közé tartoznak!

Le kell mondani minden eszélyességről. Ennek a századnak az a rendeltetése, hogy mindent felforgasson! A chaos felé haladunk.

LXIV.

EGY ESZES EMBER.

Miközben lován ügetett, a préfet így szólt magában: Miért ne lehetnék miniszter, így viselnék háborút . . . Ilyen módon bilincsbe vernétem az újítókat . . . *La Globe.*

Semmiféle érv sem képes megdönteni tíz esztendei kellemes álmodozás uralmát. A marquis nem találta észszerűnek, hogy haragudjék, de nem tudta elszánni magát, hogy megbocsásson. Ha valami véletlen baleset megölné ezt a Julient! — mondá néha magában . . . E megszomorított képzelem így talált némi megkönnyebbülést a legképtelenebb agyrémek követésében. Ezek egyensúlyozták Pirard abbé okos érvelésének hatását. Egy hónap telt el így, a nélkül, hogy a tárgyalásban csak egy lépéssel is előbbre jutottak volna.

E családi ügyben, épp úgy, mint a politikaiakban is, a marquis-nak támadtak ragyogó ötletei, melyek három napig elragadtatásban tartották. Akkor egyszerre nem tetszett neki a terv, mert jó érvekre támaszkodhatott, már pedig az érvek csak annyiban nyerték ki megelégedését, a mennyiben kedvencz szándéka mellett szóltak. Három napon át egy költő hevével és lelkesedésével dolgozott, hogy az ügyet bizonyos formába hozza, a következő napon reá sem gondolt többé.

Julient eleinte kétségbeejtette a marquis lassúsága; de néhány hét múlva kezdett rájönni, hogy de La Mole

úrnak ebben az ügyben nincs semmiféle megállapított terve.

De La Mole marquisné és az egész ház azt hitték, Julien a vidéken utazik, hogy megvizsgálja a jószágok kezelését; Pirard abbé plébániáján rejtőzködött és majdnem naponta találkozott Matilddal; ez minden reggel egy órát töltött atyjánál, de néha hetek is elmúltak, a nélkül, hogy szóbahozták volna az ügyet, mely minden gondolatukat betöltötte.

— Nem akarom tudni, hol van az az ember, — szólt egy napon a marquis leányához; — küldd el neki e levelet. — Mathilde olvasta:

„A languedoc-i birtok 20.600 francot jövedelmez. 10.600 francot adok belőle leányomnak és 10.000 francot Sorel Julien úrnak. Odaadom természetesen magát a birtokot is. Mondja meg a jegyzőnek, hogy készítsen két külön adományozó-levelet és holnap hozza el hozzám; ennek megtörténte után semmi közünk egymáshoz. Ah! ezt várhattam-e öntől?

De La Mole marquis."

— Nagyon köszönöm, — mondá Matild vídáman. — Az aiquillon-i kastélyban, Agen és Marmande között fogunk megtelepedni. Azt mondják, ott épp oly szép a vidék, mint Olaszországban.

Ez az adományozás roppant meglepte Julient. Többé nem volt az a szigorú és hideg ember, a milyennek ismertük. Fiának sorsa előre lefoglalta minden gondolatát. Ez a váratlan és egy ily szegény emberre nézve eléggé tekintélyes vagyon nagyravágyóvá tette. Úgy a felesége, mint önmaga részére 36.000 livres évjáradékra számított. A mi Matildot illeti, minden érzését az imádat olvasztotta magába, a mit férje iránt érzett, mert kevélysége mindig e néven nevezte Julient. Legfőbb, egyetlen vágya az volt, hogy elismertesse házasságát. Idejét annak a nagy okosságnak a kiszínezésével töltötte, a mit azzal tanusított, hogy sorsát egy kiváló férfiéhoz kapcsolta. Elméjében a személyes érdem volt divatban.

A szinte állandó távollét, az ügyek sokfélesége, és az, hogy csak kevés idejük volt, a mit szerelmi beszélge-

tésre fordíthattak, beteljesítette jó eredményét annak a bölcs politikának, a mit Julien kieszelt volt.

Matildot végül is türelmetlenné tette, hogy csak ily keveset láthatja azt az embert, a kit kezdett igazán szeretni.

Egy rosszkedvű pillanatában írt atyjának és levelét úgy kezdte, mint Othello:

„Választásom eléggé bizonyítja, hogy Julient többre becsültem, mint azokat az előnyöket, melyeket a társadalom de La Mole marquis úr leányának kínál. A tekintély és a kicsinyes hiúság ez élvezetei nem számítanak előttem. Ime, nemsokára hat hete lesz, hogy távol élek férjemtől. Ez elegendő, hogy tanusága legyen a tiszteletnek, a mit ön iránt érzek. Még a legközelebbi csütörtök előtt elhagyom az atyai házat. Az ön jótéteményei gazdaggá tettek bennünket. Senki sem tud titkomról, csak a tiszteletreméltó Pirard abbé. Ő hozzá megyek; össze fog adni bennünket és egy órával a szertartás után útban leszünk Languedoc felé és soha vissza nem térünk Párisba, csak ha ön parancsolja. Szívembe vág azonban, hogy mindez gúnyos megjegyzésekre fog alkalmat szolgáltatni ön iránt és velem szemben. Az ostoba tömeg csúfolódása nem kényszerítheti-e a mi kitünő Norbertünket, hogy összetüzzön Juliennel? Ebben az esetben, tudom, semmi befolyásom se volna reá. A föllázadt plebejussal találkoznánk benne. Térden állva esedezem, atyám! legyen jelen a legközelebbi csütörtökön esküvőmön, Pirard úr templomában. A rosszindulatú, gúnyos szóbeszéd élét fogja veszteni és az ön egyetlen fiának, az én férjemnek élete meg lesz mentve, stb. stb."

E levél roppant zavart támasztott a marquis lelkében. Végre is tehát *határozni kellett.* Az összes apró megszokások, a mindennapias barátok elvesztették befolyásukat.

E sajátságos helyzetben fölülkerekedtek azok a kiváló jellemvonások, melyeket ifjuságának eseményei fejlesztettek ki a marquis-ban. A számüzetés megpróbáltatásai olyan emberré tették, a kiben van képzelőképesség. Miután két esztendőn át élvezte óriási vagyonnak és az udvari kitüntetéseknek előnyeit, 1790 a

száműzetés szörnyű nyomorúságai közé vetette. Ez a kemény iskola átalakító hatással volt egy huszonkét éves lélekre. Alapjában inkább megszállva tartotta jelenlegi gazdagságát, semmint hogy ez uralkodott volna rajta. Csakhogy ugyanez a képzelem, mely megvédte lelkét az arany üszkétől, prédájává vetette az elvakult szenvedélynek, hogy leányát szép czímmel ékesíthesse.

A legutóbbi hat hét alatt a marquis, valami szeszélytől űzetve, gazdaggá akarta tenni Julient; a szegénység nemtelennek, megbecstelenítőnek tűnt föl előtte, ő hozzá, de La Mole úrhoz képest és lehetetlenségnek leánya férjére nézve; szórta a pénzt. Másnap, hogy képzelme más irányba fordult, úgy vélte, hogy Julien megérti e pénzbeli nagylelkűség néma beszédét, megváltoztatja nevét, száműzi magát Amerikába és azt írja Matildnak, hogy meghalt reá nézve. De La Mole úr már valóságnak vette e levél megírását és gondolatában követte, hogy mily hatást fog tenni leányára . . .

Azon a napon, melyen Matild *valóságbeli* levele kiragadta ez ifjúi képzelgésekből, miután sokáig azt forgatta a fejében, hogy megöli vagy eltünteti Julient, arról kezdett álmodozni, hogy ragyogó pályafutást biztosít neki. Fölvéteti vele egyik birtokának a nevét és miért ne származtathatná át reá a pairséget is? Apósa, de Chaulnes herczeg, a mióta Spanyolországban megölték egyetlen fiát, gyakran említette, hogy szeretné czímét átruházni Norbertre . . .

Nem lehet elvitatni, hogy Juliennek különös adománya van az ügyek intézéséhez, bátor, sőt talán lángelméjű is, — mondá magában a marquis . . . Alapjában azonban van benne valami, a mi visszaijeszt. Mindenkire ilyen benyomást tesz, következésképpen valami igaz dolog az alapja. Minél nehezebb volt ennek az igaz dolognak a megjelölése, annál inkább megrémítette az öreg marquis képzelmes lelkét.

Leányom nagyon jól mondta a minap (egy elhallgatott levélben):

„Julien nem tartozik egy szalonhoz, egy érdekcsoporthoz sem.“ Nem gondoskodott a maga számára semmiféle támaszról velem szemben, a legkisebb segít-

ségről sem, hogy ha elhagyom . . . Vajon nem ismerné a társadalom mai állapotát? . . . Kétszer vagy háromszor is mondtam neki: Csak egy igazi és czélravezető jelöltség van, az, melyet a szalonok támogatnak . . .

Nem, nincs meg benne az ügyvivő ügyes és óvatos tehetsége, a mely nem enged kárba veszni egyetlen pillanatot, egyetlen alkalmat sem. Nem valamely XI. Lajosféle jellem. Másrészt a legnagylelkűségellenesebb elvekkel találkozom nála... Nem tudom, mit higyjek?... Azért ismételgeti talán ez elveket, hogy gátat állítson velök szenvedélyeinek?

Egyébként, egy dolog kétségtelen: nem tűri a lenézést, ezen a réven hatalmamban tartom.

Igaz, nincs meg benne az előkelő származás iránt való hódolat, nem tisztel bennünket ösztönszerűleg... Ez hiba; de elvégre is, egy szeminarista lelkét csak az élvezetek és a pénz hiányának kellene bántania. Nála merőben más az eset, semmi áron se tudja elviselni a megvetést.

Leánya levelének sürgető hatása alatt de La Mole úr szemben találta magát a kényszerűséggel, hogy határozzon: — Végre is, ez a főkérdés: vajon Julien vakmerősége azért merészkedett-e odáig, hogy leányomnak udvaroljon, mert tudja, hogy mindennél jobban szeretem és hogy százezer tallér az évi jövedelmem?

Matild az ellenkezőt erősíti . . . Nem, Julien úr, ebben a pontban nem fogom engedni magamat félrevezettetni.

Igazi, váratlan szerelem-e ez? Vagy inkább közönséges számítás, hogy előnyös helyzetbe jusson? Matild éleslátó, előre érezte, hogy ez a gyanu vesztére lehet nálam Juliennek, innen a vallomás: ő volt az, a ki a szerelmet kezdte . . .

Egy ily büszke jellemű leány annyira megfeledkezzék magáról, hogy tényleges fölbátorításokat nyújt! . . . Este a kertben megszorítja a karját, borzalom! mintha nem lett volna száz kevésbbé illetlen mód, a mivel értésére adja, hogy tetszik neki.

A ki védekezik, vétkesnek tetszik; nem bízom Matildban . . . Ezúttal a marquis okoskodása következ-

ményesebb volt, mint rendesen. Mindamellett győzött a megszokás, arra határozza magát, hogy időt nyer és ír leányának; mert a palota két lakosztálya között levélben folyt a közlekedés. De La Mole úr nem mert vitatkozni leányával és így szállni szembe vele. Félt, hogy egy hirtelen engedménynyel mindennek vége talál lenni.

LEVÉL.

„Őrizkedjél, hogy újabb hóbortokat kövess el; ime, egy huszárhadnagyi kinevezés Sorel de La Vernaye Julien lovag úr részére. Láthatod, mily sokat teszek érte. Ne ellenkezzél velem, ne kérdezz. Huszonnégy órán belül utazzék Strassburgba, a hol ezrede állomásozik. Mellékelve egy utalvány bankáromhoz; engedelmességet akarok."

Matild szerelme és öröme határtalan volt; ki akarta használni a győzelmet és nyomban válaszolt:

„De La Vernaye úr hálával eltelve borulna lábaihoz, ha tudná mindazt, a mit érte tenni egyeskedik. De e nagylelkűség közepett atyám megfeledkezett rólam; leányának becsülete veszélyben van. Egy áruló szónak örök folt lehet a következménye, és a mit húszezer livrés évjáradék se moshat le. A kinevezést csak úgy küldöm el de La Vernaye úrnak, ha ön szavát adja, hogy esküvőmet a jövő hónapban nyilvánosan fogjuk megtartani Villequier-ben. Nemsokára ez időpont után, melyet, kérem, ne halasszon, leánya csak mint de La Vernaye-né jelenhet meg nyilvánosan. Igen nagyon köszönöm, kedves papa, hogy megmentett a Sorel névtől stb., stb."

A válasz váratlanúl hangzott.

„Engedelmeskedj, vagy mindent visszavonok. Reszkess, eszeveszett teremtés. Még nem tudom, miféle ember az a te Juliened és te magad még kevésbbé tudod, mint én. Induljon Strassburgba és tegye, a mit mondok. Két hét mulva közlöm elhatározásomat."

E határozott válasz csodálkozásra gerjesztette Matildot. *Nem ismerem Julient;* e kijelentés merengésre indította, mely csakhamar a legelbájolóbb föltevésekbe folytatódott; ő azonban ezeket valóságnak vette. Az én Julienem szelleme nem öltötte magára a szalonok kö-

zönséges *egyenruháját* és atyám nem hisz kiválóságában, éppen a miatt, a mi ennek bizonyítéka . . .

Mindamellett, ha nem engedelmeskedem akaratosságának, nyilvános szakításnak teszem ki magamat: a botrány hátrányára válik társadalmi helyzetemnek és azzal a következménynyel járhat, hogy Julien kevésbbé fog kedvesnek találni. A botrány után . . . tíz évi szegénység; holott azt a hóbortosságot, hogy az ember személyes érdeme miatt választ valakit férjének, csak a legragyogóbb gazdagság menti meg a kinevettetéstől. Ha távol élek atyámtól, az ő kora mellett úgy lehet, hogy megfeledkezik rólam . . . Norbert valamely kedves, ügyes nőt fog feleségül venni: Bourgogne herczegnő elbűvölte az agg XIV. Lajost . . .

Engedelmességre határozta el magát, de óvakodott, hogy atyja levelét közölje Juliennel; e zabolátlan jellem még valami esztelenségre ragadtatta volna magát.

Este, mikor tudtára adta Juliennek, hogy huszárhadnagygyá nevezték ki, ennek határtalan volt az öröme. El lehet képzelni abból, a mi egész életén át tüzelte és a szenvedélyből, a mit most fia iránt érzett. A névváltozás csodálkozásba ejtette.

Mindent egybevéve, — gondolá, — regényem véget ért, és tisztán saját érdememnek köszönhetek mindent. Szerelmet tudtam kelteni e gőgös szörnyben, — tette hozzá Matildra tekintve; — atyja nélküle, ő pedig nélkülem nem tud élni.

LXV.

VIHAR.

Istenem, tégy középszerűvé.
Mirabeau.

Lelke másfelé kalandozott; csak immel-ámmal viszonozta az élénk gyöngédséget, a mit Matild iránta tanusított. Hallgatag és komor maradt. Soha sem látszott ily nagynak, ily imádásra méltónak Matild előtt. Ret-

tegett, hogy gőgjének valami ötlete fölforgatja a helyzetet.

Majdnem minden reggel látta Pirard abbét a palotába jönni. Nem lehet-e, hogy Julien ő általa megtudott valamit a marquis szándékaiból? Sőt nem lehet-e, hogy egy szeszélyes pillanatban maga a marquis írt neki? Ennyi jóság után hogyan magyarázhatná meg Julien ridegségét? Nem merte megkérdezni.

Nem merte, ő, Matild! E pillanattól fogva valami űr, valami aggódás, majdnem réműlet volt az érzésben, a mivel Julien iránt viseltetett. E rideg lélek mindazt átérezte a szenvedélyből, a mi csak lehetséges egy olyan teremtésnél, a ki abban a szélsőséges czivilizáczióban nevelkedett, melyet Páris csodál.

Másnap Julien korán reggel ott volt Pirard abbé lakásában. Az udvarba beállítottak a postalovak egy ócska kocsival, mely a szomszédos postától volt bérelve.

— Az ilyen fogat már nem illik önhöz, — szólt a szigorú abbé savanyú ábrázattal Julienhez. — Itt van húszezer franc, a mit de La Mole úr ajándékoz önnek; azt kívánja, hogy költse el még ebben az esztendőben, de lehetőleg minél kevésbbé nevetséges módon. (A pap egy ily nagy összegben, a mit egy fiatal embernek adnak, csak a bűnre való alkalmat látta.)

A marquis hozzáteszi: Ezt a pénzt de La Vernay Julien úr az apjától kapta, a kit fölösleges közelebbről megnevezni. De La Vernay úr talán illendőnek fogja találni, hogy megajándékozza Sorel, verrières-i ácsmester urat, a ki ifjúságában gondját viselte . . . A megbízás e részét magamra vállalhatom, — tette hozzá az abbé; — végre reábirtam de La Mole urat, hogy egyezzen ki azzal a jezsuita Frilair abbéval. Határozottan több befolyása van, semhogy boldogúlhatnánk vele. A megegyezés egy hallgatólagos pontja, hogy ez az ember, a ki kormányozza Besançon-t, elismerje az ön előkelő származását. — Julien már nem tudott uralkodni elragadtatásán, átölelte az abbét, fölmagasztaltnak látta magát.

— Mi ez! — szólt Pirard úr, visszalökve őt; — mirevaló ez a világi hiábavalóság? . . . A mi Sorelt és

fiait illeti, a magam nevében ötszáz franc évi járadékot fogok nekik fölajánlani, annyi időre, a meddig meglészek velök elégedve.

Julien már hűvös és büszke volt. Köszönetet mondott, de határozatlan és semmire se kötelező szavakkal. Lehetséges volna, — szólt magában, — hogy természetes fia vagyok valamely nagyúrnak, a kit a rettenetes Napoleon hegyeink közé száműzött? E gondolat minden pillanattal kevésbbé tetszett előtte valószínűtlennek . . . Apám iránt való gyűlöletem ennek lenne a bizonyítéka . . . Nem volnék többé szörnyeteg!

Néhány nappal e monolog után a tizenötödik huszárezred, a hadsereg egyik legfényesebb ezrede, kivonúlva állott a strassburgi piaczon. De La Vernaye lovag úr Elszász legszebb lován ült, mely hatezer francjába került. Hadnagy volt, a nélkül, hogy valaha is másként lett volna alhadnagy, mint csak egy oly ezrednek az állomány kimutatásában, melyről sohase hallott.

Szenvtelen arczkifejezése, szigorú és csaknem gonosz nézése, halványsága, rendíthetetlen hidegvére már az elsö pillanattól fogva megalapították tekintélyét. Kevéssel utóbb tökéletes és mértékkel teljes udvariassága, a pisztolylövésben és a kardforgatásban való ügyessége, a mit minden különösebb tetszelgés nélkül tett ismeretessé, elejét vették, hogy hangosan tréfálkozzanak a rovására. Öt vagy hat napi habozás után az ezred közvéleménye mellette döntött. Minden megvan ebben a fiatal emberben, — mondták a jókedvű öreg tisztek, — kivéve a fiatalságot.

Strassburgból Julien írt Chélan úrnak, Verrières egykori plébánosának, a ki most már a legkésőbb aggkorban járt.

„Bizonyosra veszem, hogy örömmel értesült az eseményekről, melyek családomat arra bírták, hogy gazdaggá tegyen. Mellékelve küldök ötszáz francot azzal a kéréssel, hogy ossza szét zaj és nevem említése nélkül a szerencsétlenek között, a kik ma is oly szegények, mint a milyen egykor én voltam és a kiket kétségtelenül gyámolít, mint a hogy' valamikor engem gyámolított."

Julien a becsvágytól volt mámoros és nem a hiúságtól; mindamellett figyelméből jókora részt fordított a külső látszatra. Lovai, öltönyei, szolgáinak egyenruhái oly kifogástalan gondosságot mutattak, a mely dícséretére vált volna egy angol főúr szabályosságának is. Alig volt két nap óta és különös kegy folytán hadnagy, máris azt számítgatta, hogy ha harmincz éves korában, a mi az összes nagy hadvezérek példája szerint a legkésőbbi határidő, tábornok akar lenni, huszonhárom éves korában többnek kellene lennie, mint hadnagynak. Csak a dicsőségre és fiára gondolt.

A legféktelenebb nagyravágyás ez elragadtatásai között lepte meg a de La Mole-palota egy fiatal inasa, a ki futárként érkezett hozzá:

„Minden elveszett, — írta neki Matild; — siessen ide a lehető leggyorsabban, áldozzon föl mindent, szökjék meg, ha másként nem lehet. Mihelyt megérkezett, várjon reám egy bérkocsiban a kert kis ajtójának közelében, a . . .-utca . . . számánál. Oda fogok menni; talán bevezethetem a kertbe. Minden elveszett és félek, hogy visszahozhatatlanúl; számítson reám, hűnek és szilárdnak fog találni a szerencsétlenségben. Szeretem."

Néhány percz alatt Julien szabadságot szerzett az ezredestől és lóhalálban elvágtatott Strassburgból; de a szörnyű nyugtalanság, mely emésztette, nem engedte, hogy Metznél tovább ily módon folytassa utazását. Postakocsiba vágta magát és szinte hihetetlen gyorsasággal ott termett a kijelölt helyen, a de La Mole-palota kerjének kisajtója közelében. Az ajtó kinyílt és Matild, megfeledkezve minden illendőségi tekintetről, nyomban karjai közé vetette magát. Szerencsére még csak reggeli öt óra volt és az utczán nem járt senki.

— Minden elveszett; atyám, félve könnyeimtől, csütörtök éjjel elutazott. Hogy hova? — senki sem tudja. Itt a levele; olvassa. És Juliennel együtt beszállt a kocsiba.

„Mindent megtudtam volna bocsátani, csak azt nem, hogy vagyonod miatt csábítsanak el. Íme, szerencsétlen teremtés, ez a szörnyű valóság. Becsületszavamra jelentem ki, soha sem fogok beleegyezni, hogy

ehhez az emberhez menj nőül. Tízezer livres évjáradékot biztosítok neki, ha beleegyezik, hogy távol fog élni, Franciaország határain kívül vagy még inkább: Amerikában. Olvasd el a levelet, a mit feleletként kaptam fölvilágosításokért való tudakozódásomra. Szemérmetlenségében még ő maga biztatott, hogy írjak de Rênal-nénak. Soha el nem fogom olvasni egy sor írásodat sem, a mi erre az emberre vonatkozik. Borzadok Páristól és tőled. Kötelezlek, hogy tartsd a legnagyobb titokban, a mi be fog következni. Mondj le *őszintén* egy hitvány emberről és újra megtalálod atyádat."

— Hol van de Rênal-né levele? — szólt hidegen Julien.

— Itt van. Nem akartam megmutatni, mielőtt elő nem készítettelek reá.

Levél.

„A vallás és az erkölcs szent ügyének tartozom, uram, azzal a kínos lépéssel, a mit most teszek; oly törvény, mely nem hibázhat, e pillanatban ártanom parancsol egy felebarátomnak, de azért, hogy eleje vétessék a még nagyobb botránynak. A fájdalmat, a mi elfog, le kell győznie a kötelesség érzésének. Nagyon is igaz, uram, hogy az illetőnek a magaviselete, a ki felől a teljes igazságot kérdi tőlem, érthetetlennek vagy tisztességesnek látszhatott. Helyénvalónak találhatták, hogy a valóság egy részét eltitkolják vagy elmásítsák ön előtt, az eszélyesség épp úgy ezt tanácsolta, mint a vallás. Igazában azonban ez a viselkedés, melyet ön ismerni óhajt, szörnyen kárhoztatandó volt, még sokkal inkább, mint a mennyire ki tudom mondani. Szegény és kapzsi létére ez az ember a legtökéletesebb képmutatás és egy gyönge s boldogtalan asszony elcsábítása útján iparkodott előre jutni és valamivé lenni. Kínos kötelességemhez hozzátartozik, hogy megmondjam, kénytelen vagyok azt hinni, J . . . úrban nincs egy szikrányi vallásos érzés sem. Őszintén bevallva, azt kell gondolnom, valamely házban való boldogúlásra az az egyik módszere, hogy igyekszik elcsábítani azt a nőt, a kinek ott legtöbb a befolyása. Az önzetlenség látszatának és regényfrázi-

soknak a fedezete alatt legfőbb és egyetlen czélja, hogy hatalmába kerítse a ház urát és ennek vagyonát. Romlást és örökkétartó bánatot hagy maga után stb., stb., stb.

E roppant hosszú és a könnyektől félig elmosódott levél kétségtelen de Rênal-né kezétől eredt; sőt még gondosabban volt írva, mint a hogy' rendesen szokta.

— Nem kárhoztathatom de La Mole urat, — szólt Julien, miután végigolvasta a levelet. — Melyik apa adná leányát, a kit szeret, ilyen emberhez! Isten veled!

Julien kiugrott a kocsiból és postakocsijához sietett, mely az utcza végén állt. Matild, a kiről úgy látszott, mintha megfeledkezett volna, néhány lépést tett, hogy kövesse; de a kereskedők tekintetei, a kik boltjaik ajtajába gyűltek és a kik ismerték, kényszerítették, hogy gyorsan visszamenjen a kertbe.

Julien elutazott Verrières-be. Sebes útjában nem írhatott Matildnak, mint a hogy szándékolta, keze csak olvashatatlan vonásokat vetett a papirra.

Verrières-be egy vasárnap reggel érkezett meg. Belépett a környék puskaműveséhez, a ki elhalmozta bókjaival sorsának szerencsés fordúlata alkalmából. Az egész környéken mindenki erről beszélt.

Julien csak nagy nehezen tudta megértetni vele, hogy pár pisztolyt akar. Fölszólítására a puskaműves megtöltötte ezeket.

Elhangzott a *három ütés;* a franczia falvakban jól ismert jelzés ez, mely a megelőző különféle harangozások után hírűl adja, hogy a mise rögtön kezdődik.

Julien belépett a verrières-i új templomba. Az épület magas ablakai mind be voltak aggatva karmazsinszínű függönyökkel. Julien néhány lépésnyire volt de Rênal-né padja mögött. Úgy látta, hogy buzgó imádságba van elmélyedve. Ez asszonynak a megpillantása, a ki annyira szerette őt, oly reszketővé tette Julien kezét, hogy eleinte nem tudta véghezvinni szándékát. Nem vagyok reá képes, — szólt magában, — nincs hozzá testi erőm.

E pillanatban a fiatal pap, a ki a misemondónak minisztrált, a szentség fölmutatására csöngetett. De Rê-

nal-né lehajtotta fejét, mely egy pillanatra szinte egészen eltűnt vállkendőjének ránczai között. Julien most már nem látta oly tisztán; reásütötte pisztolyát és elhibázta; másodszor is lőtt, de Rênal-né lebukott.

LXVI.

SZOMORÚ RÉSZLETEK.

Ne várj részemről gyöngeséget. Megbosszúltam magamat. Rászolgáltam a halálra, itt vagyok. Imádkozz lelkemért.

Schiller.

Julien mozdulatlanúl állott, minden homályba borúlt előtte. Mikor kissé magához tért, azt látta, hogy az összes hívek menekülnek a templomból; a pap otthagyta az oltárt. Julien meglehetősen lassú léptekkel követett néhány asszonyt, a kik kiabálva igyekeztek kifelé. Egy asszony, a ki gyorsabban akart menekülni, mint a többi, hevesen meglökte, elesett. Lába beleakadt egy székbe, melyet a tömeg felborított; mikor föl akart állani, érezte, hogy valaki összeszorítja a torkát; egy díszruhás zsandár volt, a ki reávetette magát. Julien gépiesen kis pisztolyai után nyúlt; de egy második zsandár lefogta a kezeit.

Bevitték a börtönbe. Egy kis szobába került, megláncolták kezeit, magára hagyták; az ajtóban kétszer reáfordították a kulcsot; mindez igen gyorsan történt és Julien alig tudott róla.

— Hitemre, mindennek vége, — szólalt meg hangosan, mikor magához tért . . . Úgy van, két hét múlva a guillotine . . .vagy pedig itt ölöm meg magamat.

Okoskodása nem hatolt messzebbre; úgy érezte, mintha erőszakosan összenyomnák a fejét. Hátranézett, hogy nem fogja-e valaki. Néhány pillanat múlva mély álomba merült.

De Rênal-né sebesülése nem volt halálos. Az első

golyó a kalapját fúrta át; mikor hátrafordúlt, eldördült a második lövés. A golyó a vállán érte és, különös, a kulcscsontról, melyet azonban mégis eltört, visszapattant egy gót oszlopra, és erről óriási darabot szakított le.

Mikor hosszú és fájdalmas kötözés után a sebész, egy komoly ábrázatú férfi, kijelentette de Rênal-nénak: Jót állok az életéért, úgy, mint a magaméért, — mélyen elszomorodott.

Már régóta őszintén óhajtotta a halált. A levél, melyre jelenlegi gyóntatója erőltette reá és a melyet de La Mole úrnak írt, megadta a kegyelemdöfést ennek a nagyon is tartós szerencsétlenségtől elgyöngített teremtésnek. E szerencsétlenség Julien távolléte volt; ő maga *lelkiismeretfurdalás*-nak nevezte. Gyóntatója, egy erényes és hitbuzgó fiatal pap, a ki nemrég jött Dijon-ból, nem volt tévedésben felőle.

Meghalni így és nem a magam keze által, nem bűn, — gondolá de Rênal-né. — Isten talán meg fogja bocsátani, hogy örvendek a halálnak. Nem merte hozzátenni: És hogy Julien kezétől halok meg, ez betetőzése az üdvösségnek.

Alig szabadúlt meg a sebész és a seregesen odatódúlt barátok jelenlététől, behívatta Elisat, a szobaleányát. — A tömlöcztartó, — mondá neki de Rênal-né erősen elpirúlva, — kegyetlen ember. Bizonyára kínozni fogja, abban a hitben, hogy ezzel kedvemre cselekszik... E gondolatot nem tudom elviselni. Nem mehetnél el, mintha magadtól tennéd, a tömlöcztartóhoz, hogy átadd neki ezt a kis csomagot, melyben néhány arany van? Mondd meg neki, a vallás tiltja, hogy rosszúl bánjék vele . . . Főként pedig senkinek se szóljon erről a pénzről.

Ennek a most említett körülménynek köszönhette Julien a verrières-i tömlöcztartó emberséges bánásmódját; még mindig ugyanaz a tökéletes szolgalélek Noiroud volt, a kit, mint láttuk, Appert úr megérkezése oly nagyon megijesztett.

A börtönben egy bíró jelent meg.

— Előre megfontolt szándékkal öltem, — mondá neki Julien; — ennél meg ennél a puskaművesnél vásároltam és töltettem meg a pisztolyokat. A büntető törvénykönyv 1342-ik paragrafusa világosan beszél, rászolgáltam a halálra, várom. — A bíró, meglepődve az e módon való válaszolástól, tovább akarta faggatni a végből, hogy a vádlott *belezavarodjék* a feleletekbe.

— Hát nem látja, — szólt Julien mosolyogva, — hogy oly bűnösnek nyilvánítom magamat, a milyennek csak óhajtja? Menjen, uram, nem fogja elszalasztani a zsákmányt, a melyre vadászik. Meglesz az az élvezete, hogy elitélhet. Kíméljen meg jelenlététől.

Egy unalmas kötelesség vár még reám, — gondolá Julien, — írnom kell de La Mole kisasszonynak.

„Megbosszúltam magamat, — írta neki. — Szerencsétlenségre, nevem benne lesz az ujságokban és nem szökhetem meg észrevétlenül e világból. Két hónap múlva meghalok. A bosszú rettenetes volt, mint a fájdalom is, hogy el kellett szakadnom öntől. E pillanattól fogva megtiltom magamnak, hogy leírjam vagy kimondjam az ön nevét. Sohase szóljon rólam, még a fiamnak se; a hallgatás az egyedüli, a mi hozzám illik. A mindennapi emberek szemében közönséges gyilkos leszek . . . Engedje meg, hogy ebben az ünnepélyes pillanatban kimondjam az igazat: el fog feledni. E nagy csapás, melyről azt tanácsolom, soha egy élő lény előtt se tegyen említést, évekre kimeríti mindazt, a mi regényeset és túlságos kalandosat az ön jellemében találtam. Ön arra született, hogy a középkori hősök között éljen; tegyen tanúságot az ő szilárd jellemükről. A minek meg kell történnie, történjék titokban és a nélkül, hogy ártana az ön hírének. Más nevet fog fölvenni és nem lesz senki bizalmasa. Ha mindenáron szüksége van egy barát támogatására, önnek hagyom Pirard abbét.

Senki másnak ne szóljon, különösen pedig az ön osztályához tartozóknak, a de Luz-öknek, a Caylus-oknak ne.

Egy évvel halálom után menjen nőül de Croisenois úrhoz; ezt parancsolom, mint az ön férje. Ne írjon, nem felelnék. Noha, legalább azt hiszem, jóval kevésbbé va-

gyok gonosz, mint Jago, azt mondom, a mit ő: *From this time forth I never will speak word.*

Nem fogok többé se beszélni, se írni; utolsó szavaim önt illetik épp úgy, mint utolsó hódolatom.

S. J."

Csak miután e levelet elküldte és kissé magához tért, érezte magát először Julien igen szerencsétlennek. Nagyravágyásának minden egyes reménységét külön-külön kellett kitépnie szívéből e nagy szónak: Meghalok. Maga a halál nem tűnt föl *rémítő*-nek előtte. Egész élete nem volt más, mint hogy folyton előkészítette magát a szerencsétlenségre és nem óvta magát, hogy megfeledkezzék arról, a mit a legnagyobbnak tartanak.

— Hogyan! — szólt magában, — vajon ha hatvan nap múlva párbajra kellene kiállanom olyanvalakivel, a ki igen ügyes vívó, eléggé gyönge volnék-e, hogy mindig erre gondoljak és rettegéssel a lelkemben?

Több mint egy órát töltött vele, hogy ebből a szempontból kiismerje magát.

Mikor már tisztán látott lelkében és az igazság oly világosan mutatkozott előtte, mint börtönének valamelyik oszlopa, a lelkiismeretfurdalásra gondolt!

Miért éreznék ilyet? Szörnyű bántalom esett rajtam; öltem, rászolgáltam a halálra, de ezzel vége. Meghalok, miután kiegyenlítettem az emberiséggel való számadásomat. Semmiféle kötelezettségem se marad beteljesítetlen, nem tartozom senkinek: halálomban nincs semmi, a mi gyalázatos, csak a módja: igaz, hogy a verrières-i polgárok előtt ez maga bőségesen elég gyalázatomra; de az értelem szempontjából van-e valami, a mi jobban lenézni való, mint ez? Van egy mód, hogy megőrizzem tekintélyemet előttük: ha a vesztőhelyre menet húszfrancosokat vetek a nép közé. Emlékezetem, az *arany* fogalmához kapcsolva, ragyogó lesz a szemökben.

Ez okoskodás után, melynek igazsága egy pillanat alatt kétségtelenné vált előtte: Nincs több teendőm a földön, — szólt magában Julien és mélyen elaludt.

Este kilencz óra felé a tömlöcztartó ébresztette föl, behozva neki a vacsorát.

— Mit beszélnek Verrières-ben?

— Julien úr, az eskü, melyet hivatalbalépésem napján a törvényszék színe előtt a feszületre tettem, hallgatnom parancsol.

Elhallgatott, de ott maradt. E silány képmutatás látványa mulattatta Julient. — Jó sokáig kell várakoztatnom — gondolá — az öt francra, a mit szeretne, hogy eladja érte lelkiismeretét.

Mikor a tömlöcztartó látta, hogy az étkezésnek végére ér, a nélkül, hogy kísérletet tett volna a megvesztegetésre:

— A barátság, a mit Julien úr iránt érzek, — szólt erőltetett és édeskés hangon, — beszélnem késztet; ámbár azt mondják, hogy ez az igazságszolgáltatás érdeke ellen van, mert segítségére lehet védekezésének a kicsinálásában . . . Julien jó ember, és bizonyára megelégedésére fog szolgálni, ha megmondom, hogy de Rênal-né jobban van.

— Mit! Nem halt meg? — kiáltott föl Julien magánkívül.

— Hogyan! Nem tudta? — felelt a tömlöcztartó buta arczkifejezéssel, mely csakhamar a szerencsés kapzsiságéra változott. — Nagyon jó lesz, ha Julien úr ád valamit a sebésznek, a kinek törvény és igazság szerint nem lett volna szabad szólnia. De hogy szívességet tegyek Julien úrnak, elmentem hozzá és ő mindent elmondott . . .

— Tehát a sérülés nem halálos, — szólt Julien, türelmetlenül, — jót állhatsz érte az életeddel?

A tömlöcztartó, hat láb magas óriás, megijedt és az ajtó felé hátrált. Julien belátta, hogy rossz úton keresi az igazságot, leült és egy aranyat dobott oda Noiroud úrnak.

A hogy ez ember beszédéből mindjobban kiderült, hogy de Rênal-né sebesülése nem volt halálos, Julien érezte, hogy erőt vesz rajta a könnyezés. — Távozzék! — szólt parancsolóan.

A tömlöcztartó kiment. Alig hogy az ajtó bezárult: — Nagy Isten! nem halt meg! — kiáltott fel Julien; és térdre omlott, míg szeméből forró könyek patakzottak.

E nagyszerű pillanatban hívő volt. Mit jelent a

papok képmutatása? Elvehet-e valamit Isten fogalmának igazságából és fenségéből?

Csak most kezdett Julien megbánást érezni az elkövetett bűn miatt. A körülmények ez összetalálkozása folytán, a mi megmentette a kétségbeeséstől, ugyanekkor szűnt meg az a testi ingerültség és fél-őrület is, a mi fogva tartotta, a mióta Párisból útra kelt Verrières-be.

Könyei nemes forrásból fakadtak, a legkisebb kétsége sem volt az elítéltetés felől, mely reá vár.

— Ő tehát életben marad! — szólt magában . . . Életben marad, hogy megbocsássa, a mit elkövettem és szeressen . . .

Másnap reggel, jó későn, mikor a tömlöcztartó felébresztette:

— Julien úrnak ugyancsak helyén van a szíve, — mondá neki ez az ember. — Már kétszer bejöttem, de nem akartam felébreszteni. Itt van két palaczk jó bor, a mit Maslon úr, plébánosunk küld önnek.

— Hogyan, az a gazember még itt van? — szólt Julien.

— Igen, — felelt a tömlöcztartó, meghalkítva hangját, — de ne beszéljen ily hangosan, ez árthat önnek.

Julien szívből fölnevetett.

— Az én helyzetemben, barátom, egyedül csak ön árthatna nekem, ha nem maradna tovább is barátságos és emberséges irántam . . . Meg lesz érte a jutalma, — mondá Julien, félbeszakítva magát és újra parancsoló arczkifejezést öltve. E fellépést nyomban igazolta egy pénzdarab odavetésével.

Noiroud úr újból és a legnagyobb részletességgel elmondta mindazt, a mit de Rênal-néről megtudott, de Elisa kisasszony látogatásáról nem tett említést.

Ez az ember oly alázatos és szolgálatkész volt, a mennyire csak lehetett. Julien agyában egy gondolat villant fel: Ez az otromba óriás három-négyszáz francot kereshet évenként, mert börtönének nem igen akad lakója; tízezer francot kaphat tőlem, ha megszökik velem Svájczba . . . A nehézség az lesz, hogy meggyőzzem jóhiszeműségemről. A kilátás, hogy egy ilyen hitvány em-

berrel hosszú tárgyalásba kellene bocsátkoznia, undort keltett Julienben, másfelé fordította gondolatát.

Este már nem volt ideje. Éjfélkor postakocsi jött érte. Nagyon meg volt elégedve a zsandárokkal, a kik útitársai voltak. Reggel, mikor megérkezett a besançon-i börtönbe, az a szerencse érte, hogy egy gót torony legfelső emeletén helyezték el. Az építményt a XIV. század elejéről valónak becsülte; csodálta kecsességét és játszi könnyedségét. A két fal egy szűk résén keresztül, mélyen elnyúló udvaron túl, gyönyörű kilátás csücske látszott.

Másnap kihallgatták, a mi megtörténvén, több napon át nyugton hagyták. Lelke nyugodt volt. Esetében minden nagyon egyszerűnek tetszett előtte: Ölni akartam, meg fognak ölni.

Gondolata nem időzött tovább ennél az eszmemenetnél. A végtárgyalást, a közönség előtt való megjelenés kellemetlenségét, a védekezést, mindezt olybá vette, mint kisszerű kényelmetlenséget, a mire ráér gondolni aznap a mikor itt lesz az ideje. Nem tartóztatta a halál gondolata sem: Erre az ítélet után fogok gondolni. Az élet nem volt unalmas neki, mindent új színben látott, többé nem volt benne nagyravágyás. Csak ritkán gondolt de La Mole kisasszonyra. Lelkiismeretfurdalásai sokat foglalkoztatták és gyakran idézték fel előtte de Rênal-né képét, különösen az éjszakák csöndjében, melyet e magas toronyban csak a halászsas sivítása szakított meg.

Hálát adott az égnek, hogy de Rênal-nén nem ejtett halálos sérülést. Csodálatos! — szólt magában, — azt hittem, hogy a levéllel, a mit de La Mole úrnak írt, örökre tönkretette boldogságomat és nem is egészen két héttel e levél után, eszembe se jut, a mi akkor elfoglalt . . . Két-háromezer livres jövedelemmel nyugodtan élni valamely hegyes vidéken, a mely hasonlítson Vergy-hez . . . Ott boldog voltam . . . Nem ismertem fel boldogságomat!

Más pillanatokban riadtan pattant fel székéből. Ha halálra sebesítettem volna de Rênal-nét, megöltem volna magamat . . . Szükségem van erre a bizonyosságra, hogy ne irtózzam önmagamtól.

Megölnöm magamat! ez a nagy kérdés, — mondá

magában. Ezek a formaságokkal bíbelődő, a szegény vádlottra fenekedő bírák, a kik felakasztatnák a legderekabb embert is, hogy feltűzhessenek egy rendjelet . . . Kijátszanám hatalmukat, rosszul megfogalmazott szidalmaikat, a miket a helyi újság ékesszólásnak fog nevezni. . .

Körülbelől még öt vagy hat hetet élhetek . . . Megöljem magamat! Hitemre, nem, — mondá magában néhány nap múlva, — Napoleon életben maradt . . .

Egyébiránt, ez az élet egészen kellemes; nyugalmas; nincs, a ki úntasson, — tette hozzá nevetve és hozzálátott, hogy összeírja azokat a könyveket, melyeket Párisból meg akart hozatni.

LXVII.

A TORONYBAN.

Barátunk sírja.
Sterne.

A folyosóról nagy zaj hallatszott; nem az az óra volt, a melyben börtönébe be szoktak jönni; a halászsas sikítva elröpült, az ajtó kitárult és a tiszteletreméltó Chélan abbé, egész testében reszketve, és botját kezében tartva, karjai közé vetette magát.

— Ah! Nagy Isten! lehetséges-e, gyermekem . . . Szörnyeteg, kellene mondanom.

A jó öreg képtelen volt, hogy folytassa. Julien attól félt, hogy elesik. Kénytelen volt egy székhez kísérni őt. Az idő keze súlyosan reánehezedett erre a valaha oly erőteljes emberre. Julien előtt olybá látszott, mintha árnyéka lenne magának.

Mikor valamelyest összeszedte magát: — Csak tegnapelőtt kaptam meg Strassburgból írott leveledet, a verrièresi szegényeknek szánt ötszáz franckal; utánam hozták a hegyekbe, Liveru-be, a hová visszavonúltam unokaöcsémhez, Jeanhoz. Tegnap hallottam a szerencsétlenséget . . . Óh, egek! Lehetséges-e?! — És az ag-

gastyán már nem sírt, olyannak látszott, mint a ki képtelen gondolkodni és gépiesen tette hozzá: Szükséged lesz az ötszáz francra, itt van, visszahoztam.

— Önnek a látására van szükségem, atyám! — kiáltott fel Julien elérzékenyülve. — Különben is, van pénzem.

De már nem tudott értelmes választ kapni. Időről-időre néhány könycsepp csordult ki Chélan úr szeméből és csendesen gördült alá orczáján; aztán Julienre nézett, és mintha nem értette volna, hogy ez megfogja és ajkához emeli kezeit. Ez az arcz, mely valaha oly élénk volt és oly erélylyel mutatta a legnemesebb érzéseket, többé nem vetkezte le az apathikus kifejezést. Csakhamar egy paraszt formájú ember jött be az aggastyánért. — Nem kell kifárasztani, — szólt Julienhez, a ki megértette, hogy ez az unokaöcs. E látogatás kegyetlen, és a könnyeket elrekesztő fájdalomba merítette Julient. Minden nyomorúnak és vígasztalannak tűnt fel előtte; szíve mintha megdermedt volna keblében.

Ez volt a legkínosabb pillanat, a mit a bűn elkövetése óta átélt. Látta a halált, még pedig egész rútságában. A lelki nagyság és a fenköltség minden képzelgése szerteszóródott, mint könnyű felleg a vihar szele elől.

E szörnyű állapot órákon át tartott. A lelki mérgezés ellen testi gyógyszerekre és pezsgőre van szükség. Julien hitványnak tartotta volna magát, ha ezekhez folyamodik. E rettenetes nap vége felé, miután az egész időt szűk kis toronyszobájában való föl és alá járkálással töltötte: — Mily őrült vagyok! — kiáltott fel. — E szegény öreg láttára akkor volna helye e rémes szomorúságnak, ha úgy kellene meghalnom, mint bárki másnak; de a gyors halál és a mely éveim virágjában ér, épp ellenkezőleg, megment e szomorú sínylődéstől.

Bárhogy okoskodott is azonban, e látogatás meglágyította Julient, akár valami gyávát, és következésképpen szerencsétlennek érezte magát.

Többé nem volt benne semmi keménység és nagyszerűség, semmiféle római erény; a halál nagy magasságban tűnt föl előtte és mintha nem volna oly könnyű dolog.

— Ez lesz a hőmérőm, — szólt magában. — Ma

este tíz fokkal alantabb állok annál a bátorságnál, a mely egy szinten van a guillotine-nal. Reggel megvolt bennem a bátorság. Egyébként, mit törődöm vele? föltéve, hogy a kellő pillanatban ismét meglesz. — Ez a hőmérő-ötlet mulattatta és utoljára is elvonta figyelmét.

Másnap reggel, mikor fölébredt, szégyelte magát a tegnap miatt. Boldogságom, nyugalmam forog koczkán. Majdnem arra határozta magát, hogy ír a főügyésznek és megkéri, ne eresszenek be hozzá senkit. És Fouqué? — ötlött az eszébe. — Ha rászánhatja magát, hogy Besançon-ba jöjjön, mennyire fájna ez neki!

Talán két hónapja is volt már, hogy nem gondolt Fouquéra. Nagy bolond voltam Strassburgban, nem láttam tovább az orromnál. Fouqué emlékezete sokat foglakoztatta és még elérzékenyűltebbé tette. Izgatottan járkált fel s alá. Határozottan húsz fokkal is alatta vagyok a halál színvonalának . . . Ha ez a gyöngeség még növekszik, jobb lesz megölnöm magamat. Micsoda élvezet volna a Maslon abbéknak meg a Valenod-knak, ha úgy halnék meg, mint valami pipogya fráter.

Fouqué megérkezett; ez az egyszerű és jó ember odáig volt a fájdalomtól. Minden gondolata, már a menynyiben volt gondolata, abban összpontosult, hogy pénzzé teszi egész vagyonát és megvesztegeti a fogházőrt, hogy megmenthesse Julient. Hosszan beszélt neki de Lavalette úr szókéséről.

— Rosszúl esik, a mit beszélsz, — mondá neki Julien; — de Lavalette úr ártatlan volt, míg én bűnös vagyok. A nélkül, hogy akarnád, emlékeztetsz e különbségre . . .

— Hanem csakugyan? Eladnád mindenedet? — kérdé Julien, hirtelen újra fürkészővé és bizalmatlanná vált hangon.

Fouqué elragadtatva, hogy barátja végre mégis hajlik e vezérlő gondolatára, hosszasan és mintegy száz francnyi különbségig részletezte előtte, hogy miért menynyit kaphatna.

— Mily fenséges felbuzdulás egy vidéki gazdaember részéről! — gondolta Julien. — Mily kuporgatásokat, hány

gastyán már nem sírt, olyannak látszott, mint a ki képtelen gondolkodni és gépiesen tette hozzá: Szükséged lesz az ötszáz francra, itt van, visszahoztam.

— Önnek a látására van szükségem, atyám! — kiáltott fel Julien elérzékenyülve. — Különben is, van pénzem.

De már nem tudott értelmes választ kapni. Időről-időre néhány könycsepp csordult ki Chélan úr szeméből és csendesen gördült alá orczáján; aztán Julienre nézett, és mintha nem értette volna, hogy ez megfogja és ajkához emeli kezeit. Ez az arcz, mely valaha oly élénk volt és oly erélylyel mutatta a legnemesebb érzéseket, többé nem vetkezte le az apathikus kifejezést. Csakhamar egy paraszt formájú ember jött be az aggastyánért. — Nem kell kifárasztani, — szólt Julienhez, a ki megértette, hogy ez az unokaöcs. E látogatás kegyetlen, és a könnyeket elrekesztő fájdalomba merítette Julient. Minden nyomorúnak és vígasztalannak tűnt fel előtte; szíve mintha megdermedt volna keblében.

Ez volt a legkínosabb pillanat, a mit a bűn elkövetése óta átélt. Látta a halált, még pedig egész rútságában. A lelki nagyság és a fenköltség minden képzelgése szerteszóródott, mint könnyű felleg a vihar szele elől.

E szörnyű állapot órákon át tartott. A lelki mérgezés ellen testi gyógyszerekre és pezsgőre van szükség. Julien hitványnak tartotta volna magát, ha ezekhez folyamodik. E rettenetes nap vége felé, miután az egész időt szűk kis toronyszobájában való föl és alá járkálással töltötte: — Mily őrült vagyok! — kiáltott fel. — E szegény öreg láttára akkor volna helye e rémes szomorúságnak, ha úgy kellene meghalnom, mint bárki másnak; de a gyors halál és a mely éveim virágjában ér, épp ellenkezőleg, megment e szomorú sínylődéstől.

Bárhogy okoskodott is azonban, e látogatás meglágyította Julient, akár valami gyávát, és következésképpen szerencsétlennek érezte magát.

Többé nem volt benne semmi keménység és nagyszerűség, semmiféle római erény; a halál nagy magasságban tűnt föl előtte és mintha nem volna oly könnyű dolog.

— Ez lesz a hőmérőm, — szólt magában. — Ma

este tíz fokkal alantabb állok annál a bátorságnál, a mely egy szinten van a guillotine-nal. Reggel megvolt bennem a bátorság. Egyébként, mit törődöm vele? föltéve, hogy a kellő pillanatban ismét meglesz. — Ez a hőmérő-ötlet mulattatta és utoljára is elvonta figyelmét.

Másnap reggel, mikor fölébredt, szégyelte magát a tegnap miatt. Boldogságom, nyugalmam forog koczkán. Majdnem arra határozta magát, hogy ír a főügyésznek és megkéri, ne eresszenek be hozzá senkit. És Fouqué? — ötlött az eszébe. — Ha rászánhatja magát, hogy Besançon-ba jöjjön, mennyire fájna ez neki!

Talán két hónapja is volt már, hogy nem gondolt Fouquéra. Nagy bolond voltam Strassburgban, nem láttam tovább az orromnál. Fouqué emlékezete sokat foglakoztatta és még elérzékenyültebbé tette. Izgatottan járkált fel s alá. Határozottan húsz fokkal is alatta vagyok a halál színvonalának . . . Ha ez a gyöngeség még növekszik, jobb lesz megölnöm magamat. Micsoda élvezet volna a Maslon abbéknak meg a Valenod-knak, ha úgy halnék meg, mint valami pipogya fráter.

Fouqué megérkezett; ez az egyszerű és jó ember odáig volt a fájdalomtól. Minden gondolata, már a menynyiben volt gondolata, abban összpontosult, hogy pénzzé teszi egész vagyonát és megvesztegeti a fogházőrt, hogy megmenthesse Julient. Hosszan beszélt neki de Lavalette úr szökéséről.

— Rosszúl esik, a mit beszélsz, — mondá neki Julien; — de Lavalette úr ártatlan volt, míg én bűnös vagyok. A nélkül, hogy akarnád, emlékeztetsz e különbségre . . .

— Hanem csakugyan? Eladnád mindenedet? — kérdé Julien, hirtelen újra fürkészővé és bizalmatlanná vált hangon.

Fouqué elragadtatva, hogy barátja végre mégis hajlik e vezérlő gondolatára, hosszasan és mintegy száz francnyi különbségig részletezte előtte, hogy miért menynyit kaphatna.

— Mily fenséges felbuzdulás egy vidéki gazdaember részéről! — gondolta Julien. — Mily kuporgatásokat, hány

oly garasoskodást, melyek pirúlni késztettek, mikor a magam szemével láttam, áldoz föl értem! Azok között a csinos fiatalemberek között, a kikkel a de La Mole-palotában találkoztam és a kik *René*-t olvassák, egy sincs, a kinek hasonló gyöngéi volnának; de kivéve azokat, a kik még igen fiatalok és a kik e mellett örökség útján jutottak vagyonhoz és nem ismerik a pénz értékét, melyik volna képes e csinos párisi uracsok közül ily áldozatra?

Megszűnt számára Fouqué minden beszédbeli botlása, mozdúlatainak közönséges volta, karjai közé vetette magát. Soha a vidék Párissal szemben nem részesült szebb elismerésben. Fouqué elragadtatva a pillanatnyi lelkesedéstől, melyet barátja szemében látott, ezt úgy értette, hogy beleegyezik a szökésbe.

A fenségesnek e láttára Julien visszanyerte mindazt az erőt, a mitől Chélan úr látogatása megfosztotta. Még vajmi fiatal volt; de, véleményem szerint, szép fejlődést ígért. A helyett, hogy mint a legtöbb embert, útja a gyöngédségtől az agyafúrtság felé vezette volna, az idő, a mennyiben kigyógyul őrült gyanakvóságából, megadta volna neki a könnyen elérzékenyedő jóságot . . . De hát mit érnek e hiábavaló jóslások?

A kihallgatások mind gyakoriabbakká váltak és hasztalan volt Julien igyekezete, hogy minél hamarabb vége legyen a dolognak: — Gyilkoltam, vagy legalább is gyilkolni akartam, még pedig előre megfontolt szándékkal, — ismételte nap nap után. Csakhogy a bíró mindenekfelett ragaszkodott a formaságokhoz. Julien kijelentései csöppet sem kurtították meg a kihallgatásokat; a bíró sértve érezte magát hiúságában. Julien nem tudta, hogy borzalmas földalatti börtönbe akarták átvinni és hogy csak Fouqué közbenjárására hagyták meg százhetvenhat lépésnyi magasságban levő csinos szobájában.

De Frilair abbé úr egyike volt azoknak a befolyásos embereknek, a kiknek Fouqué szállította a tüzelőfát. A derék kereskedőnek sikerült eljutnia a mindenható fővikárius színe elé. Nagy elragadtatására de Frilair úr kijelentette neki, hogy tekintettel Julien jó tulajdonságaira

és azokra a szolgálatokra, a miket egykor a szemináriumnak teljesített, a bírák jóindúlatába fogja őt ajánlani. Fouqué előtt fölcsillant a remény, hogy megmentheti barátját és térdreborúlva megkérte a fővikárius urat, mondasson tíz aranyért miséket a vádlott fölmentéséért.

Fouqué alapos csalódásban volt, de Frilair úr nem volt Valenod-fajta ember. Visszautasította az ajánlatot, sőt igyekezett megértetni a jó paraszttal, hogy okosabban cselekszik, ha magának tartja a pénzét. Látva, hogy elővigyázatlanság nélkül nem szólhat világosan, azt tanácsolta neki, hogy adja ez összeget alamizsnaképpen a szegény foglyoknak, a kik csakugyan mindentől meg voltak fosztva.

E Julien különös egy ember, tette megmagyarázhatatlan, — gondolá de Frilair úr — már pedig előttem semminek se szabad ilyennek lennie . . . Talán lehetne belőle vértanút csinálni . . . Mindenesetre meg fogom tudni ez ügy nyitját és talán módját lelem, hogy félelmet keltsek ebben a de Rênal-néban, a ki csöppet sem becsül bennünket, sőt alapjában lenéz engem . . . Az is lehet talán, hogy mindez fényes alkalmat fog szolgáltatni, hogy kibéküljek de La Mole úrral, a ki jó szemmel nézi ezt a kis szeminaristát.

A pörbeli megegyezést néhány hét előtt írták alá és Pirard abbé, miután Julien rejtelmes származásáról is ejtett szót, éppen aznap utazott el Besançon-ból, melyen a boldogtalan merényletet követett el de Rênal-né ellen a verrières-i templomban.

Julien már csak egyetlen kellemetlen dolgot látott maga és a halál között: atyjának a látogatását. Tanácsot kért Fouqué-től, ne írjon-e a főügyésznek, hogy mentsék föl e találkozás alól. Ez az iszonyodás, hogy az apját lássa és hogy ily pillanatban, mély megütközést keltett a fakereskedő becsületes és polgári szívében.

Érteni vélte, hogy miért viseltetnek oly sokan szenvedélyes gyűlölettel barátja iránt. A szerencsétlenség iránt való tiszteletből leplezte érzését.

— Apáddal szemben, — felelt neki hidegen, — úgy sem alkalmaznák e titkos parancsot.

LXVIII.

EGY HATALMAS EMBER.

De oly sok rejtelem van a föllépésében és oly előkelő az alakja. Vajon ki lehet e nő?
Schiller.

Másnap korán reggel kitárúlt a toronyszoba ajtaja. Julien riadva ébredt föl.

— Ah! jó Istenem! — gondolá, — itt az apám. Mily kellemetlen jelenet!

E pillanatban egy parasztruhába öltözött nő vetette magát karjai közé, alig ismerte meg. De La Mole kisasszony volt.

— Gonosz, csak leveledből tudtam meg, hogy hol vagy. Azt, a mit te bűnödnek mondasz, pedig csak nemes bosszú, a mi egész nagyságában mutatja előttem a szívet, mely e kebelben dobog, csak Verrières-ben hallottam.

Minden elfogúltsága mellett is, a mivel de La Mole kisasszony iránt viselkedett és a miről, egyébként, nem is adott magának valami világosan számot, Julien igen csinosnak találta Matildot. Hogy is ne látott volna e viselkedésben és e beszédben nemes, önzetlen érzést, mely magasan fölötte áll mindannak, a mi kicsinyes és közönséges lélektől kitelhetett volna? Megint úgy tűnt föl előtte, mintha királynőt szeretne és néhány percznyi hallgatás után a kifejezés és a gondolat ritka nemességével válaszolt neki:

— A jövő igen világosan rajzolódott ki szemem előtt. Halálom után férjhez adnám de Croisenois úrhoz, a ki így egy özvegyet venne nőül. E bájos özvegy nemes, de kissé regényes hajlamú lelke, melyet egy különös, reá nézve tragikus és nagy horderejü eset meglepett és a mely visszatért volna a mindennapi eszélyesség tiszteletéhez, kegyesen fölismerte volna a fiatal marquis igen jelentékeny értékét. Belenyugodott volna, hogy az

tegye boldoggá, a mi az emberek legtöbbjét: a tekintély, a gazdagság, a magas rang . . . Csakhogy, drága Matild, Besançonba való jövetele, ha megsejtik, halálos ütés lesz de La Mole úrra és ezt sohasem bocsátanám meg magamnak. Oly sok bánatot okoztam neki! Az akadémikus azt fogja mondani, hogy kígyót melengetett a keblén.

— Bevallom, nem igen voltam elkészülve ennyi józanságra és ily aggódásra a jövő tekintetében, — mondá de La Mole kisasszony félig sértődötten. — Komornám, a ki majdnem épp oly elővigyázatos, mint ön, a saját használatára állíttatta ki az útlevelet és én Michelet-né név alatt szerepeltem a postakocsiban.

— És Michelet-né ily könnyen bejuthatott hozzám?

— Ah! te még mindig az a kiváló ember vagy, a ki figyelmemet magára vonta! Először kétszáz francot kínáltam egy bírósági titkárnak, a ki azt állította, hogy lehetetlen belépnem a toronyba. A mikor azonban megkapta a pénzt, e becsületes ember elkezdett várakoztatni, újabb kifogásokkal állt elő, már azt gondoltam, meg akar lopni . . . Matild elhallgatott.

— Nos? — kérdé Julien.

— Ne haragudj, kis Julienem, — szólt Matild, átkarolva őt, — kénytelen voltam megmondani nevemet e titkárnak, a ki azt hitte, hogy valami fiatal párisi munkásnő vagyok, a ki szerelmes a szép Julienbe... Tényleg, ezek voltak a szavai. Megesküdtem, hogy a feleséged vagyok és engedélyt kapok, hogy minden nap meglátogassalak.

Az őrület teljes, — gondolá Julien, — nem akadályozhattam meg. Egyébként de La Mole úr oly nagy úr, hogy a közvélemény bizonyára talál mentséget a fiatal ezredes számára, a ki e bájos özvegyet nőül fogja venni. Halálom mindent kiegyenlít; és gyönyörrel engedte át magát Matild szerelmének; őrültség, lelki nagyság, minden, a mi a legkülönösebb, volt ebben. Matild komolyan fölajánlotta neki, hogy vele együtt megöli magát.

Ez első mámor után és miután már betelt Julien látásának boldogságával, hirtelen élénk kíváncsiság fogta el lelkét. Fürkészően vizsgálta szerelmesét, a kit jóval

különbnek talált mindennél, a mit róla elképzelt. Úgy tűnt föl előtte, mintha de La Mole Bonifácz föltámadt volna, de még hősiesebb formában.

Matild sorra járta a vidék legelső ügyvédeit, a kiket megsértett, hogy nagyon is leplezetlenül kínált nekik pénzt, de végül is elfogadták tőle.

Hamarosan eljutott a gondolathoz, hogy a kétes és nagyhorderejű dolgokban Besançon-ban minden de Frilair abbétól függ.

A jelentéktelen Michelet-né névvel eleinte áthághatatlan akadályokba ütközött, hogy a mindenható congregationista színe elé juthasson. A városban azonban híre terjedt a fiatal, őrülten szerelmes divatárusnő szépségének, a ki azért jött Párisból Besançonba, hogy vígasztalja a fiatal Sorel abbét.

Matild egyedül járt gyalog Besançon utczáin; azt remélte, hogy nem ismernek reá. Mindenesetre nem tartotta haszontalannak az ügy érdekében, hogy nagy benyomást tegyen a népre. Hóbortosságában azt gondolta, hogy lázadást támaszt a halálba menő Julien megszabadítása végett. De La Mole kisasszony úgy vélte, hogy egyszerűen és gyászban levő nőhöz illően van öltözve; olyan ruhákat viselt, hogy minden tekintet feléje fordúlt.

Egész Besançon figyelme reáirányúlt, mikor egyheti szorgalmazás után sikerült elérnie, hogy de Frilair úr kihallgatást adott neki.

Bármekkora volt is bátorsága, a befolyásos congregationistának és a mély és eszélyes gazságnak a fogalma annyira egybeforrt elméjében, hogy reszketett, mikor a püspökség kapuján csöngetett. Alig tudott lépni, hogy fölhaladjon a lépcsőn, mely a fővikárius lakosztályához vezetett. A püspöki palota magányossága megborzongatta. Esetleg leülök egy karosszékbe és a szék leszorítja kezeimet, eltüntem. Kihez fordulhatna miattam a komornám? A csendőrkapitány ugyancsak óvakodni fog, hogy valamit tegyen . . . Magamra vagyok hagyatva e nagy városban.

Az első tekintet, a mit a lakosztályban maga körűl vetett, megnyugtatta de La Mole kisasszonyt. Elő-

ször is igen tetszetős egyenruhába öltöztetett inas nyitott neki ajtót. A szalon, melyben várnia kellett, azt a finom és választékos fényűzést tüntette föl, mely oly nagyon különbözik az otromba pazarságtól és a melyet Párisban csak a legelőkelőbb házakban lehet találni. Mihelyt megpillantotta de Frilair urat, a ki atyai kifejezéssel közeledett feléje, a rémes merényletek minden gondolata szétfoszlott. E szép arczon nem találta meg annak az erélyes és kissé vad erénynek a kifejezését, mely oly ellenszenves a párisi társaság előtt. Az a félmosoly, mely a pap arczvonásait megélénkítette, a jó társaságbeli embert, a tudós egyháznagyot, az ügyes adminisztrátort mutatta. Matild Párisban vélte magát.

De Frilair úrnak csak néhány pillanatra volt szüksége, hogy Matildot eljuttassa a beismeréshez, a mely szerint ő hatalmas ellenfelének, de La Mole marquisnak a leánya.

— Csakugyan nem vagyok Michelet-né, — mondá Matild kevélyen kiegyenesedve, — és ezt szívesen bevallom, mert azért jöttem, hogy tanácsát kérjem, miként lehetne megszöktetni de La Vernaye urat? Először is, a mit elkövetett, mindössze csak egy kis heveskedés; a nő, a kire reálőtt, jól érzi magát. Másodszor, az alárendelt személyzet megvesztegetésére nyomban lefizethetek ötvenezer francot és kötelezem magamat még ez összeg kétszeresére. Végül pedig a magam és családom hálája semmit sem fog lehetetlennek találni annak a számára, a ki megmentette de La Vernaye urat.

De Frilair urat, úgy tetszett, meglepte e név. Matild több levelet mutatott neki a hadügyminisztertől, melyek Sorel de La Vernaye Julien úrnak voltak czímezve.

— Láthatja, uram, hogy atyám gondoskodott a sorsáról. Titkon esküdtem meg vele, atyám azt kívánta, hogy előbb magasrangú tiszt legyen és csak azután hozzuk nyilvánosságra ezt az egy de La Mole-leány részéről különös házasságot.

Matild észrevette, hogy a jóság és szelíd vídámság kifejezése oly gyorsan tűnt de Frilair úr arczáról, a

mily mértékben értesült e fontos dolgokról. Mély álnoksággal vegyült ravaszság ült ki ábrázatára.

Az abbénak kétségei voltak, hosszan olvasgatta a hivatalos okiratokat.

Micsoda hasznot húzhatok e sajátságos vallomásokból? — szólt magában. — Íme, egyszerre belső összeköttetésbe jutottam egy hölgygyel, a ki barátnője a híres de Fervaques tábornagynénak, a mindenható . . . . püspök unokahugának, a ki Francziaországban a püspökségeket adományozza.

A mit úgy néztem, mint a mi a messze jövőben rejtőzik, hirtelen itt van előttem. Eljuthatnék minden vágyódásom czéljához.

Matildot először megijesztette a hirtelen változás e hatalmas ember arczkifejezésében, a kivel egyedül volt egy elkülönített lakosztályban. De hát mit! — szólt magában csakhamar, — az lett volna a legrosszabb, ha semmi benyomást se teszek egy hatalommal és élvezetekkel jóllakott pap hideg önzésére.

Elvakítva a gyors és váratlan kilátástól, a mi a püspöki szék felé nyílt számára, meglepetve Matild szellemétől, de Frilair úr egy pillanatig nem volt résen. De La Mole kisasszony csaknem a lábainál látta őt, idegesen reszketve a nagyravágyástól és az izgatottságtól.

Minden világos, — gondolá, — itt semmi se lesz lehetetlen de Fervaques-né barátnőjének. A féltékenységnek még mindig vajmi fájó érzése mellett is volt bátorsága elmondani, hogy Julien benső barátja a tábornagynénak és majdnem naponként találkozik nála a . . . . püspök úr ő kegyelmességével.

— Ha egymásután négyszer vagy ötször sorsolnának is ki a megye számottevőbb lakosai közül harmincz-hat esküdtet, — szólt a fővikárius a nagyravágyás borús tekintetével, és megnyomva minden szót, — vajmi szánalmasnak tartanám magamat, ha nem volna minden csoportban nyolcz-tíz barátom, még pedig azok között, a kik a legértelmesebbek. Majdnem minden esetben rendelkezem a többséggel, sőt még többel is, hogy elítéltessek valakit, láthatja, kisasszony, mily könnyen kieszközölhetem, hogy fölmentsék . . .

Az abbé hirtelen elhallgatott, mintegy meglepetve a saját szavaitól; oly dolgokat vallott be, a miket sohasem mondanak el beavatatlanoknak.

A maga részéről azonban ő is ámulatot keltett Matildban, mikor közölte vele, hogy a mi Julien különös kalandjában legjobban meglepi és érdekli a besançoni társaságot, az az, hogy valaha nagy szenvedélyt ébresztett de Rênal-néban és hosszú időn át viszonozta is ezt. De Frilair úr hamarosan észrevette, hogy elbeszélésével mily nagy zavarba ejtette Matildot.

— Kárpótolhatom magamat! — gondolá. — Végre megtaláltam a módját, hogy miként hajlítsam akaratom szerint azt az elszánt kis teremtést; remegtem, hogy nem fog sikerülni. Az előkelő és nem egykönnyen hajlítható modor kétszeressé tette szemében annak a ritka szépségnek a varázsát, melyet majdnem könyörögni látott maga előtt. Visszanyerte egész hidegvérét és nem habozott, hogy megforgassa szívében a tőrt.

— A legkevésbbé sem lepne meg, — szólt könnyedén, — ha kiderülne, hogy Sorel úr féltékenységből lőtt reá kétszer ez asszonyra, a kit egykor oly nagyon szeretett. Éppenséggel nem mondható, hogy nem kellemes nő és rövid idő óta igen sokat járt egy Marguinot nevű dijoni abbéhoz, valami jansenistához, a ki minden erkölcs nélkül való, mint a hozzá hasonlók valamennyien.

De Frilair úr gyönyörrel és kényelmesen kínozta e szép leány szívét, a kinek meglelte gyönge oldalát.

— Miért is választotta volna Sorel úr a templomot, — szólt, égő tekintetét Matildra függesztve, — ha nem azért, mert vetélytársa épp ugyanott misét szolgáltatott? Mindenki igen eszes és még inkább elővigyázatos embernek mondja azt a szerencsés urat, a kit ön pártfogol. Mi lett volna egyszerűbb, mint hogy elrejtőzzék de Rênal úr kertjében, melyet oly jól ismer? Ott, majdnem bizonyos lévén, hogy se nem látják, se meg nem fogják, sőt még csak gyanuba se veszik, megölhette volna a nőt, a kire féltékenykedett.

Ez a látszatra oly helyes okoskodás végleg magánkívül ejtette Matildot. E büszke, de azzal a rideg okossággal teljes lélek, melyet a nagyvilág az emberi

szív hű ismeretének tart, nem volt arra teremtve, hogy gyorsan felfogja az olyan boldogságot, mely fittyet hány minden okosságnak és a mely egy hűséges lélekben annyira élénk lehet. A párisi társaságnak azokban a főrangú köreiben, melyekben Matild élt, a szenvedély vajmi ritkán vetkezheti le az okosságot és csak az ötödik emeletről ugranak le az ablakból.

Végre de Frilair abbé biztos volt uralma felől. Megértette Matilddal (kétségkívül hazudott), hogy tetszése szerint rendelkezik az ügyészszel, a ki meg volt bízva, hogy vádat emeljen Julien ellen.

Mikor majd megtörtént az ülésszak harminczhat esküdtjének kisorsolása, legalább harmincznál nyiltan és személyesen fog eljárni.

Ha Matild nem látszott volna de Frilair úr előtt oly csinosnak, csak az ötödik vagy hatodik találkozáson beszélt volna ily világosan.

LXIX.

A CSELSZÖVÉNY.

Castres 1676. — A szomszédházban egy ifjú megölte a nővérét; e flatal nemes már egy más gyilkosságot is követett el. Apja titkon szétosztott ötszáz tallért a tanácsnokok között és ezzel megmentette életét.

Locke, Utazás Franciaországban.

Mihelyt a püspöki palotából kilépett, Matild habozás nélkül futárt küldött Fervaques-néhoz; a félelem, hogy hírbe hozza magát, egy pillanatig se gátolta. Kötelességévé tette vetélytársnőjének, hogy szerezzen de Frilair úr számára egy levelet, mely végig a . . . . püspök ő kegyelmességének kezeírása legyen. Annyira ment, hogy kérte de Fervaques-nét, siessen ő maga is Besançon-ba. Ez hősi dolog volt egy ily féltékeny és büszke lélektől.

Fouqué tanácsára elég eszélyes volt, hogy Juliennek egy szót se szóljon közbenjárásairól. Jelenléte e nélkül is eléggé zavarba hozta. Tisztességesebb ember lévén a halál közeledtekor, mint a milyen életében volt, lelkifurdalásai voltak nemcsak de La Mole úrral, de Matilddal szemben is.

— Hogyan! — szólt magában, — vannak pillanatok, mikor nemcsak szórakozott vagyok mellette, de unatkozom is. Ő tönkreteszi magát értem és én így hálálom meg! Valóban gonosz volnék tehát? — Mikor még becsvágyó volt, e kérdés vajmi kevéssé foglalkoztatta volna; akkor egyedül csak a balsikert tartotta volna szégyennek.

Az erkölcsi rosszúllét, mely Matild mellett elfogta, annál határozottabb volt, mert ugyanekkor a legrendkívülibb és legőrültebb szenvedélyt támasztotta maga iránt de La Mole kisasszonyban. Másról sem beszélt, mint a legkülönösebb áldozatokról, melyeket meg fog hozni, hogy megmenthesse.

Feltüzelve egy érzéstől, melyre büszke volt és a mely egész dölyfösségét maga alá hajtotta, életének egyetlen pillanatát sem akarta elmúlni engedni a nélkül, hogy valami rendkívüli lépéssel ne töltse be. Juliennel folytatott hosszú beszélgetései a legsajátságosabb és reá nézve a legveszedelmesebb terveknek voltak szentelve. A busásan megfizetett fogházőrök kénye-kedve szerint engedték járni-kélni a börtönben. Matild ötletei nem szorítkoztak jóhírének a föláldozására; ugyancsak keveset törődött vele, hogy a világ tudomást szerez állapotáról. Az, hogy térdre vesse magát a király vágtató kocsija előtt és úgy kérjen kegyelmet Julien számára, hogy megkoczkáztatva az elgázolás veszedelmét, vonja magára a fejedelem figyelmét, még a legkisebb volt a képzelgések között, melyekről e föllengző és bátor képzelem álmodozott. A király mellett levő barátai révén biztosra vehette, hogy bejuthat a saint-cloudi park elzárt részébe.

Julien kevéssé mutatkozott méltónak ennyi önfeláldozásra, az igazat megvallva, fárasztotta e hősiesség. Az egyszerű, naiv és csaknem félénk gyöngédség iránt lett volna fogékony, míg Matild büszke lelkének ellen-

kezőleg mindig szükséges volt, hogy közönségre, *más*-ra gondoljon.

Minden szorongása és minden félelme között is, a mit szerelmesének életéért érzett, a kit nem akart túlélni, ott munkált a titkos szükség, hogy szerelmének nagyszerűségével és vállalkozásának fenségével csodálatra bírja a közönséget.

Julient bosszantotta, hogy mindez a hősiesség nem hatotta meg. Hát még mennyivel inkább így érzett volna, ha tud azokról az eszeveszettségekről, melyekkel Matild a derék Fouqué ragaszkodó, de kiválóan józan és korlátolt elméjét ostromolta?

Ez nem igen tudta, hogy mit kárhoztasson Matild önfeláldozásában; mert ő is odaadta volna egész vagyonát, kitette volna magát mindennek, hogy megmentse Julient. Álmélkodva látta, mint szórja Matild az aranyat. Az első napokban az így eltékozolt összegek roppant tiszteletet keltettek Fouqué-ban, a kiben megvolt a vidéki ember egész hódolata a pénz iránt.

Végre rájött, hogy de La Mole kisasszony tervei gyakran változtak és nagy megkönnyebbülésére talált egy szót, a mivel ócsárolja e jellemet, mely annyira kifárasztotta. Matild változékony volt. Ezt a jelzőt csak egy lépés választotta el az állhatatlantól, a mi a vidéken a legsúlyosabb megbélyegzés.

Különös, — szólt magában Julien egyízben, mikor Matild távozott a börtönből, — hogy egy ily élénk szenvedély és a melynek én vagyok a tárgya, ennyire érzéketlenül hagy! És két hónap előtt még imádtam! Olvastam ugyan, hogy a halál közeledése minden iránt közönyössé tesz, de szörnyű, hogy az ember hálátlannak érzi magát és nem tud megváltozni. Önző volnék tehát? És ennek az ötletéből a legmegalázóbb szemrehányásokkal halmozta el magát.

A nagyravágyás meghalt szívében, egy más szenvedély támadt föl hamvaiból: ő bűnbánatnak nevezte, a miért meg akarta gyilkolni de Rênal-nét.

A valóságban őrülten szerelmes volt belé. Különös boldogságot talált benne, ha, mikor teljesen egyedül volt és nem kellett háborgatástól tartania, egészen átadhatta

magát ama boldog napok emlékének, melyeket egykor Verrièresben vagy Vergy-ben töltött. E nagyon is hamar tovatűnt idők minden legkisebb eseménye ellenállhatatlan üdeséggel és varázszsal elevenedett meg előtte. Soha sem gondolt párisi sikereire; ezek úntatták.

Matild féltékenysége részben megsejtette e napról-napra erősbödő lelkiállapotot. Nagyon jól észrevette, hogy harczolnia kell a magány szeretetével. Néha irtózattal fölemlítette de Rênal-nét. Látta, hogy Julien megremeg. Ettől fogva szenvedélye nem ismert se határt, se mértéket.

Ha meghal, utána halok, — szólt magában, a lehető legnagyobb jóhiszeműséggel. — Mit szólnának a párisi szalonok, ha látnák, hogy egy rangombeli leány ennyire bálványoz egy halálra szánt szerelmest? Hogy ily érzelmeket találjon az ember, vissza kell mennie a hősök koráig; az ilyen szerelmek voltak azok, melyek IX. Károly és III. Henrik századában dobogtatták meg a szíveket.

A leghevesebb elragadtatások közepett, mikor Julien fejét szívéhez szorította: — Hogyan! — szólt magában elborzadva, — ez a gyönyörű fej arra volna ítélve, hogy lehuljon! Nos hát! — tette hozzá hősi föllobbanással, mely nem volt boldogság nélkül, — huszonnégy óra sem telik bele és ajkaim, melyek e szép fürtökhöz tapadnak, kihűltek.

E hősi pillanatok és a borzalmas kéj emléke leküzdhetetlen szorítással fogták át. Az öngyilkosság eszméje, mely annyira tudja foglalkoztatni az embert és a mely eddig oly távol volt e büszke lélektől, most behatolt beléje és csakhamar föltétlen uralomra jutott. — Nem, őseim vére nem aludt meg benne, — mondá magában Matild kevélyen.

— Egy kegyet kérek öntől, — szólt hozzá egyízben szerelmese, — adja gyermekét Verrières-ben dajkaságba; de Rênal-né majd fölügyel a dajkára.

— Nagy kegyetlenség, hogy így beszél . . . És Matild elsápadt.

— Igaz, és könyörgök, bocsáss meg, — kiáltott fel

Julien fölocsúdva álmodozásából és karjai közé szorítva Matildot.

Miután fölszárította könnyeit, visszatért ötletéhez, de ügyesebben. A társalgásnak búskomor bölcseleti fordulatot adott. Arról a jövőről beszélt, mely reá nézve oly gyorsan be fog záródni. — El kell ismernünk, kedves barátnőm, hogy a szenvedély véletlen baleset az életben, de e baleset csak a kiváló lelkekkel történik meg . . . Fiam halála boldoggá tenné az ön családjának gőgjét és a szolgák ezt meg fogják sejteni. Az elhanyagolás lesz az osztályrésze a szerencsétlenség és a szégyen e gyermekének . . . Reménylem, hogy eljön az idő, a mit nem akarok közelebbről megjelölni, de a minek bekövetkezését bátorságom előre látja, a mikor engedelmeskedni fog végső rendelkezéseimnek: Nőül megy de Croisenois marquishoz.

— Hogyan, megbecstelenítve!

— A becstelenség nem vehet erőt oly néven, mint az öné. Ön özvegy lesz, még pedig egy bolondnak az özvegye, ez az egész. Sőt tovább megyek: vétkem, minthogy nem pénz volt az indítója, nem is lesz megbecstelenítő. Talán akkorra valamely bölcsész törvényhozó kinyeri kortársai előítéleteitől a halálbüntetés eltörlését és akadhat egy baráti hang, mely példakép fogja idézni: Lássák, de La Mole kisasszony első férje bolond volt, de nem volt se rossz ember, se gonosztevő. Oktalanság volt, hogy leüttették fejét... Akkor majd emlékem nem lesz gyalázatos; legalább bizonyos idő múlva nem... Az ön társadalmi helyzetével, vagyonával és, engedje kimondanom, az ön lángeszével, oly szereplést fog biztosítani de Croisenois úrnak, a milyenhez egymagában nem tudna hozzájutni. Csak születésére és bátorságára hivatkozhatik és e kettő, a mi 1729-ben elégséges volt, hogy valaki tökéletes ember számba menjen, egy századdal utóbb már anachronismus és csak igényeket fejleszt. Még más dolgok is kellenek, hogy valaki a franczia ifjúság élére állhasson.

Ön a szilárd és tettrekész jellem segítségével fogja gyarapítani azt a politikai pártot, melybe férjét beleviszi. Követheti a Fronde Cherveuse és Longueville

asszonyainak példáját... Csakhogy akkor, drága barátnőm, az égi tűz, mely most hevíti, egy kissé meg lesz lankadva. Engedje meg, hogy kimondjam, — tette hozzá sok más előkészítő mondat után, — tizenöt év múlva úgy fog gondolni a szerelemre, mit irántam érzett, mint valami őrültségre, a mi megbocsátható ugyan, de mégis őrültség . . .

Hirtelen elhallgatott és merengővé változott. Újból az előtt a gondolat előtt állott, mely oly bántó volt Matildra: Tizenöt év múlva de Rênal-né bálványozni fogja fiamat, ön pedig megfeledkezett róla.

LXX.

A NYUGALOM.

Mert bolond voltam, vagyok most okos. Ók, bölcsész, a ki mindig csak a villanatnyit látod, mely kurtára terjednek szempontjaid! Tekinteted nem tudja követni a szenvedélyek földalatti munkáját.

Goethe.

E beszélgetést kihallgatás szakította meg, a melyre a védőügyvéddel való értekezés következett. Ezek voltak egy gondtalan és gyöngéd álmadozással tele élet egyedül tökéletesen kellemetlen pillanatai.

— Gyilkosságról van szó, még pedig előre megfontolt gyilkosságról, — mondá Julien, úgy a bírónak, mint az ügyvédnek. — Sajnálom, uraim, — tette hozzá mosolyogva, — de ez nagyon egyszerűvé teszi az önök dolgát.

Mindenek után is, — szólt magában Julien, mikor sikerült megszabadulnia a két embertől, — bátornak kell lennem, bizonynyal bátrabbnak, mint a milyen ez a kettő. Mint a bajok tetőzését, mint az *iszonyatok királyát* nézik ezt a szerencsétlenül végződő párbajt, a melylyel én majd csak a maga napján foglalkozom komolyan.

Azért, mert volt részem nagyobb szerencsétlenségben is. Első strassburgi utam idején, mikor azt hittem, hogy Matild elhagyott, sokkal többet szenvedtem . . . És ha elgondolom, mily szenvedélylyel kívántam e tökéletes bizalmasságot, mely ma oly hidegen hagy . . . Valóban, ha egyedül vagyok, boldogabbnak érzem magamat, mint a mikor e szép leány megosztja magányomat...

Az ügyvéd, szabályoknak és formaságoknak az embere, őrültnek vélte és a közönséggel együtt úgy gondolkodott, hogy a féltékenység adta kezébe a pisztolyt. Egyízben megkoczkáztatta Julien előtt, hogy ez a körülmény, akár valóság, akár nem, kitűnő alap volna a védelemre. A vádlott azonban egy szempillantás alatt szenvedélyes és fenyegető kifejezést öltött.

— Az életével felel, uram, — kiáltott föl Julien magánkívül, — hogy többé ki nem mondja ezt a gyalázatos hazugságot. — A bölcs ügyvéd megijedt; attól tartott, hogy Julien megöli.

Julien megkezdte védőbeszédének elkészitését, mert közeledett a döntő pillanat. Besançon-ban és az egész megyében másról sem volt szó, csak erről az érdekes perről. Julien nem tudta ezt, kérte, hogy sohase szóljanak neki az effajta dolgokról.

Ezuttal Fouqué és Matild közölni akartak vele bizonyos híreszteléseket, melyekről azt vélték, hogy nagyon alkalmasak reményt kelteni; de Julien az első szónál félbeszakította őket:

— Hagyjatok meg eszmei életemben. Apró torzsalkodásaitok, a való életből vett, reám nézve többé-kevésbbé elkedvetlenítő adataitok az égből rántanának alá. Az ember úgy hal meg, a hogy' tud; én csak a magam módja szerint akarok a halálra gondolni. Mit törődöm *mások*-kal? Minden viszony, a mi *mások*-hoz kapcsol, csakhamar hirtelen meg fog szakadni. Kérlek benneteket, ne beszéljetek többé ezekről az emberekről: elég, hogy a bírót meg az ügyvédet kell látnom.

Igazán, — szólt önmagához, — úgy tetszik, az a sorsom, hogy álmodva haljak meg. Egy névtelen valaki, a milyen én vagyok, a ki biztos, hogy két hét múlva el-

feledik, kétségtelenül vajmi ostoba volna, ha színészkednék . . . Mégis különös azonban, hogy csak azóta tudom élvezni az életet, a mióta oly közelről látom bevégződését.

Ez utolsó napokat azzal töltötte, hogy a toronytető szűk terraszán sétálgatott, kitűnő szivarokat szíva, melyeket Matild külön futárral hozatott számára Hollandiából és nem is sejtve, hogy mindennap a város összes messzelátói lesik megjelenését. Gondolata Vergyben járt. Sohasem szólt Fouqué-nak de Rênal-néról, de e barát kétszer vagy háromszor megemlítette előtte, hogy felépülése gyorsan halad és ez visszhangzott szívében.

Mialatt Julien lelke csaknem mindig egészen az eszmék honában lakozott, Matild, a ki mint arisztokrata-szívhez illik, a valóság dolgaival foglalkozott, annyira tudta fejleszteni a de Fervaques-né és de Frilair úr között folyó közvetlen levelezés bizalmasságát, hogy már elhangzott a nagy szó: *püspökség*.

A javadalmak tárczájával megbízott tiszteletreméltó főpap, unokahuga egy levelének végére utóiratkép odajegyezte: *Ez a szegény Sorel csak egy szeleskedő fiatalember, reménylem, hogy vissza fogjuk nyerni.*

E sorok láttára de Frilair úr mintegy magánkívül volt. Nem kételkedett, hogy megmenti Julient.

— Ha nem volna ez a jacobinusi törvény, mely oly rengeteg számú esküdtet követel és a melynek nincs más igazi czélja, mint hogy lehetetlenné tegye az úriemberek minden befolyását, — szólt Matildhoz az ülésszak harminczhat esküdtje kisorsolásának előestéjén, — felelnék a verdiktről. N. . . plébánost is fölmenttettem . . .

Másnap de Frilair úr az urnából kikerült nevek között gyönyörrel talált reá öt besançon-i congregationistáéra, a vidékiek sorában pedig de Valenod, de Moirod, de Cholin úrnak a nevére. — Először is erről a nyolcz esküdtről felelek, — mondá Matildnak. — Az első öt mindmegannyi *gép*. Valenod ügynököm, Moirod nekem köszönhet mindent, de Cholin pedig tökfilkó, a ki mindentől fél.

Az ujság szétvitte a megyébe az esküdtek névsorát és de Rênal-né, férjének kimondhatatlan ijedelmére, Besançonba akart jönni. Mindaz, a mit de Rênal úr elérhetett, annyi volt, hogy nem fogja elhagyni az ágyat, nehogy kitegye magát a tanuságra való idézés kellemetlenségének. — Nem érted helyzetemet, — mondá Verrières egykori polgármestere, — én most, a hogy' ők mondják, liberális hulladék vagyok; semmi kétség, az a hitvány de Valenod és de Frilair úr mindent kieszközölnek az ügyésznél és a bíráknál, a mi nekem kellemetlen lehet.

De Rênal-né vonakodás nélkül engedelmeskedett férje parancsainak. Ha megjelenném a tárgyaláson, — szólt magában, — ennek olyan színe volna, mintha megtorlást kérnék.

Minden ígérete mellett is, a mit gyóntatójának és férjének tett, hogy okos lesz, alig, hogy megérkezett Besançon-ba, sajátkezűleg a következő levelet írta mind a harminczhat esküdtnek:

„Nem leszek jelen az ítéletnél, mert ottlétem kedvezőtlen színt vethetne Sorel úr ügyére. Csak egyetlen egy dolog van a világon, a mit óhajtok, még pedig szenvedélyesen, az, hogy ő meg legyen mentve. Higyje el, a szörnyű gondolat, hogy miattam egy ártatlant halálba hurczoltak, megmérgezné és kétségtelenül megrövidítené életem hátralevő részét. Hogyan is ítélhetné halálra, a mikor én élek? Nem, nincs benne kétség, a társadalomnak nincs joga elragadni az életet, különösen egy oly emberét nem, a milyen Sorel Julien. Verrières-ben mindenki tudja, hogy vannak pillanatai, melyekben megfeledkezik magáról. E szegény fiatal embert hatalmas ellenségek üldözik; de még ellenségei között is, (pedig mily nagy számmal vannak!) ki az, a ki kétségbe vonná csodálatraméltó képességeit és mély tudományát? Nem közönséges lény az, a ki fölött önnek bíráskodnia kell. Közel másfélévén át mindnyájan jámbornak, józannak, szorgalmasnak ismertük; de évente kétszer-háromszor búskomorsági rohamok vesznek rajta erőt, melyek egész az önkívületig mennek. Egész Verrières, összes vergy-i szomszédaink, a hol a nyári hónapokat töltjük, egész családom, maga az alprefet úr is tanúságot tehetnek minta-

szerű jámborságáról, könyv nélkül tudja az egész Szent Bibliát. Lehetséges-e, hogy egy istentelen ember éveken át törje magát a szent könyv megtanulásával? E levelet fiaimnak lesz szerencséjük önnek átadni: még gyermekek. Kegyeskedjék megkérdezni őket, meghallhatja tőlük e szegény fiatalemberről mindazokat a részleteket, a melyek még szükségesek lehetnek, hogy meg legyen győződve, mily barbárság volna őt halálra ítélni. Távol attól, hogy megbosszúlnának, inkább megölnének ezzel."

„Mit vethetnek szemére ellenségei? A seb, a mit őrületének egy oly pillanatában ejtett rajtam, a milyet gyermekeim maguk is tapasztaltak nevelőjüknél, oly kevéssé veszedelmes, hogy két hónap se múlt el és lehetséges volt Verrièresből postakocsin jönnöm Besançonba. Ha meghallom, uram, hogy ön a legkevésbbé is habozik kivonni a törvények barbársága alól egy ily kevéssé vétkes valakit, fölkelek ágyamból, a hol csupán férjem parancsai tartóztatnak és elmegyek, hogy az ön lábai elé vessem magamat."

„Jelentse ki, hogy az előre megfontolt szándék nincs megállapítva és nem kell majd szemrehányást tennie magának egy ártatlan ember vére ontásáért, stb."

LXXI.

AZ ÍTÉLET.

A vidéken sokáig fognak emlékezni erre a nevezetes perre. A vádlott iránt való érdeklődés egész az izgatásig volt csigázva; mert hogy vétke meglepő volt, de mégsem szörnyűséges. És ha ilyen lett volna is, e fiatal ember oly szép volt! Fényes pályafutása, melynek oly hamar kellett véget érnie, növelte a részvétet. — Elítélik-e vajon? — kérdezték a nők férfiismerőseiktől és elsápadva várták a feleletet.

Sainte-Beuve.

Végre elérkezett a nap, melytől de Rênal-né és Matild úgy rettegtek.

A város különös képe még megkettőztette réműletüket és izgalmat vetett Fouqué szilárd lelkébe is. Az egész környék összesereglett Besançon-ba, hogy tanúja legyen e regényes ügy tárgyalásának.

A fogadók napok óta zsúfolva voltak. A törvényszék elnökét ostromolták a jegykérésekkel; a város valamennyi hölgye jelen akart lenni az ítélkezésnél; az utczákon kiabálva árusították Julien arczképét, stb., stb.

Matild e döntő pillanatra tartogatta a . . . püspök ő kegyelmességének egy egész terjedelmében sajátkezű levelét. Ez a főpap, a ki a franczia egyházat kormányozta és a püspökségek fölött rendelkezett, érdemesnek találta, hogy Julien fölmentését kérje. Az ítélet előestéjén Matild elvitte e levelet a mindenható fővikáriushoz.

A megbeszélés végeztével, mikor Matild könnyezve kifelé indúlt: — Felelek a jury döntéséről, — szólt hozzá de Frilair úr, kilépve végre a diplomata óvatosságból és majdnem elérzékenyűlten. — A tizenkét ember között, a kiknek föladatuk megvizsgálni, vajon az ön pártfogoltja elkövette-e a bűnt, főként pedig, hogy előre megfontolt szándékkal követte-e el, hat olyan barátom van, a kik készek érdekeimet szolgálni és a kikkel megérttettem, hogy tőlük függ, püspök legyen-e belőlem? Valenod báró, a kit Verrières polgármesterévé tettem, teljesen rendelkezik két községi alattvalójával, de Moirod és de Cholin urakkal. Az igazat megvallva, a sors két nagyon helytelenül gondolkodó esküdtet juttatott a birák közé; de noha túlzóan liberálisok, nagy dolgokban híven követik parancsaimat és megkérettem őket, hogy úgy szavazzanak, mint Valenod úr. Megtudtam, hogy egy hatodik esküdt, egy roppant gazdag és szószátyár liberális, titokban szállítani óhajt a hadügyminisztériumnak és bizonyára nem fog ellenem tenni. Megüzentem neki, hogy de Valenod úr tudja a szándékomat.

— És miféle ember ez a Valenod? — kérdé Matild nyugtalankodva.

— Ha ismerné, nem kételkednék a sikerben. Vakmerő, szemérmetlen, erőszakos, nagyszájú, a ki arra van

teremtve, hogy orruknál fogva vezesse az ostobákat. 1814-ben a nyomorból rántottam ki és préfet-t fogok csinálni belőle. Képes, hogy megverje a többi esküdtet, ha nem akarnak szája íze szerint szavazni.

Matild kissé meg volt nyugtatva.

Estére másik megbeszélés várta. Julien, hogy ne nyujtson kellemetlen jelenetet, melynek az ő szemében biztos volt az eredménye, arra tökélte el magát, hogy nem fog szólani.

— Ügyvédem fog beszélni, — mindá Matildnak. — Úgyis túlságos soká leszek közszemlére állítva összes ellenségeim előtt. Ezeket a vidékieket bántotta a gyors emelkedés, a mit önnek köszönhetek, és, higyje el, egy sincs köztük, a ki nem óhajtaná elítéltetésemet, és e mellett, ha majd a vérpadra visznek, úgy fognak sírni, mint a bolondok.

— Nagyon is igaz, hogy szeretnék megalázva látni, — felelt Matild, — de nem hiszem, hogy kegyetlenek. Besançon-ba való jövetelem és fájdalmam látványa az összes asszonyokban érdeklődést keltett; az ön szép alakja elvégzi a többit. Ha csak egy szót szól is a bírák előtt, az egész hallgatóság az ön pártján lesz, stb., stb.

Másnap kilencz órakor, mikor Julien lejött börtönéből, hogy a törvényszéki palota nagy termébe menjen, a csendőrök csak nagy erőfeszítéssel tudták félreszorítani az óriási tömeget, mely ellepte az udvart. Julien jól aludt, nagyon nyugodt volt és nem érzett mást, mint csak valami bölcsészi részvétet e kíváncsi tömeg iránt, mely, a nélkül, hogy kegyetlen volna, tapsolni fog a halálos ítéletnek.

Ugyancsak meg volt lepetve, mikor egy negyedóránál is tovább a tömeg között kellvén maradnia, kénytelen volt beismerni, hogy megjelenése valami gyöngéd részvétet ébresztett a közönségben. Nem hallott egyetlen egy bántó szót sem. Ezek a vidékiek mégis kevésbbé gonoszak, mint a hogy' gondoltam, — szólt magában.

Belépve a tárgyaló terembe, meglepte az építkezés elegancziája. Tiszta gót stylus volt, nagy csomó gon-

dos művű, kőből faragott kis oszloppal ékesítve. Angliában képzelte magát.

Csakhamar azonban figyelmét tizenkét vagy tizenöt nő foglalta le, a kik a vádlott székével szemben ellepték a bírák és az esküdtek mögött emelkedő három erkélyt. Hátrafordúlva a közönség felé, látta, hogy a terem félkörű oldalán végigfutó karzat tele volt asszonyokkal: legtöbbjük fiatal volt és nagyon csinosnak látszott; szemük csillogott és érdeklődéssel volt tele. A terem többi része zsúfolva volt emberekkel; az ajtóknál verekedtek és az őrök nem tudtak csöndet teremteni.

Mikor minden szem, mely Julient kereste, meggyőződött jelenlétéről, látva, hogy leül a vádlott számára odakészített, kissé emeltebb székre, csodálkozó és rokonszenves érdeklődést kifejező mormogás fogadta.

Azt lehetett volna mondani róla, hogy nincs még húsz éves sem; nagyon egyszerűen, de tökéletes kellemmel volt öltözve; haja és homloka elbájoló volt; maga Matild akart felügyelni öltözködésére. Julien roppant sápadt volt. Alig ült le székére, minden oldalról hallotta: Istenem! mily fiatal . . . Hisz ez még valóságos gyermek... Sokal szebb, mint az arczképen.

— Vádlott úr, — szólt hozzá a jobbja felől ülő zsandár, — látja azt a hat hölgyet, a kik ezen az erkélyen vannak? — A zsandár egy kis kiugró erkélyre mutatott, az esküdtek helye fölött. — Az ott a préfet-né, — folytatá a zsandár, — mellette de M . . . . marquise, a ki nagy jóindulattal viseltetik ön iránt; hallottam, mikor a vizsgálóbíróval beszélt. Azután Dervillené.

— Dervillené! — kiáltott föl Julien, és élénk pír öntötte el homlokát. — Mihelyt innen távozik, írni fog de Rênal-nénak. — Nem tudott róla, hogy de Rênalné Besançon-ba érkezett.

A tanúk kihallgatásával gyorsan végeztek. Ahogy elhangzottak az ügyész vádbeszédének első szavai, két hölgy, azok között, a kik a Juliennel szemben lévő kis erkélyen ültek, könnyekre fakadt. Bezzeg Dervillené nincs ennyire meghatva, — gondolá Julien. — Mind a mellett észrevette, hogy nagyon fel van hevűlve.

Az ügyész rossz franczisággal dagályoskodott az

elkövetett bűn barbár voltáról; Julien megfigyelte, hogy Dervillené szomszédnői élénken helyteleníteni látszottak, a mit mond. Néhány esküdt, nyilván ismerőse e hölgyeknek, fölszólt hozzájuk és úgy tetszett, hogy megnyugtatni törekszik őket. Íme, ez nem is rossz jel, — gondolá Julien.

Eleddig zavartalan megvetéstől érezte magát áthatottnak az összesek iránt, a kik jelen voltak a tárgyaláson. Az ügyész lapos ékesszólása még növelte az undornak ezt az érzését. Lassan-lassan azonban Julien lelkének ridegsége fölengedett az érdeklődés jeleire, melyek nyilvánvalóan mutatkoztak iránta.

Megvolt elégedve ügyvédjének szilárd arczkifejezésével. — Csak semmi frázis, — szólt hozzá halkan, mikor ez fölállt, hogy beszéljen.

— Mindez a Bossuet-ből orzott föllengzés, a mit ön ellen kitaláltak, használt önnek, — mondá az ügyvéd. Csakugyan, alig beszélt öt percz óta, majdnem minden hölgynek kezében volt a zsebkendője. Az ügyvéd, nekibátorodva, roppant erős dolgokat mondott az esküdteknek. Julien megremegett, azon a ponton érezte magát, hogy mindjárt könnyeket hullat. Nagy Isten! mit fognak szólni ellenségeim?

Már majdnem engedett az ellágyúlásnak, mely elfogta, mikor, szerencséjére, fölfogta de Valenod báró úr egy kihívó tekintetét.

E gazficzkónak lángolnak a szemei, — szólt magában; — mily diadal erre az alávaló lélekre! Ha vétkem semmi egyéb következménynyel se járna, mint csak ezzel, ez is elegendő volna, hogy megátkozzam. Isten tudja, mit fog rólam mondani de Rênal-nénak!

Ez a gondolat elnyomott minden mást. Csakhamar ezután a közönség helyeslésnyilvánításai magához térítették Julient. Az ügyvéd befejezte védőbeszédét. Juliennek eszébe jutott, hogy illik kezet szorítani vele. Az idő gyorsan telt.

Frissítőket hoztak az ügyvédnek és a vádlottnak. Julien csak most lepődött meg egy körülményen: egyetlen egy asszony sem távozott a teremből, hogy ebédelni menjen.

— Hitemre, meghalok az éhségtől, — szólt az ügyvéd, — és ön?

— Én hasonlóképen, — felelt Julien.

— Nézze, a préfet-nének is elhozták az ebédjét, — mondá az ügyvéd a kis erkélyre mutatva. — Bátorság, minden jól megy. A tárgyalás újból megkezdődött.

Miközben az elnök előterjesztette az összefoglalást, az óra éjfélt ütött. Az elnök kénytelen volt megállani a beszédben; a csönd és az általános szorongás közepett az óraütés zengése betöltötte a termet.

Íme, megkezdődött életem utolsó napja, — gondolá Julien. Csakhamar hevűlni érezte magát a kötelesség gondolatára. Eddig uralkodott meghatottságán és hű maradt elhatározásához, hogy nem beszél; de mikor az esküdtszék elnöke megkérdezte tőle, nincs-e valami mondanivalója, fölállt. Maga előtt látta Dervillené szemeit, melyek a lámpafényben nagyon csillogóknak tűntek föl előtte. Sírna talán? — gondolá.

„Esküdt urak!

„A borzalom a megvetéstől, a mivel, úgy véltem, a halál pillanatában daczolni fogok, szólásra késztet. Nincs szerencsém az önök osztályához tartozhatni, önök egy parasztot látnak bennem, a ki föllázadt a sors hitványsága ellen.

„Semmiféle kegyelmet se kérek önöktől, — folytatá Julien emeltebb hangon. — Nem reménylek semmit, a halál vár reám: helyesen van. Élete ellen támadtam egy olyan asszonynak, a ki minden tiszteletre, minden hódolatra a legméltóbb. De Rênal-né olyan volt számomra, mint egy anya. Bűnöm szörnyűséges és *előre megfontolt szándékkal* követtem el. Következésképpen, esküdt urak, reászolgáltam a halálra. De még ha kevésbbé volnék is bűnös, oly embereket látok, a kik, fönn nem akadva azon, a mi részvétet fiatalságom érdemelhet, bennem büntetni és örökre visszaijeszteni akarják azokat a fiatalembereket, a kik egy alsóbb és a szegénység terhétől mintegy elnyomott osztályban születve, oly szerencsések, hogy jó kiképzésre tesznek szert és oly vakmerők, hogy belevegyűlnek abba, a mit a gazdag emberek dölyfe a társaság nevével illet.

„Íme, uraim, az én vétkem és ezt annál szigorúbban fogják büntetni, mert valójában nem a hozzám hasonlók ülnek fölöttem törvényt. Nem látok az esküdtek padján egy meggazdagodott parasztot sem, hanem csak megbotránkozó polgárokat . . .“

Húsz perczen át beszélt Julien ezen a hangon; elmondta mindazt, a mi a szívén feküdt; az ügyész, a ki az arisztokratia kegyeire áhítozott, folyton fölugrott helyéről; de a kissé elvont forma ellenére is, a mit Julien beszédének adott, az összes nők könyekre fakadtak. Még Dervillené is szeméhez emelte zsebkendőjét. Mielőtt befejezte volna, Julien újra hangsúlyozta az előre megfontolt szándékot, bűnbánatát, a tiszteletet, a fiúi és határtalan hódolatot, a mit boldogabb időkben de Rênal-né iránt érzett . . . Dervillené fölsikoltott és elájult.

Egy óra volt, mikor az esküdtek visszavonúltak szobájukba. Egy nő sem mozdúlt a helyéről; több férfinak könyes volt a szeme. A társalgás eleinte igen élénken folyt; hovatovább azonban, hogy a jury döntése késett, az általános fáradtság nyugalmat kezdett vetni a gyülekezetre. Ünnepélyes pillanat volt; a lámpák kevésbbé éles fényt súgároztak. Julien, a ki nagyon fáradt volt, hallotta, a mint mellette azt találgatták, vajon a késés jó előjel-e vagy rossz? Tetszéssel észlelte, hogy az óhajtások mind mellette szóltak; a jury még mindig nem tért vissza, de mindamellett egy nő sem távozott a teremből.

Mikor az óra kettőt ütött, nagy mozgolódás támadt. Az esküdtek szobájának kis ajtója föltárúlt. De Valenod báró úr ünnepélyes és színpadias lépésekkel jött be a terembe, nyomában az összes esküdtek. Köhintett, azután kijelentette, hogy lelkiismeretes és szorgos vizsgálódás után a jury Sorel Julient egyhangúlag bűnösnek találta a gyilkosság, még pedig az előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosság büntettében; ez a kijelentés a halálbüntetést vonta maga után; egy pillanat múlva ez is ki volt mondva. Julien órájára nézett és eszébe jutott de Lavalette úr; negyed három volt. Ma péntek van, — folytatta gondolatát.

Igen, csakhogy Valenod-nak, a ki elítél, ez szerencsés nap . . . Nagyon is vigyáznak reám, semhogy Ma-

tild megszöktethetne, mint a hogy de Lavalette-né tette . . . Így tehát, három nap múlva, ugyanebben az órában, tudni fogom, hogy mi az igazság *a nagy talán* dolgában.

E pillanatban sikoltást hallott és figyelme visszaterelődött az e világi dolgokra. Körülötte zokogtak az asszonyok; látta, hogy minden szem egy kis erkély felé fordúl, mely egy gothikus gyámoszlop tetejére volt beépítve. Később megtudta, hogy Matild rejtőzködött ott. Minthogy a kiáltás nem ismétlődött, mindenki újra Julient nézte, kit a zsandárok igyekeztek átvezetni a tömegen.

Igyekezzünk, hogy ennek a gaz Valenod-nak ne legyen oka a nevetésre, — gondolá Julien. — Mily szomorkodó és sunyi arczczal mondta ki a döntést, mely a halálos ítéletet vonta maga után! Míg ennek a szegény elnöknek, a ki pedig már oly sok év óta bíró, könnyes volt a szeme, mikor az ítéletet kihirdette. Mily öröm Valenod-ra, hogy megbosszúlhatja magát de Rênal-né körül való egykori vetélykedésünkért! . . . De Rênal-nét pedig nem láthatom többé! Ennek vége . . . Érzem, köztünk lehetetlen egy utolsó istenhozzád . . . Mily boldoggá tett volna, ha megmondhatom neki, mennyire iszonyodom vétkemtől.

Csak ennyit: Méltán történt, hogy halálra ítéltek.

LXXII.

A börtönbe visszaérve, Julient egy olyan szobában helyezték el, mely a halálra ítélteknek volt szánva. Ő, a ki rendszerint a legmellékesebb körülményeket is megjegyezte, észre sem vette, hogy nem a toronyba vitték vissza. Arra gondolt, hogy mit mondana de Rênal-nénak, ha a végső pillanat előtt megadatnék neki a boldogság, hogy láthassa. Úgy gondolta, hogy de Rênal-né az első szónál félbeszakítaná és ezért már első mozdulatával ki akarta fejezni egész bűnbánatát. — A történtek után miként győzhetném meg, hogy csak őt szere-

tem? Mert végre is, meg akartam ölni, becsvágyból vagy Matild iránt való szerelemből.

Ahogy lefeküdt, észrevette a durva vászonból készült ágyneműt. Szemei tágranyíltak. Ah! a siralomházban vagyok, — szólt magában, — mert hogy halálra ítéltek. Jól van . . .

Altamira gróftól hallottam, hogy Danton halála előestéjén így szólt öblös hangján: Különös, a lefejezni igét nem lehet minden időben hajtogatni. Az ember mondhatja: Engem le fognak fejezni, téged lefejeznek, de nem mondhatja: Engem lefejeztek.

Miért nem, — fűzte tovább Julien, — ha van másvilág?... Hitemre, ha a keresztény Istent találom ott, el vagyok veszve; ez zsarnok és mint ilyen, tele van bosszúállással; bibliája egyébről sem szól, mint rémes büntetésekről. Soha sem szerettem; sőt még azt sem hihettem, hogy bárki is őszintén szeresse. Nincs benne könyörület (emlékezetébe idézte a biblia néhány szakaszát). Rettenetes mód meg fog büntetni . . .

De hát ha Fénelon Istenét találom ott! Ő elmondhatná: Sok megbocsáttatik neked, mert sokat szerettél.

Valóban sokat szerettem? Szerettem de Rênal-nét, de szörnyűségesen viseltem magamat vele szemben. Itt is, mint mindenütt egyebütt, az egyszerű és szerény érdem háttérbe szorult a ragyogóbb látszat mellett.

Csakhogy viszont, mily kilátások! . . . Háború esetén huszárezredes lettem volna; békeidőben követségi titkár; azután nagykövet . . . mert hamarosan belejöttem volna az ügyekbe . . .; de ha a legnagyobb szamár lettem volna is, hol van a vetélytárs, a kitől de La Mole marquis vejének félnie kellene? Minden ostobaságomat megbocsátották volna, vagy inkább érdem számba tudták volna be. Mint kiváló férfiú, a ki Bécsben vagy Londonban a legfényesebb életmódot élvezi . . .

— Ohó, uram, három nap múlva leütik a fejét.

Julien jóízűen nevetett elméjének ezen az ötletén. Valóban, két lény van az emberben. Ki az ördögnek jutott eszébe ez a rosszindulatú megjegyzés?

Nos hát, igen, barátom, három nap múlva leütik a fejemet, — felelte a közbeszólónak, — De Cholin úr ab-

lakot fog bérelni, Maslon abbéval feliben. Nos, e két derék úr közül vajon melyik fogja meglopni a másikat az ablak bérével?

Egyszerre Rotrou *Venczel*-jének a következő szakasza merült fel emlékezetében:

LÁSZLÓ:
. . . kész a lelkem.
A KIRÁLY, László apja.
Úgy hát a vérpad is készen várja fejed.

Szép felelet! — gondolá és elaludt. Reggel arra ébredt, hogy valaki erősen szorongatja.

— Hogyan, máris! — mondá Julien vad tekintettel. Már a hóhér kezei közt vélte magát.

Matild volt. Szerencsére nem értette meg, a mit mondott. Ennek az észrevétele visszaadta Juliennek egész hidegvérét. Matildot megváltozottnak találta, mintha egy félesztendei betegségből kelt volna fel: valóban nem lehetett ráismerni.

— Az a gyalázatos Frilair elárult, — szólt Matild kezeit tördelve; a dühtől nem tudott sírni.

— Nem voltam szép tegnap, mikor felálltam, hogy beszéljek? — felelt Julien. — Rögtönöztem, még pedig először életemben. Igaz, félő, hogy egyszersmind utoljára is.

Julien e pillanatban azzal a hidegvérrel játszott Matild jellemén, a milyennel egy ügyes zongorajátékos a billentyűkön . . . Igaz, nem dicsekedhetem előkelő származással, — tette hozzá, — de Matild nagy lelke magával egy magaslatra emelte szerelmesét. Azt hiszi, de La Mole Bonifácz jobban viselte volna magát bírái előtt?

Ezúttal Matild gyöngéd volt, minden szenvelgés nélkül, akár egy szegény leány, a ki az ötödik emeleten lakik; de nem tudta elérni, hogy Julientől egyszerűbb válaszokat kapjon. Most, tudtán kívül, visszafizette neki mindazt a gyötrelmet, a mit Matild oly sokszor szenvedtetett el vele.

Senki sem ismeri a Nilus forrását, — szólt magához Julien; — emberi szemnek nem adatott meg, hogy egy-

szerű patak mivoltában lássa a folyamok királyát: hasonlóképpen egy emberi szem sem fogja Julient gyöngének látni, már azért sem, mert nem az. Csakhogy szívem könnyen érez megindulást; a legközönségesebb szó, ha az igazság hangsúlyán mondják, meglágyíthatja hangomat és könnyekre fakaszthat. Hányszor lenéztek a ridegszívűek ezért a hibáért! Azt hitték, hogy kegyelmet kérek: ezt nem szabad tűrnöm.

Azt mondják, Dantont felesége emléke elérzékenyítette a vérpad lépcsőjén; de Danton erőssé változtatott egy bohócz nemzetet és megakadályozta, hogy az ellenség Párisba jöjjön . . . Egyedül csak én tudom, hogy tőlem mi telhetett volna . . . A többiek szemében legföljebb egy *Talán* vagyok.

Ha Matild helyett de Rênal-né volna itt velem a siralomházban, felelhetnék-e magamról? Kétségbeesésem és bánatom túláradását a Valenod-k meg a környék patriciusai olybá vennék, hogy a haláltól való nemtelen félelem; oly büszkék ezek a gyönge szívek, a kiket anyagi helyzetük fölébe emel a kísértéseknek! Most kitűnik, — mondanák de Moirod és de Cholin urak, a kik halálra ítéltek, — mi az, ha valaki ács fiának születik! Tudományt, ügyességet lehet szerezni, de a szív!.. a szívet nem lehet eltanulni. Még ez a szegény Matild is, a ki most sír, vagy inkább: nem tud sírni, — szólt, ránézve kivörösödött szemeire . . . És karjai közé zárta: az igaz fájdalom látványa feledtette vele syllogismusát... — Lehet, hogy egész éjjel sírt; de egykor mennyire fogja szégyelni magát ezért az emlékért! Úgy fog visszatekinteni magára, mint a kit első ifjúságában egy plebejus silány gondolkodásmódja helytelen útra tévesztett . . . Az a Croisenois eléggé gyönge, hogy nőül vegye, és, hitemre, jól fogja tenni. Matild szerepléshez fogja juttatni:

> A jognál fogva, mely a nagyratörő és
> Szilárd lelkek joga köznapiak felett.

No lám! ez mulatságos: a mióta meg kell halnom, egymásután eszembe jut mindaz a versféle, a mit valaha csak tudtam. Ez a hanyatlás jele . . .

Matild elhaló hangon ismételgette: Itt van a szomszéd szobában. Végre Julien figyelni kezdett, hogy mit mond. Hangja gyönge, — gondolá, — de egész parancsoló jelleme benne van még a hangsúlyban. Meghalkítja a szavát, hogy ne kelljen megsértődnie.

— És ki van itt? — kérdé nyájas arczczal.

— Az ügyvéd, hogy aláírassam a fölebbezést.

— Nem fogok fölebbezni.

— Micsoda! Nem fölebbez, — szólt Matild fölállva és haragtól csillogó szemekkel, — és miért nem, ha szabad tudnom?

— Azért, mert e pillanatban megvan bennem a bátorság, a mivel meghalhatok, a nélkül, hogy sokat nevethetnének a rovásomra. És ki biztosít, hogy két hónap múlva, e nedves börtönben való hosszú időzés után is ilyen szilárd leszek? Papok fognak idejönni, találkozni fogok apámmal . . . Semmi a világon nem lehet reám nézve ennél kellemetlenebb. Haljunk meg.

Ez a váratlan ellenkezés fölébresztette mindazt a gőgöt, a mi Matild jellemében volt. Korábban, semmint a besançon-i börtön megnyitásának az órája, nem láthatta de Frilair abbét; fölháborodása Julienre zúdult alá. Bálványozta őt és mégis Julien egy negyedórán át a becsmérlésekben, melyekkel jelleme ellen kelt ki, az önvádban, a miért szerette, ugyanazt a dölyfös lelket találta magával szemben, mely egykor a de La Mole-palota könyvtárában oly fájó szidalmakkal halmozta el.

— Az ég tartozott volna vele fajod dicsőségének, hogy férfinak teremtsen, — mondá neki Julien.

A mi azonban engem illet, — gondolá, — ugyancsak ostoba volnék, ha még két hónapig élnék ebben az utálatos helyzetben, hogy czélpontja legyek mindannak, a mi gyalázatosat és megalázót a patricius-csoport kieszelhet* és hogy ne legyen más vígasztalásom, mint ennek a bolondnak az átkozódása . . . Nos hát, holnapután reggel párbajom lesz valakivel, a ki híres a hidegvéréről és kiváló ügyességéről . . . Nagyon ügyes, — szólt a mephistophelesi fél, — soha sem hibázza el a vágást.

Nos hát, legyen, annál jobb. (Matild kezdett ékes-

*Ezek egy jacobinusnak a szavai.

szóló lenni.) Nem, semmiesetre sem, — mondá Julien, — nem fölebbezek.

Ebben az elhatározásban megállapodva, álmodozásba merült... A levélhordó, mint rendesen, hat órakor fogja beadni az ujságot; nyolcz órakor, miután de Rênal úr átolvasta, Elisa, lábujjhegyen lépkedve, odaviszi ágyához. Később fölébred: hirtelen, a hogy' olvassa, megzavarodik; szép keze reszket; egész a következő szavakig fogja olvasni . . . *Tíz óra öt perczkor megszűnt élni.*

Forró könnyeket fog ontani, ismerem őt; hiába akartam meggyilkolni, mindent felejteni fog és a kit meg akartam fosztani életétől, lesz az egyetlen, a ki őszintén megsiratja halálomat.

Ah! ez ellentét! — gondolá és egy hosszú negyedórán át, a míg Matild hozzá beszélt, csak de Rênalnéra gondolt. Akarata ellenére is és noha gyakran válaszolt arra, a mit Matild mondott, nem tudta elszakítani lelkét a verrières-i hálószoba emlékétől. Látta a besançon-i ujságot a narancs-szín paplan szélén. Látta a fehér kezet, mely görcsösen szorítja; látta de Rênal-nét sírni... Követte minden egyes könnycsepp útját e bájos arczon.

De La Mole kisasszony, semmit se tudva elérni Juliennél, behívta az ügyvédet. Szerencsére az 1796-iki olaszországi hadsereg egy kiszolgált kapitánya volt, a ki Manuellel együtt harczolt.

A forma kedvéért szembe szállt az elítélt elhatározásával. Julien, meg akarva őt becsülni, előadta okait.

— Hitemre, úgy is lehet gondolkozni, a hogy' ön, — mondá végül Vaneau Felix úr; ez volt az ügyvéd neve. — De hát három teljes napja van a fölebbezésre és nekem kötelességem, hogy mindennap megkérdezzem önt. Ha két hónapon belül tűzhányó törne ki a börtön alatt, ön meg volna mentve. Betegségben is meghalhat, — szólt ránézve Julienre.

Julien megszorította kezét. — Köszönöm, ön derék ember. Majd meggondolom a dolgot.

És mikor végre Matild az ügyvéddel távozott, sokkal több vonzalmat érzett az ügyvéd iránt, mint ő iránta.

LXXIII.

Egy órával utóbb, a hogy mélyen aludt, fölébresztette, hogy könnyeket érzett végigfolyni a kezén. Ah! megint Matild, — gondolá félébren. — Híven tervéhez, most gyöngéd érzésekkel akarja leküzdeni elhatározásomat. Untatva a pathetikus műfajhoz tartozó ez új jelenet kilátásától, nem nyitotta föl a szemét. A felesége elől menekülő Belphegor verssorai jutottak eszébe.

Sajátságos sóhajtást hallott; fölnyitotta a szemét: de Rênal-né volt.

— Ah! mégis láthatlak, mielőtt meghalok, nem képzelet ez? — kiáltott föl, lábai elé vetve magát.

— Azaz, bocsánat, asszonyom, az ön szemében én csak gyilkos vagyok, — tette hozzá nyomban, magához térve.

— Azért jöttem, uram, hogy rábírjam a fölebbezésre; tudom, hogy nem akar . . . — A zokogás fojtogatta; nem tudott beszélni.

— Bocsásson meg.

— Ha azt akarod, hogy megbocsássak, — szólt de Rênal-né, felállva és karjai közé vetve magát, — írd alá rögtön a föllebbezést a halálítélet ellen.

Julien csókokkal borította el.

— És e két hónap alatt mindennap eljössz hozzám?

— Esküszöm. Mindennap, legalább a mennyiben férjem nem fogja megtiltani.

— Aláírom! — kiáltott fel Julien. — Hogyan! te megbocsátasz! lehetséges!

És karjai közé zárta de Rênal-nét; egész őrült volt. De Rênal-né halkan felsikoltott. — Semmi, — mondá, — kissé fájt a szorításod.

— A válladon, — kiáltott fel Julien, könnyekre fakadva. Kissé hátrább lépett és lángoló csókokkal borította de Rênal-né kezét. — Ki gondolta volna, mikor utoljára láttalak verrières-i szobádban!

— És ki mondta volna akkor, hogy oly gyalázatos levelet fogok írni de La Mole úrnak?

— Tudd meg, hogy mindig szerettelek, hogy csak téged szerettelek.

— Lehetséges? — kiáltott fel de Rênal-né mámorosan. Reáhajolt Julienre, a ki térden állott előtte és sokáig csöndesen sírtak.

Életének egy időszakában sem volt Juliennek hasonló pillanata.

Jó hosszú idő után, mikor ismét képesek voltak szólni:

— És az a fiatal Michelet-né, vagy inkább de La Mole kisasszony, — mondá de Rênal-né; — mert csakugyan kezdek hinni ebben a különös regényben.

— Csak látszólag igaz, — felelt Julien. — Ő feleségem, de nem kedvesem . . .

Százszor is egymás szavába vágva, csak nagynehezen tudták közölni egymással, a mit kölcsönösen nem tudtak. A de La Mole úrnak írott levelet az a fiatal pap szövegezte, a ki de Rênalnénak a gyóntatója volt és ő azután lemásolta. — Mily szörnyűséget követtetett el velem a vallásosság! — mondá de Rênalné; — pedig még enyhítettem a levél legborzasztóbb részein.

Julien elragadtatása és boldogsága meggyőzték hogy mennyire megbocsát neki. Soha sem volt még ily örjöngően szerelmes.

— Mégis, én istenfélőnek tartom magamat, — mondá de Rênal-né a beszélgetés további folyamán. — Igazán hiszek Istenben; azt is hiszem, sőt e felől bizonyságom van, hogy szörnyű bűnt követek el, és mindamellett, mihelyt meglátlak, még azután is, hogy kétszer rámsütötted a pisztolyt . . . E szavaknál Julien, akarata ellenére is, csókokkal borította.

— Hagyd, — folytatá de Rênalné, — elmélkedni akarok veled, mert félek, hogy elfelejtem . . . Mihelyt meglátlak, minden kötelesség szertefoszlik, egész lényem csupa szerelem irántad, vagy inkább a szerelem nagyon is gyönge szó ehhez. Azt érzem irántad, a mit egyedül csak Isten iránt szabadna éreznem: tisztelet, szerelem, engedelmesség vegyül benne . . . Valójában nem is tudom, micsoda érzést keltesz bennem . . . Ha azt mondanád, hogy szúrjam le a fogházőrt, még el se gondol-

tam volna és a bűn már el lenne követve. Mielőtt elválunk, magyarázd meg ennek az okát, világosan akarok látni szívemben; mert két hónap múlva elválunk . . . Azaz, valóban el fogunk válni? — kérdé mosolyogva.

— Visszavonom ígéretemet, — kiáltott Julien fölemelkedve; — nem föllebbezek a halálítélet ellen, ha akár méreggel, törrel, pisztolylyal, kőszénnel vagy bármi mással véget vagy gátat akarsz vetni életednek.

De Rênal-né arczkifejezése hirtelen megváltozott; a legélénkebb gyöngédséget mély merengés váltotta föl.

— És ha most rögtön meghalnánk? — szólalt meg végre.

— Ki tudja, mi vár reánk a másvilágon, — felelt Julien — talán gyötrelmek, talán semmi. Nem tölthetnénk gyönyörrel együtt két hónapot? Két hónap eléggé sok nap. Soha nem lehettem volna ily boldog!

— Soha ily boldog?

— Soha, — ismételte Julien mámorosan, — úgy beszélek veled, mintha magamhoz szólnék. Isten őrizzen, hogy túlozzak.

— Ezzel azt parancsolod, hogy én is így beszéljek, — mondá de Rênal-né félénk és búskomoly mosolylyal.

— Nos hát, esküdj meg irántam érzett szerelmedre, hogy sem közvetlenül, sem közvetve nem próbálod megrövidíteni életedet . . . gondold meg, — tette hozzá, — hogy életben kell maradnod fiamért, a kit Matild, mihelyt de Croisenois marquisné lesz, szolgákra fog hagyni.

— Esküszöm, — felelt de Rênal-né hidegen, — de rögtön írd meg föllebbezésedet. Magam fogom elvinni a főügyészhez.

— Vigyázz, hírbe hozod magadat.

— Azzal, hogy idejöttem hozzád a börtönbe, Besançon-ban és az egész Franche-Comté-ban úgyis örökre mendemondák hősnőjévé tettem magamat, — mondá de Rênal-né mély lesújtottsággal. — A szigorú szemérem határai mögöttem vannak . . . Becsületét vesztett nő vagyok; igaz, hogy érted történt . . .

Hangja oly szomorúságot fejezett ki, hogy Julien

átölelte, a boldogságnak előtte valami egészen új érzésével. Ez már nem szerelmi mámor volt, hanem túláradó hála. Most először fogta föl egész nagyságában az áldozatot, a mit de Rênal-né érte hozott.

Valamely kegyes lélek kétségtelenül értesítette de Rênal urat a hosszú látogatásokról, melyet felesége Julien börtönében tesz, mert három nap múlva elküldte érte kocsiját és megparancsolta, hogy rögtön térjen vissza Verrières-be.

Ez a kegyetlen szétválasztás rossz kezdete volt Julien napjának. Két-három órával utóbb értesítették, hogy egy cselszövő pap, a ki mindazonáltal nem tudott befurakodni a besançon-i jezsuiták közé, reggel óta ott áll a börtön ajtaja előtt, az utczán. Zuhogott az eső és ez az ember adta a martyrt. Julien rosszkedvü volt és ez az ostobaság mélyen ingerelte.

Reggel már visszautasította e pap látogatását, de ez az ember fejébe vette, hogy meggyóntatja Julient és azokkal a vallomásokkal, melyekről azt fogja mondani, hogy tőle hallotta, tekintélyt szerez magának a besançoni fiatal asszonyok között.

Hangos szóval kijelentette, hogy az egész napot és az éjszakát a börtön ajtaja előtt fogja tölteni; — Isten meghagyta, hogy a szívére beszéljek ennek a hittagadónak . . . És a szemét nép, mely mindig érdeklődik a különös jelenetek iránt, kezdett csoportosúlni.

— Úgy van, testvéreim, — mondá nekik a pap, — itt fogom tölteni a nappalt és az éjszakát, valamint a következő napokat és éjjeleket is. A szent lélek szólt hozzám; égi küldetésem van; nekem kell megmentenem a fiatal Sorel lelkét. Imádkozzatok velem stb.

Julien irtózott a botránytól és mindattól, a mi feléje fordíthatja a figyelmet. Azon gondolkodott, megragadja a pillanat, hogy észrevétlenül távozzék a világból; de volt valamelyes reménye, hogy viszontlátja de Rênal-nét és eszeveszetten szerelmes volt.

A börtön ajtaja a legélénkebb utczák egyikére nyílt. E piszkos papnak az elgondolása, hogy összecsődíti a tömeget és botrányt csinál, kínozta Julien lelkét. — És

bizonyára minden perczben ismétli nevemet! E pillanat kínosabb volt, mint a halál.

Egy-egy órai időközben kétszer vagy háromszor is beszólította az egyik börtönőrt, a ki le volt kötelezve iránta, hogy megnézesse vele, vajon a pap még mindig ott van-e a börtön ajtaja előtt?

— Térdepel a sárban, — felelt mindannyiszor a börtönőr; — hangosan imádkozik és litániát énekel az ön lelkéért . . . Az arczátlan! — gondolá Julien. E pillanatban csakugyan valami tompa mormogást hallott, a nép felelt a litániára. Hogy végleg elveszítse türelmét, látta, a mint a börtönőr maga is mozgatja az ajkait és latin szavakat tördel. — Azt kezdik beszélni, — tette hozzá a börtönőr, — ön ugyancsak kérges szívű lehet, hogy visszautasítja e szent férfi segedelmét.

— Óh hazám! mennyire barbár vagy még! — kiáltott fel Julien elkeseredett haraggal. És nem gondolva a börtönőr jelenlétével, hangosan fűzte tovább gondolatait.

— Ez az ember czikket akar íratni magáról az újságban, és biztos, hogy eléri.

— Ah! átkozott vidékiek! Párisban nem volnék kitéve ezeknek a zaklatásoknak. Ott jobban értenek a bolondításhoz.

— Bocsássa be azt a szent papot, — szólt végre a börtönőrhöz és a verejték nagy csöppekben gyöngyözött homlokán. A börtönőr keresztet vetett és egész felvidúlva távozott.

A szent pap rettenetesen rút és még inkább piszkos volt. A hideg eső, a mely csak úgy szakadt, növelte a börtön homályát és nedvességét. A pap meg akarta ölelni Julient és játszotta a síránkozót. Nyilván látszott rajta a legaljasabb képmutatás; Julien még sohasem volt enynyire méregben.

Egy negyedórával utóbb, hogy a pap belépett, Julien egészen elvesztette bátorságát. Ezúttal először tűnt föl neki rémesnek a halál. A rothadásra gondolt, mely két nappal a kivégzés után testét hatalmába fogja keríteni, stb. stb.

Már úgy volt, hogy a gyöngeség valamely jelével

elárúlja magát, vagy pedig reáugrik a papra és lánczával megfojtja, mikor az az ötlete támadt, hogy megkéri a szent embert, mondjon érte negyven francért egy jó hosszú misét, és pedig még aznap.

Mivelhogy éppen dél is volt, a pap odább állott.

LXXIV.

Mihelyt távozott, Julien sírva fakadt és sírt, hogy majd megszakadt belé a szíve. Lassanként azt mondta magában, hogy ha de Rênal-né Besançonban van, bevallaná neki gyöngeségét . . .

Abban a pillanatban, melyben leginkább bánkódott az imádott nő távollétén, meghallotta Matild lépteit.

A börtön bajai között az a legnagyobb, — gondolá, — hogy az ember nem zárhatja be ajtaját. Mindaz, a mit Matild mondott neki, csak ingerelte.

Matild elbeszélte, hogy a tárgyalás napján de Valenod úr, miután már zsebében volt a préfet-i kinevezés, meg merte tenni, hogy becsapja de Frilair urat és megszerezze magának az élvezetet, hogy halálra ítélje Julient.

— Micsoda ötlet is volt az az ön barátjától, — szólt hozzám az imént de Frilair úr, — hogy fölébressze és megtámadja e *polgár-aristokratia* kicsinyes hiúságát! Mire való volt *osztályok*-ról beszélni? Megjelölte nekik, hogy mit kell tenniök a maguk politikai érdekében: e nyúlszívűek nem is gondoltak reá és készek voltak, hogy elpityeredjenek. Ez osztályérdek alkalmas volt, hogy leplezze szemükben a halálos ítélet szörnyű voltát. Be kell ismerni, Sorel úr vajmi kezdő ember az ilyen ügyekben. Ha nem sikerül kegyelem útján megmentenünk, halála egy fajtája lesz az *öngyilkosságnak*.

Matildnak nem kellett tartózkodnia, hogy elmondja Juliennek, a mit még maga sem sejtett: de Frilair abbé, látva, hogy Julien elveszett, nagyravágyása szempontjából előnyösnek vélte arra törekedni, hogy utódja legyen neki.

A tehetetlen dühtől és bosszankodástól szinte magánkívül: — Menjen, hallgasson misét értem, — mondá Julien Matildnak, — és hagyjon nyugton egy perczre. — Mathilde, a ki amúgy is nagyon féltékenykedett de Rênal-né látogatásai miatt és a ki most értesült elutazásáról, felfogta Julien rosszkedvének az okát és könnyekbe tört ki.

Fájdalma őszinte volt; Julien látta ezt és még ingerültebbé vált tőle. Parancsoló szükségét érezte az egyedüllétnek; de miként szerezze ezt meg magának?

Végre Matild, miután mindent megkísérelt, hogy meglágyítsa, magára hagyta, de csaknem ugyanabban a pillanatban megjelent Fouqué.

— Szükségem van rá, hogy egyedül legyek, — szólt Julien e hű baráthoz. És látva, hogy habozik: — Emlékíraton dolgozom, a miben kegyelmet kérek . . . egyébként... tégy nekem egy szívességet, soha se említsd előttem a halált. Ha azon a napon valami különös szolgálatra lesz szükségem részedről, hagyd, hogy én hozzam szóba.

Mikor Julien végre kivitte, hogy egyedül maradt, még levertebbnek és gyávábbnak érezte magát, mint azelőtt. A mi kis ereje megmaradt e legyöngült léleknek, kimerült abban az igyekvésben, hogy de La Mole kisasszony és Fouqué előtt leplezze állapotát.

Estefelé vígasztaló gondolata támadt.

Ha ma reggel, mikor a halál oly rútnak tűnt fel előttem, a kivégzésre szólítanak, *a közönség szeme a dicsvágy ösztökélője lett volna*, lépteim talán valamelyest nehézkesnek látszottak volna, mint egy félénk nyegléé, a ki egy szalonba lép be. Néhány élesszemű ember, ha ugyan van ilyen e vidékiek között, kitalálhatta volna gyöngeségemet . . . *de senki sem láthatja vala.*

Szerencsétlensége egy részétől megszabadúlva érezte magát. E pillanatban gyáva vagyok, — ismételgette énekelve, — de senki sem fogja megtudni.

Másnap egy majdnem még kellemetlenebb dolog várt reá. Apja már rég megüzente, hogy meg fogja látogatni; e napon Julien még föl sem ébredt, és az őszhajú öreg ács beállított a börtönbe.

Julien gyöngének érezte magát, azt várta, hogy a legkellemetlenebb szemrehányásokat fogja hallani. Betetőzésére e kínos érzésnek e reggel élénken bántotta a lelkiismeretfurdalás, hogy nem szereti apját.

A sors egymás közelébe vetett bennünket, — mondá magában, mialatt a börtönőr kissé rendbe hozta szobáját, — és mi körülbelül minden lehető rosszat elkövettünk egymás ellen. Most azért jön, hogy halálom pillanatában megadja a végső döfést.

Mihelyt magukra maradtak, az aggastyán megkezdte a szigorú korholást.

Julien nem tudta elfojtani könnyeit. Mily méltatlan gyöngeség! — szólt magában dühöngve. — Mindenfelé és túlozva fogja kürtölni, hogy hiányzott belőlem a bátorság; mily diadal Valenod-ra és mindazokra a silány képmutatókra, a kik Verrières-ben uralkodnak! Francziaországban vajmi hatalmasok az ilyenek, minden társadalmi előny ő nekik jut. Eddig legalább azt mondhattam: Igaz, hogy pénzt szereznek, minden tisztesség reájuk halmozódik, de a szív nemessége az én részemen van.

És most íme, itt van egy tanú, a kinek mindnyájan hinni fognak és a ki, túlzó színezéssel, egész Verrières-ben el fogja híresztelni, hogy a halál előtt meginogtam! E leírásban, a mit mindenki megért, gyávának fogok feltűnni!

Julien közel volt a kétségbeeséshez. Nem tudta, miként küldhetné el apját. És úgy színlelni, hogy megcsalja ezt az oly élesszemű öreget, e pillanatban teljesen fölülmúlta erejét.

Elméje gyorsan átfutott az összes lehetőségeken. — *Van némi megtakarított pénzem!* — kiáltott föl hirtelen.

Ez a lángelméjű kijelentés megváltoztatta az öreg arczkifejezését és Julien helyzetét.

— Hogy' rendelkezzem felőle? — folytatá Julien nyugodtabban. A hatás, a mit keltett, megszabadította az alárendeltség érzésétől.

A vén ács égett a vágytól, hogy el ne szalassza ezt a pénzt, a melynek egy részét Julien, úgy látszott,

fivéreire akarja hagyni. Hosszan és tüzesen beszélt. Julien megengedhette magának, hogy tréfát üzzön.

— Nos hát! a Mindenható megvilágosította elmémet, hogy miként végrendelkezzem. Ezer francot hagyok mindegyik fivéremnek, a többit apám kapja.

— Nagyon helyes, — szólt az öreg, — ez meg is illet engem: de minthogy Isten oly kegyelmes volt és meglágyította szívedet, ha úgy akarsz meghalni, mint jó keresztény, adósságaidat is ki kell fizetned. Itt van még a ruházási meg neveltetési költség is, a mit neked előlegeztem és a mire nem is gondolsz . . .

Íme az apai szeretet! — ismételgette magában Julien elszorult lélekkel, mikor végre egyedül maradt. Csakhamar belépett a börtönőr.

— Rokonok látogatása után mindig egy üveg jó pezsgőt szoktam hozni vendégeimnek. Kissé drága, hat franc a palaczkja, de fölvidítja a szívet.

— Hozzon három poharat, — szólt hozzá Julien gyermeki fölbuzdúlással — és eressze be azt a két rabot, a kik a folyosón sétálnak.

A börtönőr két visszaeső gályarabot vezetett be, a kik útban voltak a bagnoba. Igen jó kedvű és az agyafurtság, bátorság és hidegvér szempontjából valóban nagyon figyelemreméltó két gonosztevő volt.

— Ha ad húsz francot, — szólt egyikük Julienhez, — elmesélem élettörténetemet. Mondhatom, hogy *czifra*.

— De nem fog-e hazudni? — mondá Julien.

— Egy szót se, — felelt a gályarab; — ez a barátom, a ki irígyli a húsz francot, meg fogja mondani, ha hazudom.

Gyalázatos történet volt. Bátor szívről tanúskodott, mely csak egy szenvedélyt ismer, a pénzét.

Távozásuk után Julien már nem volt ugyanaz az ember. Mindaz a harag, a mit önmaga iránt érzett, elpárolgott. A kislelkűségtől elmérgezett szörnyű fájdalom, melynek de Rênal-né elutazása óta martalékává esett, búskomolyságra fordúlt.

Ha kevésbbé hagytam volna magamat félrevezetni a külszíntől, — szólt magában, — láthattam volna, hogy Párisban a szalonok részint olyan becsületes emberek-

kel vannak tele, a minő apám, részint pedig ügyes gazficzkókkal, a milyenek ezek a gályarabok. Igazuk van, a szalonemberek sohasem kelnek föl reggel azzal az öldöklő kérdéssel: Miből fogok ebédelni? És dicsekednek tisztességes voltukkal és ha esküdtek, kevélyen büntetésre ítélik azt az embert, a ki ellopott egy ezüst tálat, mert majd összeroskadt az éhségtől!

De ha udvarról van szó, ha egy tárczának a megszerzése vagy elnyerése forog koczkán, a szalonok e becsületes emberei teljesen olyan bűnöket követnek el, a milyenekre az ebéd szüksége e két gályarabot ragadta.

Nincs *természetes jog:* ez az elnevezés csak ősi ostobaság, vajmi méltó ahhoz az ügyészhez, a ki a minap űzőbe vett és a kinek dédapját XIV. Lajos elkobzott jószággal tette gazdaggá. *Jog* csak akkor van, a mikor van törvény is, mely büntetés terhe alatt tiltja valaminek az elkövetését. A jogot megelőzően a *természet* nem ismer mást, csak az oroszlán erejét, az éhező, a didergő szükségét, egyszóval a *szükséget* . . . Azok az emberek, a kik tiszteletben élnek, csak olyan gazficzkók, a kiknek szerencséjük volt, hogy nem csípték meg őket. A vádló, kit a társadalom reám uszított, gyalázatosságának köszönheti gazdagságát . . . Gyilkos merényletet követtem el, de ettől az egytől eltekintve az a Valenod, a ki elítélt, százszorta ártalmasabb a társadalomra.

Nos hát! — tette hozzá Julien szomorúan, de harag nélkül, — apám minden kapzsisága mellett is többet ér, mint ezek az emberek. Sohasem szeretett. Most, hogy beteljen a mérték, gyalázatos halállal hozok becstelenséget a fejére. Az a pénzhiánytól való félelem, az a túlzott felfogás az emberek gonoszságáról, a mit *kapzsiságnak* neveznek, pazar vígaszt és bizonyságot láttat vele abban a három-négyszáz aranyban, a mit reá hagyhatok. Valamely vasárnap, ebéd után, meg fogja mutatni pénzét a verrières-i irígyeknek. Ki az köztetek, — mondja majd tekintete, — a ki ilyen áron nem volna elragadtatva, hogy egyik fiát lefejezték?

Ez a bölcselkedés találó lehetett, de olyan természetű volt, hogy kívánatossá tette a halált. Így telt el öt hosszú nap. Julien udvarias és nyájas volt Matild iránt,

kit a legélénkebb kétségbeesésben látott gyötrődni. Egy este Julien komolyan arra gondolt, hogy megöli magát. Lelkét ellankasztotta a mély boldogtalanság, a mibe de Rênal-né elutazása vetette. Semmi sem mulattatta többé, sem a valóságban, sem a képzeletben. A testmozgás hiánya kezdte aláásni egészségét és egy fiatal német diák rajongó és gyönge természetét kölcsönözte neki. Elvesztette azt a férfias gőgöt, hogy erélyes kifakadással elűzzön magától bizonyos czélszerűtlen gondolatokat, melyek a boldogtalanok lelkét ostrom alá fogják.

Szeretem az igazságot . . . De hol van meg? . . . Mindenütt csupa képmutatás, vagy legalább is csalás, még a legerényesebbeknél, még a legnagyobbaknál is; és ajkain az undor kifejezése jelent meg . . . Nem, az ember nem bízhatik emberben.

De . . . né, mikor szegény árvák javára gyűjtött, azzal a kijelentéssel fordúlt hozzám, hogy ez meg ez a herczeg tíz aranyat adott; hazugság. De hát mit akarok? Napoleon Szent Ilona-szigetén! . . . Csupa csalás, tüntetés a római király érdekében.

Nagy Isten! ha már egy ilyen ember is, még pedig olyankor, mikor a balszerencse oly komolyan emlékeztetheti a kötelességre, a csalásig alacsonyítja magát, mit lehet várni a többitől? . . .

Hol van az igazság? A vallásban . . . Úgy van, — tette hozzá a legnagyobb megvetés keserű mosolyával, — a Maslon-ok, a Frilair-ek, a Castanede-ok ajkán . . . Talán az igazi keresztyénségben, melynek papjai nem kapnának nagyobb fizetést, mint a mennyi az apostoloknak volt . . . Csakhogy Pál apostolt megfizette a parancsolás, a szónoklás, a hírnév élvezete . . .

Ah! ha volna igazi vallás a világon . . . Mily ostoba vagyok! Előttem áll valamely góth székesegyház, imára szólító ablakaival; remegő szívem elképzeli a papot, a ki az ablakhoz való . . . Lelkem megértené, lelkemnek szüksége van reá . . . Csak valami zsíros hajú himpellért találok . . . a megnyerő tulajdonságoktól eltekintve, olyan de Beauvoisis lovag-féle embert.

Hanem egy igazi pap, egy Massillon, egy Fénelon. Massillon szentelte föl Dubois-t. *Saint-Simon herczeg*

emlékiratai elvették a kedvemet Fénelontól; de hát végre is egy igazi pap . . . Úgy a gyöngéd lelkeknek volna hol összetalálkozniok a földön . . . Nem lennének elkülönítve . . . Ez a derék pap beszélne nekünk Istenről. De melyik Istenről? Nem a bibliabeliről, erről a kegyetlen kis zsarnokról, a ki tele van a bosszúállás szomjával . . . hanem Voltaire Istenéről, a ki igazságos, jó, végtelen . . .

Rendre megújultak emlékei arról a bibliáról, melyet kívülről tudott . . . Azonban miként lehessen, hogy mihelyt *három ember együtt van*, higyjenek ebben a nagy névben: *Isten,* az után a szörnyű visszaélés után, a mit papjaink elkövettek vele?

Elkülönítve élni! . . . Mily gyötrelem! . . .

Őrült vagyok és igazságtalan, — szólt magában Julien, homlokára csapva. Itt vagyok elkülönítve, ebben a börtönben; de a földön nem *éltem elkülönítve;* velem volt a *kötelesség* hatalmas eszméje. A kötelesség, melyet helyesen vagy tévesen, megszabtam magamnak . . . mintegy szilárd fatörzs volt, a mibe a vihar alatt megkapaszkodtam; ingadoztam, ide-oda lökdösődtem . . . Végre is, csak ember vagyok, . . . de nem engedtem.

A börtön nedves levegője keltette föl bennem az egyedüllét gondolatát . . .

És miért legyek most is képmutató, mikor a képmutatást szidom? Sem a halál, sem a börtön, sem a nedves levegő, hanem de Rênal-né távolléte az, a mi lever. Vajon panaszkodnám-e, ha Verrières-ben, hogy láthassam, heteken át kellene házának pinczéjében rejtőzködnöm?

Kortársaim befolyása győzedelmeskedik rajtam, — szólt hangosan és keserű nevetéssel. — Önmagamhoz beszélek, két lépésnyire a haláltól és mégis képmutató vagyok . . . Óh, tizenkilenczedik század! . . . Valamely vadász elsüti puskáját az erdőben, zsákmánya lehúll és ő odarohan, hogy fölvegye. Csizmájával belelép egy két láb magas hangyatúrásba, földúlja a hangyák tanyáját, szétszórja a hangyákat, tojásaikat . . . Még a legbölcsebb hangyák sem fogják megérteni soha, hogy mi lehet ez az óriási, rettenetes fekete valami: a vadász csiz-

mája, mely egyszerre hihetetlen gyorsasággal behatolt lakásukba, miután irtózatos dördülés járt előtte, melyet rőt lángkévék követtek.

. . . Hasonlóképen a halál, az élet, az örökkévalóság is igen egyszerű dolgok lehetnek az olyanvalaki előtt, a kinek eléggé hatalmas szervei vannak a fölfogásukra...

Az egy napot élő légy, nyári hosszú napokon reggel kilencz órakor születik, hogy délután öt órakor már vége legyen; hogy' érthetné meg az *éjszaka* szót.

Hadd éljen öt órával tovább, látni fogja és megérti, hogy mi az éjszaka.

Így én is, huszonhárom éves koromban halok meg. Adjatok még öt évet, a mit de Rênal-néval éljek le.

Mephistói nevetésre fakadt. Mily badarság, hogy e nagy kérdéseket hánytorgatom.

1. Képmutató vagyok, mintha csak lenne valaki, a ki hallja, a mit mondok.

2. Megfeledkezem róla, hogy éljek és szeressek, mikor már csak oly kevés napom van hátra . . . Sajnos! de Rênal-né távol van; férje talán meg sem engedi, hogy visszajőjjön Besançon-ba és tovább is rontsa becsületét . . .

Íme, ez az, a mi az egyedűllét érzését okozza, nem pedig az igazságos, jó, mindenható, csöppet sem gonosz, nem bosszúvágyó Isten hiánya.

Ah! ha létezne . . . óh! a lábaihoz borúlnék: Megérdemeltem, hogy meghaljak, — szólnék hozzá; — de nagy Isten, jóságos Isten, kegyelmes Isten, add vissza, a kit szeretek!

Az éj már nagyon későre járt. Egy-két órai békés alvás után megjelent Fouqué.

Julien erősnek és eltökéltnek érezte magát, mint az olyan ember, a ki tisztán lát lelkében.

LXXV.

— Nem követhetek el oly rossz tréfát azzal a szegény Chas-Bernard abbéval, hogy ide hívassam, — mondá Fouquénak; — három napig nem tudna ebédelni.

Hanem igyekezz, keríts számomra egy jansenistát, Pirard úr valami barátját, a kihez nem férhet hozzá a fondorkodás.

Fouqué türelmetlenül várta ezt a kezdést. Julien illően eleget tett mindannak, a mivel az ember vidéken a közvéleménynek tartozik. Hála de Frilair abbénak, Julien, noha rosszúl választotta is meg gyóntatóját, börtönében kegyeltje volt a congregatiónak; ha jobban viselkedik, meg is szökhetett volna. A börtön rossz levegője azonban éreztette hatását, értelme megcsökkent. Csak annál boldogabb volt, mikor de Rênal-né visszaérkezett.

— Első kötelességem, hogy melletted legyek, — mondá de Rênal-né, átölelve őt; — elmenekültem Verrières-ből . . .

Julien vele szemben ment volt a kicsinyes hiúságtól és elmondta neki minden gyöngeségét. De Rênal-né jóságos és elbájoló volt iránta.

Este, mihelyt kijött a börtönből, elhívatta nagynénjéhez azt a papot, a ki úgy vetette reá magát Julienre, mint valami zsákmányra; minthogy csak az volt a czélja, hogy tekintélyre tegyen szert a besançoni előkelő fiatal hölgyek körében, de Rênal-né könnyű szerrel rá tudta bírni, hogy zarándokoljon el Bray-le-Haut-ba.

Semmiféle szó sem fejezheti ki Julien szerelmének túláradását és eszeveszettségét.

Pénzzel és élve s visszaélve nagynénjének, egy ájtatos voltáról és gazdagságáról híres hölgynek a befolyásával, de Rênal-né kijárta, hogy naponta kétszer meglátogathatta Julient.

Ennek a hírére Matild féltékenysége egész a tombolásig fokozódott. De Frilair úr bevallotta neki, hogy minden tekintélye mellett sem daczolhat annyira az illendőséggel és nem szerezhet neki engedélyt, hogy naponta egyszernél többször láthassa barátját. Matild meglesette de Rênal-nét, hogy minden lépéséről tudjon. De Frilair úr a ravasz elme minden segédeszközét kimerítette, hogy bebizonyítsa Matild előtt, Julien nem méltó hozzá. Minde gyötrelmek között Matild csak még jobban szerette Julient és majdnem mindennap szörnyű jelenetet rendezett előtte.

Julien minden áron végig tisztességes emberként akart viselkedni e szegény leánynyal szemben, a kit oly szörnyen rossz hírbe kevert; de a féktelen szerelem, a mit de Rênal-né iránt érzett, szinte minden pillanatban elragadta. Mikor rossz érveivel nem sikerült meggyőznie Matildot vetélytársnője látogatásainak ártatlan voltáról: Immár vajmi közel van a dráma befejezése, — szólt magában, — ez mentségeműl szolgálhat, hogy nem tudok jobban színlelni.

De La Mole kisasszonynak értésére esett, hogy de Croisenois marquis meghalt. Az a gazdag de Thaler úr kellemetlen czélzásokat engedett meg magának Matild eltűnésére vonatkozólag; de Croisenois úr elment hozzá és felszólította, hogy vonja vissza, a mit mondott: de Thaler úr névtelen leveleket mutatott neki, melyeket neki írtak és a melyekben a részletek oly ügyesen voltak csoportosítva, hogy a szegény marquisnak lehetetlen volt meg nem látni az igazságot.

De Thaler úr otromba tréfálózásokat engedett meg magának. A haragtól és boldogtalanságtól megittasodva, de Croisenois úr oly súlyos elégtételt követelt, hogy a milliomos inkább a párbajt választotta. Az ostobaság győzött és egyike a legszeretetreméltóbb embereknek még huszonnégy éves kora előtt halálát lelte.

E haláleset különös és beteges hatással volt Julienre.

— Az a szegény Croisenois, — mondá Matildnak, — igazán igen értelmes és igen tisztességes ember módjára viselkedett irántunk; az ön meggondolatlanságai miatt, melyeket édes anyja szalonjában látott, gyűlölnie kellett volna engem és keresnie az alkalmat, hogy összetűzzön velem; mert az a gyűlölet, mely a megvetést követi, rendszerint dühöngő szokott lenni.

De Croisenois úr halála felforgatta Julien minden gondolatát, a mit Matild jövőjéről alkotott; több napot arra fordított, hogy bebizonyítsa neki, el kell fogadnia de Luz úr kezét. Ez félénk ember, nem túlságosan jezsuita, — mondá Matildnak, — a ki kétségtelenűl előre fog jutni. Nagyravágyása komorabb és következetesebb, mint a milyen a szegény Croisenois-é volt és minthogy

családjában nincs herczeg, semmi nehézséget sem fog támasztani az ellen, hogy nőül vegye Sorel Julien özvegyét.

— Még pedig olyan özvegyet, a ki megveti a nagy szenvedélyeket, — felelt Matild fagyosan, — mert eleget élt, hogy lássa, hat hónap után szerelmese mint helyez előnybe vele szemben egy más asszonyt, a ki minden bajuknak az oka.

— Nincs igaza; de Rênal-né látogatásai kitűnő frázisokat szolgáltatnak párisi ügyvédemnek, a ki kegyelmi kérvényem dolgában eljár; le fogja festeni a merénylőt, a hogy' áldozata gondoskodásával veszi körül. Ez igen hatásos lehet és ön talán egyszer még mint egy melodráma hősét fog viszontlátni, stb. stb.

A dühöngő és bosszút állani képtelen féltékenység, a reménytelen szerencsétlenség folyamatossága, (mert föltéve már, hogy Julien megmenekül, miként hódíthatja vissza szívét?), a szégyen és a fájdalom, hogy e hűtlen szeretőt jobban szereti, mint bármikor, komor hallgatásba merítették de La Mole kisasszonyt és ebből de Frilair úr szorgos buzgólkodása épp úgy nem tudta kiragadni, mint Fouqué nyers őszintesége.

A mi Julient illeti, kivéve azokat a pillanatokat, melyeket Matild elbitorolt, csak a szerelemnek élt és a jövő szinte eszébe sem jutott. A különös hatás folytán, a mi ezzel a szenvedélylyel, ha a legmagasabb fokra hágott és távol van minden színleléstől, velejár: de Rênal-né csaknem osztozott gondtalanságában és nyájas jókedvében.

— Egykor, — mondá neki Julien, — mikor a vergy-i erdőben tett sétáinkon oly boldog lehettem volna, a tüzes nagyravágyás képzeletbeli országokba ragadta lelkemet. A helyett, hogy szívemhez szorítottam volna e bájos kart, mely oly közel volt ajkamhoz, a jövő elszakított tőled; ott jártam a számlálhatatlan csaták között, melyeket majdan végig kell harczolnom, hogy alapot vessek szédítő elmélkedésemnek . . . Nem, ha nem jöszsz ide hozzám a börtönbe, meghaltam volna a nélkül, hogy megismertem a boldogságot.

Két dolognak a közbejötte zavarta meg e nyugodt

életet. Julien gyóntatója, ha még annyira jansenista volt is, nem tudott megmenekülni a jezsuiták fondorkodásai elől és tudtán kívül eszköz lett kezükben.

Egy alkalommal kijelentette Juliennek, hacsak nem akar az öngyilkosság szörnyű bűnébe esni, minden lehetőt el kell követnie, hogy kinyerje a megkegyelmezést. Már pedig, minthogy a papságnak igen nagy befolyása van Párisban az igazságügyminisztériumban, erre könnyű mód kínálkozik: nyilvánosan meg kell térnie a valláshoz.

— Nyilvánosan! — ismételte Julien. — Ah! most megfogtam önt, atyám, ön is komédiát játszik, mint valami hittérítő . . .

— Az ön ifjúsága, — folytatá komolyan a jansenista, — az érdekes külső, a mit a Gondviseléstől kapott, de még bűnének az indító oka is, a mire nincs magyarázat, a hősies pártfogolás, a mit de La Mole kisasszony az ön érdekében kifejt, egész a csodálatos barátságig, a mit áldozata tanusít ön iránt, minden hozzájárult, hogy ön a besançoni fiatal asszonyok hőse legyen. Mindent felednek ön miatt, még a politikát is . . .

Az ön megtérése szívükbe hatna és mély benyomást tenne reájuk. Ön nagyot használhat a vallásnak és engem habozásra bírjon a léha ok, hogy hasonló esetben a jézsuiták is ezt az utat választanák! Így tehát még azokban a ritka esetekben is ártanának, a melyek kívül esnek falánkságukon! Ennek nem szabad megtörténnie... A könnyek, melyeket az ön megtérése fakaszt, tíz Voltaire-kiadás megrontó hatását teszik semmivé.

— És mi marad nekem, — felelte hidegen Julien, — ha magam is kénytelen leszek megvetni magamat? Becsvágyó voltam, nem akarom magamat kárhoztatni; a korszak szelleme szerint cselekedtem. Most egyik napról a másikra élek. De ha kiszabadulnék, igen boldogtalannak érezném magamat, ha valami gyávaságot követtem volna el . . .

A másik dolog, mely még élénkebb hatással volt Julienre, de Rênal-né részéről eredt. Nem tudom, miféle álnok barátnője el tudta hitetni ezzel a gyermeki és oly

félénk lélekkel, hogy kötelessége elmenni St.-Cloud-ba és X. Károly király lába elé kell borulnia.

Meghozta az áldozatot, hogy elszakadjon Julientől és ily erőfeszítés után az a kellemetlenség, hogy közszemlére állítsa magát, a mit máskor rosszabbnak tartott volna a halálnál, semmi sem volt előtte.

— Elmegyek a királyhoz és nyiltan bevallom neki, hogy szeretőm vagy. Egy embernek az élete és különösen egy oly emberé, a milyen Julien, minden tekintetnél előbbrevaló. Azt fogom mondani, hogy féltékenységből támadtál életem ellen. Sok példa van reá, hogy szegény fiatal embereket ily esetben megmentett az esküdtek vagy a király kegyelme . . .

— Nem foglak többé látni, bezáratom előtted börtönömet, — kiáltott fel Julien, — és másnap bizonnyal megölöm magamat kétségbeesésemben, ha csak meg nem esküszöl, hogy nem tessz semmit, a mi kettőnket odaállíthat a közönség bámészkodása elé. Ez a gondolat, hogy Párisba menj, nem tőled származik. Mondd meg a nevét annak az álnok teremtésnek, a ki sugalmazta . . .

Töltsük boldogan a pár napot, a mi e rövid életből még hátra van. Rejtőzzünk el a világ elől; bűnöm nagyon is nyilvánvaló. De La Mole kisasszonynak nagy befolyása van Párisban, hidd meg, minden emberileg lehetőt megtesz. Itt a vidéken a gazdag és tekintélyes emberek mind ellenem vannak. Közbenjárásod csak még jobban ingerelné e gazdag és főként mérsékletes embereket, a kiknek oly könnyű az életük . . . Ne adjunk alkalmat, hogy a Maslon-ok, a Valenod-ok és a náluk még többet érő tömeg nevethessenek.

A börtön rossz levegője már elviselhetetlenné vált Juliennek. Szerencsére azon a napon, melyen tudatták vele, hogy meg kell halnia, gyönyörű napsütés vidította fel a természetet és Julien kellő birtokában volt a bátorságnak. A szabad levegőn való járás gyönyörteljes érzéssel töltötte el, mint a szárazföldön való séta a hajóst, a ki sokáig volt a tengeren. — Helyes, minden jól megy, — szólt magában, — nem hiányzik belőlem a bátorság.

Soha még ez a fej nem volt oly költői, mint abban

a pillanatban, a mikor lehullott. Az édes perczek, melyeket egykor a vergy-i erdőben töltött, tömegesen és óriási erővel újultak fel gondolatában.

Minden egyszerűen, szokás szerint és Julien részéről a legkisebb erőltetettség nélkül ment végbe.

A megelőző estén így szólt Fouqué-hoz: — A mi a meghatottságot illeti, erről nem felelhetek; ez a rút, nedves börtön néha oly lázassá tesz, hogy nem ismerek magamra; de nem félek, nem fognak sápadni látni.

Előre elrendezte, hogy a végső nap reggelén Fouqué vigye el Matildot és de Rênal-nét. — Ültesd őket egymás mellé a kocsiban, — mondá neki. — Ügyelj, hogy a postalovak ne hagyják abba az ügetést. Egymás karjaiba fognak borulni, vagy pedig halálos gyűlöletet nyilvánítanak egymás iránt. Mindkét esetben e szegény asszonyok kissé el lesznek vonva szörnyű fájdalmuktól.

Julien megeskette de Rênal-nét, hogy életben marad, gondját viselendő Matild fiának.

— Ki tudja? Talán a halál után is vannak érzéseink, — mondá egy alkalommal Fouqué-nak. — Szeretném, ha a Verrières fölött emelkedő nagy hegy kis barlangjában volna nyugovásom, mert hiszen nyugovásnak mondják. Sokszor elbeszéltem neked, hogy mikor e barlangban ültem és tekintetem a messzeségben Franciaország legtermékenyebb vidékeibe mélyedt, a nagyravágyás lángragyújtotta szívemet: akkor ez volt szenvedélyem... Szóval, e barlang drága nekem és nem is lehet tagadni, olyan a fekvése, hogy vágyat kelthet a bölcselő lélekben . . . nos hát! ezek a derék besançoni congregationisták mindenből üzletet csinálnak; ha ügyes vagy, megvásárolhatod tőlük halandó hüvelyemet . . .

Fouqué-nak sikerült e szomorú adás-vétel. Az éjszakát egyedül töltötte szobájában, barátjának holtteste mellett, mikor nagy meglepetésére, belépett Matild. Néhány óra előtt tíz mérföldnyire hagyta Besançon-tól. Szeme és nézése mintha valami tébolyodotté lett volna.

— Látni akarom, — szólt Matild.

Fouqué-nak nem volt bátorsága se hogy szóljon, se hogy fölálljon. Ujjával egy nagy kék köpönyegre mu-

tatott a padlón; ebbe volt beburkolva, a mi Julien-ből megmaradt.

Matild térdrevetette magát. De La Mole Bonifácz és Navarrai Margit emléke kétségtelenül emberfölötti bátorságot öntött belé. Reszkető keze szétvonta a köpönyeget. Fouqué elfordította tekintetét.

Hallotta, a mint Matild sebesen jár ide-oda a szobában. Gyertyákat gyujtott. Mikor Fouqué-nak elég ereje volt, hogy odanézzen, Matild egy kis márványasztalra maga elé helyezte Julien fejét és megcsókolta homlokát . . .

Matild egész addig a sírig követte szerelmesét, melyet ez választott. Nagyszámú pap haladt a koporsó után, Matild pedig, egyedül ülve lefüggönyözött kocsijában, a nélkül, hogy valaki is tudott volna róla, térdén vitte annak az embernek a fejét, a kit annyira szeretett.

Fölérkezve a Jura magas hegységének legemelkedettebb pontjára, éjszaka, a rengeteg sok gyertyától nagyszerűen megvilágított kis barlangban húsz pap mondta a halotti misét. Mindazoknak a kis hegyi falvaknak a lakossága, melyeken a gyászmenet áthaladt, velök jött, odavonzatva e sajátszerű szertartás különösségétől.

Matild hosszú gyászruhában a középen térdelt és az istentisztelet végeztével több ezer ötfrancost szóratott a nép közé.

Mikor Fouqué-val magára maradt, a maga kezével akarta eltemetni szerelmesének a fejét. Fouqué majd megőrült a fájdalomtól.

Matild gondoskodásából e vadon barlang Olaszországban faragott drága márványművekkel nyert felékesítést.

De Rênal-né hű maradt igéretéhez. Semmi módon sem igyekezett megrövidíteni életét; azonban három nappal Julien után, gyermekeit átkarolva, meghalt.

A közvélemény uralma, a mi egyébként megadja a szabadságot, azzal a kellemetlenséggel jár, hogy beleavatkozik olyan dolgokba is, melyekhez semmi köze; például: a magánéletben. Innen származik Amerika és Anglia szomorú volta. A szerző, hogy elkerülje a magánélet érintését, költött egy kis várost: Verriéres-t és a mikor püspökre, bírákra, esküdtszékre volt szüksége, mindezt Besançon-ba tette, a hol sohasem járt.

TARTALOM

Oldal

I. Egy kis város 1
II. Egy polgármester 5
III. A szegények jószága 8
IV. Apa és fiú 13
V. Alkudozás 17
VI. Az unalom 25
VII. Lelki rokonságok 33
VIII. Kis események 44
IX. Egy est a falun 52
X. Nagy szív és csepp pénz 60
XI. Egy est 64
XII. Kirándulás 68
XIII. Az áttört harisnyák 75
XIV. Az angol olló 80
XV. A kakas-szó 84
XVI. A másnap 88
XVII. Az első esküdt 93
XVIII. Királylátogatás Verrieresben 98
XIX. Gondolkodni annyi, mint szenvedni 111
XX. A névtelen levelek 119
XXI. Beszélgetés egy családfővel 123
XXII. Hogyan cselekedtek 1830-ban 137
XXIII. Egy köztisztviselő bosszúságai 150
XXIV. Egy székváros 165
XXV. A szeminárium 172
XXVI. A világ, vagy a mit a gazdag nem ismer 179
XXVII. Első élettapasztalatok 190
XXVIII. Körmenet 194
XXIX. Az első előléptetés 201
XXX. Egy becsvágyó ember 216
XXXI. A falu gyönyörei 233
XXXII. Belépés a nagyvilágba 244

Oldal
XXXIII. Az első lépések 252
XXXIV. A de la Mole-palota 256
XXXV. Érzékenység és egy főrangu ájtatos hölgy 269
XXXVI. A hanghordozás 272
XXXVII. Köszvényroham 279
XXXVIII. Az igazi kitüntetés 287
XXXIX. A bál 297
XL. Margit királyné 307
XLI. Egy fiatal leány uralma 315
XLII. Danton? 320
XLIII. Összeesküvés 326
XLIV. Egy fiatal leány gondolatai 335
XLV. Összeesküvés? 341
XLVI. Éjfél után egy óra 347
XLVII. Egy régi kard 353
XLVIII. Kínos pillanatok 358
XLIX. A víg opera 364
L. A japáni váza 374
LI. A titkos jegyzék 380
LII. Az értekezlet 385
LIII. A papság, a dézsma, a szabadság 393
LIV. Strassburg 403
LV. Az erény-minisztérium 408
LVI. Az erkölcsi szerelem 416
LVII. Az egyház legszebb állásai 420
LVIII. Manon Lescaut 423
LIX. Az unalom 428
LX. Páholy a víg-operában 431
LXI. Megfélemlítés 436
LXII. A tigris 441
LXIII. A gyöngeség pokla 446
LXIV. Egy eszes ember 452
LXV. Vihar 458
LXVI. Szomoru részletek 464
LXVII. A toronyban 471
LXVIII. Egy hatalmas ember 476
LXIX. A cselszövény 482
LXX. A nyugalom 487
LXXI. Az itélet 491
LXXII. 498
LXXIII. 150
LXXIV. 509
LXXV. 516

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ezt a könyvet a Budapesti Hirlap szedőgépeu szedték.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

RÁKOSI VIKTOR (Sipulusz) MUNKÁI

16 kötetben. —— Egy-egy kötet ára fűzve 4 kor., vászondiszkötésben 6 K.

Tartalom:

I. Elnémult harangok. Regény.
II. Galambos Pál naplója. — Jobbadán Mihály utazása Amerikába.
III. Sipulusz humoros elbeszélései. I.
IV. Sipulusz humoreszkjei. I.
V. Polgárháboru. Egy falusi Hamlet.
VI. Kóborlások itthon és idegen földön.
VII. Sipulusz humoros elbeszélései. II.
VIII. Sipulusz humoreszkjei. II.
IX. A bujtogató. Télirege.
X. Elbeszélések és tárcák
XI. Sipulusz humoros elbeszélései. III.
XII. Sipulusz humoreszkjei III.
XIII. Korhadt fakeresztek.
XIV. A falu meg a város.
XV. Sipulusz humoros elbeszélései. IV.
XVI. Emmy és egyéb elbeszélések.

„Sipuluszt azért szeretik, mert odaadja magát; nagyobb műremekek alkotóit jobban bámulják, őt szeretik. Sipulusz meleg és közvetlen. Sipulusz viszi a közönséget, nem erőteszitéssel, hanem kedves nekilendüléssel.“ *Budapesti Hirlap.*

„... az „Elnémult harangok“-ban sok szomoruság, sok sok keserüség, sok szenvedés van, de mindez a keserüség, szomoruság, szenvedés igaz. És a ki ugy mondja az igazságot, mint Rákosi Viktor, az nemcsak jó könyvet irt, hanem jó tettet végzett “ *Uj Idók.*

„Rákosi Viktor munkái két egymástól lényegesen eltérő oldalról mutatják az iró tehetségét. Vig elbeszéléseiben mint kifogyhatatlan jókedvü tréfálkozó, igaz humorisztikus iró mutatkozik. E művei szerezték meg neki a népszerüséget, mert a közönség hálás szokott lenni az irányt, a ki megnevetteti. Komoly irányban Rákosi ujabban kezd nagyobb munkásságot kifejteni. Élénk képzelete, könnyed, szines, élvezetes előadása és erős magyar érzése e téren is biztositják neki a tetszést.“

Vasárnapi Ujság.

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

NEMZETI KIADÁSA

2000 IVEN, ERŐS PAPIRON, NYOLCADRÉT ALAKBAN,
DISZKÖTÉSBEN KÖTETENKÉNT ÁTLAG 20 IVVEL.

100 KÖTETBEN,	VÁSZONDISZKÖTÉSBEN	500 KOR.
100 „	FÉLBŐRKÖTÉSBEN	580 „
100 „	FÜZVE	400 „

A 100 kötetes nemzeti kiadás tartalomjegyzéke:

1. Erdély aranykora.
2/3. Törökvilág Magyarországon.
4/5. Egy magyar nábob.
6. Kárpáthy Zoltán.
7. A janicsárok végnapjai. — Fehér rózsa.
8. Hétköznapok.
9. A régi jó táblabirák.
10. Csataképek a magyar szabadságharcból.
11/13. Dekameron.
14. Árnyképek.
15. Szegény gazdagok.
16. Népvilág.
17. Politikai divatok.
18. Szomoru napok.
19. Véres könyv.
20. Délvirágok. — Oceánia.
21. Hangok a vihar után.
22. Vadon virágai.
23. Erdélyi képek.
24. Uj földesur.
25. Milyenek a nők. Milyenek a férfiak.
26/27. Egy az Isten.
28. Mire megvénülünk.
29/30. A kőszivü ember fiai.
31. Az elátkozott család.
32/33. Névtelen vár.
34. Felfordult világ. — Észak honából. — A debreceni lunátikus.
35. Szélcsend alatt. — Az életből ellesve.
36. A magyar előidőkből. Egy asszonyi hajszál.
37. Novellák.
38/40. Szinművek.
41. Szerelem bolondjai.
42. Fekete gyémántok.
43/44. Eppour si muove. És mégis mozog a föld.
45/46. Az arany ember.
47/48. Enyém, tied, övé.
49. Virradóra.
50. Föld felett és viz alatt.
51. Rab Ráby.
52/53. A jövő század regénye.
54/55. Az élet komédiásai.
56. A Domokosok.
57. Szép Mikhál.
58. Targallyak.
59. Egész az északi pólusig. — A ki a szivét a homlokán hordja.
60. Bálványos vár.
61. Megtörtént regék.
62/63. A kik kétszer halnak meg.
64. Görögtüz.
65. Egy hirhedt kalandor.
66. Szabadság a hó alatt
67/68. Szeretve mind a vérpadig.
69. Még egy csokrot.
70. Egy játékos, a ki nyer.
71/72. A lőcsei fehér asszony.
73. A három márványfej.
74/75. A kiskirályok.
76. A tengerszemü hölgy.
77/78. A lélekidomár.
79. A gazdag szegények.
80. Rákóczy fia.
81/82. Fráter György.
83. Páter Péter. — Asszonyt kisér.
84. A cigánybáró. — Minden poklokon keresztül.
85. Nincsen ördög. — A Magláy-család. — A ki holta után áll bosszut.
86. A fekete vár. — Lenczi fráter.
87. A két Trenk. — Trenk Frigyes.
88. Sárga rózsa. — A Kráo. — A három királyok csillaga.
89. Magnéta. Egy jó.
90. De kár megvénülni.
91. Napraforgók és ujabb beszélyek.
92. Őszi fény és ujabb elbeszélések.
93. Mesék és regék.
94. A barátilevélvivő. Ujabb elbeszélések.
95. Levente. — Utazás egy sirdomb körül.
96/97. Életem könyvéből.
98/99. Költemények.
100. A Jókai-jubileum története.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

263370

STENDHAL

Vörös és fekete